

MINISTERUL CULTURII ȘI CULTELOR

EPISCOPIA ORTODOXĂ A COVASNEI
ȘI HARGHITEI

MUZEUL NAȚIONAL AL CARPAȚILOR
RĂSĂRITENI

CENTRUL ECLESIASTIC DE DOCUMENTARE
„MITROPOLIT NICOLAE COLAN”

ANGVSTIA

11

ISTORIE – SOCIOLOGIE

Editura ANGVSTIA
Sfântu Gheorghe
2007

ANGUSTIA 11, 2007

ISTORIE - SOCIOLOGIE

Editura ANGUSTIA
Sfântu Gheorghe
2007

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

Dr. Ioan Lăcătușu

Secretar de redacție:

Andrea Chiricescu
Erich-Mihail Broanăr

Culegere text și prelucrare imagini:

Andrea Chiricescu
Marius Andrei Dănilă
Erich-Mihail Broanăr

Traducere rezumate în limba engleză

Andrea Chiricescu

Orice corespondență se va adresa:

Please send any mail to the following address:

CENTRUL ECLESIASTIC DE DOCUMENTARE "MITROPOLIT NICOLAE COLAN"

Str. Miko Imre nr. 2

520003, Sfântu Gheorghe, jud. Covasna

Telefon/fax: **0267 / 313.534**

E-mail: **cohara_ro@yahoo.com**

MUZEUL NAȚIONAL AL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI

Str. Gabor Aron, nr. 16

520008, Sfântu Gheorghe, jud. Covasna

Telefon/fax: **0267 / 314.139**

E-mail: **muzeu_cavruc@planet.ro**

ISSN: 1454-8275

Cuprins (Table of contents)

Cuprins (Table of Contents)	5
ANGVSTIA nr. 1-10, 1996-2006 – Sumar general (ANGVSTIA nr. 1-10, 1996-2006 – General summary)	9
Istorie (History)	
ELISABETA NEGULESCU , Românii din sud-estul Transilvaniei în documentele Ocârmuirii Saac (The Romanians of South-eastern Transylvania in the documents of the Saac Administration)	27
IOAN RANCA , Opoziția autorităților guvernamentale și locale ungurești din Transilvania, față de o adunare națională a românilor, în anii 1790-1791 (The opposition of the governmental and local Hungarian authorities from Transylvania, to a Romanian national gathering in 1790-1791)	31
IOANA CRISTACHE-PANAIT , Stenșel Condrat, zugrav și copist prin sate mureșene (prima jumătate a secolului al XIX) (Stenșel Condrat – painter and copyist in villages from Maramureș (the first half of the 20th century))	41
VASILE LECHINȚAN , Limba română în viața secuilor de-a lungul secolelor (până în 1918)(III) (The Romanian language in the life of Szecklers along the centuries (until 1918) (III))	63
ELENA MIHU , Pățimiriile preotului Ioan Brândușe din Daneș în anul 1849 (The sufferings of Priest Ioan Brândușe from Daneș in 1849)	71
MILANDOLINA BEATRICE DOBOZI , Un protocol de vizitație canonică – imagine a parohiilor din Protopopiatul Ortodox Reghin la anul domnului 1852 (A protocol of canonical visitation – An image of the parishes of the Orthodox District of Reghin in 1852)	93
ANA GRAMA , Comunitatea Brețcană în pragul secolului al XX-lea și în primele decenii ale acestuia. Edificarea „școlii de piatră” (1904) (The community of Brețcu at the beginning and in the first decades of the 20th Century. Building the “stone made school” (1904)	101
ANA DOBREANU , Date privind amploarea, direcții și alte aspecte ale emigrării populației din Comitatul Ciuc la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (Information regarding the amplitude, the directions and other aspects of the emigration of the population from the Ciuc Comitat, at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century)	119
GHEORGHE RADU , Șovinismul maghiar la început de veac XX în documentele nemțene (Hungarian chauvinism in the documents from Neamț at the beginning of the 20th Century)	127
ALIN SPĂNU , Presa minoritară din Transilvania (1919-1934) (The minority press from Transylvania (1919 - 1934))	133
CONSTANTIN STAN , Elie Miron Cristea și încoronarea Regelui Ferdinand la Alba Iulia și București (15 – 17 octombrie 1922) (Elie Miron Cristea and the coronation of King Ferdinand at Alba Iulia and Bucharest (15th – 17th October 1922))	141
IOAN OPRIS , Episcopul Policarp Morușcă (20.III.1883–26.X.1958) și stăruința pentru românii americani (Bishop Policarp Morușcă (20th of March 1883 – 26th of October 1958) and his perseverance for the American Romanians)	157
Petre Țurlea , Limba română, ungurii și Nicolae Iorga după Marea Unire (The Romanian language, the Hungarians and Nicolae Iorga after the Great Union)	171
Costel Cristian Lazăr , Cultură și spiritualitate la românii din Ciuc în anii interbelici (Culture and spirituality in the life of the Romanians from Ciuc County in the inter-war period)	177
IOAN LĂCĂTUȘU , Bănci populare și cooperative de credit din județul Treiscaune (1919-1940) (People’s Banks and Loan Co-operative Societies from Treiscaune County (1919-1940))	187

ALIN SPĂNU , Metode, mijloace și acțiuni subversive care au vizat destrămarea României (1919-1944) (<i>Methods, means and subversive actions that lead to Romania's disintegration (1919-1944)</i>).	195
Constantin Catrina , Dr. Valeriu Bidu (1895-1967). Note și corespondențe (<i>Dr. Valeriu Bidu (1895-1967). Notes and correspondence</i>).	201
LUMINIȚA CORNEA , „Urmele” Basarabiei în viața și activitatea lui Romulus Cioflec (<i>Les Traces” de Bessarabie dans la vie et l’activité de Romulus Cioflec</i>).	211
MARIA STOICA , Lumea văzută prin ochii unui român: Romulus Cioflec „cutreierând Spania” (<i>The world seen by a Romanian: Romulus Cioflec "scouring" through Spain</i>).	225
MARIANNE ILIESCU , Relectura romanului românesc interbelic: Vârtejul - de Romulus Cioflec (<i>The Re-reading of the inter-war novel: Vârtejul, by Romulus Cioflec</i>).	229
ALEXANDRU SURDU , Literalitate și literaritate în scrierile teologului cărturar Nicolae Colan (<i>Literacy and literality in the writings of the theological scholar Nicolae Colan</i>).	239
ROMEO NEGREA , Activitatea Asociațiunii Transilvane pentru Cultura și Literatura Poporului Român în județul Treiscaune, în anul 1939 (<i>The activity of the Transylvanian Association for Romanian Culture and Literature in Treiscaune County in 1939</i>).	249
CONSTANTIN PĂDURARU , Situația refugiaților transilvăneni din teritoriul cedat vremelnice Ungariei hortyste stabiliți temporar în județele Neamț și Bacău (<i>The social condition of the Transylvanian refugees, inhabitants of the territory surrendered to Hortyst Hungary, established temporarily in Neamț and Bacău Counties</i>).	259
ALEXANDRU DUȚĂ , Date preliminare despre refugiații din Transilvania de Nord stabiliți în sud-estul României în anii 1940-1944 (<i>Preliminary information regarding the refugees from Northern Transylvania established in the south-east of Romania in 1940-1944</i>).	269
IOAN LĂCĂTUȘU , Pagini din calvarul românilor covăsneni, în timpul ocupației horthyste, din toamna anului 1940 (<i>Pages of the ordeal of Romanians from Covasna, under the Hortyst occupation, in the autumn of 1940</i>).	275
MIRCEA BODNARI , Organizații și partide politice din județul Trei Scaune în perioada 1944-1950 (<i>Political Parties and Organisations from Trei Scaune County in the 1944-1950 period</i>).	289
VASILE STANCU , Colaborarea Comitetului Județean al Frontului Plugarilor cu Partidul Comunist (Partidul Muncitoresc Român) în perioada 1946-1949 (<i>The cooperation of the County Committee of the Ploughmen's Front with the Communist Party (The Romanian Workers' Party) between 1946 and 1949</i>).	293
VASILE VALENTIN , Penitenciarul din Miercurea-Ciuc în anii '50 (<i>The penitentiary from Miercurea Ciuc in the 50's</i>).	297
CĂTĂLIN FUDULU , Morminte și opere comemorative de război din Miercurea-Ciuc (<i>Tombs and memorial war monuments from Miercurea-Ciuc</i>).	305
MARIAN NENCESCU , Eroi ai Internelor, căzuți la datorie în județele Harghita și Covasna (<i>Heroes of the Ministry of Internal Affairs, fallen on duty in Harghita and Covasna Counties</i>).	309
GABRIELA VULPE , O creionare a monografiei orașului Târgu Secuiesc aflată la Direcția Județeană Galați a Arhivelor Naționale (<i>An outline of the monograph of Târgu Secuiesc found at the County Direction of the National Archives from Galați</i>).	315
FLORINA TRUȚĂ , Repere istorice, geografice și demografice a zonei Toplița (<i>Historical, geographical and demographical landmarks of Toplița region</i>).	321
FLORIN TĂLMACIAN , Receptarea hotărârilor de la Balamand în cadrul Bisericilor Greco-Catolice din România și Ucraina (<i>The acceptance of the laws from Balamand in the Greek-Catholic churches from Romania and Ukraine</i>).	325

Sociologie (Sociology)

CODRINA ȘANDRU , Rețele sociale ale elitelor locale în Harghita și Covasna (<i>Social networks of local elites in Harghita and Covasna</i>).	339
MARIA COBIANU-BĂCANU , Aspecte noi, relevate de cercetarea „României la contactul dintre culturi” (<i>New relevant aspects in the research „Romanians at the culture contact”</i>).	353

ELENA MĂGHERAN , Cercetare asupra reflectării tendințelor de obținere a autonomiei Ținutului Secuiesc în presa de limba maghiară din județul Covasna (<i>Research upon the mirroring of the attempts of obtaining the autonomy of the Szeckler Land in the local Hungarian press from Covasna County</i>).	363
OLGA MITROI , Cercetare cu privire la fenomenul suicidar din România, în general, și din județul Covasna, în special (<i>The research regarding the suicidal phenomena in Romania, generally, and in Covasna County, peculiarly</i>).	381
Cronica activității (Chronicle of activities)	
IOAN LĂCĂTUȘU, ERICH MIHAIL BROANĂR , Cronica activității Centrului Eclesastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, pe anul 2006	403
Recenzii (Reviews)	
LUMINIȚA CORNEA , Ioan Dănilă, <i>Limba română în graiul ceangăilor din Moldova</i> , Editura Didactică și Pedagogică S.A., București, 2005	413
IOAN RANCA , Ana Grama Brescan, <i>Românii sudtransilvani în secolul al XIX-lea. Județul Covasna. Mărturii documentare</i> , Editura Arcuș, 2007	414
IOAN LĂCĂTUȘU , Maria Cobianu-Băcanu, <i>Românii la contactul dintre culturi – relații interetnice</i> , Editura România pur și simplu, București, 2007	416
VASILE STANCU , Ioan Lăcătușu, <i>Dăinuire românească</i> , Editura România pur și simplu, București, 2007	418
IOAN LĂCĂTUȘU , Codrina Șandru, <i>Comunități etnice și elite locale</i> , Editura Universității „Transilvania” din Brașov, 2007	422
VASILE LECHINȚAN , Diana Joița, Ioan Lăcătușu, <i>Arhivele românești între tradiție și reformă</i> , Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2007	424
ERICH MIHAIL BROANĂR , <i>Omagiu Horia Colan la 80 de ani</i> , Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2006	426
IOAN LĂCĂTUȘU , Costel Cristian Lazăr, <i>Românii din județul Ciuc în perioada interbelică</i> , Editura România pur și simplu, București, 2007	427
ILIE ȘANDRU , Vasile Netea, <i>Mureșul Superior – vatră de cultură românească</i> , Editura Cuvîntul, 2006	428
IOAN LĂCĂTUȘU , Justinian Teculescu, <i>Pentru neam și pentru lege</i> , ediție îngrijită de Luminița Cornea, Editura Angvstia, Sfântu Gheorghe, 2006	429
VASILE STANCU , Ioan Lăcătușu, <i>Românii în mass-media maghiară din Harghita și Covasna</i> , Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2006	431
ERICH MIHAIL BROANĂR , <i>Almanahul Grai Românesc / 2006</i> , Editura Grai Românesc, Mierucra-Ciuc, 2006	434
VASILE STANCU , <i>Buletinul Ligii cultural creștine „Andrei Șaguna” Nr. 3/2006</i> , Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2006	436
Date despre autori (Data about authors)	439

ANGVSTIA

nr. 1–10, 1996-2006

- sumar general-

I. Din bilanțul celor 10 apariții

În peisajul publicistic actual de factură științifică, revista *ANGVSTIA* beneficiază de o configurație distinctă, reprezentând rodul unui parteneriat durabil dintre două instituții aflate cu sediul în Sfântu Gheorghe: Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni și Centrul Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", din cadrul Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei.

Editată sub formă de anuar, revista poartă numele unui castru roman din Brețcu - "*Angvstia*" - și se face purtătoarea unei continuități, a unui mesaj științific, cultural și de artă românească. Revista este și continuatoarea publicației *Aluta*, editată de fostul Muzeu Județean Covasna din Sfântu Gheorghe. Într-o nouă formă și cu un nou mesaj, revista *Angvstia* și-a propus să cuprindă în paginile ei studii, articole din domeniul arheologiei, istoriei, sociologiei, etnografiei românești acordând prioritate cercetării realităților din sud-estul Transilvaniei. Un important reper în orientarea revistei îl reprezintă abordarea interdisciplinară și pluridisciplinară a problematicii culturii și spiritualității românești din arcul intracarpatic, în decursul istoriei și în contemporaneitate.

Notabil de remarcat este faptul că majoritatea studiilor publicate în cuprinsul acestei reviste sunt mai întâi prezentate în cadrul Sesiunii Naționale de Comunicări științifice "*Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie. Cultură. Civilizație*", manifestare științifică care a depășit nivelul local al județelor Covasna și Harghita, fiind un eveniment cultural cu valențe naționale.

În perioada 1996-2006, au apărut, practic, 11 numere din *Angvstia*, aceasta deoarece în anul 2000 au apărut două ediții cu același număr, respectiv *Angvstia* 5, Arheologie și *Angvstia* 5, Istorie – Etnografie și Sociologie. Anul 2003 a fost singurul an în care publicația nu a fost editată.

Primele trei numere ale anuarului *Angvstia* au fost tipărite la Editura Carpatica din Cluj Napoca (cu generosul sprijin al dr. Gheorghe Lazarovici, dr. Viorica Crișan și prof. univ. dr.

Justinian Petrescu); începând cu numărul 4, a apărut la Editura Carpaților Răsăriteni și apoi la editura *Angvstia* din Sf. Gheorghe, redactori responsabili fiind dr. Valeriu Cavruc și dr. Ioan Lăcătușu.

În această perioadă, în *Angvstia*, în numerele 1–10, au apărut 433 de studii și articole, din care: arheologie 75, istorie 181, etnografie 45, sociologie 50, recenzii 56, alte articole (editoriale, note, discuții, cronica activității) 46. Autorii acestor articole provin din aproape 40 de orașe (25 de județe) din țară și din Republica Moldova, Ucraina și Serbia. După frecvența aparițiilor, 128 de articole sunt semnate de autori din Sf. Gheorghe și județul Covasna, 94 de autori din București, 73 din Cluj-Napoca, 61 din Miercurea-Ciuc și localități din județul Harghita, 47 din Tg. Mureș și județul Mureș, 38 din Sibiu, 17 din Brașov, 15 din Buzău.

Paginile *Angvstiei* au fost onorate de semnătura academicienilor Alexandru Vulpe, Dumitru Protase, Nicolae Edroiu, a P.S. Ioan Selejan, al multor cadre didactice universitare recunoscute pentru prestața lor științifică, dar și tineri cercetători din principalele centre universitare ale țării și din județele Covasna și Harghita. Din rândul arheologilor, istoricilor, arhiviștilor, muzeografilor, etnografilor, sociologilor, teologilor, profesorilor și a altor cercetători, se disting cei care au redactat studii și articole, (aproape) în toate cele 11 numere, din rândul cărora amintim: arheologii Gheorghe Lazarovici, Valeriu Cavruc, Viorica Crișan, Florea Costea, Cristian Schuster, Carol Kacso, Valeriu Sârbu, Adrian Sabin Luca, Corneliu Beldiman, Dan Buzea, Alexandru Comșa, Gheorghe Dumitroaia, Mihai Rolea ș.a., istoricii Ioana Cristache Panait, Ioan Ranca, Ana, Grama, Constantin I. Stan, Vasile Lechințan, Liviu Boar, Elena Mihu, Virgil Pană ș.a., etnografii Nicolae Moldovan, Nicolae Bucur, Felicia Diculescu, Constantin Catrina, Valer Pop, Dorel Marc, Mihai Gorgoi, Zorel Suci, Florina Matei ș.a., sociologii Traian Rotariu, Maria Cobianu-Băcanu, Lily Rain, Codrina Șandru, Ioan Lăcătușu ș.a.

De-a lungul anilor, o parte din semnatori au

trecut la cele veșnice: Szekely Zoltan, Nicolae Cordoș, Raul Șorban, Valeriu Lazăr, Traian Bosoancă, Ilie Fonta, Octavian Zegreanu, Emil Burlacu și Dan Baicu.

Revista datorează mulțumiri membrilor Colegiului de redacție care au asigurat un standard deosebit publicației încă de la începuturile sale. Ei sunt: Viorica Crișan, Ovidiu Muntean, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel, Bato Attila, Alina Iancu, Marius Andrei Dănilă, Ivan Suci, Liliana Lazea, Andrea Chiricescu, Dan Lucian Buzea, Dorel Marc și Erich-Mihail Broanăr, de asemenea mulțumim tuturor celor care, număr de număr, ne-au sprijinit în asigurarea suportului financiar necesar editării anuarului, în mod deosebit conducerii Ministerului Culturii și Cultelor, dar și celorlalți generoși sponsori.

Cu intenția mărturisită de a face mai eficientă circulația unor documente și idei, în medii interesate de anume subiecte, nu fără eforturi, am continuat să oferim autorilor extrase, câte 25 la fiecare număr.

Deși a crescut odată cu societatea ultimului deceniu, și în sensul evoluției acesteia, constatăm că obiectivele – generoase și de largă respirație – formulate în "*Cuvânt la început de drum*", apărut în *Angvstia* 1/1996, sub semnăturile lui Gheorghe Lazarovici și Ioan Lăcătușu, își păstrează actualitatea: „*Cercetarea interdisciplinară a istoriei românilor din sud-estul Transilvaniei și Carpații Răsăriteni este o prioritate a științelor sociale românești. Paginile din istoria Carpaților Răsăriteni sunt o parte a istoriei Transilvaniei, și așa deficitară mai ales la nivelul marilor sinteze. Studiile cumulând diferite discipline ale istoriei și științelor sociale, vin să completeze istoria unei părți din pământul țării. De la savanți la tineri colegi, de la episcop la preot, în paginile anuarului își fac loc, an de an, lucrări de sinteză sau studii de caz. (...) Am dori ca acest crainic, cu nume roman, Angvstia, să fie purtătorul mesajelor oamenilor de știință, cultură și artă către populația acestor zone. Anuarul va îmbrățișa toate epocile, disciplinele istorice și științele înrudite, în special etnografie, etnologie, demografie și sociologie. Aceasta vine să îplinească vrea de a-i da istoriei locale posibilitatea afirmării. Nu trebuie uitată munca nepărtinitoare și atitudinea înaintașilor din aceste zone. În ultima vreme documente însemnate din aceste zone din istoria românilor și a pământului românesc au luat drumul depozitelor, deși înaintașii ne-au dat*

numeroase exemple pozitive de conlucrare și cercetare nepărtinitoare, cu adevărat nepărtinitoare”.

II. Sumarul celor 10 numere

1/1996

1. Ioan Lăcătușu, Gheorghe Lazarovici, *Cuvânt la început de drum*, p. 3
2. Ion Iliescu, *Mesaj adresat participanților la manifestările consacrate studierii și cinstirii activităților făuritorilor istoriei, culturii, civilizației și religiei românilor din sud-estul Transilvaniei* – Sfântu Gheorghe, 23 septembrie 1995, p. 9
3. †Ioan, Episcopul Covasnei și Harghitei, *Pe urmele strămoșilor*, p. 17
4. Ilie Fonta, *O prioritate – cercetarea istorică în sud-estul Transilvaniei*, p. 19
5. Dumitru Protase, *Mitropolitul Andrei Șaguna (1809-1873)*, p. 23

Studii și Comunicări

1. Gheorghe Lazarovici, *Din istoria străveche a Carpaților Orientali*, p. 27
2. Zoia Maxim, *Prototracii în Carpații Răsăriteni*, p. 51
3. Valeriu Cavruc, *Câteva considerații privind originea culturii Noua*, p. 67
4. Viorica Crișan, *Aspecte ale civilizației traci-ce și dacice din Carpații Răsăriteni*, p. 79
5. Dumitru Protase, *Angvstia (Brețcu)*, p. 85
6. Zoltán Székely, *Sud-estul Transilvaniei sub stăpânirea romană*, p. 89
7. Vasile Lechințan, *Românii din scaunele secuiești la 1614*, p. 93
8. Mariana Mucea, *Biserica românească din scheii Brașovului în secolul al XVII-lea, lăcaș al activității de copiere, traducere și tipărire*, p. 127
9. Elena Mihu, *Cartea veche românească în scaunul Mureșului*, p. 133
10. Ioana Cristache - Panait, *Prezența cărții vechi românești în sud-estul Transilvaniei*, p. 141
11. Aurel Marc, *Registrelle parohiale – sursă documentară deosebit de valoroasă pentru trecutul românesc al Harghitei. Conscripția de la 1748*, p. 149
12. Ioan Ranca, *Reverberațiile răscoalei lui Horea la românii din scaunele secuiești*, p. 159
13. Ana Grama, *Documente arhivistice sibieni (1850-1870). Donații din „Țară” și conflicte cu autoritățile locale în județul Covasna (1851-1859)*, p. 165
14. Constantin Ittu, *Stema Mitropolitului Andrei Barun de Șaguna – element de inspi-*

- rație pentru heraldica sibiană actuală, p. 187
15. Ioachim Lazăr, *Din corespondența lui Aron Densușianu cu Ioan Micu Moldovan privind înființarea ziarului „Orientul latin” de la Brașov*, p. 191
16. Liviu Boar, *Contribuții la viața profesională a românilor în fostele scaune secuiești Ciuc, Giurgeu și Cașin în secolul al XIX-lea*, p. 197
17. Valeria Soroștinean, *Satul românesc și biserica ortodoxă la sfârșit de secol XIX, cu referire la protopopiatele Trei-Scaune, Brașov și Mureș-Oșorhei*, p. 201
18. Ovidiu Muntean, *Despre situația învățământului românesc în comitatul Trei Scaune la sfârșitul secolului al XIX-lea*, p. 205
19. Constantin Brătescu, *Activitatea episcopului dr. Miron Cristea între 1910-1918 pentru apărarea ființei naționale și făurirea României Mari*, p. 209
20. Ioana Burlacu, Cristina Dinu, *Valoarea documentar-istorică a fondului arhivistic „Miron Cristea”*, p. 213
21. Nicolae Bucur, *O personalitate harghiteană în lupta pentru unire – Octavian C. Tăslăuanu*, p. 217
22. Constantin Stan, *Octavian C. Tăslăuanu și Corpul Voluntarilor Români din Rusia*, p. 223
23. Virgiliu Teodorescu, Elisabeta Teodorescu, *Documente inedite despre suferințele românilor în anii Diktatului de la Viena*, p. 231
24. Dan Baicu, *Județul Trei Scaune în contextul reinstaurării administrației românești în Ardealul de Nord. Mărturii Documentare*, p. 241
25. Alexandru Moraru, *Biserică și națiune în pastoralele mitropolitului Nicolae Colan*, p. 247
26. Valer Pop, *Defileul Mureșului – străvechea vatră etnoculturală românească*, p. 253
27. Nicolae Șoancă, *Aspecte privind păstoritul transhumant practicat în zona Brețcu-Voinești-Covasna*, p. 259
28. Dumitru Furtună, *Covasna- Voinești, leagăn de românitate în Arcul intracarpatic*, p. 265
29. Alexandru Gaiță, *Din vechile legături culturale ale Buzăului cu Transilvania*, p. 269
30. Traian Rotaru, Maria Semeniuc, Mezei Elemer, *Evoluția structurii entice și profesionale a populației județului Covasna, între anii 1850 și 1992*, p. 273
31. Vasile Ciubăncan, *Modificările produse în structura demografică a județelor Ciuc, Odorhei și Trei Scaune în perioada anilor 1930-1948*, p. 291

Note și Discuții

1. Ilie Sandru, *Biserica Mănăstirii Doamnei din Toplița*, p. 315
2. Emil Pop, *Parohia Ortodoxă Română Miercurea-Ciuc II. Fragment de monografie*, p. 317
3. Ioan Bercu, *Brețcu – vatră de istorie și credință strămoșească*, p. 321
4. Doina David, *Carpații de curbură – funcție economică și ax etnoistoric și etnocultural*, p. 325
5. Nicolae Moldovan, *Stațiunea Vâlcele și personalitățile românești de seamă care au poposit aici în secolul XIX-XX*, p. 329
6. Luminița Cornea, *Un scriitor covăsnean mai puțin cunoscut Romulus Cioflec (1882-1955)*, p. 333
7. Maria Cobianu-Băcanu, *Factori de conservare a identității entice românești în județele Harghita și Covasna*, p. 337
8. Constantin Gane, *Date privind maghiarizarea românilor din localitățile harghitene*, p. 343
9. Gheorghe Rățulea, *Muzeul Spiritualității Românești din Sfântu Gheorghe – Sensuri și semnificații*, p. 347
10. Ioan Lăcătușu, *Muzeul Spiritualității Românești „Mitropolit Nicolae Colan” din Sfântu Gheorghe. Cronică activității pe anii 1993-1995*, p. 351
11. Ioan Lăcătușu, *Momente din istoria muzeului din Sfântu Gheorghe*, p. 361
12. Iustinian Petrescu, *Angvstia – Între deziderate și realități (Postfață)*, p. 365

Recenzii

1. Marian Comșa, *Arhitectura de lemn din Transilvania*, Editura Museion, București, 1993, de Ioana Cristache-Panait, p. 367
2. Vasile Lechințan, *Românii din Scaunele Secuiești în antopronimele din conscripții, I, Scaunul Mureș, 1699-1821*, Editura Ciubăncan, Cluj-Napoca, 1995, de Ioan Ranca, p. 368
3. Iustinian Petrescu, *Falși martiri maghiari pe pământul românesc*, Editura Bravo Press, București, 1996, de Petre Țurlea, p. 370
4. Mircea Popa, *Revoluția românilor din Transilvania (1848-1849)*, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, de Gelu Neamțu, p. 371
5. Iustinian Petrescu, *Țara Silvaniei*, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, de Vasile Lechințan, p. 372

2/1997

Arheologie

1. Gheorghe Lazarovici, *Despre bronzul tim-*

puriu din Transilvania, p. 9

2. Zoltán Székely, *Denumirea locului Tyiszkhi la așezarea neolitică de la Ariușd (jud. Covasna)*, p. 37

3. Florea Costea, *Așezarea Wietenberg de la Racoș – „Piatra Detunată”*, p. 39

4. Klociko Eugeniu, Sava Eugeniu, *Necropola culturi Noua de lângă Chirileni*, p. 77

5. Oleg Levitki, Tatiana Demcenko, *Necropola tumulară – plană a culturii Noua de la Burlănești*, p. 103

6. Valeriu Leahu, *Cultura Tei în sud-estul Transilvaniei*, p. 123

7. Cristian Schuster, *Cultura Tei în sud-estul Transilvaniei*, p. 131

8. Alexandru Comșa, Cristian Schuster, *Un mormânt al culturii Tei la Sitaru?*, p. 137

9. Zoltán Székely, *Tumulul din epoca bronzului târziu de la Brăduț, jud. Covasna*, p. 147

10. Valeriu Cavruc, Galina Cavruc, *Așezarea din epoca bronzului Timpuriu de la Zoltan*, p. 157

Istorie

1. Victor Moldovan, *Contribuția lui Nicolae Bogdan la întemeierea învățământului liceal românesc din Cluj*, p. 175

2. Gheorghe Bichicean, *Contribuții privind reprezentarea românilor în adunarea stărilor transilvane din anul 1291*, p. 183

3. Ioana Cristache-Panait, *Realități istorice din sud-estul Transilvaniei*, p. 193

4. Ana Grama, *„Protocoloale de porunci” din Budila și Boroșneul Mic și valoarea „înscrisurilor” în viața satului românesc transilvănean (1740-1840)*, p. 213

5. Elena Mihu, *Ierarhii Bisericii Ortodoxe consemnați pe filele cărții vechi românești din județul Mureș*, p. 229

6. Ovidiu Muntean, *Trăsături ale imaginii etnice românești în relatările observatorilor francezi (1830-1848)*, p. 237

7. Nicolae Cordoș, *Activitatea lui Aurel C. Popovici de la elaborare la procesul „Replicii”*, p. 243

8. Vasile Crișan, *Aurel C. Popovici și serbările Mileniului*, p. 251

9. Octavian Tătar, *Sărbătorirea „Mileniului” oglindită în paginile ziarului „Telegraful român”*, p. 257

10. Constantin Stan, *Activitatea lui Romulus Cioflec pentru Unirea Basarabiei cu România (1917-1918)*, p. 265

11. Ioachim Lazăr, *Contribuția dr. Nicolae Bălan, viitorul mitropolit al Ardealului la realizarea Marii Uniri*, p. 273

12. Ioana Burlacu, *Miron Cristea, primul patri-*

arh al Bisericii Ortodoxe Române, p. 277

13. Dorel Marc, *Activitatea lui Elie Miron Cristea pe tărâmul Astei*, p. 281

14. Liviu Boar, *Protopopul Elie Câmpeanu lup-tător pentru drepturile românilor din secuime (1859-1937)*, p. 291

15. Dan Baicu, *Partidele politice din județul Treiscaune și starea de spirit a populației în anul electoral 1946 în viziunea rapoartelor Legiunii de jandarmi*, p. 309

16. Vasile Lechințan, Octavian Zegrean, *Corespondența de la românii din secuime în „Gazeta Transilvaniei” din 1889*, p. 321

17. Vasile Lechințan, *Orban Balazs despre români în lucrarea „A Székelyföld leirasa...” („Descrierea ținutului secuiesc...”)*, p. 331

Etnografie

1. Cristian Crișan, *Satul din Treiscaune în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, începutul secolului al XIX-lea, reflectat în documente de arhivă*, p. 353

2. Ion Lăcătușu, *Note etnografice și folclorice ale episcopului Veniamin Nistor privind localitatea Araci*, p. 367

3. Constantin Catrina, *Folcloriști și folclorul muzical din județul Covasna. Privire istorică*, p. 383

4. Nicolae Bucur, *Flora în folclorul românesc din zona Harghitei*, p. 389

5. Doina David, *Bradul și simbolistica sa în arta populară românească*, p. 399

Sociologie

1. Maria Cobianu-Băcanu, *Subetnicitate și marginalitate culturală la românii din Covasna și Harghita*, p. 405

2. Elena Cobianu, *Sugestii pentru un posibil cod al relațiilor interetnice*, p. 411

3. Adrian Hatos, Szekedi Levente, *Construcția autobiografică a sinelui etnic*, p. 415

Note și discuții

1. Nicu Vrabie, *Despărțământul central județean Miercurea Ciuc al Astei (1922-1940)*, p. 427

2. Alexandru Gaiță, *Profesorii ardeleni la Buzău în secolul al XIX-lea*, p. 433

3. Mihail Goia, Ioan Gașpar, Mircea Sfârlea, *Mănăstirea „Sfântu Proroc Ilie” din Toplița*, p. 437

4. Felicia Mareș, *Aspecte din formarea și dezvoltarea istorică a localității Vâlcele, jud. Covasna (sec. XVII-XIX)*, p. 447

5. Dan Bodea, Cornelia Călin-Bodea, *Ortodoxism și românism în sud-estul Transilvaniei. Sărbătorile religioase*, p. 451

6. Mircea Măran, *Preotul Constantin Dimian din Brețcu (1876-1959)*, p. 457

7. Victor Sibianu, *Aspecte de imagologie privind societatea românească medievală și modernă*, p. 461
8. Lily Rain, *Ipoteze privind căsătoria etnic-mixtă în județul Covasna. Câteva aspecte teoretice*, p. 465
9. Valeriu Cavruc, Ioan Lăcătușu, *Cronica activității pe anul 1996*, p. 469
10. ***, *Hotărârea Guvernului României privind înființarea Muzeului Carpaților Răsăriteni*, p. 477
11. Iustinian Petrescu, *Nevoia de ANGVSTIA (Postfață)*, p. 479

Recenzii

1. Raoul Șorban, *Ip și Trăznea – Atrocități maghiare și acțiuni diplomatice*, Editura Enciclopedică, București, 1996, de Petre Țurlea, p. 481
2. Dacia Crina Petrescu, *Istoria gândirii economice din România (1900-1944)*, Editura Economică, București, 1996, de Toader Ionescu, p. 484
3. Constantin Costea, *Contribuții la istoria românilor din Giurgeul-Ciucului*, Editura Brăduț, Târgu Mureș 1995, de Teodor Chindea, p. 485
4. Ioan Lăcătușu, *Din trecutul bisericesc cultural și economic al românilor din secuime*, Editura Bravax, Brașov, 1996, de Emil Micu, p. 486
5. Ioan Lăcătușu, *Permanența conviețuirii pașnice*, București, 1996, de Vasile Lechințan, p. 487
6. Gheorghe Rățulea, *Identitate și cultură la românii din secuime*, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1995, de Ioan Lăcătușu, p. 488
7. Iustinian Petrescu, *Basarabia – din nou la răscruce*, Editura Demiurg, București, 1996, de Iftene Pop, p. 489
8. Ruxandra Mălina Petrescu, *Politică și administrație*, Editura Mureș, Târgu Mureș, 1996, de Emil A. Dandea, p. 490
9. Adrian Moțiu, *Sociologia și geopolitica frontierei*, Editura Floarea Albastră, București, 1995, de I. Bădescu, D. Dungaciu, p. 491

3/1998

Arheologie

1. Eugen Kessler, Erika Gal, *Resturi fosile și subfosile de păsări în siturile paleolitice și neolitice din Cheile Turzii și Turenilor (jud. Cluj)*, p. 9
2. Doina Leahu, *Considerații asupra unui tip de podoabă de aur preistorică din colecția Orghidan*, p. 13
3. Cristian Schuster, *Despre obiectele din lut*

- ars din aria culturii Glina)*, p. 19
4. Gheorghe Lazarovici, *Încă odată despre ceramică de la Gornea – Vodneac. Legăturile sale cu Transilvania și alte zone*, p. 41
5. Florea Costea, *Ce sunt de fapt vasele dreptunghiulare puțin înalte din ceramica Wietenberg?*, p. 59
6. Bató Attila, *Problematica castrului roman de la Odorheiu Secuiesc (jud. Harghita)*, p. 77

Istorie

1. Gheorghe Bichicean, *Cu privire la activitatea dietală pentru organizarea principatului autonom al Transilvaniei (1529-1540)*, p. 85
2. Octavian Tătar, *Ortodoxia și islam, greci și otomani în sec. XIV-XV – o percepție reciprocă*, p. 93
3. Ioana Cristache-Panait, *O conscripție parohială din 1767, din fostul comitat al Târnavei*, p. 101
4. Dan Baicu, *Unele date și informații privind elementul românesc în Trei Scaune consemnate în documente ale patrimoniului național*, p. 127
5. Ana Grama, *Surse ecleziastice ortodoxe din a doua jumătate a sec. al XIX-lea pentru cercetarea demografică zonală*, p. 133
6. Alexandru Gaiță, *Figuri ardelene pe meleaguri buzoiene*, p. 141
7. Mihai Macuc, *Considerații asupra mișcării de eliberare națională a românilor transilvăneni după 1867*, p. 145
8. Vasile Lechințan, Octavian Zegrean, *Corespondență de la românii din secuime în „Gazeta Transilvaniei” din 1899*, p. 153
9. Damian Ancu, Emil Păunescu, *Nicolae Droc Barcian personalitate a luptei românilor pentru propășire și unitate națională*, p. 159
10. Eugenia Crișan, Constantin Stan, *Activitatea lui Ghiță Popp pentru înfăptuirea, consolidarea și apărarea României Mari*, p. 165
11. Vasile Crișan, *Tineretea jurnalistică a lui Ghiță Popp*, p. 173
12. Ioana Burlacu, *Basarabia în conștiința lui Ghiță Popp*, p. 187
13. Violeta Pătrunjel, *Nichifor Crainic, directorul revistei „Gândirea”*, p. 193
14. Andreea Rotche, *Nicolae Colan director și mentor al „Vieții ilustrate”*, p. 199
15. Alexandru Moraru, *Situația românilor Transilvaniei din perioada horthystă reflectată în unele documente ale vremii*, p. 207
16. Emanuel Sebastian Suciuc, *Momente de restriște în viața bisericească românească din județul Covasna*, p. 213

Etnografie

1. Felicia Diculescu, *Folclor muzical din Depresiunea Întorsurii Buzăului – materiale din Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”*, p. 223
2. Constantin Catrina, *Însemnări pe marginea unor culegeri de folclor muzical din județul Covasna*, p. 271
3. Gheorghe Dinuță, *Cercetări etnografice în zona de curbură interioară a Carpaților Răsăriteni*, p. 275
4. Cristian Crișan, *Realități ale satului din scaunul Trei Scaune oglindită în conștiința Cziraky (Scaunul filial Micloșoara 1820)*, p. 283
5. Matei Florina, *Vechea nuntă țărănească din Toplița*, p. 289
6. Ioan Lăcătușu, *Note etnografice și folclorice ale episcopului Veniamin Nistor privind localitatea Araci*, p. 301
7. Dorel Marc, *Privire asupra zonei etno-culturale Toplița din perspectivă interdisciplinară*, p. 315

Sociologie

1. Maria Cobianu-Băcanu, *Cercetările sociologice despre identitatea națională și relațiile interetnice*, p. 321
2. Lily Rain, *Căsătoria mixtă și dilemele ei culturale*, p. 327
3. Nicolae Bucur, *Cercetări privind realitățile sociale ale satului*, p. 333
4. Ioan Lăcătușu, *Evoluția structurii etnice și confesionale a localităților județului Covasna între anii 1850-1992*, p. 339

Note și discuții

1. Zoltán Székely, *Reședințe voievodale în sud-estul Transilvaniei*, p. 361
2. Elisabeta Marin, *Documente despre Sfântu Gheorghe și secuime în arhivele brașovene*, p. 365
3. Valentin Istrate, *Colecția registrelor de stare civilă. Registre parohiale*, p. 371
4. Ioana Burlacu, *Un memoriu inedit înaintat de Ghiță Popp Consiliului de Stat*, p. 375
5. Cristian Dinu, *Un document autobiografic Ghiță Popp*, p. 379
6. Emil Burlacu, *Primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Miron Cristea, întemeietor al Academiei de muzică bisericească din București*, p. 383
7. Luminița Cornea, *Acasă la scriitorii români*, p. 387
8. Felicia Mareș, *De la Școala Normală de învățătoare „Regina Maria” la Liceul Teoretic „Mihai Vitcazul” din Sfântu Gheorghe*, p. 391
9. Violeta Pătrunjel, *Monografia satului*

Făgețel de Ioan D. Bucur, p. 397

10. Vasile Lechințan, *Aspectele inedite ale structurii confesionale românești din scaunul Odorhei în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea*, p. 401
11. Valeriu Cavruc, Ioan Lăcătușu, *Cronica activității pe anul 1997*, p. 423

Recenzii

1. Zsolt Székely, *Eszrevetelek az erdelyi rezkor keleti nepi es muvetsegi elemeivel kapcsolatban (Observații cu privire la elementele etnice și culturale orientale ale Epocii cuprului din Transilvania)*, Szolnok Megyei Muzeumi Adattar, Szolnok, 1997, de Ferenczi Istvan, p. 437
2. Violeta Pătrunjel, *Omagiul mitropolitului Nicolae Colan*, Editura Arhidiecezană, Cluj-Napoca, 1995, p. 439
3. Vasile Lechințan, *Megyenk Kovaszna Haromszeki Tudnivalok (Județul nostru Covasna. Informații despre Trei Scaune)*, Ungaria, 1997, p. 440
4. Violeta Pătrunjel, *Nicolae Colan – Pastoral*, Editura Arhidiecezană, Cluj-Napoca 1995, p. 442
5. Edmund Dorneanu, *Pe urmele lui Octavian C. Tăslăuanu*, Editura Petru Maior, Târgu Mureș, 1997, de Ilie Șandru, p. 443
6. Ioan Lăcătușu, *S.O.S. românii din Covasna și Harghita*, Editura Petru Maior, Târgu Mureș, 1997, de Maria Cobianu-Băcanu, p. 444
7. Crina Petrescu, *Doctrină și curente economice contemporane*, Editura George Barițiu, Cluj-Napoca, 1998, de Toader Ionescu, p. 445

4/1999

Mihai Gorgoi, *Câteva gânduri privind locul și rolul Muzeului Carpaților Răsăriteni*

Arheologie

1. Lucreția Ghergari, Gheorghe Lazarovici, Corina Ionescu, Tudor Tâmaș, *Studii geoarheologice asupra unor artefacte ceramice din neoliticul timpuriu din România: Stațiunea de la Lunca – Poiana Slatinii, jud. Neamț*, p. 1
2. Zoltán Székely, *Așezarea culturii Schneckenberg de la Ariușd, jud. Covasna*, p. 9
3. Valeriu Cavruc, *Considerații privind situația etnoculturală în sud-estul Transilvaniei în epoca bronzului mijlociu*, p. 13
4. Zsolt Székely, *Așezarea culturii Wietenberg de la Baraolt, jud. Covasna*, p. 43
5. Valeriu Lazăr, *Descoperirile Epocii Bronzului de pe teritoriul județului Mureș*, p. 47
6. Carol Kacsó, *Date noi cu privire la preistoria Maramureșului*, p. 55

7. Valeriu Sârbu, Viorica Crișan, *Cetatea dacică de la „Valea Zânelor” – Covasna*, p. 71
8. Diana Bindea, *Studiu arheozoologic asupra așezării dacice de la Merești, jud. Harghita*, p. 83
9. Florea Costea, *O depunere rituală de vase la Racoșul de Jos, județul Brașov. Încercare de descifrare a posibilelor simboluri din ornamentica olăriei dacice (I)*, p. 105
10. István Jánovits, *Noi perieghize arheologice din depresiunea Ciucului*, p. 121

Istorie

1. Ionel Cândea, *Expediția militară a Bizanțului din 1166 în geneza culoarului Dunăre – Curbura Carpaților*, p. 153
2. Gheorghe Bichicean, *Elemente definitorii ale Congregațiilor Generale Voievodale de la Alba Iulia, din anii 1289 și 1291*, p. 157
3. Octavian Tătar, *Pacea de la Oradea (februarie 1538) dintre Ferdinand de Habsburg și Ioan Zápolya și implicațiile ei în disputa pentru Coroana Ungariei*, p. 159
4. Ioana Cristache-Panait, *Toader Zugravul (sec. al XVIII-lea)*, p. 165
5. Maria Băilă, *Discursul Bisericii Ortodoxe cu privire la căsătorie și divorț 1750-1850*, p. 183
6. Nicolae Victor Fola, *Fenomene istorice și demografice în Valea Târnavei Mici din Evul Mediu până astăzi, în conformitate cu date ale toponimiei*, p. 191
7. Ana Dobreanu, *Date privind emigrarea în Moldova, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a unor locuitori din Scaunele Giurgeu și Ciuc*, p. 197
8. Emil Burlacu, *Despre refugiații transilvăneni primiți de Țara Românească în anii 1848-1849*, p. 201
9. Ana Grama, *Inventare cu bunuri ale comunităților românești ortodoxe din spațiul Arcului Intracarpatic în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, p. 205
10. Carmina Maior, *Urme Sigiliare pe inventare de bunuri ale bisericilor ortodoxe din Sud-Estul Transilvaniei*, p. 251
11. Dorin Ioan Rus, *Participarea Batalionului 1 din Regimentul 2 Grăniceresc la Revoluția de la 1848-1849, oglindită în Monografia Regimentului scrisă de Michael Schneider, Bistrița, 1906*, p. 257
12. Oana Dumitru, *În jurul revistei „Viața Literară și Artistică” – Din corespondența lui Virgil Cioflec cu Ilarie Chendi (7 iulie 1906 – 9 septembrie 1907)*, p. 265
13. Vasile Lechințan, Octavian Zegrean, *Corespondență de la românii din secuime în*

- „Gazeta Transilvaniei” din 1909, p. 277
14. Dorin Gotia, *Prelegerile și Conferințele ca mijloace de propagandă promovate de ASTRA la începutul secolului XX*, p. 289
15. Eugenia Crișan, *Un document inedit privind Despărțământul Brașov al ASTREI aparținând profesorului Nicolae Bogdan*, p. 293
16. Vasile Crișan, *Araci (Arpătac) – o mlădiță viguroasă a ASTREI în Secuime*, p. 297
17. Cristian Crișan, *Mențiuni documentare cu privire la istoricul unor biserici ortodoxe din zona Baraolt*, p. 303
18. Camelia Datui, Aurel Ganea, *Evoluția ideii de unitate la români*, p. 307
19. Constantin Stan, *Activitatea lui Pompiliu Nistor pentru desăvârșirea unității naționale românești*, p. 315
20. Traian Bosoancă, *Marea Unire și preoțimea ortodoxă română din județul Mureș*, p. 321
21. Ioana Burlacu, *Amintiri ale lui Dumitru Antal despre Marea Unire*, p. 325
22. Virgiliu Teodorescu, *Miron Cristea – contemporanul nostru*, p. 329
23. Ioana Burlacu, *Miron Cristea și relațiile internaționale ale Bisericii Ortodoxe Române*, p. 335
24. Maria Roșca, *Iconografia lui Miron Cristea*, p. 339
25. Petre Țurlea, *Din corespondența românilor din Secuime cu Nicolae Iorga – anul 1919*, p. 343
26. Virgil Pană, *Câteva considerații privind mișcarea politică maghiară din România (1919-1939)*, p. 349
27. Alina Iancu, *„Oituzul” – gazetă independentă de informație culturală, socială și politică*, p. 353
28. Violeta Pătrunjel, *Biserica ortodoxă și viața românească din Covasna sub semnul tranziției și incertitudinii (1944-1945)*, p. 359

Etnografie

1. Felicia Diculescu, *Folclor muzical în Depresiunea Întorsura Buzăului (II). Colindatul și colinda – aspecte evolutive*, p. 367
2. Dorel Marc, *Evoluția structurii ocupaționale în zona etnografică Toplița. Considerații privind interferențele și interdependențele ocupaționale*, p. 377
3. Florina Matei, *Semnificații ale ceremonialului funerar la români. Obiceiul de înmormântare în zona Topliței*, p. 381

Sociologie

1. Maria Cobianu-Băcanu, Ioan Lăcătușu, *Județele Covasna și Harghita, sub semnul*

instabilității relațiilor interetnice, p. 387

2. Lily Rain, *Căsătoria etnic-mixtă – între etnic și religios*, p. 395

3. Nicolae Bucur, *Satul – Comunitate de intercunoaștere*, p. 399

4. Ioan Lăcătușu, *Habitat și populație. Procese și structuri demografice în județele Covasna și Harghita*, p. 403

5. Delia Ferchiu, *Memorie și identitate – construite sociale*, p. 423

Recenzii

1. Maria Băilă, *Românii din Scaunele Secuiești (în antroponimele din conșcripții). Scaunul Ciuc, Giurgeu, Cașin vol. II, 1567-1850*, Editura Pax Historica, Târgu Mureș, 1997, de Ioan Ranca, p. 435

2. Maria Băilă, *Personalități din Covasna și Harghita*, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1998, de Ioan Lăcătușu, p. 436

3. Alina Iancu, *Moarte cu bocluc*, Editura Muzeului Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, 1998, de Romulus Cioflec, p. 437

4. Ana Doboreanu, *Subcetate-Mureș – file de monografie*, Editura Motiv, Cluj-Napoca, 1999, de Doina Doborean, Vasile Doboreanu, p. 438

Cronica activității

Ioan Lăcătușu, Galina Cavruc, *Cronica activităților pe anul 1998*, p. 441

Necrolog

Dr. Valeriu Lazăr (1931-1999)

5/2000

Arheologie

1. Corneliu Beldiman, *Industria materiilor dure animale în așezările paleolitice de pe versantul răsăritean al Carpaților*, p. 1

2. Zoia Maxim, Luminița Săsăran, *Utilajul litic cioplit de la Leț*, p. 27

3. Sabin Adrian Luca, Horia Ciugudean, Aurel Dragotă, Cristian Roman, *Faza timpurie a culturii Vinèa în Transilvania. Repere ale orizontului cronologic și cultural*, p. 37

4. Dan Pop, *Die Coțofeni Siedlung von Oarța de Sus „Măgura”*, p. 73

5. Cristian Schuster, *Notă cu privire la două tipuri de obiecte din piatră șlefuită din epoca bronzului din sudul și răsăritul României*, p.85

6. Valeriu Cavruc, *Noi cercetări în așezarea de la Păuleni (1999-2000). Raport preliminar. Prezentare generală*, p. 93

7. Gheorghe Lazarovici, Adrian Sabin Luca, Dan Buzea, Cosmin Suciu, *Descoperirile eneolitice de la Păuleni*, p. 103

8. Valeriu Cavruc, Gheorghe Dumitroaia, *Descoperirile aparținând aspectului cultural*

Ciomortan de la Păuleni, p. 131

9. Valeriu Cavruc, Mihai Rotea, *Locuirea Wietemberg de la Păuleni*, p. 155

10. Alexandra Comșa, *Date antropologice referitoare la osemintele umane aparținând epocii bronzului descoperite la Păuleni*, p. 173

11. Zoltán Székely, *Cultura Noua în valea Oltului și a Târnavei*, p. 177

12. Galina Cavruc, *Groapă rituală din așezarea culturii Noua de la Zoltan*, p. 193

13. Alexandra Comșa, *Date antropologice referitoare la mormântul de copil descoperit la Zoltan (cultura Noua)*, p. 199

14. Anca Popescu, *Ceramica cu decor striat de la Costișa și Deleni*, p. 203

15. Carol Kacsó, *Spade de bronz din Maramureș*, p. 209

16. Florea Costea, *Fortificații Hallstattiene din județul Brașov*, p. 221

17. Alexandru Vulpe, *Spada de la Dobolii de Jos (Aldoboly)*, p. 227

18. Cristina Popescu, *Original și imitație în cultura materială a geto-dacilor. Boluri cu decor în relief*, p. 235

19. Zsolt Székely, Attila Bató, *Ceramica slavă de la Filiaș, jud. Harghita*, p. 265

Recenzii

Valeriu Sârbu, *Dacii din estul Transilvaniei*, Editura Carpații Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, 2000, de Viorica Crișan, p. 283

5/2000

Istorie

1. Gheorghe Bichicean, *Instituțiile centrale în principatul Transilvaniei – Principele*, p. 1

2. Vasile Crișan, *Opinca română – o proiectată societate culturală în anul centenarului revoluției lui Horea*, p. 9

3. Maria Băilă, *Biserica și școala în Trei Scaune (1750-1850)*, p. 15

4. Constantin Costea, *Gheorghe Lazăr – cel dintâi învățător de ideal românesc*, p. 23

5. Liviu Boar, *Românii din Scaunele Ciuc, Giurgeu și Cașin în secolul al XIX-lea. Istoriografia problemei și sursele de cercetare*, p. 27

6. Ioana Cristache-Panait, *Întorsura Buzăului. Construirea bisericii de piatră Sfântu Gheorghe. Implicații istorice și artistice*, p. 37

7. Vasile Lechințan, *Incitarea secuilor prin presa maghiară din Cluj și Debrețin la 1848-1849*, p. 51

8. Ana Grama, *La vremea „Zidindelor Bisericii”, cu „Carul iute” spre Vâlcele, Sfântu Gheorghe și alte locuri*, p. 57

9. Mihai Racovițan, Radu Racovițan, *Situația*

românilor din Ungaria dualistă la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, p. 79

10. Vasile Lechințan, Octavian Zegrean, *Corespondență de la românii din secuime în „Gazeta Transilvaniei” din 1894*, p. 85

11. Ioan Bălan, Ancu Damian, *Sud-estul Transilvaniei în primul Parlament al României Mari (noiembrie 1919 – martie 1920)*, p. 97

12. Dumitru Stavarache, *Patriarhul Miron Cristea și Mitropolitul Visarion Puiu. Mărturii de colaborare*, p. 101

13. Eugenia Crișan, *Viața ilustrată (1934-1943) privind funcția educativă a cărților și a lecturii*, p. 111

14. Virgil Pană, *Considerații privind prezența minoritarilor în magistratura Transilvaniei interbelice*, p. 115

15. Costel Cristian Lazăr, *Considerații privind relațiile interetnice din județul Ciuc în perioada interbelică*, p. 119

16. Ioan Lăcătușu, *Reromânizarea populației românești maghiarizate din fostele Scaune secuiești. Încercări de evaluare a unui proiect interbelic*, p. 127

17. Milandolina Beatrice Dobozi, Ramona Păcurar, *Date și fapte privind soarta ardelenilor refugiați pe teritoriul județului Târnava Mare după 1 septembrie 1940 (I)*, p. 137

18. Milandolina Beatrice Dobozi, *Date și fapte privind soarta ardelenilor refugiați pe teritoriul județului Târnava Mare după 1 septembrie 1940 (II)*, p. 143

19. Andreea Rotche, *Problema Transilvaniei în raporturile României și Ungariei cu Germania (1 septembrie 1940 - 1 ianuarie 1943)*, p. 147

20. Constantin Stan, *Ghiță Popp și semnarea armistițiului de la Moscova cu Națiunile Unite (12 septembrie 1944)*, p. 157

21. Violeta Pătrunjel, *Transilvania și scenariile politice în anii instaurării comunismului în România. Particularități în județul Covasna*, p. 169

22. Simion Costea, *Alegerile falsificate din 1946 în județul Mureș*, p. 175

23. Valentin Istrate, *Soarta tragică a arhivelor fostului județ Ciuc*, p. 189

24. Valentin Istrate, *Câteva considerații privind populația județului Ciuc în anul 1945*, p. 195

25. Mircea Artimon, *Petre A. Boțianu – exponent al intereselor patrimoniale ale obștilor așezări de la poalele Călimanilor*, p. 197

26. Traian Bosoancă, *Dr. Ioan Harșia din Reghin, renumită personalitate a vieții poli-*

tice, administrative și culturale românești, p. 201

27. Eugenia Moldovan, Traian Bosoancă, *Dr. Petru Muscă (1833-1969). Personalitate marcantă a vieții politice și medicale românești din zona Mureș*, p. 211

28. Oana Dimitriu, *Profesorul Universitar Alexandru Tohăneanu – date din viață și activitate*, p. 215

Etnografie

1. Codrina Șandru, *Moartea și renașterea timpului anual și a timpului uman: revelionul și priveghiul de înmormântare*, p. 227

2. Nicolae Bucur, *Imagini și simboluri în folclorul păstoresc harghitean*, p. 231

3. Dorel Marc, *Evoluția etnodemografică a zonei Toplița (1785-1992). Procese și structuri etnodemografice*, p. 241

4. Zorel Suciuc, *Etnoforme – proiect plastic. Arhetip și Geneză*, p. 253

5. Dorina Drăghici, *Monografia folclorică a satului Livezi. Pagini de etnografie*, p. 257

Sociologie

1. Lily Rain, *Aspecte demografice privind căsătoria etnic mixtă*, p. 265

2. Codrina Șandru, *Problematica elitelor etnice în teoria latențelor și teoria grupurilor de interese*, p. 273

3. Ioan Lăcătușu, *Aspecte ale evoluției structurii etnice și profesionale în zona Covasna-Harghita și semnificațiile lor geopolitice*, p. 281

Recenzii

1. Ioan Pop, *Românii din secuime și răscoala lui Horea*, Editura Pax Historica, Târgu Mureș, 2000, de Ioan Ranca, p. 295

2. Mihai Filimon, *Oameni și locuri din Călimani*, Editura Petru Maior, Târgu Mureș, 2000, de Ilie Șandru, p. 296

3. Simona Puiu, *Valentin Borda, Un nume pentru istorie – Patriarhul Miron Cristea*, Editura Petru Maior, Târgu Mureș, 1998, de Ilie Șandru, p. 297

4. Simona Puiu, *Personalități din Covasna și Harghita*, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1998, de Ioan Lăcătușu, p. 297

5. Pr. Teofil Tecuschi, *Aurel Nistor – o pagină din istoria Bisericii și Neamului*, Editura Carpații Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, 1999, p. 299

6. Doina Butiurcă, *Reflexii*, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2000, de Nicu Vrabie, p. 300

Cronica activității

Ioan Lăcătușu, *Galina Cavruc, Cronica activității pe anul 1999*, p. 303

6/2001**Istorie**

1. Nicolae Edroiu, *Estul Transilvaniei în Evul Mediu Timpuriu (secolele VIII-XIII)*, p. 11
2. Anton Coșa, *Românii din sud-estul Transilvaniei în secolele XIII-XV*, p. 15
3. Mihai Racovițan, *Despre evoluția securizării românilor din Arcul Carpatic*, p. 21
4. Anton Coșa, *Catolicii din Moldova și „Fenomenul ceangău”*, p. 33
5. Ioana Cristache-Panait, *Plângerea lui Constantin Vodă Brâncoveanu în Transilvania*, p. 43
6. Elena Mihu, *Memoriile scrise de Partenie Trombitaș în apărarea bisericii ortodoxe din protopopiatul Târgu Mureș (1851-1852)*, p. 55
7. Ana Grama, *Inventare cu bunuri ale comunităților românești ortodoxe din spațiul Arcului intracarpatic în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, p. 69
8. Liviu Boar, *Biserica și școala românească în scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin între anii 1848-1900*, p. 111
9. Dorin Ioan Rus, *Înnoiri militare și evenimente importante din viața armatei austriece în perioada 1849-1859, oglindite în „Geschichte des k.u.k. Infanterieregiments nr. 63” întocmită de căpitanul Michael Schneider, Bistrița, 1906*, p. 123
10. Vasile Lechințan, *Correspondență de la românii din secuime în „Gazeta Transilvaniei” din 1890*, p. 131
11. Virgiliu Teodorescu, *Simboluri ale cinstirii dedicate lui Andrei Șaguna*, p. 139
12. Constantin Stan, *Elie Miron Cristea și prezentarea actului Unirii regelui Ferdinand*, p. 145
13. Ilie Șandru, *Octavian C. Tăslăuanu și Războiul de reîntregire a Neamului*, p. 153
14. Oana Dimitriu, *Fundația Virgil Cioflec, instituție de cultură românească la Cluj*, p. 159
15. Rodica Porțeanu, *Alexandru Porțeanu, Publicații periodice bilingve și trilingve din România în perioada interbelică (I)*, p. 169
16. Virgil Pană, *Biserica ortodoxă și cultele minoritare într-o cele două războaie mondiale*, p. 179
17. Costel Cristian Lazăr, *Influența statului maghiar asupra relațiilor interetnice din România, cu privire specială asupra spațiului secuiesc*, p. 185
18. Virgiliu Teodorescu, *Problema minorităților în deceniul patru al secolului XX*, p. 193
19. Nicu Vrabie, *ASTRA în viața spirituală a*

meleagurilor harghitene, p. 199

20. Constantin Stan, *Împrejurările instaurării guvernului prezidat de Patriarhul Miron Cristea (10 februarie 1938)*, p. 205
21. Simion Costea, *Reacțiile Ungariei lui Horthy și Italiei lui Mussolini la Planul Briand de Uniune Europeană*, p. 213
22. Maria Costea, *Aspecte privind aplicarea reformei monetare din 1947 în județul Mureș*, p. 225
23. Ioan Lăcătușu, Violeta Pătrunjel, *Șematismul Episcopiei Ortodoxe Române a Covasnei și Harghitei*, p. 229

Etnografie

1. Constantin Catrina, *Folclorul muzical integrat obiceiurilor tradiționale de peste an din Țara Bârsei și Covasna*, p. 243
2. Dorel Marc, *Civilizația tehnică tradițională și continuitate etnoculturală în zona Toplița*, p. 249
3. Zorel Suciuc, *Etnoforme – Acțiuni muzeale de comunicare*, p. 257
4. Dorina Drăghici, *Locuința (din Monografia satului Livezi, județul Harghita)*, p. 263
5. Nicolae Moldovan, *Interferențele culturale româno-maghiare*, p. 269
6. Teodora Roșca, *Cimitirul, martor al istoriei*, p. 273
7. Adriana Bota, *Oieritul și păstoritul – ocupații tradiționale ale locuitorilor din Voinești, județul Covasna*, p. 277

Sociologie

1. Maria Cobianu-Băcanu, *Comunitățile românești din medii multietnice în fluxul proceselor contemporane*, p. 287
2. Vasile Cernat, *Dimensiune etnică a construcției sociale ale partidelor politice. Reprezentările românilor și maghiarilor din Târgu Mureș la alegerile locale din 2000*, p. 297
3. Ioan Lăcătușu, *Dimensiuni ale procesului de asimilare și deznaționalizare a românilor din județul Covasna în secolele XII-XX*, p. 307
4. Alin Câmpeanu, *Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei, agresată în declarațiile și acțiunile UDMR*, p. 325
5. Ioan Roman, *Majoritate și minoritate – experiența europeană și particularități ale zonei Covasna-Harghita*, p. 331

Recenzii

1. Ioan Lăcătușu, *Din istoria Țării Calatei*, p. 337
2. Vasile Lechințan, *„Stabilirea” românilor în sud-estul Transilvaniei – Noi „opțiuni” ale istoriografiei maghiare*, p. 338
3. Simion Costea, *România și relațiile inter-*

naționale în secolul XX. In onorem profesorului universitar doctor Vasile Vesa la împlinirea vârstei de 60 de ani, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2000, p. 341

4. Violeta Pătrunjel, *Adolescența, preludivu la poemul iubirii curate*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2001, de Pr. prof. dr. Ilie Moldovan, p. 343

5. Violeta Pătrunjel, *Alexandru Vaida Voievod între Memorandum și Trianon (1892-1920)*, Sibiu, 2000, de Mihai Racovițean, p. 344

Cronica activității

Ioan Lăcătușu, Violeta Pătrunjel, *Cronica activității pe anii 2000-2001*, p. 347

7/2002

Arheologie

1. Gheorghe Lazarovici, Corina Ionescu, Lucreția Ghergari, *Artefacte ceramice din neoliticul mijlociu în Transilvania. Cultura CCTLNI din stațiunea Zau, jud. Mureș*, p. 7

2. Gheorghe Lazarovici, Valeriu Cavruc, Sabin Adrian Luca, Dan Buzea, Cosmin Suci, *Descoperirile eneolitice de la Păuleni. Campania 2001*, p. 19

3. Valeriu Cavruc, Dan Buzea, *Noi cercetări privind epoca bronzului în așezarea Păuleni (Ciomortan). Campaniile din 2001-2002. Raport preliminar*, p. 41

4. Valeriu Cavruc, *Noi considerații privind grupul Ciomortan*, p. 89

5. Larisa Krušelnicka, *Un nou sit din epoca bronzului timpuriu în Ucraina Subcarpatică*, p. 99

6. Corneliu Beldiman, *Vârfuri de săgeți din materii dure animale în așezarea aparținând culturii Noua de la Zoltan, jud. Covasna*, p. 115

7. Georgeta El Sussi, *Cercetări arheozoologice în așezarea de epoca bronzului (Cultura Noua) de la Zoltan, jud. Covasna*, p. 153

8. Zsolt Székely, *Noi descoperiri arheologice din epoca bronzului târziu de la Cernat, jud. Covasna*, p. 175

9. Dan Buzea, *Șantierul arheologic de salvare Olteni „Cariera de nisip”, în anul 2000*, p. 183

10. Viorica Crișan, *Piese de bronz inedite din Câmpia Transilvaniei*, p. 227

11. Nikolaus Boroffka, *Mormântul hallstatian de la Batoș, jud. Mureș*, p. 233

12. Valeriu Sârbu, *Tezaurile prinților geți*, p. 241

13. Cristina Popescu, *Ateliere de olari în estul Transilvaniei sec. III î.Chr. – sec. I d.Chr.*, p. 267

14. Alexandru Popa, *Some considerations astone building in Barbaricum during the Late roman period (Considerații privind construcțiile de piatră din Barbaricum în Epoca Romană Târzie)*, p. 271

15. Corina Ionescu, Lucreția Ghergari, *Identificarea gemologică a componentelor unui șirag de mărgele din secolele V-VI descoperit în zona Cordoș, municipiul Cluj-Napoca*, p. 295

16. Doina Ciobanu, *Probleme generale privind exploatarea sării în spațiul carpatodunărean în mileniul I*, p. 303

17. Alexandra Comșa, *Date antropologice ale scheletelor din mormintele feudale descoperite la Grădiștea Coslogeni, jud. Călărași*, p. 311

18. Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, *Biserica ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului” din Târgu Secuiesc. Cercetări arheologice*, p. 321

19. István Jánovits, *Cercetări arheologice în sud-estul Transilvaniei între anii 1997-2001*, p. 343

20. Corina Ionescu, Lucreția Ghergari, *Metodologii de recoltare a eșantioanelor și probelor mineralogice, petrografice și pedologice, din siturile arheologice*, p. 351

Recenzii

1. Carol Kacsó, *Skarby ze starszej i środkowej epoki brazu na ziemiach polskich*, Polska Akademia Nauk-Oddział w Krakowie, Kraków, 1999, de Wojciech Blajer, p. 355

2. Alexandru Popa, *The Goths (The Peoples of Europe)*, Blackwell Publishers, Oxford, 1998, de Peter Heather, p. 359

Cronica

1. Ivan Ležuh, Ivan Černjakov, *150 de ani de la nașterea lui Ion Surucean*, p. 367

2. Valeriu Cavruc, Dan Buzea, *Cronica activității în domeniul arheologiei pe anii 2000-2001*, p. 369

8/2004

Istorie

1. Florin Tălmăcian, *Relațiile dintre Biserica Transilvaniei și Patriarhia Ecumenică*, p. 11

2. Ioana Cristache-Panait, *O carte veche – „Carte sau lumină”, Snagov, 1699 – un preot și un cronicar din Șcheii Brașovului. Restituiri*, p. 19

3. Vasile Lechințan, *Limba română în viața secuilor de-a lungul secolelor (până în 1918)*, p. 41

4. Maria Băilă, *Unirea cu Biserica Romei și*

urmările ei. *Aspecte din Trei Scaune în contextul general transilvan, p. 63*

5. Ilie Moldovan, *Mitropolitul Andrei Șaguna în apărarea existenței neamului românesc din Transilvania, în general, și din zona Arcului intracarpatic, în special, p. 69*

6. Ana Grama, *Îndatorați la o comemorare – Ioan Petric (1903-2003), p. 79*

7. Cristian Ioan Anghel, *Aspecte privind situația unor școli confesionale românești în Trei Scaune. Secolul XIX, p. 109*

8. Sebastian Pârvu, *Consolidarea bisericii ortodoxe române din Ardeal, în secolul al XIX-lea, p. 19*

9. Nicolae Moldovan, *A XXII-a Adunare Generală ASTRA de la Brașov din august 1883 oglindită în gazeta de limbă maghiară „Székely Nemzet”, p. 127*

10. Oana Dimitriu, *Corespondența între Șt. O. Iosif, Virgil Cioflec, Ilarie Chendi și Ion Bogdan, august 1899 – martie 1901, 14 scrisori inedite, p. 131*

11. Traian Bosoancă, *Din activitatea dr. Titu Liviu Tilea (1866-1930), p. 147*

12. Dorin Ioan Rus, Etelka Szabo, Arthur Szabo, *Lista soldaților din regimentul 22 Târgu Mureș decorați după bătălia de la Asiago, p. 151*

13. Romeo Negrea, *Marea Unire și românii din Secuime, p. 167*

14. Nicolae Victor Fola, *Biserica ortodoxă română din Harghita în perioada dintre cele două războaie mondiale, p. 173*

15. Constantin Stan, *Patriarhul Miron Cristea și criza dinastică din România (1925-1930), p. 181*

16. Valentin Istrate, *O pagină de învățământ românesc în „Secuime” – Liceul „Șt. O. Iosif” din Odorhei, p. 191*

17. Nicolae Victor Fola, *Ideal și acțiune în spirit național: publicistul Octavian M. Dobrotă din Odorheiu Secuiesc și situația românilor din Harghita în anii interbelici, p. 199*

18. Constantin Stan, *Refugiați transilvăneni la Râmnicu Sărat și Buzău (1940-1941), p. 205*

19. Petre Țurlea, *Încercări de maghiarizare a ceangăilor în anii 1946-1947, p. 217*

20. Sidonia Puiu, *L-am cunoscut pe istoricul David Prodan, p. 223*

21. Ilie Șandru, *Vasile Netea și Valea Mureșul Superior, p. 229*

22. Ioan Bucur, Elisabeta Andrei, *Monografia Școlii Profesionale Speciale Agricole nr. 16 Miercurea-Ciuc, p. 233*

Etnografie

1. Constantin Catrina, *Considerații pe marginea unor obiceiuri și cântece păstorești din sud-estul Transilvaniei (Brașov și Covasna). Circulație și stratificare, p. 251*

2. Dorel Marc, *Tipologia gospodăriilor și locuințelor zonei Toplița. Interferențe româno-secuiești, p. 259*

3. Nicolae Bucur, *Arta decorării ouălor. Câteva aspecte din județul Harghita, p. 265*

4. Nicolae Moldovan, *Meșteșuguri și tehnică țărănească pe meleaguri covășnene, p. 273*

Sociologie

1. Ioan Lăcătușu, *Structuri etnice și confesionale în județele Covasna și Harghita, p. 279*

2. Maria Cobianu-Băcanu, *Așteptări și mesaje de la tineri, în problema relațiilor interetnice dintre români și maghiari, p. 295*

3. Ioana Lăcătușu, *Aspecte ale problematicii abandonului și a copilului instituționalizat în județul Covasna, p. 309*

Recenzii

1. Mircea Tudoran, *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, Editura Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2003, de Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel, p. 331

2. Virgil Nistru Țigănuș, *Binecuvântată a fost clipa*, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2002, de Ilie Șandru, p. 333

3. Ion Nete, *De veghe la izvoare*, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2001, de Nicolae Bucur, p. 335

4. Violeta Pătrunjel, *Slujind Biserica și Neamul*, Editura Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2003, de Gheorghe Rățulea, p. 336

5. Doina Butiurcă, *Turnul de strajă*, Editura Alutus, Miercurea-Ciuc, 2003, de Nicu Vrabie, p. 337

6. Ioan Lăcătușu, *Vidacutul sub aripa timpului (1432-2002)*, Editura FF International, Gheorgheni, 2002, de Constantin Costea, p. 339

7. Mihai Trifoi, *Imaginea germanului în literatura maghiară*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2002, de Johann Weidlein, p. 341

8. Ioan Lăcătușu, *Jurnal de front al unui cavalierist*, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2003, de Stelian Florescu, p. 343

9. Ioan Lăcătușu, *Genetica ecologică – Selecția unor populații naturale valoroase de pin silvestru din Carpații Orientali și Carpații de Curbură, apte pentru cultură în stațiuni corespunzătoare din zonă*, Editura Info

Market, Braşov, 2003, de Dan Ciobanu, p. 345

Cronica activităţii

1. Ioan Lăcătuşu, Violeta Pătrunjel, *Cronica activităţii Muzeului Carpaţilor Răsăriteni şi a Centrului Eclesiastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”*, pe anul 2002, p. 349

2. Ioan Lăcătuşu, Violeta Pătrunjel, *Cronica activităţii Muzeului Carpaţilor Răsăriteni şi a Centrului Eclesiastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”*, pe anul 2003, p. 355

9/2005

Cuvânt înainte

Mihai Gorgoi, *Muzeul Carpaţilor Răsăriteni, o instituţie de importanţă naţională*, p. 5

Arheologie

1. Cristian Schuster, *Prähistorische Boote/Schiffe im Nordlichen Balkanraum. Erwägungen zu ihren Abbildungen (Ambarcaţiuni/bărci preistorice în spaţiul nord-balcanic. Unele precizări cu privire la reprezentările lor)*, p. 11

2. Dan Buzea, Gheorghe Lazarovici, *Descoperirile Cucuteni-Ariuşd de la Păuleni Ciuc – Ciomortan „Dâmbul Cetăţii”*. Campania 2003-2005. Raport preliminar, p. 25

3. Sergiu Haimovici, *Caracterizarea arheozoologică a unor resturi faunistice din aşezarea de la Malnaş Băi (Cultura Ariuşd)*, p. 89

4. Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor animale din aşezarea de cultură Ariuşd de la Turia, situl „Piciorul bisericii”*, p. 97

5. Carol Kacsó, *Stand der Urnenfelderforschung in Rumänien (Stadiul cercetării Culturii câmpurilor de urne în România)*, p. 107

6. Mihai Meşter, Daniela Pop, Gheorghe Lazarovici, Diana Bindea, *Mintiu-Gherlei – Campania 2000. Raport arheologic*, p. 113

7. Valeriu Cavruc, Dan Buzea, *Vestigiile dacice timpurii de la Olteni. Raport preliminar*, p. 121

8. Eugen Iaroslavschi, *Siderurgie dacică în Carpaţii Orientali*, p. 155

9. István Jánovits, *Noi descoperiri arheologice de la Albiş, com. Cernat (jud. Covasna)*, p. 159

10. Gabriela Gheorghiu, *Un modiolus descoperit în cetatea dacică de la Costeşti-Cetăţuie, jud. Hunedoara*, p. 165

11. Diana Bindea, *Aşezarea dacică de la Covasna. Studiu arheozoologic preliminar*, p. 175

12. Angel Istrate, *Castelul Mikó din Olteni, jud. Covasna (cercetări arheologice)*, p. 193

13. Andrea Chiricescu, Dan Buzea, *Reperatoriul fântânilor de apă sărată şi a descoperirilor arheologice de pe Valea Homoroadelor*, p. 215

Etnografie

1. Sultana Avram, *Sarea – tradiţie, simbol şi ritual*, p. 241

2. Dorel Ichim, Andrea Chiricescu, *Noi cercetări etnografice privind exploatarea preindustrială a sării în estul Transilvaniei, zona Reghin, jud. Mureş*, p. 245

3. Dorel Marc, Livia Marc, *Cercetare etnografică privind exploatarea, comerţul tradiţional şi utilizarea sării în zona Mureşului Superior şi Valea Gurghiului*, p. 263

4. Dorel Marc, *Sisteme de transport şi comerţ tradiţional în zona Mureşului Superior: plutăritul*, p. 269

5. Doina Dobrean, *Elemente specifice ale graiului românesc din Subcetate*, p. 285

6. Doina Dobrean, *Universul satului românesc de munte oglindit în creaţia populară. Subcetate-Mureş, jud. I Harghita*, p. 291

7. Dana Botoroagă-Bercu, *Toponimia şi graiul din comuna Zăbala, jud. Covasna*, p. 297

8. Florina Matei, *Însemnări pe marginea unor culegeri de folclor muzical din zona Topliţa, jud. Harghita*, p. 303

9. Florina Matei, *Folclor muzical din zona etnoculturală Topliţa. Consideraţi privind muzica de joc*, p. 319

10. Nicoleta Ploşnea, *Icoana, mărturie a credinţei şi trăirii ortodoxe a ţăranului-preot din Ardeal*, p. 325

11. Constantin Catrina, *Folcloristul N. I. Dumitraşcu*, p. 333

Recenzie

Dan Buzea, *Începuturile neoliticului timpuriu în spaţiul intracarpatic transilvănean*, Editura Aeternitas, Alba Iulia, 2005, de Marius-Mihai Ciută, p. 341

Cronica activităţii

1. Andrea Chiricescu, Mirela Cotruţă, Dan Buzea, *Cronica activităţii Muzeului Carpaţilor Răsăriteni 2004-2005*, p. 347

2. Andrea Chiricescu, Dorinel Ichim, *Muzeul Etnografic Poiana Sărată*, p. 358

3. Dorel Marc, Livia Marc, *Muzeul Oltului şi Mureşului Superior. Gânduri la început de drum sau nevoia de muzeu ca o casă a moştenirii noastre culturale*, p. 359

10/2006

Istorie

1. Béla Vigh, *Răspândirea calvinismului în Transilvania secolului al XVI-lea*, p. 9

2. Raluca Tudoran, *Conscripția de la 1785 în Trei Scaune*, p. 21
 3. Vasile Lechințan, *Limba română în viața secuilor de-a lungul secolelor (până în 1918, de la M la Z) II*, p. 27
 4. Elena Mișu, *Protopopul Nicolae Ghiaja din Paloș în evenimentele revoluționare din 1848-1849*, p. 37
 5. Ioan Ranca, *Români de pe granița cu Moldova în timpul revoluției de la 1848-1849*, p. 53
 6. Ana Hancu, *Aspecte ale situației clerului greco-catolic din protopopiatul Târgu Mureș în primii ani după revoluția de la 1848-1849*, p. 65
 7. Ana Grama, *Familia sibiană a lui Ioan Florian (1829-1894) președinte al Tribunalului regesc din Odorheiu Secuiesc*, p. 77
 8. Milandolina Beatrice Dobozi, *Contribuții la istoricul Prohiei Ortodoxe Toplița – secolul al XIX-lea*, p. 95
 9. Petru Pinca, *Episcopul Justinian Teculescu (1865-1932). Pagini din viața și activitatea sa*, p. 103
 10. Aurel Pentelescu, Gavril Preda, *Justinian Teculescu – primul episcop al Armatei Române. Documente inedite*, p. 125
 11. Costel Cristian Lazăr, *Contribuții privind istoria bisericii din Voșlobeni la sfârșitul sec. XIX*, p. 137
 12. Vasile Stancu, *Activitatea desfășurată de Centrul de inițiere al organizației „Straja Țării” din Sf. Gheorghe reflectată în Buletinul Astei al Despărțământului Central al Județului Trei Scaune*, p. 143
 13. Cristian Crișan, *Un chestionar cu valoare monografică, din anul 1937, referitor la localitățile din plasa Buzăul Ardelean*, p. 151
 14. Alexandru Alin Spănu, *Serviciul Special de Informații atenționează: Revizionism maghiar sub cupola Bisericii (1941)*, p. 163
 15. Dumitru Șandru, *Administrația din nord-vestul Transilvaniei de după 23 august 1944*, p. 171
 16. Daniel Talambă, *Maghiarii în viața politică românească în perioada 1944-1948*, p. 189
 17. Adrian Nicolae Petcu, *Un slujitor al Ortodoxiei și neamului românesc: părintele Aurel Negoescu*, p. 211
 18. Ioan Lăcătușu, *Completări la bibliografia mitropolitului cărturar Nicolae Colan*, p. 215
 19. Ioan Dorin Rus, *Din poeziile veteranului de război din Reghin, Ilie Halațiu*, p. 223
 20. Marian Nencescu, *Monumente comemorative ale eroilor neamului din județele Harghita și Covasna*, p. 227
 21. Adina Fofircă, *Noile steme ale județului Covasna. Studiu de caz*, p. 235
 22. Luminița Cornea, *Revista ECOU – istoric, realizări, perspective*, p. 243
- Sociologie**
1. Codrina Șandru, *Rețele sociale ale elitelor locale în Harghita și Covasna*, p. 251
 2. Maria Cobianu-Băcanu, *Aspecte ale contactului dintre culturi în județele Covasna și Harghita*, p. 265
 3. Dan Tănăsă, *Aspecte ale educației multiculturală în liceele din Sfântu Gheorghe*, p. 277
- Cronica Activității**
- Ioan Lăcătușu, Erich Mihail Broanăr, *Cronica activității Centrului Eclesiastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” pe anii 2004-2005*, p. 289
- Recenzii**
1. Vasile Lechințan, *Ardealul timpuriu (895-1324)*, Szeged, 2004, de Gyula Kristo, p. 299
 2. Vasile Gotea, *O stafie bântuie prin Ardeal*, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2005, de Ilie Șandru, p. 301
 3. Ioan Lăcătușu, *Atlasul localităților din județul Covasna*, Editura Suncart, Cluj-Napoca, 2005, p. 303
 4. Ioan Lăcătușu, *Oficiali de stat români din Transilvania (1368-1911)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2003, de Vasile Lechințan, p. 308
 5. Valentin Istrate, *Români din scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea*, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu Mureș, 2005, de Liviu Boar, p. 310
 6. Ilie Șandru, *Sub semnul eternității*, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2004, de Nicu Vrabie, p. 311
 7. Ioan Lăcătușu, *Transilvania de Nord-Est. 1944-1952*, Editura România pur și simplu, București, 2005, de Petre Țurlea, p. 314

III. Indexul autorilor

A. Articole

A

Ancu, Damian : 3, 5B
 Andrei, Elisabeta : 8
 Anghel, Cristian Ioan : 8
 Artimon, Mircea : 5B
 Avram, Sultana : 9

B

Baicu, Dan : 1, 2, 3
 Bató, Attila : 3, 5A
 Băilă, Maria : 4, 5B, 8
 Bălan, Ioan : 5B
 Beldiman, Corneliu : 5A, 7
 Bercu, Ioan : 1
 Bichicean, Gheorghe : 2, 3, 4, 5B
 Bindea, Diana : 4, 9
 Boar, Liviu : 1, 2, 5B, 6
 Bodea, Dan : 2
 Bodea, Cornelia : 2
 Boroffka, Nikolaus : 7
 Bosoancă, Traian : 4, 5B, 8
 Bota, Adriana : 6
 Botoroagă-Bercu, Dana : 9
 Brătescu, Constantin : 1
 Bucur, Ioan : 8
 Bucur, Nicolae : 1, 2, 3, 4, 5B, 8
 Burlacu, Emil : 3, 4
 Burlacu, Ioana : 1, 2, 3, 4
 Buzea, Dan : 5A, 7, 9

C

Catrina, Constantin : 2, 3, 6, 8, 9
 Cavruc, Galina : 2, 5A
 Cavruc, Valeriu : 1, 2, 4, 5A, 7, 9
 Câmpeanu, Alin : 6
 Cândea, Ionel : 4
 Cernat, Vasile : 6
 Chiricescu, Andrea : 9
 Ciobanu, Doina : 7
 Ciubăncan, Vasile : 1
 Ciugudean, Horia : 5A
 Cobianu, Elena : 2
 Cobianu-Băcanu, Maria : 1, 2, 3, 4, 6, 8, 10
 Comșa, Alexandra : 5A, 7
 Comșa, Alexandru : 2
 Cordoș, Nicolae : 2
 Cornea, Luminița : 1, 3, 10
 Costea, Constantin : 5B
 Costea, Florea : 2, 3, 4, 5A

Costea, Maria : 6
 Costea, Simion : 5B, 6
 Coșa, Anton : 6
 Cristache-Panait, Ioana : 1, 2, 3, 4, 5B, 6, 8
 Crișan, Cristian : 2, 3, 4, 10
 Crișan, Eugenia : 3, 4, 5B
 Crișan, Vasile : 2, 3, 4, 5B
 Crișan, Viorica : 1, 4, 7

D

Datui, Camelia : 4
 David, Doina : 1, 2
 Demcenko, Tatiana : 2
 Diculescu, Felicia : 3, 4
 Dimitriu, Oana : 5B, 6, 8
 Dinu, Cristian : 3
 Dinu, Cristina : 1
 Dinuță, Gheorghe : 3
 Dobozi, Milandolina Beatrice : 5B, 10
 Dobreanu, Ana : 4
 Dobrean, Doina : 9
 Dragotă, Aurel : 5A
 Drăghici, Dorina : 5B, 6
 Dumitroaia, Gheorghe : 5A
 Dumitru, Oana : 4

E

Edroi, Nicolae : 6
 El Sussi, Georgeta : 7
 Elemer, Mezei : 1
 Eugeniu, Klociko : 2
 Eugeniu, Sava : 2
 Ferchiu, Delia : 4

F

Fofircă, Adina : 10
 Fola, Nicolae Victor : 4, 8
 Fonta, Ilie : 1
 Furtună, Dumitru : 1

G

Gaiță, Alexandru : 1, 2, 3
 Gal, Erika : 3
 Gane, Constantin : 1
 Ganea, Aurel : 4
 Gașpar, Ioan : 2
 Gheorghiu, Gabriela : 9
 Ghergari, Lucreția : 4, 7
 Goia, Mihail : 2
 Gorgoi, Mihai : 4, 9
 Gotia, Dorin : 4
 Grama, Ana : 1, 2, 3, 4, 5B, 6, 8, 10

H

Haimovici, Sergiu : 9

Hancu, Ana : 10
 Hatos, Adrian : 2

I

Iancu, Alina : 4
 Iaroslavschi, Eugen : 9
 Ichim, Dorel : 9
 Iliescu, Ion : 1
 Ionescu, Corina : 4, 7
 Istrate, Angel : 7, 9
 Istrate, Valentin : 3, 5B, 8
 Ittu, Constantin : 1

J

Jánovits, István : 4, 7, 9

K

Kacsó, Carol : 4, 5A, 9
 Kessler, Eugen : 3
 Krušelnicka, Larisa : 7

L

Lazăr, Costel Cristian : 5B, 6, 10
 Lazăr, Ioachim : 1, 2
 Lazăr, Valeriu : 4
 Lazarovici, Gheorghe : 1, 2, 3, 4, 5A, 7, 9
 Lăcătușu, Ioan : 1, 2, 3, 4, 5B, 6, 8, 10
 Lăcătușu, Ioana : 8
 Leahu, Doina : 3
 Leahu, Valeriu : 2
 Lechințan, Vasile : 1, 2, 3, 4, 5B, 6, 8, 10
 Levitki, Oleg : 2
 Luca, Adrian Sabin : 5A, 7

M

Macuc, Mihai : 3
 Maior, Carmina : 4
 Marc, Aurel : 1
 Marc, Dorel : 2, 3, 4, 5B, 6, 8, 9
 Marc, Livia : 9
 Marcu-Istrate, Daniela : 7
 Mareș, Felicia : 2, 3
 Marin, Elisabeta : 3
 Matei, Florina : 3, 4, 9
 Maxim, Zoia : 1, 5A
 Măran, Mircea : 2
 Meșter, Mihai : 9
 Mișu, Elena : 1, 2, 6, 10
 Moldovan, Eugenia : 5B
 Moldovan, Ilie : 8
 Moldovan, Nicolae : 1, 6, 8
 Moldovan, Victor : 2
 Moraru, Alexandru : 1, 3

Mucea, Mariana : 1
Muntean, Ovidiu : 1, 2

N

Negrea, Romeo : 8
Nencescu, Marian : 10

P

Pană, Virgil : 4, 5B, 6
Păcurar, Ramona : 5B
Pătrunjel, Violeta : 3, 4, 5B, 6
Păunescu, Emil : 3
Pârvu, Sebastian : 8
Pentelescu, Aurel : 10
Petcu, Adrian Nicolae : 10
Petrescu, Iustinian : 1, 2
Pinca, Petru : 10
Ploșnea, Nicoleta : 9
Pop, Dan : 5A
Pop, Daniela : 9
Pop, Emil : 1
Pop, Valer : 1
Popa, Alexandru : 7
Popescu, Anca : 5A
Popescu, Cristina : 5A, 7
Porțeanu, Alexandru : 6
Porțeanu, Rodica : 6
Preda, Gavril : 10
Protase, Dumitru : 1
Puiu, Sidonia : 8

R

Racovițan, Mihai : 5B, 6
Racovițan, Radu : 5B
Rain, Lily : 2, 3, 4, 5B
Ranca, Ioan : 1, 10
Rățulea, Gheorghe : 1
Roman, Cristian : 5A
Roman, Ioan : 6
Roșca, Maria : 4
Roșca, Teodora : 6
Rotaru, Traian : 1
Rotche, Andreea : 3, 5B
Rotea, Mihai : 5A
Rus, Dorin Ioan : 4, 6, 8, 10

S

Săsăran, Luminița : 5A
Schuster, Cristian : 2, 3, 5A, 9
P.S. Selejan, Ioan : 1
Semeniuc, Maria : 1
Sfârlea, Mircea : 2

Sibianu, Victor : 2
Sîrbu, Valeriu : 4, 7
Soroștinean, Valeria : 1
Spânu, Alexandru Alin : 10
Stan, Constantin : 1, 2, 3, 4, 5B, 6, 8
Stancu, Vasile : 10
Stavarache, Dumitru : 5B
Suciu, Cosmin : 5A, 7
Suciu, Emanuel Sebastian : 3
Suciu, Zorel : 5B, 6
Szabo, Arthur : 8
Szabo, Etelka : 8
Szekedi, Levente : 2
Székely, Zoltán : 1, 2, 3, 4, 5A
Székely, Zsolt : 4, 5A, 7

Ș

Șandru, Codrina : 5B, 10
Șandru, Dumitru : 10
Șandru, Ilie : 1, 6, 8
Șoancă, Nicolae : 1

T

Talambă, Daniel : 10
Tălmăcian, Florin : 8
Tămaș, Tudor : 4
Tănasă, Dan : 10
Tătar, Octavian : 2, 3, 4
Teodorescu, Virgiliu : 1, 4, 6
Teodorescu, Elisabeta : 1
Tudoran, Raluca : 10

Ț

Țurlea, Petre : 4, 8

V

Vigh, Béla : 10
Vrabie, Nicu : 2, 6
Vulpe, Alexandru : 5A

Z

Zegrean, Octavian : 2, 3, 4, 5B

B. Recenzii și cronici ale activităților

Băilă, Maria : 4
Broană, Erich Mihail : 10
Butiurcă, Doina : 5B, 8
Buzea, Dan : 7, 9
Cavruc, Galina : 4, 5B
Cavruc, Valeriu : 3, 7
Chiricescu, Andrea : 9
Comșa, Marian : 1
Costea, Constantin : 2
Costea, Simion : 6
Çotruță, Mirela : 9
Černjakov, Ivan : 7
Dobreanu, Ana : 4
Dorneanu, Edmund : 3
Filimon, Mihai : 5B
Gotea, Vasile : 10
Iancu, Alina : 4
Ichim, Dorinel : 9
Istrate, Valentin : 10
Kacsó, Carol : 7
Lăcătușu, Ioan : 2, 3, 4, 5B, 6, 8, 10
Lechințan, Vasile : 1, 3, 6, 10
Ležuh, Ivan : 7
Marc, Dorel : 9
Marc, Livia : 9
Moțiu, Adrian : 2
Nete, Ion : 8
Nistru Țigănuș, Virgil : 8
Pătrunjel, Violeta : 3, 6, 8,
Petrescu, Crina : 3
Petrescu, Dacinia Crina : 2
Petrescu, Iustinian : 1, 2
Petrescu, Ruxandra Mălina : 2
Pop, Ioan : 5B
Popa, Alexandru : 7
Popa, Mircea : 1
Puiu, Simona : 5B
Rățulea, Gheorghe : 2
Sârbu, Valeriu : 5A
Székely, Zsolt : 3
Șandru, Ilie : 10
Șorban, Raul : 2
Tecuschi, Teofil : 5B
Trifoi, Mihai : 8
Tudoran, Mircea : 8

ISTORIE (History)

Românii din sud-estul Transilvaniei în documentele Ocârmuirii Saac

Istoria poporului român ne oferă un număr infinit de date și fapte care atestă existența sa milenară, lupta sa pentru păstrarea ființei naționale. Obiceiurile, îndeletnicirile, credința s-au păstrat de la începuturi și până în zilele noastre și constituie principalele elemente pentru demonstrarea perenității poporului român. Avem datoria morală de a continua preocuparea multor înaintași ai noștri de a scoate la lumină tot ce se referă la istoria noastră, deoarece totul ne folosește în a demonstra că aparținem acestui pământ și numai acestuia, de mii de ani.

Chiar dacă natura a plasat în centrul teritoriilor noastre Munții Carpați, aceștia nu au constituit niciodată o barieră ce să separe în fapt pe români. Numai pentru câteva secole ei au devenit o graniță artificială, total nedorită de români, aceasta datorându-se faptului că bogățiile noastre au atras puterile ce ne înconjurau. Românii au rămas însă tot români și au luptat permanent pentru unitatea lor.

Atât timp cât românii „*de pe ambele laturi ale Carpaților au trăit împreună fără nici o graniță despărțitoare*”, trecerile peste Carpați erau firești pentru păstori, meșteșugari etc. Aceste treceri au continuat și după apariția granițelor, adăugându-li-se însă alte cauze, de ordin politic, social, economic, religios. Sub stăpânire habsburgică și nu numai, românii din Transilvania și-au pierdut toate drepturile, cu toate că erau în majoritate. Printre formele de luptă la care au recurs, de o mare amploare au fost emigrările peste Carpați, în Moldova și Țara Românească.

Țara Românească și Transilvania erau legate prin nenumărate drumuri comerciale, poteci și cărări ascunse. Principalele drumuri comerciale pentru zona de sud-est a Transilvaniei, reieșite dintr-un document de la Vlad Țepeș de la 1476, erau drumul Bran-Rucăr, drumul Prahovei, drumul Teleajenului și drumul Buzăului. Poteci de trecere spre și dinspre Transilvania, la 1776 erau „*nu mai puțin de 46 prin care se trecea cu carul, cu calul și cu piciorul*”¹. Folosind în prezenta comunicare arhiva fostei Ocârmuirii Saac, aceasta înseamnă referiri la drumul

Teleajenului și la potecile din această zonă. Împreună cu drumul Prahovei, acestea au constituit în istoria noastră principalele drumuri dinspre și spre Transilvania de sud-est și au avut, potrivit istoricului C. C. Giurescu „*mare însemnătate încă de pe vremea dacilor și romanilor*”.

Județul Saac sau Săcuieni, desființat la 1 ianuarie 1845, avea la sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea 10.892 locuitori. Dintre aceștia 5.992 erau (...), 61 erau postelnici, 97 neamuri, un companist, 17 ruțași, 1.897 scutelnici, 935 proslușnici, 176 slujitori, 388 preoți, 162 diaconi, 834 „*ungureni*”, 339 mazili și 75 surufii². Reședința, mai întâi a izpravnicatului județului Saac și apoi a Ocârmuirii acestui județ, a fost succesiv, în localitățile Bucov și Vălenii de Munte. Majoritatea localităților ce au făcut parte din acest județ sunt atestate documentar din secolul al XVI-lea și câteva chiar din secolul al XV-lea, cum ar fi Bucovul, Vălenii de Munte, Starchiajul etc. La începutul secolului al XIX-lea județul Saac se compunea din 346 așezări, sate și târguri. Prin așezarea sa geografică și prin drumurile ce le-au brăzdat a oferit condiții prielnice de legătură între Transilvania și Țara Românească și în care, de-a lungul timpului s-au așezat mulți români transilvăneni.

Principalele drumuri ale oierilor transilvăneni ce treceau prin județul Saac erau:

- Tabla Buții – Drajna – Posești – Chiperești – Cislău spre câmpie; în direcția Vălenii de Munte coborau numai cei care aveau stâni pe munții Mănăila, Fata lui Craiu, Clăbucet, Grohotiș, Radila.

- Drumul Teleajenului – Schiulești sau Vălenii de Munte prin Mehedința – Vadu Săpet, Mizil, Amara.

- Valea Doftanei – Teșila³.

În aprilie 1832, turmele din Transilvania ce au trecut în Țara Românească prin vama Vălenii de Munte din județul Saac au fost: stâna lui Neagoe Butu ot Săcele, stâna lui Bocârnea Gh. Butu ot Săcele, stâna din Fundul Muntelui și stâna din Piciorul Babii. La 16 iulie 1832 toată obștea oierilor săceleni care și trecea turmele prin schela Vălenilor

jăluia autorităților județului Saac că vameșii le creează necazuri și pagube „*că viind mai la schelă cu vitele noastre ne ține câte două zile până le numără și după ce le numără ne ține iarăși 3 și 4 zile până să ne desfacă și șed vitele nemâncate și mor de foame și fiind și locu strâmt ne ia și cei cu moșia câte 3 și 4 miei și după ce plătim dreapta vamă apoi ne apucă și ne ia câte 2 și 3 sfanțihi zicând că este trecătoarea oilor, apoi ne apucă de plătim vama și pentru hainele ciobănești ce le ducem la ciobani nefiind trecut în trataturi*”⁴. Răspunsul Ocârmuirii Saac în legătură cu această plângere datând din 28 iulie 1832 preciza că oierii transilvăneni erau scutiți de vamă pentru hainele ciobanilor, „*săcelenii zic că toamna după ce să pogoară oile din munte spre iernatic aici în țară viu și stăpânii lor mai pe urmă și le aduc hainele cele trebuincioase pă vremea iernii, adică dă fiecare cioban câte o sarică, un cojoc, două perechi cioarici, o glugă, o căciulă, opinci și altele și nu trebuie să fie supărați de vamă*”⁵.

Dar mulți români transilvăneni s-au stabilit în județul Saac. Dintre aceștia, majoritatea s-au statornicit începând cu secolul al XVII-lea, iar fenomenul a continuat, fiind ilustrat și de documentele cuprinse în arhiva fostului județ Saac de până la 1845. Astfel, una din cele 13 familii de iobagi transilvăneni ce a emigrat în 1640 s-a stabilit la Vălenii de Munte, în județul Saac⁶. Dascălul Ion din Bistrița a ținut între 1693-1700 școală în satul Chiajdu cel Bătrân. La satul Aricești-Zeletin a rămas la 1714 preotul ortodox Savu Covrig, originar din Valea Secășului – Blaj; și astăzi există un cătun cu denumirea de Covrigari⁷.

În 1772, la 31 martie, s-au așezat la târgul Vălenii de Munte mai mulți români transilvăneni: Radu al Tomii, Gh. Baci, Oancea al Nenului, Ion ginerele Manului, Ion Grecu, Manu Gălac, Ion Ungur, Gh. Păcurar. Toți s-au angajat prin zapis față de proprietar să dea dijmă din produse și să presteze claca legiuită⁸.

În „*catastihul*” familiilor de străini din 12 județe de dincolo de Olt, din 1818 sunt cuprinse 233 familii de „*ungureni*” trăitori în plășile Tohani și Câmpu Saac, 269 în plășile Podgoria și plaiul Teleajenului din județul Saac, 48 familii în plaiul Despre Buzău, total 550 familii. Numărul acestora în 1820 era de 736 familii⁹.

Marea majoritate a „*ungurenilor*” veniți pentru a se stabili în județul Saac s-au așezat

în localitățile: Măneciu Ungureni, Hamariciu Ungureni, Ungureni, Fântânele, Posești Ungureni, Brățășanca Ungureni, Vadu Săpat Ungureni, Valea Vii Ungureni, Ungureni din Poiana Mierlii, Valea Anei Ungureni și multe altele.

La 13 iulie 1832, Visteria Țării Românești porunca Ocârmuirii Saac „*să nu li se facă nici un fel de supărare de banii capitației*” celor „*7 familii locuitori ai satului Sâmbăta și Voivodeni din Transilvania care au trecut peste graniță în Principat și au arătat dorință a sălășlui în acel județu Saac*”¹⁰.

În 20 septembrie 1832, autoritățile județului Saac consemnau că 13 familii de ungureni de la Întorsura Buzăului s-au stabilit în acest județ: Ion Dima ot Întorsura venit din postul Sf. Marii cu fii Toader și Stanca; Mihai sin Toader venit din postul Sânpietrului cu Maria nevasta lui și copii Maria, Paraschiva, Ana, Reveica și Ilie și cu două vaci și patru oi; Gheorghe Burlacu sin Badea cu Maria nevasta lui și fii Nicolae și Floarea și cu o vacă; Ilie sin Mitrofan cu Maria nevasta lui, cu fiul George și cu o vacă; Gheorghe al Stoichi cu Safta nevasta lui și cu fii Ion și George; Nicolae sin Ion cu Maria nevasta lui, cu ficele Maria și Chira și două vaci și doi boi; Nicolae sin Nicolae cu Nica nevasta lui și cu fii Ion și Maria; Nica Tochi sin Șandru ot Torsura cu Ghia nevasta lui și cu două vaci și doi boi; Moise sin Șandru cu Maria nevasta lui, cu fii Nica, Gheorghe, Negrea, Maria, Ana, Stanca, Domnica și cu 6 vaci și 10 oi; Gheorghe sin Gheorghe Olții cu Nița nevasta lui și cu ficele Maria, Marica, Ana, Salomea și cu un cal; Ion sin Ion Aldea venit singur; Mihai sin Mihai Drăghici cu Paraschiva nevasta lui și fii Nicolae și Mihai și cu două vaci și doi mânji; Stan Cucu cu Catrina nevasta lui și copiii Ana, Domnica, Tinca, Nicolae, Dinu, Dumitru și cu 3 capre¹¹.

Spre sfârșitul anului 1832, la 12 decembrie, Subcârmuirea plaiului Teleajen raporta că „*într-aceste zile, din ținutul Austrii, prin granița Văleni au trecut dincoace 25 familii „ungurene”: Dumitru Holteiu cu nevasta și un copil; Ion Roșca cu nevasta și doi copii; Radu Cața cu nevasta și doi copii; Gheorghe Barbu Holteiu singur; Nicolae Terzea cu doi copii; Moise Mocanu cu nevasta și 7 copii; Gheorghe Budileanu cu nevasta și 5 copii; Macovei Juncu cu nevasta și 3 copii; Ion Moldoveanu cu nevasta și un copil; Simion Borcanu cu nevasta și 8 copii; Aldea Nițu cu*

nevasta și un copil; Gheorghe Olteanu cu nevasta și 4 copii; Toma veri Toma cu nevasta și 2 copii; Nicolae Ardeleanu cu nevasta și 2 copii; Mihai sin Tudor Mihai cu nevasta și 5 copii; Gheorghe Burlacu cu nevasta și 2 copii; Bucur sin Tudor cu nevasta și un copil; Dumitru Bulearcă cu nevasta și 7 copii; Nicolae Nistor cu nevasta și 3 copii; Moise Bulearcă cu nevasta și 7 copii; Irimia Munteanu cu nevasta și 3 copii; Gheorghe Budileanu cu nevasta și 3 copii; Gheorghe Cizmaru cu nevasta și 3 copii; Nicolae Munteanu cu nevasta și 3 copii; Nicolae Mandărea cu nevasta și un copil. Toți aceștia s-au stabilit în satele Cerașu, Chiajd și Vadu Săpat din județul Saac¹².

În martie 1834 mai multe familii venite din „Austria” și stabilite în satul Cerașu – Saac de un an și jumătate se plâng Ocârmuirii județului că au fost supuși la clacă, contrar legilor. Cu acest prilej jăluitoarii arată că au venit deoarece „am petrecut într-o mare lipsă atât noi și dobitoacele noastre ce le aveam, cu scumpetea bucatelor și a fânului și atunci am trecut aici în țară că o să petrecem mai bine și în sporirea vitelor”. Jalba e semnată de Crăciun Toader, Ion Toader, Neculai Terzea, Ion Bălașa, Gheorghe Popa, Nicolae Marcoșanu, Ion Voicu, Ion Ene, Toader Moraru și Nicolae Schiau¹³.

Subocârmuirea Cricov raporta Ocârmuirii, la 25 iulie 1834, că „Nica Ungureanu și Stan Andreiași veniți fiind din Transilvania hălăduind la satul Fântânele – Saac” cer permisiunea de a-și construi fiecare casă¹⁴.

Catastiful Ocârmuirii Saac pe anul 1835 consemna că în cursul aceluși an, prin vama sa Văleni au intrat circa 200 de persoane „supuși cezaro-crăiești”. În totalitate aceștia erau români de profesie mocani, cizmari, porcari, muncitori, arbalagii, ciobani, plugari, slugi, mățari, lemnari, herghelegii, cârciumari, zugravi, paznici de vite, pescari. Interesante sunt localitățile de unde veneau și motivele pentru care au trecut munții; veneau de la Satu Lung, Târlungeni, Codlea, Zizin, Turcheș, Beșfalău, Râjnov, Prejmer, Purcăreni, Vama Buzăului, Cristian, Covasna, Brașov, Tohanu Nou, Cernat și altele, iar motivele erau: la oi, după rămători, după lucru, cu site de vânzare, la cai, după piei de capră, la rude (cei mai mulți), pentru lucru, la biserică, la copii, pentru vin, pentru piele și pentru hrană (destul de mulți)¹⁵.

La 28 nov. 1838, s-au stabilit la satul

Chiajdul – Saac două familii venite din „Austria”: Gheorghe Roșca Ungureanu cu Ana nevasta lui și o copilă și femeia Bucura cu o copilă¹⁶.

Despre stabilirea multor transilvăneni în județul Saac se atestă și în jalba lui Nicolae sin Gavrilă, fost supus cezaro-crăiesc, care în 1839 se plângea autorităților: „eu din neamul meu fiind din Țara Ungurească, de câțiva am trecut în Saac, în pământul acestei țări și m-am neguțătorit asemenea până la punerea în lucrare a regulamentului, iar atunci pe când să făcea prin sate catagrafia de birnici întâmplându-mă să fiu conăcit în satul Rahova sud Saac, la un unchi al meu, cu căruța cu cai m-am înscris și pe mine la acel sat; am luat nevastă din Valea Negovanilor tot din acel județ, cu zestre un petec de vie și casă de locuit și în al șaptelea an văd că mă cere proprietarul moșiei Rahova pentru zile de clacă”, deși el locuia în satul Valea Negovanilor¹⁷.

Stabilirea și conviețuirea românilor transilvăneni cu locuitorii din județul Saac au avut urmări deosebit de importante pentru viața culturală, socială, economică. Acești „ungureni” harnici și pricepuți și-au întemeiat gospodăria trainice, au contribuit la creșterea și diversificarea producției agricole, la sporirea suprafețelor agricole prin defrișări, intensificarea culturii pomilor fructiferi și creșterea animalelor; unii dintre ei au devenit cu timpul proprietari de moșii. Comerțul era îndeletnicirea multora dintre ei, iar contribuția lor în acest domeniu a însemnat intensificarea vieții comerciale.

Se remarcă contribuția românilor transilvăneni stabiliți în județul Saac la dezvoltarea localităților unde s-au statornicit precum și la întemeierea altora noi. Mai mult de 25 sate din județul Saac s-au format în întregime, sau parțial de „ungureni”. Multe din acestea le-am amintit în lucrare. Aș mai adăuga la acestea satul Valea Anii Ungureni, care avea la începutul secolului al XIX-lea 18 familii de români transilvăneni¹⁸. Uneori, prin numărul lor mare au dat denumirea localității unde s-au stabilit după cea a satului de unde au plecat, cum ar fi satul Tohani sau Tohăneasca din județul Saac, iar alte sate și-au luat denumirea după ocupația lor, cum ar fi cătunul Valea Stupinarilor, locuită de unguri apicultori. Sate întemeiate de păștori transilvăneni în județul Saac sunt Poienițele de Sus și de Jos, Cătieșul, Ungureni Brădetului,

Trestieni, Teșila, Ungureni de la Valea Teghii etc. În satele Târlești Ungureni, Aricești Zeletin, Poseștii Ungureni, Ungureni, Calvinii, Cătina etc. s-au așezat „ungureni” cultivatori de pruni și crescători de vite albe și meșteșugari în lemn. În onomastică s-au împământinit multe transilvănene: Ungureanu, Mocanu, Văsii, Avram, Tohăneanu, Rocea, Boscornea, Voicilaș, Duman, Covrig, Baciuc, Balint, Dragomir, Nan, Grozav, Băcicu, Băcioiu, Oseacă, Ciobanu, Trocaru, Bucur, Catană și multe, multe altele. Din multe

familii de români transilvăneni stabiliți în județul Saac, iubitori de carte, de cultură au ieșit dascăli de școală și de biserică; dintre acestea se remarcă familiile Obrocea din Târlești, Salaoru și Coman din Nucșoara, Roșca din Posești din care s-au ridicat zeci de învățători, precum și ieromonahi și starețe.

Exemplele sunt nenumărate, chiar numai din arhiva Ocârmuirii Saac. Scoaterea lor la lumină este mai mult decât necesară și invită la studiu.

Elisabeta Negulescu

Note

1. Prof. Dr. MIHAI RACHIERU, *Relațiile comerciale dintre Țara Românească și sud-estul Transilvaniei între 1774-1848 pe Văile Prahovei și Teleajenului*, teză de doctorat
2. Prof. Dr. MIHAI RACHIERU, *Unirea românilor înainte de 1858 și 1818*, în „Anuar” 1881-1882, vol. III-IV, p. 24
3. Idem, p. 25
4. Arh. Stat. Prahova, *Ocârmuirea Saac*, dosar 54/1832, f. 12
5. Idem, f. 19
6. Comunicare citată, p. 25
7. Ibidem
8. Ibidem
9. Idem, f. 26
10. Arh. Stat. Prahova, *Ocârmuirea Saac*, dosar 63/1832, f. 22
11. Idem, f. 38
12. Idem, f. 49, 50
13. Idem, dosar 66/1834, f. 5
14. Idem, f. 23
15. Idem, dosar 15/1835
16. Idem, dosar 63/1838, f. 17
17. Idem, dosar 35/1839, f. 56
18. Prof. Dr. MIHAI RACHIERU, comunicare citată, p. 31

Abstract

The Romanians of South-eastern Transylvania in the documents of the Saac Administration

Even though nature placed the Carpathian Mountains in the centre of our territories, they have never been a barrier which separated Romanians. They became an artificial border only for a few centuries, undesired by Romanians, since the riches of our lands attracted many of the powers that surrounded us. But the Romanians remained Romanians, and fought permanently for their unity. For as long as “Romanians from both sides of the Carpathians lived together without any separating border”, passing over the Carpathians was natural for the shepherds, craftsmen and other travellers. These passing continued even after the borders were set up, but they had other new significance now: political, social, economical and religious. Under the Habsburg domination, but also under other dominations, the Romanians lost all their rights, even if they were the majority population. One of the most important means used to fight the suppression was the immigration of the inhabitants over the Carpathians, in the direction of Moldova and Țara Românească.

Saac or Săcuieni County, abolished on the 1st of January 1845, was composed of 346 settlements, villages and market towns. Having a great geographical position and important roads crossing it, connecting Transylvania and Țara Românească, many Transylvanian Romanians settled here, beginning with the 18th century, and this phenomena continued, being outlined in the documents of the time, which are now part of the former Saac County Archive.

The Transylvanian Romanians settled here and lived together with the inhabitants of Saac County, and this fact had very important consequences in the cultural, social and economic life of the area. These hardworking and skilful “Hungarians” established here durable households, contributed to the increase and development of the agricultural production, to the increase of the agricultural surfaces by clearing forests, to the intensification of fruit tree cultures and animal breeding. Some of them became in time landlords. Trade was the main occupation of most of them, and their contribution in this area led to the intensification of commercial life. The contribution of Transylvanian Romanians established in Saac County in the development of the localities where they settled is outstanding, as well as their role in establishing new localities. More than 25 villages in Saac County were entirely or partially formed by the “Hungarians”. Many of these villages are mentioned in this writing.

Opoziția autorităților guvernamentale și locale ungurești din Transilvania, față de o adunare națională a românilor, în anii 1790 – 1791*

O filă neagră din istoria Guberniului și a nobilimii transilvănene

Evenimentele ce s-au succedat în anul 1790, după moartea lui Iosif al II-lea, au marcat momentul abolirii de către nobilime a „limitațiilor” impuse raporturilor dintre feudali și iobagi în cei 10 ani de iosefinism, revenirea așadar, la ceea ce a fost înainte cu un deceniu, prin aplicarea principiului „*Restitutio in integrum*” pretenție absurdă, anistorică a nobilimii transilvănene, care-i reflectă mentalitatea.

În acest context, după mai mulți ani de stagnare, Dieta transilvăneană, adevărată dictatură legislativă împotriva românilor majoritari dar nerecunoscuți constituțional ca națiune, cum s-au dovedit a fi, își reia lucrările în condiții externe nefavorabile țării, condiții dictate de impetuoasa desfășurare a Revoluției Franceze, iar dialogul nobilimii ungurești cu împăratul, avea să uzeze de toată abilitatea pentru a readuce țara la starea zisă „constituțională”, anterioară anului 1784, potrivit intereselor nobilimii. Dieta aceasta cât și cele anterioare ei, datorită componenței sale etno-sociale îndeosebi, nu avea însă resursele necesare pentru a face, cum era firesc, o cotitură radicală în conținutul activității ei impusă de noile schimbări intervenite după Revoluția franceză. În stagiunea reluată în 1790, activitatea ei urma să se desfășoare, în limitele impuse de nobilimea care o domina nu numai numericeste ci și în sens politic. Burghezia, indiferent cărei națiuni i-ar fi aparținut, era insuficient dezvoltată și reprezentată în dietă pentru a putea impune acesteia discutarea noilor aspirații politice ce se vehiculau în epocă, de aceea, această misiune a revenit nobilimii ungurești care le-a redus la limitele propriilor interese. Astfel chiar și în noile condiții, conceptul de „*popor suveran*” se confunda cu poporul werböczian, adică tot nobilimea.

Conceptul de egalitate, vehiculat ca deziderat politic, viza în concepția ei doar egalitatea nobilimii mici cu nobilimea de rang și mai presus de orice se sublinia că nobilimea ungurească constituie națiunea politică în Marele Principat potrivit principiului „*nobilitas Hungarica est*” altfel spus poporul suveran

este ea, și, prin urmare, funcțiile de stat i se cuvin și i se vor încredința numai ei.

Națiunea română nu putea deci aștepta prea multe de la o dietă a cărei componență socială era dominată de nobilime în proporție de 85% și, *eo ipso*, a cărei componență națională românilor, de asemenea, le era cu totul nefavorabilă: 90% unguri și secui, 10% sași; iar din 417 deputați care o constituiau, numai unul singur era român și acesta fusese chemat în Dietă nu ca român ci ca deputat regalist prin recomandare aulică: episcopul IOAN BOBB. Pe parcursul celor mai bine de opt luni de dezbateri, dieta nobiliară transilvăneană a înscris pe agendă numai preocupări pentru sistarea dependenței Marelui Principat al Transilvaniei de puterea centrală vieneză, optând pentru raporturi constituționale de tip autonom, nobiliar, comitatens, pentru limba și cultura națională maghiară, pe care o vedeau dominantă și exclusivistă și cu deosebire pentru unirea Transilvaniei cu Ungaria, imperativ vehiculat fățiș deocamdată, însă numai de cei din Ungaria.

*

Anul 1790, marcat pe plan național românesc de efectele nefaste ale prăbușirii iosefinismului centralist ca politică de stat, odată cu trecerea dintre cei vii, la 20 februarie 1790, a împăratului Iosif al II-lea, a însemnat un an de luptă pentru menținerea infimelor drepturi câștigate anterior și continuarea în noile condiții, ce doar mijeau încă incert la orizont, a luptei pentru egala îndreptățire a românilor, prin așezarea națiunii lor în șirul celorlalte trei națiuni recepte (recunoscute și astfel avantajate de legile țării). Acum se întrevede și se elaborează și ipoteza de mare încărcătură tactică pentru națiune, declararea confesiunii ortodoxe (majoritară în Marele Principat) drept confesiune „receptă”, egală cu celelalte patru confesiuni recunoscute.

Mișcarea generală a „*restituțiilor*” care cuprinsese atunci întreaga monarhie, crea pentru moment, cadrul favorabil luptei naționale a poporului român, prin mijloace neuzitate până acum, mai eficiente și de mai

mare importanță pentru națiune. Însușindu-și ideea impunerii, în conjunctura creată atunci, a confesiunii ortodoxe ca religie „receptă”, intelectualitatea românească a acestui sfârșit de veac, modestă încă, dar progresistă prin toate revendicările ei, a vizat de fapt, introducerea în planul luptelor naționale a unei forțe naționale și sociale de care ar fi trebuit să se țină seama în Transilvania, „*ab incipio*” atât datorită „*numerozității*” ei cât și, mai ales, a ardorii cu care întregul popor român privea la realizarea acestui deziderat.

*

Încă din primăvara anului 1790, o anumită activitate politică desfășurată pe această linie n-a trecut neobservată autorităților comitatelor și scaunelor ca autonomii conservatoare locale a clasei nobiliare. Astfel, congregația comitatului Alba de Jos, întrunită la Aiud, reședința comitatului, informează la 25 martie 1790, pe episcopul Gherasim Adamovici din Sibiu, că preoții ortodocși supuși ierarhiei sale bisericești fac pregătiri pentru o acțiune politică, iar peste câteva zile este consultat în același context și guvernul. Spectrul răscoalei lui Horea se mai făcea încă simțit în Transilvania, de vreme ce preotul Ioan Crișari din Tirimioara (jud. Mureș), care încasa modicele taxe sidoxiale (episcopicești), printre credincioșii săi de pe valea Nirajului, într-o zonă de contact cu secuimea, fiind bănuțit că adună bani pentru o nouă răscoală, a fost aruncat în temnița scaunului din Târgu Mureș. Pentru aceleași pricini au fost întreprinse ample și îndelungate audieri a peste 300 de persoane pe valea Târnavei Mici încă din timpul răscoalei lui Horea, până spre localitățile din apropierea Sovatei, de unde au fost urmăriți, reținuți și anchetați mai mulți preoți și enoriași români suspectați de a fi părtași răzmeriței.

O activitate similară desfășura și preoțimea unită. La sfârșitul lunii mai, episcopul Ioan Bobb era la rândul lui informat de către Guvernul Crăiesc al Marelui Principat transilvănean că Ioan Para, vicarul unit al Năsăudului, îndeamnă pe preoți și mireni să ceară de la dieta viitoare a țării, prin memorii, primirea românilor în rândul celor trei națiuni privilegiate. Interzicându-se continuarea unei asemenea activități, Ioan Para propunea lui Ioan Bobb, superiorul său, să îmbrățișeze el însuși, rolul de conducător al luptei românilor uniți pentru emanciparea națională. Și episcopul unit al Orăzii, Ignatie Darabant îndeamnă pe Bobb să îmbrățișeze „*cauza*

neamului”, dar fiind refuzat, acesta cere mână liberă pentru clerul de rând sau mijlociu să desfășoare activitate în acest sens. „*Clerul nădăjduia că dacă Sfinția ta nu vrea să lupte pentru dânsul, cel puțin nu-i va împiedica pe aceia dintre preoți care voiesc să lucreze...*” Refuzul, de altfel de așteptat, a fost iminent. Conformismul aulic al lui Ioan Bobb nu se preta unui asemenea mesaj, de aceea pleiada viitorilor semnatari ai Supplexului caută, în condițiile de atunci, alte căi pentru emanciparea poporului român, urnind din loc – pentru a căta oară - așa cum făcuse episcopul Inocenție Micu, din Blaj, problema drepturilor națiunii române.

Între primele încercări, se cunoaște petiția din 14 iulie 1790 a lui Ioan Para, Ioan Halmagyi, vicarul Făgărașului, și a lui Chiril Țopa, protopopul unit al Sibiului, prin care-i cere lui Bobb „*să subștearnă împăratului, prin intermediul Guvernului, rugămintea de a admite în componența dietei Transilvaniei și alți deputați care să poată apăra interesele națiunii <române>*”. O petiție asemănătoare este adresată, la scurt timp, de Ioan Para, direct Guvernului.

Alarmat, Guvernul cheamă pe episcopul Bobb la Sibiu spre a-l informa de planurile urzite de Para, cerându-i cu insistență să-l tempereze pe recalcitrant, limitându-i astfel activitatea la atribuțiile lui strict ecleziastice. Și episcopul ortodox, Gherasim Adamovici, a fost sfătuit de Guvernul să procedeze la fel cu credincioșii săi, temperându-le astfel dorințele tot mai des exprimate, pentru includerea și a reprezentanților națiunii române în Dieta Transilvaniei, care urma să-și reînceapă activitatea în același an, sau pentru convocarea unei adunări naționale proprii. Circulara trimisă de episcopul ortodox Adamovici protopopiatelor din eparhia sa, menită să tempereze mișcarea națională românească și să îndrume poporenii și preoțimea la adoptarea formelor legale de luptă, îndepărtându-i de la gândul unui congres național care câștiga tot mai mulți sprijinitori, dată fiind atmosfera încărcată din Marele Principat, n-a avut efectul scontat. Autoritățile de guvernământ, alarmate de știrile ce circulau în Transilvania în privința izbucnirii unei noi răscoale românești urzite de preoți și de „*inteligenții*” națiunii române, iau măsuri energice de siguranță.

*

Frământările din această epocă a „*restituțiilor*” agitau, în egală măsură și iobăgimea, care-și vedea pericolitate infimele libertăți

sociale câștigate sub Iosif al II-lea. Situația din Munții Apuseni era alarmantă. Concluziunea ni se pare afirmația iobagului Banciu Costea din 1790, care spunea administratorului minelor din Băița, Iosif Molitor: „*auzim că iobăgimea va fi restabilită după cum a fost mai înainte ... dacă se întâmplă ceva, nu ne vom lăsa. Ne vom ridica mai pustiitor, ca pe vremea lui Horea*”.

Se înțelege deci de ce, în atare împrejurări, spiritul circularei lui Gherasim Adamovici, avea să suscite teama nobilimii de urzirea unei noi „*lumi a lui Horea*” (*Hora – világ*). Inofensiva circulară a lui Gherasim Adamovici avea să stârnească o întregă campanie organizată a autorităților comitatense ungurești pentru curmarea oricăror posibilități sau intenții a națiunii române de a se întruni într-un congres național. În copie, o traducere a circularei din limba română (*translata e Valachico*), a însoțit rapoartele comitatelor nobiliare ungurești angrenate în lupta de combaterea tendințelor eliberatoare ale națiunii române. Reținem din exemplarul ce însoțea apelul la mobilizare împotriva acțiunii românești, difuzat de comitatul Cluj: „*Aud din mai multe părți că unii preoți s-au pregătit spre a așterne Dietei viitoare unele puncte ... din care cauză cer tuturor preoților și protopopilor diecezei mele, să nu îndrăznească nimeni, sub grea răspundere, a subscrie și înainta un punct sau plângere ... care ar fi împotriva privilegiilor nobilimii acestui mare Principat. Ci dacă cineva din dv. ar avea oarecari plângeri juste sau greutăți, să mi le subștearnă mie și eu pentru localitățile mele, la timpul potrivit, mă voi strădui să cer cele drepte și permise în fața magnaților*”.

O adunare sau un congres național al poporului român nu putea fi, cum nici n-a fost, în acea epocă, cel puțin pentru intelectualitatea românească avansată, o abstracțiune. Necesitatea unei asemenea manifestări reprezentative s-a făcut simțită cu mult înainte.

Cercetări mai noi, privind afirmarea pregnantă a conștiinței naționale a poporului român în timpul răscoalei lui Horea, moment istoric încheiat relativ recent, subliniază prezența conceptului de „*națiune*”, frecvent nu numai la conducători, ci într-o anumită măsură și în mase. Nu e întâmplător deci că, atât în timpul răscoalei, cât și mai ales cu prilejul mișcării lor, este prezent sub diferite forme conceptul de „*națiune română*” în faza de încheiere, gata să cuprindă forțele din

arena politică a țării. Pentru prezența ideii convocării unui congres național în concepția poporului român, la loc de frunte a fost însuși faptul includerii în programul de revendicări al Supplexului, din anul următor, al favorului imperial pentru o adunare națională, „*... să se milostivească M. Sa a permite Românilor să țină sub prezidenția comandamentului suprem al armatei din Transilvania, o adunare națională ...*”.

Favorul imperial pentru ținerea congresului națiunii ilirice (sârbești) – și ea ortodoxă – în același an, a avut, desigur un rol important în vehicularea în mase prin contagiune, a dezideratului unui congres național acordat astfel și națiunii române. La aceasta, pentru Transilvania propriu-zisă, s-au mai adăugat și speranțele într-un asemenea congres, nutrite de „*inteligenta*” românească, datorită mișcării generale și a curentului de idei vehiculate de celelalte națiuni conlocuitoare dar cu statut de națiuni libere, unilateral, numai pe seama lor, dar mai ales știrile, nu fără temei, venite dinspre Ungaria (părțile ungurești sau Partium), privind îngăduirea unei asemenea adunări, la Timișoara, pe seama românilor ortodocși din acele părți. La Arad, reședința Episcopiei ortodoxe, se vorbea intens, de o înlesnire acordată neuniților, în sensul ținerii unei adunări naționale. Autoritățile guvernamentale transilvănene dețineau și o probă documentară valoroasă, potrivit căreia, exista temei să se impacienteze de actualul curs al mișcării naționale românești, socotit deosebit de periculos.

Autoritățile comitatului Zarand, prin persoana vicecomitelui Hollaki István din Baia de Criș, informează la 9 august 1790 celelalte comitate din Transilvania despre interceptarea circularei episcopului ortodox al Aradului, adresată protopopilor din părțile aparținând autorității sale bisericești (în care intra și Hălmagiul), prin care-i informa despre starea lucrurilor în privința congresului încuviințat de Curtea din Viena românilor ortodocși din „*Părțile ungurești*”. Reținem din circulara lui Pavel Avacumovici, noul episcop al Aradului, emisă la 16 iulie 1790: „*Dieta regală ungurească având un scop lăudabil, a inspirat pe răposatul nostru <episcop> Moise Popovici, să ceară de la Majestatea Sa, încă în timpul lucrărilor dietei (ungurești) în numele poporului și credincioșilor de religia noastră, dreptul să țină o adunare națională la Timișoara și ca atare, greutățile care privesc această adunare să fie rezolvate conform*

decretului M.S. regele trimis nouă: 1) că a permis cu grație că această adunare, adică Adunarea națională, să se țină la Timișoara; 2) ca din toate protopopiatele să se delege câte 25 de delegați ...". Se mai comunică în circulară că feldmareșalul Baron Schindfeld a fost împuternicit de Curte cu supravegherea adunării și a fixat patru termene de ținere a ei, fixându-se data de 15, respectiv 26 august, iar ca loc în interiorul cetății Timișoara. De asemenea se mai menționează că în adunare „... va fi necesar să se discute, de către întregul popor de ritul nostru, despre un program care conține cinci puncte ...". De fapt, *Supplex Libellus Valachorum* redactat și înaintat în anul următor, 1791, cuprinde în fond tot cinci puncte, care chiar dacă ajung să fie puse pe hârtie, în forma unui memoriu, în acest an, s-au cristalizat și au fost vehiculate, cum se vede, ca un program vital al națiunii române în anii anteriori, argumentul nostru fiind o dovadă în plus a caracterului larg românesc, mult mai vechi în preocupările națiunii, a memoriului *Supplex Libellus Valachorum*.

În circulară se mai precizează de asemenea, deosebit de numărul de participanți fixat fiecărui protopopiat „... Ca să se delege din localitățile mai mari și mai bogate (din partea clerului 1, din partea locuitorilor 1, din Arad 1, din Oradea 1, în afară de aceasta, din partea comunității din Arad 1, la fel din Oradea 1)".

Vicecomitele Hollaki István din Baia de Criș, reprezentantul oficios al nobilimii de aici, în numele oficialităților comitatului Zarand, confiscând circulara episcopului ortodox arădean adresată protopopiatului Hălmașului, se grăbește să informeze celelalte oficialități comitatense despre pericolul românesc ce paște nobilimea și stările ardelen. Temerile nobilimii sunt confirmate și de constatările făcute cu prilejul cercetărilor întreprinse în Zarand. Se dispune în adresa acestui comitat către Comitatul Cluj: „... În timpul când ne-am ocupat cu cercetarea acestora, am aflat de la un protopop din acest comitat, care însă aparține de Episcopia ortodoxă din Sibiu, că și această episcopie a dat un ordin asemănător clerului ca preoții să sfătuiască poporul de rând ca plângerile lor privind greutățile (ce-i apasă) să nu le înainteze dietei următoare ci să le prezinte prin preoții lor episcopului". A doua parte a scrisorii este consacrată unor considerații funeste la adresa actualelor mișcări naționale românești pe care le socotește în strânsă legătură cu răscoala lui Horea, „care a pornit la fel fiindcă și

atunci au început prin plecarea la Alba Iulia pentru a-și prezenta, nedreptățile ...". Autorul scrisorii se teme că: „... această răutate, care s-a prea întins, e de temut pe drept, că și aici poporul neștiutor ar <putea> înțelege asemenea ordine a episcopiei care i-ar deslega de obligațiile lor față de domnii de pământ și de funcționari dând loc unor tulburări periculoase și amare...". Informând oficialitatea comitatului Cluj, în paralel, vicecomitele Zarandului Hollaki a raportat aceeași opinie și Guvernului, trimitând în ambele cazuri și copii după circulara confiscată emisă și răspândită de către episcop.

La primirea acestor vești alarmante, adunarea generală a comitatului Cluj convocată atunci, se adresează la 16 august 1790 comitatelor vecine considerând necesar și „patriotic” să le transmită știrile noi privind „pericolul” ce pândește Marele Principat. Se redactează, concomitent, un raport detaliat către guvernul și separat (din exces de zel), un raport aparte personal guvernatorului. Semnatarii scrisorii oficioase, baronul Kémény Sigismund și primnotarul comitatens Kabos István, mai informează comitatele cu care s-au pus de acord, că au găsit de cuviință să se adreseze și stărilor din Ungaria, lucru pe care l vor face cu prilejul proximei adunări generale a comitatului din spirit de solidaritate, și că au mai găsit necesar să ceară Tronului „să nu i se permită adunarea națională Națiunii române prin încălcarea legilor țării și jignirea națiunii noastre din motive arătate și în scrisoarea trimisă guvernului”.

Corespondența oficioasă adresată de comitatul Cluj autorităților similare mai apropiate din Transilvania a găsit ecou corespunzător în toate comitatele cărora le fusese expediată. Primită în zilele premergătoare datei de 23 august 1790 de către oficialitatea comitatului Târnava, scrisoarea autorității clujene a fost citită și dezbătută într-o adunare ordinară, iar în urma hotărârii adoptate a fost și aici redactat și trimis un memoriu motivat Guvernului, „despre ținerea în curând a adunărilor neobișnuite a națiunii românești în Banat...”. Construit pe tezele cunoscute puse în circulație oficial de autoritățile nobiliare, memoriul adresat de Comitatul Târnava guvernului abundă în „argumente” prin care încearcă să influențeze autoritatea supremă transilvăneană să combată cu energie adunarea națională românească. După ce arată starea de prosperitate care tindea să se instaureze în Marele Principat transilvănean, seamănă „nenoro-

cirile recente ce s-au abătut asupra patriei" ca cele de pe „vremea lui Horea”. Intrând apoi în subiectul propriu zis, memoriul spune: „... citim cu tristețe în ședința noastră ordinară de azi rapoartele către comitatele nobile din țara noastră, că în Banat la Timișoara ... românii, nu se știe cu a cui permisiune, ar ține o adunare națională separată și că la această adunare ar fi fost chemați preoții și delegații comunelor de la marginea țării noastre”.

Abordând aspecte ale dreptului constituțional feudal al Transilvaniei, memoriul atinge problema esențială a deosebirilor în raporturile cetățenești dintre membrii celor trei națiuni: unguri, secui și sași constituiți, la 1437, în *Unio Trium Nationum* și români. Accesul spre egala îndreptățire a națiunii române, cu celelalte națiuni zise „constituționale” este socotit vătămător acestora și periculos. Autorii argumentează că: „*Avem legi clare care precizează că înafara celor trei națiuni recunoscute în mod legal, nu mai există în țara noastră nici o altă națiune. În consecință, înafara celor trei națiuni, nici o altă națiune nu are drept să convoace vre-o adunare generală și cu toate acestea, chiar atunci când Dieta legală a fost amânată, tocmai atunci nu știm din ce cauză s-a permis, fără știrea Țării <dieta nobilimii>, o adunare neobișnuită unui popor străin*” (românilor adică, în sensul că sunt nerecunoscuți ca națiune și strecurați, <ică> pe nesimțite, în Transilvania - I.R.). Cum vedem în textul de mai sus, românii, națiunea băștinașă a Transilvaniei, sunt considerați și tratați de nobile și de autoritățile ei drept „popor străin” potrivit draconicelor legi feudale, „*Tripartitum*”, „*Approbatæ Constitutiones Regni Transilvaniae*” și „*Approbatæ et Complilatae Constitutiones*” și într-o serie de hotărâri ale dietelor, națiuni desuete și de mult depășite, dar reînviat artificial de nobilimea transilvană, incluse și menținute în dreptul administrativ local, pe motiv că-i promova interesele, concepție care a prevalat, deși cu grave prejudicii, cum s-a văzut până în timpul Revoluției de la 1848 – 1849.

Un an mai târziu, în 1791, sute și chiar mii de coli încredințate tiparului de dușmanii Supplexului, începând cu pătimașul Eder, vor repune în circulație, obturând din nou pentru a câta oară, accesul românilor spre egala îndreptățire cu celelalte națiuni din Transilvania. Aceleași „argumente” sfidau prin litera lor otrăvită dreptatea evidentă și adevărul istoric. Memoriul continuă cu afirmațiile de regret despre noul împărat urmându-i lui Iosif

al II-lea, care „la înscăunare a promis națiunii noastre toate cele bune”. Apoi arată măsurile luate în cuprinsul comitatului Târnava pentru împiedicarea participării românilor la această adunare: „... acest comitat a luat măsurii necesare ca să nu se permită preoților și poporului român participarea la această adunare”. Referindu-se la scopul esențial al memoriului, comitatul acesta consideră necesar ca guvernul să se adreseze Dietei ungare, care-și desfășura chiar atunci lucrările la Pesta, „să lămurească Staturile (stările) nobiliare ale Ungariei să intervină și ele pentru curmarea tendințelor periculoase ale Curții imperiale de a admite ținerea unei asemenea adunări a românilor”. Apelând la înțelegerea Guvernului a cărui membrii tocmai atunci se aflau la Viena, memoriul comitatului Târnava spera că în scopul acesta macabru va interveni și camerarul (președintele Cămării Aulice Transilvane), contele Samuel Teleki, cerând totodată să li se comunice și eventualele efecte pe care le-a avut în țară, „această adunare ținută indiferent în ce mod, la Timișoara”.

*

În scaunul Mureș, restaurat tot atunci după o perioadă de șase ani cât timp fusese unit cu comitatul Târnava (1784–1790), adresa comitatului Cluj, însoțită de copii de pe circularele primite din Zarand, a fost de asemenea citită în ședința Scaunului general de judecată. În lipsa judelei suprem regal, misiunea comunicării ei membrilor Scaunului general a revenit vicejudelei regal Sárosi Sámú, care însă după cum se exprimă în scrisoarea prin care s-a adresat adunării, era tulburat /de/ „...știrile conținute în adresa oficialității clujene /și acestea/... m-au scos din fire în așa măsură încât nu le-am putut comunica nici dv. Lucru de care mi-am adus aminte abia după ce m-am înapoiat acasă, de aceea am considerat ca o grijă primordială să vi le comunic în scris printr-un trimis special...”. Adresându-se Scaunului general, ce-și desfășura lucrările în localitatea rurală lăaturalnică Sânvăsăi din Scaunul Mureș, prin delegat special, vicejudele suprem regal Sárosi Sámú, recomandă adunării generale să scrie despre aceste lucruri și altor comitate. Mai recomandă să se îngrijească grabnic „ca cererea adresată în numele adunării legale scaunului nostru să fie expediată chiar și cu întârziere, cu următoarea poștă ca să poată fi prezentată Guvernului, străduindu-vă astfel ca în urma acesteia inima lor să se îndoiască și

*printr-o intervenție activă și o mijlocire eficientă să-l convingă pe Majestatea Sa domnitorul (Uralkodo) ... **să nu permită adunare periculoasă a acestei națiuni de țărani înclinată spre rele, pentru ca invidia acestor inferiori să nu se lătească ...*** (subl. Ns.)

*

În scaunul Odorhei chestiunea combaterii adunării naționale românești a constituit obiectul mai multor adunări ale Oficialității scaunale. La scurt timp după primirea înștiințării trimisă de zeloasa autoritate comitatensă clujeană, scaunul Odorhei s-a adresat Guberniului, socotind în situația de față această intervenție oportună. Memoriul adresat din Odorhei, la 31 august 1790, Guberniului, nu diferă în fond de memoriile altor comitate, „argumentarea” fiind în general aceeași. De asemenea și cererea: interzicerea cu orice preț a unei adunări românești, periculoasă în condițiile când în țară nu este armată suficientă ca urmare a războiului cu turcii, (este vizată și iminența izbucnirii unei răscoale sau revoluții românești) când țara este slăbită din pricina aceluiași război și tocmai când toți așteptau pacea în interior și în afară – cum s-au exprimat în corespondența purtată. Spre deosebire de alte comitate sau scaune, memoriul scaunului Odorhei uzează și de situația precară, amintită doar în trecere în alte memorii, în privința instabilității politice din Marele principat, reflectată prin dese convocări ale Dietei. „... Acum în țară nu e aproape de loc armată și Dieta deja anunțată a fost amânată pentru o dată incertă, iar adunarea noastră legală care urmează a se ține pentru bunăstarea noastră, a fost devansată de o adunare admisă și acordată unei națiuni nenobile ...”

Simulând ordinea „legală” prin care nobilimea și-a menținut încă de pe vremuri supremația, și în temeiul căreia își menținea privilegiile, memoriul compară haosul care s-a instalat în țară în privința aplicării legalității (prin aceste mișcări românești – n.n.) tocmai atunci când, „Stările țării discută greutățile lor în public și le prezintă principelui spre rezolvare, iar românii își tănuiesc toate gândurile și intențiile răutăcioase (vizând) ruinarea /și/ radierea națiunii noastre și vor să le înainteze numai pe ascuns ...”.

La 5 septembrie 1790, cu toate că de fapt data ținerii adunării naționale de la Timișoara, (26 august) trecuse, sub spectrul proliferării zvonurilor privind convocarea unei presupuse

adunări românești, de data aceasta la Sibiu, oficialitatea scaunului Odorhei după primirea unei scrisori bine „argumentate” cu conținut asemănător din partea oficialității scaunului Mureș, comunică măsurile întreprinse în continuare. „Și noi primind vestea adunării ortodocșilor români din Timișoara, precum și a celor din Transilvania la Sibiu” – scrie Török Francisc, vicejudele regesc, și Ferenczi György, primul notar scaunal, în răspunsul lor adresat scaunului Mureș – „nu am întârziat să ne adresăm Guberniului ... iar prin scrisoarea de azi, am cerut și stărilor nobile din Ungaria să ia măsurile necesare atât pentru ei cât și pentru noi pentru a împiedica, din vreme, urmările presupuse cu efecte nefaste ce ar proveni din aceste adunări nelegiuite”.

Concomitent, prin scrisori similare, scaunul Odorhei a înștiințat despre hotărârile sale și alte comitate și scaune din Transilvania. Scaunelor Mureș și Ciuc le-a trimis și copii de pe memoriul adresat stărilor nobile din Ungaria.

Între timp, și comitatul Cluj, adunat la Feneșul Românesc (azi Florești), prin pana baronului Kemény Simon, administratorul comitatului (prefectul) scrie din nou, la 23 august 1790, tuturor scaunelor secuiești, pe care le informează că și oficialitatea clujeană s-a adresat stărilor nobile din Ungaria, pe lângă demersurile făcute către Guberniu și guvernator. Comitatul Cluj cere scaunelor secuiești să se adreseze fiecare separat stărilor nobile din Ungaria solicitându-le ajutorul „întru-cât am aflat din anumite înștiințări”, scriu nobilii comitatului Cluj – „despre ostenele susținute făcute de acea națiune română de a fi primită printre stări, lucru care dacă s-ar întâmpla, ar însemna ruina definitivă a sărmanei noastre națiuni...” <ungurești – compl. ns. – I.R.>

*

O strânsă legătură, bazată pe interese comune în scopul „salvării patriei” și a „stărilor nobiliare” s-a statornicit între oficialitatea comitatului Cluj și cea a scaunului Mureș, exprimată prin repetate corespondențe și informări reciproce. Astfel, scaunul Mureș dezbate în adunarea sa din 2 septembrie 1790, ● scrisoare întinsă sosită de la Cluj în care sunt enunțate, spre deosebire de corespondențele anterioare, temeiurile juridice ale interdicției ce trebuia impusă adunării naționale românești. Despre intențiile popoului român se spune: „...Națiunea română n-

a avut niciodată drept în țara noastră, ba chiar în *Approbatæ Constitutiones* partea I-a titlul 8 art. 1, s-a precizat cu claritate că episcopii români să fie obligați a se supune principelui, fiindu-le interzis, „în interesul binelui țării” să se amestece în treburile exterioare ocupației lor, iar națiunea română să nu conteze între stări, religia lor nu este primită în mod legal, iar conform cu *Approbatæ Constitutiones*, partea I-a titlul 9 articolul 1, națiunea română să nu-și poată impune punctul de vedere în fața națiunii maghiare <iar> conform *Approbatæ Constitutiones* partea V, edictul al IV-lea, purtarea și posesiunea armelor să nu-i fie slobodă...”, iar dacă le stă cumva gândul la ceea ce s-a îngăduit Sârbilor, să știe că, „...primirea Sârbilor între națiunile țării a fost făcută numai ca urmare a bunăvoinței stărilor nobile...”. Prin urmare, despre români, nefiind vorba de bunăvoința stărilor nobile, nu poate fi vorba nici de soliditudine față de cererea lor de a fi împărțajiți de egala îndreptățire cu celelalte națiuni.

Comitatul Cluj, care a inițiat și în timpul răscoalei lui Horea insurecția nobilimii ardelenene avînd în frunte, atunci, pe același conte Csáki, <care> luându-și în noile împrejurări, rolul de dătător de ton în acțiunea pornită acum împotriva ridicării românilor între națiunile constituționale, este foarte categoric în refuzul său și acest lucru caracterizează toate corespondențele și memoriile expediate în vara anului 1790. Se spune în corespondența trimisă scaunului Mureș: „Nu fără temei au îngădit deci răposajii noștri părinți, această națiune română de țărani, între legi așa de aspre ...”. Se repetă teze formulate și în memoriile adresate Curții pentru desculparea nobilimii pentru abuzurile săvârșite în timpul răscoalei lui Horea. Cât timp legile țării au fost respectate, nefiind „diluata” de intervențiile lui Iosif al II-lea, „așa cum ne învață trecutul, atunci și națiunea română s-a resemnat pașnică, slujindu-și principele, țara și moșierii săi, trăind o viață prosperă (sic!). Există deci motive temeinice de a ne îngrijora de noile mișcări ale românilor” – urmează în continuare corespondența Clujenilor – „punând la inimă stările acestui comitat nobil pornirea recentă a acestei națiuni române de țărani, din care reese că episcopii români au hotărât să îndrăznească să proclame adunări naționale ...”.

Scaunul Mureș a examinat în adunarea sa generală prelungită din 2, 9, 24 septembrie 1790, corespondențele primite de la celelalte

comitate. În protocolul adunării generale din 2 septembrie se consemnează: „examinând scrisoarea clujenilor și mulțumind nobilului comitat Cluj pentru această inițiativă patriotică, să li se comunice în scris, că și noi, pe această cale vom face tot posibilul”. La 24 septembrie, tensiunea creată tindea să scadă din intensitate, când protocolul consemnează că /Scaunul Mureș/ „... la acele mișcări suspecte pe care raportul oficialității Comitatului Zarand și din multe părți s-au trimis rapoarte Consiliului Suprem (Guberniului) spre a lua măsuri ... a făcut față cu îndrăsneală ...”.

*

Creând o criză politică internă cu ecou adânc mai ales în rândul stărilor nobile, chestiunea adunării naționale românești, în contextul mișcării generale pentru drepturi a națiunii române, desfășurată în cadrul unui curent general de schimbări și restituiri conjugat și cu agitații țărănești semnalate în mai multe comitate, care au culminat în a doua jumătate a lunii august și prima jumătate a lunii septembrie, au pus în dificultate autoritățile ardelenene, care dispun măsuri interne adecvate unei atare situații. Astfel, Guberniul Transilvaniei este nevoit, la 1 septembrie 1790, să-și reînnoiască severele dispoziții transmise în luna mai și iulie comitatelor și scaunelor. Contelui Francisc Toldalagi de Ercea Mare, administratorul Scaunului Mureș (judele suprem regal) i se dispune prin ordinul gubernial amintit că: „Circumstanțele actuale impun ca funcționarii din conducerea comitatelor să fie prezenți permanent în circumscripțiile comitatelor pe care le conduc: din acest motiv vi se ordonă și dv. să nu părăsiți sub nici un motiv teritoriul care aparține autorității dv. ci rămânând pe loc să supravegheați ... toate faptele și mișcările țărănești și observând cel mai mic temei care ar putea tulbura pacea, să raportați imediat Guberniului spre a lua măsuri potrivite unor asemenea situații”.

Pe măsură ce se scurgea timpul, după data fixată adunării naționale românești de la Timișoara, neprimindu-se vești certe despre ținerea adunării, spiritele se linișteau. Între timp, Guberniul ardelen și Dieta din Ungaria, asaltate de memoriile trimise de comitatele și scaunele din Transilvania, au făcut demersurile necesare la Curte, la fel de interesată și ea ca „pacea patriei” să fie conservată, sacrificându-se din nou printr-un pact mutual și lăcil încheial între factorii prepotenți, emanciparea națiunii române din starea de popor

subjugat, între așa zisele națiuni recepte istorice, ungurii, secuii și sașii.

La 6 septembrie 1790, în urma repetatelor insistențe ale oficialităților comitatense alarmate peste măsură, Guvernul Transilvaniei comunică, printr-un ordin, rezultatul demersurilor făcute Curții împreună cu Consiliul Locumtenențial din Ungaria, redându-le simplist și exprimând totodată și situația reală în privința adunării naționale de la Timișoara. Deplasând sfera de interese de pe adunarea națională românească pe Congresul național sârbesc admis și ținut în același an, Guvernul ardelean comunică în ordinul adresat comitatelor că: „...la această adunare a națiunii ilyrice promisă de M.Sa nu s-au trimis nimeni din Ardeal cu excepția episcopului ortodox neîngăduindu-se participarea nimănui ... iar episcopul a participat numai în scopul alegerii mitropolitului”. Este evident că modul cum guvernul a înțeles să răspundă, domolind spiritele din comitate prin deplasarea chestiunii pe congresul național sârbesc, nu exclude cătuși de puțin realitatea consemnată în atâtea alte <surse> privind existența reală a unor preocupări pentru o adunare națională a românilor ortodocși la Timișoara, convocată de episcopul arădean, ca urmare a unui favor imperial, favor retras între timp în urma insistențelor intervenției a Guvernului arădean și a stărilor nobile de aici.

Existența unei asemenea preocupări cât și prezența pe agenda luptelor naționale românești a ideii convocării unei adunări ortodoxe la Timișoara, în anul 1790, este confirmată și de măsurile drastice luate de autorități pentru a împiedica participarea românilor ardeleni la „presupusa” adunare din Banat. Însuși ordinul guvernului din 6 septembrie 1790 confirmă această realitate. Prin el se asigură comitatele că a fost emisă dispoziția „că nimănui nu i se permite participarea la această adunare, ba chiar Majestatea Sa și Consiliul Locumtenențial din Ungaria, a fost rugat să nu permită episcopului din Arad, de a cărui dieceză aparține și Districtul Halmagiului, să convoace pe românii din Ardeal...”. „Regimentului I, român de graniță /de asemenea/ i s-a dat ordin ca cei carc ar nutri acest scop (de a participa la adunarea de la Timișoara – n. ns) să fie împiedicați”.

Faptul că spectrul „malefic” al urmărilor unei atare adunări producea griji nebănuite autorităților de stat și nobiliare este confirmat și de împrejurarea că ordinul de mai sus a

fost repetat aceluiași comitate abia după câteva zile, la 9 septembrie 1790. La 20 septembrie 1790, Guvernul trimite din nou un ordin mai cuprinzător, cu conținut asemănător, prin care atrage din nou atenția episcopului arădean să nu mai îndrăznească a emite patente asemănătoare fără știrea guvernului. Totodată precizează că: „... în cazul când unii dintre români ar pleca totuși încolo, contrar interdicției Guvernului și a oficialităților, să fie trimiși imediat acasă”. În același ordin, expediat Scaunului Ciuc, Giurgeu și Casin, Guvernul ardelean confirmă odată în plus, colaborarea statornică în scopul combaterii unei adunări generale ortodoxe la Timișoara când afirmă că „și Consiliul Locumtenențial din Ungaria a găsit necesar să trimită în mai multe rânduri, asemenea ordine de interdicție episcopului din Arad”.

Concluziile preliminare privind rezultatele cercetărilor întreprinse pe linia stabilirii condițiilor în care o adunare națională a românilor ortodocși ar fi fost posibilă în anul 1790, în temeiul documentelor studiate, confirmă existența unei vădite preocupări pentru o asemenea adunare, mai ales în sânul păturii intelectuale românești în mâinile căreia erau, la sfârșitul sec. al XVIII-lea, într-o bună măsură destinele poporului român din Transilvania, oprimat naționalicește, cum rezultă din studiu și subjugat social la fel ca și păturile de jos ale celorlalte națiuni, care însă nu suportau concomitent și nesuferitul jug național.

Acțiunea pornită pentru un congres național românesc, fie el ortodox, fie unit, precedând cu numai un an importantul program național *Supplex Libellus Valachorum*, nu constituie o mișcare independentă, străină de *Supplex*. Indicându-se ridicarea de către participanți în congresul preconizat la Timișoara a „cinci puncte”, ele nu sunt altele decât cele din *Supplex*, pe care l-au precedat, constituind transpunerea în maniera admisă de conjunctura de atunci a unui singur program românesc experimentat în anul 1790 într-un fel și transpus printr-o serie de memorii, fără sortii de izbândă cu un an mai târziu.

Corespondența inedită pusă în valoare prin prezentul studiu scoate în evidență totodată și atitudinea claselor dominante transilvănene față de această ardentă problemă a emancipării națiunii române, care se punea atunci cu ardoare pentru un întreg popor, reliefând rolul retrograd jucat timp de mai multe secole, de „națiunile” constituționale ale Transil-

vaniei întrunite în „*Unio Trium Naționum*” și reprezentate local prin autonomiile cunoscute sub numele de comitate (ungurești) sau

scaune (secuiești și săsești) până chiar la Revoluția de la 1848-1849.

Ioan Ranca

Note

*Text prescurtat cu omiterea aparatului critic utilizat în studiul *Les antecedents politiques du Supplex des Roumains de Transylvanie* publ. în *Revue Roumaine d’Histoire* nro.1 – 1970. Ed. Acad. R.S.România și citat pe larg de profesorul nostru, acad. David Prodan în *Supplex*

Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române. Ediție nouă cu adăugări și precizări. Ed. Științifică și Enciclopedică, Buc. 1984, p. 40 – 41 (text preluat integral cu aprobarea solicitată anticipativ autorului) din lucrarea noastră citată supra.

Bibliografie

- *Istoria României*, III, Edit. Acad. R.P.R. București 1964 p. 813; sqq. D.PRODAN, *Supplex Libellus Valachorum*, Ediție revăzută Edit. Științifică, 1967, p. 448; sqq. *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. III-a, Editura Academiei, București, 1963; PĂCĂȚIAN T.V., *Cartea de aur sau luptele românilor de sub coroana ungară*, vol. I, Sibiu, 1904; BARIȚIU G., *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, Sibiu, 1889; ZENOVIE PĂCHISANU, *Luptele politice naționale ale românilor ardeleni din 1790–1792*, Memoriile Secțiunii istorice a Acad. Rom. Seria III-a tom.I; I. LUPAȘ, *Contribuții la istoria românilor ardeleni*, în *Analele Academiei Române, Memoriile secțiunii istorice*, 1914–1915; I. RANCA, *Aspects de l’affirmation de la conscience nationale du peuple roumain pendant l’insurrection de Horea*, în *Revue Roumaine d’Histoire*, 1968, nr. 6 pp. 915 – 930; *Supplex Libellus Valachorum iura tribus receptis –*

cum notis I. CE/der/ Sibiu, 1791; IOAN RANCA, *Petru Maior în perioada pregătirii Supplexului (1790–1892)* Comunicare, 11 mai 1969 Reghin; ALEXANDRU PĂL ANTAL, *Scaunul Mureș. Istoricul instituțiilor scăunale (sec. XIV – 1849)*, în *Revista Arhivelor*, X, (1967), nr. 2.

- Arh. Stat Timișoara, col. *Niculici*, nr. 724/1/1790 p.1-54.

- Arh. Stat Miercurea-Ciuc, *fond Scaun Ciuc, Giurgeu și Casin, Oficialitatea* nr. 180/1790;

- Arh. Stat Cluj, *A.M.T.*, Anexa doc. 2238/1790.

- Arh. Stat Mureș, *fond Scaun Mureș, Col. Horea*, nr. 132–136, *Jude suprem regal*, nr. N.D. 12, nr. 390 / 26.VI.1790, nr. 4/1790, nr. 5/1790, 6/1790, *Idem Oficialitatea*, nr. 412/1790, nr. 808/1790, nr. N.D. 380/459, *Ibidem Protoc. Ad. Gen. din 24 septembrie 1790* nr. 460.

Abstract

The opposition of the governmental and local Hungarian authorities from Transylvania, to a Romanian national gathering in 1790-1791

The events that followed Josef the 2nd's death, in 1790, marked the moment in which the noblemen abolished the "limitations" imposed to the relations of feudal and serfs during the 10 years of josephism, meaning that everything went back to the state things were a decade earlier, by applying of the principle "Restitutio in integrum", this being the absurd claim of the Transylvanian nobility, that also reflects its mentality.

In this context, following many years of stagnation, the Transylvanian Diet, a real legislative dictatorship against the Romanians (a given majority but constitutionally unacknowledged nation, as they proved to be) resumed its activity, in unfavourable external conditions, given by the French Revolution, and the dialogue carried out by the Hungarian nobility with the emperor used all possible abilities to bring back the country to the so called "constitutional" state, which was the country knew before 1784, following the interests of the nobility. This Diet took all the measures not to approve a national gathering of the Romanians from Transylvania.

The preliminary conclusions regarding the researches undertaken to establish the conditions in which a national gathering of the orthodox Romanians could have been possible in 1790, based on the studied documents, confirms the existence of an obvious preoccupation for such a gathering, especially among the Romanian intellectual strata. This intellectual stratum was the one that held, at the end of the 18th century, the destiny of the Romanian inhabitants of Transylvania, whom were nationally oppressed, as it results from the study, just like other nations' lower strata, with the only difference that other nations did not have to tolerate simultaneously the unbearable national yoke.

The undertaken actions for organising a national orthodox or united Romanian gathering, that preceded the significant national program called **Supplex Libellus Valachorum** with only one year, weren't independent movements or unknown for the Supplex. The future participants of the congress from Timisoara were to rise "five issues", non other than the ones which were to become, one year later, part of the Supplex. Thus, the Supplex was the only manner acknowledged by the political situation in which they could transpose a Romanian program, experimented in 1790 in a way, and written down in form of a series of memorials, one year later, without any success.

The original correspondence, emphasized by this study, underlines as well the attitude of the dominant Transylvanian class towards this ardent issue of the emancipation of the Romanian nation, pointing out, at the same time, the reactionary role that the constitutional "nations" of Transylvania played for more centuries, comprised into "**Unio Trium Nationum**", represented locally by the autonomies known as counties (Hungarian) and chairs (Szeckler and Transylvanian Saxon) until the Revolution of 1848-1849.

Stențel Condrat, zugrav și copist prin sate mureșene (prima jumătate a secolului al XIX)

Împutinate, în covârșitor raport, nu arareori evocate doar printr-o însemnare scrisă, mărturiile culturale supraviețuitoare din creația românilor transilvăneni păstrează, în esența lor, voința dârză a afirmării și identificării ca neam, întâi stătător și continuator în vatra străbună a acestora, în conjunctura pierderii drepturilor politice. Mărturiile dintr-un domeniu sau altul (carte scrisă, icoane, pictură murală ș.a.) au puterea de a contura anume fenomene cu sensuri profunde, unul dintre acestea fiind activitatea diversă, în varii domenii, a știutorului de carte: preot și dascăl, zugrav și copist; răspânditor de carte, priceput meșter al legării acesteia ș.a.

Studiul de față îl are în atenție pe Stențel Condrat, rămas prin memoria activității sale în rândul zugravilor dar și în aceea a alcătuitoarelor de carte manuscrisă. Limitele vieții sale nu pot fi precizate ci doar relativ apreciate. S-a născut, posibil, în anii de sfârșit ai deceniului șapte al secolului al XVIII-lea, sau în cei de început ai celui următor, în satul bistrițean Țigău (comuna Lechința). Pictura bisericii de lemn din Năsal (comuna Țaga, județul Cluj) este cea mai veche păstrată din munca sa de zugrav. Pisania de deasupra intrării în pronaos, cu semnele distructive ale vremii, lasă spre știință: „Zugrăvitu-s-au această sfântă biserică în zilele prea înălțatului împărat Franțisc al doilea și al excelenței sale Ioan Bob Vlădicul Făgărașului și a toată țara Ardealului, bun păstor, și era protopop Stoica și era paroh satului popa Ioan Mesaroș, prin cheltuiala a tot satul și s-au isprăvit 25 august în anii 1807. Eu cel mai jos iscălit Stențel Condrat zugrav de la Țigău anu 1807...”

Observarea de ansamblu a picturii murale îngăduie formularea calităților artistice ale autorului; bun cunoscător al iconografiei postbizantine; posesor de erminii; iubitor de flori, cu care decorează arcade, chenare, și împletește coșitele fetelor cumiți din Pilda fecioarelor; atent cunoscător al vieții cotidiene, al portului, ca și al altor aspecte. Considerentele de mai sus se întâlnesc și la celelalte picturi sau fragmente din acestea, datorate lui Stențel Condrat.

În alegerea temelor iconografice zugravul are o deschidere largă, redând, adesea, în pronaos sau altar, scene mai puțin obișnuite pentru aceste spații. În pronaosul de la Năsal, alături de Pilda fecioarelor, este redată scena Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul, precum și câteva din vindecările Domnului (Duminici), celelalte fiind desfășurate în naos, ca și ciclul hristologic. Pentru semnalarea unei compoziții laice, revenim în pronaos unde pe latura de nord aflăm chipurile a doi țărani, unul cu o secure (aluzie posibil la prelucrarea lemnului) și un pahar, celălalt cântând la un arhaic instrument muzical (ceteră?). Fețele rotunjite, pline de lumină, ale personajelor (cu precădere cele feminine) din pictura de la Năsal¹, zugravul le preia și în alte biserici unde a ostenit cu harul său, dovadă fiind cele ajunse până în zilele noastre. Cea de-a doua existentă are un răstimp de 5 ani față de Năsal, ea dovedind și o îndepărtare a artistului în spațiul geografic, o pătrundere în câmpia mureșană.

În 1812 Stențel Condrat a zugrăvit biserica de lemn din Sărmașu². Depășește, ca prin minune, două răscruci amenințătoare ale dăinuirii sale. Salvată, restaurată, biserica își arată jertfa dată din veșmântul său pictat, fragmentele rămase evocându-i voiciumea coloristică și farmecul narării. Pisania, relativă la pictură, așternută pe peretele de sud al naosului, necruțată în vremea de ruină, conține știrile de seamă ale importantului eveniment precum: „Zugrăvitu-s-au această sfântă biserică în zilele prea înălțatului împărat Franțisc al doilea și excelenței sale Ioan Bob episcop a toată țara Ardealului... și era preot satului D<ănilă Simonis>³, cu ajutorul și toată sârquinta... și cu ajutorul... și cu satu... fiind Grigore Istrate, fiind birău domnesc. Și au fost la aceasta Lazăr... Atuncea erau bani de hârtie. Anu 1812 ⁴ sept. 29 Stențel Condrat”. În pronaosul original ne întâmpină chipuri gingașe de mucenițe, dar și resturi din Judecata de Apoi. În naos scenele sunt desfășurate în frize: „Duminicile”, printre care „cei zece stricați” (Icproși), vindecarea orbului ș.a.; unele pilde: „Omul care sau întors din Ierusalim”, „Semănătorul cel bun”,

„Întoarcerea fiului risipitor” (chipul bogatului, prin fizionomie și port, având valențele documentului istoric)⁵. În câmpie, spre Tg. Mureș este posibil ca Stențel Condrat să fi făcut popas și la Culpui⁶ (comuna Ceuașu de Câmpie). Biserica de lemn Sf. Arhangheli, reparată adesea, dar și pictată, repictată, a fost restaurată, prin mutarea de pe deal, în curtea casei parohiale. Dintr-o pisanie din zilele împăratului Francisc a rămas numele unui ctitor Barbu, al lui Borșe Ioan ficurator, iar din datare cifra de mie și opt (sute), un an anterior datei de 1821 al icoanelor împărătești. A dispărut numele zugravului, dar programul iconografic, bogăția scenelor, harul de povestitor prin ilustrația grafică, decorul pe motiv arhitectural, dar cu deosebire floral, tind a-l completa cu acela al lui Stențel Condrat. Regăsim aici analogia legendelor, precum a celei privind vindecarea leproșilor („cei zece stricați”), citită și la Sărmașu⁷.

Urmărindu-i peregrinările, după dovezi certe, îl surprindem pe Stențel Condrat, ajuns în valea superioară a Mureșului. În 1816 dăruia prețioasei biserici de lemn de la Săcalu de Pădure (comuna Brâncovenesti) un frumos veșmânt pictat, întregindu-i valoarea⁸. Ansamblul picturii murale de aici, fiind cel mai bine conservat (intervențiile din 1892 fiind minore), îngăduie cunoașterea sa în forma începutului, confirmând cununa de lauri meritată de penelul zugravului Stențel Condrat. Pe peretele de vest al naosului, artistul consemnează evenimentul ce aducea nespuse bucurie întregii obști de la Săcalu. Pisania a suferit deteriorări, nedispărând însă știrile necesare. Biserica de lemn Înălțarea Domnului a fost zugrăvită, conform pisaniei, în zilele împăratului Francisc, ale mitropolitului Vasile Moga, a protopopului de bun neam Simion Popovici, îndrumător și ostenitor fiind: „preot Chiril, cu ajutorul jupânului Simeon Cengher și cu tot satul. Și s-au zugrăvit în anul de la Hs. 1816, în luna lui sept. și s-au zugrăvit de mine, zmeritu Stențel Condrat. Și meșter care au făcut biserica de lemn...”⁹ Pe bolta poligonală a pronaosului, de influență moldavă, zugravul reprezintă, pe două registre, patimile apostolilor. Pe pereții verticali, pildei fecioarelor se alătură scene de geneză, Nunta din Cana Galileii (cu imaginea chipurilor de ceramică ale strămoșilor) și câteva vindecări duminicale. În Duminica slăbănogului, redă în cortegiu tipul boierului cu caftan tivit cu blană. Din pictura naosului

se remarcă, pe boltă, Dreapta Judecată a lui Hristos, cu grupul martirilor: „omorâți pentru cuvântul lui Dumnezeu”, „Învierea lui Hs.”, pe steagul învingător stăruind crucea înscrisă în cerc, antic simbol al creștinismului. În altar este reluată teoria sfinților Părinți ai bisericii Răsăritului, secondată însă și de alte scene, precum Botezul Domnului, Sf. Troiță, în ipostaza bizantină a Cinei din Mamvri.

În naos, alături pisaniei, zugravul își face autoportretul, dovadă a conștiinței sale artistice. Acesta îl reprezintă în puterea vârstei¹⁰, cu fața rotundă și luminoasă, încadrată de părul negru și lung, cu cărare pe mijlocul capului. Haina (tunica) era din pânură, de culoare albă cu găitane negre. Pe peretele de vest al altarului, zugravul a realizat chipul plin de înțelepciune al cucernicului popa Chiril, care conform pisaniei „el s-a străduit”. Din răstimpul 1816 – momentul Săcalu de Pădure, până la 1838 – momentul Lueriu, nu cunoaștem vreo altă biserică împodobită prin munca lui Stențel Condrat. Fără îndoială a existat, sau au existat, ele aflându-se în mulțimea celor dispărute, precum cele de la Ernei, Hodac, Gurghiu, Hodoșa, Ibănești, Potoc (azi Deleni), toate de pe valea de sus a Mureșului. Deținem dovada istorică a faptului că Stențel Condrat a zugrăvit și alte locașuri din partea locului, dovadă la care ne vom referi în cea de a doua parte a prezentului studiu.

Satul de ciobani Lueriu (comuna Suseni) este mai spre vale, nu departe de Săcalu de Pădure. Biserica de lemn, construită și împodobită în 1731, a fost renovată la nevoie. În 1838, după un astfel de șantier, a fost pictată, conform pisaniei. După ce în anii 30 ai secolului trecut, a fost luată în evidența monumentelor istorice, a părăsit satul de obârșie și după o scurtă ședere la Bran, este din nou mutată de această dată în județul Prahova, la Jercălăi, devenind biserica schitului Sf. Gheorghe Jercălăi¹¹. Starea picturii murale este precară, pe alocuri observându-se peneluri mai vechi, dar cu precădere intervenții recente, dăunătoare. Restaurarea picturii murale de la Jercălăi, începută cu entuziasm, cu câteva decenii în urmă, a fost sistată, ea nemaifiind, din păcate, reluată. Pictura lui Stențel Condrat, familiară prin stil, program și decor, ocupă suprafețe însemnate. Informații majore despre ea zugravul le-a oferit prin pisania de pe peretele de vest al naosului, după cum urmează: „Zugrăvitus-au această

sfântă biserică în zilele prea înălțatului împărat Ferdinand și prea sfințitului domn Vasile Moga și era protopop Zaharie Matei de la Nadăș și preot satului ...prin îndemnul și toată sârguința a prea cinstului și de bun neam Stagilă Iacob din preună cu cinstul și fericit neam Vlăsa Ion, fiind birău domnesc 54 de ani, din care dumnealui ficurator Stagilă Iacob, au plătit la sfânta biserică 100 și 14 zloți și au dat din săteni care cum s-au îndurat, care cu toata inima au stat la lucrul dumnealui Stagilă Iacob. Făt au fost Vlăsa Andrei. Și s-au săvârșit în anul 1838 în luna iunie 19 zile, Stențel Condrat zugrav". Din programul pronaosului, în afară de Pilda fecioarelor (în portul locului), menționăm scenele: "Când au omorât pe Avel"¹², „Adam și Eva lângă pomul oprit” și alte teme asemenea. În naos, pe boltă, de disting fragmente din Dreapta Judecată, cu imaginea balaurului cu șapte capete; chipuri de mucenici, între colonete în torsadă. Registrul de naștere al bolșii, cu Evangheliștii la capete, cuprinde Ciclul hristologic, ce se continuă și pe peretele vestic. Dintre scenele reușite, mai bine păstrate, amintim: "Când a spălat Iisus picioarele ucenicilor", „Cina cea de taină”, „Când au ținut pe Iisus pe cruce”, „Învierea”. Suprafața pereților zugravul a dedicat-o temei sale îndrăgite: „Duminicile”, (vindecările), dar și altor importante teme precum: Liturgia apostolilor, Jertfa lui Avraam, Învierea lui Lazăr, Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul, Nașterea Precistei, Buna Vestire ș.a. Din altar, unde pictura este mult afectată de fum, menționăm reprezentările: Pogorârea Duhului Sfânt și Viziunea patriarhului Petru.

Două prețioase documente istorice a inclus Stențel Condrat în pictura naosului, unul pe sud, celălalt pe nord și anume tabloul votiv al ctitorilor principali ai picturii, „prea cinstul și de bun neam Stagilă Iacob” și respectiv pe Vlăsa Ion, birău domnesc. Doi frunțași ai satului, în portul vremii, cămăși lungi cu croiale rotundă la gât, pantaloni strâmți și sumane lungi¹³.

Mureșană este și obârșia bisericii de lemn a schitului de la Techirghiol¹⁴, construită pe la finele secolului al XVII-lea în satul Maiorești (comuna Ruși Munți). Pictări, repictări, deteriorări cu prilejul strămutărilor, intervenții în neștiință de cauză, dar și „restaurări” de impostură¹⁵, au lipsit pictura bisericii de posibilitatea cercetării și conservării ei viitoare. Programul iconografic al navei¹⁶ oferă, prin

sine, temei de atribuire a picturii lui Stențel Condrat, Patimile apostolilor fiind zugrăvite în pronaos, după modelul întâlnit la Săcalu de Pădure.

Activitatea de copist a lui Stențel Condrat intră în conținutul celei de a doua părți a prezentului studiu. O carte manuscrisă de la Academia Română¹⁷, semnată de smeritul Stențel, are puterea de a le evoca și pe cele pierdute, grafia și ilustrația dezvăluind mâna unui îndemânic și priceput copist. Manuscrisul în discuție este un miscelaneu (133f), partea cea mai mare cuprinzând slujba Învierii, cu troparele și stihirile pe cele 8 glasuri. La sfârșitul glasului al patrulea, copistul consemna: "și s-au scris de mine zmeritul Stențel". La „sfârșitul glasului al optulea” își reconfirmă activitatea, cu numele și data „de Stențel Condrat¹⁸ s-au scris 1831” (f.65v). Copistul este un bun cunoscător al textelor pe care le scrie, el adăugând că la „Evangheliile voscreseniilor stihurile sunt făcute de Leon împărat și sfetitele (zvetilniile, luminările n.n.) de fiul său Costandie”¹⁹. Semnul de mare meșter, sub forma grafică a infinitului, este repetat de copist pe mai multe file (f.51,72).

Diferite texte teologice completează cartea, precum: "Catavasiile la Blagoveșteniile Născătoarei de Dumnezeu"²⁰, praznice împărătești din minee pe lunile anului²¹, cu sporită atenție asupra celui din 29 august: "Tăierea cinstului cap al cinstului slăvitului înainte mergător Ioan Botezătorul", praznic adesea preluat de zugrav în pictura murală.

La sfârșitul cărții²², copistul își definește astfel miscelaneul, pe care îl semnează și datează: "Această carte care se cheamă osmoglasnic încă și alte învățături și a praznicelor din minei, ano 1831 Stențel Condrat zugrav". Pe fila de legătură a copertii se află două semnături de dată mai târzie, cu litere latine pentru nume, Sztenzel Condrat și chirilice pentru zugrav, după una dintre ele amintind satul obârșiei „din sas Țigău”.

Cartea, scrisă cu cerneală neagră, având titlurile cu roșu și o bogată ornamentație, atestă că Stențel Condrat era un copist cu reale valențe, singularitatea ei datorându-se unui hazard norocos²³, pe care nu l-au avut semenele dispărute.

Pe manuscrisul în discuție, Stențel nu consemnează întotdeauna, în autografe, activitatea de zugrav. Dacă nu ar fi rămas de la el mărturii certe²⁴, în acest sens, cartea manu-

scrișă putea să-i evoce strădaniile din bisericile dispărute, prin farmecul împodobirii ei cu chenare, frontispicii, compoziții religioase, litere ornate, culorile alese fiind roșu, galben și negru²⁵.

Florile, ca și în pictura murală, este decorul îndrăgit, ele se revarsă din vase; se învolbură în volute, se presară pe șiraguri perlate²⁶, se nasc și înconjoară medalioane cu scene religioase. Din ultima categorie amintim medalioanele astfel împodobite, ce reprezintă: pe Iisus Hristos cu crucea; Răstignirea, cu Maria și Ioan; Îngeri vestitori (trâmbițași), răsăriți din cupe florale; Iisus Hristos deasupra norilor, medalion susținut de îngeri²⁷. Pentru chenarele dintre texte, artistul a recurs la repertoriul de motive străvechi (de pe ceramică și din lemn): valul, cu unduirea șarpelui, linia în zigzag, lanț de opturi, rozeta și crucea piezișă ș.a.

File întregi sunt rezervate unor icoane. Lui Iisus Hristos învățător pe tron, în stil post-brâncovenesc, cu torsade, colonete, flori, îi sunt dedicate două asemenea icoane²⁸, după un model frecvent până în Munții Apuseni. O compoziție mai puțin obișnuită îi reprezintă pe Iisus, Maria și Iosif, în jurul unei mese rotunde (ce amintește Cina din Mamvri). Un potir și heruvimi sunt în registrul de sus: *"Mâna lui Stențel Condrat 1831 avg.10"* însoțește legenda²⁹. Icoana Mariei cu Pruncul³⁰, datată 1831, împrăștiează imaginea luminoasă a personagiilor din pictura murală.

Literele inițiale beneficiază de un ornament deosebit, ele fiind în centrul unei compoziții, cu flori sau alte motive³¹, ce sugerează o ramă de oglindă de influență barocă, uneori mânerul fiind ținut de mâna zugravului³². Stențel Condrat, statornicit în vreunul din satele văii Mureșului superior, deținea unele responsabilități în viața comunității. Însemnările îl atestă în oficierea de cununii: *"prin învoirea amândorora"* părților, în acestea apărând diverse așezări din zonă, unele păstrându-și numele până acum (Lueriu, Săcalu), altele precum Ieci (Ioci), Potoc primind ulterior o altă denumire (Brâncovenești și respectiv Deleni/comuna Ideciu de Jos). Consemnările privind învoirile de cununii aparțin anilor 1833-1834³³.

Lada bisericii se constituie și aceasta într-o preocupare, revenită zugravului. Aici se strângeau banii pentru nevoile lăcașului, uneori împrumutându-se cu camătă în fața mar-

torilor³⁴. Cea dintâi filă a manuscrisului conține atari informații. În partea stângă a însemnării, zugravul a realizat imaginea unui blat (canat) de ușă împărțitească. Este un model răspândit: vrejuri de viță de vie cu struguri înconjoară două medalioane (cu evangheliști), deasupra dominând îngerul cu potirul. Exemplu de folosire a banilor aflăm chiar în această primă notație: *"Cheltuiala la legatu clopotului s-au dat din lada bisericii 10 șustaci"*.

Vremea și capriciile ei au fost reținute de Stențel, pentru anii 1832, 1833, 1834, relieful muntos al zonei sale de adopție, fiind supus unor fenomene mai puțin obișnuite³⁵.

Pe ultima copertă (la interior), într-un ansamblu de însemnări, fără orânduială, confuze, prin intersectarea lor, se află o știre, anterioară scrierii cărții, din 1829, privind primirea unor bani, 3 hozuși de argint de către Stențel, posibil pentru o lucrare de pictură, de la un popă Toader, pentru care Ilie din M<ureș> Senchirai³⁶, cu adăugirea: *"am mai dat Juciuviți un zlot"*. În primăvara anului 1834 este semnat și întărit cu iscălituri: *"Contract care s-au încheiat care eu ... cel mai jos iscălit. M-am tocmnit cu dumnealor, cu ci<nstit> ficurator Iancu Ștefan și cu ci<nstiții> Mani Vasile și Frundeș Vasile ca biserica, cu fruntar cu tot, cu 300 și 50 de zloți și cu 10 merțe de bucate. Și arvună mi s-a dat 20 de zloți în anul 1834 aprilie 2, Stențel Condrat"*. Tocmeala este întărită de *"eu Frundeș frăția dumisale, fiind încredințat laolaltă cu fratele Condrat ³⁷ și cu frățiile satului curatorii ne-am învoit așa"*³⁸.

Viața zugravului pare a nu fi fost lipsită de greutate, câștig însemnat nu avea, iar sănătatea îi era șubredă. După împodobirea bisericii din Lueriu, în chiar anul următor, Stențel Condrat se îmbolnăvește. Situația grea în care se afla zugravul o consemnează în acest fel: *"Anu 1839, am căzut în neputință de picioare și din luntru, din luna lui februarie până toamna toată, cu necaz și cu suspinuri și lacrimi multe și iarna tot necaz și suspinuri"*³⁹.

Gravitatea stării în care se afla îl determină să ceară ajutor preoților, curatorilor și sătenilor din Siplac. Curajul de a cere milă și l-a adunat din gândul lucrurilor bune făcute bisericii de acolo. Scrisoarea⁴⁰, cu un conținut emoțional, plin de smerenie, dar și de mândrie, dezvăluind profilul moral al zugravului, dar și aspecte din atmosfera creată de împodobirea unei biserici, se cuvine a fi inte-

grată prezentului studiu. Dăm curgere cuprinsului ei: „Cinstite și iubite părinte Ștefan vreadnicul paroh al Siplacului mă închin de sănătate și cinstitul părinte Ilie și la toată casa domniilor voastre, până la cel mai mic, doresc să mă întâlnesc dară am căzut în neputință, de nimeni gândit și mă storc cu gânduri rele, care n-am frați nici surori și veri, să mă cerce și să mă ajute. Dară aducându-mi aminte de lucrurile mele și jale și bănat. Pentru aceasta lăcrămând vă scriu domniilor voastre ci<nstite> părinte Ștefan și ci<nstite> părinte Ilie, ai mei mângâietori, spuneți închinăciune la cinstiții coratori și făt și la toți cinstiții săteni. Iată mă rog domniilor voastre cu zmerenie, pentru că v-au dăruit cu pâne Dumnezeu, dar eu nu mi-am câștigat nimic, să se milostivească cu toți, cu cât ar ave voe și-i v-a trage inima. Că pe cum m-am silit și eu a lucra frumos și eftin, care n-am ponosluit și m-am bucurat văzându-o într-atâtă, fără vorbă rea și sudălmi. Și pentru aceasta vă rog domniilor voastre, aduceți-vă aminte de mine zmeritul și al dumniilor voastre lucrătoriu Stențel Condrat zugrav că pe cum n-au gândit nimeni să se gate biserica așa în grabă și eftin și fără vrajbă, așa să nu creadă nime și aceasta de la dumneavoastră puțintică milostenie cu ce mi-ți dăruii”. Contractul de pictură, din 1834, mai sus semnalat, privea, fără îndoială, biserica din Siplac⁴¹, anul corespunzând unui eveniment din viața acesteia, sub preotul Ștefan Cioloca⁴². Lăcașul, împodobit de Stențel Condrat, a dăinuit până în 1950, când a fost demolat și materialul lemnos vândut⁴³. Siplacul considerăm că a fost satul în care s-a așezat Stențel, argumentul fiind nu numai citata scrisoare, dar și însemnările privind lada bisericii. În 1816, era deja pe valea Mureșului superior, la Săcalu de Pădure, unde i s-a conservat cel mai bine opera. Au urmat altele, dispărute, printre care Siplacu, la 1834, pictura din 1838 de la Lueriu, fiind, din ceea ce se cunoaște, ultima datată.

Nu avem informații că Stențel Condrat și-a întemeiat vreo familie. Despre sentimentele

sale reținem din manuscris următorul mesaj: „Prea bună și prea vestită, de ai ști tu Măriucă pre cei ce-ți vestesc ție de bine. Tu ai vre a vorbi cu mine, vre, atunci bine și eu cu tine”⁴⁴. O dezamăgire? În 1839 se plângea că nu are pe nimeni.

După repetata sa mărturie zugravul era din Țigău (azi comuna Lechința, județul Bistrița Năsăud). De ce a părăsit satul și ținutul îndepărtându-se? La sfârșit de veac XVIII pictura din Podișul Someșan era înfloritoare, grație unor remarcabili artiști, printre aceștia impunându-se Ioan Stențel din Sânmărghita⁴⁵. I-au rămas mărturii la biserica de lemn din Chiraleș (acum în Muzeul etnografic de la Hoia-Cluj) datate 1769-1775. Pe o scândură de la cor autorul a consemnat: „Zugrăvit-am acest puțintel lucru eu Stențel Ioan din Sânmărghita, când am fost de 21 de ani”. În următorul an, 1776, a executat pictura murală a bisericii de lemn din Țigău. I se atribuie și pictura murală de la Sălcuța (1788) și cea de la Bungard⁴⁶. Specialiștii dau, ca posibilă, originea din Sânmărghita a lui Stențel Condrat, probabilitatea extinzându-se și asupra paternității sale: Ioan Stențel⁴⁷. Nu este îndoială asupra originii din Țigău a lui Condrat, a declarat-o în pisanii și alte însemnări. Nu putem afirma, dar nici nega, paternitatea, un sâmbure de adevăr putându-l susține prezența însăși a lui Ioan la Țigău. Formația artistică a lui Condrat este tributară șantierelor lui Ioan, dar și a altor zugravi de la finele secolului al XVIII-lea. Păstrând tradiția postbizantină a acestora, creația lui Condrat Stențel capătă, în evoluția ei, un spirit rusticizant, dar și un ecou al tendințelor inovatoare: tabloul votiv, ctitori, preot, zugrav. În vârtejul schimbărilor, pictura murală a lui Condrat a fost vitregită, ca desen și culoare, ilustrația, din manuscris amintind prospețimea acestora. Făcând dovada activității de copist a smeritului Condrat, cartea, prin însemnările proprii, îi evocă trăirile, reușind o reală frescă a vieții sale, cu bucuriile aduse prin muncă și prin iubirea de oameni, dar și cu necazurile ce nu l-au cruțat.

Ioana Cristache Panait

Note

1. Biserica Sfinții Arhangheli din Năsal a fost cercetată de autoarea acestui studiu în 25 mai 1971. MARIUS PORUMB, *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania. Secolele XIII-XVIII*, București, 1998, p. 256; NICOLAE SABĂU, *Biserici de lemn din podișul transilvano-someșan*, în: „*Monumente istorice și de artă religioasă*”, Cluj-Napoca, 1982, p. 217 (autorii nu menționează numele zugravului).
2. IOANA CRISTACHE-PANAIT, *Biserici de lemn, monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei. Mărturii de continuitate și creație românească*, Alba Iulia, 1987, p. 273-274.
3. Numele completat, după *Șematism*, Blaj, 1900, p. 215, acesta fiind preot de la începutul secolului al XIX-lea, până la moarte, 19 august 1836.
4. În acest an a fost refăcută biserica veche, data înscrisă și pe prestol.
5. IOANA CRISTACHE-PANAIT, op. cit., p. 273-274.
6. Sat supus unui proces accentuat de deznaționalizare.
7. IOANA CRISTACHE-PANAIT, op. cit., p. 181-182. Unele indicii ale prezenței sale se resimt și în biserica vecinilor de la Porumbeni (aceeași comună).
8. IOANA CRISTACHE-PANAIT, op. cit., p. 176-180.
9. Ibidem, IOANA CRISTACHE-PANAIT, *Monumentul istoric de la Săcalu de Pădure*, în „*Îndrumător pastoral*”, IV, Alba Iulia, 1980, p. 141-144; Idem, *Tipuri sociale și aspecte de critică socială în pictura bisericilor de lemn din centrul și vestul țării*, în „*Monumente istorice și de artă*”, 1, 1984, p. 56-58.
10. Dacă apreciem că s-a născut la răscrucea deceniilor șapte-opt ale secolului al XVIII-lea, Stențel avea în 1807 în jur de 27 de ani, iar în 1816, la data autoportretului, vârsta îi putea fi de 36 de ani.
11. IOANA CRISTACHE-PANAIT, *Biserici de lemn monumente istorice*, p. 286-289; MARIUS PORUMB, *Dicționar de pictură*, p. 210.
12. Scenă descoperită, tot în pronaos, sub văruială, la biserica de zid din Râpa de Sus (comuna Vătava), aflată în zona de activitate a lui Stențel Condrat.
13. IOANA CRISTACHE-PANAIT, *Tipuri sociale și aspecte de critică socială în pictura bisericilor de lemn din centrul și vestul țării*, în „*Monumente istorice și de artă*”, 1, 1984, p. 56.
14. Idem, *Un monument transilvănean în Dobrogea*, în „*S.C.I.A. Artă plastică*”, tom 32, 1985, p. 78-87.
15. Pictorii restauratori ce efectuau lucrările nu știau că biserica era din Mureș, ceea ce ar fi impus, în prealabil, o familiarizare cu pictura zonei.
16. Altarul a fost pictat în 1843.
17. Biblioteca Academiei Române, mss. 3328; GABRIEL ȘTREMPEL, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. III, București, 1987, p. 88.
18. Din pisani, ca și din autografele de pe carte, reiese, fără dubiu, numele de Stențel (nu Ștențel cum este trecut în *Dicționar de pictură veche românească*, p. 407), ca și în lucrarea aceluiași autor MARIUS PORUMB, *Un veac de pictură românească din Transilvania. Secolul XVIII*, București, p. 136.
19. Mss. cit., f. 66.
20. Ibidem, f. 73-78.
21. Ibidem, f. 79-83, 84-102, 112-124.
22. Pe f. 133 (foaia de deasupra copertii, cu multe însemnări, făcute la întâmplare, după cum se găsea un spațiu gol).
23. Cartea manuscrisă a fost în folosința autorului ei. După moartea acestuia, sau chiar înainte, a rămas la unul dintre slujbașii (făt sau ficurator) bisericii din Siplac, posibil la Ion Olariu (n.n.). A intrat în Biblioteca Academiei Române, prin cumpărare de la C. Olarian, în 7 ianuarie 1956, cf. GABRIEL ȘTREMPEL, op. cit., p. 88.
24. Situații întâlnite, zugrav evocat numai pe filele unei cărți, sau prin alte însemnări.
25. Pentru icoane nu recurge la culori, desenul constituind elementul de bază.
26. Mss. cit., f.4, 14, 44, 59.
27. Ibidem, f. 21, 36, 52, 66.
28. Ibidem, f. 112, cu legenda: „*Doamne Isuse Hs. păzește turma ta la împărăția ta cea cerească*” și respectiv f. 125, „*Marele arhiereu Hs.*”; „*Împăratul și arhiereul Is. Hs.*”.
29. Ibidem, f. 131.
30. Ibidem, f. 131, legenda: „*Mr. Tu. Is. Hs.*”; „*Virgo Maria Beata*”.
31. Ibidem, f. 4, 36.
32. Ibidem, f. 14, 21 (jos mâna artistului, sus o cruce).
33. Anexa 1.
34. Anexa 2.
35. GABRIEL ȘTREMPEL, op. cit., p. 88. Anexa 3.
36. Sâncraiu de Mureș.
37. Numele, sub această formă, mai apare în însemnările altora, niciodată în cele ale zugravului.
38. Mss. cit., f. 130. Între învoitori și zugrav se crează o legătură sufletească, o amicitie, precum răzbate din epistola: „*Prea iubite frate de la tine au fost toate și aceasta poftim ca amândoi să ne mai tâlmim unul pre altul ca să știu ceva bine frate Condrat fiind al nostru iubit frate. Frandesi ... am scris*”.
39. Mss. cit., f. 58.
40. Ibidem, f. 125. Scrisoarea nu este datată, anul 1839 neputând fi pus la îndoială.
41. Siplac, devenit Gureni, înglobat în satul Didrat, comuna Batoș.
42. *Șematism*, Blaj, 1900, p. 328. Părintele Ilie, fiul preotului Ștefan, a slujit și în zilele părintelui său, conform scrisorii din 1839, părintele Ștefan nedecedând în 1837 (cf. *Șematism*, Blaj, p. 328).
43. IOANA CRISTACHE-PANAIT, *Biserici de lemn*, p. 171.
44. Mss. cit., pe ultima copertă, la interior.
45. Comuna Mica, județul Cluj; MARIUS PORUMB, *Dicționar de pictură veche*, p. 76, 358, 407; GH. MĂNDRESCU, *Biserici de lemn din Țara Năsăudului și ținutul Bistriței*, p. 189-191.
46. Toate satele ce-i păstrează prezența sunt din județul Bistrița Năsăud.
47. MARIUS PORUMB, *Dicționar de pictură veche*, p. 407; Idem, *Un veac de pictură românească din Transilvania. Secolul XVIII*, București, 2003, p. 136.

Abstract

Stențel Condrat – painter and copyist in villages from Maramureș (the first half of the 20th century)

The surviving cultural testimonies of the creations of Transylvanian Romanians are seldom to be found, sometimes evoked only in short written notes, but they do keep, in their essence, the firm will of affirmation and identification of Romanians as a nation, the first and successor in this region, in their ancient home, given the situation of losing their political rights in the region. The testimonies from different sources (books, icons, mural paintings, and so on) have the power to outline certain phenomena with profound significations, one of these being that of the varied activity, in a wide range of domains, of the scholar: priest and teacher, painter and copyist, disseminator of books, a skilful master of book binding and so on.

The present study speaks about Stențel Condrat, who remained, through the memory of his activity, abreast the painters, but as well abreast of the creators of manuscript books. His life cannot be limited in time, only relatively estimated. Probably he was born in the last years of the 7th decade of the 18th century, or in the first years of the next one, in Țigău village, Lechința commune, Bistrița Năsăud County.

A general observation of his mural paintings allows us to define the artistic qualities of the author: very experienced in post Byzantine iconography, owner of books about Byzantine painting; he loved flowers, with which he decorates arcades, frames, braids the hair of the obedient girls from the Virgins' Allegory; he is an attentive observer of daily life, of costumes and its other aspects. The motives listed above are to be found in other paintings or fragments of paintings created by Stențel Condrat as well. In choosing the iconographic themes the painter has a wide opening, often representing in the ante-temple or in the sanctuary scenes less common for these spaces.

His activity as a copyist is treated in the second part of this study. A manuscript book from the Romanian Academy, signed by the humble Stențel Condrat, has the power to evoke those manuscripts that are lost, its graphics and illustrations revealing the hand of a skilled copyist. This manuscript is a "Miscellanea", the longest part presenting the Revival of Christ, with the hymns and verses on the 8 voices.

The artistic formation of Stențel Condrat is tributary to the sites of John, but to other painters from the end of the 18th century as well. Keeping the post Byzantine tradition initiated by them, the creation of Stențel Condrat will gain, in its evolution, a rustic spirit, but as well an echo of innovative trends: the votive picture, benefactors, priest and painter. In the twirl of changes the mural painting of Stențel Condrat has lost its intensity, both of the drawing and the colour, but the illustration from the manuscript reminds us of their freshness. Being the testimony of the activity of Stențel Condrat as copyist, the book, bearing the authors own notes, evokes his experiences, his feelings, being a real fresco of his life, with the joys brought through work and the love towards people, and with the sorrows that did not spare him either.

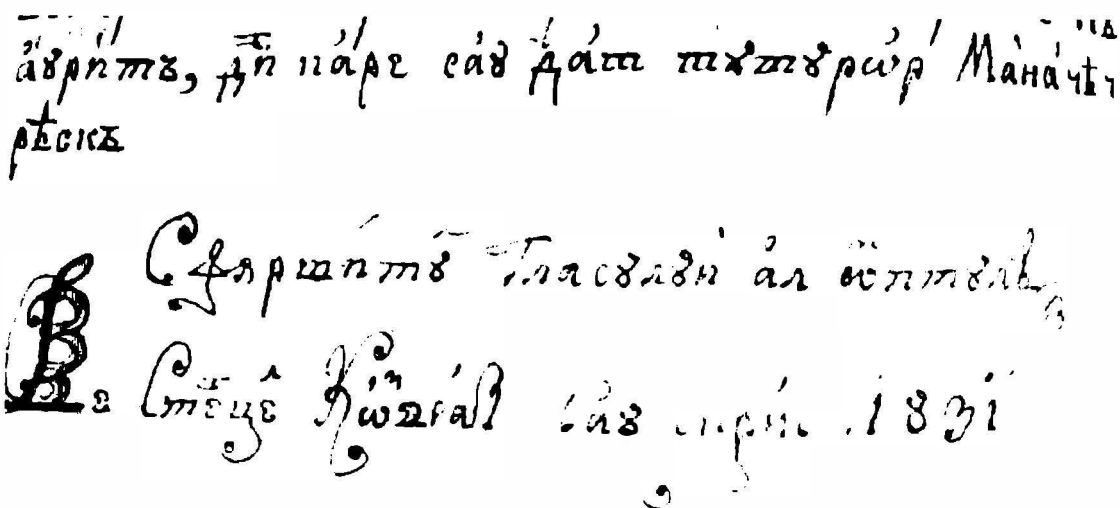

Foto 1 - Semnătura zugravului Stențel Condrat

Foto 2 - Sărmașu. Biserica de lemn. Fragment din pictura murală: „Cei zece stricați”

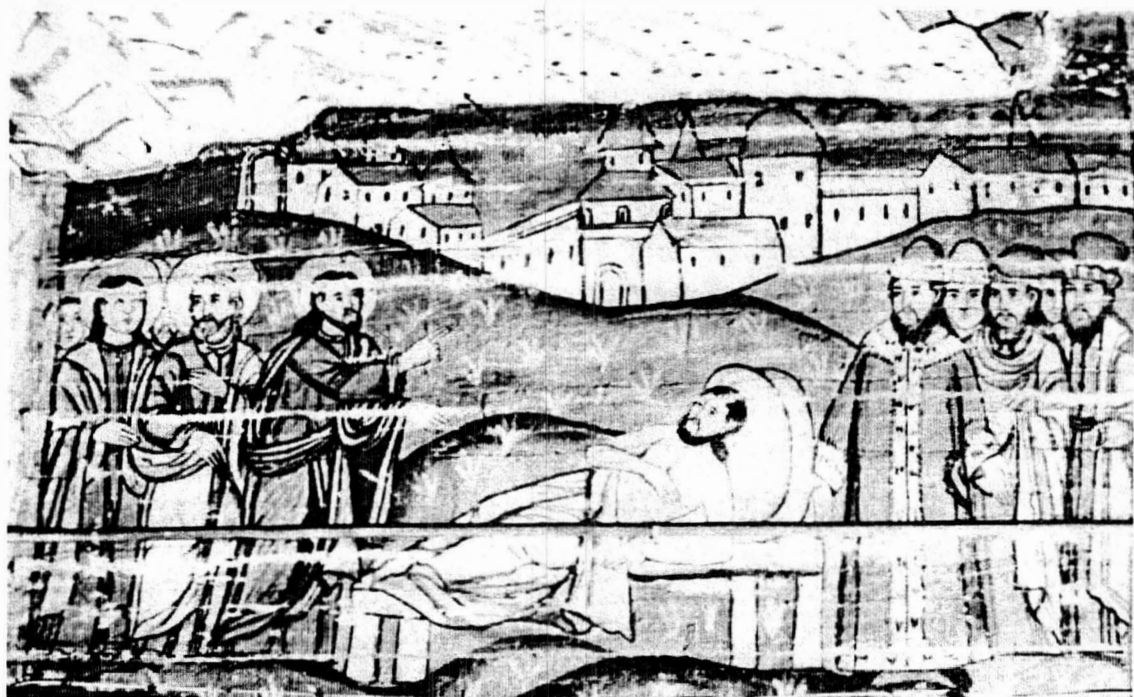

Foto 3 - Săcalu de Pădure. Biserica de lemn. Pictură din naos. Duminica slăbănogului

Foto 4 - Săcalu de Pădure. Biserica de lemn.
Pictură din pronaos.
Detaliu din Patimile Apostolilor

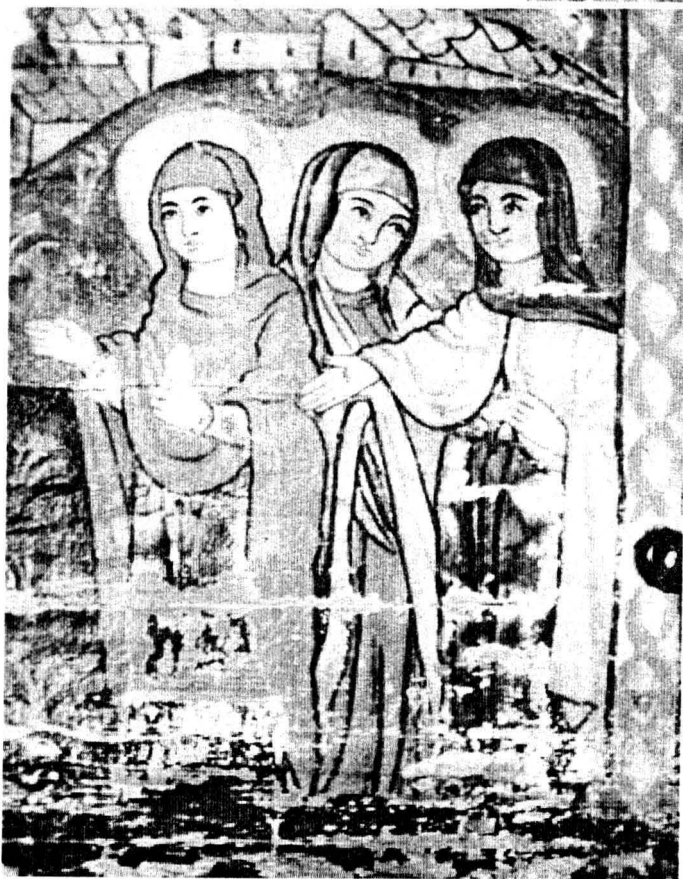

Foto 5 - Săcalu de Pădure.
Biserica de lemn.
Detaliu de pictură

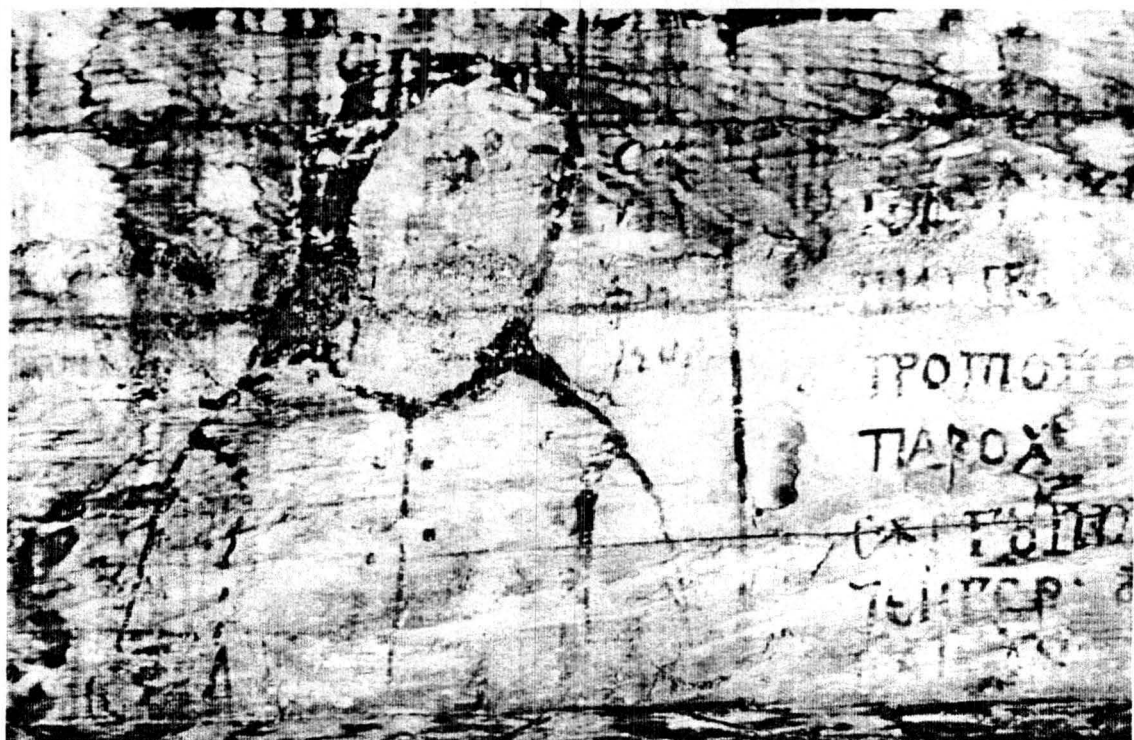

Foto 6 - Săcalu de Pădure. Biserica de lemn. Autoportretul zugravului

Foto 7 - Țigău. Detaliu din pictura lui Ioan Stențel

Foto 8 - Lueriu (acum la Jercălăi).
Biserica de lemn.
Tablou votiv: ctitor de pictură

Foto 9 - Țigău. Biserica de lemn.
Pictură murală de Ioan Stențel
(după Marius Porumb)

Foto 10 - Porumbeni. Biserica de lemn. Pictură din altar

Foto 13 - Mss. cit., f. 4.
Frontispiciu și literă ornată

СХМ КЪТЪ СЪРА

Огладина поагте блад сбра. примашел сфи
Дине, ши нсде поши сатраб пвнателор, ма
фвци бши, та те ан арятат флме фвирс.

Повторци народа. Сисонва, ши л изиртаци при дк
ши доци мваре Атаманс, таши те лв дашт дин
ци, из ятла мете Дингерс ностре, ксарел нвс лрвз
пав ной, де фара де мрйас ностре.

Виници Нороадилор сз кснтар: ши сант фсимтам
Хс, мварина фвирс лви тв дй морци, пв ятла ма
Дингерс ностре, кср дй швалтам нрвмашелви ав
евани лемб.

Писелцилва Терорилор, та кснтаци Темеліна л
пвлви, стратаци Мамцилор пелеліс, ма тав Іманс
пвнател ностре, пре лрвте лвс пиронит, ш чела те
блаци Мовртъ соав соморат, пре ддам лав фвлат

СХМ КЪТЪ СЪРА

Лі Дине стритатам на тра тине
Стрх прлс Лавірін, таас в.

Огладина маінайнте де вбчи дин Татла Насва,
лви Дингерс пвнателви, таши фтравпат дй
Февоара Маріа, виници сзне фсимтам: пв ф
пвнателви разадна. фтравпачий сав дайт; пре
фвирс лв вонте: ши фвирс дин морци, ма
лвтам пре мине сомва чел рататит.

Хс мвирс ностре, пирониде пре кр
рвот записва та те ера, ав
пре ностре, ши стлпачи морци ав стрит
сзне фсимтам свелари лви тей дй тріаді.
І Архангелі са кбтам, фвирс лви Хс, ма ав
воте пвнателви, ш мвирс ностре сфрелте
рвот ностре, ши фтрав славз фтрав ностре

Foto 14 - Mss. cit., f.14.
Frontispiciu

Лі Дмне стра
Стіхирі

елуи майн
лди Дмнезе
Фетоара Ма
тигнире рз
рсуши ао во
Мятбит пре ми

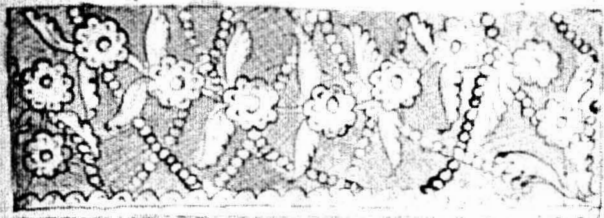

СЛУХУТИ СЪРА

Дмне Стратим ка тва тине :
Фетора Гун 5
Крече
не тине
на тине
Мятбит

Foto 16 - Mss. cit., f. 44.
Frontispiciu

Foto 17 . Mss. cit., f. 59.
Frontispiciu

С К М Е Д С Е Р В У Д И Н Е С Т Р И Г А Т А М .
П О Н Е М С Т Р И Х И Р Л Е А В І Е Р І І , Г Л А С . Г .

К У П О Р Т А Д Е С Ъ В А Ш И С Ъ В А С Ъ В О С Т Е П О А З І
К І Ц І Е Л Е Т А Ц А Д В І С Т І К А В І С Т І С І В О Д І С І
А Ш І В І П О Е Н О І П А І А П І В А С .

Д И Н Е Д И Н Е Н Ъ В А С Ъ В А С Ъ В О С Т Е П О А З І
Т І Е Н І Е В О Д І С І А Н Е П І С І В І С І Е Н О І , П І С І В І С І А Р Т .

Б І Ш І Х О С Т Е С Ъ В А С І С О Ф І Е М А Р І Я В І С І С І А Н О І
Л А С Т О В І Д А К О Ш І Д І І Д И Н Е С Ъ В І С Т І А П І С І В О Д І С І
Т І К А В І С Т А З І П О А З І П О А З І П О А З І .

К У П О Р Т А Д Е С Ъ В А Ш И С Ъ В А С Ъ В О С Т Е П О А З І
М А Й Н А Й Т Е Д Е В І С І , Ш І Ф А І Н І Т Е І Д Е А П О І
А Т Е М Ш І Д И Н Т Ъ Н Е І П І С І Т І В Д Е К І В Т Ъ А П І
П А Н Д І С А , Д Е В І С І В О Л Р А С Т І Н І Р Е Д Е М О Л Р Т О
А В Р А Д А Т . Ш І П Р Е С О М І Т О І С О М О Р А Т Д І І

С К М Е З І Т Ъ С Ъ Р А

С К М Е С Т Р И Г А Т А М К У П Р Ъ Ч І Н Е .
П О Н Е М С Т Р И Х И Р Л Е А В І Е Р І І , Г Л А С . Г .

К У К Р О Т Ъ Т А Х І Е М Ъ Н Т Ъ И Т О Р І Е Л , П О Ч Ъ Р Ъ
М О Р І Я С І С Т Р И Г А Т , Ш І А Ш І В Л А Т І О Н Ъ Д І І
В О Л О Д А Ш І С А В П І Р А Д О Т , І П Р Ъ Н Ъ М І В І І М Е С І
П Р І І П О В І Д І Н Ц А Ф І І Д М Ъ Н Т Ъ И Т , К У П О Р Т А
Ц І Е П О Т Д Ъ В І Н А А Д О Ч Е М .

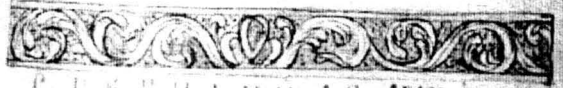
В І І Н І Н А Ч Ъ С А В П О А Т Е К О А В І А Р Ъ Т А Д И Н Е , Ш І
Р І І О С М А Р Ш С А В Д Е Ш І Н Е , Ш І Т О А Т Ъ Ф І Л А Г Р А
Л О Х Д И Д І Т Е : К У П О Р Т А Ц І Е П О Т Д Ъ В І Н А А Д О Ч Е М .

П А Р Е С І П О Ч Ъ Р Ъ Т А Т І В Л І Ш І А Ф І В О Л І Ш І Л А В А
Ш А П К І Я Д У Х І Я С Ф І Т , Д И Н Е С І І Р А Ч Е Н І Д Е С
П О Ч І Н Т Ъ , Ш І Н Е В О Д І Т Ъ , Т Р О І Ц А Ч Е Д Е І О Р І Я Н Ц А ,
П І С І В І С І А Р Т Ц Е Ф Е А В І В І В І С І А Ш І .

К І Ц І Е С Т Р И Х И Р Л А С І І П І А Н Т О

Foto 18 - Mss. cit., f. 21.
Frontispiciu și literă ornată

Foto 21 - Mss. cit., f. 66.
Frontispiciu și chenar

ВЪ ВЕРНАНИ ЛЕ. АВЪ КРЕПСАОР
 Сторъ...
 СЪ ВЕРНАНИ ЛЕ. АВЪ КРЕПСАОР
 Сторъ...
 КЪ ОУЧЕНИИ САМИ СЪБИМЪ ФАКТИТЕЛЪ ГАЛІЛЕИ. ПРИИ ПРІДИИ
 ЦЕ СЪ ВІДИ ПРІ ЛЕ ПРІВІДИ, ПОСТЪРЕ ДЪ ЛІА АПІАТОР ДЪ СЪБ
 ШІА ПСАТОР ДЪ ЛАС, СЪ МІ ДЪВІЦІМ КІ ДЪВІА АЛОТОРА БЪ НІА
 СЛА. РІАМІА ТІА ГЕЛІИ ШІ А ФІАЛІИ, ШІ ДЪ СЪРІА
 ЛІА ДЪ ШІА ПОСТАТО КІ ТІА ПІАТОРА ПРІ КІМ СЪБ ФІ
 ПДІАТ ПІАМ ДЪ ВЪРІАТІА КІ ВІКІАІ.
 КЪ ОУЧЕНИИ ПРІВІА ТЪН ВІДІРАТ НЕСІАТОРЕ ДІ АМІСІАІ

Foto 22 - Mss. cit., f. 112.
Iisus Hristos.

Foto 23 - Mss. cit., f. 125.
„Marele arhieru Hristos”

Foto 24 - Mss. cit., f. 131.
„Iisus și Maria și Iosif”

Foto 25 - Mss. cit., f. 131.
Maria cu Pruncul

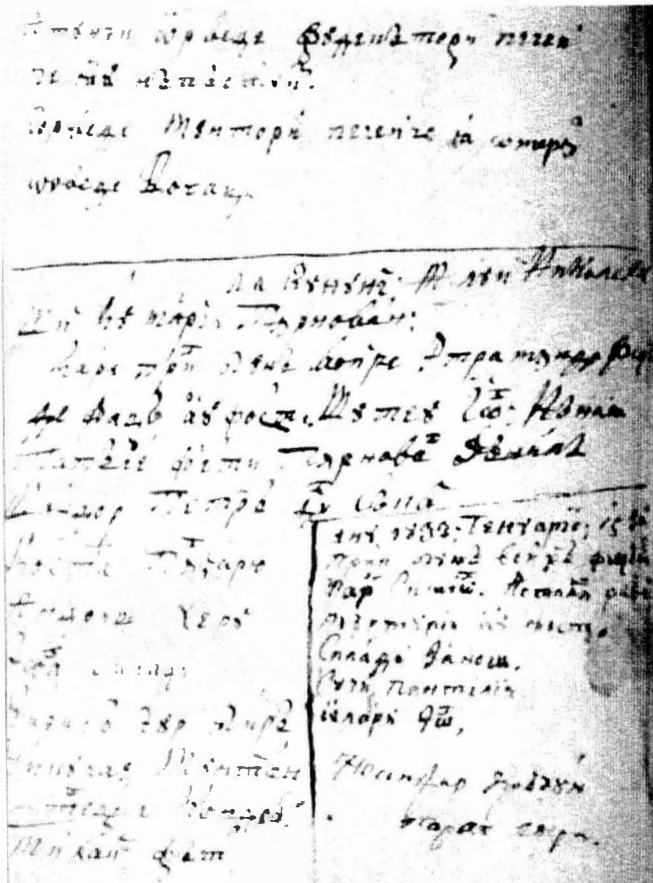

Foto 26 - Mss. cit., f. 129.
Însemnări de cununii

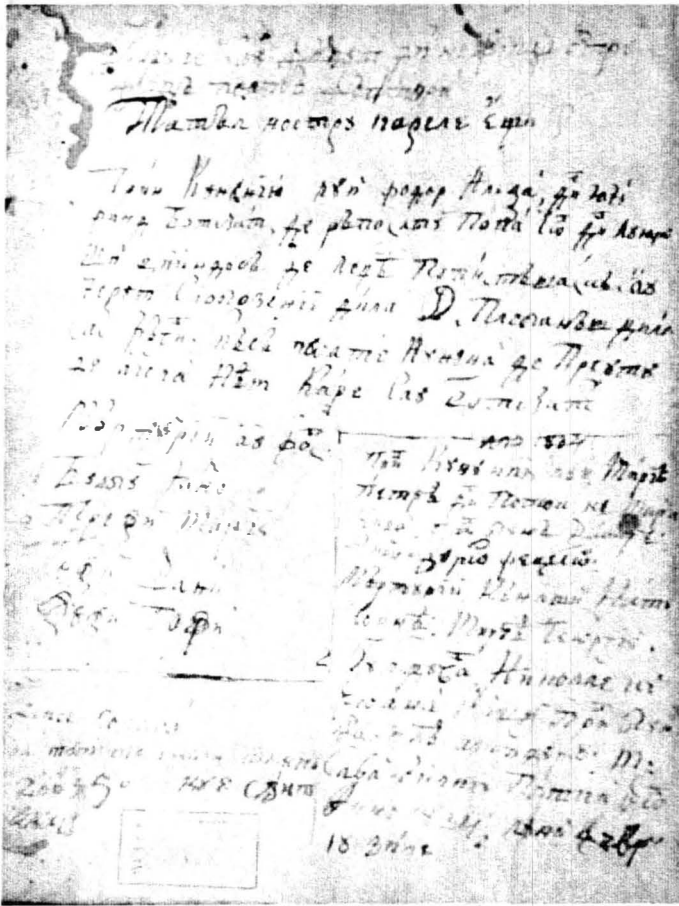

Foto 27 - Mss. cit. Pe coperta din față (la interior). Însemnări de cununii

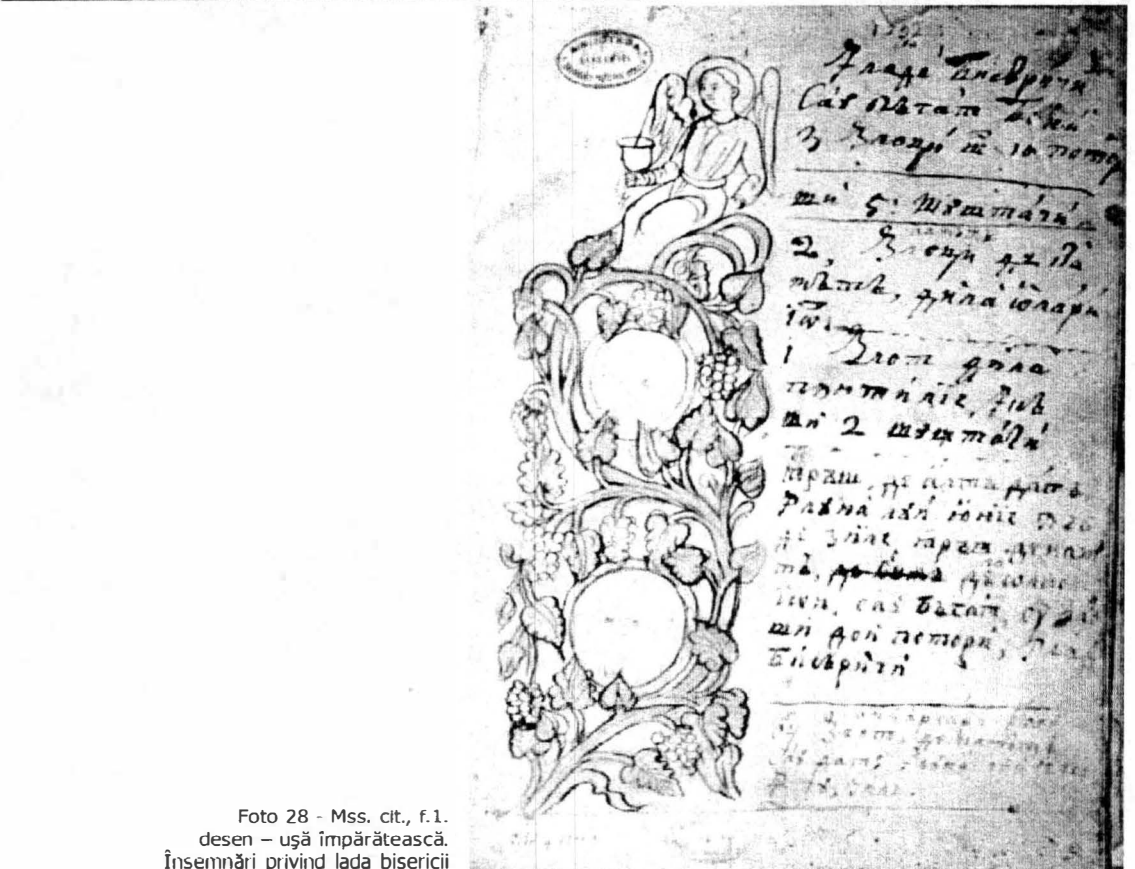

Foto 28 - Mss. cit., f.1. desen - uşă împărătească. Însemnări privind lada bisericii

Foto 29 - Mss. cit., f. 126.
Însemnări despre lada bisericii
(bani cu camătă)

126

Handwritten notes in a cursive script, likely Romanian, detailing church records. The text includes phrases such as "Biserica din...", "Că...", "P...", and "F...". There is a circular stamp on the right side of the page.

Handwritten notes in a cursive script, likely Romanian, detailing church records. The text includes phrases such as "M...", "F...", "P...", and "C...".

Foto 30 - Mss. cit., f. 130.
Însemnări.
Contract de pictură

Присутній при фізі, шні Ксавіє Татари, не пр
 пре підписит при нем дєсний дї фрїт Носітв
 ре де аттєсєд пєнтрє атєстє фєдєрє Мєнєтє
 дї Аттєсєдєд прїєтїє кєтєрїє стєрїєтє цїє
 нєдєдє Крїстїчїєдє.

Сфрїшїтє Тєлєсєнї дї шєпїєтє.

Прєдєдє Тєлє 3

Стєрїєтєтє нє крїєтє нє Мєдєтєтє
 Дєшїєтєтє Тєлєкєрїєтє Сєдєтєтєтє
 сє Рїєкєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 шї Крїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 тєрїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 тєлє дї Крїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 Крїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 Нєсєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 тєрїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 шїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 дї Крїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 сфєрїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 Крїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 тєлєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє

Foto 31 - Mss. cit., f. 58.
 Însemnări
 (cea de jos, din 1839, privind starea de boală)

Присутній при фізі, шні Ксавіє Татари, не пр
 пре підписит при нем дєсний дї фрїт Носітв
 ре де аттєсєд пєнтрє атєстє фєдєрє Мєнєтє
 дї Аттєсєдєд прїєтїє кєтєрїє стєрїєтє цїє
 нєдєдє Крїстїчїєдє.

Сфрїшїтє Тєлєсєнї дї шєпїєтє.

Прєдєдє Тєлє 3

Стєрїєтєтє нє крїєтє нє Мєдєтєтє
 Дєшїєтєтє Тєлєкєрїєтє Сєдєтєтєтє
 сє Рїєкєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 шї Крїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 тєрїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 тєлє дї Крїєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 Крїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 Нєсєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 тєрїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 шїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 дї Крїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 сфєрїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 Крїєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє
 тєлєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтєтє

Foto 32 - Mss. cit., f. 125.
 Crișoarea lui Stențel Condrat

Limba română în viața secuilor de-a lungul secolelor (până în 1918) - III

Situați în mijlocul unei mari zone geografice locuite de români, trăind alături de români, secuii au fost nevoiți să învețe limba română, de-a lungul secolelor, ca pe o a doua limbă maternă, fără a urma vreo școală în acest sens. Dovadă sunt numeroasele documente care atestă cunoașterea limbii române de către secuii. Astfel, până la 1918, sunt numeroase surse inedite de arhivă, mai ales descrieri de persoane date în urmărire sau cu pașapoarte, în care se menționează și limba pe care respectiva persoană o cunoștea. Precizăm că nu s-a făcut o cercetare exhaustivă în acest sens; totuși, parcurgând numeroase documente ale diferitelor instituții administrative, fie din zona scaunelor secuiești, fie din zona interiorului Transilvaniei, s-au descoperit suficiente dovezi care să releve cunoașterea limbii române de către secuii – în ceea ce ne privește în tema propusă –, dar și de către sași¹, evrei², armeni³, țigani și alte etnii din Transilvania, ceea ce confirmă spusele cărturarului Ștefan Ludwig Roth, care afirma că adevărata limbă oficială a Transilvaniei istorice a fost, de-a lungul secolelor, limba română, pe când numeroasele descrieri de români dați în urmărire atestă că ei cunoșteau, majoritatea absolută, **numai** limba română⁴. Toate acestea ilustrează, și din acest punct de vedere... grăitor (la propriu și la figurat) caracterul etnic majoritar românesc al Transilvaniei istorice.

În acest sens, redăm următoarele exemple de secuii care cunoșteau limba română⁵:

Anul 1776:

– **Vass Samuel**, din Boroșneu Mic, scaunul Trei Scaune, fost student în Odorheiu Secuiesc, de religie reformată, vorbea limbile latină, maghiară și română (*Deák, Magyar, és Oláh nyelven beszél*)⁶;

– **Joseph Szkokán**, din Frumoasa, scaunul Giurgeu, de 37 de ani, originar din Ungaria, de națiune slav (Slavus), vorbește și limbile germană, ungară și română (*Germanicam bene scit, loquitur etiam Hungaricam et Vallahicam*)⁷;

Anul 1777:

– **Antonium Biro**, din Chibed, scaunul

Mureș, de 27 de ani, cunoaște limbile ungară, latină și română (*Lingvarum Hungaricae natione, Latinae et Valachicae gnarus*);

Anul 1781:

– **Martinus Dósa**, din Chibed, scaunul Mureș, de religie reformată, de 30 de ani, vorbește limbile maternă ungară, dar și limbile latină și română (*loquitur praeter vernaculam Hungaricam linguam Latine, et Valachici*)⁸;

– **Antonii Kristó / Kristo Antal**, din scaunul Micloșoara, de 23 de ani, cunoaște latina, maghiara și româna (*Deákul, Magyarul és Oláhul tud*)⁹;

Anul 1782:

– **Andreae Birtok**, din Isla, scaunul secuiesc Mureș, de neam maghiar (*Natione Hungarus*), de 30 sau 32 de ani, vorbește bine româna, precum și latina (*Lingvam Valachicam bene callet, aliquantum etiam latinam*)¹⁰;

Anul 1784:

– **Farkas Péter**, din Cernatu de Jos, comitatul Trei Scaune, de religie reformată, de 30 de ani, nobil, cunoștea limba maghiară, fiind maghiar, și româna (*Magyarul tud, mind hogy, Magyar is, és Oláhul*)¹¹;

– **Cseh Effraim**, din Cernatu de Jos, comitatul Trei Scaune, „fost catolicizat odinioară, dar acum de religie reformată”, de 32 de ani, persoană nobilă, cunoștea limbile maghiară, română, germană și latină (*Magyarul, Oláhul, Némétul, és Deákul tud*), fiind de neam maghiar (*Magyar Nemzetből való*)¹²;

– **Cseh Manasses**, din Cernatu de Jos, comitatul Trei Scaune, de religie reformată, maghiar, de circa 29 de ani, cunoștea limbile maghiară, latină și vorbea bine limba română (*Magyarul, Deákul, és Oláhul jól beszél*)¹³;

Anul 1788:

– **Paniti András**, din Toplița Română (azi Toplița), ținutul Giurgeu, de 33 de ani, nobil, vorbește bine latina, maghiara – limba maternă, și româna (*beszél jól Déákul, született nyelven Magyarul, és Oláhul*)¹⁴;

Anul 1817:

– **Faluvegi Boldisar**, din Corund, scaunul Odorhei, secui liber, de 62 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszéli magyarul és oláhu*)¹⁵;

– **Páll Ferentz**, din Mărtiniș, scaunul Odorhei, de 45 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszéli magyarul és ohláhu*)¹⁶;

– **Biró János**, din Odorheiu Secuiesc, scaunul Odorhei, de 50 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszéli magyarul és ohláhu*)¹⁷;

– **Magyari Andras**, din Morăreni, scaunul Odorhei, vorbește ungurește, românește și germană (*beszéli magyarul, ohláhu, nemetül*)¹⁸;

Anul 1831:

– **Albert Imre**, din Ciuc-Sângeorgiu, scaunul Ciuc, de 31 de ani, vorbește ungurește, românește, germană și puțin săsește (*beszéli magyarul, ohláhu, nemetül, és kevesett szászul*)¹⁹;

– **Makray János**, din Mădăraș, scaunul Mureș, de 22 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszéli magyarul és ohláhu*)²⁰;

– **Vitta Károly**, din Murgești, scaunul Mureș, de 29 de ani, de religie reformată, vorbește ungurește și românește (*beszéli magyarul és ohláhu*)²¹;

Anul 1832:

– **Laszlo Janos**, din Bicfalău, scaunul Odorhei, de 34 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszéli magyarul és oláhu*)²²;

– **Nagy István**, din Coșeni, scaunul Trei Scaune, de 24 de ani, de religie reformată, vorbește germană, maghiară, română și latină (*beszéli nemetül, magyarul, oláhu, és deáku*)²³;

– **Bihari György**, din Aita Mare, scaunul Trei Scaune, de 30 de ani, stabilit în Colțești, comitatul Turda, vorbește ungurește și românește (*beszéli magyarul, és oláhu*)²⁴;

– **Csiszer Albert**, din Pănet, scaunul Mureș, de 40 de ani, de religie reformată, administrator domeniial în Bezded [lângă Dej] vorbește maghiară, română și latină (*beszéli magyarul, oláhu, és deáku*)²⁵;

– **Fekete, alias Dandits István** din Berghia, scaunul Mureș, de 23 de ani, de religie reformată, stabilit în Pănet, scaunul Mureș, fost locuitor în Târgu Mureș, vorbește ungurește și românește (*beszéli magyarul és oláhu*)²⁶;

– **Timár János**, din Isla, scaunul Mureș, de 27 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszéli magyarul, és oláhu*)²⁷;

Anul 1834:

– **Pálffy István**, din Torba, scaunul Mureș, de religie reformat, de 25 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszéli magyarul és oláhu*)²⁸;

Anul 1835:

– **Sigmond György**, din Aita Mare, comitatul Trei Scaune, de religie catolic, de 45 de ani, vorbește ungurește, germană și română (*beszéli magyarul, németül és oláhu*)²⁹;

– **Istvánfi József**, din Chibed, scaunul Mureș, de religie reformată, de 25 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszéli magyarul és oláhu*)³⁰;

– **Kukutz Mihály**, din Călugăreni, scaunul Mureș, de religie catolic, de 39 de ani, vorbește românește și ungurește (*beszéli oláhu és magyarul*)³¹;

– **Gója János**, din Tămășești, scaunul Ciuc, de religie catolic, vorbește ungurește și românește (*beszéli magyarul és oláhu*)³²;

– **Kováts József**, din Imper, scaunul Ciuc, de religie catolic, de 21 de ani, vorbește ungurește, slovacă, românește și puțin germană (*beszéli magyarul, tótul, oláhu, és keveset németül*)³³;

– **Barabás Sámuel**, din Pănet, scaunul Mureș, de religie reformată, de 27 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszéli magyarul és oláhu*)³⁴;

– **Bende Ferentz**, din Lăurenii, scaunul Mureș, de religie reformată, de 21 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszéli magyarul és oláhu*)³⁵;

– **Csiki József**, din Ciucani, scaunul Mureș, de religie reformată, de 22 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszéli magyarul és oláhu*)³⁶;

Anul 1836:

– **Bardotzi**, zis și **Csokási József**, din Sânbenedic, scaunul Mureș, de religie evanghelic-reformată, de 35 de ani, vorbește maghiară și română (*beszéli magyarul és oláhu*)³⁷;

– **Horvat József**, din Sântioana de Mureș, scaunul Mureș, de religie reformat, de 35 de ani, vorbește maghiară și română (*beszéli magyarul és oláhu*)³⁸;

– **Kuran János**, din Chibed, scaunul

Mureș, de religie evanghelic-reformată, de 35 de ani, vorbește maghiara și româna (*beszél magyarul és oláhul*)³⁹;

– **Csiki Jozeff**, din Vărgata, scaunul Mureș, de religie reformată, vorbește ungurește și românește (*beszél <sic!> magyarul és oláhul*)⁴⁰;

– **Katsu Sámuel**, din Aluniș, scaunul Mureș, de religie reformată, de 28 de ani, vorbește maghiara, germana, italiana și româna (*beszél magyarul, németül, olászul és oláhul*)⁴¹;

– **Simon Ferentz**, din Miercurea Ciuc, scaunul Ciuc, de religie catolică, vorbește maghiara, româna și puțin italiana (*beszél magyarul, oláhul, 's keveset olászul*)⁴²;

Anul 1837:

– **Ráduly András**, din Sântioana de Mureș, scaunul Mureș, de religie reformată, de 33 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszél magyarul és oláhul*)⁴³;

– **Barabás Samu**, din Pănet, scaunul Mureș, de religie reformată, de 38 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszél magyarul és oláhul*)⁴⁴;

– **Katsé Ferentz**, din Remetea (azi localitate înglobată în municipiul Târgu Mureș), de religie catolică, de 28 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszél magyarul és oláhul*)⁴⁵;

– **Márton János**, din Călugăreni, scaunul Mureș, de 28 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszél magyarul és oláhul*)⁴⁶;

– **Kereszturi Dávid**, din scaunul Mureș, de origine secuiască (*székely eredetű*), de 25-30 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszél magyarul és oláhul*)⁴⁷;

Anul 1839:

– **Farkas Mihály**, zis și **Miske**, din Merești, scaunul Odorhei, de religie evanghelic-reformată, de 19 de ani, vorbește bine maghiara și româna (*beszél jól magyarul és oláhul*)⁴⁸;

Anul 1848:

– **Benkő Sándor**, din Trei Scaune, de religie romano-catolică, de 34 de ani, vorbește ungurește și românește (*beszél magyarul és oláhul*)⁴⁹.

Anul 1878:

– **Béres Samu**, din Ditrău, comitatul Ciuc, de religie evanghelic reformat, de 36 de ani,

vorbește ungurește și românește (*beszél magyarul és románul*)⁵⁰;

– **Fazakas György**, zis și **Kerso Ferencz**, din Remetea (Giurgeului), comitatul Ciuc, de religie romano-catolic, de 22-23 de ani, cunoaște maghiara și româna (*nyelvismerete magyar és román*)⁵¹;

Anul 1880:

– **Jancsó Rudolf**, din Valea Scurtă (de lângă Târgu Secuiesc), comitatul Ciuc, de religie romano-catolic, de 27 de ani, cunoaște maghiara și româna (*nyelvismerete magyar és román*)⁵²;

– **Nagy István**, din Remetea (Giurgeului), comitatul Ciuc, de religie romano-catolic, de 35 de ani, cunoaște maghiara și româna (*nyelvismerete magyar és román*)⁵³;

– **Jónás József**, din Ciumani (din Giurgeu), scaunul Ciuc, de religie romano-catolic, de 23 de ani, cunoaște maghiara și româna (*nyelvismerete magyar és román*)⁵⁴;

Anul 1882:

– **Borsos Ferencz**, născut în Ghindari (din Târgu Mureș), de religie evanghelic reformat, de 23 de ani, cunoaște maghiara, germana și româna (*nyelvismerete magyar, német, román*)⁵⁵;

– **Árkosi László**, din Târgu Mureș, de religie evanghelic reformat, de 27 de ani, cunoaște maghiara, germana, româna (*nyelvismerete magyar, német, román*)⁵⁶;

– **Bernád Mihály**, zis și **Józsi Feri**, din Hăghig, comitatul Trei Scaune, de religie reformată, vorbește ungurește și românește (*beszél magyarul és románul*)⁵⁷;

Anul 1885:

– **Baló Jozsef**, din Țufalău, scaunul Trei Scaune, de religie reformată, de 35-40 de ani, vorbește maghiară, germană, română și puțin franceză (*beszél magyarul, németül, románul et keveset francziaul*)⁵⁸;

Desigur că viitoare cercetări vor completa cu alte numeroase exemple această listă, care ilustrează cunoașterea limbii române de către secui, fie de către cei instruiți la vreo școală maghiară din epocă, fie de către secui simpli (care umblau în cioareci și opinci, după cum îi descrie documentul).

În continuare, completăm cu o ADDENDA dicționarul cuvintelor românești împrumutate de secui de-a lungul secolelor, prezentat în

numerele anterioare ale revistei Angvstia:

- **arnică** – *arnika* – **1861**: scaunul Mureș, Bakos 283
- **babău** – *babo* (în sens de cergă) – **1878**: Scaunul Odorhei, Nyr VII 432
- **baci** – *bács* – 1) proprietar de turme de oi: **1628**: zona scaunului Brăduț (*bác / baczot / bacznak*), Scaunul Brăduț II/2, f. 438 și f. 618v; **1838**: Biborțeni (*ola Andras az bi-barczalfalvi bacz*), Scaunul Brăduț, II/2, f. 10v; 2) în cuvinte compuse – *băciță* (*bacznet*) – **1628**: zona scaunului Brăduț (*baczot es bacznet*), Scaunul Brăduț, II/2, f. 619v
- **bălă** – *balla* – **1855/60**: scaunul Ciuc; Bakos 283
- **bălțat** – *belcz* – **1606**: scaunul Odorhei, EMSzT I 737; **1625**: scaunul Odorhei, ibidem; Bakos 209
- **bârsan** – *berszán* – 1796: Trei Scaune; Bakos, 280
- **berbece** – *berbecz* – **1640**: zona scaunului Brăduț, Scaunul Brăduț II/2, f. 36v; **1695**: Vârghiș, scaunul Brăduț (*berbetzet / berbecznek*), Scaunul Brăduț, II/2, f. 538
- **blană** – *blána* (aici în sens de scândura groasă) – **1813**: Corunca, scaunul Mureș, EMSzT II 98; 1818: Trei Scaune, Bakos, 284
- **briceag** – *brisak* – **1806**: Târgu Mureș, EMSzT I 1080
- **brustur** – *brusztuj* – **1832**: Trei Scaune; Bakos, 285
- **burduf** – *burduf* – **1894**: Ozun, comitatul Trei Scaune, Nyr XIII 20; Bakos 210
- **burduhos** – *burtukos* (în sens de stufos) – **1745**: Ciuc, EMSzT I 1095; Bakos 252
- **buruiană** – *buruján* – **1899**: Secuime, Bakos 324
- **calabalăc** – *kalabal* – **1861**: Trei Scaune, MNyszet VI 333; Bakos, 298
- **ceafă** – *csáfa* – **1903**: Sândominic, comitatul Ciuc, Nyr XXXII 325, Bakos 325
- **ceapsă** – *csápsza* – **1816**: Secuime, Gyarmathi 99; Bakos 288
- **cep** – în cuvânt compus: *cserecsep* – **1768**: Lăzarea, scaunul Ciuc, EMSzT II 95-96; Bakos 254 (cu semnul întrebării)
- **cețină** – *csetenye* (aici în sens de făget lână) – **1855-1861**: zona Ciuc, MNyszet VI 373; Bakos 289
- **ciontorog/șontorog** – *csontorag fa* (aici în sens de lemn ciuntit) – **1820**: Firtăneș, scaunul Odorhei, Bakos 290
- **ciubotar/ciobotar** – *csobotár* – **1698**: Sășăuș, scaunul Trei Scaune, EMSzT II 179; Bakos 229

- **ciuhă** – *csuha* – **1832**: scaunul Trei Scaune, Bakos 291
- **ciulă** – *csulja/csulyi* – **1838**: scaunul Trei Scaune, Bakos 230
- **ciulică** (de la ciul) – *csuliga* – **1896**: Ozun, Trei Scaune, MTsz; Bakos 328
- **ciungărit** – *csongorodott* – **1896**: Trei Scaune, MTsz; Bakos 328
- **coadă** – *kóda* (aici în sens de coadă la gură) – **1896**: Araci, Trei Scaune; Bakos 340
- **cobză** – *kobza* – **1893**: Budila, Trei Scaune, MTsz; Bakos 339-340
- **cosor** – *kacor* – **1787**: Târgu Mureș (*katzar/kotzor*), EMSzT, VI, 8; **1831**: Târgu Mureș, ibidem; **1843**: Bădeni, scaunul Arieș, ibidem; **1859**: Bodoc, Trei Scaune, ibidem
- **coteață** – *kotiacza* – **1794**: Trei Scaune, Bakos 262
- **coteț** – *kotyec* – **1713**: Trei Scaune, Bakos 279
- **cucuruz** – *kukuriza* – **1816**: Secuime, Gyarmathi 41, 100; Bakos 263
- **cumpănă** – *kompona* (aici în sens de jug încovoiat) – **1882**: județul Odorhei, Bakos, 236
- **cumpăni, a~** – *komponál* (aici în sens de a măsură) – **1800, 1807**: Secuime, Bakos 299
- **curtean** – *kurtan* – **1619**: Vârghiș, scaunul Brăduț (*kurtanoktol*), Scaunul Brăduț, II/2, f. 203
- **delniță** – în derivate: *delnicácska* – **1773**: Scaunul Ciuc, Bakos 255
- **dop** (în verbul îndopa) – în cuvinte compuse *bédopol* – **1838**: Secuime, Tsz; Bakos 292
- **drugă** – în derivate: *durgált* – **1770**: Trei Scaune, Bakos 256
- **dugheană** – *dogány* – **1827**: Secuime, Bakos 292
- **fârtat** – *fertát /fortatyé* – **1869**: Scaunul Ciuc, Orban II 154; **1905**: Giurgeu, Nyr XXXIV 83; Bakos 232
- **ficior** – *ficzor* – **1629**: zona scaunului Brăduț (*az ficzor*), Scaunul Brăduț, II/2, f. 72
- **foță** – *fota* – **1870**: Boroșneu Mic, Trei Scaune, Orban III 165; Bakos 294
- **furdă** – 1. *furda* (aici în sens de marochin subțire, folosit la căpтуșitul părții de sus a cizmei) – **1805**: Secuime, MNy VIII 332; Bakos 257; **1806**: Odorheiu Secuiesc, scaunul Odorhei, ibidem; 2. *furda* (aici în sens de tutun de calitate inferioară) – **1796**: scaunul Ciuc, Bakos, 257
- **furtună** – *furtona* – **1879**: ținutul

Baraolt, Nyr VIII 142; Bakos 331

- **gard** – *gargya* – **1632, 1666, 1667, 1730**: Trei Scaune, Bakos 206

- **găteaia** – *getázsa* – **1816**: Secuime, Gyarmathi 98, 100; Bakos 294

- **gângav** – *ganga* – **1905**: Giurgeu, Nyr XXXIV 323; Bakos 333

- **ghilan** – *gyilán* – **1855-1860**: Ciuc, Bakos 295

- **ghiocei** – *gyócsé* – **1879**: ținutul Baraolt, Nyr VIII 142; Bakos 335

- **gologani** – *gologány* – **1885**: Secuime, Nyr XIV 47; Bakos 335

- **goștină** (dijmă din porci sau din oi) – *gosztinazás / gostinapénz* – **1770**: Trei Scaune, Bakos, 233

- **gulie** (cărălabă) – *guja/gulja/gulya* – **1832**: Secuime, Ciuc, Trei Scaune, Bakos 295

- **hrișcă** – *haricska* – **1614**: Trei Scaune, Bakos, 234

- **livada** – *livádá* – **1844**: Secuime, Bakos 264

- **luncă** – *lunka / lonka* – **1893**: județul Odorhei, MTsz; Bakos, 237

- **maimuță** – *majmóc* – **1893-1906**: Secuime, MTsz; Bakos 346

- **mălai** – *mále* (aici în sens de teren cultivat cu mei) – **1607**: Avrămești, scaunul Odorhei, NyIrk X 99; Bakos, 238

- **mățișor** – *micigo* – **1880**: Odorheiu Secuiesc, Nyr IX 236; Bakos 348

- **mâzgă** – *mezge* – **1893-1901**: Secuime, MTsz; Bakos 301

- **mejdină** – *mezsdinye* – **1893-1901**: Teliu și Budila, Trei Scaune, MTsz; Bakos, 301

- **mocan** – *mokány* (aici în sens de om arțăgos) – **1838**: Secuime, Bakos, 239

- **mormăi**, a~ – *mormojál* – **1816**: Secuime, Gyarmathi 99, 107; Bakos 302

- **moș** – *mós/mósuj* – **1833**: Secuime, Bakos 302

- **muntean** – *muntyán* (aici în sens de jeler imigrat din Muntenia) – **1790**: Scaunul Brăduț, Bakos, 240

- **murgă** – *murga* (aici în sens de mărtoagă, gloabă) – **1861**: Odorheiu Secuiesc, MNy VI 299, Bakos 267

- **negoț** – *nyegoc* – **1790**: Secuime, Bakos 280

- **negoțaș** – *nyegocás* – **1897**: Gheorgheni, scaunul Ciuc, Nyr XXVI 428; Bakos 267

- **ocă** – *oka* – **1779**: Trei Scaune, Bakos, 240; **1838**: Secuime, Ibidem

- **parângă** (rudă) – *perenge* – **1838**:

Secuime, Tsz; Bakos 305

- **pașcă** – *páska/ pácska* – **1883**: Ciuc, Nyr XII 189; Bakos 355

- **păduchi** – *paducs* – **1905**: Giurgeu, Nyr XXXIV 261; Bakos 304

- **păpușa**, a~ – *papusal* – **1874**: Trei Scaune, Nyr III 374; Bakos 271

- **pârpăriță** – *perpence* – **1738**: Trei Scaune, Bakos, 219; **1872**: Secuime, Nyr I 281

- **pâțâieni** (foi de porumb uscate) – *picijen* – **1880**: Odorheiu Secuiesc, Nyr IX 320; Bakos 355

- **petec** – *petyeg* – **1861**: Trei Scaune, Mnyszet VI 346; Bakos 305

- **plătică** (peștele Abramis brama) – *platyika* – **1794**: Trei Scaune, Bakos 280

- **plută** – *pluta* – **1887**: ținutul Baraolt, pe lângă Olt, Herman 821

- **pogan** – *bákány* – **1877**: scaunul Ciuc, Nyr VI 471; Bakos 320

- **pripaș** (de la pripă, grabă) – *pripas* – **1907**: Cristuru Secuiesc, Nyr XXXVI 414; Bakos 305

- **pungă** – *punga* – **1751**: Șumuleu-Ciuc, Bakos 271

- **purcoi** (căpiță de fân) – *porkoj/purkoj* – **1840**: Ciuc, Trei Scaune, Bakos 308

- **putregăios** – *putrigányos* – **1855-1860**: Ciuc, Bakos 309

- **puța/puțica** – *puca/pucika* (aici în sens de organ sexual la fete) – **1893**: Ciuc, Odorhei, Trei Scaune, Bakos 307

- **râșniță** – *resnycze* – 1719: Trei Scaune, Bakos, 242

- **ridiche** – *ridike* – **1861**: Trei Scaune, MNyszet VI 356; Bakos, 309

- **robotă** – *robota* – **1838**: Trei Scaune, Bakos, 243

- **săină** (culoare a lânii, la oi) – *szönye* – **1863 - 1904**: Secuime, comitatul Trei Scaune, Odorhei; Bakos 310

- **scumpia** – *szkumpia* – **1783**: Trei Scaune, Bakos 215

- **scurtă** – *kurti/kurta* – **1876**: Trei Scaune, Nyr V 60; Bakos 300

- **scutar** – *oszkotár* – **1723**: Trei Scaune, Bakos, 243

- **slab** – *észláb* – **1887**: județul Odorhei, Nyr XVI 86; Bakos 330

- **socoti** – *szokotál/szokotyál* – **1838**: Albiș, Scaunul Trei Scaune, Tsz; Bakos, 244; **1893-1901**: Borsec, scaunul Ciuc, MTsz; Bakos 244

- **stânaș** (în cuvinte compuse) – stânași

(*eztenastarsok*) – [1628]: Biborțeni, Scaunul Brăduț, II/2, f. 619v

- **stână** – *eztena* – 1583: Trei Scaune, Bakos 224; [1628]: Biborțeni (*eztenara / eztenan*), Scaunul Brăduț, II/2, f. 619 și 624; 1634: zona scaunului Micloșoara (*esztenat / ezstenaar / eztena*), Scaunul Micloșoara, II/2, f. 321

- **strungă** – *eszterenga* – 1586: scaunul Ciuc, Bakos 213

- **șută** – *suta* – 1703: Trei Scaune, Bakos 279

- **taci** – *tácso* – 1868: Comitatul Odorhei, Orban I 161

- **Tanda-Manda** (în sens de ceva de mântuială) – *tandamanda* – 1838: Secuime, Tsz; Bakos 311

- **tântălu** – *tantalo/tantaloc* – 1863: Trei Scaune, Kriza 519; Bakos 311

- **teanc** – *tánk* – 1843-1893: Secuime; Bakos, 311

- **teică** – *tejke* – 1765: Secuime, Trei Scaune, Ciuc ; Bakos, 222

- **țanc** – în derivate: *czánkolo* – 1840: Trei Scaune; Bakos, 286

- **țap** – *cap* – 1693: Chepeț, scaunul Micloșoara (*capat*), Scaunul Micloșoara, II/6, f. 127.

- **țapină** – *capina* – 1887: Giurgeu, Bakos 325

- **țânțar** – *cencárka* (în sens de subțire, mic) – 1907: Ghelița, comitatul Trei Scaune, Nyr XXXVI 426; Bakos, 287

- **țără** – *cire* – 1893: Secuime, MTsz, Bakos 325

- **ține minte** – *cinemintéz* – 1739: Bezid, scaunul Odorhei, Ethn. XXIV, 28; Bakos 229

- **ține rând** – *cinerendibe* – 1896: Secuime, MTsz, Bakos 325

- **zăhui, a~** – *zahul/elzähul* – 1863: Trei Scaune, Kriza 523; Bakos 311

Vasile Lechințan

Note

1. De exemplu, în 1781, **Matthias Thoma**, de 44 de ani, de religie catolică, de neam săsesc (*Natione Saxo*), din Dumitra, scaunul Bistrița, vorbea limba săsească, germană și română (*loqvitur Lingvam Saxoniam, Germanicam, et Valachicam*), Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale (în continuare: DJCAN), Primăria Orașului Bistrița, fasc. 39, dosar 235; **Czink János**, din Ticuș, scaunul Rupea, de 21 de ani, luteran, în 1831 vorbea germana și româna, idem, seria 2b, dos 1265/1831; **Theisz Mihály**, din Sângeorgiu Nou, scaunul Bistriței, de religie luterană, de 22 de ani, în 1835 vorbea germana, româna, săsească și maghiara (*beszel németül, olahúl, szászúl és magyarúl*); **Fleischer János**, de religie luterană, de 25 de ani, în 1836 vorbea limbile săsească și română (*beszel szászúl és oláhul*), Ibidem, seria Iİb, dos. 958 / 1836; **Theil János**, din Șeica Mică, Scaunul Șeica Mare, luteran, vorbește germana și româna (*beszel németül és oláhül*), Ibidem, dos. 1415/1836; **Stephanus Gottschik**, din Petriș, de 60 de ani, în 1842 vorbea germana și româna (*er spicht deutch und walachish*), Ibidem, dos. 1474/1842; **Müller Mihály**, din Scaunul Bistrița, romano-catolic, în 1834 vorbea germana, săsească și româna (*beszel németül, szászúl és oláhul*), Ibidem, dos. 1977/1834; **Hermán György**, din Bistrița, luteran, în 1836 vorbea germana și româna (*beszel németül és oláhul*), Ibidem, dos. 1415/1836; **Kuhl János**, din Bistrița, scaunul Bistrița, de 29 de ani, luteran, în 1835 vorbea româna, maghiara și germana (*beszel oláhul, magyarúl és németül*), Ibidem, dos. 1814/1835 etc.

2. De exemplu, în 1831, **Schönberger Károly**, de 24 de ani, de religie evreiască, vorbea limbile evreiască, germană, sârbă, maghiară și română (*beszell zsidouí németul, ráztúl, magyarúl és oláhul*); în anul 1832, **Jakob Moses (Moseláim)**, israelit, de 22 de ani, din Berchez,

districtul Chioar, vorbea în limba maternă evreiască și în afară de aceasta, și germana, și bine maghiara și româna (*zsido Anyai nyelvén kivúl beszélt németul, jol magyarúl, és oláhul*) și tot în 1832, **Sztressea Volf**, din comitatul Mosony, locuitor în Chița (Kitze), de 19 ani, evreu, vorbea româna, germana și puțin maghiara (*beszel oláhul, németul és magyarúl*) etc.

3. De exemplu, în 1831, **Karátson János**, din Gheorgheni, scaunul Ciuc, de 22 de ani, romano-catolic, vorbea maghiara, româna și armeană (*beszel magyarúl, oláhul és örmenyeül*) DJCAN, Primăria Orașului Bistrița, seria b, dos. 1265/1831 etc.

4. La majoritatea românilor descriși în liste de urmărire se scrie simplu faptul că respectiva persoană vorbește limba română, însă, la numeroși români se precizează în mod distinct faptul că ei cunosc NUMAI limba română, de exemplu: **George Roman**, din Bârsana, comitatul Maramureș, în 1775, se spune că vorbește numai limba română (*csupan oláh nyelven beszél*), DJCAN, Primăria Orașului Bistrița; **Gheorghe Șut**, din Cireșoia, comitatul Soinocul Interior, în 1789, vorbește absolut numai în limba română (*tsúpan tsák Oláh nyelven beszél*); **Alexa Sălăjan**, din Sâncraiu de Mureș, scaunul Mureș, în 1835, de asemenea vorbea numai în limba română (*beszel csak oláhul*); **Iuon Gorcea**, din comitatul Târnava, în 1781, de 60 de ani, este prezentat ca român de neam și nici nu știe altceva decât limba maternă (*oláh nemzet s ném és tud egyebet született nyelvénél*); **Pașc Mihai**, din Răchita, scaunul Sebeș, tot în 1781, în afară de limba română maternă, alta nu vorbește (*valachicam lingvam vernaculam allarum non loqvitur*); **Iuon Lipovan**, de religie românească, vorbește numai românește (*beszell csak oláhul*), Ibidem, dos. 1415/1836; **Lica Husian**, din Someș Odorhei, greco-catolic, vorbește numai românește (*beszel csak*

oláhúl), Ibidem, dos. 142/1839; **Vasile Tănase**, din Buduș, comitatul Dăbâca, în 1833 vorbea numai românește (*csak oláhúl beszel*), Ibidem, dos. 66/1833; **Crăciun Mărișcar**, din Micăsasa, în 1833 vorbea numai românește (*beszel tsak oláhúl*), Ibidem, dos. 166/1833; **Toma Oprea**, din Gâlgău, comitatul Solnocul Interior, în 1834 vorbea numai românește (*csak oláhúl beszel*), Ibidem, dos. 1977/1834; **Iuon Bagie**, din Bucium, comitatul Alba, în 1836 vorbea numai românește (*beszel csak oláhúl*), Ibidem, dos. 1415/1836; **Toader Körösi**, din Pățal, comitatul Crasna, în 1836 vorbea numai românește (*beszel csak oláhúl*), Ibidem, dos. 1666/1836; **Toma Marc**, din Galda de Jos, comitatul Alba, în 1836 vorbea absolut numai românește (*beszel csupán oláhúl*), Idem; **Nichita Cupșa**, din Cupșeni, comitatul Solnocul Interior, în 1836 vorbea numai românește (*beszel csak oláhúl*), Idem; **Georg Costandin**, din Feldioara, ținutul Brașovului, în 1836 vorbea numai românește (*beszel csak oláhúl*), Idem; **Gheorghe Rajba**, din Santău, comitatul Hunedoara, caporal în regimentul Baron Leiningen, în 1836 vorbea numai românește (*beszel csak oláhúl*), Ibidem, dos. 1231/1836; **Vasilica Sălăjan**, din Divicorii Mari, comitatul Dăbâca, în 1836 vorbea numai românește (*beszel csupán oláhúl*), Idem; **Gheorghe Precup**, din Rus, comitatul Solnocul Interior, de 32 de ani, în 1836 vorbea numai românește (*csak oláhúl beszel*), Ibidem, dos. 1277/1836; și exemplele sunt numeroase.

5. De altfel, și maghiari din Transilvania și Ungaria cunoșteau limba română, după cum ne dezvăluie documentele epocii: **Stephanus Horvat**, din Győr, din Ungaria (*oriundus ex Ungaria*), comitatul Pesta, romano-catolic, în 1781, vorbea limbile ungară și română (*callet lingvas Hungaricam et Valachicam*), DJCAN, Primăria Orașului Bistrița, fasc. 39, dosar 296, fila 3; **Borsos Károly**, din Szeged, de 21-25 de ani, în 1882, vorbea maghiara, româna și germana (*beszél magyarul, romanul és németül*), *Kolozsvármegye hivatalos közlönye*, nr. 30/13.08.1882, p. 226-227; **Kibedi Sámuel**, din Bonțida, comitatul Cluj, de 52 de ani, în 1837, vorbea maghiara, franceza, germana, latina și româna (*beszél magyarul, frantziaul, németül, déakul, és oláhúl*), Ibidem, dos. 485/1837; **Rety András**, din Băița, comitatul Solnocul Interior, reformat, în 1837 vorbea maghiara și româna (*beszél magyarul és oláhúl*); **Szöllösi Antal**, din Cluj, catolic, în 1837, vorbea germana, maghiara și româna (*beszél németül, magyarul, és oláhúl*), Idem; **Lukats Ferentz**, din Orăștioara de Jos, comitatul Hunedoara, în 1836 vorbea maghiara, româna și puțin latina (*beszél magyarul, oláhúl irt egy keveset déakul-is*), Ibidem, nr. 1856 / 1836; **Kováts István**, din Cluj, de 58 de ani, romano-catolic, în 1939 vorbea maghiara, germana, slovacă și româna (*beszél magyarul, németül, tótul és oláhúl*), Ibidem, dos. 316/1839; **Hermán Dániel**, din Piri, comitatul Solnocul de Mijloc, de 22 de ani, vorbea maghiara și româna (*beszél magyarul és oláhúl*), Idem; **Szatmáry János**, din Cluj, de 30 de ani, reformat, în 1834 vorbea maghiara și româna (*beszél magyarul és oláhúl*), Ibidem, dos. 1977/1834; **Gál Lajos**, din Copșa Mică, scaunul Mediaș, de 24 de ani, romano-catolic, în 1833, vorbea maghiara și româna (*beszél magyar és oláh nyelven*), Ibidem, dos. 453/1833; **Ferentz Albert**, din Turda, romano-catolic, de 18 ani, în 1834 cunoștea maghiara și româna (*tud magyarul és oláhúl*), Ibidem, dos. 1980/1834; **Mátyás Elek**, fost administrator domeniul în Miheșu de Câmpie, reformat, în 1834 vorbea maghiara, latina și româna (*beszél magyarul, deákul és oláhúl*), Idem; **Péter**

Joseff, de 26 de ani, catolic, născut în Brașov, în 1837 vorbea maghiara, româna și săsească (*beszél magyarul, oláhúl és szászul*), Ibidem, dos. 206/1837; **Nethazi István**, din Aiud, reformat, în 1836, vorbea maghiara și româna (*beszél magyarul és oláhúl*), Ibidem, dos. 1231/1836; **Vég Josef**, din Glodeni, comitatul Turda, de 28 de ani, reformat, în 1836 vorbea maghiara și româna (*beszél magyarul és oláhúl*), Ibidem, dos. 1278/1836.

6. DJCAN, Primăria Orașului Bistrița, seria IIa, fasc. 39, nr. 152.

7. Ibidem, nr. 146.

8. Ibidem, nr. 221.

9. Ibidem, nr. 227.

10. Ibidem, seria IIB, dos. 247.

11. Ibidem, nr. 230.

12. Idem.

13. Idem.

14. DJCAN, Colecția de imprimare și tipărituri, dos. 2282/1788.

15. DJCAN, Scaunul Odorhei, dos. 13/1817.

16. Idem.

17. Idem.

18. Idem.

19. DJCAN, Primăria orașului Bistrița, dos. 1686/1831.

20. Idem, dos. 2018/1831

21. Idem, dos. 1431/1831

22. Idem, dos. 391/1832.

23. Idem, dos. 586/1832.

24. Idem, dos. 727/1832 f.2

25. Idem, dos. 1167/1832.

26. Idem, dos. 124/1832.

27. Idem, dos. 1109/1832

28. DJCAN, Primăria Orașului Bistrița, seria IIB, dos. 1977/1834.

29. Ibidem, dos. 106/1835.

30. Ibidem, dos. 1106/1835.

31. Idem.

32. Idem.

33. Ibidem, dos. 1562/1835.

34. Ibidem, dos. 1678/1835.

35. Idem.

36. Ibidem, dos. 1814/1835.

37. Ibidem, dos. 1953/1836.

38. Idem.

39. Idem.

40. Ibidem, dos. 1415/1836.

41. Ibidem, dos. 1548/1836 și dos. 1669/1836.

42. Ibidem, dos. 1415/1836.

43. Ibidem, dos. 266/1837.

44. Idem.

45. Idem.

46. Ibidem, dos. 204/1837.

47. Ibidem, dos. 200/1837.

48. Ibidem, dos. XXXX/1839.

49. DJCAN, Prefectura județului Cluj, dos. 2068/1848.

50. Kolozsvármegye hivatalos közlönye, nr. 5/06.02.1878, p. 43.

51. Ibidem, nr. 8/28.02.1878, p. 67.

52. Ibidem, nr. 13/15.04.1880, p. 91.

53. Ibidem, nr. 27/10.08.1880, p. 175.

54. Ibidem, nr. 28/18.08.1880, p. 182.

55. Ibidem, nr. 2/14.01.1882, p. 23.

56. Ibidem, nr. 19/11.06.1882, p. 146.

57. Ibidem, nr. 5/09.08.1882, p. 215.

58. Ibidem, nr. 27/29.07.1885, p.

Abstract

The Romanian language in the life of Szecklers along the centuries (until 1918) - (III)

Being found in the middle of a large geographical region inhabited by Romanians, living among Romanians, the Szecklers had to learn Romanian language, along the centuries, as if it were their second mother-tongue, without following the courses of a school. As a proof there are numerous documents that certify their knowledge of Romanian language. Thus, until 1918 one may find a large number of original archive sources, especially descriptions of people who were under surveillance or who had passports, in which the language that they know is mentioned. We have to specify that there hasn't been made an exhaustive research regarding this issue; still, running through numerous documents of different administrative institutions from the area of Szeckler Counties or from the inner region of Transylvania, there were found enough evidence that certify the knowledge of Romanian language among Szecklers, but as well among Saxons of Transylvania, Romany and other ethnics from Transylvania. This confirms what the scholar Ștefan Ludwig Roth once said, that the real official language of historic Transylvania was, along the centuries, the Romanian language. In this study we render punctually numerous cases of Szecklers who knew Romanian language.

Pătimirile preotului Ioan Brândușe din Daneș în anul 1849

În lunile cele mai critice ale anului 1849, când Sibiu era ocupat de trupele lui Bem, iar Kossuth îl numea pe Șaguna ca trădător de patrie, acuzându-l că: „a jucat un rol fățarnic mincinos, pentru ca, în mijlocul păcatelor sale trădătoare de patrie, să adoarmă cu cuvinte dulci atențiunea și privegherea mea și a soților mei de la guvern”, pentru care „nu poate avea parte de iertare pe acest pământ”¹ - scaunul episcopal din Sibiu era declarat „vacant”: episcopul plecat la Viena și Olmuth „în deputațiune cu petițiunile naționale”², asesorii consistoriali Moise Fulea, Ioan Moga și cei doi protopopi, refugiați în Țara Românească³.

Comisarul ministerial Berde Jozséf, prin hotărârea Nr. 509 din 12 mai 1849⁴, îi va încredința conducerea eparhiei notarului consistorial Ioan Hannia „până ce ministerul de cult va dispune ocuparea scaunului vacant”. Acesta fiind obligat, să comunice numirea sa, și să-i îndrume pe credincioși pe calea moralității și a toleranței, arătându-le „binefacerile” aduse de revoluția maghiară. Prin circulara nr. 1 din 13 mai 1849⁵, Ioan Hannia își va anunța protopopii că a fost propus administrator „al clerului diecesan din lăuntru țiiitoare”, îndemnându-i să vegheze „din dragostea către patria noastră comună și dorința cea nespusă către binele și fericirea neamului nostru celui tare rătăcit purcezătoare”, iar preoții, să povățuiască poporul credincios, spre „pace, dragoste împrumutată către toate popoarele conlocuitoare, la legile stăpânirii noastre cei părintești, care ca o maică bună nu face nici o deschilinire între fii săi, pentru că numai așa ne vom putea folosi, și vom rămânea în stăpânirea bunătăților și drepturilor prin mărinimitatea și heroismul nației maghiare dobândite, adecă: ștergerea iobăgiei, a dijmelor și ridicarea tuturor la starea de cetățean liber al patriei comune”.

Andrei Șaguna, încă la Viena, va afla despre Vicariatul cel nelegiuit instalat la Sibiu de autoritățile maghiare, scriindu-i lui Moise Fulea că acestea toate „vor cădea de la sine, neputându-și stabili niciodată vreo putere”⁶. De la București, protopopul Sibiului îi va trimite episcopului „epistola” datată 3/15 mai 1849⁷, în care descrie suferințele preoților

refugiați, care își căutau alinare și adăpost la frații lor din principate: „văzând în toată Valahia rătăcind mulțime de protopopi, preoți și creștini de ai noștri, goli, flămânzi și mai morți de apăsarea lipsurilor – nu știm, ce să mai zicem - fără stăm uimiți și cu neîncetate rugăciuni mulțămind atotputernicului, care a îndemnat pe făcătorii de bine, de i-au primit și i-au miluit, de nu au pierit”.

Unul dintre marii „făcător de bine” veniți în sprijinul preoților noștri, pribegiți prin Țara Românească, va fi protopopul Muscelului, Nicolae Sachelarie, care îi va cere în luna aprilie 1849, mitropolitului Neofit al Ungrovlahiei⁸ să „sloboadă o înaltă poruncă”, ca să-i poată ajuta pe câțiva preoți „pravoslavnici” veniți din județele Târnava Mare și Sibiu, care aveau nevoie pentru traiul de zi cu zi să fie lăsați să slujească în bisericile care nu aveau preot - în acele zile când credincioșii așteptau marea sărbătoare a Învierii Domnului.

Raportul protopopului, va cuprinde: lista de preoți băjenți din Transilvania aflători în jud. Muscel, în număr de 12: 1. Nicolae Ghiaja protopopul Albei de Sus cu familia din 7 persoane, neunit; 2. Ioan Ioanovici paroh din Ferihaz <Albești>; 3. Dimitrie Șoner paroh la Hașfalău <Vânători>; 4. Alexandru Ioanovici paroh la Boiu; 6. Nicolae Ioanovici [Stoicovici n.n.] din Jacu Românesc, neunit; 7. Ilie Ioanovici paroh la Boiu cu familia din 7 persoane, neunit; 8. Mihail Boiu din Hetiur; 9. Ioan Boiu paroh la Saschiz, neunit; 10. Nicolae Comșa parohul Veseudului; 11. Dimitrie Șerb paroh la Ruși; 12. Dimitrie Pălușan paroh Săcelului.

„Înalta poruncă” a mitropolitului, va veni în sprijinul celor menționați: cea cu nr.1577 / 1849, îl va ajuta pe preotul Ioan Ioanovici din Albești, care a fost nevoit să plece din satul și de lângă credincioșii săi, scăpând prin fugă, cu cinci copii mici de mână: „și fiindcă se află cu familie grea fără nici un ajutor întru ale viețuirii, au cerut prin jalbă să i se dea voe a sluji cele preoțești la vreo biserică, unde va fi lipsă și trebuință. Și fiindcă numitul au înfățișat cartea de hirotonie a răposatului Vasile Moga din 5 februarie 1830 nr. 320, din care se dovedește că este de rit pravoslavnic creștin, și acum pentru turburările întâmplare

în Transilvania, au pribegit sprijinindu-se aici în țară, scriem cucerniciei tale, ca să slobozi a sluji cele preoțești unde va fi lipsă și va fi poftit de enoriași”⁹; O altă „poruncă slobodă” nr. 1625, va fi dată pentru protopopul Nicolae Gheaja din Paloș și fiul său Ioan, care: „au venit aici preotul Nicolae Gheaja de la satul Paloș, și întrebându-se de au cărțile de hirotonie, numai numitul cucernic preot au avut, atât pă cea de hirotonie, cât și pe cea de protopopie, pe care ni le-a și înfățișat de le-am văzut, amândouă din vremea răposatului episcop Vasile Moga. Iar pentru fiu-său ne-a încredințat că fiind hirotonit de curând, adică în anul trecut dechemvrie [1848], n-au apucat să-și ia cartea de hirotonie. Așa dar fiindcă amândoi după aceste încredințări să dovedesc că sânt preoți de rit pravoslavnic, facem cunoscut cucerniciei tale, că au voie a sluji cele preoțești ori unde vor fi poftiți”.

Neofit al Ungrovlahiei, în 6 iunie 1849, îi va scrie protopopului că mâna sa arhierescă îi va ocroti pe băjenii preoții din Ardeal: „până când Dumnezeu va trimite mila sa de sus a înceta războaiele și a să liniști turburările” - acestor 12 preoți ortodocși ajunși la mila mitropolitului, îi vom putea adăuga, fără a greși, și pe: Partenie Trombitaș, protopopul Târgu Mureșului, Vasile Hodoș și fiul său Zenovie¹⁰, preoți la Band și Iclandu Mare, Gheorghe Hodoș din Berghia, Vasile Rotariu din Sângiorgiu de Pădure, Patrichie Molnar din Șapartoc¹¹, și nu în ultimul rând - preotul Ioan Brândușe din Daneș-la care facem referire.

Preoții români¹² din satele așezate pe Mureș și Târnave care n-au reușit să ia calea pribegiei, au avut parte de suferințe cumplite, precum: temniță grea, preotul Ștefan Iacovici din Mureșeni; ascunși prin păduri „cu fiarele sălbatică”, bătrânul protopop Zaharia Matei din Nadășa; moarte de martiri, preoții Leon Cornea din Glodeni, Ioan Brejan și fiul său din Gornești și Egerseg-Cornățel, Gheorghe Rusu din Feleag, Isaia Popovici din Boboha!ma - condamnați prin „tribunalele de sânge”.

S-au liniștit „turburările” și s-au întors preoții din bejenie în preajma zile de 15 august 1849, s-au așezat fiecare la „cuibul lui” - numai preotul Ioan Brândușe din Daneș își va găsi parohia ocupată, unde timp de 17 ani a slujit Domnului și credincioșilor “în fața iconostasului împodobit cu crucea și icoanele cele mai frumoase din județ”. În cele 6 luni cât a fost refugiat în Țara Românească „tistia politică”¹³ va da aprobare comunității orto-

doxe din Daneș să-și aleagă alt preot în locul celui „fugit”, hotărâre pusă în aplicare de protopopul ortodox al Sighișoarei, Zaharia Boiu.

Vom descrie, în cele ce urmează, calvarul prin care trece preotul Ioan Brândușe la întoarcerea acasă, nevoit să umble „cu jalba” pe la autoritățile nou instalate, cerând dreptate - cum ne vor spune documentele¹⁴ prezentate în anexe.

În zadar episcopul Andrei Șaguna, imediat după întoarcerea la reședința sa din Sibiu, va trimite protopopilor circulara cu Nr. 4 din 10/22 septembrie 1849¹⁵, prin care vestea sfârșitul suferințelor pentru biserica sa: „Cu ajutorul Tatălui Nostru carele este în ceriuri, vijeliile războiului civil, scornit din partea rebelilor, înălțatul nostru Monarh prin armele biruitoare ale oștirea împărătești s-au nimicit, puterea anarhiei s-au sfărâmat și ordinea legală s-au introdus” - cerându-le preoților să-i trimită „Deșcriptul protopopesesc”, în care să descrie nedreptățile, câte: „s-au poruncit, s-au așezat și s-au dispensat prin vicariatul cel nelejuit pus din partea republicei maghiare” - răul pentru preotul Ioan Brândușe a fost făcut, și pentru îndreptarea lui se va consuma multă cerneală.

În 9 iunie 1849, Magistratul maghiar, prin hotărârea cu nr. 649, va ordona protopopului Zaharia Boiu să numească alt preot la Daneș, în locul celui „dispărut cu familia sa din 19 ianuarie anul acesta, lăsând parohia orfană”¹⁶, să rezolve cât mai urgent cererea credincioșilor de aici.

Magistratului din Sighișoara, în ședința din 18 iunie 1849¹⁷, va lua în discuție raportul protopopului Zaharia Boiu, în care acesta descrie situația critică a parohiei din Daneș prin venirea insurgenților maghiari, toate au fost distruse, biserica păgubită de toate cele sfinte, casa parohială prădată. Prin fuga preotul din calea urgiei, „poporul credincios”, rămas singur în fața urgiei, s-a risipit „asemenea unei turme de oi părăsite”. În lunile de iarnă, protopopul va încerca suplinirea preotului plecat în Țara Românească prin tânărul Zaharia Tătar din Laslea, dar credincioșii cer preot permanent ; se va aproba „candidație” din trei preoți, iar cel ales cu 104 voturi va fi Zaharia Tătar, dorit și de obștea satului. Aprobarea finală trebuia să fie dată de Minister, având specificația, că: ortodocșii „neavând deocamdată nici episcop diecezan, nici consistoriu”, concursul s-a făcut corect „după principiile noului sistem electiv, <și> alegerea satisface pe deplin expresia voinței colective”.

În luna iunie a anului 1849, cursul istoriei se va schimba: trupele țariste intră în Transilvania, venind în ajutorul celor imperiale, revoluția maghiară va fi înfrântă, iar din toamnă se va instaura noul regim absolutist. Brașovul va fi primul oraș ocupat, de unde noul comisar imperial Franz von Dorsner dă o proclamație în 19 iunie 1849 *„Către populația Transilvaniei”*¹⁸, prin care cheamă poporul la ordine și siguranță, cerând restabilirea *„vechilor stări de lucru”* în această țară greu încercată - aceasta fiind cea mai arzătoare *„dorință a împăratului”*.

Despre bucuria trăită de preoții refugiați, întorși acasă, chemați de clopotele care îi chemau din nou pe credincioși la biserică, de sărbătoarea atât de dragă românilor Sfânta Maria, ne spune chiar preotul Ioan Brândușe: *„dăruind Dumnezeu biruință împăratului nostru asupra varvarilor la vremea sa, refugiații ne-am întors pașii iarăși la patria noastră”*. Dar pentru el, întoarcerea acasă va fi o mare și grea umilință, găsindu-și postul ocupat de alt preot *„pus de unguri”*, cum îi va scrie episcopului, simțindu-se *„de tot osândit”* - arătând că plecarea sa în pribegie a fost *„din pricina necredincioșilor insurgenți, carii s-au sculat a răsturna până și paroh împărătesc, a căroră furie într-atâta au fost înfricoșată, cât bine credincioșii tronului împărătesc au fost siliți a să da în lături. Partea cea mai mare în prințipatele Valahii”*. Magistratului din Sighișoara¹⁹ îi va cere, cu demnitate, bazându-se pe *„ordinul domnului colonel și comisar cezaro-crăiesc von Dorsner”*, revenirea la vechiul post, plătirea corectă a salariului, așa cum s-ar cuveni *„unui preot valah”*, care a slujit 17 ani comunității și împăratului. Comisia trimisă de Magistratul local, se va deplasa la Daneș în 31 august 1849 și va încerca restabilirea lucrurilor *„așa cum au fost”*.

În luna august 1849 se va întoarce și episcopul de la Viena și Pesta, odată ajuns în eparhia sa va încerca să repare răul făcut de *„vicariatul cel nelegiuit”*, pe care îl declară *„de nimic”*, și prin circulara nr. 4 va porunci protopopilor să-i așeze pe toți preoții nedreptățiți la locurile lor care le-au *„căpătat de la stăpânirea cea legiuită”*.

Prin *„porunca”* din 5 septembrie 1849, va veni în ajutorul preotului Ioan Brândușe, care va suna astfel: *„pre preotul Zaharie Tătar l-am hotărât, ca din ziua aceia înainte să înceteze de la toate slujbele din biserică și parohia Daneșului, și în termen de 3 zile retrăgându-să înapoi la parohia sa Laslea, să*

aiă loc, fostul aici paroh Ioan Brânduș de aş cuprinde locul”. Protopopul Zaharia Boiu va încerca, în 8 septembrie 1849²⁰, să o pună în aplicare, dar ajuns la Daneș se va lovi de rezistența credincioșilor, hotărâți să nu-l ierte pe fostul lor preot, acuzându-l că atunci când le-a fost lor cel mai greu, i-a părăsit *„numai de sine ș-au avut grije”* și în vremurile de urgie *„batăr din odăjdii să fi grijit ceva”*.

În rugarea din 6 septembrie 1849²¹, adresată Consistoriului din Sibiu, jurații satului, în număr de 11, îi vor aduce învinuiri nedrepte și cu urmări grave celui ce le-a fost atâția ani păstor sufletesc²². În supărarea lor vor încerca să-i șteargă toate meritele, ajungând până acolo să scrie, că acesta: *„carele nu de o mare vitejie ca naționalist mare”*²³ a acționat în timpul revoluției - ei preferând ca preotul lor să fi procedat ca alții, din alte parohii, care: *„osebit de alte popoară, ale căror preoți n-au fost amestecați la nelegiurii”*. Se plâneau episcopului, descriind ororile pe care le-au trăit după plecarea preotului în Țara Românească, rămași singuri în fața primejdiei: când ungurii au devenit *„biruitori”* au venit și în Daneș să-l caute pe preotul Brândușe și pe ceilalți români implicați în evenimente, ce erau învinuiți de *„multe furături din curțile domnilor ungurești”*²⁴ - atunci nenorocirea s-a abătut peste satul lor: biserica, casa parohială și școala au fost jefuite, *„tot ce au aflat aici bun pentru ei au răpit și ce nu le-au fost de trebuință au stricat”*; și ca și cum nu era de ajuns, au *„cerut”* și 40 de victime: *„perire la vreo 40 de oameni ce s-au pușcat, că ce satu n-au putut da pe popa și ceialați pe care căuta, fiind fugiți”*.

Alexiu Publius, în lucrarea sa intitulată *„Din pomelnicul martirilor români de la 1848-1849”*²⁵, menționează 23 de români și 11 sași omorâți în 24 martie 1849: Joh. B. Munteanu, Andrei Lazaru, Georgiu Lazaru, Simione Babeșiu, Ioane Mihailuțiu, Nicolae Heva, Georgiu Lazaru, Basiliu Constantinu, Ioane Crișanu, Todoru Dillea, Lazari Gligoru, Ioane Suni <și> Ana, Simioane Constantinu, Luca Mosora, Nicolae Copete, Goga Bartolomeu, Constantin Copete, Dumitru Manta, Nicolae Lazaru, Ioane Crista, Nicolae Babeșiu, Titza Soni - 23 bărbați, <care> la mandatul la maior Jenei Jozska <Jozsef> *“fu scoși toți locuitorii din Mureș Oșorheiu(?)”*²⁶ *afară și, prin decimațiune*²⁷, *fură aleși acești 23 români și 11 sași, duși în diosu de comună la țiermurile Târnavei, unde fură pușcați toți și aruncați în Târnăvă”*.

O parohie de o mie de suflete, în acele vremuri cumplite, avea nevoie de biserică și preot „să-i mângâie în cele spirituale”. În aceste condiții au cerut un alt preot, iar protopopul l-a desemnat temporar pe tânărul Zaharia Tătar din satul învecinat, pe care ei l-au îndrăgit, pentru că: „a ostenit până ce risipitele oi ale turmei s-au adunat și pustiita biserică s-au deres, cât acum ne poate sluji în trânsa”. Îi scriu episcopului, rugându-l să nu-l îndeparteze de la ei pe Zaharia Tătar și să nu le mai facă „silă cu preotul Ioan Brândușe, ce ne-au părăsit odată pentru totdeauna”, pe care nu-l mai vor, cerând ca acesta să fie oprit să mai scrie „jalbe”, să mai aducă comisii pe capul lor și să-i pună la alte „cheltuieli” - căci atunci ei vor fi nevoiți să facă: „des[v]ălire a învinovățirilor sale, pentru care ș-au părăsit biserica și poporul”, care vor aduce ambelor părți: „și a noastră cu dânsul de obște rușinare”.

O altă protestație va pleca din Daneș în 9 septembrie 1849²⁸, cu aceleași semnături, doar cu una în plus, aducând noi argumente în favoarea preotului din Laslea „pe domnia lui îl ținem a ne fi în toate lipsele preotul nostru”.

Plângerea preotului Zaharia Tătar, dataată 13 septembrie 1849²⁹, va completa cererea dănășenilor, cerând îndurare de la episcop ca reîntorcerea sa în parohia din Laslea să nu se întâmple, fapt ce ar însemna „o mare rușine și ticăloșie”, și nu se știe dacă credincioșii îl vor primi înapoi: „nu știu voia mă cuprinde înapoi la sine, sau nu, și aici unde sânt mi-am adunat cele pentru trai” - aici la Daneș, spune el, a venit cu voia comunității în vremea cea mai primejdioasă, și totul a fost înfăptuit „pe cale legiuită”.

„Jalba” credincioșilor din Laslea³⁰, care ajunge prea târziu la Sibiu, va arăta o altă față a lucrurilor, plecarea lui Zaharia Tătar la Daneș cam semăna a trădare: cu un an în urmă, ei au intervenit la episcop rugându-l să-l sfințească ca preot pe fiul preotului din sat - iar în lunile primejdioase ale revoluției, când s-au aflat sub „stăpânirea maghiarilor”, tânărul lor preot a fost arestat de două ori și l-au dus: „să-l prăpădească, și noi tot l-am scos ca pe al nostru preot cu punerea vieții noastre” și acum în loc de mulțumire: „ne-au lăsat și dându-se pe voia dănășenilor, s-au dus acolo preot, și noi am rămas iarăși cu preotul ce hătrân și livid de toate puterile de nu e harnic să ne slujească sfânta liturghie și celelalte”. Cer episcopului „cu lacrimi”, să-i poruncească preotului întorcerea în parohia

lor și la „bătrânul său tată” - și dacă nu va voi, să fie chemat la „darea de seamă” și să fie întrebat, pentru ce le-a făcut așa o batjocură „că pe satul nostru s-a preoțit, nu pe Daneș”.

Protopopul Zaharia Boiu va încerca, în a sa arătare din 24 septembrie 1849³¹, să se disculpe de cele întâmplate în lipsa episcopului: descrie suferința care s-a revărsat ca un potop peste satele din scaunul Sighișoarei: „Din năvălirea trupelor ungurești revoluționare care din 17/5 feb[ruarie] a.c. au călcat mai întâi pre pământu regesc în Scaunul Sighișoarii, împărțindu-să și risipindu-să poporul nostru român, ca de o furtună, de frica tirăniei și a cruzimii acelora”; oameni vor reveni la casele lor, numai unii, după ce generalul Bem va publica „prochemăciunile”³² sale, prin care proclamă amnistie pentru români și sași - cei întorși își vor face inventarul pagubelor și preoții își vor număra credincioșii.

Parohia cea mai lovită de insurgenți maghiari va fi cea din Daneș: „biserica rănită și jăfuită, oamenii spăriați și risipiți”, preotul plecat în pribegie și nu se știa „nimic de dânsul” și 40 de oameni uciși - dar „poporul dorea dumnezeieștile slujbe și nu le avea”, numai la biserică puteau găsi mângăiere. În aceste împrejurări pline de teroare - se justifica protopopul - a fost obligat să pună în aplicare „porunca deregătorii sub care eram <maghiară> am rânduit acolo slujitoriu, pre cel mai apropiat și în stare vecin, părintele Zaharia Tătar parohul din Laslea <incă> din luna aprilie a.c.”; la concursul ținut pentru „candidația” de preot i-a fost trimis un militar din partea comandantului orașului: „având lângă mine pre un ofițer militar unguresc, anume Bolog din partea Plaț Comando³³, rânduit”. Zaharia Tătaru, care a ieșit câștigător, va fi „așezat” de protopop în casa, biserica și grădina din Daneș, unde toate erau părăsite și pustiite, dar cra de partea sa „mare mulțumire a tot poporul”.

În luna septembrie 1849, amândoi preoții fiind „în mare neodihnic”, se vor lupta pentru parohia Daneșului. Protopopului Sighișoarei îi revine sarcina grea de a-i împăca, acum trebuia să respecte ordinele noilor deregătorii: să nu se abată de la „înștiințarea” din 19 iunie 1849 a comisariului cesaro-regesc Dorsner, să facă față comisiilor mixte trimise de Magistratul local pentru cercetarea celor întâmplate; iar de la Consistoriul Ortodox din Sibiu vor pleca „poruncile” episcopului, care vin în ajutorul preoților nedreptățiți - pentru

preotul Ioan Brândușe se va dispune ca, în termen de trei zile, „*locul să rămâie slobod fostului paroh Ioan Brândușe*”.

Comisia mixtă din 26 septembrie 1849, desemnată de Magistratul local, va face o nouă investigație³⁴ în problema disputei dintre cei doi preoți, dar rezolvarea cazului fiind atât de complicată, o vor transfera spre rezolvare la Consistoriu, scriindu-i episcopului, că: „*chestiunea nu este de competența sa, și-și ia libertatea de a trimite această scrisoare la Sfinția Voastră, pentru a lua hotărârea necesară*”.

Andrei Șaguna, cu inima îndoită, va trebui să trimită „*porunca*” cu nr. 37 din 1849, care nu va fi dată în favoarea preotului Ioan Brândușe, acesta va trebui să-și caute „*altă stație*”. Dorința și voința credincioșilor din Daneș va învinge în final – *Vox populi, vox dei!* Așa se va încheia lupta pentru adevăr, a preotului Ioan Brândușe din Daneș, pedepsit de „*tistia politică*” și de „*vicariatul cel nelegiuit*”, în „*complicitate*” cu protopopul ortodox al Sighișoarei – protejat numai de episcopul Andrei Șaguna.

Situația pagubelor materiale și umane ale satelor românești erau cerute de guvernatorul Transilvaniei, Ludovic de Wohgemuth, care vor ajunge la împărat. În luna octombrie 1849, parohia ortodoxă a Daneșului își va face evaluarea distrugerilor <și a morților>, în prezența protopopului cu „*aleșii satului*”; furturile din biserică, casa parohială și școală³⁵ se vor ridica la suma de 1622 florini - între lucrurile sfinte dispărute se afla și antimisul, pentru înlocuirea căruia un credincios, pe nume Nicolae Tătar, plătea suma necesară, cu condiția să-l primească din „*sfințitele mâni împreună cu arhierasca binecuvântare*”.

După doi ani, împăratul Franz Iosif va da patentul împărătesc din data de 31 martie 1852, prin care va face „*un dar*” de 60.000 de florini celor două eparhii românești - 30.000 vor reveni bisericilor ortodoxe³⁶.

În duminica Rusaliilor, 30 mai 1852, episcopul Andrei Șaguna, va ajunge în Protopopiatul ortodox al Sighișoarei, împreună cu comisarul împărătesc, maiorul Piret, pentru împărțirea ajutoarelor trimise bisericilor „*arse și păgubite*”³⁷. Parohia din Daneș va primi doar 100 de florini, conform formularului, pe care maiorul Piret îl va înmâna preotului Zaharia Tătar deodată cu numărarea banilor³⁸. În biserica de piatră din Sighișoara, după salutul de bun venit al protopopului, Andrei Șaguna va rosti o frumoasă cuvântare,

despre grija permanentă cu care împăratul Franz Iosif se apleacă asupra credincioșilor români: „*S-au îndurata a face poporului român din Ardeal în recunoașterea credinței și a lipirei arătate către Augusta Casă împărătească, un dar de șasezeci de mii fiorini argint spre înoiera și așezarea bisericilor arse și păgubite în decursul resbelului din anii trecuți. Din acest dar împărătesc vine jumătate, adică treizeci de mii de fiorini pe eparhia noastră*”, rugându-i pe supușii credincioși români, să fie oricând gata „*a-și pune și viața pentru preainduratul nostru Monarh*”, și să nu uite binefacerile pe care le-au primit, prin „*mântuirea din iobăgie*”.

Acest „*dar împărătesc*” nu-l va primi preotul Ioan Brândușe, el va continua să-și ceară parohia pierdută, zbulciul său va continua și în anii următori.

În 3 februarie 1850 va trimite la Sibiu un memoriu³⁹ foarte documentat, în care își va povesti toată drama prin care a trecut și încă mai trece: motivele pentru care a trebuit să treacă munții, părăsindu-și credincioșii, după atâți ani de slujire în fața altarului <cu crucea și icoanele cele mai frumoase din județ>; în anul 1841 va căpăta „*putere și a duhovniciei*” fiind ca ajutor al socrului său, protopopul Ioan Iliovici; când credincioșii l-au dorit ca preot „*desăvârșit*” în 1846, va încheia cu aceștia un contract întărit de jurații satului, împreună cu protopopul, după care va primi și „*singhilia*” pe parohia din Daneș. După 17 ani de preoție, a ajuns să ceară milă episcopului, pentru el și copiii săi: „*nu mă lăsa pradă dușmanilor, de vreme ce nu mă simț cu nimic vinovat - Dară de tot osândit!*”, și să accepte într-un final, să fie numit ca al doilea paroh al Sighișoarei, în locul părintelui Vasilie Leicu care „*s-au mutat la cele veșnice*”, înțelegând că ierarhului său, îi este foarte greu: „*în ceasurile acestea, îți este cu neputință a ne mângăia pre amândoi, adecă și pe părintele Tătar*”. Protopopul va trebui „*să-l aplice*” în parohia din Sighișoara și „*rezultatul să-l arăți încoace fără întârziere*” - scria Șaguna.

Nu știm unde a fost „*aplicat*” acest preot năpăstuit de soartă, dar calvarul lui se va sfârși numai în anul 1854, când va trece în alt protopopiat ortodox, cel al Târgu Mureșului, când Partenie Trombitaș, prin adresa din 24 august 1854⁴⁰, îl va ruga pe episcop să-l întărească cu „*singhilia*”, ca paroh „*statornic*” la Sângiorgiul de Pădure⁴¹ pe preotul Ioan Brândușe, care: „*până acuma s-au purtat*

foarte bine și am nădejde că și în viitoriu să va purta bine” - răspunsul va veni de la Sibiu repede, cu mențiunea că, Ioan Brâdușe a fost „înzestrat cu singhilia arhierască, care prin aceasta să face cunoscută prea cinstiei tale”.

Nu va regreta protopopul Partenie Trombitaș protecția care i-a oferit-o acestui preot „osândit”, care va trudi mult pentru satul și credincioșii care l-au adoptat: el va finaliza construirea noii biserici de piatră, în locul celei vechi de lemn dărămată de maghiari în 1848⁴², va ridica și o școală poporală, atât de dorită de Șaguna.

Meritul lui cel mare - **legenda popii Pătru din Hodac**⁴³ - scrisă așa cum a fost auzită din „gura bătrânilor”, trimisă episcopului⁴⁴ împreună cu contractul în lb. maghiară din

1704, care vorbesc despre „goanele” prin care a trecut „mititica bisericuță” de lemn, cioplită cu propriile mâini de popa Pătru.

Dacă vom număra cei 51 de ani cât a slujit credincioșilor din cele două parohii, Ioan Brâdușe va intra în pomelnicul celor mai statornici preoți - Sângiorgiul de Pădure nu-l va părăsi timp de 34 de ani, înfruntând toate greutățile, care n-au fost puține, câștigându-și dreptul „de a se odihni” lângă biserică - într-un mormânt străjuit de un vechi și frumos stâlp de piatră - inscripția ștearsă de vremuri, am putea-o completa noi, cei care doar i-am citit pătimirile, și să scriem: „Aici odihnește în Domnul găsindu-și odihna pribegi-tul, osânditul și alungatul preot Ioan Brâdușe. Fie-i țărâna mai ușoară decât viața”⁴⁵.

Elena Mihu

Anexe

Anexa 1

Sibiu, 12 mai 1849

Comisarul ministerial Berde Jozsef, prin decretul Nr. 509 din 12 mai 1849, îi încredințează notarului consistorial Ioan Hannia conducerea provizorie a Consistoriului Ortodox din Sibiu, declarând postul „vacant”, prin plecarea episcopului Andrei Șaguna.

509/1849 Sz.K.B

A Görög nem egyesült hitűek Consistoriuma Jegyzője és Levéltárnokának
Hánnya János Urnak!

A görög nem egyesült hitűek megyéjére nézve egy Főnök hiánya nagyon érezhető, nem lévén központ honnan az oláh nép szívére és lelkére hatni lehessen; én tehát addigis míg amegürült püspöki székre nézve a közoktatási ministerium által intézkedés tétetnék e megye belső Kormányával önt, mint a ki nákem jó érzelmű hazafi ként ajánlatott – ideiglenesen megbizom.

Ezt ön e megye kebelében közhírré fogja tenni, s a mint bizton reményilem minden befolyását hazafiui buzgalommal arra fogja fölhasználni, hogy a tév-utra vezetett oláh népet erkölcsiségre, a törvények iránti

engedemességre, joltevői iránti háládatosságra oktassa különösen pedig világosítsa fel az oláh népet arról, hogy a dézma lelengedését, az urbéri tartozások (robot) ingyen elengedését, birtokhoz jutását, s így a szolgaság porából szabad honpolgárrá lett felemeltetését egyedül a magyar nemzet nagylelkűségének, önmegadásának és áldozat készségének köszönheti, és hogy mindön a magyar nemzet és annak szabadsága ellen fegyvert emelt, nemcsak joltevői szívébe vert tört, hanem éppen önszabadsága letiprására nyujtott kezét a haza közellen-ségeinek, mert meglehet az oláh nép győződve a felől, hogy ha a magyar ki jelenlegis magyarhon minden népiessége függetlenségéért és alkotmányos szabadságáért egyaránt ortja drága vérét meg nem oltalmazná, bizonyára azon rabigába sülydendene vissza, melyben századokon át nyögött; szoval megtanitandja őket miként tehetik jóvá eddigi büneiket, s lehetnek ezután a hazának jobb és hübb polgárai s így önben helyezett bizalmamat tettleg igazolni igyekezend; mert csak úgy lehetünk mindnyáján boldogok hazánk ujonnan fölállítandó alkotmányos épületének közös hailékában.

Nagy- Szeben, Majus 12-en 1849

Berde József s.k.

Traducere:

Domnului Hannia János secretar și șef al arhivei Consistoriului de confesiune ortodoxă!

În legătură cu lipsa care se simte a unui conducător al credincioșilor de confesiune greco neunită [ortodoxă] și care să poată influența viața religioasă și sufletească a românilor: Eu [subsemnatul] mă angajez, mă bizui pentru o vreme nedeterminată, să girez unele afaceri religioase, care intră în competența funcției de episcop, până la ocuparea scaunului episcopesc al comunității ortodoxilor. Acest lucru va trebui să-l aduceți la cunoștință credincioșilor din sânul comitatului; și sper că în acest scop să puteți folosi toate mijloacele și căile existente în folosul călăuzirii populației românești pe calea moralității, în măsura toleranței legislației, cu mijloacele cărora, prin bunăvoință și educație, să ridice la lumină populația românească; și în privința ștergerii robotelor față de nobili, reducerea dijmelor și a altor obligații față de nobilimea maghiară. Și [prin urmare] pentru realizarea acestor deziderate, populația maghiară s-a înarmat pentru a obține libertatea față de nobilimea maghiară, nu numai pentru bunăstarea populației maghiare, ci mai ales pentru că populația maghiară a încercat să lupte și împotriva inamicului comun al patriei < referire la Transilvania>; căci populația românească poate fi convinsă pe de o parte că, în țara ungurească toate populațiile au acționat pentru independență și libertate în egală măsură, adică aceste deziderate erau trezite din secolele anterioare. Prin urmare aceste deziderate pot avea succes numai prin lupta comună a celor asupriți.

Sibiu, 12 Mai 1849

Berde Jozsef m.p.

* Ilarion Pușcariu, op.cit., p. 35-36 p. II (anexe)

Anexa 2

Sibiu, 13 Mai 1849

Ioan Hannia, notarul consistorial, transmite protopopilor circulara nr. 1 din 13 mai 1849, prin care își anunță numirea de administrator al Consistoriului Ortodox, prin hotărârea Nr. 509, emisă din Sibiu, de comisarul ministerial Berde Jozsef.

Prea Onorate D-le Protopoape!

Din privința aceea, că Diecezul nostru și telerul prin depărtarea tuturor D[omni]lor asesori consistoriali de acasă, și încă neînțararea lor în scaunele sale, au rămas în timpurile acestea cele mai momentose, lipsit de toată povața –care de au fost vreodată – acum au ajuns a fi cea mai de lipsă.

Măritul Domn comisariu al stăpânirii, pentru tractul Sibiului și jurisdicțiile de el țiuoare, Iosif Berde, prin rânduiala sa din 12 Mai c.n.a.c Nr.509 sz.k.B. au binevoit, până la altă rânduială, a încrede și respectiv a îndatora pe subscrisul cu ducerea și pertractația tuturor lucrurilor de administrația clerului diecesan din lăuntru țiuoare. Din datorința aceasta a mea, dară oficioasă și mai cu seamă din dragostea cătră patria noastră comună și dorința cea nespūsă cătră binele și fericirea neamului nostru celui tare rătăcit purcezătoare, nu întârziu a te provoca, ca din toate puterile să te străduiești prin preoții subordinați, a lumina și a povățui pre popor, pe calea moralității la cunoștința intereselor sale celor adevărate, la pace, dragoste împrumutată cătră toate popoarele conlocuitoare, și la scultarea legilor stăpânirii noastre cei părintești, care ca o maică bună nu mai face nici o deschilinire între fii săi, pentru că numai așa ne vom putea folosi și vom putea rămânea în stăpânirea bunătăților și drepturilor prin mărinimitatea și heroismul nației maghiare dobândite, adecă ștergerea iobăgiei, a dijmelor și ridicarea tuturor la starea de cetățean liber al patriei comune.

Sibiu, 13/1 Maiu 1849

Ioan Hannia m.p.

Proto-diacon și notar consistorial

* Ilarion Pușcariu, op.cit., p. 35-36 p.II (anexe)

Anexa 3

Sighișoara, 9 iunie 1849

Conform hotărârii cu nr. 649 din 9 iunie 1849, dată de Magistratul maghiar din Sighișoara, se aprobă ca comunitatea ortodoxă din Daneș să-și aleagă alt preot în locul preotului Ioan Brândeș, fugit din parohie de frica insurgenților maghiari, încă din 19 ianuarie 1849. Cererea credincioșilor români, aprobată, va fii înaintată protopopului Zaharia Boiu, obligat să ducă la îndeplinire organi-

zarea unui concurs pentru ocuparea postului
- considerat pe nedrept vacant.

Traducere:

Extras

Din procesul verbal al Magistratului din
Sighișoara din 9 iunie 1849,

Cu nr.649/ [1]849

Comunitatea satului Daneș ne prezintă că, preotul ei Ioan Brândușe, a dispărut <refugiat în Țara Românească> cu familia sa, din 19 ianuarie anul acesta, și că a lăsat comunitatea orfană. Aceasta ne roagă, să ne preocupăm mai mult de ea și să creăm ocazia ocupării parohiei, că nu se pot lipsi de episcopi <preoți> diocezani.

Acest anunț i-a fost adresat lui Zaharia Boi[u protopopol Sighișoarei] împreună cu cererea, de a-și face mai multe convingeri despre stările de lucru și în cazul în care fostul preot al satului Daneș, Ioan Brândușe, și-a părăsit într-adevăr satul, și nu apare numaidecât, atunci îi vom da comunității un alt preot. Rezultatul însă se va raporta aici.

Transcris conform procesului verbal

Prin Friedrich Simonis ?

* Orig. lb. germană. Arhiva Mitropoliei
Ardealului din Sibiu, doc.37/1849, f.12

Anexa 4

Sighișoara, 18 iunie 1849

În ședința din 18 iunie 1849 a Magistratului din Sighișoara, s-a luat în discuție raportul protopopol Zaharia Boiu, în care prezintă situația critică, în care a ajuns parohia din Daneș, devastată de insurgenților maghiari; preotul Ioan Brândușe va fi obligat să-și părăsească parohia, refugiindu-se cu familia în Țara Românească. Poporul rămas fără preot, se va risipi „*asemenea unei turme de oi părăsite de păstor*”. În lunile de iarnă, protopopol va trimite un înlocuitor din satul vecin Laslea, pentru a le sluji în cele spirituale, credincioși cer preot permanent, ne mai așteptându-l pe preotul lor. Se face „*candidație*” de preot, din cei trei, câștigător va ieși Zaharia Tătar din Laslea, cu 104 voturi.

Traducere:

Extras

Din procesul verbal de ședință din 18 iunie

1849,

Nr.699/1849

Arhidiaconul Zaharia Boi[u], raportează în actul cu nr.649/anul curent: după ce în luna aprilie, anul acesta, s-a convins că preotul Ioan Brânduș din Daneș și-a părăsit într-adevăr biserica și fiii spirituali, s-a ridicat și a plecat cu toate ale sale și cu familia, după ce biserica și casa parohială au fost devastate și jefuite, iar poporul era risipit asemenea unei turme de oi părăsite de păstor, el [protopopol] tocmai s-a gândit, și în urma hotărârii din 9 mai, l-a instalat pe preotul din Laslea Zaharia Tătar ca să fie duhovnic celor din Daneș. Acesta a îndeplinit serviciul divin în mod normal, însă comunitatea din Daneș și-a exprimat dorința de a avea un duhovnic adevărat, atât lui, cât și comandantului locului, datorită numărului mare de credincioși, după care, și la sugestia comandantului locului, pentru a da satisfacție comunității de credincioși din Daneș, a dispus să meargă în 12 iunie la Daneș și pe 13 iunie a ținut în fața bisericii o cuvântare în fața poporului adunat, în care a hotărât să aleagă în locul preotului Ioan Brândușe, că de când a plecat, nu se mai știe nimic despre acesta. S-a putut vedea limpede din ochii și de pe fețele poporului, dorința de a avea un duhovnic (tocmai câte-va rude ale preotului Ioan Brândușe au refuzat să-și exteriorizeze această dorință).

După aceasta au fost candidat : 1.Vasile Leicu din Sighișoara, 2.Nicolai Moldovean din Seleușul Mare, 3.Zaharie Tătar din Laslea Mare. Dintre aceștia, primul candidat a obținut 0, al doilea 4, al treilea 104 voturi. După ce alegerea de preot s-a încheiat, poporul a cerut ca de îndată ce este posibil, să-l ducă pe noul preot la Daneș ca să-l instaleze.

Raportând sus-menționatul arhidiacon rezultatul alegerii preotului de la Daneș, și adăugând, că preotul ales Zaharie Tătar dispune sub aspect moral și profesional de calitățile unui duhovnic, acesta vă roagă să confirmați rămânerea ca preot a aceluia, dar în același timp de a permite și confirmarea alegerii de către Minister – ei neavând [ortodocșii] deocamdată nici episcop diocezan, nici consistoriu.

Raportul despre alegerea preotului din Daneș, petrecută la 13 luna aceasta, în prezența și sub conducerea arhidiaconului Zaharie Boi[u], făcută de către locuitorii neuniți, a fost luată la cunoștință de către Magistrat, cu nota, că după principiile noului

sistem electiv, alegerea satisface pe deplin expresia voinței colective, astfel că cel ales poate să ocupe funcția încredințată ce este declarată de către raportorul arhidiacon Zaharie Boi[u] în nota sa.

Extrasă conform procesului verbal, de către Fredrich Simonis

* Orig.lb.germ. AMA Sibiu, ibidem, f.4-5

Anexa 5

Brașov, 19 iunie 1849

Franz von Dorsner, numit comisar imperial în noul regim absolutist, de la Brașov în 18 iunie 1849, va publica proclamația „Către populația Transilvaniei”, prin care cere ca ordinea și siguranța să se restabilească. Să fie respectată de fiecare locuitor din această țară „greu încercată de revolte și alte delictе” - aceasta fiind cea mai mare dorință a împăratului.

Traducere:

Către populația Transilvaniei!

Numit comisar pentru Transilvania, aduc aceasta cu anexa, pentru cunoașterea generală, că tot ceea ce să află sub numele de autorități civile și mandatarî în toate chestiunile administrative, să se îndrepte spre mine, și orice dispoziție provizorală pe care eu o consider ca necesară, să se îndeplinească cu punctualitate și fără ezitare.

Cea mai caldă dorință a Majestății Sale a Împăratului și a Regelui nostru în această țară, greu încercată de revoltă și alte delictе, ordinea și siguranța să fie restabilite cât mai repede posibil.

Obligația fiecărui om cinstit și cetățean loial, ca și a mea, este de a acționa după puteri pentru cea mai grabnică îndeplinire a acestei dorințe.

Că această îndeplinire poate fi pusă în viață cât mai curând, mi-o garantează, simțul loial al acestor locuitori ai Transilvaniei, în număr nesfârșit de mare.

Brașov, 19 iunie 1849

Franz Dorsner m.p

Comisar cesaro-crăiesc.

* Nicolae Popea, *Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei Șaguna sau luptele naționale politice ale românilor*, tom. 1, Sibiu,

1889, p. 359

Anexa 6

[Daneș, după 15 august 1849]

Preotul Ioan Brândușe, după întoarcerea din refugiu, cere Magistratului din Sighișoara să fie primit înapoi în satul său, unde a slujit 17 ani, fiind nevoit să-l părăsească pentru a-și salva viața, plecând cu trupele imperiale în Țara Românească. La întoarcere găsește postul ocupat de un preot din satul vecin, cu aprobarea autorităților maghiare, în „complicitate” cu protopopul Zaharia Boiu - cere să fie „așezat”, conform proclamației comisarului imperial Dorsner din 19 iunie 1849.

Traducere:

Onorate Magistrat!

Au trecut deja 16 ani de când mi-am încheiat serviciul ca preot al românilor în comunitatea Daneș. În timpul revoltei și a acțiunilor criminale ale ungarilor, pentru a-mi proteja viața și a familiei mele am luat hotărârea fermă de a mă atașa trupelor cezaro-crăiești, cu care am călătorit până în Valahia și am stat acolo în mod sărăcăcios până ce aici s-a îndreptat din nou situația și m-am bucurat să-mi reocup postul cu toată siguranța,

Totuși, când am pășit în stația mea, la Daneș, mi-am găsit postul ocupat prin înlocuire făcută de către unguri cu un altul, care se exprima foarte vehement că vrea să mă scoată din acel loc. De aceea, și pentru că eu, ca bolnav, nu mai pot sta să mă întrețin împreună cu familia în locuințe străine, mi-am luat libertatea ca să mă încredințez onoratu-lui Dumneavoastră Magistrat, care același, în virtutea ordinului domnului colonel și comisar cezaro-crăiesc von Dorsner din 7/19 iulie 1849 poate să găsească o cale să-mi pot reocupa postul, ca pe viitor, să-l oprîți pe locțiitorul care a fost pus de unguri, și începând de azi, să mi să plătească în mod corect salariul întreg care i se cuvine unui preot valah. Pentru că acela refuză atât de tare să plece de pe locul meu, mă încredințez pe onoarea și îndrumarea unui cinstit Magistrat, și o arăt cu toată speranța, onoratu-lui Dumneavoastră Magistrat.

*cel mai supus servitor
Ioan Brândușe
paroh în Daneș*

* Orig. lb. germană, AMA Sibiu, doc 37/1849, f. 9

Anexa 7

Daneș, 6 septembrie 1849

Comunitatea ortodoxă din Daneș descrie pătimirile prin care a trecut biserica și credincioșii ei, în anul 1848-1849, pentru că n-au vrut să-l denunțe pe preotul lor Ioan Brândușe și pe alți săteni români urmăriți de armata lui Kosuth biruitoare, care au omorât 40 de români; în ziua de 17 februarie 1849, biserica și casa parohială spartă și prădată. Acuze grave, dar nedrepte, i se aduc preotului Ioan Brândușe, pentru: „*furăturile de la curțile domnilor ungurești*”, care erau cerute de Comitetul Național Român, pentru aprovizionarea, în cazul nostru, a Legiunii III-a condusă de prefectul Vasile Moldovan.

Prea Cinstit și Sfânt Conzistorium!

Din turburările ce au fost în țara noastră, satul nostru Daneș au avut de a suferi cele mai simțitoare și dureroase patimi, că preotul cel avem Ioan Brânduș, fiind atins cu multe furături de la curțile domnilor ungurești ca biruitori peste noi, acelea au adus perire la vreo 40 de oameni ce s-au pușcat, că [de] ce satu n-au putut da pe popa și ceilalți pe care [ii] căuta, fiind fugiți.

Parohia între patimile cele grele, doară, ca batăr în cele sufletești să fim mângăiați cu dumnezeieștile slujbe, de care eram lipsiți de tot, că: preot nu avem, biserica era spartă și jăfuită de ungurii, care tot ce au aflat aici bun pentru ei au răpit, și ce nu le-au fost de trebuință au stricat, fiindcă părintele nostru nici atâta n-au fost îngrijat, batăr din odăjdiile bisericii să fii grijit ceva – fără numai de sine ș-au avut grijă.

În lipsă de preot, părintele protopopul nostru ne-au fost rânduit slujitori pe vreme nehotărâtă, pe părintele Zaharie Tătar paroh din Laslea, dar așa parohia care stă din mai mult ca de o mie de suflete, având lipsă de păstori sufletesc pe tot ceasul, nu puteam fi îndestulați. Drept aceia făcând rugăminte la cinst[it] Magistrat al locului, ni s-au făcut de acolo rând și cale prin scaonul protopopesc de am căpătat preot statornic, pe susnumitul slujitoriu al nostru Zaharie Tătar, prin legiuită candidație, pe care-l avem și acum așăzat în sânul nostru. Sfinția sa [preotul Tătar] ca păstorul cel bun, cu toate mijloacele a ostenit până ce risipitele oi ale turmii s-au

adunat și pustiita biserică s-au mai deres, cât acum ne poate sluji în trînsa.

Acum dară, când eram mai vinecați de ranele sufletești, de nou iar ne aflăm răniți, că părintele Ioan Brândușă, carele nu de o mare vitejie ca naționalist mare, ci de cunoștința vinelor sale alungat, au fost fugit cu familia sa, și ne-au lăsat în primejdie, osibit de alte popoară, ale căroră preoți n-au fost amestecați la nelegiuiri. Ba încă după ce s-au depărtat de aici, dincolo, au trimis scrisoare înapoi la neamul său, care mulți dintre săteni au văzut și au cetit, pecum că pe dânsul la Daneș să nu-l mai aștepte, că trece în Țara Românească, precum au și făcut. Acum în urma păcii, ce ne-au adus trupele împărătești, rusăști și austriace, [preotul Brândușe] ne face silă prin cinst[it] Magistrat, cu Proclamație [a] domnului Doșner [Dorsner] din 7 și 19 iunie a.c. [1849], ca să ne fie iar preotul. Vrând a să băga cu puterea în casa preoțască a parohiei, peste preotul cel aici statornicit – ci nefiind în stare de a putea face aceasta, au adus din partea cinstit Magistrat o comisie acum în 31 a lunii trecute [august], căruia noi jos iscăliții jurați ai bisericii dimpreună cu toată parohia, am dat răspuns: că pe preotul Zaharie Tătar cel avem acum, nu ungurii ni l-au dat, ci noi, pentru lipsa de preot l-am cerut și l-am adus pe cale legiuită, prin porunca și rânduiala cinstit Magistrat și a scaonului protopopesc, în neființa de față a Domnului episcop și a Sfânt Consistoriului, cu care sântem odohniți și așăzați, și ne rugăm să fim lăsați așa.

În privința aceasta totdeodată, rugăm și pe Cinstit și Sfânt Conzistorium Episcopesc, să vă milostiviți a ne lăsa cu preotul cu care toată parohia e mulțumită și îi sântem încredințați păstoriei cei sufletești, spre cea de obște fericire sufletească și trupească, și să nu ni să mai facă silă cu preotul Ioan Brândușă, ce ne-au părăsit odată pentru totdeauna, carele nu de biserică și de popor, ci numai de sine și de familia sa știe a să griji. Și să nu ne mai pricinuiască trapăd și cheltuieli, cu jalbele sale și cu comisiile cu care, de va mai adăoge a ne mai supăra, alte nu-și va folosi, decum de[ș]vălire a învinovățirilor sale, pentru care ș-au părăsit biserica și poporul, acelea care noi până acum le-am tăcut, și le tăcem, iar neodihnindu-să dânsul, să vor dovedi spre a sa pedepsire după legi, și a noastră cu dânsul de obște rușinare.

Al Prea cinstit și Sfânt Conzistorium episcopesc, Daneș, 6 septem[brie] [1]849

umiliți fiii sufletești și slugi
 Daniil Gheaja
 Aninie Babet
 Simion Regman gojman
 Nicolae Costandin
 Ioan Moise Regman
 Dumitru Gheaja
 Zaharie Vlad
 Constandin Bendorfean
 Constandin Tilia
 Ilie Muntianu

S-au scris prin Simion Florea din Foatăr?

Rezumat: Sibiu, 7 septem[brie] Nr.14 [1]849

Daniil Gheaja, Simion Re[g]man, Ioane Moisă, Zaharie Vlad, Costantin Tilia, Ananilie Babit și Ilie Muntean toți din Daneș, arată cum parohul locului Ioan Brânduș, părăsindu-și parohia de groaza maghiarilor rebeli, și așa comunitatea ca să nu fie fără de păstoriu sufletesc, sub stăpânirea maghiară, cu știrea Magistratului locului și a protopopului atârănătoriu, și-au ales prin candidație de paroh slujitoriu, pre parohul [de la] Laslea, Zaharie Tătar, pre care însă acum după restatornicirea păcii și a ordinei legale, parohul Ioan Brânduș întorcându-se la ale sale îndărăpt, vrea să-l scoată afară și să se așeze iarăși în parohie-și.

Deci susnumiții, să roagă ca deoarece zisul paroh Ioan Brânduș, în zilele cele mai năcăjite i-au părăsit de o parte, iar de altă parte, ei sânt foarte îndeclăți ? cu Zaharie Tătar, pre care după lege și l-au ales, să fie lăsați cu acesta.

R-tio: 10/22 sept[embrie] [1]849

Care arătare și cerere să se împărtășească cu protopopul atârănătoriu Zaharia Boi[u] spre a da încoace informație țircumstanțială în lucrul acesta.

* AMA Sibiu, doc.14/1849, f.1-2

Anexa 8

Daneș, 12 septembrie 1849

Protopopul Zaharia Boiu trimite răspuns Magistratului din Sighișoara, informându-l, că s-a deplasat la Daneș <probabil cu comisia condusă de Josef Kraus>, unde s-a citit plângerea cu nr. 973 a preotului Ioan Brândușe trimisă la Sibiu, și Proclamația comisarului Dorschner nr. 1126 din 19 iunie 1849, prin care

se ordonă „restabilirea vechilor stări de lucruri”. Credincioșii și jurații satului au dat răspunsul, că nu renunță la preotul Zaharia Tătar, fiind mulțumiți cu el, că „nu prin guvernul ungar” l-au obținut ca preot la Daneș, ci dorința întregii comunității foarte numeroase de o mie de locuitori, care aveau nevoie de preot.

Traducere:

Ca urmare a însărcinărilor Dvoastră, cu Nr. 973 și 1126/1849, subsemnații s-au deplasat la Daneș, și au făcut cunoscută plângerea cu nr.973 anul curent, a fostului preot neunit Ioan Brândușe din Daneș, făcută la Sibiu pe 12 septembrie 1849, asupra actualului preot neunit Zaharia Tătar și întregului consistoriu <consiliul parohial> neunit din Daneș.

Preotul Zaharia Tătar declară, că el nu a ajuns preot la Daneș din propria lui putere, ci a urmat căile legale, respectiv pe calea decanului și a Magistratului din Sighișoara, a fost chemat de comunitatea din Daneș în locul preotului de atunci, și nu pentru o perioadă scurtă, ci pentru totdeauna, și deoarece el este mulțumit cu comunitatea și comunitatea cu el – el ne roagă să-l păstrăm în această funcție obținută pe drept, cu atât mai mult cu cât el a venit aici, fără influența ungarilor.

Consistoriul neunit din Daneș a declarat, în numele comunității, în prezența și cu consimțirea tuturor vecinilor, că întreaga comunitate este cu totul mulțumită de actualul preot Zaharia Tătar, pe care l-au luat în mod liber, și vrea să rămână la ea.

În același timp, comunitatea neunită din Daneș, sau mai bine zis consistoriului și vecinilor adunați în numele ei, i-a fost citit documentul cu Nr. 1126/849, care conținea Proclamația comisarului imperial a Domnului colonel Dorschner, cu data de 19 iunie 1849, care anunța restabilirea vechilor stări de lucruri.

La această înștiințare, consistoriul declară că ea, comunitatea neunită din Daneș, l-a obținut pe actualul preot Zaharia Tătar nu prin guvernul ungar, ci după ce a fost recunoscut de către onoratul Magistrat sighișorean, că o comunitate atât de numeroasă ca cea din Daneș l-a ales ca preot pe Zaharia Tătar, și că dorește să-l păstreze în continuare ca atare.

După ce declarațiile consistoriului <consiliul parohial> au făcut cunoscute întregii

comunități adunate, comunitatea a recunoscut aceste declarații, ca actul ei de voință.

Daneș 12 Septembrie [1]849

Joseph Kraus

Zacharie Boyu

Protopop grec neunit al Sighișoarei

* Orig. lb .germană, AMA Sibiu, doc. 37 /1849, f.10-11

Anexa 9

Sighișoara, 23/ 11 septembrie 1849

Protopopul Zaharia Boiu trimite răspuns la „porunca” episcopului din 5 septembrie 1849, care cerea ca în termen de 3 zile preotul Ioan Brândușe să fie repus în parohia Daneșului și Zaharia Tătar să se întoarcă în parohia sa din Laslea. Dar a doua zi, venind un delegat trimis de credincioșii din sat, i-au înmânat o „protestație”, prin care refuză să-și mai primească preotul înapoi în parohie.

Prea luminate și Prea osfințite Domnule episcople!

La porunca Prea osf[înțit] M[ării] Tale din 5 sept[embrie] curgătoriu, în privința preoților din Daneș, ce am primit în 8 [septembrie] a curgătorii [luni], și în ziua aceea am și împlinit din partea-mi aceea ce mi s-au poruncit, adică: pre preotul Zaharie Tătar l-am hotărât, ca din ziua aceea înainte să înceteze de la toate slujbele din biserică și parohia Daneșului, și în termen de 3 zile retrăgându-să înapoi la parohia sa Laslea, să aibă loc, fostul aici paroh Ioan Brânduș de aș cuprinde postul său.

În urma aceștia, a doua zi mi-au adus deputatu din partea parohii trimis / goșmanu Simion Răgman / protestația aicea alăturată, care cu plecăciune aștern Prea osf[înțit] M[ării] Tale, umilit rugându-mă:

Să binevoiți a-mi porunci mai încolo cum să urmez, că parohia aceea nu vor să cuprinză pe preotul Ioan Brândușă.

Al Prea luminat M[ării] Tale

Sighișoara 23/11 sep[embrie] 1849

umilit serv

Zaharia Boi[u]

Protopop tractului Sighișoarei

gr[eco] n[e]u]nit]

**AMA Sibiu, doc.37/1849, f.6*

Anexa 10

Daneș, [9 septembrie 1849]

„Protestația” credincioșilor din Daneș, trimisă protopopului, pentru a fi expediată episcopului la Sibiu, sunt hotărâți să nu renunțe la preotul Zaharia Tătar din Laslea, rugându-l să nu pună în aplicare hotărârea din 5 septembrie 1849 prin care cere ca preotul Ioan Brândușe să fie așezat „în slujba ce o au avut mai dinainte”.

Prea cinstite părinte Protopoape!

Noi sătenii din Daneșu, în urma ordinații generoase de către reverendisimu Prea onoratu M[ăria] Sa Domnul Domn episcop: „ca să restaurăm lucrurile cu parohii slujitori, după modrul vechiu”, și cu poruncă în scris prin Prea onorat D[omnia] Voastră, nouă trimisă:

În urma zisei, sau după acesta, năzuind cu multă supunere cătră Prea onorat D[omnia] Ta – cu plecăciune ne rugăm – fiind într-această întreprindere după dreptate porniți a o isprăvi, a nu să pune în lucrare această rânduială, ce ni s-au citit azi: „ca adică să înceteze p[ărintele] Zaharie Tătar a ne mai sluji, și să între pă[rintele] I[oa]n Brândușe în slujba ce o au avut mai dinainte” - până când ne vom arăta și noi cu cererea noastră la Prea onoratul și Mult luminatul Scaun episcopesc, până va sta lucru – suspensu – neisprăvit, voim să ne slujească părin[tele] Zaharie Tătaru, pe domnia lui îl ținem a ne fi în toate lipsele preotul nostru.

Prin acesta, rugându-ne și nădăduind doritul rezultat al declarației noastre rugăminți, sântem

Ai Prea [s]fînțit Domniei Tale umiliți supuși

Constantin Bendorfean

Dumitru Gheaja

Andrei Lazăr, foatăr

Costandin Tilitcsa

Zaharie Costandinu

Zaharie Vlad

Simion Regmanu, gociman <primar>

Nicolae Costandinu

Ioan Moise

Ilie Munteanu

Daniilu Gheaja

Simion Florea, foatăru <făt>

**AMA Sibiu, Ibidem, f.7*

Anexa 11

Daneș, 13 septembrie 1849

Plîngerea preotul Zaharia Tătar adresată episcopului, prin care se roagă să-l nu-l trimită înapoi la Laslea, pe care o consideră, că „e o mare rușine și ticăloșie”, neștiind dacă credincioșii de acolo îl mai primesc înapoi.

Prea luminate și Prea osfințite Doamna Doamne episcopie al nostru Prea milostiv Stăpân și îndurat Părinte!

Cu porunca M[ării] Tale din septembrie curg[ătoare], părintele protopop Zaharie Boi[u], mă oprește sub datu 20/8 septembrie cu toate slujbele de la biserica și parohia Daneșului, și mă hotărăște să mă retrag la parohia Laslii, de unde am venit, în termin de 3 zile, să deschiz locu părintelui Ioan Brândușă. La aceasta eu mă văz foarte ticălos și rușinat, fiindcă eu nu din sinea mea, nici îmbulzit cu vreo mijlocire necuviincioasă, ci în vremea cea mai primejdioasă și de nevoie, m-am dus din Laslea în Daneș, pe cale legiuită, care acum văz că mi-au adus mie o mare rușine și ticăloșie a mă întoarce la parohia, care nu știu încă voiva [vor voi] a mă cuprinde înapoi la sine, sau nu, și aici unde acum sânt, mi-am adunat cele pentru trai.

Cu lacrimi, rog mila Mării Tale, să nu mi să socotesc împotrivire poruncii arhieresti aceasta, că ce îndrăznesc a-mi arăta și eu pricinile, și până aceste să vor încunoștiința limpede Mării Tale, cu plecaciunea mă rog să am grația Mării Tale a fii nemîșcat de la locu lăcuinții unde sânt acum, care nădăjduind de la părinteasca îndurare, sânt

Al Prea osfințit Mării Tale

Daneș, 13 septembrie [1]849

umiltă slugă

Preotu Zaharie Tătar din Daneș

* AMA Sibiu, ibidem, f.8

Anexa 12

Sighișoara, 24/12 septembrie 1849

Răspunsul cutremurător al protopopului Zaharia Boiu, trimis episcopului, despre cele întâmplare în parohia Daneșului: în data de 17 februarie 1849 au năvălit trupele ungurești „revoluționale” peste satele din scaunul Sighișoărezi, iar românii s-au împrăștiat care pe unde au putut „ca de o furtună de frica

tirăniei și a cruzimii”; credincioșii din Daneș, numai după ce generalul Bem publică prochemăciunilor, s-au întors la casele lor „unii mai curând alții mai târziu”, dar și-au găsit biserica jefuită, oamenii speriați, căutându-și alinare numai în „dumnezeieștile slujbe și nu le avea” - numai atunci au apelat la Magistratul locului, să le dea alt preot să le aline suferința, așa l-au ales pe tânărul preot din Laslea. În urma comisiei mixtă, trimisă în 12 septembrie, la plîngerea preotului Ioan Brândușe, spune protopopul, ei au trimis o delegație cu o protestație, pentru a-l informa că refuză categoric să renunțe la preotul ales, Zaharia Tătar.

Prea luminate și Prea osfințite D.D. Episcopole!

Fiindcă din turburările timpurilor timpului trecut, parohia Daneșului din Protopopiatul nostru, au rămas în mare neodihnire în privința preoților, atâta pentru sine însuși și preoții săi, cât și pentru Scaunul Protopopesesc, care az[i] nu este în stare de a-i putea împăca și odihni.

Viu, drept aceia, din detorie cu arătarea împrejurărilor acestuia lucru, cătră Prea luminat Scaun Episcopesc, căruia umilit mă înfățșez, cu rmătoarele:

Din năvălirea trupelor ungurești revoluționale care din 17/5 feb[ruarie] a.c. au călcat mai întâi pre pământu regesc în Scaunul Sighișoarii, împărțindu-să și risipindu-să poporul nostru român, ca de o furtună, de frica tirăniei și a cruzimii acelora, mai pe urmă s-au mai adunat pre la lăcașurile sale cu simțitoare păgubiri, preoții și mirenii, mai ales după Procheăciunile generalului Bem, unii mai curând alții mai târziu – una din cele mai pătimase, era parohia Daneșului, cu biserica rănită și jăfuită, oamenii spăriați și risipiți – numai la biserică își căta mângăierea, dar nu putea să o afle, că: biserica era pustiită, de prectu lor Ioan Brândușe, ce era depărtat deci cu toată familia nu să știa nimic de dânsul, poporul dorea dumnezeieștile slujbe și nu le avea.

Între aceste împrejurări, din porunca dregătorii sub care eram [maghiară], am rânduit acolo slujitoriu pre cel mai aproape și în stare vecin p[ărintele] Zaharie Tătar, parohul din Laslea, <încă> în ziua de 24 aprilie a.c. Dar, zisa parohie, neputându-să îndestului cu atâta, au făcut rugare la on[oratul] Magistrat, carele îndată după pofta lor, mi-au poruncit sub dto 9 iunie a.c. Nr.949, de am făcut can-

didație de preot static, aici. Aceasta deodată, fu fără rezultat, că preotul Ioan Gheaja din Beșa, pe de altă cale au împedat lucru prin comandatele local unguresc Grofu Franc Haler, de acolo s-au poruncit sub dto 16 iunie a.c., ca de n-au să fac candidație în care să fie și p[ărintele] Ioan Gheaja. Acesta s-au și săvârșit, având lângă mine pre un ofițir militar unguresc, anume Bolog din partea Plaț Comand. Rânduie. După care mi s-au poruncit, atâta de Plaț Comand., cum și de la on[orat] Magistrat[ul] locului sub unu dto 25 iunie a.c. ca numaidecât să îndestulez voia și lipsa poporului dăneșan/ carele ne-ncetat striga și cerea preot/ cu restatornicirea votizantului preot Zaharia Tătar, și așa cu mare mulțumirea a tot poporul, s-au adus și așăzat acesta aici în casa parohii, care era goală și curtea cu grâina și biserica împrejur, toate pustii.

Acestea cum s-au întâmplat cu parohia Daneșulu, în neființa de față a M[ării] Tale și a On[orat] Conzistoriu Episcopesc, îndată după reîntorcerea trupelor împărătești rusești și austriace, în urma așa numitei înștiințare a Domnului Dor[s]ner ce[saro] rege[sc] comisariu din 6/18 iulie a.c., am și făcut umilita-am relație sub dto 16/4 august trecut, când încă nu știam nimic de p[rintele] Ioan Brândușe, aceasta acum și Prea luminat M[ării] Tale nu lipsesc curat și limpede a încunoștiința.

Mai dincoace, primind porunca M[ării] Tale din 5 septem[brie] curgătoriu, ca fără întârziere să suspendez pe p[ărintele] Zaharie Tătar, din Daneș din toate funcțiile, și pre dânsul să-l trimiți cu relația la Sibiu, iar parohia să o predau p[ărintelui] Ioan Brândușe.

Aceasta eu în ziua 20/8 septem[brie] c[urent], cum am primit, o am și făcut cunoscută, atâta jăluitului preot Zaharie Tătar, cum și parohii, hotărând prea acesta: să înceteze de la toate slujbele și în termin de 3 zile să să ridice de aici, cu totul, ca locul să rămâie slobod fostului paroh Ioan Brândușe; însă a doua zi parohia nemulțumită, au trimis o deputație aici la mine, cu protestația, ce o am așternut M[ării] Tale, ieri sub pecete, prin p[ărintele] Ioan Brândușe.

Iar înainte de aceasta, pe jalba p[ărintelui] Ioan Brândușe, on[or] Magistrat local, au poruncit o comisie mixtă spre cercetarea jalbii, nefiind atunci știută venirea M[ării] Tale, carea s-au și făcut în fața locului Daneș în ziua 12 septem[brie] a.c., și sub ziua 15/3 a lunii aceștia s-au și așternut investigația aceasta la on[or] Magistrat, care decumva

pană acum nu va fi sosit, fără zăbavă va veni la Prea luminat Sc[aunul] Episcopesc, din care vă veți milostivi a vedea starea lucrului.

După aceasta, care din detorie ofițioasă le fac cunoscute, aștept hotărârea care te vei milostivi a porunci, celui ce sânt

Al Prea Osf[ințit] M[ării] Tale

*Sighiș[oara], 24/12 sept[embrie] [1]849
umilit servitoriu
Zaharie Boiu
Prot[opopol] tract[ului] Sighișoarei
gr[eco] neu[nit]*

Rezumat:

Zaharie Boiu protopopol Tractului Sighișoare arată pre larg, cum lăcuiorii noștri din Daneș, după invazia unguirilor rebeli cuprinderea și a locului acelora – fiind parohul lor Ioan Brânduș dimpreună cu familia fugită – au stăruiat la Magistratul local și la Jurisdicția Militară ungurească, [să primească] slobozenie a-și alege alt paroh prin candidație, pre care, și înceluindu-lîn persoana parohului de la Lazlea, Zaharie Tătar – acum la întorcerea zisului Ioan Brândușe îndărăpt, poporul nefiind îndestulat și mai nainte, nici într-un chip nu va să-l primească iarăși de paroh, ci se roagă ca să rămână cu numitul Zaharie Tătar.

R-tio:22 septem./ 4 oct. [1]849

Văzându-se și din arătarea acesta a referentului protopop, precum și din toată procedura acestui lucru, că preotul Ioan Brândușe, au perdit cu totul încrederea și dragostea poporului atârănătoriu, ca pre numitul preot Ioan Brândușe să-l îndrepteze a-și căuta alt popor pre lângă care s-ar putea aplica.

* AMA Sibiu, Ibidem, f.1-2

Anexa 13

Sighișoara, 26 septembrie 1849

Magistratul din Sighișoara trimite la Consistoriu din Sibiu rezultatul investigației făcută de comisia mixtă, în data de 12 septembrie 1849, în cauza disputei dintre cei doi preoți de la Daneș, cerând ca rezolvarea să vină de la episcop.

Nr. 1211/[1]849

Traducere:

Stimate Domn!

În timpul tiraniei ungare, biserica greco-

neunită din Daneș, <rămasă> fără păstor, și la cererea acestei comunități bisericești, în locul preotului Ioan Brenduș, a fost ales preotul greco-neunit Zaharie Tătar. Acum, fostul preot dorește să fie pus iar în postul său, însă Magistratul de aici consideră că această chestiune nu este de competența sa, și-și ia libertatea de a trimite această scrisoare la Sfinția Voastră, pentru a lua hotărârea necesară. Cu cea mai înaltă stimă,

Sighișoara, 26 septembrie 1849

cel mai supus servitor al Magistratului orașului liber regal și al scaunului Sighișoara
(semătura indescifrabilă)

* Orig.lb.germană. AMA Sibiu, ibidem, f.3

Anexa 14

Daneș, 8 octombrie 1849

Protopopul Zaharia Boiu îi cere episcopului, în numele credincioșilor din Daneș, ca preotul Zaharie Tătar să primească „singhilie” pe parohia Daneș, în urma aprobării Consistoriului din Sibiu nr.37 din 4 octombrie 1849, dată la dorința și presiunea credincioșilor de aici.

Prea luminate și Prea sfințite Doamne D. Episcopo!

În urma hotărârii Prea luminat s[finției sale domnului] episcop din 22 sept[embrie] /4 oct[ombrie] a. c. Nr.37 eșită, în privința preoților din Daneș tractul Sighișorii, aflându-mă azi aici în fața locului Daneș, întregă parohia aceasta ș-au arătat mulțumirea sa la hotărârea cu care după a lor dorință și umilita rugare, v-ați milostivit a-i mângăia.

Totdeodată adaugă încă a să ruga, să binevoiți spre a lor desăvârșită odihnirea sufletului, pre nou denumitul preot Zaharie Tătar, desăvârșit paroh a-l face și prin arhierasca binecuvântare cu singilia a-l statornici, să vă milostiviți, care umilită rugare și dorință a lor, cu asemenea încredințare îndrăznesc a o mijloci Prea lum[inat] episcop, cel ce totdeauna, sânt,

Al Prea sfințit M[ăriei] Tale și sf[ânt] Conz[istoriu] Epi[scopesc]

8 oct[ombrie] 1849

umilit credincios servitor
Zaharie Boiu

Protopop Tract[ului] Sighișoarei

Rezumat: Sibiu, 18 octomv[rie] [1]849

Zaharie Boi[u] protopopul Sighișoarei, înștiințează cum că, obștea noastră din Daneș este foarte mulțumită cu rânduiala consistorială din 22 sept[embrie] Nr.37, prin care preotul din Lazlea să rânduiește de paroh acolo, însă pentru a fi însă deplin mângăiată, acea obște să roagă, ca să i să dea parohului cuvințioasă singilie. Totodată să așterne și jalba obștii de la Lazlea prin care să roagă ca să îndatoreze scaunul acesta episcopesc pe preotul lor de mai nainte Zaharie Tătar, să-l treacă la altă obște, ci să rămâie acolo, iar de nu să-i mângăie cu alt preot.

R-tio: 29/ 8-bris [octombris] / 10/ 9-bris [noimbris]; 193/ 1849

Să se rescrie arătătorului protopop, ca pe preotul Zaharia Tătar, să-l îndrepteze încoace pentru a-și scoate cuvințioasa singilie. Iar încât e pentru jalba obștii din Lazlea, să se spuie, cum că Consistoriul nu poate abate de la hotărârea de sub Nr.37 a.c. și să să îndatoreze arătătorului protopop, ca să facă cuvințioasa punere la cale, pentru ca obștea numită să nu pătimească prea scădere sufletească.

* AMA Sibiu, doc. 112, f.2

Anexa 15

Laslea, 7 octombrie 1849

„Jalba” credincioșilor din Laslea care se plâng episcopului că preotul Zaharia Tătar, care numai cu un an în urmă a fost sfințit pentru parohia lor, acum i-a părăsit „dându-se pe voia dănășenilor”, uitând că în perioada „stăpânirii maghiare” a fost arestat de două ori, și l-au „dus să-l prăpădească”, și ei l-au scos din mâna vrăjmașilor, punându-și viața ca chezăși - cer să fie luat „la dare de seamă”, pentru batjocura care le-a făcut-o, lăsându-i din nou cu preotul cel bătrân și bolnav, care nu le mai poate sluji

Prea luminate și Prea osfințite Doamne Doamne Episcopo!

În anul trecut Măria Ta te-ai milostivit a ne preoții pe fiul parohului nostru Ioan Tătar, anume Zaharia Tătar, după voia și rugămintea noastră, de care lucru tare ne-am bucurat, dară acum sântem cu totul mâhniți: că pe vremea când eram Împlași sub

stăpânirea maghiarilor, de două ori l-au prins unгурii, de unde l-au dus să-l prăpădească, și noi tot l-am scos ca pe al nostru preot cu punerea vieții noastre, pe urmă în loc de mulțămă, ne-au lăsat și dându-se pe voia dănașenilor, s-au dus acolo preot, și noi am rămas iarăși cu preotul cel bătrân și livid de toate puterile de nu e harnic să ne slujească s[ânta] litur-ghie și c[ele]l[alte].

Cu lacrimi rugăm mila Preaosfințit Mării Tale, să te milostivești a porunci zisului preot Zaharie Tătar, ca să se întoarcă la locul său lângă bătrânul său tată, și să ne slujească ca preot al nostru; că pe satul nostru s-au preoțit, nu pe Daneș – altmîntrelea ne rugăm, să se ieie la darea de seamă, din ce pricină ne-au lăsat și ne-au făcut o batjocură ca aceasta. Pe urmă ca preot vrednic, a ne mângăia, să te milostivești,

*Al Prea osfințit Mării Tale
Lazlea în 7 octomvrie [1]849
Umiliții fiii sufletești
Petru Pop goșman
Vasilie Suci
Gheorghie Dop Nicolae Neag
Nicolae Oprea
jurații bisericii cu toată parohia Lazlii
Sc[ăunul] Sighișoarei
Din filia Hodvilag
Samoil Gheorghie gociman
Ioan zaharie
Petru Moșoi <...>*

Rezoluție. Sibiu 18 octombrie 1849

112/[1]849

Fiindcă parohul Zaharie Tătar s-au aflat cu cale și de lipsă chiar și după cererea lui a se muta din Laslea la Daneș, Consistoriul episcopesc, nice mai abate de la hotărârea aceasta Nr.37 / [1]849. Pentru ca suplicanții însă să nu pătimească în cele sufletești, s-au dat protopopului atârănători îndreptare, că poartă grjă în privința aceasta.

Sibiu. Din ședința Cons[istorială] în 24 oct./ 8 nov. [1]849

Prin Ioan Hannia notar consi[storial]

* AMA Sibiu, ibidem, f.1

Anexa 16

Daneș, 6 octombrie 1849

Protopopul Zaharia Boiu raportează episcopului, că a cercetat pagubele făcute la biserică, casa parohială și școala din Daneș, de către „rebeli maghiari”, suma se ridică la

1622 f.w - între obiectele furate, se afla și sf. antimis, un credincios pe nume Nicolae Tătar, s-a oferit să meargă la Sibiu să cumpere altul nou, având dorința să-l primească chiar din „prea sfintele mâni împreună cu arhierasca binecuvântare” a episcopului.

Prea luminate și Prea sfințite Doamne D. Episcopi!

Cu prilejul vizitației protopopești, aflându-mă azi aici în satu Daneș tractul Sighișoarei, am făcut cercetare despre pagubile egleziastice de aci, făcute din partea rebelilor maghiari, care prin aleșii satului în special luându-le, face suma pagubelor 1622 fiorini w.w: la biserică, casa preoțască și școală.

*Între cele pierdute să află și s[ântul] antimis. Deci spre împlinirea acestia mari lipse, acest bine credincios fiu al s[finței] biserici acestia, s-au îndurat a să face dintr-al său binefăcător bisericii cu câștigarea acestui s[ânt] odor. Spre acesta sfârșit, evlavioșia sa dorește ca însuși în persoana-și, să să învrednicească a primii din prea sfințitele mâni împreună cu arhierasca binecuvântare s[fântul] antimis, plătit din proprietatea sa. Cu care dorință a lui îl recomand părinteștii grații și umilit mă rog să te milostivești a-l mângăia – numele lui este Nicolae Tătar, a căruia mângăiere privată, va fi bucuria de obște a multora, între cari și cel ce sunt,
Al Prea sfințit M[ării] Tale*

Daneș, 6 oct[ombrie] [1]849

umilit servu

Zaharie Boiu

Protopop tract[ul] Sighișoarei gr[eco] n[e]u[nit]

Rezumat: Sibiu 18 octom[brie] [1]849

Zaharia Boi[u] protopop [al] Sighișoarei arată cum că călătorind prin satul Daneș, și făcând cercetare despre pagubele pricinuite acolo prin rebeli, din arătările aleșilor satului, au aflat cum că paguba făcută la biserică, casa parohială și școală, să suie la o sumă de w.f.1622.

R-tio: 29 oct/10 nov]1]849

Să ia spre cunoștință și arătătorul protopop să îndrepteze pre obștea păgubită din Daneș a se adresa în privința despăgubirei către comandantele militariu [a] districtului respectiv.

Exped. 29/11

*AMA Sibiu, doc.113/1849

Anexa 17

Daneș, 3 februarie 1850

Preotul Ioan Brândușe îi trimite episcopului, în 3 februarie 1850 un memoriu, în care își povestește pătimirile sale, atât în vremurile insurgențelor maghiari, și ca refugiat în Țara Românească, dar durerea cea mare, a avut-o la întoarcerea acasă, când și-a găsit parohia ocupată de preotul din Laslea, așezat de „vicariatul cel nelegiuit maghiar” în „complicitate” cu protopopul Zaharia Boiu.

Prealuminate și Preaosfințite Domnule Episcopo, mie milostiv Părinte!

Din pricina necredincioșilor insurgenți, carii s-au sculat a răsturna până și paroh împărătesc, a căroră furie într-atâta au fost înfricoșată, cât bine credincioșii tronului împărătesc, au fost siliți a să da în lături. Partea cea mai mare în prințipatele Valahii. Nenorocitul de mine! Ca să-mi păstrez viața și eu am fost unul din cei trecuți în fugă împreună cu preoteasa și copiii, de frica rebelilor.

Dăruind Dumnezeu biruință Împăratului nostru asupra varvarilor la vremea sa, refugiații ne-am întors pașii iarăși la patria noastră, unde în loc de a mă bucura de scăparea de vrăjmași, de mai mare am dat. De vreme ce în mijlocul răzbelului, nefiind eu acasă în parohia mea, preotul Zaharie Tataru din Laslea, încăpând în grația domnului protopop Zaharie Boi[u], carii împreună, văzând voia poporului meu din Daneș, meștesugind și cu tistia politică de pe vremea aceea, s-au așezat de paroh în Daneș - eu am rămas afară, deschis de parohie.

După așezarea răzbelului, toate legile și orânduiele și politice, și din lăuntru, s-au răsturnat, toți protopopii și preoții fugari s-au întors la stațiile lor, unde încât să pot să mângăie, numai eu stau deschis afară de parohie, unde de șaptesprezece ani, cu toată strădania și supunerea, atât a răposatului protopop, ca capelan în cincisprezece ani, atât și poporului preot desăvârșit 17 ani. Adecă după moartea socru[lui] meu, am fost paroh, și contrazicere dreaptă asupra mea n-au fost. Ce e mai mult, la anul 1841 poporul au poftit ca să capăt putere și a duhovnicii. La anul 1846 m-au poftit poporul pentru liniștea, desăvârșit în rândul simbrii preoțăști, a face contact, carc și făcându-să și întărindu-să, atât de jurații satului, cât și de domnul protopop. Mai încolo, la anul 1849, mai vedește domnul protopop împreună cu

jurații, a fi împăcat cu poporul? Acestea de va fi de lipsă, le am toate în orighine, umilit le voi și arăta pohtindu-mi-să, având și si[n]ghilia pe numitul popor.

Prea Sfinte Părinte, caută cu ochii milostivi, alăturând și dreptatea asupra mea și asupra copiilor mei, nu mă lăsa pradă dușmanilor, de vreme ce nu mă simț cu nimica vinovat -. Dară de tot osândit!

Milostivește-te a mă întoarce în parohia mea, cu toată smerenia, îmi iau a face cunoscut, că în ceasurile acestea, îți este cu neputință a ne mângăia pre amândoi, adecă și pe părintele Tătar. Părintele Vasilie Leicu, al doilea paroh de la Sighișoara, s-au mutat la cele veșnice și parohia e vacantă. Milostivește-te a-l muta din parohia mea pe părintele Tataru, în vacanta parohie a Sighișorii, sau dimpotivă milostivește-te a mă introduce pe mine, să nu mi să piarză zilele în osândă, nevinovat. Cu această rămâi, așteptând milostiv mângăiere, sunt,

*Al Prea luminat Mării Tale
obidat fiu
Ioan Brândușă
preot în Daneș*

Rezumat:

Ioan Brândușă, fostul paroh în Daneș S[caunul] Sighișorii, prin jalba sa de preot, 3 febru[arie] a.c. primită, arată cum de frica rebelilor au fost sălit împreună cu familia a trece la Țara Românească. Și cum sub vremea pribegirii sale, parohul din Laslea, Zaharie Tataru, câștigând grația protopopului Zaharie Boi(u) și învoirea poporului, cu știrea nelegiuitei tistii de atuncea, s-au așezat de paroh în parohia Daneșului, scoțându-l pe dânsul fără nici o vină a sa, din parohia în care 17 ani au păstorit. Și macar că toate rânduielele sub rebeli făcute, după așezarea răzbelului s-au răsturnat și toți preoții fugari ș-au dobândit stațiile lor, totuși numai jeluitoriu a rămas afară din stația sa.

Cere, ca din privința nevinovăției sale și a pruncilor, a nu-l lăsa pradă dușmanilor. A să restatornici în parohia avută și pe părintele Zaharie Tatar, a-l muta la Sighișoara în locul răposatului paroh Vasilie Leicu. Sau dacă nu, macar pe jeluitoriu, a-l întări întru paroh în parohia Sighișorii.

Jalba aceasla să împărtășește cu protopopul locului Zaharie Boi[u], spre darea circumstanțialei informații.

R-tio: 23 feb.1850

Să se scrie protopopului Zaharie Boi[u], ca pre suplicantul preot Ioan Brânduși, provizorie să-l aplice în parohia prin moartea parohului Vasilie Leicu din Sighișoara, vacantă rămasă și rezultatul să-l arate încoace fără întârziere!

* AMA Sibiu, doc.179/1850

(Foto 4, 5, 6 - Memoriu preotului Ioan Brândușe, din 3 februarie 1850)

Anexa 18

Formularul „dar împărătesc” înmănat preotului Zaharia Tătar, pentru paguba avută de biserica din Daneș în anii revoluției, suma fiind de 100 de florini, semnat de episcopul Andrei Șaguna și comisarul împărătesc, maiorul Piret.

30 mai 1850

Anul Domnului 1852 în 30 ale luni lui Maiu am eșit noi subscrișii la obștea bisericească din Daneș și i-am ținut o cuvântare mai pre larg despre îndurata domnie a Prea Înălțatului nostru Împărat Frațisc Iosif I, și despre părinteasca Preaînalt aceluiași îngrijire pentru supușii săi credincioși, pentru starea lor, și pentru starea sfintelor lui Dumnezeu Biserici; după acestea i-am vestit, precum că: Maiestatea Sa cesaro-regească Apostolică Frațisc Iosif I, prin preaînaltul său înscris de cabinet din 31-lea Martie a.c. dat către Serenitatea Sa, Domnul guvernator militar și civil principele Karol de Șvarțenberg, sau îndurat a face poporului român din Ardeal în recunoașterea credinței și a lipirei arătate către Augusta Casă împărătească, un dar de șasezeci de mii fiorini argint, spre înnoirea și înzestrarea bisericilor arse și păgubite în decursul resbelului revoluționar din anii 1848 și 1849, din care dar împărătesc au venit jumătate, adecă treizeci de mii fiorini argint

pe Eparhia greco-răsăriteană din Ardeal. Deci subscrișii fiind însărcinați de la înaltul Guvernu prin decret din 26-lea Aprilie 1852 cu împărțirea acestui dar împărătesc, și aflând că și în obștea bisericească din Daneș s-a jefuit biserica și s-au făcut pagubă de 649 f? Au aflat cu drept a da din suslăudatul dar împărătesc un ajutoriu de 100 fiorini argint, care ei numaidecât l-au și numerat prelângă cvietanția reprezentanților susatinsei comunități bisericești, îndatorindu-o, ca darul acesta preaînalt după cunoștința adevărat creștinească să-l întrebuițeze spre lipsele bisericii sale, și să dea socoteală Consistoriului Eparhial despre aceia, cum, și spre ce sfârșit s-au întrebuițat darul acesta împărătesc.

După toate acestea nu am lipsit noi subscrișii și a două oară a sfătui și a învăța obștea bisericească, ca precum deapurarea să fie mulțămitoare către Înaltul nostru Împărat Frațisc Iosif I pentru darul acesta împărătesc, așa și cu credință și cu alipire adevărată nicicând să nu înceteze a fi gata a pune și viața sa pentru Preaînduratul nostru Monarh, și pentru Înalt aceluiași Casă Domnitoare, și în sfârșit aducându-și aminte totdeauna de milele cele mari împărătești, că adecă de iobăgie s-au mântuit și aseminia întreptățire au dobândit, să înnoiască din zi în zi evlavia sa către cel mai bun între Împărați Frațisc Iosif I.

Care toate spre vecinica pomenire puindu-se în Protocolul Bisericii, din Daneș s-au întărit prin subscrierea noastră. Anul și ziua precum mai sus.

B[aron] Piret Major
Andrieu Barone de Șaguna
Aug[ust] Comisariu
Episcop

*ANDJ Mureș, fond Parohia ortodoxă Daneș, inv. 718, dos. 1/1848-1852, f. 103

(Foto 7- Formular „dar Împărătesc” pentru parohia din Daneș)

Note

1. IOAN LUPAȘ, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie.* ed. III, cu o posfață de Matei Albastru, București, 1999, p. 94; LIVIU MAIOR, *1848-1849. Români și unguri în revoluție*, București, 1998, p. 366.
2. ILARION PUȘCARIU, *Mitropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1900, p. 102
3. MIRCEA PĂCURARIU, *Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848-1849. Contribuția bisericii*, Sibiu, 1995, p. 151
4. Anexa 1; ILARION PUȘCARIU, op.cit., p. 35-36 (anexe)
5. Anexa 2; Ibidem
6. IOAN LUPAȘ, op.cit., p. 96
7. Ibidem, p. 104
8. IOAN RĂUȚESCU, *Preoți din Ardeal refugiați în județul Muscel la 1849*, în *Biserica Ortodoxă Română*, an LIV, 1936, nr. 3-4, p. 149-151
9. A slujit în parohia din Bădenii-Pământeni, aproape de Câmpulung
10. Tatăl și fratele lui Iosif Hodoș
11. Care nu s-a întors în parohie nici în octombrie 1849, cum ne spune „*jalba credincioșilor*” - A.M.A, doc. 80/1849
12. Facem referire doar la cei ortodocși
13. Autoritățile maghiare, împreună cu „*Vicariatul cel nelegiuit*” - cum îl numea Șaguna
14. Păstrate în Fondurile Arhivei Mitropoliei Ardealului din Sibiu
15. ANDJ Mureș, *Fond Protopopiatul ortodox Târgu Mureș*, dos. 1, f. 1; și în ILARION PUȘCARIU, op.cit., p. 37 (anexe); ELENA MIHU, *Protopopul Nicolae Gheaja din Paloș în evenimentele revoluționare din 1848-1849*, în *Angvstia*, nr. 10, 2006, Istorie, p. 42 (anexa 1)
16. Anexa 3
17. Anexa 4
18. Anexa 5
19. Anexa 6
20. Anexa 9
21. Anexa 7
22. Înaintea lui a fost preot la Daneș, socrul său, protopopul Ioan Ilivici,
23. Probabil a fost tribun
24. Preotul, împreună cu alți români, credem, că au făcut rechiziții pentru iagărul românesc condus de prefectul Vasile Moldovan din Chirileu; Un alt preot se plânga că a fost arestat de noile autorități, pentru a că, în timpul revoluției a executat ordinul lui Axente Sever

„*de a ridica bucatele de la curțile domnești, și a le duce la magazinele împărătești, sau la loagăre, au trebuit și comunitatea noastră de la Beșinău a duce*” - AMA, doc. 302/1850

25. A. P. ALEXIU, *Din pomelnicul martirilor români de la 1848-1849*, în *Transilvania*, III, nr. 19 din 1 oct. 1870, p. 244

26. Pune și el semnul întrebării, nu credem că au fost aduși la Tg. Mureș, dacă au fost omorâți și aruncați în Târnăvă.

27. Tot al zecelea

28. Anexa 10

29. Anexa 11

30. Anexa 15

31. Anexa 12

32. Cele două proclamații de amnistie pentru români și sași

33. Comandantul militar al orașului

34. Anexa 13

35. Anexa 16

36. Circulara Nr. 524/1852: ELENA MIHU, *Vizita lui Andrei Șaguna în biserica de lemn din Tg.Mureș*, în *Credința străbună*, Anul VII, nr. 1, Alba Iulia, 2002; și în *Anuarul arhivelor mureșene*, I, Târgu Mureș, 2002, p. 120-136

37. ELENA MIHU, op.cit., p. 229

38. Anexa 18

39. Anexa 17

40. AMA, doc. 703/1854; ANDJ Mureș, *Fond Protopopiatul ortodox Tg. Mureș*

41. Aici era ca preot un alt martirizat al soartei, Vasile Rotariu, arestat de 5 ori, acum era închis în temniță prin Ungaria la Mohaci.

42. ELENA MIHU, *Popa Pătru din Hodac, restituit de protopopul Târgu Mureșului, Partenie Trombitaș*, în *Îndrumătorul pastoral*, XIX-XX, Alba Iulia, 2000, p. 218-227

43. Ibidem

44. Episcopul le cerea preoților documente despre bisericile ortodoxe românești, pentru a-și scrie a sa *Istorie a bisericii ortodoxe*; de la Sângiorgiu de Pădure preotul Ioan Brândușe va fi cel care adună și trimite documente cu valoare istorică deosebită

45. Urmașii i-au ridicat o cruce nouă pe care au scris: *Ioan Brândușa, n. 1805, m. 1888 Renovat în anul 1988 de Gh. Brândușa*

Abstract

The sufferings of Priest Ioan Brândușe from Daneș in 1849

In the work "The Sufferings of Priest Ioan Brândușe from Daneș in 1849" original documents are revealed, that describe the sorrows and sufferings of a priest from Daneș, Mureș County, during the Revolution of 1848-1849. In the winter of 1849, when the revolutionary Hungarian army lead by General Bem took over Transylvania, the Romanian villages from the area of Sighișoara were robbed and many innocent people were killed, the village of Daneș experienced its biggest disaster: 40 people paid with their lives, the orthodox church, the dwelling of the priest and the school were devastated, and the priest was forced to leave, together with his family, to Țara Românească, along the imperial troops.

The Romanian priests who wondered about for fear of the "Hungarian rebels" will return to their homes only after August 1849, when the Austrians, helped by the "Muscălești" troops, will occupy again Transylvania, establishing the "absolutist regime".

In the months in which the priest was forced to leave his village, at the request of the inhabitants of Daneș, the Hungarian authorities appointed another priest to serve in the church. When returning to the village, Ioan Brândușe, after 17 years of being a priest there, found his place taken. His ordeal will go on, being forced to write a large number of petitions to the new authorities, in order to get back his parish. Only after three years will he find his peace, moving to the valley of the Târnava Mică River, to Sângiorgiu de Pădure, where he now sleeps his sleep of death nearby the village church, after serving its altar for 34 years.

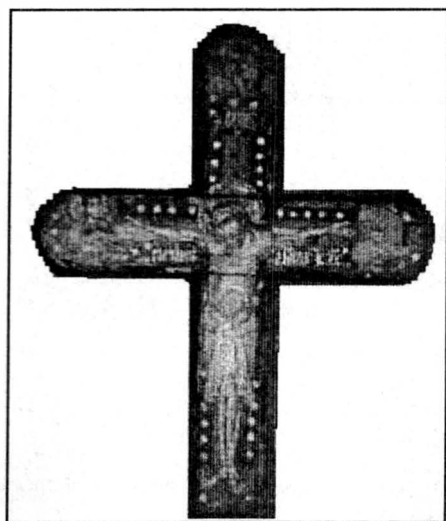

Foto 1 - Crucea de pe iconostasul bisericii din Danes, secolul XIX

Foto 2 - Biserica ortodoxă din Sângeorgiu de Pădure (jud. Mures)

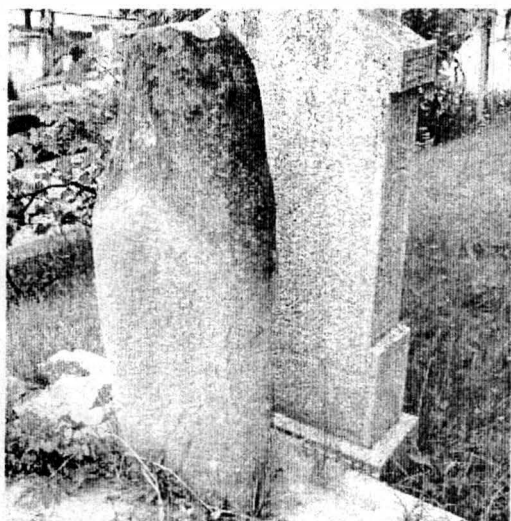
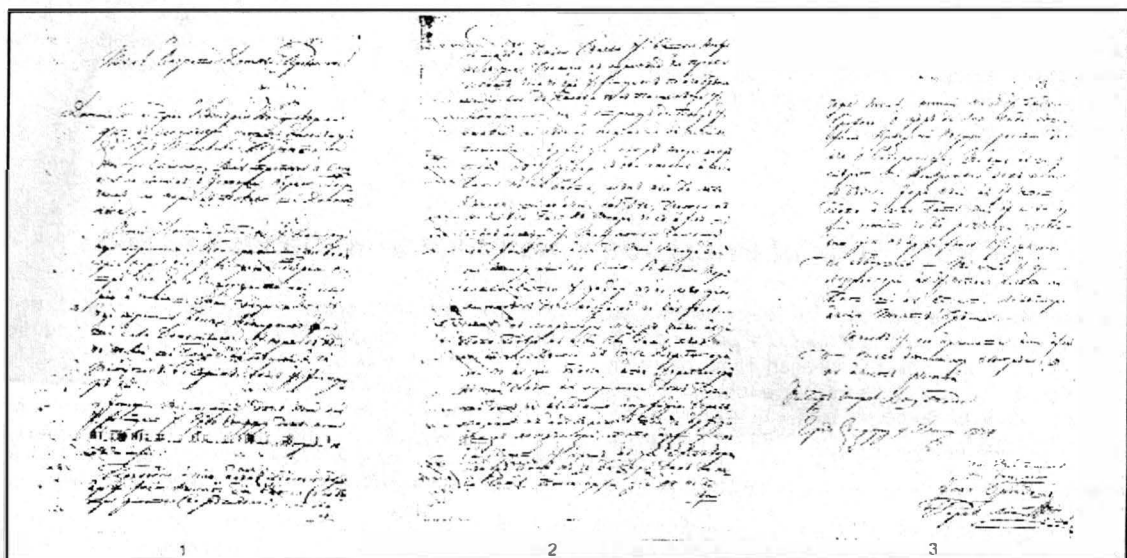

Foto 3 - Piatra de mormânt a preotului Ioan Brândușe, în cimitirul bisericii din Sângeorgiu de Pădure

DOC. 4 - Legendă Popii Pătru, culeasă de Ioan Brândușe în Sângeorzul de Pădure

103

Дина Доминиан 1852 ан 30 але асими аси *Mais* ам еспит ной сьскриши ла
 Общѣ Бисеричѣскѣ дини *Danem* ши им цинѣт о кьбжантаре ман пре-ларг
 деспре Андэрата Домини а Прѣ Анналтатълаш нострѣ Амперат Франциск Јосиф I, ши
 деспре патриѣска Прѣ Анналт Ачелашш Ангрижире пинтрѣ Сѣлшшш сѣл крединчеш,
 пинтрѣ старѣ лор, ши пинтрѣ сгарѣ Сфителор аси Администр Бисеричи; аспз ачестѣ
 им бестит, прѣдмѣка Мѣстегѣ Са чesar-риѣскѣ Апостолнкѣ Франциск Јосиф I,
 прин Прѣ Анналт Саъ Анскрис де Кабинет дин 31-лѣ Марті а. в. лет кьтѣрѣ Серени-
 татѣ Са, Доминѣ Гьвернагор мнантар ши чивна Принципале Парол де Шварценберг,
 саъ Андэрат а фаче попорълаш роман дин Арѣла ан рекъноцерѣ крединчеш ши а ли-
 пирей арзтатѣ кьтѣрѣ Адгета Касѣ Амператѣска ѡн дар де шасезчи де мѣл фюрини
 аринит спре Аннонрѣ ши Анжестратѣ Бисеричилор арсе ши пѣгьбѣте ан декърѣла рес-
 белашире волюционар дин ани 1848, ши 1849, дин каре дар Амператѣск аъ бенит
 жѣмзгате, адекъ трѣзечи де мѣл фюрини аринит пе Впарѣа грего-рѣскриѣнѣнз дин
 Арѣла. Дечн сьскриши финна Анжурчнациа дела Анналтѣ Гьвернѣ прин Декрет
 дин 26-лѣ Апрель 1852, кѣ Амператѣ ачестѣ дар Амператѣск, ши афамѣ, кѣ
 ши ан Общѣ Бисеричѣскѣ дини *Danem* саъ *deficit* Бисе-
 рика, ши саъ фѣжѣт пагьбѣс де *649/2* аъ афамѣ кѣ арѣпт а да дин сьсѣлѣ-
 датѣла дар Амператѣск ѡн ажѣторѣ де *100/1* фюрини аринит, каре
 еи нѣман адекъ лѣш ши нѣмерат прѣлангъ квѣнтациа репрезентанцилор сьсѣтинсѣи
 комънитѣци Бисеричеш, Андаториндѣо, ка дарѣла ачестѣ Прѣ Анналт аспз квѣно-
 щинца адеврѣт крѣцинѣскѣ сѣ а Антрѣвѣнцѣе спре Анпселе Бисеричи салѣ, ши сѣ
 лѣ сокотѣлз Консигторѣлш епарѣиал деспре ачѣл, кѣм, ши спре че сѣфршнт саъ
 Антрѣвѣнцѣат дарѣла ачестѣ Амператѣск.

Аспз тоатѣ ачестѣ нѣ ам Анпент ной сьскриши ши а доуѣ оарѣ а сѣжѣн ши
 а Анѣлѣ Общѣ Бисеричѣскѣ, ка прѣжѣм аѣпѣрѣрѣ сѣ фѣ мѣлѣцмѣтоаре кьтѣрѣ Ан-
 налтѣла нострѣ Амперат Франциск Јосиф I. пинтрѣ дарѣла ачестѣ Амператѣск,
 аша ши кѣ крединчѣ, ши кѣ алипире адеврѣтѣз ничи канѣ сѣ нѣ Анчѣтѣе а фи гата
 а пѣн ши бѣла са пинтрѣ Прѣ Андэратѣла нострѣ Монарѣ, ши пинтрѣ Анналт Ачелашш
 Касѣ Доминтоаре, ши ан сѣжршнт адекъндашш аминте тогдѣйна де мнѣлѣ чѣлѣ марш
 Амператѣшн, кѣ адекъ ас ювѣиле саъ мѣнтѣнт, ши асеминѣ Андрѣпѣцире аъ до-
 ежнѣнт, сѣ аинолѣкѣ дин зи ан зи евлабѣа са кьтѣрѣ чѣл ман бѣн Антрѣ Амператѣци
 Франциск Јосиф I.

Варѣ тоатѣ спре бѣчника поменире пѣндѣлѣ ан Протоколѣ Бисеричи, дин *Da-*
nem саъ Анжрнт прин сьскриѣрѣ нострѣ. Дина ши зиѣл прѣжѣм ман сѣс.

V. J. J. Major
Mag. J. J. J. J.

Auguste Baron de Mardun
Colman

Un protocol de vizitație canonică – imagine a parohiilor din Protopopiatul Ortodox Reghin la anul Domnului 1852

O categorie aparte de surse documentare create de Protopopiatul Ortodox Reghin¹ și aflate în păstrarea Direcției Județene Mureș a Arhivelor Naționale, o reprezintă protocoalele încheiate cu ocazia vizitelor canonice anuale efectuate de o „*comisie vizitatoare*”, reprezentantă a autorității protopopești. Cu mult înainte de reglementarea prin „*Statutul organic*”², ierarhii Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, fie ei episcopi sau protopopi, au avut între atribuții și pe aceea de a efectua „*vizitații canonice*” în jurisdicția proprie, prilej de a cunoaște la fața locului situația reală a comunităților religioase păstorite, sub aspectul nu doar al nivelului de religiozitate și moralitate, ci și din punct de vedere economic, reflectat mai ales de starea lăcașului de cult și de poziția socială ocupată de parohul local. Astfel de „*inspecții*”, se știe, a făcut episcopul ortodox Vasile Moga, chiar dacă el a fost întâiul ierarh al bisericii greco-răsăritene ardelenne în condiții total nefavorabile, determinate de binecunoscutele 19 „*puncte*”, în fapt restricții și interdicții impuse de autoritățile vieneze³. Desigur, la rândul lor, și protopopii ortodocși, inclusiv cei de pe Mureșul Superior, au organizat astfel de acțiuni, care le-au dat apoi posibilitatea să ia decizii pertinente pentru o îmbunătățire a vieții ecleziastice și școlare din parohiile arondate lor.

Subiectul vizitelor canonice în arealul geografic al tractului Reghin a mai fost abordat de noi⁴, dar cercetarea unui fond arhivistic prilejuiește mereu noi descoperiri de informații inedite care merită a fi puse în valoare. Un asemenea caz îl reprezintă protocoalele încheiate la sfârșitul anului 1852 de reprezentanții Protopopiatului Ortodox Reghin în fiecare dintre parohiile „*vizitate*” de ei⁵. Aceste documente reprezintă sursa documentară a celor ce urmează, oglindă fidelă a comunităților ortodoxe din jurul Reghinului, a bisericii greco-orientale românești și a școlii patronate de aceasta la mijloc de veac XIX. Protocoalele în cauză dezvăluie nume de preoți și dascăli, aduc în lumina veridicității relația dintre comunitate și păstorul lor duhovnicesc, atitudinea enoriașilor față de școală și cel ce le educa pruncii.

În 1852, românii ortodocși din jurul Reghinului făceau parte din Protopopiatul Gurghiuului⁶. Acesta îngloba un număr de 29 de comunități, organizate în 24 de parohii (în Toplița funcționau doi preoți, existând două parohii⁷) și 7 filii⁸. Suntem doar la doi ani după recensământul oficial din 1850, astfel că putem lua în considerare cifrele acestuia ca aproximativ identice pentru anul în discuție. Autoritățile timpului au înregistrat în localitățile amintite un total al populației de 23.039 dintre care 15.544 erau ortodocși, deci majoritatea. Jurisdicția protopopiatului era una destul de mare și, ținând cont de posibilitățile de deplasare din acele timpuri, nu era deloc simplu să se întreprindă o astfel de inspecție.

Și totuși... O comisie „*vizitatoare*”, formată din Ștefan Branea⁹ (care se semnează „*namesnic*”, adică un fel de vice-protopop), loțiitor al protopopului Gurghiuului, Zaharia Matei¹⁰ (ajuns la vârsta senectuții și aflat în imposibilitatea de a îndeplini această misiune deloc ușoară), și capelanul protopopesesc Gavril Matea, și-au asumat această dificilă sarcină... Vizita canonică va debuta în 2/10 decembrie 1852 și se va încheia în 22 decembrie același an. Bineînțeles că preoții-parohi erau informați din timp de această inspecție și de obiectivele ei. Din păcate, circulara care anunța vizitația din 1852 nu s-a păstrat, dar corelând conținutul protocoalelor cu o circulară din 1853¹¹ despre aceeași acțiune desfășurată la sfârșitul acelui an, rezultă că de fiecare dată comisia avea aceleași obiective: verificarea veniturilor și cheltuielilor bisericesti din intervalul scurs de la ultima inspecție, controlul protocoalelor matriculare (registrele de stare civilă – n.n. MBD) și a celui în care se consemnau ordinele episcopale și protopopești, încercarea de a rezolva eventualele cauze matrimoniale existente și/sau disensiunile dintre comunitate și personalul ecleziastic, alegerea unui nou comitet parohial, vizitarea bisericilor și a școlilor. În aceeași circulară se solicită asigurarea cazării pentru comisie, pregătirea „*taxei*” pentru comisia vizitatoare și pe cea destinată fondului protopopesesc. Se constată că orizontul tematic al unei astfel de vizite

canonice era suficient de larg, implicând nu doar aspecte strict moral-religioase, ci și de ordin economic, educațional și social.

Nu intenționăm publicarea în întregime a protocoalelor, propunându-ne doar să evidențiem acele informații ce pot contura sau întregi imaginea satelor românești de pe văile Mureșului Superior și Gurghiului la începutul deceniului șase al secolului al XIX-lea.

Prima parohie vizitată a fost Nadășa Română¹², localitate în care se afla și sediul protopopesc, aici avându-și locuința protopopul Zaharia Matei, care îndeplinea și funcția de paroh local. În protocolul încheiat și semnat în ziua de 2/14 decembrie se consemnează hotărârea comunității de a-și muta biserica, și de a ridica un turn folosind banii pe care îi are parohia, iar în cazul în care banii nu ajung, suma se va completa prin contribuția fiecărui locuitor. Despre școală aflăm că era în stare bună, învățătorul fiind plătit cu 85 fl./an¹³.

În aceeași zi „*inspectorii*” poposesc în Urisiu de Sus. Lăcașul de cult de aici a fost ridicat, apoi renovat chiar în 1852, fiind cheltuiți banii strânși din arendarea, prin licitație din doi în doi ani, a celor cinci locuri arătoare și două păduri ale bisericii¹⁴.

Comisia a trecut apoi pe valea Gurghiului, oprindu-se în Ibănești. Potrivit protocolului, biserica se bucura de o stare economică destul de bună, curatorul având în grijă suma de 150 fl, primiți de la „*Ecselenția Sa Episcopul diecesan*” din partea împăratului. Parohia stăpânea, împreună cu parohia greco-catolică, o pădure de strejari, două pășuni și încă o pădure pentru lemne de foc. Biserica mai beneficia de un izvor de venit provenit de la „*rânsari*” care vindeau rânză¹⁵ și care făcuseră contract în 1852 ca „*pe la târgul de vară*” de la Reghin să dea fiecare câte 35 de fl. De asemenea, tot pentru biserică erau destinați cei 20 fl. obținuți anual din vânzarea „*de jupi*”¹⁶. O problemă o reprezenta frecvența școlară slabă, fiind făcut apel la autoritățile competente. Numele dascălului nu este precizat¹⁷.

În ziua următoare, 4/16 decembrie, delegații protopopiatului au poposit în parohia vecină, Hodac. Curatorul a dat seamă despre veniturile și cheltuielile făcute, constatându-se că are în administrare suma de 789 fl. 15 cr., iar cheltuielile făcute s-au ridicat la 803 fl. 27 cr. Parohia primise 150 fl. din mila împăratului prin intermediul episcopului. Aceștia au fost folosiți pentru cumpărarea unui clopot,

diferența de preț fiind recuperată prin contribuția poporului. Raporturile dintre comunitate și preotul local, Ștefan Fărcaș, respectiv personalul ecleziastic, erau bune, părțile declarându-se mulțumite. Comisia a dispus ca duminicile și în zilele de sărbătoare, curatorii să umble cu Discul¹⁸ prin biserică pentru a aduna „*milă*” de la enoriași¹⁹.

A urmat Idicel, unde biserica beneficia de venituri din dreptul de crâșmărit încă înainte de 1848, cu acordul tuturor posesorilor de pământ. Actele doveditoare s-au pierdut, fiind „*deprădate prin Insurgenți*” în timpul revoluției, dar dreptul a rămas, vânzându-se prin licitație, la 1 ianuarie 1852, cu 2.000 Rf. pe timp de 3 ani. Alte venituri bisericesti proveneau dintr-o moară, din mai multe terenuri și de la taxele plătite de țiganii lingurari care se așezaseră pe hotarul parohiei. Existau 2 școli, una în sat (dascăl Iacob Dumbravă, plătit cu 100 Rf./an) și una la pădure (învățător Gherasim Juon, cu un venit de 60 Rf./an). Parohul local era Iosif Brancovan, cel care mai târziu va fi protopop²⁰.

La Potoc²¹ s-au consemnat ca surse de venit pentru biserică ortodoxă, taxele plătite de țiganii lingurari care folosesc lemne din pădurea bisericii, alte taxe plătite de comunitate care își paște vitele pe pășunea din hotarul localității; alți bani intrau în caseria ecleziastică din valorificarea lemnului din pădurile sătești, din arendarea anuală a unei grădini, precum și din vinderea dreptului de măcelărit anual și venitul pe trei luni din crâșmărit. Întreaga comunitate a hotărât să-și facă o nouă biserică din piatră și în acest scop au făcut un schimb de locuri cu părintele Dimitrie Cornea, care a cedat grădina sa, primind alte două terenuri. Astfel, curatorul a primit aprobarea să cheltuiască pentru noul lăcaș din fondul bisericesc, comunitatea urmând a aduna materialele necesare. Copiii de vârstă școlară învățau sub supravegherea lui Ioan Cornea, care avea „*purtare îndestuitoare*”.

Comisia protopopească s-a deplasat în Măerău²², iar din protocol rezultă că în urmă cu un an se cumpăraseră cu 165 Rf. un loc pentru zidirea unui lăcaș de cult din piatră. S-a aprobat hotărârea comunității, fiecare enoriaș urmând a contribui cu 1 stânjen de piatră. Curatorul păstra la el suma de 915 Rf. 57 cr., reprezentând banii în numerar ai bisericii. Dascălul era Mihai Ladoși, paroh fiind chiar „*namesnicul*” Ștefan Branea²³.

A urmat vizitarea unei filii a Idicelului,

Holtmurăș²⁴, unde trăia o comunitate ortodoxă mică și unde nu era biserică, preotul slujitor fiind parohul Idicelului, Iosif Brancovan. Averele filiei consta doar din suma de 10 Rf., dați împrumut cu dobândă, la care se adăuga o „dealniță”²⁵ semănată cu porumb, arendată anual pe seama bisericii²⁶.

Conform protocolului încheiat în 8/20 decembrie, în acea zi reprezentanții protopopiatului s-au aflat la Cueșdiu²⁷. Se constată că parohia „nu are nice un dinariu”, singurul venit în numerar fiind $\frac{1}{4}$ din arenda crâșmăritului, vândut pe anul în curs cu 35 de fl. Totuși biserica avea și 3 grădini „în capul satului din sus”, dintre care una se afla în folosința parohului Georgie Szava din Maiorești, celelalte două fiind date altor doi localnici. Școala în stare bună, avea ca învățător pe Filimon Gabor, păstorul sufletească al credincioșilor fiind Florea Sava în relații bune cu enoriașii săi²⁸.

În aceeași zi a fost inspectată și parohia Răstoșnea²⁹, unde paroh era George Sava, mulțumit de poporul său, dar cerând ca să-i fie ridicată o casă parohială în sat. În caseria bisericii se aflau 144 Rf. 20 cr., alți 79 Rf. 20 cr. fiind împrumutați cu dobândă. Pentru sporirea capitalului bisericesc, obștea s-a înțeles ca fiecare să dea câte cinci scânduri pentru a fi vândute de notarul și învățătorul satului, Ioan Dragoș³⁰.

Pentru Mesterhaza³¹, protocolul consemnează ultimul control al veniturilor și cheltuielilor efectuat în 1849, când eclezia avea 187 Rf. 12 cr., dați împrumut cu dobândă, aceasta din urmă ridicându-se până la zi la suma de 53 Rf. 44 cr. Curatorul avea în grijă capitalul bisericii în valoare de 258 Rf. 56 cr., cheltuielile fiind de 70 Rf. Comunitatea se declară mulțumită de preotul lor, Joan Ujică. La școală copiii umblau „cam pușintei”, învățând sub îndrumarea lui Petru Branea³².

Parohia Deda se dovedește una săracă, fără „nici un dinariu în lada bisăricii”. Subzistența și întreținerea lăcașului de cult se asigură doar „de la binefăcătorii creștini” și prin colecte organizate local, atunci când era nevoie. Comisia cere ca duminica și în zilele de sărbătoare curatorii să adune de la poporul aflat în biserică „milă”, iar despre suma adunată parohul să încheie de fiecare dată un protocol. Vizitându-se școala, aceasta se găsește „în bună rânduială”, învățătorul Constantin Murărăș, dovedindu-se harnic, ceea ce se vede „în prunci”, al căror progres este „înflorit”. Se hotărăște crearea unui fond

al bisericii, în care scop parohul Toader Mate promite să doneze anual 5 fl. În prezența comisiei se organizează o primă colectă, preotului alăturându-se curatorul (5 fl.), vicecuratorul (2 fl. 30 cr.) și diacul (2 fl. 30 cr.)³³.

Toplița, o comunitate ortodoxă numeroasă, surprinde comisia prin lipsa oricărui fond al bisericii, susținută, la fel ca la Deda, „numai de la binefăcători”. Și aici este organizată o colectă ad-hoc, în bani și natură; lista donatorilor cuprinde numele a 25 persoane, dintre care primii trei (Kolbász László, Valter Iános, Kádár Jakab) au dat împreună 12 bârne și 100 scânduri, alții au dat materiale lemnoase sau mici sume în bani. Se amintește că și înaintea „încrâncenatei revoluții” s-a făcut o colectă de bârne care s-au vândut, iar din banii obținuți s-au cumpărat tot bârne, valorificate ulterior; suma încasată atunci a fost împrumutată unui sătean, iar la altul se află date 100 de scânduri. Parohul Teodor Popovici se declară mulțumit de poporul său, însă arată că sunt oameni care nu merg la biserică, alții nu-i plătesc simbria la timp. Comisia cere curatorilor ca pe cei „neascultători” să-i responsabilizeze și numele lor să le comunice la Scaunul protopopesc. Biserica și școala sunt „în bună rânduială”, dascăl este Mihăilă Gabor. Se consemnează și prezența unui preot străin în parohie, care nu a fost trimis nici de episcop, nici de protopop³⁴.

În 15/27 decembrie comisia se află în parohia Polăți³⁵. În „lada” sa biserica avea 21 fl., între 1 - 15 fl. fiind împrumutați la săteni cu dobândă. Lăcașul de cult este în stare bună, dar lipsește școala. Poporul nu este mulțumit de preotul care le slujește, cerând să aibă parohul lor propriu³⁶.

A urmat parohia Dumbrava, unde nu exista nici un venit permanent pentru biserică și unde comisia dispune crearea unui fond ecleziastic prin colectele făcute în duminici și în sărbători în rândul credincioșilor de către curatorii. Preotul capelan Ioan Popovici urma să țină evidența acestor colecte. Obștea promite la rândul ei că va ceda bisericii jumătate din arenda crâșmăritului în fiecare an, care în prezent este vândută cu 150 fl. Școala e găsită în ordine, dascăl fiind Toma Suci³⁷.

Ziua de 16/28 decembrie a fost consacrată inspecției în două parohii învecinate, Râpa de Sus³⁸ și Râpa de Jos. Biserica din prima parohie nu are bani în numerar, dar are 9 datornici încă din 1846, existând un contract încheiat cu aceștia pentru sume între 7 fl. 20 cr. și 15 fl. Se cere ca aceste datorii să se

recupereze, urmând a se da din nou împrumut, iar pentru aceasta s-a apelat la autoritățile civile. În proprietatea bisericii se află un teren cositor care se arendează anual. Deși învățător este, în persoana lui Gregoriu Popovici, edificiu școlar nu există, copiii învățând într-o casă închiriată. Preotul este Ioan Popovici³⁹.

Situația era oarecum asemănătoare în Râpa de Jos, eclezia neavând nici un venit „*de nicăire*”. În 1852 dreptul de crâșmărit a fost vândut pe patru ani cu 500 fl., bani dați bisericii de întregul sat. S-a mai luat hotărârea ca cei 500 de florini cu care s-a cumpărat o pădure să fie recuperați prin repartizare pe cei care au tăiat acea pădure, iar banii să fie dați în administrare curatorului. Și aici trebuiau organizate colecte în biserică. Școlarii îl au ca învățător pe Artenie Rus. Preotul Vasilie Popovici se declară nemulțumit de obște, pentru că majoritatea nu-i plătesc simbria cuvenită. Comisia cere curatorilor să adune sumele cuvenite slujitorului bisericii, iar dacă vor fi oameni care nu vor să plătească de bună voie, preotul „*să-i părăsească pe unii ca aceia ca pe niște păgâni și vameși*”. Parohul se plânge și de faptul că are locuința departe de biserică, în timp ce lângă lăcașul de cult stă fostul preot, acum diac, Gregoriu Șandor, care se apără arătând că are contract făcut în acest sens. Cei doi primesc îndrumarea de a se adresa justiției pentru a se rezolva problema. Diacul este mulțumit de popor care „*cearcă* (merg la – n.n. MBD) *biserica*” și nu sunt dintre cei care să trăiască în „*fărădelege*”⁴⁰.

Sîngerul de Pădure a fost următoarea țintă. Capitalul ecleziastic în bani număra 121 fl. 78 cr. Biserica avea împrumutate 3.000 de șindrile grofului Bethlen, în valoare de 131 fl. 38 cr. Tot în fondul bisericesc intrau și banii obținuți din vânzarea lemnului dintr-o pădure ecleziastică. Se cere ca de acum încolo să nu se mai taie pădurea fără acordul protopopiatului. Edificiul de cult și cel școlar se găseau în stare bună, parohul local, Georgiu Simion fiind în același timp și învățător. Se pare că frecvența elevilor nu era una satisfăcătoare, protocolul de vizitațiune specificând cererea comisiei adresată dascălului și curatorilor de a-i obliga pe părinți să-și dea copiii la școală, iar cei care nu au manuale să și le procure⁴¹.

Vizita parohiilor ortodoxe aflate de-a lungul Mureșului dincolo de Reghin s-a încheiat în Lueriu. Aici veniturile ecleziastice proveneau dintr-o pădure, pentru care însă obștea se

afla în proces cu familia gr. Kemény, pădure păzită de oamenii bisericii până la obținerea sentinței. Tot în averea parohială intra și un edificiu în care învățau copiii. Aceasta din urmă era înzestrată cu cele necesare. Nemulțumirea oamenilor era legată de învățătorul Vasilie Freanț, care nu-și făcea în nici un fel datoria, lăsând „*școala pustie, umblând din loc în loc*”, astfel că învățătura copiilor se rezumă la „*numai cât să străduiesc ... ei de capul lor*”. Despre soluția găsită se spune numai că „*s-au făcut pașii cuviincoși*” ca dascălul „*să cearce școala după cuviință*”. Dacă enoriașii sunt mulțumiți de preotul Nechifor Crăciun, acesta nu este mulțumit pentru că personalul bisericesc nu se îngrijește de întreținerea casei parohiale și de asigurarea simbrii cuvenite lui⁴².

Ultimele patru comunități ortodoxe, în mijlocul cărora s-a oprit comisia vizitatoare, au fost Ghernesig⁴³, Saromberg⁴⁴, Șarpatoc⁴⁵ și Curtifaia⁴⁶, toate aflate între Reghin și Târgu Mureș.

La Ghernesig 182 fl., banii bisericii erau împrumutați cu dobândă. „*O creștină, Kis Juja*” donase 50 fl., pentru a fi pomenită la Sfânta Liturghie; donația avea clauza de a se păstra neatins capitalul, dobânda obținută din împrumutarea acestuia fiind cedată preotului. Alte venituri proveneau din „*mila*” adunată în biserică de la credincioși, precum și din taxa de 5 fl., achitată de cei care doreau să-și îngroape morții în cimitirul bisericii. La școală funcționa parohul local Patrînîe (sic!) Brejan și subdascălul Nicolau Brejan. Nici aici preotul nu își primea simbria de la toți enoriașii săi, de aceea s-a dispus ca prin curatorii să se adune cele cuvenite slujitorului altarului. În caz de eșec, preotul să se adreseze protopopiatului pentru ca acesta să intervină la autoritățile în drept. Obștea a promis că fiecare cap de familie va da păstorului lor „*o mierță*” (nu se precizează din ce fel de bucate – n.n. MBD)⁴⁷.

Biserica din Șarpatoc avea 100 fl. împrumutați cu dobândă la nouă persoane, în baza unui contract încheiat din 19 iunie 1845, dobânda primindu-se „*pe la târgul de toamnă a Vașarheului*”. Școala este în construcție, dar nu-i finisată, învățător fiind chiar parohul Iosif Cornea. Copiii învățau de fapt în casa preotului, dar nu toți școlarii frecventează cursurile, de aceea a fost nevoie să se intervină la „*deregătoria politică*”. În parohie este o singură pereche de concubini, ortodoxul Ioan Irimie trăind cu Fejervari

Anna. Și în acest caz s-a cerut intervenția autorității civile⁴⁸.

Șaromberg era filie a Sîngerului de Pădure. Se consemnează în protocol lipsa bisericii și a școlii, comunitatea cerând loc pentru a-și edifica un locaș de rugăciune, cerere la care se aștepta răspunsul.

Ultima zi a inspecției în protopopiat a fost 22 decembrie, zi în care a fost vizitată filia Ghernesigului, Curtifaia. Deși fără statut de parohie, eclezia are un fond de 232 fl. 42 cr. provenit dintr-o casă a parohiei și din colectele din biserică. Școală nu este. Învățătorul, ca și preotul și diacul, vin din parohia-mamă. S-a luat hotărârea ca școlarii să meargă la școala din Ghernesig. Curatorul semnalează existența unei datorii de 30 fl. a lui Irimia Rad față de biserică, bani pentru care există contract, dar datornicul a fost împușcat în revoluție, iar copiii nu pot să achite această sumă. Se ia hotărârea să se aștepte plata datoriei până vor crește orfanii.

Unul dintre obiectivele atinse în fiecare parohie a fost alegerea sau realegerea curatoratului, format din curator, uneori și un vice-curator, un făt și 3-5 jurați. În general oamenii, mulțumiți de activitatea curatorilor, i-au păstrat, dar au fost și parohii unde obștea a pretins alegerea altor persoane în acele funcții, cum s-a întâmplat la Lueriu, Sîngerul de Pădure sau Nadășa Română.

Ceea ce a rămas o enigmă deocamdată, legată de această vizită canonică, este motivația lipsei oricăror referiri la situația existentă în câteva comunități, protocoalele neconsemnând nimic în afară de denumirea localității în cauză. Este vorba de Ieciu⁴⁹,

Disnaeu⁵⁰, Filea, Săcalul de Pădure și Sînmărtin, filie la Jabenîța. Pagina dedicată acestei ultime parohii are o singură însemnare referitoare la alegerea unui nou curatorat în 24 ianuarie 1853. Documentele cercetate până acum nu ne-au lămurit dacă și de ce comisia vizitatoare nu a făcut inspecție și în aceste locuri, deși documentul de arhivă valorificat în prezentul studiu are pagini lăsate albe, pregătite pentru completare în urma vizitațiunii în fiecare dintre comunitățile ortodoxe arondate protopopiatului.

Apreciem totuși, că, deși informațiile documentare prezentate suferă de o oarecare monotonie, în ele regăsim conturat un tablou suficient de clar pentru a răspunde la întrebările cel mai des puse pe tărâmul Zeiței Clio: oare cum trăiau înaintașii? cum gândeau? care era scara lor axiologică?

Considerăm că acest gen de documente, protocoalele de vizitație canonică, atâtea câte s-au păstrat, rămân printre cele mai bune izvoare pentru reconstituirea vieții ecleziastice ortodoxe românești din Ardeal, a locului și rolului Bisericii și Școlii în drumul spre civilizare și civilizație a satului românesc în secolul al XIX-lea. În anexă publicăm un tabel care include numele preoților și dascălilor aflați în activitate în 1852, în parohiile și filiile ortodoxe vizitate de trimișii protopopiatului Gurghiului. Din păcate, și reconstituirea acestor date este parțială, întrucât nu în toate cazurile s-a specificat în protocol numele dascălilor, chiar dacă este vorba de parohii și nu de filii și chiar dacă școala s-a vizitat. Lipsa informației este semnalată în tabel cu linie.

Milandolina-Beatrice Dobozi

Anexă

Tabel cuprinzând comunitățile ortodoxe din Protopopiatul Ortodox Gurghiu (Reghin) inspectate de Comisia Protopopească în anul 1852

Nr. crt.	Denumirea comunității	Categoria (Parohie/Filie)	Numele preotului-paroh	Numele învățătorului
1.	Aluniș	parohie	Ștefan Branea	Mihai Ladoși
2.	Deda	parohie	Toader Mathe	Constantin Murărăș
3.	Deleni	parohie	Dimitrie Cornea	Ioan Cornea
4.	Dumbrava	parohie	Joan Popovici	Toma Suciu
5.	Dumbrăvioara	filie (la Sîngerul de Pădure)	-	-
6	Glodeni	parohie	Iosif Cornea	Iosif Cornea
7	Gornești	parohie	Patrinie Brejan	Patrinie Brejan, Nicolau Brejan
8	Hodac	parohie	Ștefan Farcas	-
9	Ibănești	parohie	Demetriu Cornea	-
10.	Idicel	parohie	Iosif Brancovan	Iacob Dumbravă
11.	Lunca Bradului	parohie	Iosif Brancovan	-
12.	Lunca Mureșului	filie (la Idicel)	Iosif Brancovan	-
13.	Lueriu	parohie	Nechifor Crăciun	Vasilie Freanț
14.	Nadășa	parohie sediul protopopiatului	Zaharia Matei (și protopop)	Nicolau Mathe
15.	Periș	filie (la Gornești)	Patrinie Brejan	Patrinie Brejan, Nicolau Brejan
16	Pietriș	parohie	Florea Sava	Filimon Gabor
17	Răstolița	parohie	Georgiu Sava	Ioan Dragoș
18	Rîpa de jos	parohie	Vasile Popovici	Artenie Rus
19	Sîngerul de pădure	parohie	Georgiu Simion	Georgiu Simion
20	Stînceni	parohie	Joan Ujică	Petru Branea
21.	Toplița	parohie	Teodor Popovici	Mihăilă Gabor
22.	Urisiu de sus	parohie	Georgie Popp	-
23	Vătava	parohie	Ioan Popovici	Gregoriu Popovici

Note

1. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Mureș (ANDJM), fond *Protopopiatul Ortodox Român Reghin*, inv. nr. 848.

2. Aprobă de sinodul mitropolitan în 1868 și confirmat prin Articolul de lege IX/1868.

3. vezi SEBASTIAN STANCA, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga (1774-1845)*, Tipografia Eparhiei Ortodoxe Române, Cluj, 1939, 113 p. + Anexe și Indice

4. BEATRICE DOBOZI, *Vizite canonice în Protopopiatul Ortodox Român Reghin (1870-1871)*, în *Marisia*, XXVII/2003, p. 273-283.

5. ANDJ Mureș, fond citat, dos. 6, f. 1-20.

6. Despre denumirile succesive ale acestui protopopiat vezi BEATRICE DOBOZI, *Contribuții istorico-demografice privind Protopopiatul Ortodox Reghin – secolul XIX*, în *Anuarul Arhivelor Mureșene*, III/2003, p. 175-180.

7. Detalii despre Toplița în MILANDOLINA BEATRICE DOBOZI, *Contribuții la istoricul Parohiei Ortodoxe Toplița – secolul al XIX-lea*, în *Angustia*, 10/2006, p. 95-102.

8. ANDJM, fond citat, dos. 8, f. 59-60; este vorba de actualele localități Aluniș, Brîncovenesti, Deda, Deleni, Dumbrava, Dumbrăvioara, Glodeni, Gornești, Hodac,

Ibănești, Idicel, Jabeșița, Lueriu, Lunca Bradului, Lunca Mureșului, Nadășa, Periş, Pietriș, Filea, Răstolița, Rîpa de Jos, Săcalul de Pădure, Sîngerul de Pădure, Urisiu de Sus, Vălenii de Mureș, Vătava, Stînceni, Toplița la care se adaugă Sinnmărtin, azi înglobat la Jabeșița.

9. Este vorba de cunoscutul memorialist al revoluției pașoptiste; pentru detalii, vezi, între alții, la dr. GRIGORE PLOEȘTEANU, *Memorialistul Ștefan Branea în Reghinul Cultural – Studii și articole*, V/2001, p. 114-129.

10. Despre Zaharia Matei, amănunte pertinente la ELENA MIHU, *Date noi privind biografia protopopului ortodox al Reghinului, Zaharia Matei în Idem*, p. 95-113.

11. ANDJM, fond citat, dos. 7, f. 9-10.

12. Azi Nadășa, comuna Beica de jos, jud. Mureș.

13. ANDJM, fond citat, dos. 6, f. 1.

14. Ibidem, f. 1v-2.

15. Stomac de vițel sau oaie din care se făcea cheagul folosit apoi la prepararea brânzei.

16. Tulpini de porumb.

17. ANDJM, fond citat, dos. 6, f. 2-3.

18. Farfurie sau alt vas pe care se strâng și azi donațiile benevole ale credincioșilor.

19. Ibidem, f. 2v-3.

20. Ibidem, f. 4-5.

21. Azi Deleni, jud. Mureș.

22. Azi Aluniș, jud. Mureș.

23. ANDJM, fond citat, dos. 6, f. 5-6.

24. Azi Lunca Mureșului, jud. Mureș

25. Loc mic de arătură.

26. ANDJM, fond citat, dos. 6, f. 19.

27. Azi Pietriș, jud. Mureș.

28. ANDJM, fond citat, dos. 6, f. 6v-7.

29. Azi Răstolița, jud. Mureș.

30. ANDJM, fond citat, dos. 6, f. 9v-10.

31. Azi Stînceni, jud. Mureș.

32. ANDJM, fond citat, dos. 6, f. 10.

33. Ibidem, f. 7v-8.

34. ANDJM, fond citat, dos. 6, f. 11-12.

35. Azi Lunca Bradului, jud. Mureș.

36. ANDJM, fond citat, dos. 6, f. 10.

37. Ibidem, f. 12v-13.

38. Azi Vătava, jud. Mureș

39. ANDJM, fond citat, dos. 6, f. 13-14.

40. Ibidem, f. 14.

41. Ibidem, f. 17.

42. Ibidem, f. 15v-16.

43. Azi Gornești, jud. Mureș.

44. Azi Dumbrăvioara, jud. Mureș.

45. Azi Glodeni, jud. Mureș.

46. Azi Periş, jud. Mureș.

47. ANDJM, fond citat, dos. 6, f. 17.

48. Ibidem, f. 17v-18.

49. Azi Brîncovenesti, jud. Mureș.

50. Azi Vălenii de Mureș, jud. Mureș.

Abstract

A protocol of canonical visitation – An image of the parishes of the Orthodox District of Reghin in 1852

A peculiar category of documentary sources created by the Orthodox District of Reghin, now found in the Mureș County Direction of the National Archives, is represented by the protocols written and signed after the annual canonical visits paid by a "visiting committee", representing the Archpriests authority. Long before the "Organic Statute" law, the hierarchs of the Romanian Orthodox Church from Transylvania, bishops or archpriests, had among their prerogatives "canonical visits" they had to make in their own jurisdictions, which were a chance to find out the real situation of the religious communities they shepherded, judging not only by the level of religiousness and morality, but as well by an economical point of view, reflected in the physical state of the church and the social position of the local vicar. It is known that the orthodox bishop Vasile Moga made such "inspections", even if he was the first hierarch of the Transylvanian Greek-eastern church in totally unfavourable conditions, determined by the well known 19 "points" which were nothing else but restrictions and interdictions imposed by the Viennese authorities. Naturally the orthodox archpriests organized such actions as well, including the archpriests from the Upper Mureș Region, and this gave them the opportunity to take pertinent decisions for improving the ecclesiastical and scholar life of their parishes.

In this article we didn't publish the inspection protocols as whole documents, but we emphasized only those pieces of information that can outline or complete the image of the Romanian villages from the valleys of the Upper Mureș and Gurghiu rivers at the beginning of the 6th decade of the 19th century. We consider that the presented documents, though they may cause certain monotony, outline a picture clear enough to answer the most frequent questions asked on the land of Goddess Clio: how did our ancestors live? How did they think? Which was their axiomatic scale?

We consider that this type of documents, the canonical visitation protocols, as many as were kept, remain among the best sources of information in order to reconstruct the Romanian orthodox ecclesiastical life from Transylvania, the place and role of the Church and School on the road towards civilisation of the 19th century Romanian village. In the annexe we published a table that includes the names of the priests and teachers which were activating in 1852 in the orthodox parishes and their subsidiaries. Unfortunately, the reconstruction of this information is partial as well, since in many cases the names of the teachers wasn't mentioned in the protocols, even when we speak about parishes and not about subsidiaries, and even if the school has been visited.

Comunitatea brețcană în pragul secolului al XX-lea și în primele decenii decenii ale acestuia. Edificarea "școlii de piatră" (1904)

I. Preliminarii. Oameni și bunuri (1880-1900)

"(...) o reparare radicală la un edificiu vechi de lemn era prea scumpă și nefolositoare, și mai ales pentru că din partea inspectoratului regesc de școlă era de prevedut excepționările obicinuite (observații restrictive nn) cu mare greutate am reușit în fine, după multe sinoade parohiale, a aduce conclud în sinodul parochial anume conchiemat la 17 Novembre 1902, ca să să clădească edificiul cu totul nou școlar (...)."

Brețcu, 6 ianuarie 1903/ umilit serv/ Dimitrie Coltofean mp./ protopop

"(...) conclusele aduse în comitetul și sinodul parochial, prin care s-a decis zidirea unei școle nouă cu două sale de învățământ, o antișambră și o odaie de bibliotecă și cancelarie, după planul edat de ministerul reg. ung. de culte și instrucțiune publică la pag. IX, spre a (...) aproba acele concluse, și planul în preliminar, și apoi a le recomanda Onoratei Comisiuni administrative a fundației Șaguna spre a ne tinde ajutorul cerut, atât de trebuincios unui popor nu cu destulă considerațiune menagiat de conducătorii sei(...)

Brețcu, 12 Ianuarie 1904, /prea plecat serv/ Constantin Dimian mp. protopop"

Fără a avea nevoie de justificări, la începutul acestei tratări afirmăm din nou că aplecarea asupra unor subiecte minore se alimentează dintr-o convingere confirmată de-a lungul timpului: prea multe informații, care ne-ar permite o mai bună cunoaștere, se pierd în documente marginalizate. În măsura în care ne propunem perceperea unui fenomen în întregul său, numeroase date ignorate devin esențiale. Spre exemplu, edificarea unei școli, în ambianța deceniilor care ne preocupă era un fapt oarecare. Dar, detaliile demersului concret, cele de pregătire și înfăptuire a obiectivului fixat, sunt relevante pentru un întreg proces, înglobând aici acte fundamentale-ideale și omenești- cotidlene, deopotrivă: voință și nevoi, viziune și

necunoaștere, comandă socio-națională și dăruire, egoism și generozitate, în condiții specifice marcate de o semnificație cu totul aparte.

Ne gândim și la modul în care se răspundea aspirațiilor naționale, cum se înscriau românii pe traseele politicilor europene, cum se depășeau greutăți și practici revoluate, cum un popor doar tolerat de-a lungul secolelor își asuma acum o anume bunăstare și modernitate la care îl obligau vremile noi etc. Vremile îi orientau pe români spre cultivarea efervescenței cultural-economice, cu numeroasele sale componente dominant pozitive. Dar și spre practici noi, mai puțin sau altfel consacrate până acum în grup, uneori și mai puțin respectabile, sancționabile, și chiar sancționate, după norme vechi sau de ultimă oră, chiar dacă erau perfect legale etc. Exemplificăm:

- „Cu atari manopere poporul nostru mărginaș n-a fost învățat”, scrie un raportor la Consistoriu, referindu-se la dese transcrieri (oportuniste) de proprietăți, de la un proprietar la altul, pentru a se sustrage de la plătirea unor datorii. Iar la împrumuturi ce deveneau datorii se apela acum în mod frecvent, ca în orice societate capitalistă, fie și extrem de firavă. Numai că împrumuturile bancare nefiindu-le românilor la îndemână (până la apariția băncii românești Albina, filiala Brașov având acces doar la cele două străine, existente în Kezdi Vasarely), s-a uzat de fondurile comunitare, bisericesti și școlare. Beneficiile pentru creditorul-fondul bisericesc, potențial reale, erau greu de obținut în acele stări, când oamenii erau jumătate de an „muncitori în Moldova”, economi de oi ce se întorceau acasă numai la SântPetru sau mergeau în negustorie sub datorie față de furnizori, pe drumuri de munte, când nu arareori piereau ori se rupeau de colectivitate etc.

- Funcționarea conflictelor de interese, mult combătută încă de Andrei Șaguna, era o realitate din ce în ce mai ușor de urmărit la acea dată, și tot mai păgubitoare, cum este cazul nostru: „nu ar rezulta nici o pierdere pentru biserică, presupunând bunăcredință

atât de la <cavent>, cât și de la epitropul primar Ioan R. Stăncicu, ginerele seu”, spune un oficial. Primul era un socru, președintele comitet de decizie pentru acordarea împrumuturilor din bani bisericești, el fiind și girant și protopop onorar cu influență în opid, iar deciziile le ia, mână-n mână cu un ginere-epitrop.

Două chestiuni formale, aparent străine subiectului principal, ne-au impus tema de față.

(1). Prima este reacția inexplicabilă, pe cât era de inadmisibilă, a lui Elie Miron Cristea, deja asesor consistorial, de a susține „pe sub mână” un anume concurent dintr-o competiție ce trebuia să se desfășoare fără nici o influență părtinitoare. Este vorba despre concursul pentru ocuparea postului de paroh secundar în Toplița¹, acolo unde perspectiva cea mai probabilă era ca postul să fie ocupat de un membru al aceleiași familii cu a celui ce era deja paroh principal. Inconveniente pe care o comunitate era obligată să le suporte atunci când o familie avea controlul asupra tuturor problemelor ce o interesau sunt excepțional ilustrate tocmai de evenimentele de care ne ocupăm aici. Exact în acei ani, asesorul cunoștea bine toate faptele din Brețcu, chiar în timpul desfășurării lor, și era normal să nu dorească repetarea lor într-o parohie ce devenise un model zonal românesc, cel puțin prin noua sa biserică de piatră, și încă cea din satul său natal.

(2). Impresionant pentru noi a fost și numărul mare de acte care privesc subiectul fondurilor bisericești școlare, în directă legătură cu edificare școlii, ce au parcurs drumul Sibiu-Brețcu, și invers, aproape două decenii.

(3). Nu în ultimul rând, miezul conflictelor din aceste dosare fiind averea bisericii și fondurile școlare, gândul ne-a dus la Petru Pop și semnalele sale mai vechi despre neajunsuri și nereguli în administrarea lor, piedici din partea administrației etc.

De altfel, zona Brețcului, ca cel mai mare spațiu de viață a românilor din sud-estul transilvan, viața însăși a românilor din acel opid, merită o abordare mai serioasă, bazată pe informații de istorie națională și locală documentate, credibile, variate, pe cât posibil acoperitoare pentru complexitatea unui astfel de areal. În acest context se deslușesc numeroase informații despre răspunsurile societății românești la marile provocări ale momentului, mai ales la cele cu caracter nor-

mativ. Deși privea nu doar Transilvania, noua legislație –propusă și/sau aplicată-, avea o reverberație cu totul aparte aici. Este vorba, cu deosebire, despre pregătirea și impunerea legii naționalităților, a legilor învățământului, retribuției dascălilor și a pensiilor etc. Ele au antrenat în chip impresionant segmente ale societății, grupuri profesionale și indivizi, familii-dinastii locale, fruntași și benefactori, ori administratori ai bunurilor comunitare, contribuabili și beneficiari ai tuturor strădaniilor. În această societate vie, pe cale să se restructureze conform unor cerințe noi, a unor imperative, era firesc ca multe lucruri să se schimbe, existența însăși să capete noi contururi, să apară și să se prelungească derapaje, mai mult sau mai puțin înțelese de noi azi.

Pentru valorificarea (parțială) a numeroaselor surse ecistente -zeci de dosare, sute de acte-, pe care le vom folosi (selectiv și sumar), vom practica o prezentare cronologico-tematică. Astfel, mesaje de la personaje importante ale momentului și locului ne parvin în mod direct, sau în subsidiar, cum ar fi cele (auto)biografice, cel puțin ale câtorva actori principali ai evenimentelor în discuție; Dimitrie Coltofean, Spiridon și Constantin Dimian, Ioan și Gheorghe Hamzea, Aron Pușcariu. Nu mai puțin interesanți sunt bărbații de încredere, epitropii, giranții, benefactorii etc.

Subiectul principal, dezvoltat ca o dispută insistentă și de amploare (aparent disproporționată față de subiect), a fost, cum era și firesc, **averea bisericească**, obținerea și, mai ales, **administrarea ei**. Pe acest teren s-au produs cele mai imprevizibile dezbinări în familii, alianțe nenaturale (gineri contra socrilor), pierderi și câștiguri, patimi, reorientări, reclamații și chiar... declamații, simulări. Nu este de mirare astfel că, dinainte de a se fi pornit orice demers pentru edificarea școlii, finalizată în anul 1904, se dezvoltă o stare în care numeroase situații problematice se dovedesc imanente acestui proces. În anul 1891, Dimitrie Coltofean, protopop gr. ort. al tractului Treiscaune, atunci cu sediu la „S. Săn-Georgiu”, este provocat de „Venerabilul Conzistoriu” să raporteze în legătură cu această chestiune- starea averii bisericii din Brețcu, fost și viitor sediu al protopopiatului. Cererea prealabilă se făcea tocmai pentru că neregulile din acest domeniu deveniseră de notorietate. Petru Pop nu mai era, iată, un contestatar singular. În condiții modificate,

bine-nțeleș, nevoia unei noi ordini era tot mai evidentă și pentru tot mai mulți; pe lângă tulburările ce au urmat, vinile sale, ce proveneau dintr-o atitudine de patriot neadormit, cu ecouri pașoptiste proaspete și nu puține slăbiciuni omenești, aproape că se estompează. Este adevărat că miza era acum mai mare, în Brețcu se adunaseră bunuri mai consistente, ca și în întreg mediul românesc transilvan. Urmașii săi, într-o perioadă roditoare, în măsura în care era și mai încordată, sunt Spiridon Dimian și Dimitrie Coltofean.

Două precizări despre cei doi vrem să reținem acum. Primul se mărturisește în anul 1902:

„Țin a aminti și cu această ocaziune, că umilit subscrisul n-au fost niciodată membru al comitetului parochial din Brețcu și toate afacerile parochiale le-a condus decedatul paroch, protopresbiterul on<orar> Spiridon Dimian, ca președintele comitetului până în Iunie 1902. Cu consimțământul seu, cu scirea subscrisului nu s-a dat nimenui nici un împrumut și eu de la 1886-1896, în decurs de 10 ani, nici n-am avut a face nimic cu parochia din Brețcu, de care am fost lipsit, pentru ca să țin cancelarie protopresbiterială între Secuții din S. Sângeorgiu, fără a fi avut parochiă.”²

Despre cel de al doilea vom reține ceea ce se scrie în necrologul său din Telegraful Român, de aici lipsind numeroși membrii al familiei interesanți și pentru subiectul nostru.

† **Spiridon Dimian**, protopresbiter onorar, paroch în Brețcu și timp de 13 ani fost administrator al tractului Treiscaune, a răposat Duminică în Brețcu, în etate de 75 ani și după 53 ani de prooție. În mormântarea s-a făcut Marți (22 Iulie st. n.) în cimiteriul bisericii gr. or. din Brețcu. Il jelesca soție sa *Marina*, fiu Constantin (paroch în Sionu) și *Paraschiva m. Reuția*, și numeroși nepoti, strănepoti și alte rudeni.

Cel mai consistent dosar, care și păstrează cele mai numeroase probleme asociate în mod direct edificării școlii, își are începutul în anul 1902. Dar, primul pe care-l vom folosi în acest context își are începuturile în sus citata provocare consistorială, din ianuarie 1891. Conținutul său ne-ar putea permite să întilim acest subcapitol astfel:

George Tărlungeanu Grosu și Constantin Gociman sau Cum moare un negustor brețcan pe drumurile muntoase ale Carpaților răsăriteni și ce des tin au erezii, bunurile și datoriile sale

1892³ - Documentul/dosarul invocat mai sus atestă o situație conflictuală din jurul unei donații în galbeni făcută bisericii de George Tărlungeanu Grosu⁴ și se referă la momentul când s-a încheiat un *Protocol al ședinței comitetului parochial al bisericii din Brețcu, „cu ocaziunea predării obligațiunilor și a restului casi<i>, atât a fondului bisericesc, cât și scolar, și parochial, fiind prezenți membri<i> Comitetului parochial Radu Stăncicu, Ioan Gocimani, George Teaca înv., Ioan Gociman Covrig, Dimitrie Fenechi, Ioan Grosu, Ioan Bențea înv. și Nicolae Varvaric și pres<edintele comitetului> S. Dimian”*. Protopopul Dimitrie Coltofean folosește acest protocol (în copie, cum sunt numeroase documente retrospective, unele chiar „vidimate”), pentru a da informațiile cerute Consistoriului, adaugându-i încă trei documente. Primul este o Obligație „despre 100 #”, precum și despre 30 napoleoni pe care George Tărlungeanu Grosu îi dă cu împrumut lui Constantin Gociman. Totul se desfășura „cu astfel de învoială, ca cei treideci de napoleoni să-i înapoiez în termin de o lună de zile, eara suta de galbini voi avea a o înapoia la 15 Iuniu anul 1879, cu un interes de 2 la sută, pentru care suma leg ca garanție toate bunurile mele, dându-i susnumitului creditor drept de intabulare fără a mai fi întrebat, obligându-mă deodată a purta toate speșele ce ar urma la cazu<l> neplătirei banilor la soroc. Care adeverez și întaresc cu iscălitura mea, Breticu în **15 octobrie 1878**”, adeverează Constantin Gociman mp, platnic și Floarea Roman, platnic, „Înainte mea, Spiridon Dimian mp, fatia [de față]”.

Numai că, nu după mult timp survine moartea lui Constantin Gociman, iar lucrurile se complică, așa cum se întâmpla în toate cazurile dramatice din viața negustorilor-călători cu interese. În primăvara anului **1880, în 21 aprilie** se face deja actul moștenirii. În 25 noiembrie 1880 încep procedurile scriptice de reglementare a relațiilor de afaceri dintre urmașii celui dispărut. În 25 noiembrie 1880 încep procedurile scriptice de reglementare a relațiilor de afaceri dintre urmașii celui dispărut și George Tărlungeanu Grosu, după o anume „Socoteală”. Dar câte vorbe, acuzații și suferințe s-or fi consumat în acele împrejurări, fără a fi lăsat urme documentar-arhivistice! Văduva răposatului urma să acopere datoria astfel: “1. 2 cai socotiți în galbeni 20 #; 2. Grădina în vecinătatea lui Nec. Statea 44 #; 3. Seminția de in socotită în 32

#; 4. un fânatiu pe coasta Racotului 30 #, în suma totală de 126 galbini. Așa mai rămâne datore numita văduva cu 30 #". În plus, se specifică în mod deosebit că fânașul – ca bucată de pământ, bun neînstrăinabil în viziunea oricărui proprietar serios din secolul al XIX-lea – se dădea doar „ca zălog”. Erau față Spiridon Dimian paroh-administrator protopopesc și Dimitrie Coltofean, viitor protopop, așa cum ambii erau adeseori implicați în astfel de situații. Doar că acum aveau un rol mai mare decât alteori. Știind și că îi va fi greu să mai obțină bani de la urmașii lui Constantin Gociman, dar și din motive mai puțin cunoscute la acea dată (și chiar mai târziu), George Tărlungeanu Grosu **testează S. biserici** datorita rămasă la văduvă, „spre veșnica D-lui pomenire, care întăresc cu propria scriere și așa rămâne zapisu<l> resuflat”, deci anulat, firește este vorba despre documentul anterior, din anul 1878. Pe lângă semnăturile lui Spiridon Demian (acum asumându-și calitatea de administrator protopopesc) și Dimitrie Coltofeanu (simplu paroh), mai vin să întărească acest act, ce devine de interes comunitar: George Dimian, Ioan Gociman, Radu Stăncicu, Stoian Grosu, Ioan M. Stanciu și Vasile Fenechi, toți semnând mp. În anul 1902, ne asigură Dimitrie Coltofean, actul original se afla la Spiridon Dimian, președintele comitetului parohial din Brețcu. Deși lucrurile păreau a fi fost rezolvate, de-a lungul anilor starea ce decurgea din situația tranșată acum va deveni una de criză, conflictele se vor amplifica și noi dezvăluiri despre bani și oameni (unele imprevizibile și descurajante) ni se revelă în alte numeroase documente ulterioare.

Astfel, iată că, în anul **1886**, „numita văduvă” nu avansase bisericii datorita testată de George Tărlungeanu Grosu. Dar el plusează și face o nouă donație – chiar *fundatiune* – și primește, în 20 ianuarie, o adeverință „despre 55 fl. v.a (...) ce i-a plătit D<umnea>lui George Tărlungeanu Grosu în visteria sântei biserici gr. orientale din Brețcu ca fundatiune, precum și pretensiunea ce a avut-o la văduva Constantin Gociman, în sumă de 30 # (...) astfel, comuna recunoscătoare pentru această jertfă adusă bisericii din loc (localitate nn), i dă dreptul de a folosi o strană în hora dreaptă pe carea a fost folosit-o repos<atul> George Antimir cât a trăit, oferindu-i tot spriginul de a putea folosi numita strană. Drept ce i s-a dat această scrisore spre a-i servi de document atât pentru plățirea celor

cincizeci și cinci de floreni val. aus., cât și pentru a folosi numita strana”. Epitropul Vasile Fenechi adaugă următorul „Post scriptum. Se observă că deși adeverința s-a făcut pe 55 fl. (...) de plătit s-a plătit numai 50 fl (...) și astfel rămâne un rest seu rămășiță de 5 fl (...) pre cari va avea a-i plăti în lada sanței biserici.” Aici, pe lângă semnăturii obișnuite, sunt prezenți mai mulți membri ai comitetului, grafiind cu chirilice. Pentru prima dată apare semnătura lui Constantin Dimian (atunci „capelan al tatălui său”). Tot acest documentar este subsumat **(1) scrisorii explicative** a protopopului Dimitrie Coltofean, din 31 decembrie **1891**, deci după 5 ani de la precedenta pertractare, la care se adaugă și **(2) Protocolul** unei ședințe din 21 ianuarie 1892.

(1).

„Preavenerat Consistoriu Archidieceșan !

(...) Donațiunea [lui George Tărlungeanu Grosu] nu să putea privi de neincassabilă, dară nici de dubioasă atât mai vértos că precum se vede tot pe obligațiune – întreg împrumutul a fost prenotat la cartea funduară. Curând însă, după ce s-a întemplat donațiunea, fiul debiterului [față de donator] răposat devine ginere administratorului protopresbiteral, parochului protopresbiterului onorar de acum, Spiridon Dimian și acesta a destabilat sarcina după realitățile debitorului fără scirea creditorului și fără a-și fi primit biserică partea sa.

Din protocolul comitetului parochial luat în ședința din 21 Ianuarie a.c. ese evident că președintele comitetului (același spiridon Dimian) să forțeze acum în tot chipul a [anula] donatorului pretensiunea restantă la debitor și a aduce astfel biserică în pozițiune de a renunța dela o sumă destul de considerabilă, **simulând** totdeodată un interes pentru încassarea pretensiunii. Numai așa să pôte esplica constrângerea donatorului prin comitet, de a depune înaintea altarului jurământul formulat, credând că se va intimida acel om, care în viața sa n-o jurat. De altcum, dumnealui a declarat înaintea meș și a comitetului parochial la 11 Decembre a.c. că e gata a susține dreptul său înaintea judecătoriei, deacă comuna bisericăască va face proces pentru scoterea alur 30 # donați din rămasul debitorului.

Mi-am permis a supune această cunoștinței Preaveneratului (...) pentru deciderie./ Fiind (...) /S. Sân-Gcorgiu, 31 Decembre 1891 /Dimitrie Coltofean”.

(2). [21 ianuarie 1891]

„Protocol”⁵

(...) IV. Vaduva Constantin Gociman arată că dânsa până atunci nu plătește propusa datorie de George Tărlungean Grosu, până ce dânsa nu va întări cu jurământ ca nu a primit cei 30 napoleoni ce sunt circumscrisi în Obligațiune, de ôre ca acestia s-au fost dat [înapoi] și nu se ține datore cu suma de 165 fl., ci încă pretinde fără aceia 20 # galbini dela sus numitul a i se înapoia.

IV. Comitetul parochial, considerand aratarea numitei vaduva Constantin Gociman [suficientă pentru] lămurirea adevărului (...) decide a i se impune lui George Tărlungean Grosu depunerea jurământului, ca depunându-se se scie biserica la cine să caute bani, formându-i-se și forma jurământului după cum urmează: Eu George Tărlungean Grosu, jur pe numele lui Dzeu cel atot puternic (...) ca din suma ce am fost împrumutat lui Constantin Gociman de 100 # și 30 napoleoni mie nici odată, nici altadata nu mi-a înapoiat cei 30 napoleoni circumscrisi în Obligațiune, ci numai cei 100 galbini. În feliul acesta depun acest jurământ ca așa să-mi ajute Dzeu și să-mi dea mântuirea sufletului după cum am mărturisit adevărul. Acest jurământ va avea a-l depune dupa toate formele în Sftă biserica nostra. Cu acesta se incheie sedinta si subscriu protocolul./ Spiridon Dimian m.p./pres. Com. Par. Pentru autentificare/ Aron Pușcar m.p., notar, Spiridon Dimian mp., paroh.” Duritatea jurământului, și existența sa, în sine, vor avea efecte semnificative.

Mai interesant decât celelalte documente, inclusiv prin dramatismul și autenticitatea sa, este însă scrisoarea explicativă a bătrânului Spiridon Dimian, din 18 ianuarie 1892. O reproducem aproape în întregime pentru că ne-a impresionat forța cu care se susțin și apoi se retrag adevăruri inițial necontestate, dar și puterea credinței, a „fricii de judecata lui Dumnezeu”, care acționa ca un control necontestat asupra potențialelor gesturi necinstite etc.

„Venerabil Consistoriu!

În urma citațiunei Prea Onoratului Oficiu ppresbiterial (Dimitrie Coltofean nn), dtto. 6 martie a.c., Nr. 92, prezentându-mă la timpul prefipt, viu cu totă supunerea a-mi da răspunsul meu la protocolul luat în 8 martie (...). Causa nu s-a putut încassa /(..) din motivele ce se vor arăta mai jos.

Raposatul Constantin Gociman, care trăia

cu negoțul și, ne având capitalul său, lua marfa mai mult pe datorie dela maieștrii din K. Vasarey, și se împrumuta și cu bani de unde găsea, cu 24%, așa s-a împrumutat și dela Dl. George Tărlungean cu 100 # si 30 napoleoni, facându-i eu Obligațiunea, și, plătind totdeauna omenește, avea credit ori unde era cunoscut.

În toamna anului 1879, plecând în Romania, a arătat soției sale că ducea cisme de 1400 fl. și 202 #. Și tocmai în drumul acela i s-a întâmplat debitorului mörtea, putând dice mörte grabnică, și s-a îngropat în Galaz, în România. Și așa a rămas încurcat în socoteli cu toți creditorii, cari audind i-au secuestrat și intabulat toată averea, așa după cum i-a dus sufletul. Căci văduva amărâtă și supărată de sörtea ce a ajuns-o, nu mai știa ce face și când s-a tredit era tóta averea intabulata. Așa, la locul 1-lea George Dimian 202 #, la al 2-lea Saska Antal pe 300 #, la al 3-lea Megyaszai Máté 77 # și George Tărlungean cu ai săi, și în urmă Groziu cu 112 fl. v.a., pe când averea răposatului abea făcea 10% față de datorie.

Socoteala cu George Tărlungeanu numai la an, după moartea lui Constantin Gociman, adeca la 25 Noem. 1880, pe când totă averea era intabulata, și cel dintâi cu 202 # de Megyaszai Máté, 77 fl. de Groziu cu 112 fl. și azi stau intabulările.

Acum ce mai putea face Comitetul parochial, după atâtea intabulari, nevrând nici un avocat să primească procesu, dupa ce s-a încredințat că cum stă cu averea la Carțile funduare.

Mai departe, vădând Com. p. ca prin judecată nu pôte isprăvi nimic, a încercat pe calea păcii, și a citat înnaintea sa de mai multe ori, atât pe văduva Constantin Gociman, cât și pe erezi, ca să plătescă datoria, și totdeauna s-a declarat că nu-s datori, căci socoteala din 25 Nov. 1880 n-a fost bună, cu care se țin împovăriți cu 30 napoleoni, deôrece fiul răposatului, anume Constantin, care a fost lângă tată său când a răposat, zice că i-a spus la ceasul morții că lui George Tărlungean numai cu 100 # mai datorește, că napoleonii i-a plătit, l-a ocolit (încercuit nn) în obligație cu ceruza.

După aceia s-a citat înnainte și George Tărlungean și încunoștințându-l despre cele arătate, a recunoscut ca i s-a înapoiat cei 30 napoleoni, însă după aceia i-a mai dat 30 napoleoni fără înscris, ceace prețișii debitori nu recunosc.

*In urma acestei declarațiuni, fiind și Com.p. în nedumerire, ba chiar la îndoială, că pe care parte să stea adevăru, și pe de altă parte văduva și eredi declarând că precum a plătit toate datoriile drepte și nedrepte și această pretinsă datorie o vor plati [dacă] va jura George Tărlungean că n-a priimit înapoi cei 30 napoleoni circumscriși în Obligațiune, fiind că acum neagă priimirea lor. Și trecând anii la mijloc, ne mai putându-i înfățoșa, căci când unul când altul lipsea, totuși, cu mare greutate s-a mai înfățoșat înaintea Comitetului parochial la 21 Ianuarie 891. Și după ce a fost consultat Judele Cercual Dl Fejer Carol din K. Vasarei, și descoperindu-i împrejurările sus citate, ne-a sfătuit că mai lesne să ajungem la scop, să-i oferescă Com.p. jurământ că n-a priimit banii, cei 30 napoleoni, înapoi, ceace am și urmat. Deși la început donatorul se oferea a depune jurământul, însă după ce i s-a formulat, n-a voit, știind bine cum stau martori în față înaintea căroră a spus ca a priimit napoleoni, din care sovăire s-a cunoscut că la socoteală a înpovărat pe orfanii lui C. Gociman cu cei 30 napoleoni, și vedindu-se încurcat cu răspunsul seu, s-au căutat scăparea, la Prea Onoratul oficiu ppresbiteral, cari și luându-l în apărare a venit la ședința Com.p. și a avut bună voința a-mi inputa, că eu părtinesc pe ginerele meu Ioan Gociman ca erede, ceace în adevăr nu stă, căci în dauna bisericii eu pe nime n-am părtinit, nici nu voi părtini nici odată pe nime, **căci n-aș voi ca la bătrânețe să dau cinstea pe rușine.** In fine Com.p., spre scoterea pretenșiunii de 30 # se va conforma Innaltei Ordinaciuni (...). Dta **18 Ianuar 1892.** / [Nr] 65 Epitr. Spiridon Dimian mp, Pres.com.parochial."*

Aproape un an de zile apoi se va strădui Dimitrie Coltofean să demonteze demonstrația din raportul lui Spiridon Dimian. Nu va reuși pe deplin, mai ales, credem noi, pentru că George Tărlungeanu Grosu se compromișese tot retractând și modificând declarații, pasând bisericii propriile-i neclarități bănești și aspirând, în același timp, la a-și păstra statutul de (singurul) purtător al apelativului „Domnul”. Conform funcției de protopop, el raportează în continuare starea lucrurilor, care nu se vor clarifica întru totul încă mulți ani. Contra erezilor lui Constantin Gociman se produse proces, Tărlungeanu se prezintă la Tribunal abia într-un târziu etc.

„Preavenerat Consistoriu Archidiececan!

(...) Totodata mi permit a așterne sub % protocolul luat cu presedintele comitetului parochial, parochul protopresbiter onorariu Spiridon Dimian și membrul George Tēcă, deórece alții nu s-au prezentat. De altcum, atât în Brețcu, cât și în cele mai multe comune rurale, comitetul parochial sunt preșidenții, căci se deliberează numai ceace voesc dâșii. La respunsul președintelui, alăturat la protocol, îmi iau voiă a observa că a susținut „mala fide”⁶, cum că George Dimian, Sáska Antal și Megyaszni Máté ar avea și acum pretenșiunile arătate de dînsul, deórece a știut fórt bine că George Dimian și-a fost primit toți banii după nișce marfă, fiind încă în viață Constantin Gociman, care și în comitetul parochial de multe ori îl provoca pe George Dimian să-i destabilizeze mosia, dar acesta îi respundea ca să-i întórcă mai întiiu darea de venit ce a trebuit să solvească pentru bani. Dar cu Sáska Antal și Megyaszni Máté am fost regulat chiar eu cu văduva în Chezdi-Oșorheiu, îndată după moartea bărbatului ei, tótă afacerea, primindu-și aceștia cismele îndărăpt în natură și împlinindu-li-se lipsa în bani. Dar deacă ar fi fost așa, de sigur nici păr. protopresb. onorar, pe atunci administrator protopresbiteral, nu-și mărita fata după un tēner ce n-are nimic.

De altcum, întru cât acum s’ar fi achitat pretenșiunea bisericii în urma inacțióneii, cestiunea póte fi privită ca resolută./ Fiind (...)/ S. Săn-Georgiu, 12 Decemvre 1892, Dimitrie Coltofean."

În anul 1900, datornicii la fondurile bisericesti –din perioada 1891-1896- erau girați toți de Spiridon Dimian, singur sau împreună cu alții. Bine-nțeleș, toți îi erau apropiați într-un fel sau altul. Lista este atașată de Dimitrie Coltofean Raportului din mai 1900, în contextul nevoii de

Rațiocinuri, proiecte și urmărirea derulării lor, verificări și rapoarte controlabile sau dovezi incontestabile că realizările costisitoare ale epocii nu s-au putut înfăptui doar cu entuziasm național și lozinci mobilizatoare, ci cu bani binechivernișiți

Dincolo de informațiile concrete despre starea fondurilor bisericii din Brețcu, documentele noastre sunt deosebit de interesante -exemplare chiar- pentru modul în care se făceau „socotelile bisericilor” transilvane. Fără

Consemnarea

debitorilor la fondul bis. și școlar din Brețeu fiind
carii garantează S.O.D. Spiridon Dimian.

Nr. ord.	Numele debitorului	Suma în împrumutată		Din care an începe împrumutul	Cota sumei restată ca interese până la finea anului 1899.		garanți
		fl.	cr.		fl.	cr.	
1	George Bocimannu	200		1896	80.		garanți Sp. Dimian Mr. Fura
2	Ioan C. Bocimannu	160		1893	80		garanți Sp. Dimian
3	Ioan C. Bocimannu	70		1895	28		garanți Sp. Dimian
4	Rusanda D. Berca	100		1896	30		garanți Sp. Spiridon Dimian și Ioan Berca
5	George Budileanu	100		1891	30		Spiridon Dimian și George Bocimannu
6	Pădu Teacă	80		1891	24.		Spiridon Dimian și Ioan Teacă
7	Spiridon Dimian jun	50		1896	10		Spiridon Dimian par. și Spiridon Dimian
8	George Venceni	90		1891	36		Spiridon Dimian par. și V. Venceni
9	Spiridon Dimian jun	28		1895	8	40	Spiridon Dimian paroch

Brețeu 1900 aprilie 19 Ioan R. Mănciuș

Vădut

A. Costeleanu
prot.

capital fl. 848
întrasecat fl. 326.40
sum. fl. 1204.40

"Consemnarea debitorilor" ... între anii 1891-1899 - facsimil

să fie un atribut al celor românești, modalitățile riguroase de a păstra evidențe contabile erau la acea dată, mai mult decât până acum, singura șansă a românilor de a valorifica orice florin pentru proiectele lor, de obicei bani adunați creștereste - azi leu cu leu. Am dezvoltat în mod special această temă pentru că atunci erau anii în care pe întreaga hartă a eparhiei Ardealului se proiectau și se ridicau

edificii comunitare, dintre care unele grandioase pentru români. Aveam în vedere și că ne aflăm doar la o jumătate de secol de când ei scăpaseră de iobăgie. Dacă ne gândim doar la Palatul Muzeului ASTRA și Catedrala din Sibiu, dar - de ce nu - și la Biserica de piatră din Toplița, într-adevăr, multe schimbări, evoluții, îmbunătățiri, se produsese în modul de viață al românilor,

dar și în cel de gândire, de practică economică. În general toate se cereau supuse unor reguli stricte, amănunțite până la exagerare, prefacerilor: „*Organele administrative sunt strict îndatorate a cita fără amânare pe toți debitorii bisericii, de la cari se se încaseze toate interesele restante și curente și cu cari se renoiască obligațiunile de sub poz (...) din contul bisericii; (...) din contul fondului scolar (...) din contul fondului parochial; ceea ce notificându-se (...) spre comunicare respectivului oficiu parochial –documentele de cassă acluse la rațiociniu se remit sub % spre a se păstra la arhivul parochial*”.

Rațiociniul comunei Brețcu pe anul 1897, raportat în 26 martie 1898, verificat la Sibiu, „*sa- revedut și s-a aflat până la unele forme în ordine, drept aceea se dă numitei comune în mod excepțional absolutoriul (...). Aceluiași rațiociniu se i se alătore un raport informativ, din care se fie evident în sensul descitatului ordin: pentru ce nu s-au încasat interesele cu fl. 12 pro 1888 după fl. 100, aflătoriu la debitoriu Ion Sp. Dimian, din contul fondului parochial?, pentru ce s-au purtat procesul contra urmașilor lui Ioan Boldea și ce rezultat s-a obținut în urma lui? Ce pași s-au întreprins în scopul asigurării și încasării pretensiunilor refructifere și dubii? Dacă Constantin Coltofeanu a numărat, și când, suma de fl. 100 cu obligatiuni și fl. 100 în bani gata, sumă ce a fost trecută cu titlul V[enituri] din inventar, dacă da: cine administrează acești bani? După ce debitor cu numele Spiridon Șerban nu ocură în contul bisericii pro 1895 ? pre ce basă s-au încasat de la el fl. 2,50 interese pos. 35 a jurnalului pro 1895? Pentru ce nu s-au indus în cont ca solvite interesele cu 10 fl. de sub pos. 54 a jurnalului bisericii pro 1895 și cu fl. 20 încasați sub pos. 41 a jurnalului, fondullui scolar de pe acel an?*”. Analiza citată, ieșită dintr-o ședință tocmai a „*Consistoriului archidieceșan, ca senat epitropiei*”⁷ este întărită de Dr. Ilarion Pușcariu și este adresată protopopului Dimitrie Coltofean „*protopresbiter al tractului Treiscaune*”.

Din același sfârșit de secol ne parvin și patru *Protocoale locale*⁸, din ședințele comitetului parohial, care-și propuneau rezolvarea unor chestiuni punctuale. Primele trei sunt copii pe care le-a adăugat *dosarului său de mântuintă* bătrânul Spiridon Dimian. Sigur, aici ies la ivele unele conflicte –și încă nu sunt date pe față toate- de la nivelul

grupului de lideri ai comunității locale. Mereu aceeași, uneori cu *nou veniți*, dar din *familiiile mari* ale acelorași (gineri, cumnați etc.), ei sunt obligați de *contrarii lor*, dar mai ales de superiori, să-și reglementeze situațiile financiare, unele din cele mai bizare pentru noi azi, extrem de presante pentru ei atunci.

1894, 31 iuliu- „*regularea capitalului ce datoresce Ioan Boldea în sumă de 99 fl. v.a.*” când, după moartea datornicului, tocmai garanții au devenit insolvabili, dar una dintre urmași se mărită cu fiul unui membru al comitetului („*Ana Boldea, măritată George Fenechi Onea*”), ambii urmași sunt dispuși la împăciuire și la plata datoriei și „*camăta pe 3 ani trecuți, în înțelesul legii*”. O precizare aparte este cea că „*de la moșie și holde nu abdice*”. Nici propunerea de a se ajunge la judecată nu se poate aproba pentru că...biserica nu are acte despre împrumutul în dispută.

10 ianuarie 1898. „*Se ia spre citire rugarea D-lor George Maiețu și Constantin Fenechi, spre a li se erta % de la capitalul garantat de dâșșii*”, pentru suma de 300 fl., împrumutați de Ioan I. Goama. Suma datorată „*între timp au crescut cu interesele la suma de 595 fl*”, se ajunge la proces și la pierderi apar „*spesele avocaților*”. Avocatul ce se ocupă de acest proces, ca și de altele ce vor urma, chiar în alte cauze, era Szaetvai Gyula, care primise deja 75 fl., 25. cr. O soluție acceptabilă era ca unul din garanți „*să depune partea ce-i compete în suma de 247 fl. 50 cr. momentan*”. Celuilalt (Constantin Fenechi) „*i se concede un timp de cinci ani spre a-și acuita anual câte 50 fl. interesele, ca compet la suma de 247 fl. 50 cr.*”. Dacă aceste condiții nu se respectă, epitropul Ioan M. Stăncicu va putea scoate la licitație „*averea sus numitului Fenechi*”.

O problemă nu tocmai nouă, dar în termeni noi, se va pune în același an 1898, ca o chestiune de perspectivă inalienabilă mai ales noului secol ce se apropia. Este vorba despre **ȘCOALĂ**, instituția impusă de nevoile socio-individuale, de administrația laică și de biserică. De la vremea când părinții credeau că școala e *numai preoție* trecuse o bună jumătate de secol și o revoluție schimbuse din temelii oamenii și multe din opțiunile lor. Numai că iluminismul și umanismul ficcării comanditar -individ, nație, administrație-putea avea (și adeseori avea), fiecare un alt temei/interes. Amenințarea imediată cu desfi-

înțarea școlilor confesionale venea de acolo că ele nu aveau baza materială și profesională corespunzătoare. Uneori acesta era doar un pretext, pretențiile inspectorilor fiind exagerate. Dar tocmai aceste situații vor constitui pentru *grijitorii școlilor* românești un îndemn. Chiar în Brețcu, în anul 1902, se poate afirma că „*la școala de stat din loc, localurile închiriate sunt mult mai puțin core-spundetore decât localul școlii noastre*”⁹ și totuși un învățător era atras să părăsească școala confesională. Administrația făcea tot ce e posibil să le desființeze, lipsindu-le de mijloace materiale și atrăgând dascăli români spre școlile *civile*, ele având din partea guvernului asigurate salariile și fiind deci mai sigure. Procesul de învățământ desfășurându-se aici exclusiv în limba maghiară, se creau astfel cele mai sigure premize pentru realizarea visului regatului maghiar: crearea unei singure nații în Transilvania (ca și în celelalte țări ale coroanei), a *națiunii maghiare*. Acestei politici majore, școlile confesionale le creau o piedică mai mult decât destabilizatoare, devenind chiar *enervante* pentru ministeriabili și funcționărimi. În aceste condiții sunt obligați românii să se mobilizeze pentru a putea riposta eficient, prin susținerea școlilor confesionale românești, mai ales ortodoxe. Ceea ce și fac, de la mai pretențioase apeluri, programe, proiecte la numărarea fiecărui filer ce trebuia să ajungă *la școala lor și nu în altă parte*. Inconvenientele șubrezirii învățământului confesional nu se refrângeau doar asupra supraviețuirii nației române, ci și asupra unor indivizi importanți din sate, dascălii/învățătorii absolvenți ai Institutului pedagogico-teologic din Sibiu, printre altele feciori și gineri ai preoților și oamenilor înstăriți, personaje de decizie și în privința susținerii școlilor. Cu o astfel de motivație ei vor fi și mai activi în a impulsiona parohienii să-și susțină propriile școli prin *fondurile scolastice*.

30 ianuarie 1898. În efervescenta acelor momente și cu o insistentă presiune din partea Consistoriului, brețcanii descoperă că au de rezolvat și chestiuni ce depășesc competențele Comitetului parohial. Acesta fiind un organism restrâns, avea nevoie de susținerea organismului ce aduna în mod nemijlocit pe toți cei obligați/capabili să susțină interesele comunității. Așa se convoacă „*Sinodul bisericii cu hramul Sfântul ierarh Nicolae*”, sub „*presidiul protopopului Dimitrie Coltofean*”, „*publicându-se ținerea acestui sinod cu 8 zile înainte!*” „*După*

săvârșirea Sf. Liturghii, împreună cu paras-tasul pentru sufletele binefăcătorilor neamului nostru în domnul răposate, AEpiscopul și Metropolitul Andrei și Emanuil Gojdu, și după chemarea Sf. duch”, la ora 11 părintele protopop deschide o ședință la care participă 96 membrii sinodali, după care se aleg 2 „*bărbați de încredere*”, în persoana episcopului Ioan M. Stanciu și George Dimian, iar ca notari învățătorii Aron Pușcariu și George Teacă. Episcopul Stanciu, „*cerându-și cuvântul, arată, cu părere de rău, că aruncul scolar, care nu se plătește regulat de parochieni, prin care se periclitează existența școlii confesionale, prin un sfat binevoitor, provoacă pe restanțieri ca se pletească aruncul de 1 fl. de familie, cât mai curând, ca se nu se arate chiar ei surpătorii școlii noastre, după ce și fondul bisericesc scolar este periclitat (...)*”. Soluția era să se urmărească atent capitaluri și procente, „*tôte sa se inprocesueze*” în 6 luni „*și banii în cauze se sa depună spre fructificare la institutul filiala Albina din Brasov*”, ceea ce toți cei prezenți aprobă.

1900. Un protocol mai complex¹⁰ este cel de tipul unei anchete locale, cuprinzând în sine și răspunsurile inculpaților. În 16/28 februarie 1900, Comitetul parohial, condus de același protopop Dimitrie Coltofeanu, răspunde unui alt ordin expres al „*Înalt-presăntitului domn Archiepiscop și Metropolit I. Mețianu, Dto. 28 ianuarie a.c. Nr. 783 [în legătură cu] arătarea fostului episcop Nicolau Varvarachi asupra învățătorului Aron Pușcariu, ce privesc cu deosebire împrejurarea că numitul învățător ar fi prescurtat fondul bisericesc-scolariu cu 180 corone, cu cumpărarea a 2 cai fost sechestrați în favorul fondului de la debitorul Gheorghe I. Gociman*”. Fostul episcop va mai trimite un protest *personal*, tot direct mitropolitului, în septembrie anul următor, cu referire directă la Aron Pușcariu: „*Prea înaltă Ecseleță, /Eu Neculaiu Walvaric, membru în Comitetul Parochial (...) vin în naintea Prea înaltei Ecselețe cu câteva cuvinte de rugare, prin care am tötă baza căci nu mi le-ți (sic!) refuza (...)*”.

Cum era de așteptat, disputa pentru fonduri depășește obișnuințele, chiar principiile respectivului grup și ajunge într-o lume reală cu încrengături numeroase și schimbătoare, multe pline de neprevăzut. Actualul episcop – un Stăncicu - confirmă esența declarației anterioare completând-o. Caii lui George Gociman „*au fost sechestrați pe cale procesuală pentru fondul bisericesc scolariu*”, el fiind

garant al fratelui Ioan Gociman, declarat insolubil, pentru 400 fl. Dorind George Gociman să vândă „*cu un preț mai convenabil din mână liberă, a cerut de la mine (epitropul nn) ca să ridic sechestrul, ceia ce am și făcut, cu condițiunea ca banii ce vor rezulta din vânzare îndată să-i depună la mâna mea, în contul fondului bisericesc scolariu*”; epitropul-cumnat chiar îl întovărășise la târg pe posesorul cailor și totuși nu a putut recupera datoria la biserică ?! Căii i-a cumpărat -în târg !- învățătorul Aron Pușcariu, promițând să respecte condiția inițială. NB. George Gociman se va însura cu fiica protopopului onorar Spiridon Dimian, cu altă fiică a acestuia fiind însurat... Aron Pușcariu, la rândul său...cumnat cu epitropul Ioan Stăncicu. Învățătorul se explică în aceeași sedință. Datornicul Ioan I. Gociman, sechestrându-i-se averea ca insolubil i s-au luat 4 cai, hamuri, căruța, iar fratelui său George 2 cai cu hamuri. Ridicându-se sechestrul (de către epitropul-cumnat, ca să meargă la târg), cu pașaportul pentru vite, acesta chiar „*re-noindu-să pentru 10 zile*” pentru a-i duce la târgul Prejmerului, în 22 august i-a cumpărat el de la girantul-cumnat, cu 96 fl. Întâlnindu-se cu Ioan R. Stăncicu, „*ca cumnat*”, acesta i-a confirmat că are voie să cumpere, dar banii să-i dea la fond. „*La aceea n-am răspuns nimic, știind că caii sunt nesechestrați (temporar și ilegal, de altfel! nn), banii i-am eliberat la mâna vânzătorului*”, ca el să-i dea la epitropie, „*ceea ce nu s-a întâmplat*.” Astfel ajunge învățătorul să se roage de Consistoriu „*a ne absolve de arătarea făcută de Nicolau Varvarichi, în care sunt numai și numai neadevăruri și ură personală contra mea, pentru care voi documenta prin acte*” încheie, mult prea optimist Aron Pușcariu, „*neodihnitul*”; de fapt, el „*a scos șidulă de la antistia comunală și ca cumpărător se consideră de drept proprietar*” al cailor. Conform și informațiilor protopopului Coltofean (23 februarie), juristului consistorial nu-i poate scăpa observația salvatoare că ... sechestrul n-a fost dezlegat de tribunal, care-l instituisese, ci de cumnat, și astfel vânzarea se poate anula. Și cum un Pușcariu era încă menajat la Sibiu, se decide să rămână acestuia caii, până se pot vinde la un preț mai bun. Deci... „*epitropul va fi responsabil*”, și anume pentru o problemă de procedură: „*el ne fiind în drept a elibera caii de sub sechestrul*”. Dar „*Purtarea învățătorului încă este condamabilă*”, doar el trebuia să fie

primul interesat în creșterea fondului școlar. De ce (dacă) nu era el *interesat* vom arăta într-o tratare ce-i va fi destinată, ca unui personaj extrem de inteligent, nonconformist, abuziv, neocolit de loviturile vieții, neiu-bit etc. Și protopopul era iarăși obligat la „*grabnic raport*”.

Ca și alte reclamații, cea a lui Nicolau Varvaric -el se semna Walvaric !- produce o anchetă specială și împotriva lui Aron Pușcariu. O va face, cum spuneam mai sus, protopopul în funcțiune Dimitrie Coltofean, în 23 februarie. Câtă interes pot prezenta aceste anchete, ce nevoie era de astfel de măsuri „*urgente*” ne putem da seama din concluziile mai târzii ale Consistoriului (1902) care conchide, tranșant: biserică „*din Brețcu a avut un fond școlar de 1500 corone, care sub administrațiia actuală a dispărut fără nici o urmă*”.

Glasul poporului, instrument în conflictele locale sau Dedesupturi ale altor pâri și pledoarii de apărare la instanța consistorială

În 20 februarie 1900 pleacă din Brețcu o altă scrisoare-reclamație colectivă, sub aspectul unei *rugăminți fierbinți*, de data aceasta adresate, iarăși, direct către „*Exelentia Voastră înalt prea Sfințite Domnule Archiepiscop și Mitropolit*”. Redactarea și scrisul sunt aici excesiv de ...simple, cum este și grafia lui N. Varvaric. Evident, prin acest detaliu se urmărește creșterea credibilității conținutului textului, etalându-se...neimplicarea liderilor, a intelectualilor locali, oricând capabili să redacteze *întâmpinări* de înalt profesionalism birocratic. Doar că un astfel de document putea fi pus la îndoială, putea să nu reprezinte, cu certitudine...glasul poporului ! În reclamație era vorba despre Spiridon Dimian cel susținut de Petru Pop la sfințirea sa din 1849, acum protopop onorar și președinte al comitetului parohial. Primul semnatar al scrisorii este tot un Dimian, George, căruia i se asociază Vasile Vrâncean, Constantin I Fenechi, Gh. Zărinescu, Neculai Cacintia, Radu Gociman etc. Culpă principală era că „*Dinsul își face ambiția cu banii bisericeii, dând în judecată numai pe cine vrea, aducând pre oamenii la săpă de lemn cu cheltuielile procesuale, scoțând și licitațiune, după ce a făcut intabulare de asigurare*”. Deci nici acești reclamanți nu invocă falsuri, ci tratament preferențial! Aceasta nu înseamnă că

asupra protopopului nu vor lansa numeroase acuze (depășite doar de cele aduse mai târziu fiului său Constantin), cărora, timpul *mai având puțină răbdare*, el le va răspunde, cum vom vedea mai jos. Argumentația, plasată în plan moral, legal și, implicit, național continuă: *“Biserica nu poate avea chemarea de a despoia pe poporeniile și după cum face un jidov cămătar și nu poate fi îndreptat cu proces fără incuviințarea Măritului Consistor”*. A și jurat părintele (în cazul primului semnatar), pentru 130 fl. v.a. *„pretensiune nebasată, ce datează de vreo 30 ani”*, iar aici protopopul are într-adevăr vina de a nu fi lămurit situația mai devreme. Mai grav li se părea că președintele comitetului parohial umbla *„să ne perdem fondurile adunate creștărește din vremuri mai bune”*, din cauza fiului Spiridon (frate cu Constantin, preotul) și ginerii George I. Gociman și Ioan Gociman, care *„datoresc, conform contului de capitale, de mai mulți ani, în sumă totală aproape la 1800 fl.v.a. (3600) cor.”* Apoi, garantul lor, președintele comitetului Spiridon Dimian, *„vădând că acești insolabili au asigurat așa de bine biserica că ș-a transcris moșia și tot de ce dispune pe alte nume”*... Se rugau chiar *„de a declara de insolabil pe președinte”* și a face posibile procese împotriva sa, care, pe lângă velelalte era și socru al lui Aron, cel cu caii...; era în stare protopopul cel bătrân *„să sară cu bătaia la om (...) întrebuințând cuvintele cele mai mârșave (...)”* Și protopopul este din nou provocat la o altă anchetă.¹¹

Cum era și firesc, cea mai aprigă reacție, la toate acuzațiile, vine din partea lui Spiridon Dimian. Ea se concretizează întâi –la 14 martie- într-o scrisoare adresată protopopului Coltofean, cel pe care, peste câteva zile, în scrisoarea către Consistoriu îl include în rândul *dușmanilor săi* personali. Scrisoarea are nu doar aparențele unui *răspuns la șoc*, pe care l-o fi simțit când a aflat conținutul părții; reclamanții sunt declarați inamici nedrepti ce folosesc *scornituri*, *„insulte tendențioase cu scop de a me innegri înaintea Eminenției sale D-lui Mitropolit Ioan Mețian”*. Sigur, presupunerea sa avea o motivație serioasă. El însuși avea o vârstă înaintată, nu mai prezenta un *pericol* pentru *grupurile de interese locale*. Dar fiul său, preot la Sibiu, era pe punctul de a reveni în satul natal ca paroh, cu mari posibilități de a avansa; va și ajunge protopop și tabăra *dimienilor* se va reîntări. Dar se va și diviza prin activitățile unora dintre

chiar rudele lor, cum a fost și Aron Pușcariucumnatul. Constantin, fiul lui Spiridon, după câțiva ani va declara că la Sibiu, la Consistoriu, are cel puțin *un asesor* neprieten activ și eficient, ceea ce suntem îndreptățiți să credem și noi azi și vom documenta cu alt prilej. Nici considerațiile sale despre felul în care funcționa (prost) administrația-*funcționarii și arhiva* sibiană- nu vor fi tocmai academice.

Dar în 17/30 Martie, după 6 zile de când luase la cunoștință despre *scrisoarea minci-noasă*, Spiridon, tatăl lui Constantin, preotul de 73 ani, jignit, răspunde la Consistoriu tuturor acuzațiilor pe mai bine de patru pagini. Spre surprinderea noastră, aici am regăsit și o copie după a scrisoare șaguniană unde, în anul 1862 era scos de sub acuzațiile ce veneau de la alt brețcan celebru, parohul și el protopop-onorar la vremea sa, Petru Pop, ca dovadă a seriozității sale din tinerețe, poate și pentru a atesta o anume simpatie șaguniană, de care dimienii au beneficiat în vremea episcopului Andrei. După aproape patru decenii, mai înțelept și bun cunoscător al jocurilor vieții, el rememora că *„În tinerețile mele am mai avut nenorocirea de un proces ce a constat din 24 côle, din care am eșit nevinovat, precum se poate vedea (...)”*. Atunci era un tânăr capelan, iar tatăl său, tot Spiridon (totuși suspendat temporar din preoție pentru comportament necorespunzător de același episcop), era principalul pârât de Petru Pop și ginerele său Alexie Verzea. Dar, în anul 1862, cum spuneam în alt loc, vremea lui Petru Pop trecuse¹². În anul 1900, deși *contrarii* o doreau cu toată ardoarea, vremea dimienilor nu trecuse încă, relativa lor dominație se va continua prin parohiatul brețcan și protopresbiteriatul lui Constantin Dimian în același tract al Treiscaunelor. Despre cantitatea și calitatea *nevinovățiilor* unora sau altora nu vorbim. Înregistrăm doar fapte cu semnificație pentru devenirea unui grup sau a altuia, a unei societăți în plină schimbare și, evident, măcinată de contradicții. Spicuim câteva relatări despre societatea locală, pe care le întâlnim în lunga explicație a lui Spiridon Dimian.

Păra lui *George Dimian* și soții este *„de la început, până la sfârșit neadevărată în tot cuprinsul ei”*. A răspuns protopopului –sumar- în termen de trei zile, cum fusese somat și declară din nou că păra nu e întemeiată pe adevăr, ci tot cuprinsul ei e o manoperă cu insulte, menite a-l compromite. Punctual

răspunde: el nu administrează nici un filer din averea bisericii; n-a dat în judecată pe nimeni, „nici chiar pentru dreptul meu și al capelanului (fiul său Constantin nn) și pentru pace i-am lăsat în știrea Domnului, ca probă, simbria în 6 ani, în lemne și zile de lucru ce s-a adunat cu miile, pe care tot pentru pace în anul present, partea mea le-am donat Sf. Nostre biserici, pentru întemeierea unui fond bisericesc”. N-a avantajat/dezavantajat pe nimeni cu procesele, arată mai departe, reamintind că „eu, ca tată, n-aș fi fost cu inima așa de impietrită se improcesuez pe fiul meu presbiterul Constantin Dimian și să-i fac proces (...)”. Procesul lui George Dimian s-a dezvoltat pe semnătura lui, că e dispus să-și plătească datoria și „pentru ca se se astupe gura celor ce grăesc nedreptate, am fost silit a merge la K. Vasarely înaintea Judelui cercual Iarasbirosag (sic!) și ca martor a fasiona despre starea lucrului, a depune jurământ, unde Dl. Protopop Dimitrie Coltofean, în loc să aperse interesele bisericii, în favoarea cumnatului seu a fasionat (iarăși un cumnat !nn) că pretensiunea bisericii de 406 fl. (...) s-a ertat” de Consistoriu (!) și epitropul n-ar avea în drept a improcesua fără aprobarea acestuia. Textul despre protopopul Coltofeanu stârnește interesul/îngrijorare la Sibiu, și este subliniat de lector. Dacă aceste scutiri nu s-au întâmplat, scrie mai departe protopopul în apărarea sa, totul se datora sieși și epitropului Stăncicu- printre altele unul din ginerii săi ?! Nu a girat decât 500 fl., nu 1800, și numai la oameni solvabili “că au case, vite și holde, nu ca pârătorii (...) carii, înglodându-se în datorii li s-a sequestrat toată averea”. În cauze ce nu-i convin, protopopul părăsește ședința Comitetului parohial. În legătură cu alte pâri, nu s-a întâmplat cum se scrie acolo, „pôte în cârciuma din apropiere, unde în petrecerea a 40 litri de vin s-a făcut constatarea abusurilor” cu care este el apăsat. 3 dintre cei 7 semnatori nici nu știu „de cuprinsul pârei”. Fostul epitrop școlar, la întrebarea „ce e cu capitalul școlar” -ajuns la 58 fl. de la 800 fl.- , răspunde propunând întrebarea nu ce-i cu banii , ci „la cine-s banii”. Vorbele sale urâte –pentru care era acuzat în pâra- erau răspunsuri la provocări răstălmăcite.

Profund afectat, Spiridon Dimian dezvoltă apoi o pagină de mărturisiri sentimentale-morale, izvorâte din suferința onoarei sale lezate: „În timp de 50 de ani de când servesc în via Domnului, și în zilele mele de 73 ani, nu m-a făcut nime înșelător. (...) Din tinerete am

avut deviza a me purta cinstit, amesurat chemarii mele, așa și la betrinețe de la aceea nu m-am abătut, pe lângă tote prigonirile ce am avut (...). Acum, la bătrânețe iarăș me-a dat de lucru cu clica D-sale, pârându-mă cu lucruri revoltătoare, care daca ar fi adevărate, ca un nevrednic, eu singur mi-aș dicta sentința, jos cu el, ca se ramână D. protopop Coltofean singur, se nu mai aibe de cine se impedece, căci pe ajutorul meu, Presb. Constantin Dimian l-a gonit și acum s-a înhățat de mine ca să poată ajunge scopul” ?!

Relatări despre un concurent și Cât de bogat/sărac este un protopop modest din Brețcu ?

Răspunsul de mai sus nu este convingător pentru Consistoriu. Nicolae Ivan, atunci funcționar consistorial, tratează cu severitate acest caz, iar despre onorar-protopopul cere insformații astfel¹³: „Cai-96 fl., regulat; Să arete prin un extras (...) în câte casuri e garant, pentru ce sume și cu un extras de carte funduară ce avere are”. La rândul său, protopopul Coltofean nu poate da detalii pentru că ... nu i-a succes a aduna membrii comitetului în număr corespunzător „deoarece cei mai mulți membrii, ca economi de oi, au plecat în Moldova și numai pe la Sân-Petru să adună toți acasă”. Poate da însă informații personale: „(...) parohul protopresbiter onorar garantează nu numai la biserică cu preste 1000 fl., ci tot pentru aceeași debitori și la băncile din Kezdi-Vasarhely pentru sumă, laolaltă, mărișoară. Complecsele mai mari de pământ le-a pus pe numele a doi fii ce se află în România ca donațiune, ear casa și câteva pământuri ce nu sunt transcrise, le folosește fiul seu din loc Spiridon și alți gineri, căroro li s-a promis ca dotă la căsătorie, dar nu li s-a pus încă pe numele lor”¹⁴. Fiica sa, Ana Spiridon Dimian, soția debitorului George Gociman, pe al cărui nume era transcrisă averea „a dat epitropiei parohiale un cambiu, l-a subscris și învățătorul Aron Pușcariu ca garant, fiind a se plăti banii la toamnă” iar „pretensiunea bisericii” pentru cei 96 fl. (din conflictul cailor), în 26 martie era asigurată, declară protopopul Coltofean, în altă informare, cu aceeași dată de 26 martie 1900.

Conform cererii Consistoriului (din 1 aprilie, Nr. 3097), doritor să afle dacă Spiridon Dimian mai este un girant credibil, se trimite la Sibiu un extras de carte funciară privitor la averea sa și a soției sale, Marina, născută

Ceanga – Csanga.

„Din foaia funduară este evident –explică în 11 mai 1900 Dimitrie Coltofean¹⁵ - că intravilanul, două case cu forte mici grădini, dimpreună cu 38 parcele estravilan, care formează $\frac{3}{4}$ din întreaga avere imobilă, sunt parte transcrise pe ginere și fiu, parte vendute. Casa de lemn și grădina sub pos. 2 numerul top. 1280 și 1281 este a fiului Spiridon, care locuiește în dânsa și mai folosește și pământuri date în dotă la căsătoria sa înainte cu 15 ani, care însă nu s-au transcris încă pe numele respectivului. La fondurile bis.școl. garantează mai cu seamă pentru membrii familiei, conform conspectului alăturat, ear la băncile „Takarek henztar” și „Kisegito takarekpenztar” (sic!) din Kezdi-Vasarhely este cavent –precum însumi am cercetat -, la cea dintâi pentru 1740 coróne, ear la cea din urmă pentru 586 cor., în total 2326 coróne. Relativ la soliditatea debitorilor (...) îmi permit a raporta că ginere-seu George Gociman, care înainte cu 3 ani a transcris averea pe soția sa, a aflat cu cale să o însărcineze, acum numai două luni înainte, cu 2400 coróne, precât valorează, altui cumnat, învățătorului Aron Pușcariu. Cu atari manopere poporul nostru mărginaș n-a fost învețat. (...) Dacă debitorii ar gândi cel puțin la solvirea intereselor și ar depura treptat, din an în an (...) nu ar rezulta nici o pierdere pentru biserică, presupunând bunăcredință atât de la cavent, cât și de la epitropul primar Ioan R. Stăncicu, ginerele seu (...).”

Consistoriul impune un demers imediat pentru recuperarea tuturor datoriiilor, până se va ajunge la 1204 fl. 40 cr., în răspunsul său din 20 mai, apoi într-o revenire din 26 august 1900.

Detaliile stadiului în care se aflau fondurile le aflăm din raportul protopopului onorar-președinte al comitetului parohial, către protopopul în funcție, Spiridon Dimian, respectiv Dimitrie Coltofean, din 29 octombrie 1900. Era un răspuns la o provocare consistorială din...20 mai 1900.

1. Ioan Gociman –ginerele său, cu câteva

zile înainte de redactarea raportului „a plătit capitalul de 260 fl., și interese cu 10%, 152 fl. va și s-a achitat”. 2. George Gociman, alt ginere, a fost regarantat de...alt ginere, Aron Pușcariu, „a intabulat la locul 1 pentru pretenșiunea bisericii”, cu care datoria lui George Gociman și a soției sale Ana Dimian este deplin asigurată împreună cu %”. 3. Pentru Radu Teacă este garant alt ginere –epitropul Ioan R. Stăncicu, „debitorul este solvabil, având avere casă și moșie”. Aceeași situație era la George Budileanu (4), la George Vranceanu (5), „6. Spiridon Dimian încă e solvabil, 7. Rusanda Bercu, încă are casa și moșie și e solvabilă.” Dar, „Anu acesta fiind un an de criză, cei de sub nr.ii. 3,4,5,6,7 acum deocamdată nu sunt acasă, ci sunt duși în România pentru câștigarea pâinii cei de tote zilele, dar până la finea lui Novembre a.c. se vor re-ntorce și, după puțină, se vor acuita toatet datoriiile până la finea anului”. Mai importantă este declarația președintelui, ca o nouă orientare în atitudinea sa, devenită mai responsabilă, cu certitudine și datorită severității cu care era tratat la Consistoriu. Doar chiar în acest timp aștepta ca acesta să-i aprobe curând fiului său parohie la Brețcu: „Până atunci și după aceea eu voi rămânea răspunzător până se va plăti totă datoria și biserica nu va suferi dauna de nici un filer, după cum s-a raportat”. Ginerele epitrop Ioan R. Stăncicu va contrasemna această declarație. Destinatarul ia act de declarație, pe care o transmite și la Consistoriu, observând că și epitropul era în România, „ca econom de oi”, datornicii „fiind angajați ca muncitori în România”. Oricum, „debitorii n-au solvit niciodată interesele și la o eventuală improsuare (deschiderea unui proces în justiția civilă nn), interesele preste 3 ani sunt perdute”. Era „29 Novembre 1900”, peste mai puțin o lună era sfârșitul frământatului secol al XIX-lea și intrarea în și mai dramaticul secol XX.

Agitația specifică începutului edificării școlii din Brețcu abia va urma.

Ana Grama

Note

Toate documentele invocate de noi aici, care nu poartă altă mențiune, provin din Arhiva Mitropoliei Ardealului, în continuare AMA. Sublinierile ne aparțin. Uneori, în condițiile unei grafii deficitare (semne despre care nu putem ști ce rol grafic au –virgulițe, punctulițe-), am acordat literelor valoarea acreditată azi; nu am avut semne pentru a obținut din d cu sedilă e –ă etc.

1. Vezi comunicarea LILIANEI OPRESCU despre *Clericul absolut Ioan Vodă*, la *Zilele Elie Miron Cristea*, Toplița, iulie, 2007.

2. Răspuns la adresa consistorială Nr. 13121 din decembrie 1902. Dosar V 142, 1902.

3. Dosar V 12, 1892.

4. Vezi informațiile pe care le deține ing. CIPRIAN HUGIANU de la familia Grosu.

5. Din ședința Comitetului parohial, Brețcu, 21 ianuarie 1891. Dosar V 12, 1892.

6. Malefidus, în latină, adj. = în care nu te poți încrede, puțin sigur.

7. Nr. Ep. 3058 1898. Document în favoarea lui Spiridon Dimian anexat de acesta în dosarul său. Copie.

8. Atașate la justificări ce priveau demersurile de reglementare ale fondurilor bisericești-școlare, invocate apoi și peste 10 ani în dosare ce vor fi prezentate ulterior. Vezi și AMA, 1900-1918.

9. Dimitrie Coltofean răspunde unui ordin din 10 decembrie 1902, Nr. 13121. AMA, V 142, 1902.

10. V 137, 1900. Vezi și Doc. 1791.

11. Doc. 1791, 1900, din 26 febr.

12. Detalii în ANA GRAMA BRESCAN, *Români sudtransilvani în secolul al XIX-lea*. Editura ARCUȘ, 2007.

13. Doc. 3066, 3067 din 1900

14. Vezi și doc. 1791, 1958, 2844 din 1900. Dosar V 137, 1900.

15. Doc. 4341 din 1900, Dosar V 137, 1900.

Abstract

The community of Brețcu at the beginning and in the first decades of the 20th Century Building the "stone made school" (1904)

Building a school in the context of the decades which we are concerned with was something usual. But the details of the actual steps of preparing and carrying out the task are very important in the entire *process*, including both fundamental-ideal and daily human deeds: will and needs, vision and ignorance, social-national drive and abnegation, selfishness and generosity, all in specific conditions, marked by a very peculiar signification, just as in any *alive* society.

We think about the way national aspirations were responded to, the way Romanians fit into the European political lines, how difficulties were overcome, about how a *tolerated* nation, during many centuries, assumed now a certain welfare and modernity, pushed by the new times etc.

New times oriented Romanians towards the development of cultural and economical tumult, with all its numerous positive components. But it oriented them as well towards new practices, differently or less understood until then, and sometimes even less respectable, sanctionable and sometimes even sanctioned according to older laws, even if they were perfectly legal etc.

Thus, beginning with an impressive archive material, treated here only summary, I found the way to give a structure to the following chapters: An episode of the life of two of the most important local characters or How a merchant dies on the mountainous roads of the Eastern Carpathians, and what destiny have his heresies, his goods and debts; Projects and their pursuit, controls and controllable reports or indisputable proofs that the edifices of the given period were not built only with national enthusiasm, but with very thoroughly saved money; The voice of the nation, an instrument for the local interpersonal conflicts or What collateral facts and defensive pleads do claimants make before the supreme ecclesiastical court.

D. Spiridon Dimian

Enk 1896 jummästä päivästä 3696

*Enk 1896 jummästä päivästä ardelelän maan
maailmanlaajana nro 339 340 341 342 343 344 345 346 347
kuv. a. joulukuun 1895 os. joulukuun 1895 os. joulukuun
1895 os. joulukuun 1895 os. joulukuun 1895 os. joulukuun*

17

Enk 1899 jummästä päivästä 569

*Enk 1899 jummästä päivästä ardelelän maan
maailmanlaajana nro 3903 3979 3997 4001 4012 4015 4018 4019 4021
4022 4023 4024 4025 4026 4027 4028 4029 4030 4031 4032 4033 4034 4035
4036 4037 4038 4039 4040 4041 4042 4043 4044 4045 4046 4047 4048 4049 4050
4051 4052 4053 4054 4055 4056 4057 4058 4059 4060 4061 4062 4063 4064 4065 4066 4067 4068 4069 4070 4071 4072 4073 4074 4075 4076 4077 4078 4079 4080 4081 4082 4083 4084 4085 4086 4087 4088 4089 4090 4091 4092 4093 4094 4095 4096 4097 4098 4099 4100*

18

*Dimian, Parul jummästä päivästä luhajonnygylagiljogger
tollin*

Enk 1900 jummästä päivästä 1999

*Enk 1900 jummästä päivästä ardelelän maan
maailmanlaajana nro 5460 5461 5462 kuv. joulukuun 1894
joulukuun 1894 joulukuun 1894 joulukuun 1894 joulukuun 1894*

19

lelily

N:o 461 - 200

*Ala- ja ylä- kaksikokoiset maatalon ardelelän maan
maailmanlaajana nro 5460 5461 5462 kuv. joulukuun 1894
joulukuun 1894 joulukuun 1894 joulukuun 1894 joulukuun 1894*

Kuusi kymppiä 1900 jummästä päivästä 1999

Dimian

Doc. 1 - Ultima fiică din extrasul de Carte Funciară a lui Spiridon Dimian

Bib. nr. 10049
170

Soc. Teala

Așezare înmărmărită de Comisia Consistorială
dovădindu-se că văduva răposatului Constantin Gociman
cu Dl. George Ștefan Lungu amândoi pe dreptul
sunt în cămărașă în București și după ce
să dispună din această sumă următoarele

1. Să se acorde în gaj la m. 20 #
2. Grădina în vecinătatea lui Teala 44 #
3. Cimentul de înlocuirea m. 22 #
4. Împănătura pe câmpul de cămin
în suma totală 126 galbeni

Așii Maireanine detasez numele
va cu 20 # în sumă pusă în gaj în apartament
cu nr. 130. Ca în vedere de la 2000 # numele
ca de la 1/2 din sumă de George Ștefan Lungu

Doc. 2 - „Socoteala” cu văduva lui Constantin Gociman

Ordin de executare:

[„ ordon. ”
170]

Fie ca funduză această a facece cu
proprietă ca să ținem și cel mult
15 zile să raportăm la Comisia
noastră din (Președintele primului
din sumă de 30 # și dacă
ia primii cum se îndrumăm
ca să face cu (totă) funduză în vedere
Liby 8 Nov. 1902

E. M. Cristea

I. Arhimandritul

Doc. 3 - Dispoziție consistorială semnată de Elie Miron Cristea și contrasemnată de arhimandritul Ilarion Pușcarlu

de toți membri prezenți fiind a se arcerne
la Preaveneratul Consistoriu spre decizie finală:

D. u. s.
Dimitrie Colbofean
prot.
D. u. s.
Dimitrie Colbofean
prot.

George Dimian
Ios. Bocimom Coring
Ios. Stăncu
Ion Stăncu
Nasile V. Franciscu
Nicolai Ciuntla
George Jenechi
Gheorghe Jenechi
Nicolai Ciuntla

Brețcu, 26 Martie 1900.

umilit serv

Dimitrie Colbofean
prot.

Doc. 4-5 - Semnături autografe ale unor actori importanți în comunitatea brețcană a vremii

Brețcu 20 Februar. 1900.

George Dimien
 Vasile Arăncian
 Constantin J. Fenechi
 G. Zărnescu
 Neuloci Căntăria
 Radu Gărmăș

Varule Fenechi
 Episcop

Doc. 6-7 - Semnături autografe ale unor actori importanți în comunitatea brețcană a vremii

Date privind amploarea, direcții și alte aspecte ale emigrării populației din Comitatul Ciuc la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea

O caracteristică mai puțin cercetată a evoluției demografice din zona Ciucului o constituie dimensiunea mișcării populației de-a lungul timpului și mai ales amploarea pe care a luat-o la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Statistica sistematică și organizată a emigrării s-a introdus în anul 1899 pe baza ordonanței Ministerului de Interne al Ungariei; ea a fost întocmită de la acea dată, anual¹ și, în conformitate cu datele statistice oficiale, între anii 1899-1913, au emigrat din Transilvania 341.876 persoane și s-au întors în această perioadă 65.976 persoane. Au rămas definitiv peste graniță 275.900 persoane².

Principala direcție a emigrării a fost România dar, treptat, se conturează și o altă direcție, și anume spre America, transilvănenii îngroșând și ei valul celor ce au descoperit "*calele vapoarelor de emigrați*"³. Însă, pentru cei plecați din comitatul Ciuc, principala direcție rămâne România.

Considerând emigrația în masă ca un "*fenomen periculos*", care afectează interesele fundamentale ale statului, autoritățile centrale au luat măsuri menite să o îngreșească. Ele aveau însă un caracter mai ales administrativ-juridic și nu aduceau nici o modificare în cauzele reale, economice și naționale. S-au emis legi care să îngreșească emigrarea⁴.

Primele dispoziții menite să îngreșească emigrarea au fost emise în 1867, iar prin Legea XXXVIII din 1881 se stabilea că agenții de recrutare pot să-și desfășoare activitatea numai cu aprobarea Ministerului de Interne și numai în anumite condiții stabilite prin lege. De asemenea, prin articolul 8, se stabilea obligativitatea agențiilor de a înștiința, pentru fiecare persoană pentru care mijloceau emigrarea, autoritățile localității unde se află, verbal sau în scris în 24 de ore și în scris, în termen de trei zile, autoritățile din localitatea unde are domiciliul stabil. Conform articolului 9, aceste agenții care mijloceau emigrarea, trebuiau să-și consemneze activitatea în registre, care urmau să fie întocmite conform instrucțiunilor primite de la Ministerul de

Interne. Încălcarea prevederilor legii atrăgea după sine pierderea autorizației eliberate de Ministerul de Interne⁵.

Prin ordinul-circular nr. 54.352 din 1895 al Ministerului de Interne se întăresc prevederile articolelor 8 și 9 ale Legii din 1881, iar în privința registrului de evidență al emigranților se stabilesc datele ce trebuie consemnate: numele și prenumele emigrantului, vârsta, starea civilă, ocupația, ultimul domiciliu, scopul călătoriei, actul de călătorie, numele însoțitorului, suma plătită. Amenda prevăzută pentru nerespectarea măsurilor stabilite era de până la 100 de forinți⁶.

Dovadă a faptului că fenomenul emigrării ia amploare an de an este și ordinul-circular, numărul 59.207 din 1900, emis de Ministerul de Interne ungar, privind emigrarea și posibilitățile de frânare a fenomenului. În el se arată că tot mai multe autorități au semnalat faptul că fenomenul se extinde și cer să se ia măsuri și așteaptă instrucțiuni cu privire la ceea ce pot întreprinde pentru a îngreșe fenomenul. Se arată că, din cauza situației politice și economice, locuitorii din anumite regiuni ale țării, în număr tot mai mare, chiar în masă își părăsesc țara dar, cu toate acestea, măsuri radicale nu se pot lua. Măsurile prin care se poate remedia situația se arată în circulară sunt de natură economică și administrativă, dar situația financiară nu permite măsuri radicale și ele se pot lua doar treptat într-un timp mai îndelungat și, ca urmare, și efectele se vor vedea în timp. Pentru a ține sub control fenomenul emigrației se recomandă să se respecte întru totul prevederile Legii XXXVIII/1881 și să se oprească răspândirea, în rândul populației, „a *tipăriturilor*” care îndemnau la emigrare în America. În acest sens se cerea respectarea ordinului numărul 64.981 din 4 octombrie 1890 privind interdicția de a răspândi în țară astfel de „*tipărituri*” prin poșta maghiară. Pentru că se practică ca asemenea „*tipărituri*”, să se trimită în plicuri închise, mai ales unor persoane care intră în contact cu un număr mare de persoane (învățători, cârciumari, etc.) se impune, se arată în circulară, să

se atragă atenția acestora că este o datorie patriotică ca să predea autorităților astfel de „tipărituri” primite. De asemenea, se impune ca, folosind instrumentele de informare locală, se continuă în circulară, să se prezinte populației greutățile și pericolele care însoțesc emigrarea. Autoritățile locale să prezinte aceste lucruri cu orice ocazie. Se cerea de asemenea mare vigilență la verificarea celor necesare în vederea eliberării pașaportului⁷.

Cu toate măsurile luate, fenomenul se întărește. Situația economică, contradicțiile sociale adâncite de criza economică din 1900-1903, dezvoltarea insuficientă și inegală a industriei au agravat condițiile de viață și au alimentat acest fenomen. Cei mai mulți au plecat în intervalul 1904-1913.

Autoritățile intervin printr-o nouă lege. Prin Legea II/1909 se definește statutul de emigrant, se stabilesc condițiile, ce trebuia să le îndeplinească o persoană pentru a putea emigra, obligațiile mijlocitorilor, raporturile legale între emigranți și mijlocitori, garanțiile ce trebuie depuse, autoritățile care se ocupă de problemă și sancțiuni⁸.

Legea prevedea, la articolul 2 punctul b), că persoanele de sex masculin care împlinesc în acel an 17 ani și urmează să-și îndeplinească obligațiile militare trebuie să obțină aprobare, în scris, de la Ministerul Apărării și pot obține aceasta doar după ce depun o garanție cuprinsă între 100 și 1000 de coroane maghiare. Garanția era oprită dacă, din vina lui, emigrantul nu se întorcea acasă în perioada valabilității pașaportului. De asemenea, la punctele c, d, e, f, g, și h ale aceluiași articol 2 sunt prevăzute cazurile în care nu se poate emigra: cei aflați sub învinuire și au pedepse de ispășit, acei părinți care lasă acasă copiii sub 16 ani și nu le asigură îngrijirea permanentă a acestora, aceia care lasă acasă aparținători care nu se pot întreține etc. Capitolul V stabilește autoritățile care se ocupă cu emigrația. La articolul 23 se prevede înființarea, cu sediul în Budapesta, a Consiliului emigrării, compus din reprezentanți ai Guvernului, Parlamentului, ai Camerei de Comerț și Industrie, ai Ministerului de Interne ș.a. Acesta va funcționa sub tutela Ministerului de Interne și pe baza regulamentului emis de acesta.

Am arătat deja că toate măsurile de îngrădire, luate de autorități, nu au putut frâna fenomenul, ci acesta a crescut an de an. Și în fostul Comitat Ciuc, fenomenul ia amploare la sfârșitul secolului al XIX-lea și la

începutul secolului al XX-lea.

În registrul de evidență al pașapoartelor întocmit de autorități în anul 1891 au fost operate 4.310 înregistrări, însă numărul acelor emigrați este mai mare, deoarece unii dintre titularii de pașaport aveau trecute în acte și persoane care îi însoțeau (adulți, de obicei soțiile și copiii)⁹ (vezi Tabelul 1).

Situația prezintă doar câteva localități, din zonele comitatului, însă practic, nu a existat localitate din care să nu fi plecat cineva. Comparând numărul celor emigrați din zonele comitatului se observă că în număr mare s-a plecat din zona Casinu. De aici, în anul 1891 au plecat, în România, 613 bărbați și 243 femei, în total 856 persoane din 4.310, ceea ce reprezintă 19,86%. Și după cum se va vedea, din situațiile pentru începutul secolului al XX-lea (anul 1903 de ex.) din această zonă, procentajul celor emigrați se menține la peste 19% din totalul emigranților din comitat.

Urmărind situația plecărilor, pe localități, se observă că, în unele comune, ca de exemplu în Joseni, solicitau pașaport deodată un număr mare de persoane, grupuri chiar de 42 persoane (înregistrările de la 102 la 153); 36 persoane (înregistrările de la 742 la 777) etc.

Dirjecția de emigrare este România, iar la ocupație majoritatea covârșitoare are trecut „zilier”.

Conform datelor oficiale, numărul celor plecați din Comitatul Ciuc în anul 1904 cu pașaport a fost de 5.514 în România, 700 în alte țări europene, 44 în America, 1 în alte continente, în total 6.259 persoane¹⁰.

Conform aceluiași date¹¹, numărul celor plecați din secuime, în același an, se prezintă conform Tabelului nr. 2.

Făcând o comparație cu anii trecuți, ajungem la următorul rezultat:

Conform situației de mai sus, numărul total al emigranților în 1904 a fost 16.601. În anul anterior, 1903, de 14.085, cu zece ani înainte, în 1895, de 4.078, cu 14 ani înainte, în 1891, de 2.986¹².

Numărul celor plecați, în 1904, din Comitatul Ciuc reprezintă 37,70% din totalul celor plecați din Secuime. Față de anul 1903, numărul celor plecați din comitat a crescut cu 822 de persoane.

Comitatul Ciuc, era format din punct de vedere administrativ din patru plase: Ciucul de Sus (27 localități), Gheorgheni (12 localități), Tulgheș (5 localități), Casin (17 localități) și orașul Miercurea-Ciuc.

Tabelul 1

Zona	Localitatea	Titular de pașaport		Total	Persoane. însoțitoare trecute în pașaport		Total	Total general
		B.	F.		Adulți	Copii		
TULGHEȘ	Bilbor	2	-	2	-	-	-	2
	Bicazul Ardelean	17	2	19	1	-	1	20
	Borsec	11	1	12	-	-	-	12
	Corbu	3	-	3	-	-	-	3
	Tulgheș	67	6	73	9	13	22	95
GHEORGHENI	Gheorgheni	47	5	52	1	-	1	53
	Ditrău	268	7	275	-	-	-	275
CIUCULUI	Făgețel	4	-	4	1	-	1	5
	Lăzărești	35	18	53	-	-	-	53
	Miercurea-Ciuc	14	2	16	1	1	2	18
CASINU	Casinul Nou	213	108	321	-	-	-	321
	Iacobeni	114	54	168	-	-	-	168
	Imper	87	31	118	2	-	2	120
	Plăieșii de Jos	82	37	119	-	-	-	119
	Plăieșii de Sus	117	43	163	3	-	3	166

Tabelul 2

	în România	în alte țări europene	în America	în alte continente	în total
Din Comitatul Ciuc	5.514	700	44	1	6.259
Din Comitatul Trei Scaune	5.389	1.621	25	1	7.036
Din Comitatul Mureș-Turda	537	184	275	5	1.001
Din Târgu Mureș	25	40	7	1	73
Din Comitatul Odorhei	1.011	448	773	-	2.232
TOTAL	12.476	2.993	1.124	8	16.601

Conform registrului de evidență al pașapoartelor¹³, în anul 1903 au fost eliberate 5647 de pașapoarte. Numărul celor plecați din Comitatul Ciuc, în anul 1903, dar și numărul plecaților cu pașaport din Secuime,

reprezintă 40,09%. Principala destinație este România. La ocupație majoritatea covârșitoare are consemnat „zilier”, dar sunt și comercianți, negustori, agricultori.

Din Miercurea-Ciuc (fără comunele care azi fac parte din oraș: Șumuleu, Jigodin) au plecat, în anul 1903, 19 persoane, din care 2 persoane erau industriași. După sex, 12 erau bărbați și 7 erau femei. Plecații din Miercurea-Ciuc reprezintă 0,33% din numărul plecaților din comitat. Din cele 5647 de persoane ple-

cate din comitat, 1.114 persoane au fost din zona Casinu (Casinu Nou, Iacobeni, Imper, Plăieșii de Jos, Plăieșii de Sus - azi comuna Plăieșii de Jos), ceea ce reprezenta 19,70% din cei plecați din comitat. Situația din zonă se prezintă astfel:

Tabelul 3

Localitatea	Bărbați	Femei	Total	% din populație*	% din cei plecați din comitat
Casinul Nou	190	125	315	17,87	5,57
Iacobeni	178	107	285	21,78	5,04
Imper	100	61	161	13,90	2,85
Plăieșii de Jos	109	68	177	18,32	3,13
Plăieșii de Sus	107	69	176	14,27	3,11
Total	684	430	1.114	-	-

* S-a luat ca bază de calcul populația civilă de la recensământul de la 1900.

- Casinul Nou – 1.762 persoane;
- Iacobeni – 1.308 persoane;
- Imper – 1.158 persoane;
- Plăieșii de Jos – 966 persoane;

- Plăieșii de Sus – 1.233 persoane¹⁴.

Din cei plecați, 61,40% erau bărbați și 38,59% femei.

Plecările din Plasa Tulgheș, zonă cu populație majoritară românească, se prezintă, la nivelul anului 1903, astfel:

Tabelul 4

Localitatea	Bărbați	Femei	Total	% din populație*	% din plecați din plasă	% din plecați din comitat
Bilbor	16	1	17	1,33	3,35	0,30
Bicazul Ardelean	126	4	130	2,04	25,64	2,30
Borsec	104	10	114	6,85	22,48	2,01
Corbu	25	2	27	2,03	5,32	0,47
Tulgheș	25	2	27	2,03	5,32	0,47
Total	465	42	507	6,93	-	8,97

* S-a luat ca bază de calcul numărul populației civile de la recensământul din 1900.

- Corbu – 1.328 persoane;
- Borsec – 1.663 persoane;
- Tulgheș – 3.014 persoane;
- Bilbor – 1.276 persoane;
- Bicazul Ardelean – 6.355 persoane(15).

Din cei plecați, bărbații reprezintă 91,75%, femeile reprezintă 8,25%.

Dintre numele celor plecați enumerăm câteva, așa cum sunt ele consemnate în documentul vremii: Gezi, Szava, Maruzan, Gyorgy, Kimpean, Opra, Berszan, Krisztea, Vaidos, Teszlovan, Szandu, Czepes, Handarik, Antal, Raduly, Urszuly, Szilvester, Török ș.a.

În alte câteva localități din Pretura Gheorgheni, situația plecărilor se prezintă astfel:

Tabelul 5

Localitatea	Bărbați	Femei	Total	% din populație*	% plecați din comitat
Ditrău	197	12	209	3,40	3,70
Gheorgheni	60	9	69	0,98	1,22
Remetea	223	-	223	3,94	3,94
Sărmaș	9	14	23	1,54	0,40
Voșlobeni	-	1	1	0,12	0,01

* S-a luat ca bază de calcul numărul populației civile de la recensământul din 1900:

- Ditrău – 6.146 persoane,
- Gheorgheni – 7.012 persoane,
- Remetea – 5.105 persoane,
- Sărmaș – 1.485 persoane,
- Voșlobeni - 825 persoane¹⁶.

Urmărind înregistrările în evidența din 1903 privind pașapoartele eliberate în Comitatul Ciuc¹⁷ se observă, după cum s-a relevat și pentru alți ani anteriori, plecarea în grupuri mari, ca de exemplu, în Joseni grup de 60 persoane (înregistrările 3919-3972), 29 persoane (înregistrările 4349-4377), Lăzarea 60 persoane (înregistrările 3973-4080), Nicoleşti 44 persoane (înregistrările 3364-3417) ș.a.

Din zona Ghimeș, un număr mai mare au plecat din Făget, și anume 68 de bărbați și 1 femeie, ceea ce reprezintă 1,22% din totalul plecaților din comitat și 1,56% din numărul

populației civile, care era la 1900 de 4397 persoane¹⁸.

La finele secolului al XIX-lea, românii transilvăneni, loviți din toate părțile de autoritățile statului dualist și nemaiputând face față nici celor mai elementare cerințe familiale, așa de mult fuseseră sărăciți, se hotărâsc să-și încerce norocul într-o nouă lume: America de Nord în Statele Unite și Canada¹⁹.

An de an, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, numărul celor emigrați în America a crescut.

Când s-a declanșat primul război mondial, numărul românilor aflați în America se cifra la 100.000-150.000 de suflete²⁰.

O statistică oficială, din 1910, ne arată pe județe câți emigranți au fost în acel an, de pe teritoriul etnic românesc aflat sub stăpânire dualistă, în diferite țări, deci și în America²¹.

Potrivit statisticii menționate, din zona de sud-est a Transilvaniei au plecat:

Tabelul 6

Județul	Plecați pe naționalitate				Țările destinație			
	Unguri	Germani	Români	Alții	Germania	România	America	Alte
Ciuc	274	2	-	-	-	252	20	2
Odorhei	553	19	98	10	9	204	465	3
Trei Scaune	159	-	46	4	-	181	22	-
Brașov	34	73	54	-	-	2	159	-

În America au emigrat, în anul 1910, 25.237 de persoane, din care aproape 10.000 erau români²², ceea ce reprezintă aproape 39,62%. Iar conform statisticii prezentate mai sus, emigranții din zona menționată reprezentau 5,24%. Românii, în număr de 198, reprezintă 0,78% din totalul emigraților și 14,93% din emigrații din zonă.

Potrivit registrului de evidență a pașapoartelor, întocmit de Prefectura Ciuc pentru anul 1910²³, numărul pașapoartelor pe anul menționat este de 3.324, dar numărul celor plecați este mai mare deoarece în pașapoarte unii aveau trecute și alte persoane care îi însoțeau, adulți sau copii.

Majoritatea covârșitoare au plecat în

România, 3.283 de persoane, ceea ce reprezintă 98,77%, iar situația celor care au avut altă destinație decât România se prezintă astfel. Din 3.324 titulari de pașaport:

- în America: 21 0,63%
 - în Europa: 18 0,54%
 - alte destinații: 2 0,06%
 Pe localități, situația se prezintă astfel:

Tabelul 7 - în America

Localitatea	Titulari de pașaport		Persoane trecute în pașaport		Total
	Bărați	Femei	Adulți	Copii	
Cetățuia	2	-	-	-	2
Cârța	-	1	-	2	3
Cozmeni	6	-	2	-	8
Gheorgheni	-	1	-	-	1
Iacobeni	1	-	-	-	1
Lăzărești	1	-	-	-	1
Miercurea-Ciuc	1	-	1	3	5
Sâncrăeni	1	-	1	-	2
Sânsimion	2	1	-	1	4
Șumuleu	1	-	-	-	1
Tomеști	1	-	1	-	2
Tușnad	2	-	1	-	3
Total	18	3	6	6	33

Tabelul 8 - în Europa

Localitatea	Titulari de pașaport		Persoane trecute în pașaport		Total
	Bărați	Femei	Adulți	Copii	
Ciucsângiorgiu	1	1	-	-	2
Dănești	1	-	1	1	3
Delnița	-	2*	-	-	2
Gheorgheni	1	-	1	3	5
Lunca de Sus	4	-	2	1	7
Plăieșii de Jos	-	1	-	-	1
Remetea**	1	1	-	1	3
Tulgheș	2	1	3	3	9
Tușnad	2	-	-	-	2
Total	12	6	7	9	34

* una din persoane a plecat în vacanță.

** o familie a plecat în vacanță.

Țările de destinație, din Europa, au fost Bulgaria (2 persoane), Grecia (2 persoane), Germania (2 persoane), iar pentru restul se specifică doar Europa.

Din totalul celor 41 de persoane, 21 au plecat în America, 18 în Europa și 2 către altă destinație (în toate părțile lumii, cum consemnează documentul). Din cei plecați 75,60% erau bărbați și 24,40% femei, și aceste persoane au fost însoțite de 13 adulți și 15 copii.

Agențiile la care făceau apel pentru a trece oceanul au fost cele din Fiume, Brena și Hamburg. Majoritatea au apelat la serviciile agenției din Fiume, agenție care, datorită numărului mare de emigranți era în atenția autorităților statului dualist, care prin ordine, circulare etc., referitoare la supravegherea activităților acestor agenții, nominaliza expres pe cea din Fiume, cum a fost, de exemplu, în ordinul circular nr. 54352 din 1895 emis de Ministerul de Interne, privind supravegherea desfășurării activității agențiilor care transportau emigranți²⁴.

Emigranții au fost atrași pe continentul Nord American de faptul că li se da pământ gratuit, unii se ocupau cu oieritul, dar majoritatea au ajuns muncitori în marile orașe industriale.

Viața lor se concentra, în afară de fabrici, în jurul bisericilor zidite din truda lor. Tradițiile românești erau păstrate prin cele vreo 70 de societăți de ajutor și cultură și prin ziarele „America” (din septembrie 1906) și „Românul” (din decembrie 1905)²⁵.

Emigrația în America era încurajată, potrivit ordinului-circular nr. 62 244/1897 dat de Ministerul de interne de la Budapesta²⁶, de numeroasele asociații care fac tot posibilul, ca prin reprezentanțele lor, să atragă din Europa, în special agricultori. În acest scop, în unele zone au trimis prezentări colorate de oferte, care într-o oarecare măsură corespund realității, dar anumite aspecte sunt ținute sub tăcere, aspecte care însă schimbă datele problemei. Așa, de exemplu faptul că pământurile, de care se vorbește sunt roditoare și acolo este apă, lemne în belșug, este real, dar nu se spune nimic despre faptul că acolo, în cele mai multe cazuri sunt păduri seculare care trebuie defrișate și locul curățat, și pâinea poate fi produsă în cantități suficiente

doar după doi-trei ani. În apropiere nu au alternative pentru a câștiga. Se trec sub tăcere și prețurile mici ale produselor agricole. Din aceste motive, se arată în ordinul circular amintit, mulți dintre cei plecați, după un an, un an și jumătate de muncă intensă, ajung la ruină. De aceea se solicită autorităților locale, de a face cunoscute și aceste aspecte, acolo unde se constată creșterea numărului celor ce doresc să emigreze.

Cu toate măsurile administrative luate de autorități, fenomenul nu a putut fi frânat, deoarece cauzele sociale, economice și politice erau prea puternice.

Fenomenul emigrării din fostul Comitat Ciuc se înscrie în fenomenul general de mobilitate a populației în perioada de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, mobilitate care este în fapt, continuarea unui proces existent de-a lungul veacurilor, însă accentuat acum de cauzele arătate mai sus.

Întreaga Europă se confruntă cu o mare mișcare de emigrare, ușurată de progresele înregistrate de navigația maritimă²⁷.

Numărul mare de transilvăneni care au trecut oceanul în secolul al XIX-lea se contopește în imensa mare a celor 70 de milioane de europeni ce au părăsit Europa, dintre care 50 de milioane definitiv. Aproximativ jumătate dintre emigranți s-au stabilit în Statele Unite, ceilalți în America Latină, Australia și Noua Zeelandă sau în Africa de Sud. Cea mai mare parte a acestui val s-a stabilit în America de Nord și mai ales în Statele Unite. 10 milioane de emigranți, între 1900 și 1914, s-au acumulat numai în orașele de pe coasta de est²⁸.

Ceea ce particularizează fenomenul din fostul Comitat Ciuc față de alte zone din Transilvania este faptul că, aici și la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea principala direcție de emigrație rămâne România. Dacă în această perioadă mulți transilvăneni iau calea Europei, dar mai ales înfruntă oceanul cu destinația America pentru a-și asigura cele necesare traiului lor și al familiei lor, din Comitatul Ciuc, după cum se observă din datele prezentate, puțini iau această cale a mării depărtări, și se îndreaptă spre România.

Ana Dobreanu

Note

1. *Izvoare de demografie istorică*, vol. II, București, 1987, p. 16.
2. *Magyar Statisztikai Közlemények (M. St. Köze)*, vol 67, p. 4-5.
3. CARPETIEN, JEAN; SEBRUN, FRANCAIS, *Istoria Europei*, Ed. Humanitas, București, 2006, p. 255.
4. *Izvoare de demografie istorică*, vol. II, București, 1987, p. 19.
5. *Magyar Törvénytár*, 1881 în *Évi Törvénycikkek*, Budapest, Franklin Társulat, 1986, p. 166-167.
6. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1895, II. kötet, Budapest, 1895, p. 52-53.
7. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1900, II. Kötet, Budapest, 1900, p. 31-35.
8. *Magyar Törvények 1897-1910*, în *Évi Törvénycikkek*, Budapest, 1911, p. 345-358.
9. D.J.A.N. Harghita, *Fond Prefectura Ciuc*, inv. 147, d. 29/1891.
10. *Izvoare de demografie istorică*, vol. II, București, 1987, p. 479.
11. Ibidem.
12. Ibidem.
13. D.J.A.N. Harghita, *Fond Prefectura Ciuc*, inv. 147, d. 31/1910.
14. *Recensământul din 1900, Transilvania*, Editura Staff, 1999.
15. Ibidem.
16. Ibidem.
17. D.J.A.N. Harghita, *Fond Prefectura Ciuc*, inv. 147, d. 30/1903. D.J.A.N. Harghita, *Fond Prefectura Ciuc*, in. 147, d. 31/1910.
18. *Recensământul din 1900, Transilvania*, Editura Staff, 1999.
19. METEȘ, ȘTEFAN, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 68-69.
20. Ibidem.
21. Idem, după ION EUGEN, IULIU EUGEN, *Ardealul, Banatul și Maramureșul din punct de vedere agricol, cultural și economic*, București, 1915, p. 158
22. Ibidem.
23. D.J.A.N. Harghita, *Fond Prefectura Ciuc*, inv. 147, d. 31/1910.
24. *Magyarországi Rendeletek tára*, 1895, II. Kötet, Budapest, 1895, p. 52-53.
25. METEȘ, ȘTEFAN, *op. cit.*, p. 70.
26. *Magyarországi Rendeletek tára*, 1897, 11 kötet, Budapest, 1897, p. 258-259.
27. CARPETIEN, JEAN, LEBRUN, FRANCAIS, *op. cit.*, p. 254.
28. Ibidem.

Abstract

Information regarding the amplitude, the directions and other aspects of the emigration of the population from the Ciuc Comitat, at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century

A less researched characteristic of the demographical evolution in the Ciuc region is the dimension of the population's movement, along history, and mostly the amplitude it took at the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century.

The systematic and organized statistics that were registered regarding the emigration, introduced in 1899, reveal the fact that the main direction of emigration was Romania, but another direction outlines gradually, towards America, the Transylvanians being added to those who have discovered already "the holds of the ships for immigrants". However, for those who left the Ciuc Comitat the main direction remains Romania.

Considering mass emigration a "dangerous phenomena" that affects the fundamental interests of the state, the central authorities took measures meant to block it. However, these measures had a mainly an administrative and juridical character and brought no changes whatsoever in stopping the real causes, which were economical and national. Laws were issued to block the emigration. In spite of all the measures taken the phenomena strengthens. The economic situation, the social contradictions deepened by the economical crisis in 1900 - 1903, the inadequate and unequal development of the industry aggravated the living conditions and nourished the phenomena of immigration. Most of the inhabitants left in the 1904 - 1913 period. According to official information, the number of those who left with a passport the Ciuc Comitat in 1904 was of 5.514 towards Romania, 700 towards other European countries, 44 towards America, 1 towards other continents, giving a total number of 6.259 people. Though the authorities took many administrative measures, the phenomena couldn't be stopped, because the social, economic and political causes were too strong. The phenomena of emigration from the former Ciuc Comitat subscribes to the general mobility phenomena of the entire population, at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. This mobility is in fact the continuation of a process that existed along the years, but it has been accentuated at the moment we speak about, because of the mentioned reasons.

What makes the phenomena different here, in the former Ciuc Comitat, compared to other regions of Transilvania, is that here, at the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century the main direction chosen for emigration remains towards Romania. If in the mentioned period many Transylvanians leave for Europe, but mostly they face the dangers of the ocean to reach America, in order to assure the daily needs of their families, most of the inhabitants of Ciuc Comitat don't take such a chance, and leave towards Romania, as it was shown by the information presented above.

Șovinismul maghiar la început de veac XX în documentele nemțene

După cum se știe la 8 iunie 1867, împăratul Austriei, Franz Joseph I, se încorona rege al Ungariei, iar peste câteva zile, la 12 iunie, abroga toate legile votate de dieta de la Sibiu, întrucât în virtutea pactului dualist, Transilvania își pierduse seculara-i autonomie, ajungând să fie, pentru prima oară în istoria sa, anexată Ungariei¹.

Urmare a constituirii dualismului austro-ungar și a încorporării Transilvaniei la Ungaria, românii din spațiul intracarpatic aveau să îndure, vreme de 51 de ani, calvarul brutalei dominații ungare, să fie supuși asupririi naționale și sociale, politicii de maghiarizare și deznaționalizare, scopul cercurilor conducătoare budapestane, până la 1918² – Marea Unire de la 1 Decembrie.

Perioada de tristă amintire, 1867-1918, constituie o epocă în care antiromânismul promovat de autoritățile ungare a atins cele mai înalte cote. Consolidându-și prin dualism ideea statală „ungurii părăsire idealul lor modest de libertate națională, devenind apostoli agresivi ai unui ideal imperialist (mitul Coroanei Sf. Stefan), care nu se putea realiza decât prin desființarea naționalităților conlocuitoare și în special prin desființarea viguroase și atât de numeroasei naționalități românești care descindea din legionarii lui Traian și dacii lui Decebal”³.

Liderii extremismului, promotori ai naționalismului, șovinismului și iredentismului maghiar, precum conții Andrassy Gyula, Ápponyi Albert și, mai ales, Tisza István, atotputernicul conducător al Ungariei înaintea și în timpul primului război mondial, nu țineau seama de faptul că neamul românesc din spațiul intracarpatic rezistă însă, așa cum făcuse secole de-a rândul, nelăsându-se frânt de brutala dominație ungară. Era de fapt și constatarea observatorilor maghiari: „Rezultatul a trei decenii de activitate (de maghiarizare - n.n.) în Transilvania este că astăzi românii nu cunosc limba maghiară decât cu un singur procent în plus față de perioada de dinainte de încheierea dualismului și până și dintre aceia care au învățat ungurește, n-au devenit unguri nici măcar un număr infim”⁴, iar „problema românilor” din teritoriul amintit este „cu mult mai pericu-

loasă decât a celorlalte naționalități din Ungaria (...) puternica conștiință etnică a românilor face iluzorie orice încercare de maghiarizare prin școli”, în cazul românilor „maghiarizarea numelor, predarea Sfintei Scripturi (în limba maghiară-n.n.), inscripții și școli maghiare nu ajută”⁵, cum se arată de acești observatori, în deceniul al zecelea din veacul XIX și începutul celui următor.

Planurile de perspectivă ale guvernanților unguri le sintetiza publicistul șovin Rákoczi Jenő: „Nu avem nevoie decât de 30.000.000 de maghiari și estul Europei va fi al nostru”⁶. Comentariile sunt de prisos!...

Șovinismul maghiar s-a extins și asupra teritoriilor de la sud și est de Carpați ale României, din perioada în discuție, care s-a format prin Unirea din 24 ianuarie 1859, devenind astfel un stat modern, mai ales după obținerea Independenței de Stat, la 1877, așa cum rezultă și din documentele păstrate în arhivele nemțene, la început de veac XX.

Astfel, în fondul familial „Sturza-Miclăușeni”, se păstrează, printre informațiile deosebit de valoroase, și unele referitoare la „maghiarii din România” de la începutul anului 1902, așa cum rezultă din articolele apărute în ziarul săptămânal „Gazeta Maghiară de București” (Bukaresti Magyar Ujság), în principal, cât și de alte ziare din Ungaria, cum ar fi: „Jurnal de Budapesta” (Budapesti Naplo), „Vestea” (A Hir), „Ziu” (A Nap), precum și „Ungaria” (Magyarország – organ al partidului comunist), toate jurnale de opoziție⁷.

În ceea ce privește „Gazeta Maghiară de București”, se prezintă un raport asupra acestui ziar, înaintat de un înalt funcționar din cadrul Ministerului de Externe din acea vreme, George Demetrescu, către ministrul de externe, D. A. Sturza (fruntaș politic liberal - fost la un moment dat chiar președinte al partidului, fost prim-ministru, istoric, publicist, etc. - n.n.) în care se descrie activitatea acestei „foi”, în lunile ianuarie - februarie 1902, anexându-se și două articole la raportul amintit (traduse din limba maghiară - n.n.): „N-avem școli” și „Să ne concentrăm”. Cc-I de-al treilea articol, „Care-

i scopul?”, nu-l deținem în raportul amintit⁸.

Ziarul, ce apărea în capitala României de la 1 ianuarie 1902, avea ca redactor responsabil, proprietar și editor pe preotul catolic maghiar Bálinth János de la biserica Bărăția, iar drept colaboratori pe aproape „toți preoții, institutorii și cantorii (dascăli – n.n.) maghiari din diferite capitale de județ și alte localități din țară, unde se găsesc colonii maghiare”⁹, aceștia fiind „din provincie (România), Transilvania și Ungaria”¹⁰, printre aceștia figurând și „un Consilier Ministerial Ungar în pensiune”¹¹, precum și „o listă cu toți coreșondenții și colaboratorii ziarului, anexată la acest raport”¹², mai precis din 11 localități din țară și Budapesta.

Pentru veridicitatea textului original, cât și pentru o informare corectă și netrunchiată a informațiilor, inclusiv obiectivitate, cât și dorința ca „cetitorul” – cum spunea cronicarul – să-și dea singur cu părerea asupra gazetei care îndemnau pe „maghiarii din România (Vechiul Regat - n.n.) să se unească și nimic să nu-i abată de la alipirea cu scumpa patrie și națiune maghiară”, „serviciul militar în Ungaria”, „școli și biserici catolice în limba maghiară” și altele, redăm în cele ce urmează, în sinteză, păstrând și ortografia timpului, ineditele informații cuprinse în documentele de arhivă amintite.

Ziarul se intitula „Organ Social pentru Lățirea Cunoștințelor” și că „cele 9 numere de până acum însă dovedesc că titlul nu e conform cu caracterul adevărat al foi”, după cum se va vedea, se urmărește ceva mai mult decât „lățirea cunoștințelor”. În adevăr, „atât din apelul publicat în numărul de probă, cât și din articolele scrise în numerele următoare, rezultă că scopul urmărit de întemeietorii ziarului în frunte cu preotul Bálinth este în primul național – aș putea spune șovinist – și numai în al doilea rând social, bineînțeles – maghiar. Aceasta va ieși perfect de clar la iveală din părțile ce vor reproduce, dar mai ales din articolul de fond „Să ne concentrăm”, publicat în numărul 3, ieșit din peana (pană – n.n.) altui preot de la Bărăția, articol care arată totodată și spiritul în care e redactată foaia. L-am tradus în întregime și se află anexat la raport”¹³.

Asupra „necesității d'a scoate un ziar maghiar se scriu mai multe articole, a căror leitmotiv e cam următorul: Maghiarii din România sunt supuși pericolului să-și piardă limba și naționalitatea lor, din cauză că, cu tot cu numărul lor mare ei trăiesc rezleți, între

dânșii nu există raporturile de reciprocitate necesare; ei nu sunt pătrunși de sentimentul solidarității naționale(sic!), din care cauză ei n-au o viață socială proprie maghiară; apoi, ei n-au școli și biserici suficiente maghiare, care sunt scutul și pavăza naționalității lor”¹⁴. În continuare, se arată că ziarul își propune „să lupte pentru scăparea de la peire a maghiarismului amenințat în România, pentru cultivarea și dezvoltarea sentimentului solidarității naționale maghiare, pentru crearea și cimentarea unei vieți sociale maghiare, pentru înființarea de școli și biserici catolice maghiare”, iar ziarul va mai „purta grijă de interesele materiale și economice ale conașionalilor săi, le va da îndrumări în afacerile lor civile, militare(?) etc.”¹⁵.

Mai departe, spune Demetrescu, „lasă să grăiască ziarul”, prin care se spune că „scopul acestei foi – zice preotul Bálinth în apelul publicat de probă - este să ferim pe conașionalii noștri de peire, să discutăm în colonele (coloanele – n.n.) ei asupra nevoilor noastre, ca astfel discutând, suferințele noastre să fie înțelese, trebuințele noastre cunoscute și aici și în depărtare (în afara granițelor noastre, în special în Ungaria - n.n.), de aceia, pe care îi interesează și cari sunt în măsură a ne alina durerile și a contribui la acoperirea trebuințelor noastre”. Cam cine sunt cei din depărtare cari sunt interesați de soarta maghiarilor din țară și cari au puțința de a le alina durerile și a subveni la trebuințele lor, cred că e ușor de înțeles.

Rămâne să ni se spună care sunt anume acele trebuințe; iată-le:

„Nici o altă națiune străină din câte trăiesc aici - zice preotul Balinth - nu o duce așa de greu ca noi maghiarii, care suntem cu totul lipsiți de instituțiile culturale. Dacă numai ne cugetăm la școlile noastre, ne cuprinde groaza când vedem că colonii minuscule cum e cea italiană, cehă sau bulgară au școli înfloritoare - ne mai vorbind de cea franceză și germană, căci școlile acestora stau mai presus de toate celelalte - iar noi, maghiarii, care formăm o colonie de aproape 40.000 de suflete (e vorba de București – n.n.), n-avem decât o singură școală - și aceasta întreținută cu jortfele aduse de biserica protestantă (nu se spune de care biserică anume, dar probabil de cea din Ungaria); iar în această școală nu pote cuprinde mai mult de 160 de elevi, câți prevede legea”¹⁶. Unul din scopurile acestei foi - ne spune în continuare autorul

raportului – „este doar de a discuta cum s-ar putea rezolva această chestiune arzătoare dacă nu altcum, apoi pe cale de asociații, căci nouă ne trebuiesc atâtea școli câte suburzii are Bucureștii”¹⁷.

În legătură cu problematica școlilor – zice același preot – „trebuie să discutăm, avem de făcut pentru băieții noștri care învață la meserie”, spunându-se că orice părinte „nu rămâne îngrijat (îngrijorat – n.n.) și cum să nu-i sângere inima când vede pe copilul lui, pe care l-a dat la meserie, în cei 4–5 ani de ucenicie uită tot ce cu multă cheltuială a învățat la școală, din cauză că nu există nici măcar o singură școală în care ucenicii de la meserie să primească barem duminica și în zilele de sărbători câte o oră de instrucție”. Asupra chestiunii școlilor ziarul revine la diferite ocazii; în numărul 6 are chiar un articol special: „N-avem școli”, care în traducere se află anexat la raport¹⁸.

Se mai vorbește în continuarea apelului „despre viața socială care lăncează, despre societățile maghiare cari sunt necunoscute de maghiar” și „cari din această cauză se grupează în jurul societăților altor naționalități străine”, neuitându-se a se spune să se treacă peste „animositățile profesionale” ce există între „maghiarii catolici și reformați, cari nu pot suferi pe cei dintâi” și că numai „unirea duce la învingere, de aceia deosebirea de religie să nu ne despartă pe teren social, ci să ne unească cugetul că cu toți suntem maghiari. Dacă ne vom uni în acest cuget, vom ajunge la rezultate bune pentru biserici, școlile și societățile noastre; fără unire, dragoste și încredere reciprocă, nici odată nu vom ajunge la nimic”¹⁹.

Acesta ar fi programul „tras” de redactorul foii, preotul Bálinth, venind apoi cantorul Vizi Dencs, tot de la Bărăția, care într-o serie de articole, „De ce avem trebuință de o foaie săptămânală”, arată și el „cât de folositoare poate fi o foaie intereselor sociale, culturale și bisericesti ale coloniei maghiare”²⁰, printre altele aducându-se într-un al șaselea articol „problema înființării unei parohii catolice maghiare, și aduce osanale episcopului Hornstein, care-i sprijinește atât de călduros întru realizarea acestui deziderat al ungarilor”²¹. Din toate cele spuse mai înainte, cu înființarea școlilor și bisericilor catolice maghiare, parcă se mai poartă și în zilele noastre, cum ar fi pentru „ceangăii” din Moldova. Ba mai mult, în articolul „Care-i scopul”, preotul Bálinth, după ce „cu ore-care

mâhnire constată că se găsesc maghiarii stabiliți aici, cari și-au uitat de patria și naționalitatea lor, ba chiar să-și ascundă originea și nu vor ca copii lor să mai vorbească limba mamei, își propune să-i scoată pe aceștia și pe alții care i-ar urma, din rătăcire. Va dovedi clar că, contrar bibliei, care zice că nimeni nu poate să slujească d-odată la doi stăpâni, poate cineva să iubească două patrii de odată. În acest scop el arată care sunt drepturile civile(?) și cealaltă care ne dă pâine”.

Prima parte a chestiunii, adică cum trebuie cineva să-și îplinească datoriile către patria maghiară care-i apără drepturile civile, o rezolvă părintele Balinth în nr. 7 al foii în așa chip, că-i îndeamnă pe toți flăcăii maghiari să-și facă serviciul militar în Ungaria, „căci dacă serviciul militar trebuie făcut fie aici fie în patrie, apoi maghiarii (inclusiv ceangăii – n.n.) să prefere al face în Ungaria”²².

Așadar patria maghiarilor sau a ceangăilor, cum li se mai spune catolicilor din Moldova, este Ungaria și nu România. Fără comentarii! Amintim totuși celor „uituci” că autoritatea politică românească i-a recunoscut juridic ca pământeni pe locuitorii catolici, statut consfințit prin articolele Constituției din 1866²³.

„Notez, spune raportul lui D. A. Sturza, că în acest articol preotul-redactor face o teorie întreagă a diferitelor drepturi, în care dă la iveală o ignoranță potentă în materie de drept și face o confuzie de noțiuni – mai mult decât naivă”²⁴, iar articolul nu-i lipsit de „tirade patriotice maghiare”... „Partea a doua, adecă cum trebuie maghiarii să-și îndeplinească datoria față de patria care le dă pâine, a rămas până acum nedeslegată”²⁵.

După ce în alte articole „se ocupă de chestiuni ce privesc interesele meseriașilor și care previne pe compatrioți să-și deschidă bine ochii când acordă cuiva credit (se subînțelege că nu românilor – n.n.)”²⁶. Totodată se mai arată că „limba în care e scris ziarul e întradins populară, ca să pătrundă la inima fiecăruia. Modul de expunere e clar, așa că cel din urmă cititor maghiar poate să înțeleagă. În frază e multă căldură și cu colorit de șovinism, precaut însă când discută chestiuni mai gingașe. Impresia ce-mi lasă ziarul – spune același Demetrescu – e că directorul, precum și cei din jurul său sunt perfect de conștienți de ceea ce vor”²⁷.

În încheierea acestui raport, se mai spune că se observă că „ziarul primește atât din țară cât și din Ungaria, scrisori de aderentă pline

de cuvinte de încurajare, cărora redacția le răspunde la „Poșta redacției”. Și ca lucrurile să fie și mai „clare”, ziarul șovinismului maghiar, deosebit de virulent odată cu instaurarea dualismului austro-ungar din anul 1867, mai reproduce și o scrisoare a „unui domn din Budapesta, Rubinzi Jozseff, om de litere, care a fost în două rânduri, cu scop de a face studii limbistice la „ceangăii” din Moldova”, intitulată „Scrisoare către redactorul foii”, aducând „laude” la adresa întemeietorului, îi îndeamnă pe maghiari (ceangăi – n.n.) să cultive limba lor (așa cum fac și în zilele noastre unele studii și publicații din țară și străinătate – n.n.), să se unească și nimic să nu-i abată de la alipirea către scumpa patrie și națiune maghiară. Ca model de patriot, „învățătorul” specializat în „limbistica ceangăiască”, aduce pe un oarecare Martonaș Antal, din părțile Romanului, care „cu toate persecuțiile suferite nu odată a rămas neclintit în iubirea lui de neam și patrie (normal că neamul este cel maghiar iar patria Ungaria – n.n.)”. Nu lipsește să-și dăscălească puțin pe „persecutorii” lui Martonaș, zicând că el știe „ce supus, harnic, cinstit și dezinteresat al României este Martonaș, că cum simte inima lui, nu importă pe nimene și că nimeni n-are drept să-i amărăscă viața și de altcum destul de zbuțuită pentru sentimentele lui”²⁸.

Tot în fondul de arhivă amintit, Sturdza-Miclăușeni, sunt informații deosebit de interesante cu privire la relațiile româno-ungare, politice Ungariei în Balcani, despre așa-numitul „iredentismul român”, etc., în ziarele menționate la începutul comunicării noastre, tot șovine. Toate se referă la perioada în discuție, la expunerea ministrului de externe austro-ungar, Baronul de Achrenthal, care reprezintă „o otravă pentru delegații maghiari și este curios că acești delegați au aplaudat pe ministrul de externe trădând principiile lor pașoptiste (era ungar acest ministru – n.n.). Unde a rămas suveranitatea Ungariei și a limbii maghiare?? Unde a rămas paritatea, drapelul și emblema ungară?? Curuții au aplaudat politica Ministerului de Externe și au aplaudat faptul că Muscalul (Rusia – n.n.) sau Românul, încălcând la miezul nopții ajunge în zori de zi în Carpații Ardealului”. „Pe la noi, zice „A Nap” (Ziua – jurnal de opoziție, organul lui Zoltán Lengyel), în părțile ardelenene ne poate lua dracul, muscalul sau românul, căci miniștrii imperiali n-au votat nici o lăscăe pentru fortificarea Ardealului. În

toate școlile românești și în cabinetul Regelui român atârnă harta reprezentând România până la Tisa. Ce-i pasă însă ministrului de externe de iredentismul român! El se ocupă de Maroc și pașoptiștii aplaudează...”²⁹.

La fel „A Hir” (Vestea – jurnal de opoziție și scandal), critică mai mult expunerea aceleiași ministru, întrucât „nu pomeneste nici un cuvânt de drepturile limbii maghiare în birourile Consulatelor din străinătate și protecția respectuoasă a maghiarilor la așa zisele Consulată”³⁰.

Ziarul „Budapesti Naplo” (Jurnalul de Budapesta – organ de opoziție) insistă cu privire la expunerea în discuție, că nevoia cea mai mare este „tăria armatei pentru care firește îi trebuie cheltuieli noi”³¹. Se pare că cel mai „cuminte”, în privința baronului și cuvântului său a fost ziarul „Magyarország” (Ungaria – organ al partidului comunist), acesta abținându-se de la orice critică sau comentariu³².

În concluzie, toate acestea *Qui prodest* (pentru cine folosește)?

Este foarte simplu și clar: șovinismului maghiar din acea perioadă, a începutului de veac XX, care a avut mereu „ceva” cu românii în primul și în al doilea război mondial, „năravul” ca să spunem așa, continuând și în zilele noastre, chiar dacă cuvântul folosit nu-i prea academic. În susținerea celor afirmate, vine și ne susține „Scrisoarea Episcopului catolic de Iași către Ministerul de Externe Român”, din 22 mai 1902, prin care se arată că, „Guvernul Român, urmând exemplul dat de vechii Principi români, a aprobat în totdeauna donațiile făcute în favoarea Bisericii catolice”³³. Același lucru se poate spune și despre școlile catolice, asociațiile culturale și profesionale, ziare și reviste în limba naționalităților conlocuitoare din România din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și veacul XX, continuând și în zilele noastre, nepunându-se nici un fel de restricție, dar respectându-se prevederile Constituției României de ieri, de azi și de mâine.

Important este faptul că ei, catolicii, au conștientizat că sunt pământeni în Moldova, și-au demonstrat loialitatea față de statul român, ceea ce a condus la recunoașterea pentru ei a unui statut de egalitate cu populația ortodoxă³⁴. Aceștia și-au afirmat loialitatea față de țară și au probat-o prin participarea alături de majoritarii ortodocși la evenimentele care au jalonat devenirea

istorică a României, cum ar fi cele din veacul XIX: Unirea Moldovei cu Țara Românească (1859), Războiul de Independență (1877-1878), cât și cele care au urmat în secolul XX.

Așadar, în condițiile amplificării intereselor maghiarilor privind starea „ceangăilor” din Moldova, promovării stereotipului „catolic = ungar sau ceangău”, respectiv „ortodox = român”, maghiarii din țară și din Ungaria continuă să se plângă de „lipsa conștiinței maghiare”, inclusiv de catolicii din spațiul moldav incluși într-o „imagine minoritate etnică”, considerând Moldova ca „marele cimitir al maghiarilor”³⁵, începând cu așa numita problemă a „ceangăismului”, inventată de Peter Zold, încă de la 1766³⁶ și

continuând până în zilele noastre. Nu întâmplător, ziarele șovine budapestene amintite în ultima parte aduc la vremea în discuție, despre „iredentismul român”, legându-se de harta ce cuprindea România până la Tisa. Acesta a fost adevărul istoric: ungurii au venit în această parte a Europei ca ocupanți. Unii autori maghiari vor și în zilele noastre sau arată că Ungaria are dreptul de a-și extinde teritoriile până la Nistru. Noi le sugerăm, acelor minți înfierbântate și clocotind de șovinism și revizionism, să meargă până în Urali, de unde au venit, ca populație migratoare de origine fino-ugrică (huni-n.n.).

Dixit!

Gheorghe Radu

Note

1. MIHA: STRATULAT, *Revizionismul și neorevizionismul ungar*, Editura Globus, București, 1994, p. 102

2. Idem

3. MILTON G. LEHRER, *Ardealul pământ românesc (Problema Ardealului văzută de un american)*, ediție complet îngrijită de Edith Lehrer și Ion Pătroi, Editura Vatra Românească, Cluj-Napoca, 1991, p.250

4. MIHA: STRATULAT, op. cit., p. 114

5. Idem

6. Ibidem, p. 113

7. Direcția Județului Neamț a Arhivelor Naționale, *Fond familial „Sturdza-Miclăușeni”*, dosar 130/1901-1902, r.9-10

8. Ibidem, f.2-3

9. Ibidem, f.2

10. Idem

11. Idem

12. Idem

13. Idem

14. Ibidem, f.2 verso

15. Idem

16. Idem

17. Ibidem, f.3

18. Idem

19. Ibidem, f.3 verso

20. Idem

21. Idem

22. Ibidem, f.4

23. ANTON COȘA, *Cleja. Monografie etnografică*, Bacău, Editura Semne, 2001, p.34

24. D.J.N.A.N., fond familial cit., f.4

25. Idem

26. Idem

27. Ibidem, f.10

28. Idem

29. Ibidem, f.10

30. Ibidem, f.9 verso

31. Ibidem, f.9

32. Idem

33. Ibidem, f.8

34. Anton Coșa, op.cit., p.34

35. Ibidem, p.35

36. DUMITRU MĂRTINAȘ, *Originea ceangăilor din Moldova*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 23.

Abstract

Hungarian chauvinism in the documents from Neamț at the beginning of the 20th Century

As it is known, on the 8th of June 1867, the emperor of Austria, Franz Joseph I, was being crowned as king of Hungary, and after a few days, on the 12th of June, he was abrogating all laws voted by the Diet from Sibiu, since, in the virtue of the dualist pact, Transylvania had lost its secular autonomy, being, for the first time in its history, annexed to Hungary. As a consequence of the constitution of the Austro-Hungarian dualism and thus, of the incorporation of Transylvania into Hungary, the Romanians from the intra-Carpathian region had to bear, for 51 years, the ordeal of the brutal Hungarian domination, being subdued to national and social oppressions, to politics of denationalisation, which was the main purpose of the leading circles from Budapest. But it all ended in 1918, when on the 1st of December The Great Union took place.

In this period, the Hungarian chauvinism extended as well above the territories from the south and east of the Carpathians, which were part of Romania, a new state which was formed on the 24th of January 1859, becoming a modern state, after it obtained its independence, in 1877. This extension of the chauvinism results from the documents kept in the Archives from Neamț, and especially newspapers, dating from the beginning of the 20th Century, which talk about the problem of "the salvation of Hungarian csango's". The most important aspect of this problem is that the Moldavian csango's, the Catholics, realized that they are inhabitants of Moldavia just like the orthodox Romanians, proving their loyalty towards the Romanian state, and thus they were acknowledged an equal statute with that of the orthodox population.

Consequently, in the conditions in which the interests of the Hungarians regarding the state of the Moldavian "csango's" amplified, the "*Catholic = Hungarian or csango*" and "*Orthodox = Romanian*" stereotypes were promoted, the Hungarians from our country and from Hungary continue to complain about the "*lack of Hungarian consciousness*", especially at the Catholics from Moldavia, included in an "*imaginary ethnic minority*", calling Moldavia the "*big cemetery of the Hungarians*".

Presă minoritară din Transilvania (1919-1934)

La 22 septembrie 1934 Serviciul Statisticii Judiciare din Ministerul Justiției a trimis către ministrul de externe un raport privind ziaristii gazetelor minoritare din Ardeal „condamnați pentru delict de calomnie și politice”¹ de către instanțele judecătorești, în perioada cuprinsă între sfârșitul primului război mondial și data la care a fost întocmit materialul. De menționat că raportul a fost cerut, anterior, de către Ministerul de Externe – Direcția Presei și Propagandei, iar ministrul de Justiție, Victor Antonescu², s-a grăbit să răspundă colegului de cabinet, Nicolae Titulescu³.

Anul 1934 a debutat cu un nou guvern liberal, condus de Gheorghe Tătărescu⁴, numit de rege în urma asasinării premierului I. G. Duca de către legionari pe peronul gării Sinaia, la 29 decembrie 1933. Una din primele măsuri pe plan intern ale noului guvern a fost prelungirea stării de asediu cu 6 luni, fapt care a generat vii discuții în Parlament. A urmat apoi, la 7 aprilie 1934, adoptarea Legii pentru apărarea ordinii în stat, susținută de ministrul de Justiție, Victor Antonescu, care oficializa dizolvarea partidelor politice care periclitau „ordinea publică și socială”⁵.

În planul politicii externe, anul 1934 a debutat cu finalizarea negocierilor între România, Grecia, Iugoslavia și Turcia privind încheierea unui Pact Balcanic. La 4 februarie 1934 delegații celor patru țări au finalizat, la Belgrad, negocierile, iar cinci zile mai târziu, la Atena, au fost semnate actele de constituire a Înțelegerii Balcanice. Acesta a avut un caracter antirevizionist, prin care statele semnate și-au garantat frontierele naționale și balcanice. Pentru o mai bună corelare a unor eventuale acțiuni armate au fost semnate și convenții militare între România, Turcia și Iugoslavia (noiembrie 1935), respectiv între România, Turcia, Iugoslavia și Grecia (noiembrie 1936). În antiteză, la 17 martie 1934, la Roma, sub președinția primului ministru ita-

lian, Benito Mussolini⁶, s-a desfășurat o întâlnire trilaterală, cu generalul Gyula Gömbös⁷, premierul Ungariei, și Engelbert Dolfuss⁸, președintele Austriei, la care au fost puse bazele unui bloc revizionist în Europa Centrală.

Inițiativa lui Nicolae Titulescu de a negocia cu U.R.S.S. recunoașterea graniței de est a României a condus, la 9 iunie 1934, la restabilirea relațiilor diplomatice oficiale dintre cele două țări. Cu prilejul schimbului de scrisori dintre Nicolae Titulescu și omologul său sovietic, Maxim Litvinov⁹, au fost prevăzute angajamente solemne vizând garanția reciprocă a respectării suveranității naționale și independenței politice, neamestecul în treburile interne și interzicerea activității pe propriul teritoriu a unor organizații care aveau ca scop lupta armată contra celuilalt stat.

O activitate deosebită a fost desfășurată de Liga Antirevizionistă Română¹⁰ (LAR), înființată din inițiativa și cu sprijinul lui Stelian Popescu¹¹ la 15 decembrie 1933 și recunoscută ca persoană juridică la 17 ianuarie 1934, prin sentința nr. 8 a Tribunalului Ilfov. Scopul acestei mișcări a fost acela de a răspunde presiunilor economice, diplomatice, militare și, mai ales, politice dezvoltate de statele învinse în primul război mondial. Prima ședință a LAR a luat în discuție alegerea membrilor conducerii. Astfel, patriarhul Miron Cristea a fost ales președinte de onoare, membri au fost aleși toți mitropoliții și episcopii, precum și un mare număr de persoane, atât din mediul politic cât și din cel cultural-științific, printre care Dinu Brătianu, Constantin Bacalbașa, Silviu Dragomir, Octavian Goga, Alexandru Lapedatu, Nicolae Lupu, Ioan Nistor, Grigore Trancu-Iași și alții. Următoarea etapă a fost alegerea comitetelor LAR la nivel județean, concomitent cu organizarea unor mari manifestații împotriva tendințelor de revizuire a tratatelor de pace din 1919-1920.

La ce a folosit acest material statistic rămâne un semn de întrebare. Este posibil ca ministrul de Externe să fi avut nevoie de el pentru a prezenta în afara țării – la Societatea Națiunilor, în discuții bilaterale, la diferite negocieri româno-ungare – realitatea care, de multe ori, era prezentată defavorabil României. Nicolae Titulescu și-a exprimat punctul de vedere referitor la evoluția fenomenului revizionist, în Europa în ședința Parlamentului din 4-7 aprilie 1934: „Nu e fără interes să afirm că, dacă revizionismul italian este pentru România o concepție greșită, revizionismul maghiar este pentru noi o concepție vinovată. Noi am spus în repetate rânduri Ungariei și i-o spunem din nou și astăzi: o înțelegere între noi este și în interesul general al păcii, și în interesul celor două țări. Ungaria știe tot atât de bine ca și mine că prin propaganda la care se dedă nu va putea clinti hotarele noastre nici cu un metru pătrat. Nu e nimeni din cei care cred că revizuirea teritorială este posibilă în virtutea art. 19 (din Pactul Societății Națiunilor), care să susțină că ea se poate face altfel decât cu consimțământul statului interesat. Și este logic să fie așa. Nu se poate desface cel mai modest contract dintre doi particulari fără consimțământul lor mutual. Or, la cererea de revizuire a Ungariei, România, ca și celelalte state ale Micii Înțelegeri, au răspuns categoric: nu, nu, niciodată! Nu este forță pe lume care să ne facă să ne schimbăm răspunsul... Frontierele actuale ale Europei centrale sunt rezultatul evoluției de secole a

unei idei de justiție”¹². Desigur, peste 6 ani altele au fost datele problemei și s-a dovedit că există forțe pe lume capabile să schimbe drepturile istorice și tratatele de pace...

Cert este că documentul de față reprezintă unul interesant, un instrument de lucru util, în care o comparație ne-a reținut atenția. În perioada 1919-1934 au fost trimiși în judecată un număr de 700 gazetari minoritari, în timp ce între 1910-1914, când Transilvania se afla sub dominația maghiară, au fost judecați 1535 de jurnaliști români, iar aceștia „nu și-au permis niciodată să ducă o campanie atât de îndârjită contra unității statului suveran”¹³.

Ancheta cu privire la infrafracțiunile de presă și politice comise de ziaristii minoritari din Transilvania în cursul anilor 1919 – 1 august 1934¹⁴

Din date comunicate de parchetele din Ardeal cu privire la infrafracțiunile de presă și politice comise de ziaristii minoritari din Transilvania în cursul anilor 1919 – 1 august 1934, rezultă că:

I) Numărul acuzațiilor pentru delictele de presă și politice a crescut de la 15 în 1919 la 82 în 1934, cu alte cuvinte numărul acuzațiilor arată în acest interval de 15 ani o sporire cu 547%, sporire care se evidențiază, mai ales, după 1930, adică odată cu dezlănțuirea acțiunii revizioniste maghiare (anexa 1).

II) Dacă localizăm numărul acuzațiilor pe județe sau centre minoritare (anexa 2), constatăm că cei mai mulți infractori găsim în:

Tabelul 1

Județul	Număr acuzați	Procent (%) din totalul acuzațiilor
Bihar	146	20,80
Mureș	114	16,26
Cluj	91	12,98
Timiș-Torontal	90	12,96
Brașov	66	9,30
Salu Mare	48	6,70
Arad	47	6,70
Sibiu	41	6,20
Ciuc	42	6,00
Total	688	97,90
Total general	700	100

În adevăr, în aceste județe sunt și puternice centre minoritare maghiare ca Bihor, Mureș, Cluj, Timișoara, Satu Mare, Arad etc. sau sași și nemți (șvabi) în Sibiu, Brașov etc.

III) După originea etnică a celor acuzați (anexa 3) sunt:

- 607 sau 86,50% maghiari sau unguri

- 59 sau 8, 40% germani sau șvabi

- 35 sau 5,10% sași

Total: 701 sau 100%

Așadar, marea majoritate a acuzaților pentru delict de presă și politice o constituie maghiari, care sunt cei mai ireductibili revizionisti.

IV) După natura infracțiunilor comise (anexa 4) avem:

- Calomnii prin presă = 385 sau 54,92%

- Agitații contra unității statului = 308 sau 43,93%

- Ofensă contra Regelui = 8 sau 1,13%

Total = 701 sau 100%

Așadar, majoritatea infracțiunilor comise de acuzații ziarelor minoritare sunt calomnii prin presă (55%) și agitații contra unității statului român (44%), cele mai adesea născute din spiritul de revizionism.

V) Ziarele minoritare care au dat cei mai mulți acuzați (anexa 5) sunt următoarele:

Tabelul 2

Ziarul	Număr acuzați	Procent (%) din totalul acuzaților
Brassoi Lapok	47	6,70
Estilap	37	5,28
Ellenzek	31	4,42
Keleti Ujsag	30	4,28
Magyar Szo	30	4,28
Magyar Varadi	28	3,99
Maroš	25	3,57
Szekely Naplo	20	2,85
A Heftor Naplo	20	2,85
Jovo	16	2,28
Csiki Lapok	16	2,28
Reggeli Ujsag	15	2,14
Friss Ujsag	15	2,14
Az Ujsag	15	2,14
Maramaros	15	2,14
Temesvarer Zeitung	15	2,14
Total	375	53,28%
Total general	701	100%

Prin urmare, aceste 16 ziare maghiare au dat 53,28% din totalul acuzațiilor din Transilvania în decursul de la 1919 [la] 1934, ducând și cea mai susținută campanie de denigrare și calomniere a autorității statului român. Totuși, sancțiunile aplicate de instanțele judecătorești au fost cu mult mai blânde față de acțiunea acuzaților minoritari. Din cei 607 acuzați judecați definitiv (anexa 2) au fost:

- 123 sau 20,26% achitați

- 116 sau 19,00% amnistiați

- 27 sau 4,44% grațiați după condamnare

- 314 sau 56,30% condamnați definitiv

Total: 607 sau 100%

Dacă comparăm ziaristii minoritari, îndeosebi maghiari, condamnați de instanțele românești, față de ziaristii români condamnați de instanțele maghiare din Ardeal sub dominația maghiară de 1910 [la] 1914, iată care au fost ziaristii români condamnați:

- 1910 = 203

- 1911 = 262

- 1912 = 312

- 1913 = 346

- 1914 = 412

Total = 1535

Deci, în interval de cinci ani, instanțele maghiare, când Transilvania era sub dominația maghiară, au condamnat de două ori

mai mulți români decât au condamnat instanțele românești ziaristii maghiari în cei 16 ani de când Transilvania s-a alipit la Vechiul Regat. Și trebuie să constatăm un fapt, că ziaristii români sub dominația maghiară nu și-au permis niciodată să ducă o

campanie atât de îndârjită contra unității statului suveran.

Directorul Statisticii Judiciare
/ss/ E. C. Decuseară

Alin Spănu

Anexa 1
Tabloul de numărul acuzațiilor minoritari din Transilvania pentru delikte de presă și politice (1919-1934)

Nr. crt.	Anul	Nr. acuzați	Nr. indice
1	1919	15	100
2	1920	25	167
3	1921	22	146
4	1922	25	167
5	1923	27	180
6	1924	30	200
7	1925	32	213
8	1926	42	280
9	1927	45	300
10	1928	44	293
11	1929	48	320
12	1930	69	460
13	1931	71	473
14	1932	78	520
15	1933	82	547
16	1934	46	308

Total = 701

Media anilor 1919-1934: **44 acuzați/an**

Anexa 2
Numărul acuzațiilor minoritari pentru delikte de presă și politice din Transilvania, pe județe, de la 1 ianuarie 1919 la 1 august 1934, și după modul soluționării proceselor

Nr crt	Județul	Nr. acuzați	Achitați	Amnistiați	Condamnați definitiv	Grațiați	În curs de judecare
1	Bihor	146	36	18	64	4	24
2	Mureș	114	35	24	44	2	9
3	Cluj	91	23	11	40	5	12
4	Timișoara	90	10	21	42	7	10
5	Brașov	66	4	10	40	2	10
6	Satu Mare	48	4	8	28	-	8
7	Arad	47	3	4	30	1	9
8	Sibiu	44	4	6	26	2	6
9	Ciuc	42	2	11	20	4	3
10	Odorhei	10	1	3	5	-	1
11	Maramureș	3	1	-	2	-	-
Total		701	123	116	341	27	94

Anexa 3

Numărul minoritarilor acuzați și condamnați din Transilvania, de la 1919 la 1934, după originea lor etnică

Naționalitatea etnică	Nr. acuzați	Procent	Nr. condamnați definitiv	Procent (%)
Unguri	607	100	302	49,75
Germani	59	100	27	45,77
Sași	35	100	12	34,28
Total	701	100	341	48,64

Anexa 4

Numărul acuzațiilor minoritari din Transilvania, pentru delikte de presă și politice, de la 1 ianuarie 1919 la 1 august 1934

Nr. crt.	Județul	Nr. acuzați	Natura infracțiunilor			Total
			Calomnii prin presă	Ofense aduse regelui	Agitații contra statului	
1	Bihor	146	100	-	46	146
2	Mureș	114	93	2	19	114
3	Cluj	91	28	4	59	91
4	Timișoara	90	40	1	49	90
5	Brașov	66	20	1	45	66
6	Satu Mare	48	28	-	20	48
7	Arad	47	25	-	22	47
8	Sibiu	44	30	-	14	44
9	Ciuc	42	10	-	32	42
10	Odorhei	10	8	-	2	10
11	Maramureș	3	3	-	-	3
	Total	701	385	8	308	701

Anexa 5

Numărul ziarelor care au comis infracțiuni de presă și politice în Transilvania de la 1 ianuarie 1919 la 1 august 1934

Nr. crt.	Gazeta	Nr. acuzați
1	Brasoi Lapok	47
2	Estilap	37
3	Ellenzek	31
4	Keleti Ujsag	30
5	Magyar Szo	30
6	Nagyvaradi	28
7	Maros	25
8	Szekely Naplo	20
9	A Heftoi Naplo	20
10	Jovo	16

Nr. crt.	Gazeta	Nr. acuzați
11	Csiki Lapok	16
12	Reggeli Ujsag	15
13	Fris Ujsag	15
14	Az Ujsag	15
15	Marmaros	15
16	Temesvarer Zeitung	15
17	Arbeiter Zeitung	13
18	Erdely Hirlap	13
19	Hetfoi Fris Ujsag	10
20	Nagyvaradi Estilap	10

Anexa 5 (continuare)
Numărul ziarelor care au comis infracțiuni de presă și politice în Transilvania
de la 1 ianuarie 1919 la 1 august 1934

Nr. crt.	Gazeta	Nr. acuzați
21	Banater Deutsche Zeitung	10
22	Szekely	10
23	Aradi Kozlony	9
24	Fris Hirek	8
25	Munkas Ujsag	8
26	Naplo	8
27	Szamos	8
28	6 Orai Ujsag	8
29	Extrapost Tagblatt	8
30	Szekely fold	7
31	Ellnor	7
32	Tageblatt Sibiu	6
33	Beobachter	6
34	Kedd kivulli	6
35	Ellenzek Kozlony	6
36	Kritika	6
37	Temesvarer Volk	6
38	Temesvari Hirlap	6
39	Rohot	5
40	Selbsthilfe	5
41	Falvak Naplo	5
42	Jo Estet	5
43	Arader Zeitung	5
44	Ostdeutscher	4
45	Kedd Reggel	4
46	Ujvilag	4
47	Magyar Nap	4
48	Nepaharat	4
49	Szatmari Nepezna	4
50	Esti Lap	4
51	Munkaslap Arbeiter	4
52	Aradi Ftisujag	4
53	Aradi Hirlap	4

Nr. crt.	Gazeta	Nr. acuzați
54	Kozlet	4
55	Elore	3
56	Horvy	3
57	Gross Kohler	3
58	Hirada	3
59	Gyilkos	3
60	Tukor	3
61	Hetfoi Hirek	3
62	A Vilag	3
63	Ellenzeg Je Estet	3
64	Dolgoszek Lapja	3
65	Deli Hirlap	3
66	Kozlony	3
67	Nepszava	3
68	Temesvari Ujsag	3
69	A toll	3
70	Fedrasz Ujsag	2
71	A Ma	2
72	Gyergyó	2
73	Hiroda	2
74	Deli Ujsag	2
75	Hargitta	2
76	Maros videke	2
77	Mai Nap	2
78	Ne pusjag	2
79	Szekely Kozelet	2
80	Habor Ellen	2
81	Ne pmunka	2
82	Korhacs	2
83	Margita Ujsag	2
84	Otraí Ujsag	2
85	Mai Vilag	2
86	Est Ertesito	1

Total 701

Note

1. Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita ANIC), *fond Ministerul Propagandei Naționale* (în continuare se va cita MPN), dosar 285, f. 1.

2. **Victor Antonescu** (n. 3 septembrie 1871 Antonești - Teleorman – m. 22 august 1947, București) om politic liberal, deputat (1901), director BNR (1907-1913), ministru al Justiției (4 ianuarie 1914-11 decembrie 1916) și de Finanțe (11 decembrie 1916-10 iulie 1917). Trimis în diplomație va reprezenta România în Franța, Portugalia, Spania și Elveția (1917-1933). După revenirea PNL la putere (noiembrie 1933), este numit ministrul Justiției (14 noiembrie 1933-1 februarie 1935), Finanțelor (1 februarie 1935-29 august 1936) și de Externe (29 august 1936-28 decembrie 1937), înlocuindu-l pe Nicolae Titulescu. Din 18 aprilie 1940 a devenit consilier regal.

3. **Nicolae Titulescu** (n. 4 martie 1882, Craiova – m. 17 martie 1941, Cannes), deputat conservator (1912), ministru de Finanțe (10 iulie 1917-26 ianuarie 1918 și 13 iunie 1920-13 decembrie 1921), ministrul Afacerilor Străine (6 iulie 1927-30 iulie 1928), ales președinte al Adunării Generale a Societății Națiunilor (1930 și 1931), din nou ministrul Afacerilor Străine (20 octombrie 1932-29 august 1936), funcție din care este înlăturat și înlocuit cu Victor Antonescu.

4. **Gheorghe Tătărescu** (n. 1866, Craiova – m. 1957, București), om politic liberal, devine prim ministru la 5 ianuarie 1934 și conduce 4 guverne până la 28 decembrie 1937.

5. MIRCEA MUȘAT, ION ARDELEANU, *Românii după Marea Unire*, vol. II, p. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 536. Articolul 1 din Legea pentru apărarea ordinii în stat prevedea: „Grupările politice, sub orice formă s-ar prezenta sau s-ar ascunde, care în propaganda ideologiei sau în executarea programului lor vor prepara sau săvârși acte de violență organizată, care pun în pericol siguranța ordinii de stat sau a ordinii sociale, sau care vor propovădui distrugerea violentă a ordinii politice de stat sau a ordinii sociale, vor putea fi dizolvate în condițiile legii de față”.

6. **Benito Amilcare Andrea Mussolini** (n. 1883 – m. 1945), om politic italian. În 1921 a creat partidul fascist, iar din octombrie 1922 a devenit prim-ministru, instaurând o dictatură până la 25 iulie 1943, când a fost înlăturat de regele Victor Emanuel III. A fost capturat și executat de partizanii italieni de stânga.

7. General **Gyula Gömbös** (n. 1886 – m. 1936) militar și om politic ungar. Prim ministru în perioada 1 octombrie 1932 - 6 octombrie 1936, a promovat o politică de apropiere și colaborare cu Germania și Italia, în scopul revizuirii tratatelor de pace de la sfârșitul primului război mondial.

8. Dr. **Engelbert Dolfuss** (n. 1892 – m. 1934) om politic austriac. Cancelar (președinte) al Austriei (20 mai 1932-25 iulie 1934), a fost asasinat în timpul unei tentative de lovitură de stat organizată de extrema dreaptă austriacă.

9. **Maxim M. Litvinov** (n. 1876 – m. 1951) membru PCUS (1898), participant la Revoluția din 1905-1907, diplomat al Moscovei în Anglia (1918), Estonia (1920-1921), la Societatea Națiunilor (1934-1938), în SUA (1941-1943) și Cuba (1942-1943); adjunct al Comisarului Poporului pentru afacerile externe (1921-1930 și 1941-1946).

10. Pentru mai multe detalii privind activitatea Ligii Antirevizioniste Române, a se consulta STELIAN POPESCU, *Amintiri* (îngrijire de ediție, prefață și note de Ioan Opris), Editura Albatros, București, 2000, p. 181 și urm.

11. **Stelian Popescu** (n. 19 februarie 1874 Balta-Doamnei, Prahova – m. 1954, Madrid), om politic și director al cotidianului „Universul” (1915-1944). Ministrul Justiției (17 decembrie 1921-17 ianuarie 1922, 4-20 iunie 1927 și 21 iunie 1927-3 noiembrie 1928). Părăsește țara în martie 1944 cu destinația Elveția și, din 1948, se mută în Spania.

12. MIRCEA MUȘAT, ION ARDELEANU, op. cit., p. 541.

13. ANIC, *fond MPN*, dosar 285, f. 3.

14. Ibidem, f. 2-9.

Abstract

The minorities press from Transylvania (1919 - 1934)

On the 22nd of September 1934, the Judiciary Statistics Service of the Ministry of Justice sent a report towards the Minister for Foreign Affairs, regarding those journalists from the Minority Journals from Transylvania who were "sentenced for political and defamation offences" by the juridical instances, in the period between the end of the First World War and the time this document was drawn up. It is to be mentioned that this report was demanded previously by the Ministry of Foreign Affairs, by its Direction for Press and Propaganda, and the Ministry of Justice, Victor Antonescu, rushed to give an answer to his cabinet colleague, Nicolae Titulescu.

The presented document, called "The investigation regarding the political and journalistic offences committed by the minority journalists from Transylvania between 1919 – 1st of august 1934", which is an important and useful tool in our research, containing a large amount of important information, catches the attention with one specific piece of information. In the period 1919 – 1934, 700 minority journalists were sent in court, while between 1910 and 1914, when Transylvania was under the Hungarian supremacy, 1535 Romanian journalists were judged, but they "did not made so bold as to carry such a fierce campaign against the unity of the sovereign state".

Elie Miron Cristea și încoronarea Regelui Ferdinand la Alba Iulia și București (15-17 Octombrie 1922)

Ferdinand a depus jurământul ca rege al României la 10 octombrie 1914, a doua zi după moartea unchiului și predecesorului său Carol I. Încoronarea s-a realizat opt ani mai târziu datorită problemelor legate de război. Ea avea un caracter extraordinar deoarece urma să consacre desăvârșirea unității naționale. Evenimentul a fost amânat ca urmare a greutăților economice prin care treceau toate statele foste beligerante, inclusiv România, și pentru faptul că el necesita o pregătire minuțioasă. Totodată, s-a așteptat consacrarea internațională a Marii Uniri prin acordurile de pace de la Paris. Nu întâmplător după Tratatul de la Trianon din 4 iunie 1920, care confirma Unirea Transilvaniei cu patria mamă, primul ministru, Al. Averescu a numit Comisia Centrală a Încoronării, condusă de generalul Constantin Coandă, președintele Senatului. Secretarul general era B. Murgulescu. Din comisie făceau parte doi reprezentanți ai guvernului: ministrul finanțelor Nicolae Titulescu și ministrul cultelor și artelor Octavian Goga. Următorii doi membri erau diplomați de carieră: Constantin Nanu și Nicolae Mișu. Ultimul deținea și funcția de Mareșal al Palatului. Generalul Paul Angelescu, șeful Casei Militare Regale se afla printre membri. Nu lipsea din acest organism Elie Miron Cristea, Mitropolitul Primat al Bisericii Ortodoxe Române. Comisia cuprindea, de asemenea, și o serie de experți: istorici, pictori, arhitecți, între care remarcăm mari personalități precum: N. Iorga, Alexandru Lapedatu, George Enescu, Costin Petrescu, Arthur Verona, Victor G. Ștefănescu ș.a.¹

Guvernul condus de generalul Al. Averescu a făcut eforturi considerabile pentru finalizarea principalelor obiective ale programului pregătitor. Premierul dorea, desigur, să stea în final, la ceremonie alături de rege în calitate de Președinte al Consiliului de Miniștri. El nu a reușit însă să-și îndeplinească acest obiectiv deoarece la 13 decembrie 1921, Ferdinand i-a acceptat demisia, relațiile lui cu suveranul devenind tot mai glaciare. Cu toate că a fost afectat de înlăturarea sa de la putere în mod brutal, Al. Averescu a reușit să-

și depășească reținerile primind o dublă invitație prin mareșalul Curtții Regale și printr-o scrisoare expediată de Regina Maria.² În septembrie 1922, printr-un comunicat oficial, conducerea Partidului Poporului a anunțat participarea amintitei formațiuni politice la actul Încoronării. Generalul Al. Averescu dovedea astfel atașament față de Monarhie.

O poziție favorabilă actului Încoronării aveau și alți lideri ai Partidului Poporului. Astfel, Octavian Goga pleda patetic în paginile revistei „Țara Noastră”, pe care o conducea, pentru realizarea cât mai grabnică a evenimentului prin participarea tuturor forțelor politice subliniind: „*Coroana regală a României întregite ne face în acest moment unic să înlăturăm toate mizeriile clipei și planând deasupra veacurilor să căutăm pentru sufletul nostru un acord cu eternitatea*”³.

Regele Ferdinand dorea ca actul încoronării sale să se realizeze cu un sprijin politic mai larg, lansând chiar ideea unui guvern de coaliție. El a invocat drept motiv al amânării ceremoniilor situația precară a economiei, care nu s-a îmbunătățit considerabil în anul 1922. A găsit totuși un pretext, acela al neterminării costumelor comandate în străinătate.⁴ În realitate, suveranul urmărea să încredințeze onoarea patronării și organizării Încoronării principalului său colaborator din anii războiului de întregire națională: Ion I.C. Brătianu.

După un scurt interludiu, de numai o lună, al guvernului prezidat de Take Ionescu (17 decembrie 1921 – 17 ianuarie 1922), Regele a adus la conducerea țării, după cum era de așteptat, un cabinet condus de șeful Partidului Național Liberal. Acestuia i-a revenit sarcina organizării serbărilor Încoronării. Multe forțe politice au considerat însă acest simbolic eveniment drept un act al unei politici de partid și nu al unui guvern al țării întregi așa cum ar fi trebuit. În acest context la 12 octombrie 1922, liderii Partidului Național Român au lansat Manifestul Partidului Național Român către poporul din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, precum și către frații români de pretutindeni în care nu recunoșteau legalitatea alegerilor parlamentare organizate de liberali în martie 1922

deoarece Corpurile Legiuitoare s-au instituit direct în Adunare Constituantă. De asemenea, fruntașii P.N.R. socoteau că actul Încoronării trebuie organizat de un guvern reprezentativ al unității naționale. Manifestul se încheia cu o declarație de fidelitate adresată Regelui, precizând că absența de la Încoronare nu înseamnă slăbirea sentimentelor față de România Mare și dinastie.⁵ P.N.R. în frunte cu Iuliu Maniu a rămas consecvent principiilor sale. Nici intervențiile repetate făcute de Regina Maria ori Alexandru Marghiloman, Nicolae Iorga, precum și a altor oameni politici nu i-au convins pe liderii acestei formațiuni politice să revină asupra hotărârii luate.⁶ La rândul său, Partidul Țărănesc explica într-un articol publicat în paginile ziarului „Aurora” din 16 septembrie 1922, de ce nu pot face liberalii Încoronarea adresând mai multe întrebări retorice: *„E permis oare sub regimul votului universal ca Încoronarea să se facă sub prezidarea silnică a unui regim arbitrar în disprețul poporului? E permis ca miile de bătauși și de insultători ai țărănilor, care pozează azi în primari ai comunelor să se adune în jurul Regelui? E permis ca acel care a ucis cu tunurile pe țărani la 1907, să seneze, ca prim sfetnic al țării, actul Încoronării? E permis ca acel care a ordonat împușcarea muncitorilor de la 13 decembrie 1918 să prezideze celebrarea unui act istoric? (...)”*. Răspunsul era ferm: *„Nu. Nu e permis ca un neam întreg să fie ofensat. Nu e permis ca regele tuturor românilor să se încoroneze sub auspiciile unui guvern și ale unui partid de teroare”*.⁷ Atitudinea naționalilor și țărăniștilor a reprezentat o greșeală politică. Ea l-a mâhnit profund pe Ferdinand, care i-a privit cu multă neîncredere și oarecare ostilitate.

Același punct de vedere era împărtășit și de românii americani. Unul din liderii acestora Andrei Popovici scria în paginile ziarului de limbă română „America”, care apărea la Cleveland Ohio că *„Se face încoronarea”,* dar se întreba retoric: *„Și-a dat bine seama că Partidul Liberal prin acest act a omorât în sufletul poporului un sentiment care ar trebui să fie trainic în el? Și-a dat bine seama Brătianu că regele nu e încoronat de popor, ci de Partidul Liberal. Ia Brătianu asupra sa răspunderea pentru consecințele acestui act? (...) Noi cei de aici, înfierăm cu toată tăria sufletului nostru curat acțiunea Partidului Liberal, care a înjosit un act național la o apucătură de partid”*. Autorul articolului expri-

ma deplina solidaritate față de cei care au avut de pățimit sub jugul austro-ungar: *„Noi românii de aici suntem cu simpatia sufletului nostru întreg, cu acei care au suferit cu noi dimpreună atunci când eram sub stăpânirea străină”*. Din aceste motive, românii americani solicitau pedepsirea celor care au legat solemnitatea și puritatea actului Încoronării: *„Cerem conducătorilor fraților noștri de acasă să tragă la răspundere pe aceia care au făcut dintr-un act solemn național, o scamatorie de partid”*.⁸

Inițial, în anii 1920-1922, Partidul Naționalist Democrat condus de marele istoric Nicolae Iorga a avut puncte de vedere comune cu Partidul Național Român și Partidul Țărănesc în problemele politice majore ale țării, șeful naționaliștilor democrați precizând în memoriile sale la 19 iulie 1921 următoarele: *„I-am spus Regelui că nu vom putea participa la Încoronare sub acest regim”*.⁹ Ulterior renumitul savant și-a schimbat radical poziția, devenind un consecvent și împătimit susținător al actului încoronării, ca urmare a profundului său atașament față de monarhie.

Partidul Conservator Progresist, care nu a obținut nici un loc în Corpurile Legiuitoare în alegerile parlamentare din martie 1922¹⁰, nemaiaivând practic nici un fel de rol în viața politică a țării a participat prin liderul său Al. Marghiloman și colaboratorii săi apropiați Constantin C. Arion și Andrei Corteanu la festivitățile Încoronării dinastice de la Alba Iulia și București.

Partidele de extremă dreaptă au susținut la rândul lor, actul din 15 octombrie 1922, organul de presă al Ligii Apărării Naționale Creștine (L.A.N.C.) condusă de profesorul universitar ieșean Alexandru C. Cuza, intitulat *„Apărarea Națională”* scria cu multă satisfacție: *„Trăim clipe de bucurie, fericire și măreție națională, în ziua în care făuritorii României Mari se încoronează cu coroanele biruinței și unirii pe veci a tuturor românilor, împlinindu-se visul și dorul nestins al atâtor generații”*. Editorialul făcea o trecere în revistă a sacrificiilor românilor în anii primului război mondial, elogiind curajul, demnitatea și tăria de caracter cu care Regina Maria au înfruntat în acești ani multiple greutăți: *„S-a îndurat mult, s-a luptat cu tot ce mintea omească nu și-a putut închipui (...) În schimb s-a câștigat viața neamului românesc întregit!”*¹¹.

La Alba Iulia pregătirile erau în toi. Primarul orașului Aurel Sava a acceptat invitația personală a primului ministru Al. Avarescu de a face parte din Comisia Centrală a Încoronării¹², fiind menținut și după venirea liberalilor la putere. Există și o comisie locală condusă de renumitul arhitect Victor G. Ștefănescu.

Guvernul Brătianu a menținut în cadrul comisiei pe Elie Miron Cristea, N. Iorga, Al. Lapedatu, Costin Petrescu, Arthur Verona și ceilalți artiști sau arhitecți¹³.

În anul 1921 au început la inițiativa lui N. Iorga lucrările la Catedrala Încoronării. Ele au fost încredințate „Societății Întreprinderii generale tehnice” din București condusă de inginerul Tiberiu Eremia. Piatra de temelie a edificiului a fost așezată în a doua zi de Paști a anului 1921, adică pe 28 martie. Lucrările au demarat foarte repede întrucât șantierul a fost aprovizionat ritmic cu materiale, iar fondurile financiare erau suficiente. După exact două luni, pe 28 mai 1921, vizitând orașul Alba Iulia pentru a constata stadiul lucrărilor, Regele Ferdinand și Regina Maria au găsit soclul catedralei deja zidit. Martoră a evenimentului, suverana României preciza în însemnările sale că „*Sosind la Alba Iulia, am mers cu Nando și cu Averescu, care conducea în urma noastră către locul unde se construiește în mare grabă biserica ce ar trebui să fie gata în septembrie, când va avea loc Încoronarea*”¹⁴. În septembrie 1921 șantierul Catedralei a fost vizitat de ministrul de interne Constantin Argetoianu, iar o lună mai târziu de șeful diplomației românești Take Ionescu însoțit de principele Nicolae.¹⁵

Proiectul și conducerea lucrărilor Catedralei au fost încredințate cunoscutului arhitect V.G. Ștefănescu. Ea avea drept model biserica domnească din Târgoviște, capodoperă a artei medievale românești.

Catedrala Încoronării are un plan în cruce greacă înscrisă, pridvorul deschis se sprijină pe stâlpi și coloane având capiteluri compozite. Pronaosul dreptunghiular susține două turla mai mici, gemene, simetrice față de axul edificiului. Pe naos se înalță turla principală, susținută de patru stâlpi octogonali masivi. Absida semicirculară este prevăzută cu o semicalotă. Catedrala are o suprafață de aproximativ 750 metri pătrați și o înălțime de 40 metri. Impunătoare este clopotnița care atinge înălțimea de 58 metri și are drept scop a echilibra peisajul marcat până atunci doar

de masivitatea catedralei romano-catolice¹⁶. Ritmul de construcție era intens. În iunie 1921 se lucra turla, iar în august același an clopotnița era aproape terminată. La 9 septembrie a fost instalată crucea cea mare de pe turla Catedralei. În data de 1 decembrie 1921 erau luate schelele și pictorul Costin Petrescu a început să realizeze fresca interioară.¹⁷ Evidențiind acest ritm trepidant al lucrărilor de construcție, C. Argetoianu, membru al guvernului consemna în amintirile sale următoarele: „*Cu planurile bisericii fusese însărcinat Petre Antonescu. Înzestrată din belșug cu toate mijloacele, Comisia și arhitecții puși sub ordinele ei au lucrat pe capete, și în mai puțin de un an, Biserica și anexele ei au fost ridicate. E singurul lucru frumos pe care l-a construit Petre Antonescu, arhitect greoi și lipsit de vlagă. Zidurile s-au resimțit de ridicarea lor în pripă și s-au deteriorat repede, dar în 1921, aspectul lor era măreț; proporțiile bisericii foarte nimerite și simplitatea liniilor clădirii principale se încadra de minune în colonadele care mărgineau întinsa platformă ce se deschidea spre breșa prin care intrase Mihai Viteazul în cetate*”¹⁸. În adevăr, pereții catedralei nu erau pe deplin uscați, și de aceea fresca interioară nu s-a putut realiza în condiții optime. Din motivele amintite în anul 1922, C. Petrescu a lucrat doar scenele având conținut sacru, lăsând loc liber pentru tablourile votive. Acestea din urmă s-au definitivat în august 1925. În naos, pe peretele vestic, pictorul a reprezentat pe ctitorii lăcașului Regele Ferdinand și Regina Maria în ținuta solemnă de la Încoronare. Navele laterale găzduiesc portretele Patriarhului Elie Miron Cristea și cel al Mitropolitului Ardealului Nicolae Bălan. În septembrie 1925, C. Petrescu a definitivat frescele votive din pronaos care îi îmbrățișează pe Mihai Viteazul și doamna Stanca¹⁹.

Concomitent cu lucrările de construcție a Catedralei au fost definitivate actele prin care „*terenul*” unde se ridica impunătorul locaș de cult s-a declarat de interes public. La 14 iulie 1921, Adunarea Deputaților dezbate și aprobă un asemenea proiect de lege. Tot acum a fost supus spre discuția și votarea de către Cameră a proiectului de lege referitor la organizarea Serbărilor Încoronării Suveranilor României întregite.²⁰

În data de 8 octombrie 1922 a avut loc ceremonia de sfințire a Catedralei Încoronării. Serviciul religios a fost oficiat de dr. Nicolae

Bălan, Mitropolitul Ardealului, Gurie Grosu, Arhiepiscopul Basarabiei, Vartolomeu Stănescu, Episcopul Râmnicului, Nicolae Ivan, Episcopului Vadului Feleacului și Clujului, protopopul ortodox de Alba Iulia Ioan Teculescu. Guvernul a fost reprezentat de Ministrul de Interne Arthur Văitoianu, Ministrul Comunicațiilor și președinte al Comisiei încoronării Traian Moșoiu, cinci parlamentari liberali, profesorul universitar Alexandru Tzigara Samurcaș, directorul Muzeului Satului din București.²¹

Pe lângă Catedrala Încoronării, Comisia Centrală s-a preocupat de reamenajarea Sălii Unirii, fosta casină militară. De asemenea, orașul Alba Iulia a fost supus și el unor ample lucrări edilitare. S-a creat o nouă cale de acces intitulată Bulevardul „Încoronării”, care s-a desprins din șoseaua principală, în dreptul gării. S-a realizat astfel o legătură directă cu cetatea și Catedrala. Parcul orașului a fost, la rândul lui, sistematizat și modernizat, fiind înconjurat, după moda vremii de un gard zidit. Reduta orașului, cazinoul civil, a primit o sală de spectacole cu spațiu anexe, săli de repetiții, cabine destinate actorilor. În iulie 1922, toate aceste ample lucrări edilitare erau deja încheiate²².

Comisia Încoronării s-a îngrijit și de înfrumusețarea capitalei. Aici s-a înălțat special pentru serbările din 16-17 octombrie 1922 Arcul de Triumf, amplasat pe șoseaua Kiseleff. Monumentul înalt de aproximativ 30 de metri avea în forma de atunci o poartă cu deschiderea de 13/9 m, încheiată sus cu o boltă în arc de cerc. Existau efigii reprezentând pe Regele Ferdinand și Regina Maria, apoi războinici daci și centurioni romani, simbolizând originea latină a poporului român și a limbii sale. Nu lipseau oștenii lui Mircea cel Bătrân sau Ștefan cel Mare, pandurii lui Tudor Vladimirescu. Aceste creații au fost realizate de o serie de sculptori renumiți ai vremii precum: Carol S. Sterk, Dimitrie Paciurea, Corneliu Medrea, Ion Jalea ș.a. Arhitectul Petre Antonescu nu a reușit să încheie lucrările de construcție până la 15 octombrie 1922 ca urmare a timpului relativ scurt avut la dispoziție, dar mai ales datorită fondurilor financiare insuficiente de care dispunea. Contemporan al evenimentelor, Constantin Kirițescu afirmă într-o lucrare publicată exact după un deceniu și jumătate că *„arhitectul însărcinat cu execuția monumentului a găsit soluția ca pentru acea dată să se construiască*

*definitiv din beton armat numai temelia și scheletul interior, iar fața exterioară a decoarațiunii și inscripțiile să se construiască din materiale provizorii, care apoi urmau să fie înlocuite pe îndelete și cu tot răgazul trebuincios, cu materiale definitive”*²³. Lipsa fondurilor, neglijența oamenilor din conducerea țării au făcut ca edificiul să fie supus unei rapide degradări, unii propunând chiar demolarea lui. Abia în anul 1932 s-a constituit o comisie ministerială care a analizat la fața locului stadiul construcției, stabilind măsurile de rigoare. Ea a hotărât continuarea lucrărilor și transferarea răspunderii la Ministerul Apărării Naționale.²⁴

Comisia Încoronării a organizat și *„Cortegiul istoric”*. Pictorul Costin Petrescu a fost delegat cu punerea lui în practică. Pictorul mai realizase în anul 1904 un asemenea cortegiu cu ocazia comemorării a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare la Mănăstirea Putna și doi ani mai târziu cu prilejul jubileului regal. Proiectul din 1922 fusese realizat cu ajutorul lui N. Iorga și avea în vedere reflectarea marilor momente ale istoriei românilor, acestea fiind prezentate sub forma unor tablouri: 14 la număr. C. Petrescu a avut ideea inspirată să aducă pentru diferitele evenimente sau personalități istorice țărani din zonele ilustrate cu veșmintele lor autentice, fapt care sporea interesul publicului. Din județul Gorj au venit foștii panduri pentru a-l întruhipa pe Tudor Vladimirescu, din județul Suceava au sosit tineri care înfățișau pe plăieșii lui Ștefan cel Mare. La reușita cortegiului a contribuit și buna documentare istorică, de care nici Miron Cristea nu a fost străin.²⁵

Vii discuții a generat sacramentul ungerii monarhului. S-a propus de Mitropolitul Primat E. Miron Cristea construirea unui pavilion impunător deschis vederii publicului din toate părțile prevăzut spre răsărit cu un altar. Acest proiect s-a discutat într-o ședință a Comisiei Centrale a Încoronării ținută în octombrie 1920, dar el nu a fost aprobat. La 6 februarie 1921 s-a făcut o nouă propunere potrivit căreia ungerea să se facă în biserica *„Mihai Vodă”* din București. Regele nu a acceptat însă nici amintita variantă întrucât el nu era de acord cu separarea încoronării de ungere, acte componente ale aceleiași ceremonii. La menționata întrunire desfășurată în Palatul Mitropolitan din București a fost acceptată propunerea lui N. Iorga de construire a

Catedralei Încoronării.

La sfârșitul anului 1920 forma și momentele principale ale ceremonialului erau în linii mari stabilite. De desfășurarea în detaliu a părții sacre a Încoronării urma să se ocupe Mitropolitul Primat al Bisericii Ortodoxe Române. Miron Cristea încă din septembrie 1920 secondat de șeful său de cabinet dr. Popa Nae, căci așa era poreclit părintele dr. Nicolae M. Popescu, profesor de istorie și teologie la Seminarul Teologic din București, a studiat vechi cronică românești și străine. Rememorând aceste clipe agitate, viitorul Patriarh al României întregite scria în memoriile sale publicate postum următoarele: „*M-am retras cu directorul meu Dr. Nae Popescu, un bun cunoscător al limbii grecești și istoric. Am studiat împreună, mai ales cronicile moldovene. Eu cunoșteam din documente germane încoronarea țarilor ruși. Am văzut încoronarea unui rege ungar. Am studiat după Porphirogenetes încoronarea împăraților bizantini. Pe baza acestora am compus un tipic de încoronare, pe care eu îl găseam foarte demn pentru biserica ortodoxă și frumos. L-am dat în manuscris Regelui Ferdinand încă în vara anului 1921, ca – mergând la băi în Franța să-l citească în ore libere la urmă să-și facă observările și noi vom schimba conform dorinței, ce va fi de lipsă. După întoarcere, dl. Mișu, ministrul Palatului îmi spune: «Regele e mulțumit cu manuscrisul»”²⁶.*

Scenariul final a rezultat însă din ample discuții și compromisuri făcute de ambele părți. Elie Miron Cristea nu era însă de acord cu modul destul de simplist în care avusese loc ceremonialul încoronării Regelui Carol I la 1881. De aceea, el a purtat multe convorbiri pe această temă cu primul-ministru Ion I.C. Brătianu deoarece șeful P.N.L. dorea „*să se repete cel din 1881*”, motivând că Ferdinand este mai bigot și mai susceptibil religios. În schimb, Miron Cristea urmărea să facă din încoronare „*o sărbătoare a Reîntregirii României*”, un eveniment cu valoare de simbol. El se preocupa ca acest act solemn să fie binecuvântat de biserică în bună tradiție românească și ortodoxă. Mitropolitul Primat era de părere că „*ungerea regală*” să se facă în biserică. Conducătorul Bisericii Ortodoxe Române a insistat ca ungera amintită să nu se realizeze cu Sfântul Mir, ci uleiul urma să fie sfințit pe loc: „*Eu am apărut tipicul, cât privește biserica – scria Miron Cristea în*

memoriile sale – iar ce privește chestiile de drept public «aveți drept să dispuneți» dar a se reduce la nimic n-am admis, deși i-am asigurat că nu-i «taina mirului» aplicată unui catolic, ci o ungere exclusiv regală (...). N-au admis-o arătând că, atunci slujba devine prea scurtă și ne va imputa lumea că am făcut un lucru prea superficial (...).

Eu proiectasem Încoronarea în lăuntru bisericii. N-au admis-o, ci să iasă toți afară. Acolo, președintele Senatului dă coroana să i-o pună pe cap, fără nici o intervenție a bisericii. Nici chiar s-o binecuvânteze Mitropolitul de departe.

Le-am propus să vină în fața altarului să îngenuncheze și să le citim Rugăciunea de Încoronare. Purtătorii de cuvânt ai Regelui nu au acceptat. Au hotărât să facem un simplu Te Deum, care să nu facă parte din ceremonia de Încoronare”.

În fond, Regele Ferdinand era de părere „*ca la Încoronare, Biserica să nu aibă nici un rol, ci să facă o simplă Doxologie, ca totdeauna, și la final, regele iese din biserică și merge sub baldachinul ridicol*” și adaugă Miron Cristea ironic „*ca astfel să-l încoroneze Pherekyde*”²⁷. Trebuie să spunem însă cu obiectivitate că membrii anturajului Suveranului României, ortodocși fiind, erau, în realitate, mai catolici decât Papa, voin prin servilism și ipocrie să-i îndeplinească regelui catolic toate dorințele.

Regele Ferdinand a primit coroana cu care a fost încoronat și primul Rege al României Carol I la 10 mai 1881, executată în Arsenalul Armatei dintr-un tun turcesc capturat de ostașii români în apriga bătălie de la Plevna. Pietrele și perlele sunt replici din oțel, doar calota interioară este din catifea purpurie. Pentru Încoronarea din 15 octombrie 1922 s-au adăugat coroanei suveranului însemnele noilor provincii alipite la Regatul român: Basarabia, Banatul și Transilvania²⁸.

Regina Maria a purtat la Alba Iulia o coroană asemănătoare cu cele aparținând împărăteselor bizantine. Ea a fost executată cu măiestrie de casa de bijuterii „*Falige*” din Paris. Coroana era din aur masiv fiind mai somptuoasă decât cea a Regelui, întrucât cuprinde un număr mai mare de elemente decorative, florale și geometrice, cu pandantive laterale ample. Aceasta era armată cu turcoaze, opale, rubine și ametiste, iar aurul necesar, 1800 grame a fost dăruit de proprietarul unei mine de aur pe nume Pocol, pro-

babel din Munții Apuseni²⁹.

Regele Ferdinand a avut la Încoronare ca semn al puterii sale, un buzdugan din aur, continuând astfel. Tradiția voievodală după 1918. Sceptrul cu trimitere, mai degrabă, spre tradiția monarhiilor occidentale, nu a fost folosit în Țările Române. Realizat printr-o subscripție publică inițiată de marele proprietar ialomițean marin Ionescu, buzduganul a fost oferit în dar Regelui Ferdinand la 10 mai 1920. Casa de bijuterii parisiană „René Boivin” l-a lucrat cu multă măiestrie³⁰.

Ferdinand și Maria au fost singurii suverani români care au purtat la încoronare hlamide. Ele dădeau măreție evenimentului și aminteau de ceremonialul fastuos al încoronării împăraților bizantini. Aceste haine scumpe erau confecționate dintr-o stofă grea, aurie cu reflexe de purpură. Lor li se adăugau mantii de brocart. Hlamida Regelui a fost lucrată într-un cunoscut atelier de broderie parisian, iar cea a Reginei s-a realizat manual sub îndrumarea profesoarei Elena Niculescu Frunzeanu, directoarea școlii de sericicultură și țesătorie din București³¹.

Inițial s-a convenit ca Încoronarea să fie celebrată la finele lunii septembrie 1921 pentru a cuprinde și festivitățile prilejuite de aniversarea a șapte ani de la investirea suveranului. Data nu a putut fi respectată de aceea serbările au fost amânate. Gestul Suveranului l-a mâhnit pe primul ministru Alexandru Averescu. Martor al evenimentului, C. Argetoianu sesizează atitudinea premierului relevând că „Încoronarea Regelui și a Reginei la Alba Iulia fusese hotărâtă din primele zile ale guvernării noastre (...). Generalul vedea în actul Încoronării, nu numai, ca toți românii apoteoză Unirii și Întregirii Neamului, dar încă un fel de legătură mistică ce s-ar fi pecetluit între Rege și dânsul, o cheazășie, de o lungă, de o nesfârșită guvernare”³². Cu toate acestea, Al. Averescu, supărat pe monarhie, în urma dublei invitații a suveranului prin mareșalul Curții și a reginei printr-o scrisoare, și-a depășit reținerile³³.

La 25 martie 1922, de Buna Vestire, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, condus de Elie Miron Cristea a aprobat pastorala publicată în septembrie 1922 de ziarul „Telegraful român”. Documentul preciza că ea „se va citi în ziua Încoronării în toate bisericile din țară înaintea «Doxologiei», omițându-se părțile care nu privesc decât pe preoți (...).

Ca o rugă puternică de mulțămire ridicată cerului de tot neamul românesc se înalță azi din inima Ardealului biserica catedrală a Încoronării.

Anul acesta 1922, luna octombrie, ziua 2 (15), măritul nostru domnitor M.S. Regele Ferdinand I va urca alături de grațioasa noastră Doamnă, M.S. Regina Maria, treptele Catedralei Încoronării și înaintea Sfântului Altar se vor închina Împăratului Împăraților. (...).

Deci în arătata zi, bucuria neamului românesc va fi deplină și inimile noastre și sfințele noastre. Cuvintele să răsună de laudele Celui Prea Înalt (...).

În ajunul zilei Încoronării să slujească în toate bisericile privegherea. În ziua Încoronării se va sluji mai întâi a) Sfânta Liturghie și după terminarea ei b) o Doxologie (Te Deum) de mulțumire. După Doxologie se rostește următorul polihron:

Pentru Rege.

Maiestății Sale Prea Înaltului Mult Stăpânitorului nostru Domn Ferdinand I din mila lui Dumnezeu Rege al României și dezrobitor al mănoasei Basabii, al dulcii Bucovina, al falnicului Ardeal, al mândrului Banat, al fericitei Crișane, al Sătmarului și al Sălajului, celui ce a reînviat țara lui Negru Vodă de la Olt și istoricul Maramureș al lui Dragoș Vodă.

Pentru Regină.

Maiestății Sale Măritei noastre Doamne și Regine Maria, ajutătoarea celor săraci și în strămoare, mângâietoarea celor bolnavi și în suferință, alintătoarea de dureri a celor răniți pe patul de moarte, ocrotitoarea artelor și științelor și a tuturor mișcărilor nobile pentru propășirea obștească.

Celei ce, în cele mai grele zile ale neamului a revărsat pretutindeni din comoara sufletului ei ca dintr-un izvor bogat încredere și însuflețire.

Dă-i Doamne Mulțumire și sănătate și o păzește întru mulți și fericți ani”³⁴.

În primăvara anului 1922 se cunoștea data exactă a actului Încoronării Suveranilor României, fapt confirmat de ședința Consiliului de Miniștri desfășurată la Sinaia în data de 24 august 1922, de față fiind conducătorul Statului. În cadrul discuțiilor din guvern s-a arătat că acest eveniment istoric deosebit trebuie „să consfințească pentru vecie unirea tuturor românilor sub sceptrul Regelui Ferdinand”³⁵.

În ziua de 12 octombrie 1922, Ion I.C.

Brătianu având calitatea de prim-ministru, a rostit în ședință comună a Corpurilor Legiuitoare în numele conducătorului țării următorul mesaj: „Domnilor senatori și deputați – ca o consfințire a unității naționale cu atâtea jertfe dobândite am hotărât să îndeplinim la Alba Iulia acum la începutul anului al noului al domniei mele, Încoronarea mea și a Reginei. Sunt sigur că în această zi de sărbătoare, patimile trecătoare se vor stinge și că toți fiii buni ai patriei, însuflețite de aceeași dragoste de țară, se vor uni în jurul Tronului”³⁶.

Din data de 12 octombrie au început să sosească la Sinaia membrii misiunilor speciale ale Olandei, Cehoslovaciei, Regatului Sârbo-Croato-Sloven, Anglia, Franța, Italia, Spania și Belgia. Principesele române Elisabeta și Mărioara deveniseră de curând prima Regină a Greciei, iar cea de a doua suverană a sârbilor, croaților și slovenilor. Regina Marioara (Mignon) a venit însoțită de principele Paul Kargheorghievici Infantele Spaniei, Alfonso d'Orleans-Bourbon se afla alături de Infanta Beatrice, sora Reginei Maria; Misiunea Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord era condusă de Prințul Albert de York, al doilea fiu al Regelui George al V-lea. În fruntea misiunii italiene se găsea Thomas, duce de Genova, unchiul Regelui Italiei, Victor Emanuel al IV-lea. Din misiunea franceză făceau parte mareșalul Ferdinand Foch și generalii Weigand, Pétin. Generalul Henri M. Berthelot, în schimb, se număra printre invitații speciali.³⁷

Alte state precum Polonia, Austria, Elveția, Finlanda, Portugalia, Bulgaria, S.U.A., Japonia au fost reprezentate de miniștri pleni-potențari. Din partea Sfântului Scaun a fost prezent ca delegat nunțiul apostolic cardinalul Francesco Margnaggi.

Prezentând acest exod, Regina Maria nota în însemnările sale la 13 octombrie 1922 cu nespuse mândrie: „A început agitația. Oaspeții au început să sosească în cursul dimineții și fiecare trebuie să fie primit separat, cu onoruri militare și altele. Prima sosită a fost Mignon, mai subțire și teribil de drăguță (...). A venit și Paul cu ea. Al doilea venit a fost Bertie împreună cu Foch și ceilalți ofițeri francezi care aparțin misiunii speciale, de asemenea, dragul nostru vechi prieten Berthelot și ducele de Luyne, care este invitatul nostru special (...). În a treia serie din cei veniți au fost ducele de Genova și Ali

Buby. Noi am făcut tot timpul naveta între Peleş și gară. Totul a decurs însă fără nici o încurcătură specială, deși firește pentru că pentru curtea noastră care niciodată, nu este foarte bine organizată, a constituit un efort considerabil. Peleşul era arhiplin, ocupat până în cel mai mic colțșor.

La 12.30, Nando și cu mine am primit toate diferitele delegații (cele străine), cu scrisorile lor de felicitare din partea suveranilor sau a președinților lor: franceză, americană, poloneză, suedeză, norvegiană, germană, austriacă, olandeză, belgiană. Sârbii și grecii au fost reprezentați de familie și, de asemenea, englezii”³⁸.

În onoarea misiunilor străine au fost pregătite recepții la castelele Peleş și Peleşor. De asemenea s-au organizat excursii în împrejurimile stațiunii Sinaia și la Bran, care au stârnit interesul zecilor de delegați³⁹.

În dimineața zilei de 14 octombrie 1922 au venit la Alba Iulia membrii Sfântului Sinod sub conducerea Mitropolitului primat Elie Miron Cristea. La scurt timp a sosit primul ministru Ion I.C. Brătianu însoțit de ministrul de Război, generalul Gheorghe Mărdărescu, care au adus însemnele regalității. Coroanele și hlamidele au fost păstrate până a doua zi în Altarul Catedralei Încoronării, ele urmând să fie sfințite de înalții ierarhi⁴⁰.

Ziua de 15 octombrie 1922 a debutat cu o ploaie mărunță, sub un cer închis. Martoră a evenimentului Regina Maria notează în jurnalul său cu vădită amărăciune: „Ploaie! Aceasta a fost prima impresie – dar nu o ploaie tare, doar o stropitură pe fereastra mea, mici linii lungi și distanțate ce din fericire înseamnă că erau doar picături și la linia orizontului se ridica un soare palid”⁴¹. Cu toată vremea destul de potrivnică programul s-a desfășurat normal. Regele și Regina au fost întâmpinați pe peronul gării cu onoruri militare. Primarul orașului Alba Iulia Aurel Sava le-a oferit tradiționala pâine și sare, adresându-le, totodată, frumoase cuvinte de bun sosire. Regele Ferdinand purta uniforma de general de vânători.

După sosirea perechii regale s-a format un impozant cortegiu deschis de două plutoane de soldați din escorta regală în uniformă de gală și de trăsura mareșalului Curții, generalul Paul Angelescu. Urmau două trăsuri à la Daumont. În prima au luat loc Regele și Regina, ea fiind încadrată de generalul Constantin Cristescu, șeful Marelui Slat Major

și generalul Henri Cehovski, comandantul Corpului 7 Armată din Cluj călări. A doua a principelui moștenitor Carol și a soției sale principesa Elena era flancată de generalii Dumitru Stratelescu și Aristide Razu. Generalii războiului de întregire a neamului, toți călări erau așezați după familia regală, iar imediat încolonate urmau două plutoane din Regimentul 4 Roșiori „Regina Maria”. În cortegi se găseau drapelul de luptă ale întregii oștiri române, cu gărzile lor de onoare, cadrele și elevii școlilor militare⁴². Martor al fericitului eveniment, N. Iorga evidențiază în memoriile sale atmosfera din orașul Unirii astfel: „Un larg drum nou duce la Cetate. E mărginit de steaguri pe care le-a muiat neîncetata, mărunță ploaie rece. Totuși face impresie. Mulțimea oamenilor se îmbulzește printre vardiști și oaste”⁴³.

Cortegiul a ajuns în fața Catedralei Încoronării la orele 10. Mitropolitul primat și ceilalți înalți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române i-au întâmpinat pe suverani în pridvor, conducându-i apoi înăuntru, la trenurile lor din preajma Altarului. Plăcut impresionată de înfățișarea orașului și a catedralei, Regina Maria preciza în jurnalul său cu bucurie următoarele: „Alba Iulia este frumoasă. Un orașel cetate vechi și acolo, în mijlocul zidurilor crenelate, fostul guvern (Averescu) a construit mica catedrală unde urma să aibă loc încoronarea. Ea este în centrul unui scuar, înconjurată de o clădire, ca o mănăstire. A fost mult criticată și are, firește, greșeli, dar, în general, arată extrem de frumoasă și plăcută și a fost minunat împodobită și îngrijită”⁴⁴. La rândul său, N. Iorga a surprins semnificația deosebită a momentului, consemnând cu talentul unui mare reporter starea de spirit din catedrală: „Oficiază Mitropolitul primat și numai mitropolii a patru ținuturi românești (Țara Românească, Moldova, Ardealul și Basarabia), Vladimir al Bucovinei fiind oprit de boală. Îi înconjură vlădicii de Roman, de Huși, de Rădăuți, de Argeș și de Râmnic, locțiitorii Dunării de Jos și Buzăului”.

Biserica în care se oficiază este impresionantă. Același martor ocular scrie mai departe că ea are „înalte bolti, frumos luminate, cu o singură excepție a catapetezmei care a rămas neagră, pentru a se vedea mai bine picturile mi se spune, dar s-ar fi putut fără această notă de dură tristețe”.

Prezența atâtor înalți ierarhi ai bisericii naționale impresionează profund pe N. Iorga

care notează în final – plin de mândrie că este martorul unui eveniment cu adevărat memorabil: „În toată istoria neamului nostru nu s-a văzut niciodată ierarhii Țării Românești și Moldovei, Ardealului și Basarabiei, liturgisind împreună”⁴⁵.

Slujba a fost oficiată de Mitropolitul Ardealului Nicolae Bălan, care a citit și Evanghelia, iar Mitropolitul primat a rostit Rugăciunea de Încoronare a Regelui, precum și binecuvântarea: „Doamne Dumnezeu nostru, cu glorie și cu cinste încoronează-i pe dânsii”. La sfârșit, Miron Cristea a proclamat, potrivit tradiției bisericii ortodoxe: „Vrednic este!” Acel „Vrednic este!” din biserică a fost, potrivit episcopului ortodox al Oradiei, Roman Ciorogariu „răsunetul țării întregi adunată în biserică al Încoronării”. Binecuvântarea Mitropolitului a constituit, după cum sublinia același martor ocular „binecuvântarea țării întregi asupra purtătorilor destinului românesc”. Acest act sacru se face „fără ungere cu Sfântul mir, din pricina confesiunii catolice a Regelui”⁴⁶. Momentul l-a mulțumit chiar pe unul dintre organizatori, Elie Miron Cristea. Acesta avea să noteze în memoriile sale destul de lapidar însă convingător: „Slujba noastră a fost frumoasă: șaptesprezece episcopii, patru diaconi, patru anaghoști și doi preoți (un arhimandrit și un protopop). Corul «Carmen» 120 persoane Admirabil”⁴⁷. Regina Maria nu a rămas nici ea indiferentă căci afirma cu satisfacție în însemnările sale între altele: „Am sosit la biserică unde toți oaspeții își ocupaseră deja locurile. Nando și cu mine stăteam pe scaunele tronuri, unul în fața celuilalt.

Slujba a fost frumoasă, sobră, nu prea lungă, corul excelent. Interiorul bisericii deși nu este mare, este impozant și frescele sunt bune”⁴⁸.

Regelui Ferdinand i s-a interzis de Papă să fie încoronat într-o biserică românească de către un preot ortodox român. De aceea, la intervenția Reginei Maria și a lui Barbu Știrbei, după lungi și aprinse discuții s-a convenit ca Regele Ferdinand să fie încoronat în afara bisericii, în aer liber, sub pretextul că acest act memorabil trebuie să aibă loc „în fața poporului lui”, dar „nimeni nu trebuie să știe adevăratul motiv”⁴⁹ scria o biografă a Reginei Maria.

În adevăr, slujba din catedrală a fost impunătoare. Corul „Carmen” condus de cunoscutul dirijor și compozitor G.D. Kiriac a

fost la înălțime. Acestui muzician îi aparține melodia „*Imnului de slavă al Încoronării*”, al cărui text cuprins în Doxologie, inspirat din tradiția imnică bizantină și românească medievală este opera lui Elie Miron Cristea⁵⁰.

Pe lângă invitații speciali, șefi de partide politice, foști prim-miniștri, au fost prezenți în catedrala Încoronării parlamentari, membrii conducerii Academiei Române, rectorii universităților din București, Iași, Cluj și Cernăuți, președinții corporațiilor și sindicatelor naționale, trimiși speciali ai marilor ziare, agenții de presă din țară și străinătate. Din partea armatei au luat parte la ceremonii șeful Marelui Stat Major, inspectori generali de armată, comandanții de Corpuri de armată, de divizii, în total 33 de generali activi și în rezervă. Asistența i-a primit, de asemenea, cu emoție și respect pe supraviețuitorii celor care au luat în războiul de independență din 1877-1878⁵¹.

O problemă de o importanță deosebită care a preocupat îndeaproape pe Miron Cristea a fost legată de prezența greco-catolicilor la actul Încoronării. Inițial, Mitropolitul primat a cerut organizatorilor ca aceștia să fie invitați „și să rostească o rugăciune la Încoronare”⁵². Ulterior, el a acceptat ca episcopii uniți în frunte cu mitropolitul lor să vină în biserică și să asiste la slujbă „în rândul românilor”. Miron Cristea a purtat în acest sens multe discuții cu Ministrul Cultelor și Instrucțiunii C. Banu. Acesta din urmă s-a deplasat la Blaj unde a avut o întâlnire cu Mitropolitul greco-catolic al Transilvaniei Vasile Suciuc. La început, înaltul ierarh „unit” nu a fost de acord să ia parte la ceremoniile din Cetatea Unirii deoarece se temea că va fi nevoit să dea explicații la Roma, întrucât a încălcat disciplina, fapt care în dreptul catolic se cheamă „a se expune la derogatoriu”. Potrivit disciplinei, episcopii catolici și greco-catolici nu aveau voie să intre într-o biserică ortodoxă. Episcopul unit de Gherla, Iuliu Hossu a susținut că este bine ca să participe la slujba Încoronării. La fel a procedat și cel de la Lugoj, Vasile Frențiu. Toți episcopii greco-catolici adunați pentru consultări au fost de acord de a veni să asiste la slujba în biserică. Aflat în miezul evenimentelor, episcopul ortodox de Oradea afirma în amintirile sale că „*Episcopii uniți erau hotărâți a lua parte și la actul religios al Încoronării. Pe drumul la încoronare, cel mai Papă dccât papa, episcopul Frențiu, mă asigură despre aceasta.*

*La îndoiala mea îmi spunea animat «vei vedea, voi fi acolo». În sinea lor a învins clar sufletul românesc pe cel catolic, dar a venit Marmaggi cu porunca opreliștei papale și sufletul românesc s-a opus acestei monstruoase opreliști”*⁵³. În adevăr, nuntziul apostolic F. Marmaggi a intervenit, iar înalții ierarhi greco-catolici nu au intrat în catedrala Încoronării. Potrivit lui Miron Cristea au stat pe afară episcopul catolic al Ardealului Gustav Carol Majlat, Iuliu Glatfelder, episcopul romano-catolic de la Timișoara. Acesta, nu mult după aceea n-a vrut să recunoască statul român unitar și s-a mutat la Seghedin în Ungaria. În schimb „*superintendentul Teutsch, arhimandritul ortodox sârb dr. Nicolici, rabinul Nemirover și muliftul mahomedan au fost în biserică*”⁵⁴. Nu a lipsit din catedrala Încoronării nici marele rabin al Chișinăului, Zirelsohn. Demn de subliniat este faptul că ierarhii greco-catolici au fost la Alba Iulia. Mitropolitul greco-catolic al Blajului, V. Suciuc, a oficiat în dimineața zilei de 15 octombrie, orele 7.30, în biserica unită din cartierul Măieri al Albei, o liturgie pontificală pentru rege și regină⁵⁵.

Absența ierarhilor greco-catolici de la actul Încoronării a constituit, după opinia noastră o greșeală. Ea a lăsat un gust amar în rândurile populației, a cercurilor politice. Miron Cristea avea să noteze în însemnările sale: „*Toți au luat fraților uniți în nume de rău absența din biserică*”⁵⁶. C. Argetoianu l-a acuzat pe Iuliu Maniu că i-a sfătuit pe ierarhii greco-catolici să stea în afara Catedralei Încoronării: „*Îndemnați de Maniu, prelații bisericii unite n-au asistat la slujba sub pretextul că nu permiteau canoanelor lor să se apropie de o liturghie ortodoxă, ceea ce era fals (...). Au așteptat afară din incinta bisericii pe esplanadă*”⁵⁷. Acuzația ni se pare nefondată, chiar dacă șeful P.N.R. era de confesiune greco-catolică.

După „Doxologie” au fost sfințite hlamidele regale, coroana Reginei Maria, cea a Regelui Ferdinand fusese sfințită la 10 mai 1881. În continuare s-a trecut la actul public al Încoronării. Obiectele consacrate au trebuit preluate de la înalții ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române de reprezentanții Statului și ai armatei. Coroana Suveranului a fost încredințată președintelui Senatului iar coroana reginei a primit-o Mihai Orleanu, președintele Adunării Deputaților. Tot acum, hlamida lui Ferdinand a fost luată de generalul Alexandru

Lupescu, inspector general de armată, ajutat de comandantul Regimentului 1 Vânători, Regele Ferdinand cu garnizoana chiar la Alba Iulia și de cel mai tânăr ofițer al acestei unități. Hlamida Reginei Maria i s-a încre-dințat unui alt inspector general al armatei, generalul Ioan Popovici asistat de comandantul Regimentului 4 Roșiori „Regina Maria” și de cel mai tânăr ofițer din regimentul acesta⁵⁸.

Regele și Regina, însoțiți de mitropoliți, de președinții celor două camere, care purtau coroanele și de ofițerii cu hlamidele, au urcat pe o estradă acoperită cu un baldachin în fața clopotniței. La orele 11 când în întreaga Românie băteau clopotele bisericilor, iar la Alba Iulia răsunau cele 101 lovituri de tun, Ferdinand a luat coroana de la M. Pherekyde și după obiceiul napoleonian, introdus la noi de Regele Carol I și-a așezat-o singur pe creștet. Apoi, Regina a îngenuncheat, Regele a luat coroana de la președintele Camerei Deputaților și a încoronat-o sărutând-o apoi pe amândoi obrazii. Martoră a istoricului moment, Regina Maria notează în memoriile sale cu fidelitate derularea încoronării: „Pherechide a înaintat spre Majestatea Sa, cu coroana de oțel, după ce generalii ne puseră pelerinele sau, mai degrabă mantiile noastre regale (...). Nando a luat de la el coroana, după ce ținuse un discurs foarte loial și și-a pus-o pe cap. Apoi, Orleanu a înaintat spre mine, cu coroana mea și a ținut un discurs foarte frumos. Eu am îngenuncheat apoi în fața lui Nando care a pus greaua coroană pe capul meu, în timp ce toate clopotele au sunat și acele salve de salut au fost trase. Nando m-a ridicat și m-a sărutat în vreme ce toți cei prezenți au aclamat din toate puterile și toate muzicile militare au cântat imnul național”⁵⁹. În adevăr, M. Pherekyde a adresat câteva cuvinte Regelui Ferdinand arătând: „Coroana pe care aleșii țării o prezintă astăzi este coroana primului rege al României întregite, cu hotarele de la Tisa la Nistru și la Marea Neagră.

Realizarea idealului visat de generațiile trecute dobândită de Măria Voastră cu ajutorul marilor aliați și grație sacrificiului generos a sute de mii de copii ai țării este un fapt împlinit și încoronarea Măriei Voastre consacra faptul istoric și-l așează în plină lumină”⁶⁰. În discursul său, M. Orleanu a evidențiat în frumoase fraze personalitatea Reginei Maria și contribuția ei la făurirea României Mari⁶¹.

N. Iorga surprinde și el momentul înălțător

al Încoronării. Cu mult talent arătând: „În sunetul clopotelor nouă, dulce ca argintul, în bubuitul tunurilor, în strigătul vesel al mulțimii perechea suverană se înveșmântează cu lungile și grelele mantii”. Mitropolitul primat ia coroana de la Președintele Senatului și o dă Regelui. Tot N. Iorga continuă: „Domnul românesc ia apoi coroana după obiceiul napoleonian introdus de înaintașul său și o așează liniștit și sigur pe fruntea sa. Aplecându-se către Regină care se înclină ușor, îi așează pe bucle juvaerul scânteietor de focuri și o sărută”⁶². La rândul său, un biograf al Regelui Ferdinand înfățișează în anul 1938 modul cum a decurs Încoronarea cu multă obiectivitate: „De la ieșirea din catedrală până la scenă sunt așternute covoare roșii. După terminarea solemnității religioase, care a durat cam o jumătate de oră, alaiul încoronării se rânduiește spre baldachin. Înainte pășește perechea regală cu fiii și fiicele ei. Ferdinand, președintele Senatului, și Orleanu, președintele Camerei, amândoi în frac, vin în fața perechii regale – care între timp a îmbrăcat, pentru ceremonia încoronării, mantiile țesute din purpură, toate cu blană de hermină și dau citire formulelor de jurământ. Acum, Regele Ferdinand își pune pe cap greaua coroană de oțel, în timp ce regina se așază pe un genunchi în fața soțului ei. Suveranul îi pune apoi soției sale coroana de aur pe capul blond. Cu lacrimi de emoție în ochi, regina se ridică în picioare, își îmbrățișează și sărută soțul. Răsună minute în șir urale. Din turnul Bisericii Încoronării se aude dangătul solemn, care se îmbină cu bubuitul salvelor de tun, în semn că primul suveran al tuturor românilor a primit consacrarea religioasă a înaltei sale funcții”⁶³.

Invitații oficiali români și străini au asistat la ceremonie în două tribune care flancau baldachinul, apoi i-au însoțit pe monarhi în reședința regală din incinta catedralei adresându-le felicitări. Aflată în mijlocul evenimentelor, Regina Maria arată în însemnările sale cu sinceritate: „Am urcat încet scara și apoi ne-am dus în centrul pridvorului cu colonade, deschise, și de acolo ne-am inclinat în fața oamenilor de jos care ne-au aclamat cu ovații extraordinare.

Apoi, începând cu familia, au trecut cu toții să ne felicite și să ne sărute mâinile.

Totul a decurs cât se poate de bine, având în vedere că în țara noastră toate ceremoniile sunt greu de organizat (...).

Am fost condus în apartamentele noastre și acolo ne-am scos coroanele și mantiile, am fost lăsați să ne odihnim în timp ce oaspeții erau conduși la marea sală de banchet, să aștepte sosirea noastră regală”⁶⁴.

În reședința din incinta catedralei, Regele Ferdinand a semnat Actul comemorator al Încoronării: „Îndrumat cu cuvântul întregului popor – se spune printre altele în document – și ajutat de sfatul acelor care cu credință s-au închinat Țării și Tronului, am purtat războiul întregirii neamului și biruind restriștile am văzut înfățișată unitatea națională de atâta vreme așteptată (...) spre a chema binecuvântarea lui Dumnezeu asupra acestor mărețe fapte din care a ieșit România Mare spre a le da consfințire în fața scumpului nostru popor, ne-am adunat cu toții la Alba Iulia străveche cetatea Daciei Romane și a gloriei lui Mihai Viteazul și aici, azi 15 octombrie 1922 ne-am încoronat eu și scumpa mea soție Maria, părtașa suferințelor și bucuriilor mele și ale țării”⁶⁵. În acest timp, patru crainici au citit Proclamația Regelui Ferdinand I dată la Alba Iulia în 15 octombrie 1922, tipărită de ziarul „Universul” și răspândită în sute de mii de exemplare pe întreg cuprinsul țării. Documentul sublinia dorința șefului statului ca țărâtimea „stăpână pe veci pe ogoarele ce le-a dobândit să le dea toată puterea de rodire în folosul ei și al binelui obștesc.

Vreau ca muncitorimea credincioasă patriei, să-și afle soarta tot mai prosperă, într-o viață de armonie și de dreptate socială.

Vreau ca în hotarele României mari toți fiii buni ai țării, fără deosebire de religie și naționalitate să se folosească de drepturi egale, cu ale tuturor românilor (...).

Vreau ca românii din toate straturile sociale însuflețite de năzuința unei depline înfrățiri naționale, să se folosească toți de legitima ocrotire a statului.

Vreau ca în timpul Domniei mele, printr-o întinsă și înaltă dezvoltare culturală, patria noastră să-și îndeplinească menirea de civilizație, ce-i revine în renașterea orientului european, după atâtea veacuri de cumplită zbuțumare”⁶⁶.

După ceremonia propriu-zisă a Încoronării a urmat un dejun desfășurat în Sala Unirii, la care au participat circa 300 de persoane. Numărul fix de participanți i-a creat probleme lui Elie Miron Cristea, care s-a văzut nevoit să restrângă participarea clerului. El avea să

noteze în amintirile sale următoarele: „După slujbă va fi în Alba Iulia banchetul. Sala e mică, nu încap mai mult de 300. Deci este absolut necesar să se reducă numărul episcopilor invitați la masă (...). Astfel, cu greu am putut stabili să fie cinci mitropoliți și șase episcopi, dar mi-a fost imposibil să-i aleg (...). La nouă, comisia află că și unsprezece e prea mult (...). Ori pe care îl alegi se supără. Ca să nu se supere m-am retras eu însumi de la banchet, ca să mă întorc imediat la București cu toți episcopii. Văzându-mă, episcopii mei s-ar fi supărat”⁶⁷. Organizatorii nu i-au aprobat plecarea, iar Miron Cristea a fost prezent la banchet. Martor al fericitului eveniment, N. Iorga arată că serviciul a fost asigurat de Casa Capșa din București. Regele avea la dreapta sa pe Mitropolitul primat, ducele de York, infantele Spaniei și primul-ministru Ion I.C. Brătianu. În stânga reginei stăteau ducele de Genova, Regina Mărioara a Regatului sârbo-croato-sloven, infanta Beatrice, principesa moștenitoare Elena, mareșalul Foch și generalul Berthelot. Marele istoric descrie plin de spirit scena din Sala Unirii: „Sunt la masa regală după Marghiloman, Averescu și Coandă, înaintea lui Mișu cu care se sfârșește șirul. Până a începe dejunul, Goga se apropie de mine, curând să reluăm relațiile, ca pentru încoronare. Îi spun că personal contra lui n-am nimic”⁶⁸. Regina Maria scria și ea cu mult entuziasm despre banchet în însemnările sale: „A fost o masă extraordinară de bine organizată, serviciul foarte prompt și mânca-rea excelentă. Nu a durat mai mult de o oră și jumătate, ceea ce este un lucru remarcabil, dacă se are în vedere că eram ca, 400 de persoane”⁶⁹.

Concomitent în sala mare a Teatrului „I.L. Caragiale” au servit dejunul aproximativ 700 de invitați: parlamentari, ziariști, corespondenți de presă români și străini, generali și ofițeri superiori. În același timp a avut loc un ospaț popular pentru 20.000 de persoane. Comisia Încoronării făcuse pregătiri pentru 30.000 de oameni⁷⁰. Vremea nefavorabilă a făcut ca prezența populației să fie sub așteptări. Gheorghe I. Kirileanu, bibliotecarul Casei Regale relatează în jurnalul său o discuție avută chiar în ziua de 15 octombrie 1922 cu I.G. Duca care l-a întrebat: „Ce zici de reușita serbărilor? Nu-i destul public – i a răspuns interlocutorul”.

Și într-adevăr, tribunela erau goale, iar pe câmpia din față nu erau valurile mulțimii pre-

cum mă așteptam"⁷¹.

După dejun la orele 14.30 a avut loc defilarea trupelor pe platoul din fața vechii cetăți a Bălgradului. Regele Ferdinand, însoțit de Regina Maria și generalul Berthelot au trecut în revistă trupele toți călări. Martor al evenimentului, C. Argetoianu constată în amintirile sale că „După scurta, dar impresionanta ceremonie a Încoronării, am trecut mai departe dincolo de ziduri, pe platoul defilării. Se ridicaseră și acolo tribune. Regele a lepădat mantaua cu paftale, a încălecat și a primit defilarea înconjurat de generalii noștri și de ofițerii misiunilor trimise de armatele aliate cu care luptasem pentru făurirea României întregite (...). Armata s-a prezentat foarte bine, a stârnit entuziaste aplauze”⁷². Prin fața tribunei au trecut trei divizii având unități de infanterie, artilerie și cavalerie. Defilarea comandată de generalul H. Cihoski a început cu elevii școlilor militare. Principele moștenitor Carol a defilat în fruntea unei divizii de vânători, iar fratele său, prințul Nicolae a comandat o companie de infanterie.

Sub comanda generalului Constantin Scărișoreanu a defilat Divizia „Mihai Viteazul”, o divizie „sui generis” care cuprindea toate regimentele decorate cu ordinul „Mihai Viteazul”. A urmat apoi o altă mare unitate Divizia XVIII Infanterie, având un efectiv de 5300 militari, toți din Ardeal conduși de generalul Dănilă Popa. Spațiul aerian din fața catedralei a fost survolat de avioanele Grupului 5 Aviație. Carele de luptă (tancurile) au încheiat defilarea și totodată întreaga suită de ceremonii din ziua de 15 octombrie la Alba Iulia⁷³.

Defilarea trupelor a impresionat pe mulți contemporani. De emoție, N. Iorga a dublat numărul militarilor prezenți scria între altele: „Prin nesfârșitele steaguri, atâtea din ele rupte, arse, sângerate ca și prin inimile acestor treizeci de mii de tineri n-a trecut care voință frântă în pornirea ei de jertfă a celor care zac în adâncimile frământate de ghiulele Moldovei eroice”⁷⁴. La rândul său, Gh. T. Kirileanu mărturisește în memoriile sale plin de admirație: „Defilarea armatei a fost impunătoare. Coltariuc îmi spunea că defilarea trupelor austriece în 1915 la Viena nu i-a făcut așa mare impresie”⁷⁵. Regina Maria își amintește și ea în însemnările sale felul în care a decurs ultimul moment al Încoronării de la Alba Iulia: „A fost o paradă lungă. Spre sfârșit a trecut (Regimentul) 4 Roșiori al meu, și, lăsându-mi deoparte îndatoririle mele

regale, m-am dus să-i întâmpin și să călăresc în fruntea lor. Am primit ovații frenetice și, după aceea, bătrâni și tineri m-au felicitat entuziast”⁷⁶.

La orele 18, familia regală a părăsit Alba Iulia îndreptându-se spre București. Luni, 16 octombrie, trenul regal a intrat la ora 10 în gara Mogoșoaia unde suveranii au fost întâmpinați de oficialitățile române și invitații străini. După trecerea în revistă a companiei de onoare s-a format cortegiul regal care s-a îndreptat spre Arcul de Triumf. Primarul C. Corbescu i-a oferit pâine și sare. Suveranul a mulțumit populației Bucureștiului cu următoarele cuvinte: „Sunt patru ani, de când aproape în același loc am fost salutat venind din surghiun cu armata glorioasă, în zidurile capitale mele. Astăzi intru pe această poartă ca rege încoronat al tuturor românilor. Arcul acesta va reprezenta pentru generațiile viitoare gloria României, timpurile grele, de suferință, va vorbi tuturor despre eroismul armatei noastre”⁷⁷.

În momentul trecerii cortegiului regal pe sub Arcul de Triumf au fost trase în semn de respect 101 lovituri de tun, rachete luminoase în culorile naționale, iar numeroase avioane zburau pe deasupra edificiului.

La orele 12.30 cortegiul regal a ajuns la Mitropolie unde Elie Miron Cristea a rostit împreună cu membrii Sfântului Sinod o frumoasă rugăciune. Răspunsurile le-a dat corul Berezovski al Arhiepiscopiei Basarabiei care a și încheiat slujba cu Imnul de slavă al Încoronării⁷⁸. Descriind atmosfera din Catedrala mitropolitană, Regina Maria consemna în jurnalul său că: „Te Deum-ul a fost frumos și tăcerea din biserică întunecoasă luminată de lumânări era foarte liniștitoare, după urletele mulțimii”⁷⁹.

„După Doxologie, suveranii alături de înalții ierarhi, împreună cu invitații s-au deplasat spre statuia lui Mihai Viteazul din fața Universității. Aici au defilat trupele, inclusiv drapelele regimentelor care au luptat la 1877 și în războiul de întregire națională. Regele le salută cu emoție – relata un observator = toate capetele se descoperă cu respect în fața acestor glorioase embleme care păstrează în cutele lor sfâșiate de gloanțe amintirea a 50 de ani de lupte istorice”⁸⁰. Sub ploaia care nu mai conținea a urmat defilarea cortegiului istoric care a impresionat asistența prin autenticitatea sa. N. Iorga nota în memoriile sale la 16 octombrie 1922: „Cortegiul istoric,

rânduit de Costin Petrescu e foarte frumos. Dar cade o ploaie sălbatecă. Scumpele costume se strică. Femeile din grupurile alegorice au rochiile lipite de trup”⁸¹. La rândul ei, Regina Maria afirmă în însemnările sale că „Toți domnii erau foarte uzi, și după aceea au fost mari discuții, dacă trebuie sau nu să fie amânată pentru a doua zi marea paradă populară”. Datorită programului încărcat, ea s-a desfășurat în condiții neprielnice. Suverana României Mari scria mai departe că „după un bun prânz rece la Parlament și o vizită mică necesară la reședința Mitropolitului, ne-am dus la locul nostru obișnuit de paradă, la umbra statuii lui «Mihai cel Mare» și am avut o extraordinară defilare (...).

A plouat aproape încontinuu și minunatele costume, chiar și costumele frumoase care fuseseră anume pregătite erau toate ude learcă”⁸².

Programul de la statuia lui Mihai Viteazul a continuat cu defilarea primarilor și însoțitorilor lor, fiecare grup purta o pancartă cu numele județului respectiv. Deschiderea a făcut-o județul Ilfov, a cărui delegație era condusă de C. Corbescu, primarul Bucureștiului⁸³.

A treia zi a serbărilor a fost dedicată reprezentanților țării. La orele 12, în Parcul Carol, în loja regală a Arenelor României, monarhii s-au înfățișat publicului cu hlamide și coroanele pe cap. Tuturor li s-a oferit un prânz. Scena a avut din nou, ca fundal sonor Imnul de slavă al Încoronării intonat de corala „Carmen”. Regele și Regina au trecut de la o masă la alta adresându-li-se în calitate de amfitrioni. Vasele din lut – ulcioare și străchini cu însemnele regale au fost lăsate după acest prânz ca amintire primarilor și însoțitorilor lor⁸⁴. Seara a avut loc un spectacol de gală în cinstea șefului statului și a soției sale în sala Teatrului Național. Orchestra filarmonică a Fundației Culturale „Principele Carol”, condusă cu multă măiestrie de celebrul dirijor George Georgescu a interpretat uvertura operei dramatice „Valsul Fantomă” de Richard Wagner, dar și „Rapsodia română” aparținând lui George Enescu. Tot a cum a fost prezentat și poemul dramatic intitulat „Legenda Coroanei” scris de Mircea Rădulescu. Actorii erau nume răsunătoare ale scenei românești, precum: Alexandru Demetriad, Gh. Storin, Gheorghe Ciprian, Maria Filotti ș.a. Ei au interpretat roluri alegorice: Soldatul necunoscut, Patria, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel

Mare, Mihai Viteazul, Transilvania, Muntenia, Banat, Basarabia, Bucovina. Spectacolul dramatic nu s-a ridicat la nivelul așteptărilor. N. Iorga, nota în memoriile sale cu nedisimulată ironie: „După un bun act de Wagner, Rapsodia lui Enescu răsărind din fundul orchestrei și o ridicolă parodie istorică de fabricantul Mircea Rădulescu”⁸⁵. În schimb, Regina Maria are numai cuvinte de laudă asupra spectacolului căci consemna în memoriile sale: „Teatrul era supraaglomerat de un public select și fericit. Cel de-al doilea act din Olandezul Zburător a fost foarte bine realizat și după aceea a urmat piesa alegorică a lui Mircea Rădulescu foarte frumos făcută”⁸⁶.

Serbările Încoronării de la Alba Iulia și București au reprezentat un succes. Cheltuielile totale s-au ridicat, după unele date, la un milion de dolari⁸⁷. Impresiile păstrate de Regele Ferdinand au fost extrem de plăcute. Acest lucru se deduce și din tonul mesajului adresat Corpurilor Legiuitoare întrunit în sesiune ordinară la 28 noiembrie 1922 – „Sunt fericit – arată Suveranul, că mă găsesc după marele act al Încoronării mele și scumpei mele soții în mijlocul Adunării Naționale chemată să desăvârșească așezământul constituțional al României întregite”⁸⁸. La rândul ei, Regina Maria descria în jurnalul ei pe 17 octombrie 1922 atmosfera care domnea printre invitații la ceremoniile din 15-17 octombrie: „Toți par încântați și impresionați, în mod deosebit, de frumusețea ceremoniilor și mai ales de membrii feminini ai familiei noastre, de îmbrăcămintea și bijuteriile lor minunate”⁸⁹.

Minoritățile etnice au avut, în general, o atitudine pozitivă față de Încoronare. Demn de amintit este faptul că baronul Jozsika, președintele Uniunii Maghiare din România a participat la serviciul religios ținut în Catedrala din Alba Iulia. Această formațiune politică, care din decembrie 1922 și-a luat numele de Partidul Național Maghiar, a adresat chiar în ziua de 15 octombrie 1922 Regelui Ferdinand în care a explicat că participă la Încoronare pentru că deosebește „actul sărbătoresc de luptele de partid și persoana regelui de guvernele trecătoare”⁹⁰. O atitudine asemănătoare au avut sașii și secuii.

Mitropolitul primat Elie Miron Cristea a fost decorat cu cel mai înalt de ordin civil „Carol I” în rang de mare cruce cu colan, care i-a fost înmănat de președintele Senatului M. Pherekyde. Conducătorul Bisericii Ortodoxe

Române pretinde în amintirile sale că „În 3/16 noiembrie (1922 n.n.) a fost M. Sa Regele la mine acasă și mi-a mulțumit și foarte călduros, scuturându-mi puternic mâna dreaptă: «N-am cuvinte ca să-ți mulțumesc pentru modul plin de tact și de demnitate cum ai reprezentat biserica, cu prilejul Încoronării atât înaintea țării cât și a străinilor din toată lumea. A fost admirabil»”⁹¹. Mitropolitul ortodox al Ardealului dr. Nicolae Bălan și cel greco-catolic de Blaj V. Suciuc au primit marea cruce a ordinului „Steaua României”, cea mai veche decorație românească și a doua în ierarhia ordinelor naționale⁹². M. Orleanu, președintele Camerei Deputaților, miniștrii Gh. C. Măzescu și Ion Nistor au fost decorați cu ordinul „Coroana României în rang de Mare Cruce”. Același ordin, dar în rang de mare ofițer li s-a înmânat miniștrilor A. Cosma, C. Banu, Vasile Sassu, Jean Th. Florescu⁹³.

Încoronarea de la Alba Iulia a fost un act al suveranității naționale. Scopul urmărit era de natură politică dar mai ales psihologice, de imagine. România postbelică avea nevoie de un cadru special pentru a se afirma ca stat național unitar. Încoronarea a reprezentat, de

asemenea, o manifestare a recunoștinței față de eroii războiului de întregire și față de înfăptuitorii Marii Uniri. Ea a avut o încărcătură emoțională deosebită și a fost continuată de principalele reforme și acte politice din România deceniului al III-lea. Pe plan intern adoptarea Constituției din 1923, aplicarea reformei agrare și a unui întreg sistem de legi economice, sociale, pe plan extern, activitatea desfășurată în cadrul Ligii Națiunilor și al Micii Întelegeri.

În întreaga activitate de pregătire, organizare și desfășurare a ceremoniilor Încoronării de la Alba Iulia și București un rol important l-a avut Mitropolitul primat al României Elie Miron Cristea. El a reușit să înlăture multe greutăți, s-a străduit din răsputeri să schimbe unele mentalități, ori rețineri din partea unora cu vederi mai înguste. În felul acesta a contribuit la realizarea unor serbări impunătoare și echilibrate.

În anul 1925, Elie Miron Cristea a devenit primul Patriarh al României întregite acționând pe mai departe pentru consolidarea statului național român unitar.

Constantin Stan

Note

1. Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise (în continuare se va cita B.A.R., Secția Mss.), ARH. ALEXANDRU LAPEDATU, mapa XXVI, varia 3: Biblioteca Națională a României (în continuare se va cita B.N.R.); Colecții Speciale, *fond Saint Georges*, ARH. GENERAL, C. COANDĂ, pachet XVIII, dosar 16, f. 1.

2. B.A.R., Secția Mss., Arh. Al. Averescu, mss. 33, f. 1-3; „Vestea”, Alba Iulia, I, nr. 1 din 23 septembrie 1922.

3. O. GOGA, *Încoronarea de la Alba Iulia*, în „Țara Noastră”, III, nr. 1 din 15 octombrie 1922, pp. 1-4; Idem, *Mustul care fierbe*, ediție de Teodor Vârgolici, București, Editura Scripta, 1992, pp. 283-285.

4. B.N.R., Colecții Speciale fond Saint Georges, Arh. General C. Coandă, pachet XVIII, dosar 16, f. 2.

5. „Patria”, Cluj, IV, nr. 221 din 12 octombrie 1922; C.I. STAN, *Activitatea politică a lui Iuliu Maniu în anii consolidării României Mari (1921 – 1926)*, în „Acta Musei Porolissensis”, XVIII/1994, p. 356.

6. MARIA THEODORIAN CARADA, *Efemeridele. Însemnări și amintiri*, vol. II, 1908-1928, Săbăoani – Roman, 1937, p. 119; ION BITOLEANU, *Din istoria României moderne 1922-1926*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 60.

7. Cf. IOAN SCURTU, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, vol. II, Ferdinand, ed. I, București, Editura Enciclopedică, 2001, pp. 113-114.

8. ANDRICI POPOVICI, *Va fi mâine Încoronarea?*, în „America”, XVII, nr. 242 din 14 octombrie 1922.

9. N. IORGA, *Memorii*, vol. III, București, Editura „Națională” S. Ciornei, f.a., p. 190.

10. C.I. STAN, *Puterea și opoziția în alegerile parlamentare din martie 1922*, în „Apulum”, XXXIV/1997, p. 595.

11. „Apărarea Națională”, I, nr. 15, din 1 noiembrie 1922

12. B.N.R., Colecții speciale, *fond St. George*, ARH. GEN. C. COANDĂ, pachet CVIII, dosar 16, f. 1.

13. Ibidem, f. 3; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *fond Președinția Consiliului de Miniștri* (în continuare se va cita A.N.I.C.; fond P.C.M.), dosar 14/1922, f. 3-4.

14. MARIA, REGINA ROMÂNIEI, *Însemnări zilnice (ianuarie 1921 – decembrie 1921)*, vol. III, ediție de VASILE ARIMIA, București, Editura Albatros, 2004, p. 182.

15. Arhiva Muzeului Național al Unirii Alba Iulia, fond documente (în continuare se va cita Arh. Muz. Naț. Al Unirii Alba Iulia, fond doc.), mss. 3900, f.1 și urm.; „Alba Iulia”, III, nr. 12 din 18 septembrie 1921 și nr. 15 din 9 octombrie 1921.

16. CONSTANTIN H. FRONOMU, *Alba Iulia. Itinerar turistic*, Alba Iulia, f.c., 1939, pp. 48-54; vezi și GHEORGHE ANGHEL, *Alba Iulia. Monografie*, București, Editura Sport-Turism, 1987, pp. 90-93.

17. Ibidem; vezi și Arh. Muz. Naț. Al Unirii Alba Iulia, fond Clisee - fotografii col. C.F. 692-699.

18. CONSTANTIN ARGETOIANU, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. VI/6 (1919

- 1922), București, Editura Machiavelli, 1996, pp. 263-264.
19. „Vestea”, Alba Iulia, IV, nr. 30-31 din 1 august nr. 36 din 5 septembrie 1925; Arh. Muz. Naț. Al Unirii Alba Iulia, fond Clișee – fotografii cota C.F. 692 -699.
20. A.N.I.C., fond Parlament, dosar 1945/ 1920-1921, f. 598.
21. Idem, fond P.C.M., dosar 14/1922, f. 37; vezi și „Telegraful român”, Sibiu, LXX, nr. 76 din 10 octombrie 1922.
22. Arh. Muz. Naț. Al Unirii Alba Iulia, fond doc., mss. 3900, f. 5-10; VALER MOGA, C.I. STAN, *Încoronarea Regelui Ferdinand la Alba Iulia. Jubileul de 70 de ani ai Catedralei Încoronării, 15 octombrie 1922 – 15 octombrie 1922*, în „Îndrumător pastoral” (Alba Iulia), vol. XV/1922, pp. 9-10.
23. C. KIRIȚESCU, *Arcul de Triumf și epopeea română. 1916-1918-1922-1936*, București, Editura Casa Școalelor, 1937, p. 22.
24. Ibidem, pp. 23-32; VIRGILIU Z. TEODORESCU, *Arcul de Triumf*, București, Editura Militară, 1995, pp. 27-28.
25. C. PETRESCU, *Cortegiul istoric care va defila la București cu ocazia încoronării suveranilor*, București, Imprimeria Națională, 1922, pasim.
26. Elie Miron Cristea, *Note ascunse. Însemnări personale (1895 – 1937)*, ediție de MARIA și PAMEL BILȚIU, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1999, pp. 62-63.
27. Ibidem, p. 64; C.I. STAN, *Regele Ferdinand „Întregitorul”(1914-1927)*, București, Editura Paideia, 2003, pp. 167-168.
28. *Enciclopedia României*, vol. I, Iași, Editura Alfa, 2000, p. 83 (ediție anastasică).
29. „Lupta”, II, nr. 248 din 16 octombrie 1922.
30. *Serbările Încoronării M.M.L.L. Regelui și Reginei României. Alba Iulia – București 15,16, 17 octombrie 1922*, București, Imprimeria Națională, 1923, p. 72
31. *Cartea Încoronării. Album comemorativ*, București, Imprimeria Națională, 1923, f.8.
32. C. ARGETOIANU, op.cit., p. 363.
33. B.A.R., Secția Mss., Arh. Al. Averescu, mss. 33, f. 1-3.
34. „Telegraful român”, Sibiu, LXX, nr. 70 din 6/19 septembrie 1922; ELIE MIRON CRISTEA, *Rânduiala Doxologică din prilejul încoronării Maiestăților lor Regelui Ferdinand și a Reginei Maria*, București, 1922, pp. 3-5.
35. A.N.I.C., fond Casa Regală, dosar 39/1922, f. 90; „Viitorul”, XIV, nr. 4340 din 1 septembrie 1922.
36. NAE VASILESCU (editor), *Cuvântări de Ferdinand I. Regele României*, Brăila, 1931, p. 169.
37. A.N.I.C., fond P.C.M., dosar 14/1922, f. 38; Idem, *fond Casa Regală*, dosar 39/1922, f. 90; vezi și „Universul”, XL, nr. 237 din 19 octombrie 1922.
38. MARIA, REGINA ROMÂNIEI, *Însemnări zilnice. (1 ianuarie – 31 decembrie 1922)*, vol. IV, ediție de V. ARIMIA, București, Editura Albatros, 2005, pp. 311-312.
39. A.N.I.C., fond P.C.M., dosar 14/1922, f. 38; 93-94; 128; 167.
40. Ibidem; vezi și VASILE BIANU, *Însemnările din Războiul României Mari*, vol. II, Cluj, Institutul de arte grafice „Ardealul”, 1926, p. 1764.
41. MARIA, REGINA ROMÂNIEI, op.cit., vol. IV, pp. 313-314.
42. „Universul”, XL, nr. 237 din 19 octombrie 1922.
43. N. IORGA, *Memorii*, vol. III, p. 340.
44. MARIA, REGINA ROMÂNIEI, op.cit., vol. IV, p. 315.
45. N. TUKIJA, *În Ardealul anului Încoronării*, București, 1923.
46. Episcopul ROMAN CIOROGARIU, *După Încoronare*, în „Noua Revistă Bisericească”, IV, nr. 12-14 din 15 septembrie – 1 noiembrie 1922, pp. 173-176.
47. E. Miron Cristea, *Note ascunse...*, p. 66.
48. MARIA, REGINA ROMÂNIEI, op.cit., vol. IV, p. 315.
49. HANNAH PAKULA, *Ultima romantică. Viața Reginei Maria a României*, București, Editura Lider, 2003, p. 230.
50. I. CIUPERCĂ, *România în fața recunoașterii unității naționale. Repere*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996, p. 67.
51. A.N.I.C., fond P.C.M., dosar 14/1922, f. 38; 93-94.
52. E. Miron Cristea, *Note ascunse...*, p. 65.
53. ROMAN CIOROGARIU, *Zile trăite, partea I. Războiul mondial până la armistițiu*, ediție de Viorel Faur, Oradea, Fundația „Cele trei Crișuri”, 1994, p. 56.
54. E. Miron Cristea, *Note ascunse...*, p. 66.
55. IOAN (IRINCU) MIHĂLCESCU, *Români ori uniții*, București, 1922, p. 9.
56. E. Miron Cristea, *Note ascunse...*, p. 66.
57. C. ARGETOIANU, op.cit., vol. VI/6, p. 313.
58. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Încoronarea din 1922 de la Alba Iulia ca simbol al reîntregirii neamului în „memoriile” lui Miron Cristea*, în „Îndrumător bisericesc”, Sibiu, an. 141, 1993, p. 203.
59. MARIA, REGINA ROMÂNIEI, op.cit., vol. IV, p. 316.
60. „Dimineața”, XIX nr. 5731, din 17 octombrie 1922.
61. „Adevărul”, XXXV nr. 11838 din 17 octombrie 1922.
62. N. IORGA, *Duminea Încoronării*, în „Ilustrația”, Jurnal Universal, an XI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1922, Număr festiv, p. 163 și urm.
63. EUGEN WOLBE, *Ferdinand I. Întemeietorul României Mari. O biografie, Traducere din germană de Maria și Ion Nastasia*, București, Editura Humanitas, 2004, pp. 193-194.
64. MARIA, REGINA ROMÂNIEI, op.cit., vol. IV, pp. 316-317.
65. „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 115 din 15 octombrie 1922; „Actualitatea”, X, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1922, p. 3; I. Ciupercă, op.cit., pp. 197-198, anexa B.
66. A.N.I.C., *fond Casa Regală*, dosar 39/1922, f. 88; „Universul”, XL, nr. 237 din 19 octombrie 1922; vezi și EUGEN WOLBE, op.cit., p. 194.
67. E. Miron Cristea, *Note ascunse...*, pp. 65-66.
68. N. IORGA, *Memorii*, vol. III, p. 342.
69. MARIA, REGINA ROMÂNIEI, op.cit., vol. IV, p. 317.
70. A.N.I.C., fond P.C.M., dosar 14/1922, f. 2.
71. GHEORGHE T. KIRILEANU, *Însemnări zilnice 1906-1960*, ediție de Constantin Prangati, București, Editura Albatros, 2004, p. 130.
72. C. ARGETOIANU, op.cit., vol. VI/6, p. 313.
73. A.N.I.C., Casa Regală, dosar 35/1922, f. 27; „Universul”, XL, nr. 237 din 17 octombrie 1922.
74. N. IORGA, *În Ardealul anului Încoronării...*, pp. 134-135.
75. GH.T.KIRILEANU, op.cit., p.130.
76. MARIA, REGINA ROMÂNIEI, op.cit., vol. IV, p. 318.
77. „Lupta”, II, nr. 250 din 17 octombrie 1922; NAE VASILESCU (editor), op.cit., p. 175; ȘTEFANIA DINU, *Serbările Încoronării de la Alba Iulia și București 15-17 octombrie 1922 în Colocviul național de istorie și istoria artei*, București, Muzeul Național Cotroceni, 1996, pp. 115-116.
78. „Universul”, XL, nr. 237 din 17 octombrie 1922; E. MIRON CRISTEA, *Rânduiala Doxologică...*, pp. 26-27.
79. MARIA, REGINA ROMÂNIEI, op.cit., vol. IV, p. 319.
80. STÉPHANE OROVEANU, *Album comemoratif Le couronnement de leurs Majestés le Roi Ferdinand I Roumanie et de la Reine Marie*, București, 1923, pp. 59-60
81. N. IORGA, *Memorii*, vol. III, p. 343.
82. MARIA, REGINA ROMÂNIEI, op.cit., vol. IV, pp. 319-320.
83. „Universul”, XL, nr. 238 din 19 octombrie 1922.

84. „Adevărul”, XXXV, nr. 11838 din 17 octombrie 1922; V. MOGA, C.I. STAN, op.cit., p. 38.
 85. N. IORGA, *Memorii*, vol. III, p. 344.
 86. MARIA, REGINA ROMÂNIEI, op.cit., vol. IV, p. 322.
 87. „Universul”, XL, nr. 249 din 2 noiembrie 1922; vezi și H. Pakula, op.cit., p. 401.
 88. Cf. V. MOGA, C.I. STAN, op.cit., pp. 41-42.
 89. MARIA, REGINA ROMÂNIEI, op.cit., vol. IV, p. 322.
90. „Dimineața”, XIX, nr. 5731 din 17 octombrie 1922.
 91. E. Miron Cristea, *Note ascunse...*, pp. 66-67.
 92. Ibidem; „Universul” XL, nr. 238 din 19 octombrie 1922.
 93. Ibidem; „Neamul Românesc”, XVII, nr. 235 din 18 octombrie 1922; vezi și Ion Gorun, *Încoronarea primului Rege al României întregite la Alba Iulia și la București*, București, 1922, p. 39.

Abstract

Elie Miron Cristea and the coronation of King Ferdinand at Alba Iulia and Bucharest (15th – 17th October 1922)

King Ferdinand sworn in as king of Romania on the 10th of October 1914, the day following the death of his uncle and predecessor, Carol the 1st. The coronation took place eight years later, due to the troubles caused by the war. The coronation had an extraordinary character since it was to sanction the completion of the national union. In this study all the stages that preceded the coronation in 1922 are presented. The legislative and institutional frame are presented as well, and also the personalities involved in preparing and carrying on this symbolic event: “*a great feast of reunifying Romania*” meant to “*sanction for ever the union of all Romanians under the sceptre of King Ferdinand*”.

The Primate Bishop of Romania Elie Miron Cristea had an important role in the entire activity of preparing, organizing and carrying on of the coronation ceremony from Alba Iulia and Bucharest. Born in Toplița, he became, in 1925, the first Patriarch of United Romania.

Episcopul Policarp Morușcă (20.III.1883 – 26.X.1958) și stăruința pentru românii americani*

Cu o primă biserică ortodoxă românească – cea cu hramul „Sf. Nicolae” de la Regina Sask (1902), apoi cu biserica „Sf. Maria” de la Cleveland-Ohio, unde a fost trimis de către Arhiepiscopia din Sibiu primul preot, se intră în istoria așteptărilor ortodoxe românești din America¹.

Emigranții transilvăneni au preferat nord-estul industrial și zonele centrale, găsindu-și rosturi în nordul statului Ohio și în vestul Pensylvaniei, la Cleveland, Youngstown, Akron, Canton, Massillon, Farrell, Alliance, Warren, Elwood City și în jurul Pittsburgului; bănaștenii s-au așezat la Chicago, Philadelphia, St. Paul și Detroit iar macedo-românii mai ales la New York, Bridgeport, Worcester, Southbridge, Providence, Woonsocket, Plawtucket și St. Louis. Bucovișenii erau concentrați în Canada, dar și pe lângă Detroit și Cleveland. Bihoreni, sătmărenii și maramureșenii s-au restrâns lângă Aurora, Illinois, Trenton, Rewbling și New Jersey. Dintre toate centrele căutate de români, Detroit a fost cel mai mult ales.

Veniți masiv în anii imediat de după 1900, numărul românilor a crescut spectaculos, astfel reieșind și din primele lor ziare, „Românul” și „America”, ale căror începuturi datează de la 1905 și respectiv 1 septembrie 1906.

Între timp, în 1904 a fost fondată Uniunea Societăților Române de Ajutor și Cultură din America, care a cumpărat în 1907 ziarul și tipografia „America”, de la Moise Balea, cu 16.000\$. În 1912, Uniunea avea peste 60 de societăți, în acel an, cinci societăți conduse de preoți ortodocși s-au retras din cadrul ei, fondând Liga Românilor Americani, în frunte cu preotul Ioan Podea. În 1928 Uniunea și Liga s-au reunit sub aceeași siglă, iar în 1931 cuprindeau 87 de societăți și un fond de 400.000 \$, ziarul „America”, din 1917 cotidian, adăugându-și un sediu propriu. Le-a urmat „Semănătorul”, editat încă înaintea primului război mondial de către pr. Ioan Podea și apoi, din 1936, „Solia”.

Primul preot ortodox venit pe pământul american a fost Moise Balea, în 1905, care a fondat mai multe parohii și ziarul „America”, promovând ideea Uniunii Societăților

Românești. L-au urmat pr. Ioan Podea, - primul protopop desemnat pentru românii americani, încă din 1912-, pr. John Truția, inițiator stimulator al fondării Episcopatului ortodox american, Eugen Lazăr și Vasile Hațegan, preoți români născuți în S.U.A. dar pregătiți la Institutul Teologic din Sibiu în primii ani ai deceniului patru și reînforși printre ai lor.

La 24 februarie 1918 în cadrul reuniunii Bisericilor Ortodoxe din America de la Youngstown, cei 70 de reprezentanți aleși de parohii au semnat Hrisovul de Închinare și supunere a Românilor Ortodocși din Statele Unite ale Americii de Nord către Sfânta Mitropolie a Ungro-Vlahiei precizând: „*nimeni dintre noi să nu mai aibă nici un soi de legătură cu Mitropolia Ortodoxă din Ungaria și Transilvania, legăturile ce au fost să se rupă și numai atunci să fie statornicite iarăși, când Transilvania și ținuturile Românești din Ungaria vor fi desrobite, făcând parte din Regatul Liber al Românilor*”. Tot atunci s-a anunțat „*Întemeierea aici pe pământul acestei Țări a Libertății o episcopie Românească de Legea noastră a Răsăritului, care de acum întotdeauna va purta numele de Episcopia Ortodoxă din Statele Unite din America de Nord*”, și „*supunem această Episcopie Sfintei Mitropolii a Ungro-Vlahiei, având să urmeze toate cele ce crede, mărturisește și hotărăște Sfânta Mitropolie, care singură va avea de acum înainte dreptul de a da îndrumări întru chivernisirea Bisericii Noastre*”².

Dar Episcopatul ortodox american s-a înființat ca atare, formal, abia prin hotărârea Congresului Bisericesc de la Detroit din 25-28 aprilie 1929. Prin acesta o Comisie Ad Interim a fost mandată să organizeze școlile parohiale, activitatea tineretului ortodox și a organizațiilor de femei, să formeze coruri, fanfare și case culturale, pregătind instalarea unui episcop ortodox³. Pe acest orizont de pregătire și așteptare a sosit în America cel chemat și numit primul episcop ortodox român misionar, Policarp Morușcă.

La încheierea primei mari conflagrații a secolului al XX-lea, spațiul american adăpostea și oferea de lucru multor români ple-

cați în „*lumea nouă*” din te miri ce sat ardelesc sau bucovinean⁴. Lucrători în fabrici și uzine, sau în fermele bogate, oameni simpli, în general, cei mai mulți țărani, luaseră drumul greu al Americii încă din primul deceniu pentru a scăpa de sărăcie, de obida datorată stăpânilor de alt neam sau de măsurile politice și culturale antinaționale.

Printre intelectualii sau tinerii trimiși la studii erau puțini, românii neexcelând atunci ca pregătire culturală. Surprinde cu atât mai mult, existența unui cerc al studenților români din America „*Nicolae Iorga*”, care reunea tineretul studios din Indiana Harbor. Acesta la 19 februarie 1921 a recomandat Consiliului Suprem pe reverendul Miron Benchea⁵ ca „*singurul preot român din Vestul Americii, propovăduitorul cuvântului lui Dumnezeu în dulcea limbă română*” printre emigranții sibiieni⁶.

În același an un alt preot, Vasile Medelian fusese sfințit tot în America, – unde „*înainte de 10 ani am trecut oceanul parte ca să mă scap de despotismul tiraniei, parte ca să câștig pâine și îmbrăcăminte familiei*” – de către episcopul rus Ștefan din Pittsburgh⁷.

În cazul său „*Înțelegând că patria dorită cu lacrimi a scăpat de sub stăpânirea tiranilor am grăbit acasă, pentru ca și eu după puterile mele modeste să conțenesc la consolidarea și propășirea culturală și economică a poporului din care m-am zămislit*”⁸, preotul aștepta recunoașterea preoției de la Sinodul Ortodox Român.

Dacă în primul caz, reverendul dr. Lazăr Gherman nu era recunoscut de Sfântul Sinod ca administrator al parohiilor românești din America, neavând deci nici un drept de hirotonie, în cel de-al doilea era în discuție un ierarh ortodox rus – și cetățean american -, și acesta neavând o atare prerogativă potrivit dreptului canonic. Chiar Legația României la Washington a semnalat – sub semnătura ministrului Anton Bibescu – „*asupra dezorganizării parohiilor ortodoxe române din America și a lipsei totale de supraveghere a clerului de aici*”⁹.

Sinodul Bisericii Ortodoxe Române a informat – sub semnătura mitropolitului primat Miron - pe ministrul Cultelor și Artelor, Octavian Goga, că unica autoritate care avea autoritate asupra românilor ortodocși din America era Arhiepiscopia din Sibiu, chiar înaltul ierarh ocupându-se înainte de venirea sa la București de acle probleme. Astfel,

constatând că între aceștia „*nu ar fi unitate de vederi*”, Miron Cristea sublinia: „*Interesul este, să fie bine îngrijiiți, să nu se piardă pentru neam și Biserică*”, căci „*Păstrați pentru biserică și neam, se pot ivi din sânul lor talente de folos pentru neam, ori în cazul cel mai rău se pot ivi niște bogătași, cari să lase milioane și pentru vr-un scop superior din patria mună*”¹⁰. Așa că grijuliul ierarh dorea să le trimită un episcop să viziteze parohiile și să analizeze situația, concluzionând: „*se impune organizarea lor și așezarea în fruntea lor a unui chiriarh, care să-i conducă spre binele lor și al neamului, ca astfel să nu se piardă în marea de străini*”¹¹.

Ca să fie foarte bine înțeles, Consistoriul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române din Sibiu a comunicat la București că recunoștea ca administrator al parohiilor ortodoxe din America doar pe părintele Ioan Podea, care era la Youngstown, și pe care-l vor susține și în anii următori; chiar și atunci când, în vara anului 1921, pr. Podea dorește să se reîntoarcă în țară, dar n-a făcut-o neavând banii asigurați de autoritățile române¹².

Preotul în cauză avea o mare influență iar serviciile sale pentru cauza românească sunt evocate de numeroase surse, printre care și de profesorul Vasile Stoica, care a avut în anii 1917-1920 misiuni oficiale în S.U.A.

Personalitate puternică, cu largă ascultare, activitatea lui Ioan Podea a evoluat, uneori, în sensul contrar unității românilor americani, ceea ce confirmă și sursele diplomatice. Astfel, legația de la Washington apreciază, în toamna anului 1924, că „*activitatea în America a preotului Ioan Podea este nefastă*” și că „*ar fi în interesul păcii sufletești a românilor de acolo ca să i se ridice darul preoțesc*”¹³. Cum se vede, o constatare deosebit de gravă!

Între timp și ierarhii Mitropoliei Moldovei și Sucevei au numit preoți în parohiile din America: pe protosinghelul Ghenadie Gheorghiu, închinoviat la mănăstirea Secu, la biserica „Sf. Nicolae” din Regina-Sask., și pe Martin Ionescu – de la Cozia – în aceeași localitate canadiană, dar la biserica „Sf. Gheorghe”¹⁴; la fel, răspunzând cererii a 200 de capi de familie din Dahinda-Sask., care au ridicat biserica „Sf. Maria” pentru a cultiva „*sentimentele patriotice și religioase ale credinței străbune*”, l-au numit acolo pe călugărul Teofil Maxim de la biserica „Trei Ierarhi” din Iași.

În octombrie 1928, Mitropolitul Moldovei și Sucevei a numit din nou un preot – la cererea enoriașilor – la biserica Sf. Apostoli, de la Wood Montane Limerick, Sask, în Canada: absolventul Seminarului din Dorohoi, călugărul Glicherie Moraru, ce va juca un rol important în viața religioasă a românilor americani¹⁵. Aceste numiri priveau români originari îndeosebi din Bucovina.

Subiectul păstoririi românilor din afara granițelor, soarta acestora, a preocupat intens cercurile politice. Deputatul Sever Dan, a considerat pe bună dreptate că soarta lor „ar trebui să fie o preocupare deosebită pentru guvernele care în permanență poartă pe buze interesele naționale”¹⁶. Desigur că în mod deosebit erau vizați românii din apropierea granițelor, dar nu fuseseră excluși nici cei aflați în America. O va spune răspicat, în același an, Patriarhul Miron într-o scrisoare către ministrul Al. Lapedatu, care privea îndeosebi așezămintele de la Athos: România trebuia să creeze „unele așezăminte ortodoxe și afară de țară, cari să dea Patriarhiei române un caracter universal”, cerând „o oarece îndrăzneală mai mare, decât cea indicată de situația micii și vechii României de odinioară”¹⁷.

Iată cum consecința unificării, rezultată imperios din desăvârșirea unității naționale, a condus la o măsură care s-a conturat treptat în strategiile politice, diplomatice și bisericești: înființarea unui Episcopat al Bisericii Ortodoxe Române pentru românii din diaspora. La 12 decembrie 1922 Sinodul Bisericii ortodoxe Române a hotărât o atare ierarhie, dar a legat-o la început de românii de la graniță și din Balcani; ministrul României la Tirana, Simeon Mândrescu, a fost chiar însărcinat să „încearcă a studia calea instituirii unui episcopat român, pentru românii din Albania”, acestuia urmând să i se încredințeze, ulterior, toți ceilalți români din proximitatea fruntariilor și, bineînțeles, cei din America¹⁸. Este prima precizare de intenție a lui Miron Cristea pentru o ierarhie ortodoxă superioară care să aibă-n grijă diaspora europeană și americană. Acesteia i s-a asociat, stimulând-o, Societatea Ortodoxă a Femeilor Române, care a solicitat expres un arhieru pentru „conducerea sufletească” a celor 250000 români americani¹⁹.

Domeniul Cultelor – condus în acești ani, în câteva reprize, de un ministru vizionar, cunosător îndeaproape a problematicii organizării confesionale, istoricul Al. Lapedatu²⁰ -

a impus în deceniul al treilea al veacului XX o excepțională dinamică legislativă, organizatorică și de îndrumare. Lucrările s-au așezat treptat prin seriozitate și stăruință, dar cu opinteli și cu trecerea multor obstacole. Incertitudinile și oportunitățile s-au confruntat nu odată, motivându-i pe slujitorii bisericii să ia sau nu decizia plecării la parohii americane. De pildă, în 1925, pr. Ioan Truția de la Râșnov – care îl va sprijini substanțial pe primul episcop misionar, Policarp Morușca – s-a aflat în dilema de a accepta sau nu parohia în S.U.A. fără să continue remunerația sa ca paroh în România²¹.

Or, nu putea risca o situație ca aceea a parohului bisericii ortodoxe române din Wood Mountain (Saskatchewan) care nu primise din țară nici un ban din 1914²².

Deja ministerul de resort a început să corecteze după 1925 unele restanțe, acordând ajutoare de călătorie sau facilitând procurarea pașapoartelor. Așa s-a petrecut cu pr. Vasile Bucșa din Bistrița, trimis de Arhiepiscopia sibiană, la rugămintea enoriașilor români, la Chicago, căruia Al. Lapedatu i-a acordat 10000 lei ajutor de călătorie în ciuda avizului negativ al resortului economic sau cu alți doi misionari, tot ardeleni, trimiși tot în America, pentru care s-a cerut sprijin direct lui Vintilă Brătianu²³.

Toate efectele modificărilor postbelice – de ordin macro politic, economic, strategic și cultural – s-au reflectat și în evoluția României, devenită o evidentă referință în regiunea sud-est europeană. Mulțimea rezolvărilor se poate ușor remarca și-n plan eclezial, unde Biserica Ortodoxă Română, ajunsă la rang de Patriarhie, reprezenta de acum înainte în ierarhie a 2-a mare biserică ortodoxă din lume.

Fostul redactor șef de la „America”, C.R. Pascu (ajuns în 1931 la 70 de ani), i-a trimis un memoriu regelui Carol al II-lea, argumentând nevoia unei decizii ferme pe seama Episcopiei. Atât ziarul, cât și Uniunea Societăților Române de Ajutor și Cultură din America, condiderându-se „straja intereselor neamului și ale româniei față de dușmanii ei”, ca susținători ai Episcopiei au sesizat pericolul: „toată munca și străduința românilor de ambele confesiuni este amenințată să se spulbere și prevăd că se va deslănțui o furtună, care va zdruncina credința, temeliala Bisericii și a armoniei și a progresului, cu atâta greutate realizată, va fi un haos în care românul va băjbâi ca într-o catacombă din

care nu poate ieși”²⁴. Ziaristul era tranșant: „dacă Episcopia și mai ales bisericile greco-ortodoxe române nu se pot susține din propriile lor venituri, cum s-au susținut bisericile până astăzi, o episcopie greco-ortodoxă română în America nu are rațiunea de a fi și alocația votată pentru susținerea ei s-ar putea folosi pentru alte scopuri în țară”²⁵. Într-adevăr, finanțarea eparhiei nu putea fi lăsată doar pe seama comunităților. În aceeași perioadă, presiunea ortodocșilor români și originari din Basarabia stabiliți în America de Sud, s-a făcut remarcată prin propunerea reprezentantului Bisericii ortodoxe ruse, din acest spațiu de a-și asocia autoritățile religioase de la București pentru ridicarea și înzestrarea unei biserici la Vila Alpina, lângă Sao-Paolo²⁶. La începutul aceluiași an, Patriarhul Miron Cristea s-a adresat din nou prietenului său, ministrul Cultelor, Al. Lapedatu, căci „românii ortodocși din America au luat toate măsurile pentru înființarea Episcopiei Ortodoxe Române din America, așteptând ca o dată cu începerea anului acesta să primească episcopul, care să-i organizeze definitiv și să-i păstorească”. Ținând cont de „interesele superioare naționale și bisericești, care reclamă neîntârziata înființare a episcopiei ortodoxe pentru frații noștri din America”²⁷, propunerea se cuvenea rezolvată. Dar... nici în acel an bugetul nu a cuprins fondurile necesare, așa că, la 2 iunie, Patriarhul a revenit cerând ca măcar în bugetul anului viitor să se prevadă acestea²⁸. În 1932, Consiliul Central Bisericesc a revenit în aceeași chestiune, cerând să se prevadă în bugetul statului „suma necesară pentru episcopia ortodoxă română din America”, unde enoriașii erau „lipsiți de o conducere unitară religioasă și națională atât de necesară”; neavând „căpetenia lor canonică” erau supuși ingerinței episcopilor ruși misionari sau influenței sentelor. Tocmai de aceea, Patriarhul a insistat ca o eparhie să funcționeze și să se ocupe inclusiv de românii din America de Sud, estimând numărul acestora în Brazilia și Argentina la peste 100.000 de familii, iar în Canada la circa peste 80.000 de familii. Înființarea episcopiei devenea astfel, o necesitate urgentă²⁹. În zilele de 2-3 septembrie 1934, Congresul Ortodox Bisericesc al românilor americani a trezit un imens interes în rândul comunităților agitate de iminenta sosire a episcopului desemnat la București să le conducă. Radu Florescu – însărcinat cu

afaceri la Legația română de la Washinton a participat la reuniune, anunțând, în cuvântarea sa din 3 septembrie, că Parlamentul român votase 500.000 lei pentru cheltuielile episcopiei, așa că orice temere de ordin bănesc nu era justificată. Dar în raportul său către centrală, diplomatul a informat asupra stării de spirit printre românii americani, „influențată în bună parte de întâmplările din Rusia, Germania”, propunând ca stabilirea reședinței episcopale – disputată de mai multe centre – „să fie lăsată în suspensie până la sosirea titularului pentru a evita gelozii anticipate și pentru a nu stârni rivalități între diferitele centre și organizațiuni cari fără de asta sunt pornite a fi invidioase una pe alta”³⁰. Nevoia organizării unei eparhii ortodoxe românești în America, s-a impus și ca o consecință a numărului mare de credincioși români veniți în Lumea Nouă, deci încă înainte de primul război mondial. Numărul mare de români emigrați din cuprinsul Imperiului austro-ungar, îndeosebi transilvăneni și bucovineni, a învederat o realitate, care cerea de atunci măsuri de sprijin și de susținere bisericească. Cum covârșitoarea majoritate a acestor emigranți era ortodoxă iar spațiul în care s-au stabilit aceștia fusese cel al Statelor Unite ale Americii, forurile bisericești din țară au luat în discuție unele măsuri. Mai mult cele regionale, din raza cărora proveneau cei plecați: Mitropolia Ardealului și Mitropolia Moldovei și a Sucevei. Dar ca măsură de ansamblu care să dea răspuns unei problematici complexe, rezolvarea a venit abia în 1934 prin înființarea Episcopiei Misionare pentru creștinii ortodocși români din țările apusene neortodoxe (sau Episcopia misionară ortodoxă română a Americii și statelor apusene)³¹. Pentru scaunul episcopal a fost ales episcop misionar Policarp Morușca³², prin hotărârea Sinodului Bisericii Ortodoxe Române de la 24 ianuarie 1935; la 24 martie a fost hirotonit iar la 4 iulie 1935 a fost înscăunat în Catedrala „Sfântul Gheorghe” din Detroit. Voința conducerii bisericii, a Patriarhului Miron Cristea cu deosebire, de a da o organizare românilor americani s-a împlinit, în fruntea acestora venind un păstor cu calități excepționale și o mare vocație de a se dedica misiunii încredințate.

Episcopul a preluat ierarhia în condiții extrem de precare, fiind însoțit la plecarea din țară doar de doi preoți: arhimandritul Ioachim

Popescu de la Episcopia Constanței și de părintele ierodiacon Petre Prochnițchi; primul va fi urgent silit să preia o parohie, la 1 august 1935, iar celălalt s-a întors în țară încă în acel an. A rămas episcopul, care și-a găsit sprijin într-un protopop de mare ajutor, Ioan Truția (1895-1954), care i-a stat cu devotament de-a dreapta ca referent, deși fusese preferatul comunităților ca episcop. Care era situația și starea grupurilor românești răsfirate pe tot cuprinsul Statelor Unite ale Americii și cu ce mijloace a stăruit Episcopul Policarp Morușca să unifice ceea ce părea de neunit vom vedea în cele de mai jos. Episcopul depusese la plecarea din țară 240000 lei la Consiliul Central Bisericesc, dar la sfârșitul primului an nu primise nici un ban, deși erau prevăzute anumite sume în buget. Revoltat, s-a adresat ministrului Cultelor și Artelor, Al. Lapedatu, amenințând că dacă nu i se trimiteau banii se adresa regelui, și se va expatria, „pentru a curma situația de Episcop cerșetor”³³. Punctual, a cerut ministrului 5576000 lei pe an – sumă prevăzută încă de Sfântul Sinod – pentru funcționarea eparhiei la nivelul a 7 posturi (episcop, vicar – consilier referent, revizor eparhial, secretar-diacon, registrator, dactilograf și om de serviciu), și plăta la nivelul salariilor personalului diplomatic român acreditat la Washington. „Fără această jertfă – scria Episcopul – din partea statului român, a Patriei-mume, începuturile de organizare, pe cari am izbutit să le facem în jumătatea de an trecută, vor rămâne iluzorii. Și va urma decepția amară a bieților noștri credincioși, ale căror suflete au fost răscolite prin vizitele noastre canonice, de la o margine la alta a Statelor Unite, unde, cu excepția celor patru parohii, toate au fost cercetate până acum, iar în Canada ne-a rămas numai partea nord-vestică”.

Dacă aceste măsuri nu se luau, „grupul românesc e sortit pieirii. Și ar fi o pagubă a neamului întreg. Căci grupul românesc aici are menirea să facă puntea de legătură a neamului și a țării românești cu marea republică a Statelor Unite, care, prevenită de românii de aici, mai poate fi de mare folos pentru interesele de viață ale poporului nostru, în concertul mondial al neamurilor”³⁴. Vizionară opinie!

Analiza pe care episcopul a făcut-o situației românilor americani imprusionează prin luciditate și pătrundere: „Depresiunea continuă, oamenii abia câștigă strictul necesar vieții și

mulți dintre ai noștri sunt întreținuți de orașele unde i-a găsit răul și lipsa de lucru!” După ce străbătuse drumuri lungi vizitând parohiile românești, a considerat că „urmează acum acțiunea de zidire și consolidare”, deci i-a găsit pe credincioșii români „încleștați într-o dârză hărțuială” între cei din Uniunea Românilor Americani și Liga Românilor Americani, din puzderia de societăți, din jurul ziarului „America”³⁵. Orgoliile celor din conducerea Uniunii și a Ligii nu lăseau loc nici măcar Bisericii, privindu-l pe Episcopul-misionar ca pe un concurent în dominarea coloniilor românești.

Analizând situația, ierarhul nu s-a băgat în certurile continue și a stat deoparte la alegerile pentru Convenția Ligii și Uniunii din 2 septembrie 1935; el a considerat că venise în America „să adun nu să risipesc”³⁶!

Observator pătrunzător, Episcopul constată: „Românii câți mai sunt în America sunt sortiți să-și sfârșească zilele aici. Unii având legături pe care nu le pot desface, alții care ar vrea să plece n-au cu ce”, iar „copiii născuți aici socotesc America patria lor și părinții nu se pot desface de copii lor”³⁷. Conchide că, deși „Plâng când le vorbesc de vatra părintească părăsită. Dar am întâlnit numai excepții când sunt însuflețiți de dorința de a se mai întoarce în patrie”, căci „Dorul și nostalgia de acasă îi apasă pe toți. Dar sunt cetățeni americani, sunt proprietari de case, la orașe și fermieri cei de la țară. Au copiii lor crescuți aici, unii în oficii, căsătoriți și așezați. Alții își au pe cei dragi ai lor în pământul Americii îngropați. Și cum sunt fără bani nici n-ar avea ce face acasă. E cu totul greșită părerea că românii din America, ridicându-se în grup și repatriindu-se, ar putea constitui acasă, clasa mijlocie, care ne lipsește: industriași, meseriași, neguțători... lucrează ei în fabrici aici, dar nu știu decât un singur lucru pe care-l fac de ani de zile în același loc... Dar ca să știi mecanismul cum se produce ceva integral, sau oameni care însuși să conceapă sau să execute un lucru independent, sunt o excepție rară”³⁸. Episcopul a înțeles, deci, efectul mecanizării, al bandei rulante care specializa strict o anumită operațiune tehnică! El apreciază însă că grupul etnic românesc „prin generația ce se ridică mai ales”, ar putea face punte de legătură permanentă, or, „nu-i exclus ca viitorul să ne rezerve încă surprize, căci românii cetățeni americani, pot ridica cuvânt în favorul fraților de acasă și să

o facă cu răsunet și cu rezultate”³⁹. Cum „ca grupare românească sunt extrem de fărâmițați” – doar în Detroit existau 43 de societăți și organizații! –, aceasta trebuia încheșată „în așa fel ca să se poată impune prin disciplină și demnitate, căci ca număr nu o să putem conta printre cele 120 milioane de cetățeni”⁴⁰.

Priceput „pescar de suflete”, Episcopul numește cauzele dezbinării grupului românesc: „boala cea mai răspândită între români e aceea a președinților”, gomoșenia și orgoliul tradițional, apoi starea tinerilor, „deconcentrați și tulburați cum sunt de amăgirile ispititoare ale organizațiilor muncitorești de stânga” și care – deși rămâneam cuviincioși – „nu-și mai înțeleg părinții”⁴¹.

La fel, o altă trăsătură și națională și general umană: „Sunt aici atâția, care își afișează românismul lor numai ca să se mențină într-o situație, sau să pescuiască în ape turburi ale politicei curente, sau de ocazie, după chipul american, căci și aici are trecere îndrăznețul și guralivul, ca în toată lumea. Sunt aici oameni, care fraternizează cu socialiștii și comuniștii, dar în aceiași vreme își strigă în gura mare naționalismul și românismul lor, ca să se audă peste țări și mări până în patria mamă”⁴². (subl. n)

Ca un bun cunoscător și iubitor de oameni, și Episcopul Policarp Morușca s-a întrebat, văzând că doar vreo 5000 de români sprijineau concret Biserica, din cei 80000 în SUA, vreo 15000 în Canada și alți zeci de mii în America de Sud: „Unde e restul românilor din America?”⁴³

Împotriva sa au declanșat ostilități și „lucrături” mulți străini dar și români! L-au făcut eretic, schismatic, comunist, și l-au acuzat de te miri ce fapte! Între aceștia, ba chiar în fruntea lor, s-a aflat și preotul Ioan Podea, care inițiasse o parohie independentă, a „muncitorilor”, la Cleveland, propovăduind idei de stânga, de un egalitarism prea stânenitor într-o țară-etalon capitalistă! De altfel, demersurile acestuia, propaganda promovată l-au făcut indezirabil autorităților bisericești de la București, acestea rechemându-l în decembrie 1935, când a și plecat în țară. Motivat de o bună și directă cunoaștere a realităților, episcopul l-a rugat tranșant pe Patriarhul Miron să-l sprijine în Sinod, la guvern și la rege, dorind răspuns întrebării „dacă țara și biserica de acasă e hotărâtă să sprijinească și să susțină grupul românesc în

America? Ori, apoi să nu ne amăgim cu nădejdi și făgăduinți, care nu se pot împlini, și să ne facem socoata pentru viitor fără a mai conta pe ajutorul din afară. (subl. n.) Această orientare clară este inamis necesară spre a nu lua inițiative și a ne fixa ținte ce nu pot fi realizate”⁴⁴. Îndrăznează atitudine!

Om de acțiune, Episcopul l-a vizitat pe ministrul României la Washington, Carol Davilla, care l-a prezentat șefului Departamentului Near-East din guvernul american, secretarului de stat Cordell Hull și președintelui Roosevelt, unde a fost întâmpinat „cu bunătate și cu bune cuvinte de încurajare”, promițându-i-se sprijin⁴⁵.

De asemenea, și-a cultivat bune legături cu mitropolii ortodocși: rusul Teofil din San Francisco și New York, Leonte din Chicago și Veniamin din Pittsburgh, la fel și cu mitropolitul grec Athenagoras din New York și episcopul Calistos din Chicago. Când, la 31 decembrie 1935, a ridicat 1753,55\$ trimiși din țară, după ce trecuse aproape o jumătate de an, a salvat situația atât a Episcopiei cât și a sa ca ierarh.

Între timp din România i s-au trimis cărți și reviste de la Consiliul Central Bisericesc, răspunzându-se solicitărilor care urmăreau să înființeze biblioteci parohiale în spațiul american, ca și școli pe lângă bisericile românești. Aceasta și pentru că ierarhul insistase, subliniind că „Dacă nu vom izbuti, într-un an doi să atragem tineretul, să-l recâștigăm și să-l reintegrăm în albia vieții românești și bisericești, soarta grupului românesc în America o socotesc pecetluită”⁴⁶.

În 1936 – an deosebit de greu pentru episcopul român – eforturile acestuia au fost îndreptate spre organizarea la Youngstown a unui Congres bisericesc ortodox, pe care l-a prezidat în zilele de 5-6 septembrie. Manifestarea a fost întâmpinată cu mult entuziasm în comunitățile românești, stârnind un interes deosebit; parohiile maghiarilor din America făcuseră apel la asemenea reuniuni, cu mare succes, la câțiva ani după încheierea războiului.

Trimis de legăție să asiste la lucrări și să transmită susținerea guvernului român, însărcinatul cu afaceri Andrei Popovici a raportat ministrului Afacerilor Străine constatările sale: „nu am văzut niciodată atâta lume adunată la o manifestare românească în Statele Unite, ca la aceasta. S-au adunat mii de români din toate colțurile țării, între care sute de tineri de

ambele sexe. Mai cu seamă această între-prindere a fost semnificativă, deoarece tineretul născut și crescut aici, în general s-a dezinteresat de viața românească – așa cum ea s-a manifestat până acum în societățile de întrajutorare care nu o înțelegea(u), și care nu-i oferea(u) nimic ca să-l atragă”⁴⁷. Concluzia diplomatului era că Episcopul Morușca „le oferă garanția de trăinicie și continuitate în toate acțiunile sale”, inducând „un reviriment puternic în gândirea și simțirea românilor noștri de aici”⁴⁸. Morușca – rezultă chiar din atitudinea sa rezervată chiar față de detractorii săi de la „America”, atenuând criticile participanților și oferind acestora o cale de bună înțelegere – „merită cel mai larg sprijin din partea autorităților și societății românești” și pentru a lega „o a doua și a treia generație a românilor americani și Patria mamă”⁴⁹. În zilele Congresului s-a desfășurat și Conferința tineretului român – prima de acest fel din Statele Unite ale Americii –, participanții primind și adoptând cu entuziasm propunerea episcopului de a organiza în 1937, o mare excursie în țară, considerată ca un prilej de a întări legăturile, a face noi prietenii și a descoperi rădăcinile celor plecați de mult de acasă.

Luând act de acest congres bisericesc, Sinodul Bisericii Ortodoxe Române, și-a declarat satisfacția față de „activitatea bisericească, misionară și națională, desfășurată în America de Prea Sfinția Sa Episcopul Policarp Morușca, precum și de reușita Congresului bisericilor ortodoxe”, rugând Ministerul Afacerilor Străine să sprijine excursia proiectată iar Ministerul Cultelor să mărească subvenția episcopiei misionare⁵⁰.

Între timp demersurile episcopului au condus la importante realizări, consolidând substanțial lucrarea începută. Vizitații continue după modelul șagunian, discuții cu preoții și credincioșii, încurajare și sprijin pentru a clădi sau repara bisericile și a-și consolida eclejiile, pe drumuri mereu fără să țină seama de ostenală, iată care este prestația ierarhului. Deși s-a considerat uitat, „lăsat fiind cu totul singur; singur la birou, singur pe drumurile lungi ale vizitațiilor canonice și, adeseori, singur la slujbele religioase – bisericești; pentru că subvenția din partea statului român-salarul episcopului – abia făcea cât leafa unui funcționar din America (358\$ lunar)”, silit să ierneze „un an într-un pardesiu de 22 dolari. Și am luat un prânz, împreună cu preotul

însoțitor, cu 52 cenți”⁵¹, Episcopul Morușca n-a disperat și nici nu a renunțat! Dimpotrivă! Va spune: „Am suportat toate acestea cu seninătate până acum, considerându-mă permanent «la front», unde nu poate fi vorba de confort”⁵². În acei ani a editat calendare episcopale (1936-1939), a tipărit „Solia” – pornită în februarie 1936 – și a achiziționat 200 acri de teren pentru centrul eclezial ortodox inspirat numit „Vatra Românească”, „ca așezământ menit să cuprindă instituțiile de binefacere și de cultură, fără de care Biserica nu-și poate împlini misiunea”⁵³. La inițiativele sale au răspuns mulți români, preoți și mireni, care i-au înțeles ideile și i le-au sprijinit: s-au ridicat case naționale pe lângă biserici, alteori reședințe parohiale, s-au reparat biserici, chiar s-au construit edificii noi. Cele semănate pe ogorul american de harnicul episcop începeau să dea roade! Pe neobositul ierarh îl găsim participant și oficianț la sfințirea Casei Naționale Române de la biserica „Sfânta Maria” din Cleveland, ceremonie desfășurată cu mult entuziasm la 17 octombrie 1937⁵⁴. Basoreliefurile în bronz cu scene istorice realizate de Mac Constantinescu stau mărturie a unor idei majore care au dominat gândirea ierarhului.

Adeseori a luat parte la stingerea unor conflicte sau la rezolvarea unor situații ale preoților români trimiși la parohiile americane. Felul său de a fi, cumpătarea și bunătatea au avut darul de a atenua conflictele sau chiar a le rezolva. Episcopul Morușca știa de acum, mai bine decât oricare alt reprezentant român din America, cum trăiau preoții și enoriașii lor. Într-un rând când a negociat situația preoților Glicherie Moraru și Teodosie Scalețchi – ambii ambiționând să rămână la Montreal – va spune, generalizând: „Povestea trecutului vieții ambilor preoți e lungă și dureroasă, acasă în țară, ca și aici în America, unde se cere răbdare de mucenic, stăruință fără preget și devotament până la uitare de sine către Biserică, ca să te poți menține. Și mai presus de toate viață corectă, neprihănită”⁵⁵.

Siliți să apeleze la diferite asocieri sau surse de trai – mai puțin „ortodoxe” – (de pildă, Glicherie Moraru (1894-1973) era partener cu-n alt român la un restaurant, iar ulterior a ajuns un activ om de afaceri) – preoții au căutat parohii care să le asigure o viață decentă. În cazul amintit, episcopul l-a numit pe primul pentru bisericile „Sf. Nicolae” de la Regina și cele cu hramul „Sfinții Apostoli Pavel

și Petru” și „Adormirea Maicii Domnului” Kayville – Saskatschuan, iar pe părintele Scaletchi la bisericile „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” – Flintioft și „Înălțarea Domnului” de la Elmspring⁵⁶.

Doleanțele episcopului au găsit ascultare într-un târziu și la București, situația eparhiei impunând autorităților române prin realități de netăgăduit. În Statele Unite ale Americii funcționau deja în 1939 un număr de 43 de preoți: 2 licențiați; 5 cu academia teologică; 5 cu institut teologic și bacalaureat; 3 cu școală normală și Institut teologic; 3 cu seminar teologic și 20 fără pregătire teologică specială, iar 5 neavând parohii și cărora li se adăugau 7 parohii vacante care nu-și puteau susține preoții.

Pentru aceștia, episcopul a solicitat o subvenție de 1 426 800 lei și salarizarea conform celorlalți preoți români aflați la parohii în afara țării – luând ca model pe cei din Ungaria și Iugoslavia: 3300 lei/lunar pentru cei cu Institut teologic și 2300 lei/lunar pentru ceilalți⁵⁷.

Cerea aceste corecții pentru preoții din America ca ei „să se simtă mai legați de Țara-mamă”, tratându-i ca pe ceilalți confrăți; la fel și pentru episcop a solicitat ridicarea salariului lunar la 500\$, pentru un referent la 250\$, diacon-secretar 150\$ și om de serviciu 70\$, pe lângă care să se prevadă 75\$ cheltuieli materiale și de cancelarie, iar ceea ce rămânea din subvenție (1 500 000 lei) să se rețină pentru tipărirea „Soliei”, „foaie de zidire sufltească și de propagandă românească”⁵⁸. Ca observator direct al realităților americane, Episcopul Policarp Morușca a remarcat: „În urma crizei de lucru și deci a crizei de bani, prin care trece Republica Statelor Unite Americane; iar în Dominionul Canada, în urma secetei continue de 9 ani neîntrerupt”, credincioșii nu-și mai puteau permite decât cel mult întreținerea bisericilor, nu și pe preoții acestora. Iar în privința ierarhului chiar, odată cu soarta preoților, se punea în joc „prestigiul Bisericii Ortodoxe Române în afară de granițele țării și fără a scărița prestața ei, în fața înșși credincioșilor noștri de acolo”⁵⁹.

Orice prilej s-a ivit în timpul său l-a valorificat: astfel, la New York a reușit, în împrejurarea organizării standului românesc la Expoziția universală, să organizeze „o parohie ortodoxă și să cumpere o casă, în care am orânduit un paraclis pentru rugăciune”, sfințit la 23 iulie 1939, cu o zi înainte de a pleca din

America pentru a participa acasă la lucrările Sfântului Sinod⁶⁰. Și în acest caz a cerut din țară să se aprobe un preot – plătit de minister cu 100\$ pe lună; la fel, intenționa să trimită un preot ortodox în America de Sud, cerând și pentru acesta o subvenție de 400000 lei⁶¹.

Episcop fără „reședință în țară”, când venea la București nu era clar unde rezida; episcopie fără să fi beneficiat de regimul celorlalte, deși era recunoscută ca parte a Mitropoliei Ungro-Vlahei și sub jurisdicțiunea canonică a Sfântului Sinod, făcând parte din corporațiile bisericești, superioare și cu vot deliberativ în chestiunile privitoare la misiunea sa, pentru P.S.S. Policarp Morușca trebuia inițiat un decret regal asupra căruia se căzuse de acord.

O Misiune Ortodoxă Română din America de Sud a fost fundamentată în 1933, cu sediul la Buenos-Aires, unde trăiau peste 30 000 români. Primul preot misionar a fost basarabeanul Mihail Petrovici, care a rezidat aici pentru românii din Argentina și Brazilia, dar s-a întors în țară din lipsă de mijloace materiale la sfârșitul aceluiași an. Cei peste 300 000 români „răsleți” din America de Sud erau „completamente lipsiți de orice fel de organizațiune solidă, deci într-o stare de inferioritate față de celelalte națiuni și confesiuni”, așa că Episcopul Morușca a cerut un preot pentru ei. La 1 martie 1940 Consiliul Central Bisericesc l-a desemnat din nou pe pr. Mihail Petrovici, Episcopia misionară i-a dat binecuvântarea la 3 martie iar Patriarhul Nicodim i-a binecuvântat imediat misiunea; preotul s-a pregătit de plecare, dar nici la 25 mai 1945 nu plecase!

După izbucnirea războiului și-n noul context de sănătate precară a ierarhului, acesta a înțeles că nu se mai putea reîntoarce - cel puțin în viitorul apropiat - în SUA. Retras la Craiva pentru următorii ani, - până ce va accepta, în 1941, funcția de locțiitor de episcop al Cetății Albe - Ismail, pe un alt front creștin - episcopul i-a scris ministrului Cultelor și Artelor, Ioan Nistor: ceruse de la 15 ianuarie 1940 să-i fie trecută Episcopia Misionară în buget nu cu subvenție ci cu personalul necesar salariat, iar pentru sine să se aprobe „regularea raportului cu fondul de pensuni”⁶².

Avea 35 de ani de serviciu, drumul spre America rămânea închis, deci a cerut pensionare „ca să nu îmbulzesc pe cineva și să nu

stau nimănu în cale, fiind și altfel obosit și bolnav, pe urma eforturilor din primii ani de misiune”⁶³. Nu a pretins nimic pe seama sa decât regimul de pensionare pe care-l avea omologul său Episcopul Tomisului și al Dunării de Jos (25000 lei salariu + 12500 lei pentru reprezentare)⁶⁴. Destinul nu i-a mai dat prilej ierarhului să revadă bisericile și casele naționale românești, pe slujitorii și rugătorii acestora din America. Dar cele pe care le-a statornicit în scurtul său mandat de misionar ortodox acolo au rodit în bună măsură, lăsând pe seama credincioșilor ortodocși americani așezăminte bine orânduite și amintirea unui ierarh stăruitor în numele Crucii și al neamului său.

Ce s-a întâmplat în realitate cu Policarp Morușca, pe lângă contextul politic internațional? Iată, de mai bine de 11 luni, trăia „într-un sătișor de munte, la casa părintească, reținut din înalt ordin... sub cuvânt că aș fi avut legătură cu Garda de Fier sau aș fi patronat gardismul... Deși, trebuie să o mărturisesc, că n-am făcut niciodată politică militantă. Și n-am altă vină decât dragostea de totdeauna pentru tineretul neamului și simpatia lui de a se înșirui sub flamura creștinismului și românismului integral, pe care l-am reprezentat eu în America. Căci cu această misiune pleasem: să susțin și să apăr ortodoxia și românismul nostru tradițional, față de atâtea curente dizolvante, ce se încrușișează acolo”⁶⁵. Dacă episcopul misionar ar fi fost legionar, s-ar fi mărturisit astfel? Și-ar mai fi oferit el, cu smerenie, Sinodului și ministerului serviciile, cerând introducerea orelor de rugăciune în bisericile sătești – seara și dimineața – ca susținător al tezei că „preotul este omul rugăciunii în primul rând”⁶⁶. Când tocmai legionarii preluaseră conducerea țării!

La 17 noiembrie 1940, tot din Craiva, Policarp Morușca i-a scris ministrului legionar Șt. Brăileanu cerând o audiență de prezentare pentru a se explica de ce fusese reținut „din Înalt ordin” în octombrie 1939⁶⁷. Nerezolvându-și situația iar contextul internațional evoluând spre complicarea relațiilor externe ale României, episcopul s-a adresat imediat după rebeliune, la 24 ianuarie 1941, conducătorului statului. Acestuia i-a scris „Cu adâncă durere pentru noile jertfe de sânge, pe care le-a cerut patria, dar mulțumind lui Dumnezeu, că v-a ajutat să reintronați ardinea, vă rog să aveți încredere, Domnule

general, că sunt destui oameni de bine și cumsecade în această țară, fără să fi fost robi ai masoneriei iudaice și fără să fie devorați de nenorocitul spirit de partid, sau stăpâniți de deșarte ambiții personale, cari vă urmează pe drumul adevăratului legionarism sănătos, întemeiat pe creștinism și naționalism integral, capabil și gata de a vă ajuta în greaua misiune de refacere a țării și de reabilitare a neamului”⁶⁸ (subl n). Iată, în acele zile confuze, în jurul lui Ion Antonescu, simpatiile celor care susțineau „adevăratul legionarism”. Și, totuși, chiar Ion Antonescu a făcut la rândul-i, clare distincții între misiunea slujitorilor altarelor și politică. Imediat după înăbușirea rebeliunii legionare, a semnat un Apel către toți slujitorii altarelor românești: „Biserica lui Hristos nu înseamnă numai ziduri, icoane, curățenie sufletească. Oriunde trăiește un suflet curat, acolo este un altar al dumnezeirii”, deci „dați voi întâi Bisericii, tot ce Mântuitorul a așezat la temelie ei”; „Învățăturile Evangheliei să le desprindă din fapta voastră. De aceea vă cer ca în viața noastră de toate zilele să fiți cei mai iubitori. Să fiți cei mai buni. Să fiți cei mai drekți. Să fiți cei mai cinstiți. Să fiți cei mai muncitori. Să fiți cei mai gospodari. Să nu alergați niciodată după bani, fiindcă ei vă fac să alunecați pe panta patimilor omenești. Politica să o goniți din jurul altarelor, așa cum a gonit Mântuitorul pe mântitorii de bani. Ea a adus multă nenorocire în această țară. Ea v-a învrăjbit pe toți, fiindcă politica la noi, a însemnat pândă. Să pândești un om, ca să-l dai la o parte; un loc ca să-l ocupi fără merit; un lucru ca să ți-l însușești cu orice preț și prin orice mijloc; o situație ca să ajungi cât mai repede să te îmbogățești peste noapte”⁶⁹. Dojenind excesele, judecându-i parcă pe acei preoți care îmbrăcați în exces în cămașă verde, Ion Antonescu preciza cu o specială nuanță: „În România legionară s-a terminat cu aceste obiceiri”, îndemnându-i pe preoți: „Am pornit de la icoane și de la altare, să ne întoarcem la ele”⁷⁰.

Din partea unor ierarhi ortodocși ca Policarp Morușca, lasă să se distingă nuanțe față de ce a fost sau cum ar fi trebuit să fie – în viziunea multora – mișcarea legionară.

Arătându-i generalului „neputința de a pleca la timp la misiunea mea din America”, episcopul arăta cum stătea „smerit, retras și tăcut, fără vreun rost în Biserica de acasă”, așa că aștepta decizia lui Ion Antonescu –

„potrivit cu împrejurările externe” – de a hotărî „oportunitatea plecării mele la misiunea pe care o socotesc necesară pentru Biserica, ca și interesul românismului acolo”⁷¹.

Smeritul, retrasul și tăcutul episcop și-a încheiat demersul: „deprins fiind cu muncă mai aspră și fără preget, pun la dispoziția țării și a neamului experiențele de viață și modestele mele puteri, când și unde veți afla de lipsă”⁷². Or, generalul Ion Antonescu a dat ascultare și a arătat încredere ierarhului, de vreme ce, în acel an acesta a fost numit, tot misionar, locțiitor de episcop al Cetății Albe - Ismail!

Până la numire, episcopul n-a pregetat demersurile pentru eparhia sa, cerând Patriarhului Nicodim să-l susțină: „Prigonit de soartă-parcă! Episcopia nici de astă dată nu va fi luată în buget cu personalul necesar, ca să-și poată împlini chemarea”, el, Policarp Morușca fiind prins de evenimente, așa că „Postul Paresimilor m-a apucat în țară și nici de Paști nu voi fi acolo”, ceea ce i-au dat să înțeleagă și prietenii săi de la misiunea diplomatică americană din țară⁷³.

Aflat la București, în mai 1941 a lăsat ministrului o notă deosebit de importantă; tocmai aflate de la consulul general Andrei Ionescu din New York că materialele din pavilionul românesc al Expoziției universale din 1939 au fost transferate la Cleveland pentru „a clădi acolo o catedrală”⁷⁴! Încă înainte de plecarea sa din S.U.A., episcopul plănuise cu avocatul Nelson Cromwell, președintele Societății americano-române, să folosească respectivele materiale la edificarea unei biserici și a unui cămin românesc în „centrul mondial New York, unde își au reședința aproape toți chiriașii ortodocși ai celorlalte neamuri”⁷⁵. Dar noul plan nu l-a negat, căci Cleveland ca cel mai vechi și „cel mai bine organizat centru românesc”, iar biserica sa se dovedise prea mică, neîncăpătoare, așa că recomandă „cu căldură și din toată inima” să fie sprijinit proiectul ca acolo să se ridice „o biserică-catedrală, cu reședință pentru episcop și cu alte instituții religioase și culturale”, ca „măcar într-un singur centru românesc de acolo” să fie reprezentați foarte bine⁷⁶.

A mai adăugat nevoia de sprijin a „Vatrei Românești”, cerând să fie plătită suma restantă de 11.000 \$ (din 31.000 \$, costul integral), urmând ca acolo să porceadă la „organizarea căminului pentru ocrotirea bătrânilor, a școlii de cântăreți, a instituțiilor

de educație ortodoxă și românească a tinerețului în vacanțele de vară”⁷⁷. În acest scop, înlocuitorul său, protopopul Truția, ceruse lui Ion Antonescu sprijin pentru biserica-muzeu de la Cleveland, telegrama sa către general informând succint: „materialul transportat deja. Planurile gata. Vrem începerea rezidirii, absolută nevoie să știm primim ajutor sau nu; oricum decideți, Pribegii vor servi reîntregirea țării, păstrând prietenii valoroase pentru demnitatea jertfelor noastre”⁷⁸. Drept urmare, Ministerul Cultelor și Artelor i-a solicitat Episcopului Morușca să confirme nevoia acestei biserici, de soarta căreia se interesa chiar conducătorul statului. Cum să nu o facă, ierarhul care credea că „un popor fără instituții bisericești și culturale, de interes general, e sortit pieirii. Mai ales acolo în mijlocul atâtor neamuri și unde se încrucișează toate curentele. Bieții noștri români mai pot susține bisericile lor, celor câteva case culturale și societăți de asigurare pe viață”⁷⁹.

În vara aceluia an, episcopul a solicitat ministrului de resort: plata datoriilor de 17.000\$ datorate de Episcopia misionară și înzestrarea ei în țară cu pădure și pământ arabil; trecerea preoților misionari din America în buget; trimiterea urgentă a părintelui Mihail Petrovici și a pr. Stavrofor Vladimir Gheorghiu în America de Sud, insistând pe cuprinderea „în cadrul preocupărilor de reorganizare și (a) Episcopia, misionară din America, care face parte integrantă din Biserica Ortodoxă Română a țării, întocmai cum românii de acolo sunt o ramură din pomul vieții neamului românesc, întinsă peste mări și țări”⁸⁰.

La 4 decembrie 1940 Sfântul Sinod a luat în dezbateră cererile Episcopului Morușca, în prezența Patriarhului Nicodim; evident că s-au aprobat trecerea în statele de plată celor 42 de preoți misionari din America și un buget special pe seama Episcopiei (salarii pentru episcop, 2 preoți la catedrală, 2 diaconi, 2 cântăreți, 2 paracliseri și 2 oameni de seamă). Cât privea împrumutul, s-a cerut să se amâne, dar să nu se excludă achiziționarea unui imobil în America pentru Episcopie. Și cu acel prilej, Mitropolitul Ardealului, Nicolae, a ținut să facă câteva precizări: „să ne referim la problema în sine a Episcopiei misionare, iar nu la situația episcopului. Căci dacă se va găsi soluția problemei, atunci se va așeza și starea episcopului” și – o altă remarcă – interesantă –, că

„America este un domeniu de propagandă extraordinară pentru vremurile de astăzi”⁸¹. Au fost tot atunci discutate inclusiv sumele necesare în S.U.A. ale episcopului și însoțitorilor săi, Policarp Morușca afirmând diplomatic că-n caz de refuz „nu va putea să fie la înălțimea situației ce o are ca Episcop al Bisericii Ortodoxe Române”⁸².

Că ministerul a recunoscut serviciile prelatului rezultă și din numirea - la propunerea lui P. Morușca – a lui Sirca T. Titus (născut la Mănerău, jud. Arad, în 12 octombrie 1916, absolvent a 3 clase de gimnaziu la Liceul

„Moise Nicoară” în 1939) ca om de serviciu cl. IV-a, (salariu 4.000 lei/ lunar), post nou înființat la Episcopia Ortodoxă Română din America⁸³. Criza prelungită a scaunului episcopal, cele colportate pe seama lui Policarp Morușca, „boala sa” dorința unor clerici români americani de a avea o „episcopie independentă”, au luat sfârșit în 1951. Atunci Valerian Trifa a fost ales coajutor de episcop, întrucât se mai întrevedea ca posibilă reînțoarcere a titulatului, abia la moarte acestuia, în 1958, congresul bisericesc al românilor americani, desemnându-l ca titular⁸⁴.

Ioan Opriș

Note

* Studiul prezent a apărut în variantă engleză sub titlul *The bishop Policarp Morușca (20.III.1883 – 26.X.1958) and the concert for the american romanians*, în Muzeul Național, XVIII, București, 2006, p. 339-376. Varianta românească este revizuită și adăugită.

1. Vezi în introducere la GERALD J. BOBANGO, *Religion and Politics: Bishop Valerian Trifa and His Time*, East European Monographs, Boulder, Columbia, University Press, New York, 1981, p. 3.

2. Vezi textul complet la Rev. Fr. VASILE HAȚEGAN, *Romanian Culture in America*, Cleveland, Ohio, 1988, p. 13. Actul în cauză – *Hrisovul de închinare* – a fost scris de Vasile Stoica la întâlnirea reprezentanților bisericilor ortodoxe române din SUA, în zilele de 9-10 III 1918, cf. CONSTANTIN I. STAN, GELU NEAMȚU, *Din activitatea românilor americani în sprijinul înfăptuirii Marii Unirii*, în „Acta Musei Napocensis”, nr. 26-30, 1989-1993, p. 275-276.

3. Vezi la: GERALD J. BOBANGO, op.cit., p. 5; Rev. Fr. VASILE HAȚEGAN, op.cit., p. 98-99.

4. Vezi la IOAN OPRIS, *Românii înspre și în America*, în „Corviniana”, III, 1997, p. 157-162.

5. Născut la 10.VIII.1895 în Cornățel, jud. Sibiu, ca fiul lui Toma și Sanda Benchea (n. Mișu), care luaseră „toiagul pribegiei”; a urmat 4 clase gimnaziale la Gimnaziul superior greco-catolic din Blaj, absolvind ca eminent și un an Seminarul pedagogic „Andreian” din Sibiu, absolvit în 1913. Plecat cu părinții în Statele Unite, a fost hirotonit preot la New York de către prof. dr. Gheorghe Lazăr Gherman, teolog la Universitatea din Cernăuți. Înrolat ca voluntar în armata americană, a servit ca preot militar timp de 18 luni, fiind unicul preot la biserica „Sf. Cruce” din S.O. Omaha – Nebraska, colectând ca paroh 23 000 lei pe care i-a trimis Reginei Maria ca ajutor pentru orfanii de război.

6. În Arhivele Naționale – Arhiva Istorică Centrală, Fond Ministerul Cultelor și Artelor, dosar 109/ 1921, f. 81-82 și 85.

7. Cf. memoriu trimis din Foeni, jud. Torontal, Ministerului Cultelor și Artelor, 12.IV.1921 pentru recunoașterea hirotoniei, loc.cit., f. 89.

8. Ibidem.

9. Cf. adresa nr. 7044/ 1921 a Ministerului Afacerilor Străine către Ministerul Cultelor și Artelor care anexa raportul nr. 907 al oficiului diplomatic, iclem, f. 90.

10. Vezi adresa Mitropoliei Ungro-Vlahiei nr. 2086/7 VI

1921, idem, f. 96-97.

11. Ibidem, f. 97.

12. Vezi adresele Consistoriului din Sibiu nr. 4321 Bis/ 1/ 14 VI 1921 și a Ministerului Afacerilor Străine nr. 29146/ 2 VIII 1921, idem., f. 98, 102.

13. În adresa Ministerului Afacerilor Străine nr. 17955/ 22 IX 1924 către Ministerul Cultelor și Artelor, idem, dosar 14/ 1924, f. 75.

14. Cf. adresele Mitropolitului Pimen cu nr. f. 75, 554/ 12 II și 4909 și 4910/ 31 XII 1925, către ministrul Cultelor și Artelor, idem, dosar 9/ 1925, f. 3-4.

15. Cf. adresa Mitropoliei Moldovei și Sucevei 6525/ 28.X. 1928, către MCA, loc. cit., dosar 4/1927, f. 124.

16. Interpelarea ardeleanului (4 iunie 1921) Camera Deputaților a trimis-o la Ministerul Cultelor și Artelor cu nr. 2679/ 5 VI 1925, ibidem, f. 103.

17. Cf. scrisoarea Sinodului Bisericii Ortodoxe Române semnată de Patriarhul Miron cu nr. 309/ 15 VII 1925, pe care Al. Lapedatu a notat: „Se va interveni la Ministerul de Externe în sensul dorinței Înalț Prea Sfințitului Patriarh”, ibidem, f. 108.

18. Această propunere a făcut-o Sinodul sub semnătura lui Miron Cristea, ministrul Lapedatu, nr. .

19. Ibidem, f. 15.

20. Vezi capitolul *Alexandru Lapedatu și Biserica Ortodoxă Română* la IOAN OPRIS, *Alexandru Lapedatu în cultura românească*, Editura Științifică, București, 1996, p. 137-182.

21. Pe adresa Consistoriului Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de la Alba Iulia și Sibiu cu nr. 9522/ 2.XII.1925, ministrul Al. Lapedatu notează negativ asupra plății concomitente a salariului în țară, ibidem, f. 146.

22. Situația anacronică sesizată de Mitropolia Moldovei și Sucevei cu nr. 156/ 10.II.1927 Ministerului Cultelor și Artelor, loc.cit., dosar 134/1927, f. 1.

23. Vezi adresele Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia și Sibiu cu nr. 10003 și 1176/ 1927, Ibidem, f. 254. În ultimul caz s-a amintit demnitarului că-n 1922 Ministerul Cultelor și Artelor a sprijinit plecarea a 6 preoți misionari în America, acordându-le câte 250 \$ pentru instalarea fiecăruia.

24. Vezi memoriul către regele Carol al II-lea, 9.II.1931, Wealstone, Sask, Canada, care după studiere a fost trimis de V.V. Tillea, subsecretar de stat, la Ministerul Cultelor, în fond MCA, dosar 4/1931, f. 9-11.

25. Ibidem, f. 11.

26. Vezi notificarea Ministerului Afacerilor Străine – Secția pentru Occident S I-a – către Ministerul Cultelor cu nr. 922/ 20.I.1931, loc. cit. fond MCA, dosar 4/1931, f. 2.
27. Cf. adresa Consiliului Central Bisericesc, nr. 347/ 19.I.1931, fond MCA, dosar 2/1931, f. 2.
28. Cf. adresa Sf. Sinod, nr. 1020/2.VI.1931, idem, f. 3.
29. Cf. Consiliului Central Bisericesc, nr. 4954/ 28.VI.1932, către MCA, loc. cit., fond cit., dosar 6/1932, f. 11.
30. Cf. raportul trimis spre informare ministrului Al. Lapedatu, loc. cit., fond MCA, dosar 58/1934, f. 237-238, 242.
31. Înființată prin Legea publicată în Monitorul Oficial, nr. 105, 8.V.1934.
32. Biografia cu detalii și bibliografie la MIRCEA PĂCURARIU, *Dicționarul Teologilor Români*, București, Univers Enciclopedic, 1996, p. 288-289. Aflat la mănăstirea Hodoș-Bodrog, arhimandritul Policarp Morușca, ales de către Sinod episcop la 26 ianuarie, a scris lui Al. Lapedatu și Dr. Angelescu, dorind să știe „*soluția tehnică de coordonare a organizării școlii românești, cu aceea a organizării bisericii românești peste hotare*”. Ca fost învățător și fondator de școală la Vinga Nouă și Nădărlac – unde a construit și paraclise – le-a comunicat că „*nu s-a împuținat dragostea mea pentru școala nici după ce am intrat în sfânta mănăstire*”, interesul sporindu-i căci „*apostolatul de reculegere sufletească și de redeșteptare românească în coloniile de peste țări și mării, nu poate fi susținut, cu perspectivă de succes, decât printr-o acțiune de armonică colaborare între Biserică și Școală, după chipul cum s-a verificat în ținuturile alipite și, în special în Ardeal, sub dominația ungurească, și după cum a-ți binevoit a accentua și Excelența Voastră cu prilejul diferitelor serbări școlare și culturale la care am fost prezent*”, cf. adresa mănăstirii Hodoș-Bodrog, nr. 17/1935, înregistrată la MCA cu nr. 959774/ 23.III.1935, loc. cit., fond MCA, dosar 61/1935, f. 141.
33. Cf. adresă cu antetul Episcopiei Ortodoxe Române din America, 6201 Detroit Av., Cleveland-Ohio, nr. 21, 12.I.1936, în Arh. Naționale, Arhiva Istorică Centrală, Fond Ministerul Cultelor și Artelor, dosar 8/1939, f. 8.
34. Ibidem.
35. În adresa nr. 82/1936 a Consiliului Episcopiei Ortodoxe Române din America către Consiliul Central Bisericesc, înregistrată la cabinetul patriarhal cu nr. 2098/ 21.II.1936, loc.cit., supra, f. 12-13.
36. Ibidem.
37. Ibidem, f. 21.
38. Ibidem.
39. Ibidem, f. 23.
40. Ibidem.
41. Ibidem, f. 16, 23.
42. Ibidem, f. 24.
43. Ibidem, f. 23.
44. Ibidem, f. 25.
45. Ibidem, f. 28.
46. Ibidem, f. 33. Vezi și intervenția Consiliului Central Bisericesc către Ministerul Cultelor și Artelor, nr. 2790/ 7.III.1936, idem, f. 32.
47. Cf. raportul cu nr. 3240 – P – 12/ 15.IX.1936 către ministrul Victor Antonescu, idem, f. 81.
48. Ibidem, f. 82.
49. Ibidem, f. 84.
50. Cf. ședința Sfântului Sinod, 76.XI.1936, loc.cit., dosar cit., f. 85.
51. Cf. scrisoarea olografă cu antetul Episcopiei misionare, nr. 99/ 6.IX.1939, trimisă din Craiva, oficiului poștal Ighiu ministrului Dr. Nicolae Zigre, loc.cit., f. 39.
52. Ibidem.
53. Ibidem.
54. Vezi anunțul participării viceconsulului român de la consulatul Cleveland, G. Anagnostache, în loc.cit., dosar 6/1938, f. 1.
55. Nota Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America – „*Vatra Românească*”, Grass-Lake – Michigan, nr. 279/17 X 1938 către Ministrul Cultelor și Artelor, IPS Mitropolitul Nicolae Bălan, în loc.cit. dosar 6/1938, f. 39.
56. Ibidem.
57. Cf. referatul Directorului Cultelor, Șt. Brădișteanu, în baza temeiului nr. 43863/1939 către ministrul Finanțelor pentru a aproba noua subvenție, loc.cit., f. 37.
58. În adresa nr. 39/ 6.IX.1939, scrisă din Craiva, idem, f. 39.
59. Ibidem.
60. Ibidem, f. 40. A lăsat locțiitor în scaun pe perioada depășirii pe pr. Simion Mihălțan, care o să îndeplinească această funcție până în 1947.
61. Cf. referent Șt. Brădișteanu, f. 37.
62. Cf. adresa nr. 11/ 2.III.1940, din Craiva, loc.cit. dosar 8/1940, f. 22.
63. Ibidem.
64. Ibidem.
65. Scrisoare din Craiva, nr. 66/ 14.IX.1940 către ministrul Culturii Naționale și Cultelor, loc.cit., dosar 6/ 1941, f.9.
66. Ibidem.
67. Vezi scrisoarea cu nr. 69/ 17.XI.1940, idem, f.8.
68. Cf. scrisoare din Craiva, nr. 8/ 24.I.1941, idem, f.7.
69. Vezi apelul-circular trimis parohiilor, contrasemnat de Em. Bucuța, cu antetul Ministerului Educației Naționale, Culturii și Artelor, nr. 7952/ 12.II.1941, loc.cit., dosar 137/ 1941, f. 23.
70. Ibidem.
71. Ibidem.
72. Ibidem.
73. Cf. scrisoarea nr. 14/2.III.1941 către Patriarh, idem, f. 14-15.
74. Vezi memoriul nr. 27/ 8.V.1941, București, idem, f. 25.
75. Ibidem.
76. Ibidem.
77. Ibidem, f. 26.
78. Telegramă din Cleveland înregistrată la Președinția Consiliului de Miniștri cu nr. 2216 cc/ 18.III.1941, loc.cit., idem, f.34.
79. Vezi adresa ministrului Culturii Naționale și Cultelor către Policarp Morușca, nr. 20994/ 3.V.1941, idem, f. 28 și răspunsul acestuia din 8.V.1941.
80. Cf. memoriul din 7.VII.1941, București, idem, f. 87-88.
81. Vezi extrasul ședinței a II-a Sf. Sinod, 4.XII.1940, la raportul Comisiei pentru Afacerile Externe, transmis sub semnătura Patriarhului Nicodim, Ministerului Culturii Naționale și Cultelor, idem, f. 90.
82. Ibidem, f. 91.
83. Adresa Episcopiei Misionare Ortodoxe Române a Americii și Statelor apusene nr. 12/ 20.II.1944, către Ministerul Educației Naționale, Cultelor și Artelor în Arh. Naționale – Arh. Istorică Centrală, Fond. Ministerul Cultelor și Artelor, dosar 0/ 1944, f. 18 19.
84. Vezi la Gerala J. Bobango, op. cit., p. 10-12, 14, 251-257.

Abstract

Bishop Policarp Morușcă (20th of March 1883 – 26th of October 1958) and his perseverance for the American Romanians

Once the number of Romanians who immigrated to America rose at the beginning of the 20th century, the first cultural associations and orthodox parishes appeared, and along with them the need for support from the church and other institutions.

The American Orthodox Episcopal Office was formally founded only in 25-28 of April 1929, through the decision of the Church Congress from Detroit. Through this decision an Ad Interim Commission was sanctioned to organize the parochial schools, the activity of the orthodox youth and of women associations, to form choirs, brass bands and houses of culture, preparing as well the installation of an orthodox Bishop. When Policarp Morușcă was called and arrived to America all these preparations were already made, and he was named the first Romanian missionary orthodox Bishop of America. The final form of the new institution was given only in 1934, when the Missionary Episcopal Office for Romanian orthodox Christians from the Unorthodox Western Countries was created (called as well the Missionary Romanian Orthodox Episcopal Office of America and of the western states). The Episcopal Chair was taken by Bishop Policarp Morușcă, through the decision of the Synod of the Romanian Orthodox Church, gathered on the 24th of January 1935. Thus, the will of the Romanian Church leaders, and especially of Patriarch Miron Cristea, of organizing in some way the American Romanians was finally accomplished, by appointing as their leader a pastor with exceptional qualities and a great vocation of dedicating himself to the mission he accepted.

The activity of Bishop Policarp Morușcă for unifying the Romanian groupings from America, for organizing an Orthodox Church Congress, for the founding of new parishes, for the payment of priests, for spreading and keeping the Romanian language and traditions is described in this study. But the ending of his earthly life, far away from his followers from America, influenced by the political context of the time and the aggravation of his health condition is also presented.

Limba română, ungarii și Nicolae Iorga după Marea Unire

În România de după 1918, integrarea deplină a minorităților naționale în viața Satului era o problemă reală. Mai ales în legătură cu unele minorități – precum ungarii și bulgarii – situația era agravată de permanențele îndemnuri la nesupunere civică, la încălcarea legilor și chiar la revoltă, venite dinspre Ungaria și Bulgaria, scopul fiind revizionist. La fel se întâmpla și cu rușii și ucrainenii din răsărit, întărâtați de Moscova. În Transilvania situația era și mai gravă. Aici problemele ridicate de minorități erau deosebite. Dacă germanii au acceptat imediat, și sincer, formarea României Mari, maghiarii au considerat actul unirii și recunoașterea lui prin Tratatul de la Trianon, ca pe o lovitură nedreaptă, o injustiție istorică, tendința generală fiind aceea de a-i considera pe români ca inamici. La început, majoritatea ungarilor angajați în slujbe de Stat au refuzat să depună jurământ de credință, au refuzat să învețe limba română, au acuzat mereu autoritățile românești de tratament discriminatoriu, înaintând nenumărate plângeri Societății Națiunilor, chemând personalități occidentale în Transilvania pentru a constata relele tratamente; tot atunci, au fost și multe acte de violență cu autori maghiari, mergând până la asasinat colective.

Pentru contracararea atitudinii minorității maghiare, și mai ales a conducătorilor ei, față de Statul român, notele și rapoartele Siguranței și Poliției sunt edificatoare (de menționat că cele câteva atitudini pozitive, exprimate în Parlamentul de la București, de reprezentanți ai ungarilor sau secuilor, se pierd în marea masă ostilă). La 14 mai 1920, subinspectorul general al Siguranței din Transilvania raporta Direcției Siguranței Generale de la București: „*Guvernul maghiar lucrează cu toată energia la răsturnarea ordinii în Ardeal, pentru a demonstra Conferinței de Pace că România Mare cu hotarele ei actuale este un Stat artificial în care nemulțumirile cresc și se sporesc zilnic. În scopul acesta, de un timp încoace s-a început o campanie furioasă în presa din Budapesta contra noastră*”¹. Tot anul 1920, s-au trimis la București asemenea rapoarte. În 1921 au fost și mai multe. În cel din 10

aprilie 1921, trimis de Poliția din Oradea, se prezentau actele îndreptate „*contra Neamului și Statului nostru*” de elevii și profesorii maghiari, de clericii și funcționarii maghiari din județele Bihar, Satumare, Sălaj, Maramureș. „*Ungurii din această margine – se scrie – au fost crescuți cu o mentalitate cu totul anormală. Și, de la început au dovedit fățiș o atitudine ostilă Neamului și Statului românesc. Au folosit toate mijloacele și prilejurile ca să împiedice încheierea și consolidarea Statului român. [...] Profesorii și elevii deopotrivă se unesc pentru a-și manifesta ura lor. În noi, organele Statului român, nu văd altceva decât călăii patriei lor prăbușite. Ura e atât de adâncă, încât o traduc și în viața privată, întrerupând atingerea socială cu românii și cu acei unguri care au trecut în slujba Statului român, cu cari înainte trăiseră în prietenie. [...] În bisericile lor, publicul unguresc în lacrimi și în hohot de plâns cântă la fiecare liturghie, cu mic cu mare, cu tineri, cu bătrâni, imnul unguresc și rugăciune pentru Ungaria. Episcopii lor, de asemenea, reprezintă aceeași mentalitate [...], îndeamnă la opunere și rezistență*”². Aceeași atmosferă și în centrul și estul Transilvaniei; o prezenta Biroul de Contrainformații Publice din 29 mai și în cea din 16 iulie 1921³. Fapte similare se raportau și din Mureș⁴. În politica maghiară, șovinismul era stindardul tuturor curentelor, de la extrema dreaptă precursore a fascismului horthyst, la extrema stângă bolșevică; ura împotriva românilor îi unea.

Imediat după război, o intensă campanie propagandistică antiromânească a încercat să influențeze în favoarea Ungariei Conferința de Pace, iar apoi să determine revizuirea hotarelor hotărâte la Trianon. O serie de personalități occidentale au fost atrase la ideea revizuirii. Între acestea, deputatul francez De Monzie, care înainta Parlamentului de la Paris o cerere în acest sens, publicându-și argumentele în „Le Matin”: „*Ungaria micșorată e în pericol și e un pericol de război în Balcani. [...] Plenipotențiarilor noștri obosiți au trasat harta absurdului*”⁵.

Nicolae Iorga cra la curent cu toate acestea, după cum indică atât corespondența pe care o primea, cât și unele articole pe care le-

a publicat în perioada respectivă. Și-a afirmat deseori atitudinea democrată privind situația minorităților în cadrul României Mari, – atitudine care va fi materializată, începând din 1921, și în cadrul universității populare de la Vălenii de Munte –, dar, totodată, își arăta și ferma condamnare a încălcării legilor, a actelor distructive. Lui De Monzie îi răspundea într-un ziar din Cluj: *„De o bucată de vreme, călători streini se abat prin Ardeal. Privesc, ascultă, adulmecă, se duc. Unii se amestecă fățiș în rosturile noastre publice; o administrație fără conștiință și demnitate se pleacă adânc, ca un valiu turcesc din vechiul regim înaintea unui secretariu de consulat englez, în călătorie de inspecție în numele Europei. Ce-i aduce, știm. Sunt plângeri pe care nu le vedem, dar le bănuim. «Valahii» se poartă rău în Ardeal, administrează prost, părtenesc. Clauza minorităților să li se aplice! [...] La întoarcere, cutare intelectual englez ne denunță la Londra; d. De Monzie cere Camerei franceze să corecteze un tratat nedrept. [...] O mie de ani au stat valahii ăștia supt cisme și supt copite. Ca niște câini au fost ținuți la ușa stăpânilor. Acum, însă, lucrurile s-au schimbat. Scriptura s-a împlinit: s-au coborât din scaun cei puternici și s-au ridicat cei umili. Și ce răzbunare cumplită s-ar fi putut aștepta! [...] Și iacă, «valahul» sălbatic n-a sucit gâtul la un pui de găină. Școlile funcționează, cetățile bisericesti sunt înconjurate de respect public, nici un gazetar n-a plătit un filer amendă pentru că ne tratează de simpli «ocupanți»; revistele și ziarele lor au avantajii cari lipsesc publicațiilor noastre. [...] Judecătorii judecă în ungurește. Și chitanța care ți-o dă domnișoara de la poștă, căreia a trebuit să-i vorbești ungurește, e tot în limba dumnealor. Și așa fiind, le spunem prietenilor noștri că mai mult nu putem, decât doar să dăm înapoi ceea ce e al nostru”*. Istoricul făcea și un comentariu amar pe tema proiectatului Tratat franco-ungar: *„De aici rezultă două învățături: să ne ferim zilnic de dușmanii pe cari-i avem și în mijlocul prietenilor noștri celor mai iubiți și, totuși, să ne gândim la momentul când s-ar cere puterilor noastre să ne apere singure”*⁷. Constatarea că trebuie să ne bazăm în primul rând pe puterile noastre o mai prezentase odată: *„Un popor care știe singur să ia toate măsurile pentru a se apăra cum și cât poate, stă mai bine, incomparabil, decât unul care face față de sine de a se răzima numai pe alianțele ce a știu să-și dobândească”*⁸.

Atmosfera antiromânească din Transilvania a fost și mai mult inflamată de hotărârea introducerii în programa școlară, între materiile ce trebuiau studiate obligatoriu, și a limbii române, în iulie 1919⁹. A urmat Ordinul Consiliului de Miniștri 1674/1920, prin care tuturor funcționarilor publici care nu posedau limba română li se acorda un an pentru însușirea ei: dacă nu reușeau sau nu voiau, își pierdeau posturile. Secretarul general al Justiției din Ardeal, dr. A. Marta, propunea, la 23 august 1920, înființarea unor cursuri pentru limba română, *„la a căror cercetare să fie obligați toți funcționarii care nu vorbesc românește”*¹⁰. Propunerea a fost aprobată de primul ministru – cu nr. 4834 / 1 noiembrie 1920¹¹ – și transpusă în Decizia Ministerului Instrucțiunii și Cultelor din 5 ianuarie 1921: pe lângă fiecare școală secundară și medie din *„țările române surori”*, se vor deschide, pentru funcționarii publici, administrativi și judecătorești, cursuri de limba română; se țineau în fiecare seară; profesorii care predau erau plătiți de către Stat; manualele urmau să fie procurate de Casa Școalelor¹². La Oradea a existat și o inițiativă particulară pe această linie: Asociația Profesorilor Secundari, condusă de profesorul Eugeniu Speranția, la 1 martie 1924, cerea Ministerului Instrucțiunii Publice aprobarea pentru înființarea unei școli de adulți, destinată celor care doreau să învețe limba română, literatura, istoria și geografia României; durata studiilor era de un an. Ministerul aproba inițiativa¹³.

Obligativitatea predării limbii române în toate școlile, inclusiv cele minoritare, ca materie de studiu, și, mai ales obligativitatea cunoașterii limbii române de către angajați la Stat, a fost mulți ani tema de incitare a minoritarilor împotriva României Mari. S-a adăugat rezistența la predarea Istoriei românilor și a Geografiei României în limba română, în special în școlile confesionale, existente în număr foarte mare în Transilvania. În 1924, majoritatea organelor de conducere ale școlilor confesionale se plâneau că nu pot îndeplini cererile legii privind limba oficială. Consiliul Dirigent Romano-Catolic din Cluj, la 24 ianuarie 1924, cerea ca Ministerul Instrucțiunii să plătească el profesorii pentru materiile respective, deși școlile nu erau ale Statului¹⁴. În mai multe rânduri, în 1924, astfel de cereri pentru școlile confesionale din județul Ciuc, erau trimise de Episcopia Romano-Catolică a Transilvaniei de la Alba Iulia, toate semnate de episcopul

Gustav Carol Majláth¹⁵. Aceeași cerere, a angajării unor profesori plătiți de Stat, venea și de la Consiliul Reformat din Oradea, la 12 martie 1924¹⁶. De fiecare dată, Ministerul Instrucțiunii Publice a aprobat trimiterea de profesori pentru a preda limba română, dar cu plata făcută de deținătorii școlilor confesionale.

În spatele acestor repetate plângeri era și o mare doză de reavoință, constatată de Grigore Popescu, inspectorul pentru minorități naționale în cadrul Ministerului Instrucțiunii Publice, într-un raport de concluzii din 25 iunie 1924: Cei mai mulți învățători confesionali și de Stat maghiari, din cauza bătrâneții și a „*antipatiei și urii milenare, nu mai pot și nu mai vor să învețe românește*”; ei batjocoresc limba română, astfel încât „*chiar și copiii râd de pronunția caraghioasă a acestora. Aceasta nu se mai poate tolera pe viitor*”. Și propunea concedierea celor recalculanți¹⁷.

În condițiile prezentate, Nicolae Iorga a încercat să faciliteze relațiile dintre români și minoritari, pornind de la ideea că doar o bună cunoaștere reciprocă poate înlătura izolarea. Se baza și pe semnalele pozitive venite de la unii intelectuali unguri. Din Odorhei, la 16 februarie 1920, îi scria (în limba română) dr. Ioan Kósa, profesor la Colegiul Reformat, cerându-i un exemplar din Istoria românilor, manualul de școală scris de Nicolae Iorga. „*Noi, secuii, acum suntem strânși la un loc cu românii, de aceea avem datorința nu numai să o cunoaștem «Istoria românilor», ci să o răspândim, locuind tocmai în mijlocul rasei române*”. Își motiva cererea și prin faptul că Iorga era „*cel mai vestit istoric al românilor, al cărui nume de mult a trecut peste hotarele României*”¹⁸. În „*Secuime*” însă, majoritatea secuilor și ungarilor era bântuită, la fel ca în restul Transilvaniei, de aceeași ură împotriva românilor consemnată în rapoartele diverselor organisme de Stat. O prezenta succint, tot într-o scrisoare către Nicolae Iorga, din același an 1920 (6 iunie), unul din cunoscuții ziaristi luptători pentru Unire, Ghiță Popp: „*Am primit chemarea alegătorilor din ținutul meu natal (Treiscaune, circumscripția Tg. Secuilor) [de a candida pentru Parlament], dar m-au convins că a fost o naivitate să cred că acel ținut a fost anexat la România Mare odată cu restul Ardealului*”¹⁹.

Nicolae Iorga a perseverat în ideea necesității cunoașterii reciproce și în convingerea că aceasta poate rezolva problemele inter-

etnice. A considerat că Universitatea Populară creată de el la Vălenii de Munte în 1908 oferă cadrul optim unei asemenea cunoașteri în plan cultural; tot aici se putea asigura și învățarea limbii române de către minoritari, mai repede și mai plăcut decât într-o școală. Astfel, s-au constituit două elemente de atragere a minoritarilor la Vălenii de Munte. La început au venit și datorită mediului cultural deosebit de aici.

Chiar în discursul de deschidere a primei ediții interbelice a Universității Populare, în 1921, Nicolae Iorga prezenta și dorința de a-i atrage pe minoritari: „*Ne gândim și la aceia pe care ca în patria lor i-am găsit în aceste provincii [unite] și a căror cultură ni e necesară pentru întregirea propriei noastre culturi, dar înainte de toate pentru pacea și buna înțelegere națională în acest Stat. Dorim să li ținem la dispoziție tot ce-i poate introduce în sufletul unui popor pe care au și tot interesul să-l cunoască în ceea ce are, poate și vrea cu adevărat. Pot fi siguri de respectul cuvenit sufletului lor de care nu înțelegem a ne atinge decât pentru a-i merita iubirea*”²⁰. Ideea o va relua cu ocazia fiecărei ediții a Universității Populare. În 1925 afirma că minoritarilor „*le deschide larg vistieria trecutului nostru, le facem cunoscut cu dragoste, dar fără pretenții, tot ce cuprinde sufletul acestui popor, dar, înainte de toate, le declarăm cu toată sinceritatea că noi înțelegem oricare alt suflet național: îl respectăm și în datoriiile și în aspirațiile lui. Dacă noi pretindem a fi lăsați ceea ce suntem, tot așa dăm voie oricui să rămână – cu credință față de Patria comună – ceea ce Dumnezeu i-a făcut pentru a reprezenta în altă formă aceeași cultură generală a Omeniei creiată din aceste glasuri deosebite cari isprăvesc totdeauna prin a se armoniza*”²¹.

Nicolae Iorga avusese dreptate. La flacăra culturii, reprezentanții ungarilor și secuilor veniți la Universitatea Populară de la Vălenii de Munte au uitat ura antiromânească cu care erau deprinși în Transilvania. Foarte mulți și-au exprimat noile sentimente. La 19 iulie 1938, Szász Arpad, profesor în Zalău, scria lui Nicolae Iorga: „*Am ferma convingere că din atmosfera de frățescă iubire a vălenilor, vor răsări zorile unei mai bune înțelegeri între români și minoritarii unguri*”²². Un alt participant la Universitatea Populară, Havany, din Oradea, scria în ziarul *Keleti Ujság*, că „*Primirea ce ni s-a făcut nu a fost numai călduroasă și prevenitoare, ci a fost chiar strălucită și ospitalitatea poporului român și per-*

sonalitatea d-lui Iorga, care judecă obiectiv și înțelege sufletul minoritar, exclud ca cineva să se simtă jenat, de prisos, orfan”²³.

Încă din 1921 au venit la Universitatea Populară și cursanți minoritari, în primul rând pentru a învăța limba română. Într-o scrisoare către Nicolae Iorga, din 29 noiembrie 1926, dr. Francisc Kadar, profesor la Școala Superioară de Comerț, băieți, din Târgu Mureș, spunea că el a fost primul cursant minoritar și „*Datorită acestui fapt și studiilor mele necurmte, am fost apreciat [...] ca unul care vorbește bine românește*”²⁴. Rezultatul cursurilor intense de limbă română se putea vedea chiar la sfârșitul fiecărei ediții a Universității, când unul dintre unguri (alături de sași sau români) ținea discurs. Iorga le remarcă totdeauna. La 31 august 1922 nota: „*Impresionanta seară de închidere a cursurilor. Havany, fiul rectorului Academiei de Drept din Oradea, ține în limba românească, pe care a învățat-o aici într-o lună, o cuvântare matură de politică împăciuitoare între cele două națiuni*”²⁵. Havany, după ce argumentase necesitatea înțelegerii între români și maghiari pentru consolidarea României Mari, se adresase direct lui Nicolae Iorga: „*Dumnezeu să binecuvinteze munca dumneavoastră, spre binele Țării, și să vă dăruiască încă multe zile ca să puteți vedea, ca rezultat al stăruințelor dumneavoastră, o Românie deplin edificată, consolidată și fericită. Să trăiască domnul profesor Iorga! Să trăiască România Mare!*”²⁶.

Numărul cursanților minoritari la Vălenii de Munte este cunoscut doar cu aproximație; până în 1938, se consideră că au fost în jur de 2.000, din care jumătate au fost unguri sau secui²⁷. Veneau și din inițiativă proprie, dar majoritatea erau trimiși de diverse instituții culturale sau religioase; cei mai mulți erau trimiși de către episcopul catolic Gustav Carol Majláth. În 1926, la Vălenii de Munte a fost creat un cămin special pentru minoritari, numit Așezământul „Regele Ferdinand I”; aici erau cazați și tot aici aveau săli speciale unde profesori români predau limba română și noțiuni de civilizație românească. Având și acest cadru adecvat, la sfârșitul cursurilor nici un minoritar nu pleca fără a cunoaște bine limba oficială a Statului. Scriitorul Nicolae Bațaria remarcă, în 1928, „*progresele uimitoare ale acestora în cunoașterea limbii române*”²⁸.

Nicolae Iorga a întemeiat la Vălenii de Munte și o Școală de misionare morale și naționale, căreia i-a dat numele reginei Maria.

Avea drept scop, pregătirea, timp de un an, a unor propagatoare a culturii române. În cele mai multe cazuri, absolventele ajungeau învățătoare de sat, reușind să ducă acolo unde lucrau ideile nobile ale marelui istoric. Fuseseră învățate să întemeieze biblioteci, să organizeze societăți culturale, să susțină învățarea limbii române de către toți cetățenii Țării. Unele misionare au fost repartizate în județele „*secuiești*”, unde personalul didactic românesc era deficitar și au reușit să-și îndeplinească pe deplin misiunea. Se cunoaște activitatea unora dintre ele din scrisorile - rapoarte pe care le trimiteau lui Nicolae Iorga. Surorile Ileana și Cecilia Zară – spre exemplu – au fost repartizate în județul Ciuc, la Toplița și Voșlobeni. Aici, în 1926-1928 au avut o activitate culturală foarte intensă în cadrul ASTREI și al Reuniunii Femeilor Române. Fiecare a participat la cursurile de limbă română pentru secui, a dezvoltat sau întemeiat biblioteci populare²⁹. Dar, au urmat Școala de Misionare și tinere reprezentante ale ungarilor și secuilor. Episcopul Majláth recomanda foarte multe, unele din zona „*secuiască*”. În 1926, trimitea la Vălenii de Munte, în special pentru a învăța limba română, pe Bándy Maria din Păuleni (Csikpálfalva) și pe Peterffy Ana din Lemnia, ambele comune din județul Ciuc, și pe Kiss Jarif, din Praid, județul Odorhei; se arăta convins, în scrisoarea către Nicolae Iorga, că la Vălenii „*vor avea bună ocaziune de a-și însuși bine limba română și a-și întregi cunoștințele pe terenul literaturii române*”. Astfel de recomandări veneau anual; ele se păstrează la Biblioteca Academiei Române. Totdeauna, la festivitățile de închidere a anului școlar, vorbea și o reprezentantă a grupului de ungaro-române. Totdeauna s-au arătat foarte emoționante. În 1934 a vorbit Szábo Judita, din Odorhei³⁰. În 1937, Irma Torbik, tot din zona „*secuiască*”: „*Nu găsim vorbe – spunea – prin care să putem exprima adâncă noastră mulțumire pentru cercul plăcut și amical, în mijlocul căruia am avut posibilitatea de a ne însuși limba și obiceiurile acestui popor, a cărui cinstire și iubire s-a întipărit aici mai adânc în sufletele noastre. [...] Întorcându-ne în cercurile noastre, vom stărui să răspândim cultura și cugetul sănătos de aici și vom învăța oamenii din jurul nostru a cunoaște și cinsti Țara și Poporul românesc. Dorința celui mai mare român, mult iubitului nostru profesor Nicolae Iorga – de a trăi toți cetățenii României Mari în cea mai deplină armonie –*

va fi idealul nostru”³¹.

În lupta pe care a dus-o pentru cunoașterea de către unguri a limbii române și a culturii române, Nicolae Iorga a reușit să-și aproprie o seamă de intelectuali de frunte maghiari, ostili politicii naționalist șovine. Între aceștia, profesorul din Alba Iulia, Bitay Arpad, filolog, a venit să conferențeze la Universitatea Populară de la Vălenii de Munte în 1923, 1925-1932, 1934-1937, susținând un număr impresionant de prelegeri – 146. Nicolae Iorga l-a apreciat foarte mult; la moartea lui, în noiembrie 1937, i-a scris un necrolog înduioșător și i-a telegrafiat văduvei Bitay Margareta: „*Adânc îndurerat, deplâng pierderea omului atât de învățat, ce cinstit și de bun și nădăjduiesc să aflați o mângâiere în simțirea înduioșată a tuturor celor cari l-au cunoscut și iubit*”³². Și, va interveni la Ministerul Instrucțiunii pentru ajutorarea materială a familiei³³. Un alt filolog maghiar, Kristof Gyorgy, profesor la Universitatea din Cluj, s-a alăturat poziției lui Nicolae Iorga. La 2 august 1924 îi scria: „*Din convingere profundă iau parte în toate mișcare culturale care este potrivită a face stabilă pace între poporul român și maghiar. Sunt doi drumuri. Unul a culturei. Pacea aceasta e viață și dez-*

voltare. Dacă cultura nu va posibil a face aceasta, va face desigur Rusia sau cu cnuta sau cu bolșevismul”³⁴. Pentru a învăța bine limba română, își trimite fiica, Ilona, la Școala de Misionare³⁵.

După Marea Unire, Statul român a făcut eforturi notabile pentru ca maghiarii din Transilvania să cunoască limba oficială; a emis acte legislative care să impună învățarea acestor limbi, dar a și creat condițiile materiale necesare învățaturii. Chiar dacă era un act impus, cei vizați urmau să aibă numai avantaje, putându-se integra deplin în viața României Mari, asigurându-și o ascensiune socială neîngrădită. Urmărind consolidarea Statului creat în 1918, multe dintre marile personalități ale românilor, între care, pe primul loc s-a aflat Nicolae Iorga, au acționat și ele în aceeași direcție, a facilitării cunoașterii limbii române, a culturii românești de către minoritari; efortul a fost remarcabil. Cu toate acestea, în ce-i privește pe unguri și secui, rezultatul a fost minor; majoritatea a refuzat mâna întinsă cu bunăvoință. Naționalismul șovin a fost mai puternic. Și tot naționalismul șovin maghiar constituie izvorul barierei interetnice ce se menține la începutul secolului al XXI-lea.

Petre Țurlea

Note

1. ANIC, *fond DGP*, dosar 5/1920, f. 39.
2. Raportul dădea foarte multe exemple concrete. Idem, *fond Ministerul Instrucțiunii Publice*, dosar 416/1921, f. 67-70, 91-93.
3. Idem, f. 108.
4. Idem, *fond Ministerul Instrucțiunii și Cultelor*, dosar 423/2+32, f. 108-110.
5. Articol reluat în *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, din 23 noiembrie 1920.
6. *Patria*, Cluj, din 13 decembrie 1920.
7. Idem, din 28 noiembrie 1920.
8. *Dacia*, din 27 octombrie 1920.
9. DL nr. 2780 / 3 iulie 1919, în *Monitorul Oficial nr. 64 / 6 iulie 1919*, prin care se modifica art. 42 al Legii Învățământului; DL nr. 2844 / 5 iulie 1919, în *Monitorul Oficial nr. 65 / 8 iulie 1919*, prin care se modifica, în același sens, Legea Învățământului Primar și Normal.
10. ANIC, *fond Ministerul Instrucțiunii și Cultelor*, dosar 416/1921, f. 13.
11. Idem, f. 3,4.
12. Idem, f. 1.
13. Idem, dosar 618/1924, f. 37.
14. Idem, dosar 622/1924, f. 5-6.
15. Idem, f. 9-21, 25-26, 27 30, 33, 35.
16. Idem, dosar 618/1924, f. 41.

17. Idem, dosar 622/1924, f. 117.
18. *Scrisori către Nicolae Iorga*, ediție de PETRE ȚURLEA, București, Editura Academiei Române, 2003, vol. VI/2, p. 43.
19. Idem, p. 90-91.
20. *Neamul Românesc* din 11 august 1921.
21. Idem, din 18 august 1925.
22. Idem, din 23 iulie 1938.
23. Articol reluat din Idem, din 21 august 1924.
24. BAR, *Corespondența Nicolae Iorga*, vol. 329/1, f. 81-82.
25. NICOLAE IORGA, *Memorii*, vol. VIII, p. 327.
26. *Neamul Românesc*, din 5 septembrie 1922.
27. C.R. VASILESCU, *Conferențieri la cursurile de vară de la Vălenii de Munte. 1908-1946*, București, Editura Anima, 1999.
28. *Neamul Românesc*, din 12 iulie 1928.
29. BAR, *Corespondența Nicolae Iorga*, vol. 335/2, f. 334-335; vol. 342/1, f. 153-154; vol. 343/2, f. 526-527; vol. 345, f. 219-220. O vizită a lui Nicolae Iorga în „Secuime” i-a încurajat pe românii de acolo. Ecoul acestei vizite îl regăsim într-o scrisoare din 3 iunie 1927 a Ilenei Zara: „*Au fost clipc de cea mai curată înălțare sufletească – care numai în prajma dv. se pot simți. [...] Ați dat un îndemin muncii dezinteresate, care nu așteap-*

tă altă răsplată decât cuvântul dv. cald și sincer”, – Idem, vol. 342/1, f. 153-154. În aceeași scrisoare, emitenta anunța că a strâns cântecele populare din zonă și le va publica în *Neamul Românesc Pentru Popor*.

30. Idem, vol. 407, f. 134.

31. *Universul*, din 19 august 1937.

32. NICOLAE IORGA, *Corespondență*, ediție de Ecaterina Vaum, București, Editura Minerva, 1984, vol. I, p. 154.

33. BAR, *Corespondența Nicolae Iorga*, vol. 428, f. 188.

34. *Nicolae Iorga și universitatea din Cluj*, ediție de PETRE ȚURLEA și STELIAN MĂNDRUȚ, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 156. Imperfecțiunile exprimării aparțin emitentului.

35. BAR, *Corespondența Nicolae Iorga*, vol. 339, f. 251.

Abstract

The Romanian language, the Hungarians and Nicolae Iorga after the Great Union

After the Union from the 1st of December 1918 the Romanian state was very preoccupied in integrating the national minorities in the daily life of the country, and the present study deals with the behaviour and attitude of the Hungarian minority, and mainly of its leaders, towards the Romanian state authorities and towards learning the Romanian language. Besides the measures taken by the adequate inter-war Romanian institutions for the assimilation of the language by the national minorities, the study also reveals some initiatives taken by Nicolae Iorga at the Popular University from Vălenii de Munte.

Cultură și spiritualitate la românii din Ciuc în anii interbelici

O importantă componentă a vieții românești pe meleaguri harghitene este reprezentată de viața culturală cu diversele sale forme de manifestare: tradițiile, învățământ, biserică, presă, cultură populară etc.

Pentru analiza manifestărilor de cultură ale românilor din acest colț de țară va trebui să facem un scurt istoric al acestora de până la 1918, care ne va ajuta să înțelegem mai bine saltul calitativ și cantitativ înregistrat în perioada interbelică.

1. Școala

Puține sunt documentele care ni s-au păstrat referitoare la începutul învățământului rural, la existența unor școli în satele și comunele din Ciuc. Cât privește școlile românești, situația economico-juridică a populației băștinașe pe aceste meleaguri și contextul istoric cunoscut, au condus la funcționarea până la 1918 doar a școlilor confesionale.

Dezmoșteniți de drepturile lor, reduși la situația de iobagi, românii din Secuime nu-și pot întreține școlile, situația acestora¹ înregistrând regrese la sfârșitul secolului XVIII și începutul celui următor². Consecința acestei stări va fi asimilarea treptată în fostele scaune secuiești a românilor băștinași, ca urmare a pierderii spiritului străbun. Astfel în 1786 numai 20% din școlile de pe Mureșul Superior erau românești³ – iar comunitatea sătească sărăcită nu avea mijloace să o întrețină. Astfel că românii urmau școlile secuiești, fapt care a dus la accentuarea deznaționalizării. De exemplu, românii din satele vecine Gheorgheniului urmau școlile secuiești din această localitate⁴.

Puține comune românești din județ și-au putut întreține școli în perioada de dinainte de 1918, iar cele care existau, funcționând pe lângă biserici, fiind școli confesionale. De cele mai multe ori dascălul era preotul, iar „școala” era locuința parohială.

Și în comuna Voșlobeni, prima școală a luat ființă pe lângă biserică. Cel mai vechi dascăl pe care îl cunoaștem aici a fost dascălul Dumitrașcu, care a funcționat pe la 1765⁵.

Dintre urmașii lui cunoaștem pe: Ciubotariu, Gavrilă Pop, Dumitru Blaga, Petru Ciobotariu, între 1880 și 1912 urmează Nicodim Rusu, iar după el 7 ani dăscălește Nicolae Lateș⁶.

Până la Unire, școala din Voșlobeni a funcționat cu un singur dascăl, învățătorii având de înfruntat numeroase greutăți materiale și morale, de ordin național, dar și greutăți de ordin pedagogic, având înscrisi în anul 1917 peste 80 de copii⁷.

Limba de predare era româna, cum era și firesc, dar din anul școlar 1913-1914 s-a impus limba maghiară, odată cu trecerea bisericii, împotriva voinței poporului, la Episcopia greco-catolică de Hajdudorog, măsură prin care se urmărea maghiarizarea⁸. Până la Unire, aceasta a fost limba de predare în școală.

După Unire, avându-se în vedere nevoile învățământului comunal, s-au înființat în comună posturi noi de învățători. În anul 1934, școala funcționa cu 4 învățători, în afară de care exista o grădiniță de copii cu educatoare și o școală cu un învățător în cătunul Chindeni⁸.

Școala din Voșlobeni a funcționat în localuri închiriate până în anul 1872, când biserica a construit o clădire din lemn cu o sală de clasă, în sudul comunei¹⁰. Această clădire a fost înlocuită cu clădirea existentă în perioada interbelică, cu două săli de clasă și o cancelarie, dar și aceasta era puțin corespunzătoare învățământului comunei.

Stăruințele pentru ridicarea unei noi școli, cu camere spațioase, luminoase, s-a manifestat în toată perioada interbelică. În mai 1927, Consiliul Comunal a dispus valorificarea a 12131 arbori valorând 1.811.112 lei pentru începerea școlii și a primăriei:

*„Comuna Voșlobeni, fiind singura pur românească în tot județul Ciuc, până la întregirea neamului nu a avut posibilitatea de a se dezvolta, față de celelalte comune ungurești, de aceea Consiliul Comunal hotărăște...”*¹¹.

Tot în sprijinirea învățământului, comuna a mai cumpărat un teren aparținând școlii, iar banii încasați -150.000 lei - i-a donat pentru utilarea școlii din comună¹². Comuna a mai

dat gratuit în fiecare an școlii lemne de foc, și chiar și altor școli românești din apropiere¹³; tot pentru școală, primăria a cumpărat un teren de sport, școala neavând fondurile necesare pentru aceasta¹⁴.

Cealaltă comună românească, din nord, este vorba despre Tulgheș, fiind mai mare și mai bogată, avea 8 școli: 6 primare de stat cu 9 cadre didactice, una primară confesională romano-catolică și o grădiniță de copii¹⁵.

În această comună, existând puternice minorități naționale, situația era puțin mai delicată. Aceste comunități au încercat să-și facă școală proprie, pe cheltuiala comunei, dar numai pentru copiii lor, în condițiile în care copiii români nu erau toți cuprinși în învățământ. Consiliul Comunal a reacționat prompt, aducând la ordine aceste elemente nesupuse¹⁶.

Ni s-a păstrat lista comitetului școlar din anul 1928, pe care figurează numai români: Aurel Nicolescu, Gheorghe Zaiț, Emil Bota, Gavril Pop, Toader Banea, Constantin Simionescu¹⁷. Aceștia au depus pe 2 mai 1928, în fața preotului, jurământul:

*„Jur să fiu credincios Regelui și intereselor țării mele, de a observa întru totul Constituția, și legile țării mele, și de a executa cu onoare și conștiință funcțiile ce îmi sunt încredințate și de a nu face nimic de natură a periclita ordinea în stat. Așa să-mi ajute Dumnezeu!”*¹⁸.

Dintr-un document din 1928 privind asigurarea școlilor, ne putem face o imagine despre înzestrarea lor, și despre nevoile în care se zbăteau acestea datorită sărăciei locuitorilor români. Este vorba despre inventarul a două școli cu predare în limba română.

„Școala nr. 2 (Horia, Cloșca și Crișan) cu 500.000 lei; 7 încăperi cu 5 bănci, 1 tablă, 1 masă, 1 catedră, 1 scaun. Clădire de lemne pe piatră, 33,20 m lungă 11,20 m largă, 4 m înaltă. Cu țiglă. Șopru de lemne cu scânduri.

*Școala nr. 3 (Mihai Viteazu) cu 400.000 lei, 23 m lung, 5.50 largă, 3 m înaltă, din lemn cu draniță. 3 încăperi și pivniță. Una bucătărie de vară 4/5 metrii. Gard de lemn de 9/5 înalt de 3 m. Șopru pentru lemne. 8 bănci, 1 tablă, 1 masă, 1 scaun”*¹⁹.

Comuna a mai cumpărat un teren pentru școală, în valoare de 12.000 lei, de la posesorul Gheorgheni, în 1936, unde urma să se mai clădească a 7-a școală primară, dat fiind faptul că era o comună de munte, împrăștiată, iar copiii făceau mult drum până la școală²⁰. După cum se poate vedea, și

locuitorii din această comună s-au zbatut cu mult sârg pentru asigurarea condițiilor propice de învățământ.

Bicazul, comună românească din nordul extrem al județului, a cunoscut o evoluție asemănătoare din punctul de vedere al învățământului.

Și aici, primii învățători au fost preoții satului, învățământul fiind confesional până la Unire. Unii bătrâni din perioada interbelică își aduceau aminte că au învățat carte cu dascălul Vasile Bălan din Moldova, în casă închiriată și cu litere chirilice²¹.

Prima școală confesională greco-catolică a luat ființă la 1873, până atunci învățându-se carte în case închiriate. Apoi s-au construit școlile din Valea-Jidanului (1882), Dămuș (1893), Telec (1901), toate cu câte o putere didactică până la război²². Statul maghiar a înființat în centrul comunei și o școală de stat cu predare în limba maghiară, cu două cadre didactice, în vederea deznaționalizării²³.

În perioada interbelică, erau 11 școli cu 18 cadre didactice²⁴, dar nefiind cu totul acoperite necesitățile, la o populație de 4605 locuitori²⁵, pe o distanță de 60 de km. Cele mai multe localuri de școală erau închiriate, neîncăpătoare și neigienice, învechite și întunecoase²⁶. Doar 4 școli erau de stat, dar mici și neîndestulătoare. Școala nr. 1 în valoare de 482.463 lei, Școala Tosarog de 20.000 lei, Școala Bistra de 25.000 lei, Școala Țepeșeni valorând 60.000 lei²⁷.

„Gazeta Ciucului” trăgea un semnal de alarmă în direcția îmbunătățirii condițiilor de învățământ din județ:

*„Cei puși în fruntea învățământului cu răspundere pentru instrucția poporului sunt rugați să-și întoarcă mai des privirile spre acest sat izolat, neglijat din vitregia vremurilor, plin de analfabeți, și să organizeze după necesitățile reale învățământului atât sub raportul clădirilor, cât și sub raportul puterilor didactice, înlăturând șandramalele și puterile didactice în ceartă cu cartea, limba și justiția românească”*²⁸.

Că despre șandramale era vorba s-a văzut mai sus, căci ce școli pot fi acelea care valorează 20.000 lei, 25.000 lei? Iar despre dascăli, să-l cităm pe Nicolae Iorga; într-un discurs la Senat:

*„... mulți dintre învățătorii pe care îi trimitem noi acolo, nu servesc pe ai lor, ci servesc ceea ce cere mediul înconjurător”*²⁹.

Celelalte comune cu populație românească deasă aveau o soartă asemănătoare: la

Hodoșa existau 2 școli cu cinci dascăli, una la Hodoșa-gară și una la Hodoșa-sat, dar ambele erau puțin corespunzătoare pentru cei 350 de copii ai comunei³⁰.

La Izvorul-Mureșului, în 1924 a luat ființă școala, cu două săli de învățământ, care corespundea populației de aici, nu prea numeroasă³¹. Până în 1924, copiii de aici au mers la școală la Voșlobeni, la 6-7 km distanță, din care cauză și aici numărul analfabeților era destul de ridicat.

Învățământul românesc din Gheorgheni era reprezentat de 3 școli: grădinița de copii mici, școala primară și liceul „Sfântul Nicolae”. Ultimul era condus de Teodor Chindea, fondatorul „Gazetei Ciucului”.

Alături de biserică, liceul acesta a avut misiunea de a redobândi și păstra elementul românesc de pe plaiurile acestea, în cea mai mare parte deznaționalizat. Pe lângă pregătirea didactică, liceul s-a manifestat și în afara zidurilor, organizând numeroase manifestări artistice și culturale.

Pe 22 aprilie 1929 societatea culturală „Mihai Eminescu” a elevilor din liceu a organizat un program artistic, cu numere românești și ungurești, ceea ce a umplut sala, fapt salutat de gazetarii de la „Gazeta Ciucului”³².

Același lucru s-a petrecut și pe 6 decembrie 1931, când sărbătorindu-și patronul, liceul a organizat un spectacol, urmat de împărțirea de cadouri elevilor interni mai săraci, fără deosebire de neam și religie³³.

Tot în cadrul liceului a luat ființă și „Liga Culturală”, filiala Gheorgheni, al cărei președinte era Teodor Chindea. Fiind abia la începutul său, liga a organizat un ciclu de conferințe ținute de membrii consiliului de conducere sau de profesori universitari solicitați în acest scop³⁴.

Să ne aruncăm privirea asupra condițiilor de înscriere la acest liceu, pentru anul școlar 1932-1933:

„I Acte Necesare:

Certificatul de studii, certificat de botez, certificat de vaccină, certificat de stare materială a părinților.

II Taxe Școlare:

taxă de frecvență	1500 lei
reparații	400 lei
internat	8000 lei
cauțiune	200 lei
biblioteca - curs superior	100 lei
- curs inferior	50 lei
comitet	100 lei
Total	10.300 lei

Se va plăti în 3 rate: la înscriere, după Crăciun, după Paște.

Elevii externi:

- taxă de frecvență	1500 lei
- reparații	400 lei
- bibliotecă - curs superior	100 lei
- curs inferior	50 lei
- comitet	100 lei
Total	2100 lei

Se va plăti în două rate”³⁵.

Acest liceu a avut un rol deosebit în dezvoltarea culturală a zonei. Liga Culturală, cum s-a văzut organizată în cadrul liceului, a înființat mai multe biblioteci populare.

Prima la Voșlobeni, în februarie 1932³⁶, apoi două la Bicazul Ardelean³⁷, în această comună năpăstuită ; apoi chiar trei biblioteci la Hodoșa³⁸. Profesorii acestui liceu au mers în sate, luminând lumea și îndemnându-i să nu-și piardă ființa națională.

„Gazeta Ciucului”, principala și merituosă foaie românească din această parte a județului, a prezentat în dese rânduri situația învățământului românesc din județ, chemând forurile competente la acțiune. Acest barometru al societății care este presa, permite să ne întregim imaginea despre viața culturală a românilor, alăturând informațiile de arhivă cu însemnări din ziar, care au devenit un alt gen de documente.

Iată câteva din lipsurile învățământului din județ, semnalate în ziarul mai sus amintit:

„Nu putem concepe ca satele românești neglijate în trecut din motive bine determinate și cunoscute, să fie neglijate și acum și să rămână fără clădiri de școli corespunzătoare... Plângerile domnului învățător din Hodoșa le găsim îndreptățite: nu se poate face carte într-o școală care „a fost înainte închisoare, și care are o singură sală de clasă, mică, necorespunzătoare celor 70-80 de elevi înscriși, mobilier insuficient”. Aceste școli zi cu zi rod sănătatea micuților elevi și dascălilor și-i vezi zi cu zi mai palizi, mai descurajați și mai lipsiți de sănătate”³⁹.

Cadrelor didactice erau puține și de cele mai multe ori necorespunzătoare ca pregătire:

„Munca grea, traiul scump din județ, toți învățătorii au fugit din ținuturile secuiești. Din 11 posturi de învățători vacante, doar 5 sunt români; din 31 posturi de educatoare, 2 românce, restul vacante”⁴⁰.

Existau în județ doar 20 de grădinițe de

copii, cu 724 înscriși din 5960 câți erau obligați, sub conducerea a 24 de educatoare (doar 7 cu diplomă!)⁴¹.

Majoritatea oamenilor și-au făcut datoria și în mare măsură doar cei de pe acele meleaguri, care cunoșteau realitățile locului. Astfel, directorul școlii din Voșlobeni, Zaharia Blaga a fost numit revizor școlar, funcție pe care a onorat-o cu o frumoasă și rodnică activitate (din 1934)⁴².

Școlile confesionale ale religiei romano-catolice erau în marea lor majoritate construite pe terenurile comunelor și nu ale bisericilor, iar copiii români nu puteau învăța în ele⁴³. Multe din ele nici nu corespundeau necesităților impuse de lege⁴⁴, iar în altele aveau loc chiar manifestări antiromânești⁴⁵.

Copiii români nu au putut beneficia de aceleași avantaje ca și copiii minorităților naționale, deși în multe cazuri erau îndreptățiți să beneficieze de aceleași școli, cămine culturale (la Ghimeș, bunurile private ale județului foloseau doar scopurilor culturale maghiare⁴⁶, iar la Ciurmani românii au fost impuși la construirea școlii confesionale catolice⁴⁷).

În județ, populația românească a organizat și participat și la alte manifestări culturale.

La Voșlobeni, spre exemplu, s-a înființat un Centru Cultural, la stăruințele directorului școlii, Zaharia Blaga⁴⁸.

Comuna a contribuit cu 1000 lei la fondarea Muzeului Regional al Ținutului Mureș, la 15 iunie 1939⁴⁹.

Pe 15 mai 1939, sub președinția I.P.S.S. Mitropolitul Nicolae Bălan, comitetul de inițiativă pentru ridicarea unui monument pe Câmpia Libertății de la Blaj, a adresat un apel românilor din Transilvania:

„Popoarele trăiesc și se hrănesc din trecutul lor istoric și este o datorie de a cinsti vremurile de glorie care constituie hrana spirituală și izvorul de inspirație al generațiilor următoare, pentru a urma pilda înaintașilor lor. În acest scop s-a constituit un comitet de inițiativă, sub președinția de onoare a IPSS Mitropolitul Nicolae Bălan și IPSS Alexandru Nicolaescu, având de scop strângerea sumelor necesare, pentru ridicarea unui monument vrednic de actul istoric atât de însemnat pentru toți Români, ca monument cinstind memoria glorioșilor noștri înaintași și luptători, va immortaliza sacrificiile și viețile lor neîntrecute, precum și dragostea de neam și libertate...

cu aprobarea celor în drept, acest

*comitet face un călduros apel, la toată obștea Românească, de a contribui în mod simbolic, cu cel puțin un leu, la înfăptuirea gândului propus. Contribuția acestora, pentru noi, constituie un act de afirmare a solidarității Neamului Românesc și de încredere în viitorul nostru...”*⁵⁰.

Prin hotărârea nr. 20 din 30 mai 1939, comuna deschidea un cont de 2000 lei, având ca scop „*mărețul act de ridicare a unui monument pe Câmpia Libertății la Blaj*”⁵¹.

Voșlobenii, spre deosebire de mulți alți români, au știut să-ți cinstească tații și frații căzuți pe câmpul de luptă în războiul pentru întregirea neamului.

Comuna a ridicat un monument „*înalt de 3,5 m din marmură voșlobană, sub formă de obelisc pe care domnește semnul crucii, semnul dezrobirii și al înfrățirii Voșlobeniului cu frații lor de dincolo de munți*”⁵².

Monumentul a fost înălțat de Traian Rusu, „*fiul comunei, care s-a obligat a-l ridica pe suma de 18.000 lei*”⁵³. Comuna a făcut apel la toată suflarea, „*cerându-se sprijinul lor la susținerea micei cetate de români, aflată în comuna Voșlobeni, ca atare singura în tot județul*”⁵⁴.

Dezvelirea monumentului a avut loc pe 29 iunie 1927, în prezența prefectului, a fanfarei militare, a tuturor primarilor români din județ și a multor suflete care simțeau românește. Așa cum se pomeneste în documentele comunei, „*serbarea nu era numai a comunei ci a tuturor românilor din județul Ciuc*”⁵⁵.

Tot ca un omagiu adus înaintașilor, la serbările de 1 Decembrie 1928 de la Alba-Iulia, comuna a trimis o delegație de 70 de persoane⁵⁶.

În spiritul frățietății și al întrajutorării „*micei cetăți de români din județ*”, cum se exprimau Voșlobenii, comuna a donat 50 m³ de lemn Asociației Generale a Românilor Uniți din Bilbor, pentru terminarea casei culturale din acea localitate⁵⁷.

2. Viața religioasă

Și aici în sud-estul Transilvaniei, ca de fapt pe întreg pământul țării, bisericile românilor au fost cele dintâi, sub influența acestora intrând la venirea lor înșiși secuii⁵⁸.

Împrejurările politice, sociale și economice au schimbat mai apoi cursul istoriei din partea locului, românul împilat pierzându-și credința strămoșească.

Este de semnalat că procesul a fost mai

timpuriu și mai radical în centrul teritoriului locuit de secui și foarte slab și ineficient spre margini, în vecinătatea locurilor compacte românești, ca și în acelea din apropierea muntelui.

Cum am putea înțelege altfel rezistența românilor de pe valea Mureșului Superior a Giurgeului-Ciucului?⁵⁹

Lăcașul românilor era din lemn, acesta fiind un atribut al bisericilor românești.

Din cea de-a doua jumătate a secolului XIX, ctitoriile de zid din Ciuc se înmulțesc.

Locuind în mijlocul secuilor catolici, Voșlobenii au continuat să-și exercite credința lor străbună, în dependență de Episcopia Moldovei, până în secolul al XVIII-lea.

Un „Antemis” descoperit de Elie Câmpeanu sub altarul bisericii din Voșlobeni poartă inscripția: „Szaba Episzkop Româneszk vleit 7222” (Sava Episcop Românesc, vă leat 7222 - 1714)⁶⁰.

Biserica a fost deci sfințită de Episcopul Sava din Roman – acesta era singurul episcop cu acest nume la 1714.

Nu se știe cu exactitate când au trecut voșlobenii la religia greco-catolică.

În statistica întocmită de Inochentie Micu-Klein, la 1733, ei nu sunt trecuți, în schimb apar în statistica lui Petru Aron, la 1750, publicată de dr. Augustin Bunea la 1901, cu 184 locuitori, biserică și cantor⁶¹.

Deci trecerea nu se putea face decât între 1733 și 1750⁶².

Primul preot cunoscut din Voșlobeni a fost Gheorghe Ciobotariu, la 1821⁶³, de la această dată având numele tuturor preoților⁶⁴.

Odată cu înființarea parohiei s-a ridicat și prima bisericuță din lemn, iar în anul 1864 a fost înlocuită de o biserică din piatră, cu hramul Arhanghelilor Mihail și Gavril⁶⁵. Biserica a fost de mai multe ori renovată, iar în 1930 a fost mărită și îmbogățită cu un turn nou⁶⁶.

De plan dreptunghiular, cu turn exterior pe vest, construcția degajă prin bolți și arce influența stilului baroc. Această biserică nu rămâne cu nimic mai prejos față de marile biserici secuiești din ținut. Românii de aici s-au îngrijit tot timpul de biserică lor, au făcut donații, iar Consiliul Comunal în repetate rânduri a acordat ajutoare în lemn bisericii⁶⁷.

Parohul Mihail Mureșan s-a îngrijit tot mereu de starea bisericii, de păstoria enorișilor, astfel că în 1930 de exemplu, nu exista nici un sectant pe raza comunei⁶⁸.

Pe data de 2 septembrie 1923, Mitropolitul

Primat Miron Cristea, a vizitat parohia Voșlobeni⁶⁹.

Că voșlobenii erau oameni credincioși, cu frica lui Dumnezeu și hotărâți, oțeliți în luptele naționale duse până la Unire, ne-o dovedește un document publicat de Liviu Boar în „Adevărul Harghitei” în 1995, din D.J.A.N. Târgu Mureș, despre situația bisericii greco-catolice din oficiul protopopesic Gheorgheni, după dictatul odios de la Viena:

„8 – XI – 1940

... Voșlobeni: credincioșilor li s-a cerut alipirea la Episcopia catolică de Hajdudorog, dar aceștia, în trei adunări generale, ținute la 29 septembrie, 27 octombrie și 3 noiembrie, nu s-au învoit. 46 de credincioși au fost închiși, acum sunt eliberați. Șase au fost expulzați. Preotul suspendat și pusă în vedere expulzarea. I s-a acordat un termen de două săptămâni, începând cu 5 noiembrie...

Voșlobeni la 8 noiembrie 1940”⁷⁰.

Dincolo de vorbe și de bune intenții, faptele din momentele de cumpănă vorbesc cel mai mult. Biserica poate avea orice sat, dar oameni în stare să moară pentru credința strămoșească, mai rar (și astăzi, voșlobenii celebrează slujba de Înviere în zorii zilei de Paște, după ritualul din vechime).

Ca și voșlobenii, locuitorii din Tulgheș sunt oameni religioși. De la înființarea parohiei, la 1800, tulgheșenii au avut 4 preoți: primul a fost Simion Pop, sugrumat misterios în casa parohială⁷¹. Al doilea, Mihail Dobreanu, a păstorit 67 de ani. În timpul vieții lui s-a construit biserica din centrul comunei, lui i se datorează prima școală românească care a funcționat în comună, în casa parohială, iar din 1881 în local propriu. În 1848 a protestat contra husarilor lui Kossuth, care au ucis mai mulți români în „Valea Sângeroasă”, fiind exilat 2 ani în Moldova. A fost singurul român din această parte de țară decorat atunci cu „Steaua României” în grad de Cavaler⁷². În perioada interbelică, Tulgheșul era protopopiat, Teodor Branea fiind merituosul preot aici, în același timp și președinte al secțiunii „Ligii Culturale” de aici⁷³.

În 1937, în comună s-a înființat și o parohie ortodoxă, lucru care a dus la unele fricțiuni între cele două biserici: greco-catolică și ortodoxă. Iată un exemplu: Consiliul Comunal analizează pe 30 iulie 1937 cererea parohiei ortodoxe din localitate de a i se acorda un sprijin de 1500 m³ de lemn pentru construirea unui local de închinăciune:

„Domnul Teodor Branea – paroh greco-

catolic se opune a se aduce în discuție cererea bisericii ortodoxe, contestând legala ei existență și invocând ca argument că însuși Majestatea Sa regele Carol al II-a și domnul Ministru Angelescu ar fi declarat cu ocazia unei festivități că în comunele unde există biserică greco-catolică nu se va mai admite înființarea de parohii ortodoxe, astfel că se miră de nerespectarea acestor promisiuni.

Domnul Aurel Nicolescu aderă la cele spuse de domnul Branea.

Domnul Ioan Răcaru arată legala înființare a bisericii ortodoxe prin acte oficiale apoi cere Consiliul Comunal să nu i se respingă cererea și a o aproba în întregime așa cum s-a aprobat asemenea ajutor lemnos în mai multe rânduri bisericilor greco-catolice, romano-catolice și comunității evreiești⁷⁴ și că ar fi cel puțin jenant și dureros pentru Consiliul Comunal de a nu lua cel puțin la egal biserica ortodoxă dominantă în Stat cu sinagoga evreiască...

Consiliul Comunal hotărăște acordarea unui ajutor în material lemnos între 500 – 1500 m³.

Cererea bisericii greco-catolice de 1000 m³ de lemn a fost retrasă de preotul paroh⁷⁵.

După cum se vede, diferendul s-a încheiat prin cedarea materialului lemnos de către biserica greco-catolică către biserica ortodoxă.

În spiritul toleranței, Consiliul Comunal a ajutat și biserica greco-catolică și pe cea ortodoxă. Preotului ortodox i s-a asigurat ajutor de instalare⁷⁶, apoi în 8 iulie 1939 i se aprobă un alt ajutor de 10.000 lei⁷⁷.

Bisericii greco-catolice i s-au acordat numeroase ajutoare în material lemnos, odată de 1000 m³, apoi de 300 m³ (pentru terminarea capelei din „Poiană”)⁷⁸.

În august 1937, parohul Teodor Branea solicită un ajutor de 500 m³ lemne pentru construit o capelă în cătunul Putna, deoarece mai mulți bapțiști din Biczul Ardelean s-au mutat pe acel teritoriu, iar pentru a fi feriți enoriașii săi de această „*plagă*”, solicită edificarea capelei, lucru pe care Consiliul Comunal l-a aprobat de îndată⁷⁹. Aceasta nu poate fi decât o deosebită grijă pentru credințioșii săi, grijă pe care protopopul a manifestat-o mereu.

În lipsa unor dovezi scrise nu se pot stabili începuturile vieții religioase a locuitorilor din Bicz.

În perioada interbelică, bicăjenii erau toți greco-catolici, dar anul trecerii nu se

cunoaște cu exactitate, probabil între 1700 și 1733, căci la Sinodul din 1700 care a hotărât Unirea, nu se pomeneste de ei, iar la 1733 sunt trecuți la Odorhei cu 150 de suflete (nu sunt pomeniți nici în procesele sinodale dintre 1925-1932)⁸⁰.

Putem crede că ei aparțineau cu cele bisericesti de Moldova, de unde le veneau preoții, cărțile sfințite și unde căutau ei alinare pentru durerile sufletești și trupesti.

Cărți religioase tipărite în Moldova ce se găsesc la bisericile din Bicz, numărul dascălilor și preoților veniți de dincolo de Bicz, toate ne dovedesc cu prisosință acest lucru.

În perioada de care ne ocupăm, în Bicz erau cinci parohii, o capelă și cinci biserici greco-catolice⁸¹.

Cea mai veche este parohia cu sediul parohial și biserică la Gura Dămucului. Primul paroh al acestei parohii a fost popa Ioan, sub care s-au cumpărat la 1722 un clopot cu inscripția „*Homo mento mari*”⁸².

Funcționa la această parohie, în perioada interbelică, parohul Teodor Cădea. Din această parohie s-a remarcat preotul Teodor Dumbravă, ucis de trupele maghiare la 1848 în chinuri groaznice, dar bicăjenii nu l-au uitat pe părintele lor sufletesc „*Toader, când cu prada*”, rugându-se pentru el⁸³.

În această parohie existau două biserici: una veche în care nu se face serviciu divin decât o dată pe an și biserica nouă, mare, frumoasă, clădită din stăruința părintelui Cădea între 1928-1930, sfințită de Mitropolit în 1930, cu ocazia vizitei făcute aici⁸⁴.

Acestei parohii, contele Lazar din Lăzarea i-a donat între 1887-1897 un teren pe care este astăzi casa parohială. Arhiva acestei parohii a ars în 1919, în război.

A doua parohie în ordinea vechimii este Valea Jidanului, care a luat ființă în 1797. Biserica fiind mică, s-a lărgit în 1823⁸⁵.

A treia parohie este Telec, înființată în 1842, dar aici era biserică din 1832, dar mărită și pictată în 1930, prin stăruința părintelui Coriolan Sabău.

Părintele Precup din această parohie a fost măcelărit de unguri pe 14 octombrie 1848, fiind a doua față bisericască din Bicz căzută jertfă revoluției din 1848, pentru sentimentele sale românești.

A patra parohie este Dămuț, înființată în 1842, cu biserică din 1947, care a fost înlocuită în 1912 cu biserica de piatră actuală⁸⁶.

Cea mai recentă parohie este Valea

Bradului, dar nu avea biserică.

În comună mai era o biserică romano-catolică, dar nu exista numărul suficient de credincioși pentru a se constitui o parohie viabilă.

Totuși autoritățile maghiare au înființat parohia, tolerată și după Marea Unire:

„Toleranța românească nu numai că tolerează o parohie romano-catolică la Bicaz, dar plătește preot și îi dă posibilitatea de activitate în detrimentul intereselor noastre naționale”⁸⁷.

O casă de rugăciuni baptistă a fost înălțată în 1929.

Și în Gheorgheni, în 1929, pentru românii de aici a început ridicarea unei biserici ortodoxe. Ea a fost construită de arhitectul Sterie Becu, recomandat de Nicolae Iorga, și va costa 4.000.000 lei⁸⁸.

La fel și în Miercurea-Ciuc va fi edificată o biserică ortodoxă, în anul 1936, cu hramul „Sfântul Nicolae,” actuala Catedrală Episcopală⁸⁹.

Ca urmare a propagandei maghiare și a activității unor iredentiști, mai mulți români din satele majoritar secuiești au trecut la catolicism chiar sub stăpânire românească! Așa a fost cazul la Sâncrăieni, Ditrău, Ciurmani⁹⁰.

O parte din vina pentru pierderea altor conștiințe românești o poartă și statul român, care printr-o implicare mai activă și susținută ar fi putut evita aceste tragedii naționale – căci ce altceva pot fi aceste pierderi românești chiar în România Mare?

Dacă la 29 august 1931 notarul din Ditrău solicită trimiterea unui preot sau misionar greco-catolic în localitate⁹¹, Mitropolia de Blaj abia la 1 octombrie 1931 promitea trimiterea acestuia⁹²! Și aceasta într-o comună în care chiar în 1931 s-a reînființat parohia românească, după mulți ani⁹³.

Biserica construită pe locul uneia mai vechi și sfințită în 1936 a fost dăruită samavolnic în 1940.

Situația nu era peste tot aceeași. Și aceasta datorită unor adevărați oameni, luptători cu crucea în mână pentru neamul românesc din secuime.

Un exemplu edificator îl reprezintă preotul greco-catolic Petru Suci. Fiu al comunei Voșlobeni, absolvent al liceului „Sfântul Nicolae” din Gheorgheni promoția 1928⁹⁴ și

licențiat în teologie, promoția 1934 la Academia Teologică Greco-Catolică Română Unită de la Blaj⁹⁵, a primit spre păstorie credincioșii români din comuna Aldea din județul Odorhei.

După o rodnică muncă, rezultatele sale nu s-au lăsat așteptate. În anul 1937 datorită susținutei sale munci misionare, 6 români maghiarizați au trecut înapoi la religia greco-catolică. 7 au trecut în 1938 și 5 în 1939⁹⁶. Câteva nume ale celor recâștigați pentru neam se edifică asupra originii etnice ale celor reconverțiți: Szocs (Suciu), Szabo (Sabău), Kovasz (Covaci), Peter (Petru).

Dacă fiecare paroh român ar fi reușit recâștigarea măcar a tot atâtea suflete de români, câți a recâștigat părintele Suci, altfel ar fi stat lucrurile în regiunea secuizată...

Pentru activitatea sa românească, sub ocupația horthystă, Părintele Suci a suferit prigoana maghiară, fiind suspendat din funcție. Întorcându-se la Voșlobeni, unde preotul a fost expulzat (cum am amintit mai sus) a ajutat comunitatea de aici să-și păstreze credința, la Voșlobeni nefiind nici o trecere la catolicism⁹⁷. Pentru toată această rodnică muncă, Părintele Suci a suferit calvarul închisorilor comuniste. Istoria este câteodată nedreaptă cu oamenii. Așa se face că mulți oameni care au făcut ceva pentru neam sunt sortiți uitării, chiar dacă ei sunt o rotiță importantă chiar prin micimea ei în angrenajul întreg. De aceea dacă mai există astăzi români în localitățile din fostele scaune secuiești se cuvine să aducem o laudă dascălilor lor: învățători și preoți.

O bună parte a românilor din județ, chiar în aceste împrejurări critice, în lipsă de biserici și preoți, au stat neclintiți în credința lor, uneori chiar cu imense eforturi. Dovadă stau românii din Izvorul Mureșului, care aparțineau de parohia de la Voșlobeni și până la biserica căreia făceau 10 km, neavând biserică proprie în localitate. Acești români, puțini dar hotărâți, nu au precupețit eforturile lor pentru înzestrarea bisericii voșlobene. Dovadă stau trei cărți bisericești donate în 1904 de câteva familii acestei biserici⁹⁸.

Cel mai important segment al vieții culturale din zonă a fost deci biserica, care secundând cu succes școala, a contribuit decisiv la păstrarea ființei naționale românești.

Note

1. A. BUNEA, *Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici*, Tipografia diorezei arhiepiscopiei greco-catolice, Blaj, 1902, p. 366
2. A. HOLĂCĂ, *Școala din regiunea Mureșului Superior în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, în „Marisia”, IX, 1979, p. 204-232
3. Ibidem, p. 215
4. ***, *Șematismul bisericii ortodoxe orientale române din Ungaria și Transilvania, pe anul 1900*, Sibiu, 1900, p. 333
5. A. BUNEA, op. cit., p. 336
6. „Gazeta Ciucului”, VI, nr. 111 din 1 iunie 1934
7. Ibidem
8. Ibidem
9. Ibidem
10. Ibidem
11. D.J.A.N. Harghita, fond 230, d. 3, f. 17
12. Ibidem, d. 6, f.218
13. Ibidem, f. 104
14. Ibidem, f.76
15. „Gazeta Ciucului”, VI, nr. 104 din 1 februarie 1934
16. Vezi nota 55, la cap. II,2
17. D.J.A.N. Harghita, fond 260, d. 10, f.799
18. Ibidem, f. 803
19. Ibidem, f. 834
20. Ibidem, f. 42-43
21. „Gazeta Ciucului”, VI nr. 115 din 1 august 1934
22. Ibidem
23. Ibidem
24. Ibidem
25. Cf. GH. POPA-LISSEANU, *Originea secuilor și secuizarea românilor*, Editura România pur și simplu, București, 2003
26. „Gazeta Ciucului”, VI, nr. 114 din 15 iulie 1934
27. D.J.A.N. Harghita, fond 260, d.6, f.311
28. „Gazeta Ciucului”, VI, nr. 114 din 15 iunie 1934
29. Ibidem, nr. 108 din 15 aprilie 1934
30. Ibidem, VII, nr. 120 din 1 februarie 1935
31. Ibidem, VII, nr 112 din 15 iunie 1934
32. Ibidem, I, nr. 8 din 15 mai 1929
33. Ibidem, IV, nr. 1 din 10 ianuarie 1932
34. Ibidem
35. Ibidem, IV, nr. 10 din 15 iunie 1932
36. Ibidem, IV, nr. 5 din 15 martie 1932
37. Ibidem, IV, nr. 7 din 15 aprilie 1932
38. Ibidem, VII, nr. 120 din februarie 1935
39. Ibidem, I, nr. 9 din 1 iunie 1929
40. Ibidem, I, nr. 17 din 28 iunie 1929
41. Ibidem, I, nr. 11 din 1 mai 1929
42. D.J.A.N. Harghita, fond 7, d. 9 nenumărat, Pe larg în capitolul IV
43. Ibidem
44. Ibidem
45. Ibidem, d. 18, f. 276
46. Ibidem, d. 9, f. 1
47. „Gazeta Ciucului”, IV, nr. 7 din 15 aprilie 1932
48. Ibidem, I, nr. 25 din 28 noiembrie 1929
49. D.J.A.N. Harghita, fond. 230, d. 6, f.242
50. Document aflat în posesia autorului lucrării de față
51. D.J.A.N. Harghita, fond 230, d. 6, f.238
52. Ibidem, d. 3, f. 12
53. Ibidem, f. 13
54. Ibidem, f. 14
55. Ibidem, f. 27
56. Ibidem, f. 145
57. Ibidem, d. 6, f. 90
58. SABIN OPREANU, *Secuizarea românilor prin religie*, în „Biblioteca Secțiunii Geografico-Etnografică”, Cluj, 1927, p. 4-8, 15
59. ***, *Șematismul 1900*, p 490
60. TEODOR CHINDEA, *Contribuții la istoria românilor din Giurgeul Ciucului*, Editura Kahan, Gheorgheni, 1930, p.77
61. NICOLAE IORGA, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, Editura Ministerului de Culte, București, 1932, ed. a II-a, vol. II, p. 334
62. Cf. GH. POPA-LISSEANU, *Originea secuilor și secuizarea românilor*, Editura România pur și simplu, București, 2003
63. T. CHINDEA, op. cit, p.81
64. ***, *Șematismul 1900*
65. IOAN I. RUSSU, *Românii și secuii*, Editura Științifică, București, 1990, p. 193
66. „Gazeta Ciucului”, VI, nr. 110, 15 mai 1934
67. IOAN I. RUSSU, op.cit., p. 193
68. D.J.A.N.Harghita, fond 7, d. 18, f. 257
69. Ibidem, d. 13, f. 1
70. „Adevărul Harghitei”, VII, nr. 1205-6 din 7-8 iulie 1995
71. ***, *Șematismul 1900*, p.344
72. Ibidem
73. „Gazeta Ciucului”, VI, nr. 104 din 15 februarie 1934
74. D.J.A.N. Harghita, fond 260, d. 10, f. 83
75. Ibidem, d. 6, f. 287-288
76. Ibidem, f. 229
77. Ibidem, f. 448
78. Ibidem, d. 10, f. 121
79. Ibidem, d. 6, f. 268
80. „Gazeta Ciucului”, VI, nr. 114 din 15 iulie 1934
81. D.J.A.N. Harghita, fond 260, d.6, f311
82. ***, *Șematismul 1900*, p. 350
83. „Gazeta Ciucului”, VI, nr 114 din 15 iulie 1934
84. D.J.A.N.Harghita, fond. 7, dosar 13, f. 1
85. „Gazeta Ciucului”, VI, nr. 114 din 15 iulie 1934
86. Ibidem
87. Ibidem
88. Ibidem, I, nr. 3 din 15 martie 1929
89. Ibidem, I, nr. 21 din 28 noiembrie 1929
90. Vezi capitolul IV
91. D.J.A.N. Harghita, fond 7, d. 13, f. 1
92. Ibidem
93. „Gazeta Ciucului”, V, nr. 98 din 27 martie 1933
94. Documente aflate în posesia autorului lucrării de față
95. Ibidem
96. Idem
97. Idem
98. Idem

Abstract

Culture and spirituality in the life of the Romanians from Ciuc County in the inter-war period

The problems here treated bring this volume to complete successfully the series of reference works of the inter-war period and those that appeared during the last years, as result of long and laborious researches undertaken on archaeological sites, in archives and in libraries by renowned archaeologists, historians, sociologists, ethnographers, archivists, professors and researchers.

Centring on the inter-war time interval the author structured his work in such way that it could present a wide range of issues related to Romanian political, administrative, economic, cultural and spiritual life and to the inter-ethnic relationships between Romanians and Hungarians, referring to the response the way Romanians reacted at the Hungarian irredentist outbreaks. The author does not avoid the "delicate" issues and speaks openly about them. The lights and shades of the Romanian – Hungarian cohabitation in Ciuc County, in the inter-war period of the 20th century, are pointed out by the documents of that time.

Bănci populare și cooperative de credit din județul Treiscaune (1919-1940)

În fostul județ Treiscaune, la fel ca și în celelalte zone ale Transilvaniei, după înfăptuirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, și-au continuat activitatea o serie de bănci și cooperative de credit, înființate în cea de-a doua parte a secolului al XIX-lea. Încă de la constituirea lor, sub forma unor societăți cooperative de credit și economie, aveau ca obiective efectuarea unor operațiuni de credit, valorificarea economiilor membrilor, înlesnirea participării capitalului local la dezvoltarea comerțului, industrie și serviciilor în localitățile județului¹.

Legea asupra băncilor sătești din anul 1903 a creat cadrul juridic necesar înființării și extinderii unor instituții de credit în mediul rural, sub forma de societăți pe acțiuni, cu personalitate juridică. Scopul principal al băncilor și cooperativelor sătești era de a acorda credite și împrumuturi sub formă de ipotecă și amanet, pentru construirea de locuințe, cumpărarea de vite și unelte agricole. După unirea de la 1 decembrie 1918, prin legea de organizare a cooperației din 28 martie 1929, pentru sprijinirea financiară a băncilor populare și a celorlalte societăți cooperatiste s-a înființat, pe plan central, Banca centrală cooperatistă².

În depozitele Direcției Județene Covasna a Arhivelor Naționale se află fondurile arhivistice create de o parte din băncile și cooperativele de credit care au funcționat în fostul județ Treiscaune, sau informații referitoare la înființarea, funcționarea și lichidarea acestor instituții bancare, sau a unor sucursale, filiale ori agenții locale ale unor bănci centrale sau regionale.

Casa de economie „Ajutoare” S.A. Tg. Secuiesc. A fost prima unitate financiar-bancară din județul Treiscaune, înființată la data de 15 decembrie 1872. Din păcate, de la acest creator nu au mai rămas decât puține documente (registre cu inventarele detaliate și registrul bilanțului), din perioada 1928-1930³. Câteva informații disparate despre activitatea unității respective le regăsim în alte fonduri arhivistice. Astfel, prin încheierea nr. 1137/1938, Tribunalul Treiscaune „dispune înscrierea în lista membrilor din Consiliul de Administrație al Casei de Păstrare din Tg.

*Secuiesc a d-lui Dr. Nicolae Crăciun, avocat din Sf. Gheorghe, fost prefect al județului Treiscaune”*⁴. Încetarea activității unității este consemnată în Registrul Comerțului, din cadrul Camerei de Comerț și de Industrie Brașov care, pe baza deciziei nr. 261/1948 a Curții Superioare Bancare, solicită modificarea în registrul firmei, respectiv „*intrarea în lichidare a Casei de Păstrare Tg. Secuiesc, societate pe acțiuni, numindu-l ca lichidator pe domnul Gheorghe Melinte, casierul Băncii Naționale din Sft. Gheorghe*”⁵.

Casa de păstrare din Treiscaune S.A. Sfântu Gheorghe. A funcționat între anii 1876 și 1948. Documentele create conțin date interesante cu privire la viața economico-financiară a orașului Sf. Gheorghe, valoarea operațiunilor de credit și destinația lor, registrul cu acțiunile proprii ale societății, registrul jurnal cu împrumuturile făcute și debitorii, precum și documentele create de consiliul de administrație și de către adunarea generală a acționarilor⁶. Prin decizia nr. 260 din 4 iunie 1948 a Curții Superioare Bancare, s-a hotărât intrarea în lichidare a Casei de Păstrare Sf. Gheorghe, Societate pe Acțiuni, fiind numit ca lichidator Dimitrie V. Lefter, directorul Băncii Naționale din Sf. Gheorghe⁷.

Casa de păstrare din Regiunea păduroasă S.A. Baraolt. Instituția a fost înființată la 14 martie 1883, la adunarea generală de constituire participând 27 de acționari, cu un total de 482 de acțiuni. Unitatea menționată a funcționat și în perioada interbelică, încetându-și activitatea în anul 1947. În fondul arhivistic se păstrează o serie de documente precum: registrele și jurnalele generale, jurnalele și registrele de casă, registrul copiilor cambiilor, jurnal scadențar, registre și jurnale de depuneri, transpuneri și de prenotare a împrumuturilor, jurnalele de gestiune, registrele inventar, de control și auxiliare, procesele verbale ale adunărilor generale și ale consiliilor de administrație ș.a.⁸.

Casa de păstrare Brăduț, a funcționat între anii 1895 – 1947. De la această unitate se păstrează Registrele proceselor verbale ale adunărilor generale și ale conducerii instituției, jurnalul de casă, evidența depunerilor ș.a.⁹.

Banca populară „Alianța” Ghidfalău, a funcționat între anii 1903-1948. A fost membră a Federației „Alianța” a Cooperativelor economice și de credit, activitatea ei fiind axată pe acordare de împrumuturi sătenilor pentru cumpărare de animale de muncă, unelte agricole ș.a. În afara documentelor specifice unei bănci, fondul arhivistic creat de Banca populară „Alianța” Ghidfalău, mai cuprinde și alte documente, din care menționăm: ordine și instrucțiuni primite de la Alianța Cooperativelor de economie și credit cu sediul la Cluj, regulamentul de aplicare a Legii conversiunii, din anul 1934, statutul societății, procese verbale ale adunărilor generale, tabele cu membrii cooperativei ș.a. Consiliul de administrație al băncii, în ședința sa din 11 decembrie 1939 a hotărât ca banca să ofere creditorilor săi un fond de 50% plătit în numerar, fără dobândă, în timp de 17 ani, conform art. 52 din Legea pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane. Cel de-al doilea război mondial și evenimentele care i-au urmat au făcut inoperantă această hotărâre¹⁰.

Banca de credit S.A. Sf. Gheorghe. A funcționat între anii 1923-1947. S-a înființat din inițiativa unui grup de acționari din Sfântu Gheorghe, având un capital inițial de 2,5 milioane lei, divizat în 5000 de acțiuni la purtător, de câte 500 de lei fiecare¹¹. În anul 1926, banca și-a înființat o sucursală la Baraolt, iar în anul 1929 o altă sucursală la Miercurea-Ciuc și câte o agenție în Boroșneul Mare și Ozun (localități care la vremea respectivă erau sedii de plasă ale județului Treiscaune). Conform statutului Băncii, scopul urmărit era de a favoriza dezvoltarea comerțului, a industriilor și meseriilor, a agriculturii și a întreprinderilor de tot felul, precum și fructificarea de depuneri.

În darea de seamă a Consiliului de Administrație pe anul 1927, printre altele, se spune: *„Domnilor acționari, Prezenta-vă al V-lea bilanț avem satisfacția de a Vă raporta, că această instituție creată de D-voastră continuă a realiza un progres remarcabil. Este acest progres urmarea firească a precauțiunii și grijei ce s-a depus întru administrarea avutului D-voastră, între împrejurări economice-financiare destul de măștere. Nu mai puțin apreciable este concursul moral și material al Onor Băncii Naționale și al Băncii Românești, care ne-au onorat prin admiterea la scont a portofoliului nostru, s-au interesat efectiv de aproape de gestiunea noastră pentru care*

aport prețios le revin viile noastre mulțumiri, pe care le transmitem cu această ocazie și Societății Naționale de Credit Industrial București, care de asemenea ne-a pus în situația de a putea acorda împrumuturi micilor industriași cu 12%. Datorită acestor stări factice în cursul anului 1927 plasamentul nostru aproape s-a dublat, iar activitatea noastră economico-bancară a îmbrăcat dimensiuni ample”. Interesantă este repartitia sumei din contul „profit și pierdere”, respectiv: 6% prim-dividente la 5000 acțiuni, 10% fond de rezervă, 10% consiliului de administrație, 5% consiliului de cenzori, 12 % gratificații pensionarilor, și tot atât pentru fondul de pensii, fondul pentru creanțe dubioase, al doilea dividend, iar restul să se raporteze pentru anul viitor¹².

Legea conversiunii a dat o grea lovitură băncii. Acționarii și-au pierdut capitalul, toate rezervele băncii au fost folosite pentru acoperirea pierderilor. La 19 august 1939 Banca de credit S.A. Sf. Gheorghe este nevoită să încheie o convenție cu Banca Națională a României pentru achitarea unor fonduri pentru deponenți și ceilalți creditori ai Băncii, anteriori conversiunii. Creditul bancar, deschis pe timp de 10 ani, era de 1.194.000 lei, iar drept garanții se luau acțiuni în gaj și se puneau ipotecă pe imobilul Băncii. În anul 1947, Banca de credit în lichidare închiriază localul său Cooperativei „Lucrătorii” din Sf. Gheorghe¹³.

Banca Populară „Arpățaceană”, din Arpătac (Araci), județul Treiscaune, a fost înființată prin hotărârea Tribunalului Sf. Gheorghe nr. 795/1923. Scopul societății era *„de a înlesni creditul pentru membrii săi, procurându-le prin împrumuturi și sconare de polițe, capitalurile necesare pentru gospodăria, meseria sau comerțul lor, de a fructifica economiile lor și a înlesni aprovizionarea și dezvoltarea în comun, prin următoarele operațiuni: a primi spre fructificare economiile membrilor, a primi depunerile în același scop de la nesocietari, a contracta împrumuturi – cu autorizația Casei Centrale, dacă Banca va fi admisă a lucra cu aceasta-, a acorda împrumuturi atât membrilor cât și nesocietarilor, a sconta și resconta efecte comerciale, a procura societărilor articole de strictă necesitate, unelte, instrumente și mașini necesare gospodăriei sau practicării profesiunii lor, precum și de a înlesni desfacerea în comun a produselor lor, însă numai ca operațiuni în comision”*¹⁴.

Banca Comercială și Agricolă Sfântul Gheorghe. Inspectoratul Comercial Cluj, în 8 aprilie 1926, informează conducerea băncii amintite despre faptul că „*Ministerul de Industrie și Comerț, în urma avizului Comisiunii Speciale Economice pentru examinarea societăților prin deciziunea nr. 26356/926 a aprobat ca societatea anonimă «Banca Comercială și Agricolă» din Sfântul Gheorghe să funcționeze cu un capital de două milioane lei și să-și înregistreze firma la Tribunalul respectiv cu condițiunea însă de a introduce în statute următoarele completări: 1. 3/4 din membrii Consiliului de administrație să fie români; 2. 2/3 din acțiuni să fie date românilor; 3. Această proporție de capital și membrii în Consiliul de administrație se va menține permanent ori ce modificări s-ar aduce statutelor precum și în caz de sporiri de capital; 4. Transmiterea acțiunilor nu se poate face fără aprobarea Consiliului de administrație avizându-se despre aceasta și ministrul*”¹⁵.

Respectând aceste prevederi, componența membrilor fondatori, prevăzută în actul constitutiv era următoarea: Irimie Coveșan, Dr. Ioan Popa, Leon Daiciu, Maria Coveșan, Marioara dr. Popa, Traian Coveșan, Ioan Pârvu, Aron Coveșan, Irimie Coveșan jr. și Voicu Popa. Potrivit statutului, aprobat prin decizia Tribunalului Sfântul Gheorghe, scopul principal al Băncii era de a favoriza „*dezvoltarea comerțului, industriei și agriculturii*”¹⁶.

În extrasul din actul constitutiv și din statutele **Băncii populare „Viitorul Plugarilor”** din comuna Micfalău, jud. Treiscaune, din aprilie 1928, se prevede faptul că „*scopul societății este de a înlesni creditul pentru membrii ei și a fructifica economiile lor. Capitalul subscris la constituire era de 92.000 lei, iar Consiliul de administrație compus din 9 membrii*”¹⁷.

În baza Legii băncilor populare, Tribunalul Treiscaune, Secția Comercială, la data de 16 mai 1928, a aprobat înființarea **Băncii populare „Hăghigeană”**, în comuna Hăghig, care avea ca scop „*înlesnirea și sprijinirea membrilor în dezvoltarea agriculturii etc.*”. Capitalul subscris era de 123.000 lei, „*din care s-a vărsat 25.500, urmând ca restul să se verse treptat*”¹⁸.

Delegatul adunării generale de constituire a „**Băncii Populare Zagon**”, în vederea obținerii statutului legal de persoană juridică, a fost preotul ortodox Ioan Ciora, la data de

18 iunie 1828¹⁹.

Deși comuna Zagon, din punct de vedere al compoziției demografice, este o comună etnic mixtă, structura populației la recensământul din anul 1910, fiind de 2652 români și 6619 maghiari (împreună cu satul Păpăuți)²⁰, totuși Banca Populară Zagon, s-a constituit exclusiv din etnici români. Din totalul celor 62 de acționari, 52 erau bărbați și 10 femei. După statutul profesional, compoziția acestora era următoarea: 2 preoți, 5 învățători, 1 inginer silvic, 1 brigadier silvic și 1 muncitor „*exploatare pădure*”, 1 șef de post, 1 negustor și ceilalți „*muncitori agricoli*”. Din primul consiliu de administrație au făcut parte următoarele persoane: Ioan Ciora, preot, președinte, Dobre N. Constantinescu, învățător, directorul școlii din localitate, vicepreședinte, Nicolae Mogoș, Simion Gavrilă, Zaharia Olteanu, Vasile Săuleanu, Ioan Gabor, Alexe Sofron Precup și Irimie Mogoș. Comisia de cenzori era condusă de inginerul silvic Nicolae Gotea²¹.

Potrivit Statutului „**Băncii Populare Zagon. Societate Cooperativă de credit și economie**”, adoptat în 16 martie 1930, scopul societății, înscris în capitolul I Înființare. Sediul. Scopul și durata societății era „*să înlesnească creditul de care au nevoie asociații, procurându-le prin împrumuturi sau scontare de polițe fondurile necesare pentru gospodăria, meseria sau comerțul lor, să le primească economiile, să facă orice operațiuni de bancă și comision în folosul acestora, să sădească între asociați spiritul de solidaritate și prevedere și să contribuie la răspândirea culturii în masele populației prin toate mijloacele potrivite acestui scop*”.

Capitolul II Asociați. Datorii. Drepturi, are câteva prevederi interesante referitoare la obținerea calității de asociat. Astfel, puteau fi asociați locuitorii majori din comuna Zagon și satul Păpăuți, județul Treiscaune, care nu fac parte dintr-o altă cooperativă cu același obiect. Femeile măritate nu se puteau înscrie în societate fără autorizația soților. Nu puteau fi primiți nici „*faliții, interzișii, și cei puși sub consiliul judiciar, cei condamnați pentru crime sau delict de fals, delapidare înșelăciune, mită, furt și abuz de încredere*”. Cei condamnați pentru furt și abuz de încredere, puteau fi totuși primiți în cooperativă, după trecerea a 10 ani de la executarea pedepsei „*dacă nu au mai fost pedepsiți pentru astfel de delict, însă cu aprobarea adunării generale a cooperativei luată cu majoritatea*”.

de 2/3". Cei care nu știu carte – se preciza în documentul menționat, vor „semna declarația prin punere de deget, în fața a doi asociați, care vor semna și certifica că i-au comunicat cuprinsul statutelor cooperativei”. Capitolul III reglementa Capitalul social, capitolul IV Operațiunile societății, capitolul V „Organele societății”, respectiv adunarea generală, consiliul de administrație și cenzorii, capitolul VI Bilanț. Buget. Excedente și fonduri colective, iar capitolul VII Modificarea statutelor. Fuziune. Disolvare²².

La adunarea generală desfășurată în data de 5 august 1934, după epuizarea tuturor punctelor de pe ordinea de zi, se face precizarea conform căreia „adunarea delegă a reprezenta unitatea noastră, la adunarea generală a Uniunii sau Băncii centrale cooperative pe Banca populară Arpățeanca” din Araci, iar „asupra legii conversiunii, adunarea hotărăște a se aplica întocmai legea”. Referitor la această ultimă problemă, la adunarea generală, din 1935, intervine o nuanțare, în sensul că „asupra chestiunilor conversiunii, adunarea hotărăște ca să se aplice reducerile ce se vor putea la deponenți și societari”²³.

La cererea firmei **Banca Poporală Brașoveana S.A.** din Brașov, din 13 august 1929, Camera de Comerț și Industrie Brașov, avizează favorabil înscrierea în registrul firmelor sociale de pe lângă Tribunalul Treiscaune a sucursalei din Baraolt a băncii amintite. Din dosarul prezentat la Tribunal pentru obținerea personalității juridice, rezultă că filiala respectivă s-a înființat în urma fuzionării băncii brașovene cu Casa de Păstrare S.A. Baraolt²⁴. În 21 decembrie 1931, în numele conducerii băncii, „subsemației Simay Gero ca președintele și Joo Gyozo ca directorul Băncii Poporale Brașoveana S.A. din Brașov, cu onoare anunță că direcțiunea Institutului a hotărât sistarea și radierea sucursalei din Baraolt”²⁵.

Prin încheierea Tribunalului Sf. Gheorghe, Secția Comercială, din 28 iulie 1930, s-a „ordonat înregistrarea în registrul comercial al firmelor colective a ”Sucursalei Firmei Banca Poporală Brașoveană Soc. pe Acții din Brașov în comuna Ozun”²⁶. În decembrie 1931, conducerea centrală a băncii a solicitat „sistarca și radierea” sucursalei din Ozun²⁷.

„Expositura” Belini a Băncii Poporale Brașoveana Societate pe Acțiuni din Brașov, la puțin timp după înregistrare și-a sistat activitatea, cu precizarea „că toate activele și

pasivele, drepturile și obligațiunilor sau conțopit în cele ale așezământului principal”²⁸.

Lista societăților **Băncii Populare** din Lunga, la 31 decembrie 1931, cuprindea 151 de membri²⁹.

Banca populară din Brețcu, care funcționa din 1930, avea în 1938, ca președinte al adunării generale pe Ioan V. Fenechiu, iar ca secretar pe Gheorghe G. Tărlungeanu³⁰.

În județ au funcționat un mare număr de cooperative de credit. Majoritatea au fost înființate și au activat, înainte de 1 decembrie 1918, continuându-și existența prin reorganizarea și înregistrarea conform legislației românești. La Direcția Județeană Covasna a Arhivelor Naționale, se găsesc documente despre majoritatea dintre acestea, după cum urmează:

Cooperativa de credit Aita Mare și-a început activitatea la data de 7 septembrie 1899, iar la Registrul Comerțului s-a înregistrat în 11 noiembrie 1931³¹.

Cooperativa de credit Aita Seacă și-a început activitatea la data de 29 august 1911, iar la Registrul Comerțului s-a înregistrat în 11 noiembrie 1931³².

Cooperativa de credit Aita Medie și-a început activitatea la data de 18 februarie 1912, iar la Registrul Comerțului s-a înregistrat în 11 noiembrie 1931³³.

Cooperativa de credit Bățanii Mari și-a început activitatea la data de 30 decembrie 1904, iar la Registrul Comerțului s-a înregistrat în 11 noiembrie 1931³⁴.

Cooperativa de credit Bicfalău și-a început activitatea la data de 14 februarie 1912, iar la Registrul Comerțului s-a înregistrat în 11 noiembrie 1931³⁵. De la această cooperativă se păstrează doar un Regstru de casă, din perioada 1928-1930³⁶.

Cooperativa de credit Chepeț (azi, Căpeni) și-a început activitatea la data de 14 mai 1902, iar la Registrul Comerțului s-a înregistrat în 11 noiembrie 1931³⁷.

Cooperativa de credit Calnic și-a început activitatea la data de 21 septembrie 1899, iar la Registrul Comerțului s-a înregistrat în 11 noiembrie 1931³⁸.

Cooperativa de credit Cernatul de Jos și-a început activitatea la data de 26 septembrie 1901, iar la Registrul Comerțului s-a înregistrat în 11 noiembrie 1931³⁹.

Cooperativa de credit Dalnic și-a început activitatea la data de 13 iunie 1901 și s-a înregistrat la Registrul Comerțului în 29 decembrie 1931, adăugând la statut preve-

derea că este membră a „*Alianței cooperativei de economie și credit*” și faptul că scopul cooperativei îl constituie „*îmbunătățirea stării materiale a membrilor ei, pentru satisfacerea trebuințelor lor de credit și afaceri comerciale prin procurări comune și mijlociri*”⁴⁰.

Cooperativa de credit Ghelița și-a început activitatea la data de 21 decembrie 1906 și s-a înregistrat la Registrul Comerțului în 13 noiembrie 1931. Camera de Comerț și Industrie Târgu Mureș remite actele cooperativei Tribunalului județului Treiscaune, deoarece „*Oficiul nostru nu mai are nevoie de aceste acte, întrucât publicitatea actelor cooperativei neînscrise la judecătorii se va face tot în registru Tribunalului unde ele au fost înscrise și în care registru se vor trece toate actele necesare a fi făcute publice, întocmai așa, cum s-a făcut în trecut*”⁴¹.

Cooperativa de credit Ghidfalău și-a început activitatea la data de 29 septembrie 1909, iar la Registrul Comerțului s-a înregistrat în 11 noiembrie 1931⁴².

Cooperativa de credit Lemnia și-a început activitatea la data de 1 iunie 1916, iar la Registrul Comerțului s-a înregistrat în 11 noiembrie 1931⁴³.

Cooperativa de credit din Lunga, înregistrată la tribunal în 1915, s-a înscris la Oficiul Registrului Comerțului în noiembrie 1931, înregistrând la Tribunalul Treiscaune, modificările intervenite în componența membrilor săi, pe parcursul activității⁴⁴. În fondul Cooperativa de credit Lunga, se păstrează câteva documente din perioada 1920 – 1947, respectiv registrele cu procesele verbale ale adunărilor generale și ale consiliului de conducere, livrete de membru și livrete de depunere⁴⁵.

Cooperativa de credit Malnaș și-a început activitatea la data de 15 aprilie 1916, iar la Registrul Comerțului s-a înregistrat în 11 noiembrie 1931⁴⁶.

Cooperativa de credit Mărcușa și-a început activitatea la data de 26 martie 1925, iar la Registrul Comerțului s-a înregistrat în 13 noiembrie 1931⁴⁷.

Cooperativa de credit Micfalău și-a început activitatea la data de 15 septembrie 1914, iar la Registrul Comerțului s-a înregistrat în 11 noiembrie 1931⁴⁸.

Cooperativa de credit Păpăuți și-a început activitatea la data de 7 mai 1895, iar la Registrul Comerțului s-a înregistrat în 11 noiembrie 1931⁴⁹.

La Comolău-Reci, în anul 1935, funcționa **Cooperativa de credit și economii „Camilus”**. La data de 19 iulie 1935, primarul și notarul comunei Reci, confirmau „*că data ținerii adunării generale a Cooperativei de credit și economii «Camilus» din Comolău, a fost adusă la cunoștința populației din această comună, prin afișarea convocatorului în pretoriu primăriei comunale și publicarea în comună cu grai viu*”⁵⁰.

Cooperativa de credit Turia și-a început activitatea în 1916, deși era înregistrată la tribunal din 30 martie 1904, iar la Registrul Comerțului s-a înregistrat în 11 noiembrie 1931⁵¹.

În fondul **Cooperativa de credit Valea Crișului** se păstrează doar un registru de procese verbale ale direcțiunii, din perioada 1931-1948⁵².

Cooperative de credit, membre ale Alianței Cooperativei de Economie și Credit, au mai funcționat la Brețcu, Moacșa și Ormeniș. La Tg. Secuiesc a funcționat **Societatea cooperativă „Chezdi”** din Tg. Secuiesc, iar la Poiana Sărată, **Banca populară „Oituzul”**⁵³.

Prin grija Centralei Cooperative de Îndrumare, Organizare și Control, au fost tipărite statute – cadru pentru „Bănci populare – societăți cooperativă de credit și economie” și procese-verbale ale adunărilor generale de constituire⁵⁴.

În anul 1931, la puțin timp după înființare, în concordanță cu hotărârea Consiliului de Administrație, s-a solicitat desființarea agenției din Boroșneul Mare a **Casei Generale de Economii din Brașov**⁵⁵. După 2 ani, în anul 1933, conducerea Casei Generale de Economii din Brașov, solicită „*ștergerea din registrul firmelor a Agenției din Covasna, desființată pe ziua de 1 Aprilie 1933*”. Instituția amintită a mai avut agenții și în Sf. Gheorghe și Tg. Secuiesc⁵⁶.

Banca Generală de Economii din Sibiu și Brașov, „*rezultată din fuziunea Băncii Generale de Economii din Sibiu, fondată în 1841 și a Casei Generale de Păstrare din Brașov, fondată în 1836, societate pe acțiuni cu durată nelimitată cu sediul în Sibiu*”, în anul 1946, și-a deschis o agenție la Tg. Secuiesc⁵⁷.

Menționăm faptul că, deși nu a avut o filială în județul Treiscaune, cunoscuta **Bancă „Albina”**, era prezentă în zonă, prin intermediul parohiilor ortodoxe, care erau arondate la filiala Brașov a băncii amintite. Afلام astfel că, încă în anul 1894, preotul Dionisie Nistor

din Arpatak (azi Araci, jud. Covasna) era înștiințat printr-o circulară de următoarea situație: „*Deoarece unii din domnii bărbați de încredere ai noștri, cu desconsiderarea circularelor noastre de la 23 Iunie 1894 Nr. 6057 și din 14 septembrie a.c. Nr. 8478, totuși continuă a ne înainta cereri de nouă împrumuturi cambiale, fără a le motiva și de acelea, care nu se replătesc total la scadență după șase luni, ne vedem îndemnați a Vă amintim din nou cercularele noastre anterioare mai sus citate și a declara, că ele nu sunt revocate și că orice cerere nouă ce ni se va înainta, până la alte dispoziții din partea noastră, va fi respinsă fără excepțiune. Cu toată stima, «Albina», institut de credit și economii, filiala Brașov*”⁵⁸.

Dintr-o încheiere a Tribunalului Treiscaune din 27 mai 1936, rezultă că la acea dată în Sf. Gheorghe funcționa o agenție a **Băncii Naționale a României**, a cărui director era Vasile Gh. Manolescu, născut la 25 decembrie 1897, la Tg. Jiu⁵⁹. Agenția din Sfântu Gheorghe a Băncii Naționale, a fost înregistrată în 30 decembrie 1931, având sediul în strada General Moșoiu nr. 8, fiind condusă de „*agentul-delegat*” Ioan Cimpu⁶⁰.

În anul 1946 au fost reactivate sucursalele și agențiile din Sf. Gheorghe, Tg. Secuiesc și Covasna. Conducerea Agenției Sf. Gheorghe a Băncii Naționale a României, era formată din: Feneșan D. Ioan - director, Bălan P. Ioan - contabil și Hașdeu P. Andrei - locțiitor casier⁶¹.

Banca Transilvania. Societate pe Acțiuni din Cluj, în anul 1925, a înființat Sucursala Tg. Secuiesc. Banca respectivă, reprezentată în justiție de către directorul unității Toth Balazs, s-a judecat ani de zile cu dr. Lukacs Vilmos, avocat din Tg. Secuiesc, fost jurist consult al instituției⁶².

Sucursala din Sf. Gheorghe a **S.A. Casa de Economie Agrară Târgu-Mureș**, condusă de Aladar Gardos, a fost înmatriculată la data de 28 octombrie 1931, iar cea din Tg. Secuiesc, deschisă la aceeași dată, avea în fruntea sa pe Blasiu Miklos⁶³.

În Registrul analitic al firmelor sociale din județul Treiscaune, vol.I/1931, mai sunt menționate următoarele unități bancare: **Casa de Păstrare din Sepși Arcuș S.A.**, înființată în iulie 1892, având ca obiectiv „*afaceri bancare*”; **Casa de Credit a agricultorilor din județul Treiscaune**, înființată la data de 18 august 1918; **Banca de Credit pentru Covasna și Regiune S.A.**, înființată la data de 18 august 1927,

având ca obiectiv „*afaceri bancare și casă de păstrare*”; **Banca pentru circulația mărfurilor S.A.** - sucursala Covasna, înregistrată la Registrul comerțului, la data de 2 XII 1931, având ca obiectiv „*tranzacții bancare*”⁶⁴. Este posibil ca cercetările viitoare să pună în evidență și alte bănci populare și cooperative de credit care au funcționat în fostul județ Treiscaune, dar cele mai importante sunt cele consemnate în documentele consemnate în prezentul studiu.

Din informațiile prezentate rezultă că, în perioada interbelică, în fostul județ Treiscaune a existat o rețea funcțională de bănci populare și cooperative de credit, inclusiv filiale și agenții ale unor bănci cu acoperire națională și regională. Majoritatea „*societăților de păstrare*” și a cooperativelor de credit din fostul județ Treiscaune au fost înființate la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX. Cele înființate înainte de 1 Decembrie 1918, și-au continuat activitatea și în perioada interbelică, după reorganizarea lor pe baza legislației românești.

În perioada interbelică a sec. XX, în majoritatea localităților județului exista o emulație, o viață comunitară instituționalizată, o preocupare pentru prosperitate individuală. În mediul rural, această stare de lucruri s-a accentuat, în urma aplicării reformei agrare din anul 1923. Potrivit statutelor adoptate, scopul principal al tuturor băncilor populare și al cooperativelor de credit era de a asigura „*fondurile necesare pentru gospodăria, meseria sau comerțul membrilor sau asociațiilor*”, dar nu lipsesc și obiective precum „*răspândirea culturii în masele populație, în mod deosebit prin implicarea intelectualității locale, a preoților și învățătorilor*”. Toate cooperativele de credit erau membre ale Alianței Cooperativelor de Economie și Credit.

Semnificativă este și simbolistica unor denumiri precum „**Alianța**”, „**Concordia**”, „**Furnica**” ș.a. Deși toate unitățile bancare și cooperativele de credit erau organizate și funcționau pe baza principiilor economiei de piață, în organizarea și activitatea unora dintre acestea nu lipsea criteriul etnic. La fel ca și celelalte unități similare din țară, activitatea băncilor populare și a cooperativelor de credit din fostul județ Treiscaune a fost influențată negativ de efectele crizei economice.

Activitatea lor a fost în mod brutal întreruptă de modificările teritoriale intervenite în urma Dictatului de la Viena. După terminarea celui de-al doilea război mondial și reinstau-

rarea administrației românești în zonă, o bună parte din băncile populare și cooperativele de credit, și-au reluat activitatea încercând să-și adapteze modul de operare, la noul climat social-politic și economic. Din păcate, majori-

tatea nu au putut supraviețui sistemului etatist al noului regim comunist, încheindu-și activitatea, unele dintre ele după aproape un secol de existență.

Ioan Lăcătușu

Note

1. *Îndrumător în Arhivele Naționale Direcția Județeană Covasna*, mms, p. 242
2. *Ibidem*, pp. 242- 243
3. ANDJ Covasna, *fond Casa de Economie "Ajutoare" S.A.*, Tg. Secuiesc, inventar 49
4. ANDJ Covasna, *fond Tribunalul Treiscaune*, dos. 901, p. 10
5. ANDJ Covasna, *fond Camera de Comerț și Industrie*, inv. 3, dos. 31, p. 38
6. ANDJ Covasna, *fond Casa de păstrare din Treiscaune S.A.*, Sfântu Gheorghe, inv. 37
7. ANDJ Covasna, *fond Camera de Comerț și Industrie*, inv. 3, dos. 54, p. 4
8. ANDJ Covasna, *fond Casa de păstrare din Regiunea păduroasă S.A.*, Baraolt, inv. 20 și dos. 334, p. 1
9. ANDJ Covasna, *fond 106 Casa de păstrare Brăduț*, inv. 38
10. ANDJ Covasna, *fond Banca populară "Alianța"*, Ghidfalău, inv. 38 și dos. 55, p. 5
11. ANDJ Covasna, *fond Banca de credit S.A.*, Sfântu Gheorghe, dos. 1, p. 1
12. ANDJ Covasna, *fond citat*, dos. 1, p. 19-20
13. ANDJ Covasna, *fond citat*, dos. 1, p. 127-130
14. ANDJ Covasna, *fond Tribunalul Treiscaune*, dos. 843, p. 1
15. ANDJ Covasna, *fond citat*, dos. 865, p. 2
16. ANDJ Covasna, *fond citat*, dos. 1, pp. 6-7
17. ANDJ Covasna, *fond citat*, dos. 879, pp. 2-3
18. ANDJ Covasna, *fond citat*, dos. 880, p. 2
19. ANDJ Covasna, *fond citat*, dos. 881, p. 1
20. VARGA, E. ARPAD, *Erdelyi etnikai es felekeyeti statisztikaja. I Kovaszna, Harghita es Maros megye nepszamlalasi adatok 1850-1992 kozott (Statistica etnică și confesională a Ardealului. Vol. I Covasna, Harghita și Mureș, datele recensământelor dintre 1850-1992)*, Miercurea-Ciuc, 1998, p. 252
21. ANDJ Covasna, *fond Tribunalul Treiscaune*, dos. 881, pp. 38-39
22. ANDJ Covasna, *fond citat*, pp. 11-41
23. ANDJ Covasna, *fond citat*, pp. 76-79
24. ANDJ Covasna, *fond citat*, dos. 886, pp. 8-11
25. ANDJ Covasna, *fond Camera de Comerț și Industrie*, inv. 3, dos. 16, p. 6
26. ANDJ Covasna, *fond Tribunalul Treiscaune*, dos. 888, p. 1.
27. ANDJ Covasna, *fond Camera de Comerț și Industrie*, inv. 3, dos. 17, p. 4
28. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 5, p. 2
29. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 889, p. 60
30. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 908, p. 67
31. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 57, p. 1
32. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 55, p. 1
33. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 86, p. 1
34. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 59, p. 1
35. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 57, p. 1
36. ANDJ Covasna, *fond 391 Cooperativa de credit Bicfalău*, inv. 38
37. ANDJ Covasna, *fond Camera de Comerț și Industrie*, inv. 3, dos. 63, p. 1
38. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 64, p. 1
39. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 74, p. 1
40. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 43, p. 1
41. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 45, p. 3
42. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 56, p. 1
43. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 65, p. 1
44. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 46, p. 3
45. ANDJ Covasna, *fondul 389, Cooperativa de credit Lunga*, inv. 38
46. ANDJ Covasna, *fond Camera de Comerț și Industrie*, inv. 3, dos. 57, p. 1
47. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 48, p. 1
48. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 53, p. 1
49. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 58, p. 1
50. ANDJ Covasna, *fond Tribunalul Treiscaune*, dos. nr 894, p. 2
51. ANDJ Covasna, *fond Camera de Comerț și Industrie*, inv. 3, dos. 89, p. 1
52. ANDJ Covasna, *fondul 390, Cooperativa de credit Valea Crișului*, inv. 38
53. ANDJ Covasna, *fond Tribunalul Treiscaune*, dos. no. 908, p. 25-27
54. ANDJ Covasna, *fond citat*, dos. 908, pp. 108-101
55. ANDJ Covasna, *fond Camera de Comerț și Industrie*, inv. 3, dos. 3, p. 8
56. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 5, p. 9
57. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 4, p. 1
58. Arhiva Centrului Eclesastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Sf. Gheorghe, *fond Aurel Nistor*, dos. 10, p. 1
59. ANDJ Covasna, *fond Tribunalul Treiscaune*, dos. 885, p. 1.
60. ANDJ Covasna, *fond Camera de Comerț și Industrie*, inv. 3, dos. 32, p. 37.
61. ANDJ Covasna, *fond citat*, inv. 3, dos. 32, p. 76
62. ANDJ Covasna, *fond 137, Judecătoria Mixtă Tg. Secuiesc*, dos. 2, p. 2
63. ANDJ Covasna, *fond Camera de Comerț și Industrie*, inv. 3, dos. 49-50, p. 1
64. ANDJ Covasna, *fond citat*, dos. 2416, pp. 19-56.

Abstract

People's Banks and Loan Co-operative Societies from Treiscaune County (1919-1940)

In the former Treiscaune County, alike in other areas of Transylvania, a series of banks and loan co-operative societies, founded in the second half of the 19th century, have continued their activity after the 1st of December 1918, when the Great Union of Romania took place. Since their constitution, under the form of economic and loan co-operative societies, they had as main objectives loan operations, the capitalization of members' savings, and facilitation of the participation of local capital to the trade, industry and local services development, in the localities of the county. In the depots of the National Archives of Covasna County one can find the archive fund created, on the one hand, by the banks and loan co-operative societies that functioned in the former Treiscaune County, containing information about their foundation, functioning and liquidation, and, on the other hand, by the braches or local agencies of central or regional banks. The information related to all these people's banks and loan co-operative societies are presented in this article.

The activity of all these co-operative societies and banks was brutally interrupted of the territorial modifications which were the result of the Dictate from Vienna. After the Second World War ended and the Romanian administration was restored in the area, a great part of the people's banks and loan co-operative societies resumed their activity, trying to adapt to the new social, political and economical climate. Unfortunately, most of these institutions couldn't survive the new State system of the communist regime, ending their activity, some of them after functioning for more than one century.

Metode, mijloace și acțiuni subversive care au vizat destrămarea României (1919-1944)

Dictatul impus în fosta capitală a imperiului habsburgic, Viena, la 30 august 1940, de miniștrii afacerilor externe ai Germaniei și Italiei, a obligat România să cedeze Ungariei o parte din Transilvania¹ cu o suprafață de aproape 50.000 kmp, a cărei populație cuprindea, după datele stabilite de Institutul Central de Statistică al României, la 1 ianuarie 1940, 2.612.102 locuitori, dintre care 1.314.654 români, 969.176 unguri și 328.272 de alte naționalități (germani, evrei, ruteni, slovaci etc.). Sentința de la Viena a urmărit un dublu scop: pe de o parte, a dorit să slăbească politic și să aservească economic România, deoarece, după 1918, a fost un element constant în politica respectării tratatelor de pace și a securității colective, iar pe de altă parte, actul a reprezentat o recompensă acordată guvernului de la Budapesta care, în mod constant, a susținut politicile revizioniste inițiate de Berlin și Roma.

A doua zi după pronunțarea verdictului, autoritățile civile și militare au început pregătirile pentru evacuarea teritoriului, preluat de armata maghiară în perioada 5-12 septembrie 1940. În următorii patru ani, jumătate din Transilvania a cunoscut o administrație maghiară care a avut un singur scop: distrugerea a tot ce este românesc. Metodele au alternat între expulzări forțate în masă, asasinatle individuale și în grup, maghiarizarea forțată prin școală, administrație, armată și religie². Din acel moment au putut fi aplicate toate îndemnurile propagandistice din perioada interbelică, toate amenințările și promisiunile politicianilor unguri privind refacerea regatului Sfântului Ștefan și toate experimentele trupelor regulate sau paramilitare, care se antrenaseră special pentru aceste vremuri. Ura devastatoare a apărut în anul 1919, în timpul „*contrarevoluției albe*”, când trupele comandate de amiralul Miklos Horthy³ s-au răfuit cu adepții „*roșii*” ai lui Bela Kun⁴. După 20 de ani, în 1940, în Transilvania, organizația teroristă „*Ungurii care se trezesc*” a renăscut sub forma unor grupuri paramilitare, cu sarcini subversive la adresa României. Revizionismul maghiar s-a bazat pe o propagandă extraordinară, însă a rezervat serviciilor secrete un rol de prim ordin. Prin tratatele de

pace de după primul război mondial, Ungaria a fost obligată să se demilitarizeze, să reducă numărul și activitatea organizațiilor sale informative și polițienești, care au avut o extensie și un rol atât de nociv în reprimarea naționalităților asuprite din cadrul imperiului dualist. Aceste restricții au fost însă, constant, nesocotite de către regimul Horthy, iar serviciile secrete nu numai că au fost refăcute, dar au cunoscut o dezvoltare ascendentă și diversificată⁵. Preluând modelul altor state totalitare, Ungaria și-a organizat activitatea informativă externă pe baze totale, la nivel de stat, începând cu cabinetul regentului și terminând cu ultima verigă a organizațiilor revizioniste. O organizare metodică și complicată, care a întrunit toate caracteristicile subversiunii abile și fără scrupule, a fost pusă în acțiune contra statelor vecine, cu scopul final de a modifica granițele stabilite în 1919-1920.

Principalele organisme guvernamentale investite cu atribuții directe sau executive în domeniul informativ au fost: Secția a II-a din cadrul Președinției Consiliului de Miniștri ungar, Ministerul Apărării Naționale, Ministerul de Interne, Ministerul Afacerilor Străine, Ministerul Propagandei, alături de organe neguvernamentale (asociații și organizații de stat, sociale, particulare, formațiuni paramilitare și/sau teroriste etc.). Prin obiectivele urmărite și, mai ales, prin vasta rețea de informatori și colaboratori existenți în România, spionajul ungar s-a relevat ca unul din cele mai periculoase servicii secrete pentru integritatea teritorială a statului român, fiind, în unele privințe, superior celui german. Până în anul 1921, serviciul de spionaj ungar a aparținut de Marele Stat Major, apoi a fost atașat Ministerului Apărării Naționale – Secția a VI-a. Birouri de spionaj funcționau și la brigăzile teritoriale mixte ale armatei ungare, existente în Budapesta, Pecs, Seghedin, Debrețin și Miskolc. Brigada I din Budapesta avea în componere două secții informative: una ofensivă, respectiv defensivă. Secția ofensivă era divizată în trei birouri: a) Cehoslovacia, b) România, c) Iugoslavia.

Din 1920 a luat ființă o centrală de propagandă și informații, organizată în comun de Ministerul Apărării Naționale și cel al

Afacerilor Străine, care cuprindea subsecții pentru România la Debrețin, Nagybecskerek și Seghedin. Unitățile militare, de grăniceri și formațiunile de jandarmi de la granița de est au fost angrenate în culegerea de informații cu caracter militar din România⁶. În această activitate au fost întrebuițați și maghiarii care treceau regulat granița pentru muncile agricole, în interes de afaceri sau turism. Tot în acest scop au fost interogați cetățenii români de naționalitate maghiară care treceau în Ungaria pentru diverse probleme. Agenți ai serviciului de spionaj ungar au fost infiltrați în adâncimea teritoriului românesc, această acțiune fiind ușurată de unele elemente șovine din rândul naționalității maghiare. Aceste elemente au provenit din armată, din fostele servicii de informații, contrainformații și polițienesci austro-ungare, precum și din rândul organizațiilor paramilitare și teroriste. Agentura serviciilor s-a recrutat din rândurile dezertorilor din armata română, a maghiarilor din Ungaria cu legături sau rude în România, a studenților maghiari aflați la studii în Ungaria, a marinarilor care navigau pe Dunăre, a unor persoane avide după bani și cu o moralitate îndoielnică; o altă categorie atrasă la colaborare a fost alcătuită din rândul maghiarilor care lucrau în aparatul de stat și de siguranță român, în industria de apărare națională, în transporturi, comunicații telefonice și telegrafice, poștă etc. O atenție deosebită s-a acordat atragerii în acțiuni ostile statului român a unor cadre militare și din aparatul polițienesc, a celor înclinați către anumite vicii și predispuși la cheltuieli exorbitante cu femei sau la jocuri de noroc. Aceștia erau monitorizați o perioadă de timp, apoi se trecea la acțiune, fie prin prostituate, fie prin achitarea unor datorii de onoare, după care erau șantajați cu mediatizarea acestor lucruri sau... colaborarea. În cadrul activității cu rețeaua informativă, a fost utilizată o paletă largă de forme de stimulare: retribuții financiare după valoarea informațiilor sau a documentelor procurate, amenințări cu denunțul la autoritățile române pentru dezertare sau spionaj, avantaje la înscrierea la facultăți sau întreținerea gratuită acordată studenților de la universitățile din Ungaria celor care aveau familiile în România, exploatarea sentimentelor naționale ungare etc.

Organizațiile și societățile cu un caracter mascat revanșard și revizionist ale populației maghiare din România s-au transformat, în timp, în adevărate oficine de spionaj în

favorează Budapestei⁷. Preoții romano-catolici, reformați sau unitarieni, n-au precupețit nici un efort pentru a sprijini activitatea informativă a serviciului de spionaj ungar, iar conducătorii Partidului Maghiar transmiteau regulat la Budapesta rapoarte de activitate privind situația populației pe care o reprezentau și comportamentul autorităților române.

Turismul, vizitele la conașionali din România și excursiile în diverse locuri istorice din Transilvania, mai ales în zone strategice și obiective militare, au constituit mijloace întrebuițate de spionajul horthyst pentru documentarea unor date militare sau economice. Presa minoritară maghiară și lucrările editate de unii intelectuali maghiari au contribuit la scurgerea unor informații spre vest, iar ziarele din Ungaria au incitat cetățenii minoritari la acțiuni ostile contra statului român. La rândul lor, reprezentanțele diplomatice și consulare maghiare din România s-au transformat în centre de instigare revizionistă, desfășurând o agresivă activitate informativă și propagandistică.

Activitatea informativă împotriva României, în prejma celui de-al doilea război mondial, a fost organizată de centrul principal de la Szolnok și de subcentrele acestuia de la Debrețin și Seghedin, precum și de posturile de vamă de la frontiera comună dintre cele două țări. În cele trei orașe s-au centralizat datele obținute asupra spațiului românesc și se procurau agenților acte de identitate false și mijloace materiale pentru executarea misiunilor. Trecerea graniței s-a efectuat, de regulă, fraudulos, însă au fost utilizate și căile oficiale, întrucât serviciile secrete posedau modelul tuturor actelor românești. Pentru inducerea în eroare a organelor de contraspionaj române, a fost des utilizat procedeul de a trimite agenți ungari în România, cu sarcina de a se prezenta autorităților și a face declarații de loialitate, furnizând informații nesemnificative, dar punându-se la dispoziția lor pentru a înșela vigilența și a putea activa mai ușor. Pentru o mai bună consolidare a situației, aceștia se stabileau în România și depuneau jurământul de credință față de statul român.

Obiectivele urmărite de Budapesta prin aceste acțiuni erau: culegerea de informații cu caracter militar, politic, economic și diplomatic; propaganda și agitația revizionistă în rândurile populației maghiare; organizarea de acțiuni teroriste și de sabotaj pe teritoriul României; pregătirea unei eventuale agresi-

uni militare; descoperirea și contracararea acțiunilor antirevizioniste ale statului român pe plan internațional. Cele mai mari eforturi au fost întreprinse în direcția culegerii de informații privind efectivele și dislocarea unităților militare române, armamentul din dotare, sistemul de pregătire și planurile de luptă, fortificațiile militare la granița româno-ungară și sustragerea unor documente secrete. În același timp, s-a acordat o atenție deosebită industriei de apărare, identificarea pozițiilor strategice și monumentelor istorice și de artă din România, cunoașterea stării de spirit a populației românești și a celei maghiare, evoluția relațiilor diplomatice și economice ale guvernului de la București cu alte state.

În acest război nevăzut, purtat departe de ochii mass-media, serviciile contrainformative autohtone au reușit să descopere și să anihileze numeroase acțiuni ale spionajului ungar, să aducă în fața justiției militare o serie de persoane care au desfășurat acțiuni subversive. Printre persoanele care au fost dovedite că au lucrat în favoarea Ungariei s-au numărat ofițerii Antonescu⁸ și Stavrescu. De asemenea, au fost identificați o serie de curieri și au fost interceptate unele canale ale spionajului ungar, printre care și organizația de la poștă și telegraf⁹. Totodată, o serie de personalități au atras atenția public asupra pericolului existent la granița de vest, unde provocările propagandistice și eludarea hotărârilor tratatelor de pace nu prevesteau nimic bun¹⁰.

Activitatea teroristă a constituit una din laturile deosebit de agresive ale serviciilor secrete și ale organizațiilor paramilitare, care au vizat declanșarea unor acțiuni de gherilă pe teritoriul statelor vecine, cu scopul de a pregăti o eventuală acțiune militară a armatei ungare în zonele revendicate. Inițial, acțiunea teroristă a apărut în anii 1918-1919, în timpul situației tulburi din Ungaria, prin acte întreprinse de centrul contrarevoluționar de la Seghedin și a culminat cu marile comploturi din anii 1934-1940, îndreptate contra României și Cehoslovaciei. În perioada destrămării statului cehoslovac, 1938-1939, serviciul de informații ungar a primit ordin ca, în colaborare cu tehnicienii Marelui Stat Major, să organizeze în România o rețea teroristă care să servească drept avangardă forțelor ce urmau să intre în Transilvania. Organizația teroristă a luat ființă, creându-se nuclee la Satu-Mare, Oradea, Cluj, Odorhei,

Baia-Mare, Marghita, Miercurea-Ciuc, Zalău, Homorod, Cehul-Silvaniei, Târgu-Mureș și alte centre urbane. Au fost instalate posturi de radio clandestine, linii de curiei care, trecând ilegal granița, au transportat fonduri, explozivi și alte materiale necesare atentatorilor. Planul a prevăzut ca, în momentul începerii operațiilor militare, postul de radio Budapesta să transmită teroriștilor, prin limbaj convențional, ordinele necesare pentru începerea acțiunii pe întreg teritoriul Transilvaniei. Obiectivele principale erau distrugerea podurilor de cale ferată și a drumurilor, depozitele de muniții, aeroporturile, uzinele militare sau pentru utilități, lucrările de artă etc. Rețeaua teroristă a inclus 130 de persoane, din cele mai diverse categorii sociale și profesionale, sub conducerea unui nucleu format din Károly Köpf, preot din Satu-Mare, Zoltán Göbl, medic, Gábor Sárkány, farmacist, Ferencz Linzembold, preot, Victor Heinrich, droghist, Zoltán Simon, muncitor, Sándor Szekely, frizer, Bela Roth, fabricant. Alcătuirea nucleului a fost realizată de Gábor Orosz, bibliotecar la Universitatea din Budapesta și fost preot din Satu-Mare, recrutor al serviciului de informații ungar și unul din îndrumătorii secreți ai minorității maghiare din România. Acțiunea a fost zădărnicită de organele contrainformative române¹¹, care au monitorizat activitatea celor implicați și, la momentul oportun, în octombrie 1939, au arestat pe toți cei implicați și au confiscat întregul arsenal adus de peste graniță. Alte echipe teroriste cu intenții similare, anihilate de serviciile specializate române, au mai fost descoperite la Sighet (ianuarie 1940), Valea lui Mihai (februarie 1940), Andrid și Săcășeni (iunie 1940).

În vara anului 1940, în timpul tratatelor dintre guvernele de la București și Budapesta în problema Transilvaniei, autoritățile ungare au trimis alte grupe teroriste¹², cu misiunea de a distruge căi ferate și rutiere, a incendia păduri, sate românești și germane, a otrăvi fântânile, pentru a îngreuna evacuarea armatei, a autorităților și a populației civile din zonele estimate a fi cedate de România. În cazul nefinalizării tratatelor, aceste grupe trebuiau să declanșeze o acțiune de teroare asupra populației civile, sens în care armata Ungariei ar fi intervenit pentru restabilirea ordinii. Rezidența pe teritoriul României a fost stabilită la Oradea, însă și de această dată, structurile de siguranță națională au neutralizat cu succes aceste acțiuni.

După ocuparea Transilvaniei de nord-est,

În urma dictatului de la Viena, activitatea serviciului de spionaj ungar în România, în conformitate cu planurile expansioniste declarate, a fost radical organizată și extinsă, pentru a întări dominația asupra naționalităților din teritoriile anexate și a cucerii altele. În teritoriul anexat, la Cluj, Târgu Mureș, Baia Mare și în alte orașe, au fost create școli de spionaj pentru pregătirea agenților ce urmau să fie infiltrați în România. Aceștia erau pregătiți atât în tehnica culegerii informațiilor, cât și în săvârșirea actelor de sabotaj și diversiune asupra unor obiective militare și de importanță strategică din teritoriul românesc. Marile unități militare ungare din Transilvania, dotate cu peste 20 de aparate de emisie-recepție, au desfășurat o puternică activitate informativă asupra spațiului românesc din zona de graniță. Prin organizațiile paramilitare – Crucile cu Săgeți, Reînnoirea Maghiară ș.a. – au fost inițiate acțiuni informative asupra populației românești din teritoriul cedat. Obiectivul final al acestor ingerințe era realizarea unui stat ungar considerabil mărit din punct de vedere teritorial și cu o poziție predominantă în sud-estul Europei.

Un prețios auxiliar al serviciilor secrete din Transilvania de nord-est a fost reprezentat de organizațiile pe bază de voluntariat patriotic, care au urmărit și reprimat rezistența antihorthystă, înarmarea și pregătirea militară a populației în cazul unui conflict cu România. Printre acestea se afla și „*Poliția civilă voluntară*”, compusă numai din cetățeni unguri verificați și care lucrau pe bază de sentimente naționale. Această poliție avea și sarcini contrainformative, îndreptate împotriva mișcărilor proromânești. Numai în județul Someș, efectivele acestei poliții s-au ridicat la aproape 3000 de persoane.

La București, Legația Ungariei a desfășurat o vie activitate de culegere de date, în scopul pregătirii informative a agresiunii militare, proiectată a anexa prin forță restul Transilvaniei. Agenții aflați pe teritoriul românesc au fost dotați cu circa 50 de aparate de radio emisie-recepție și au fost îndrumați a obține, cu prioritate, date cu caracter militar¹³. Sub conducerea Legației a luat ființă și a activat „*Serviciul de Autoapărare Maghiară din România*” (SAM), finanțat de către Budapesta, comunitatea maghiară din România și evreii maghiarizați, pentru a se bucura de protecția lui. Serviciul avea misiunea oficială de a Proteja populația maghiară în cazul unui conflict armat ungaro-român, dar în realitate

a urmărit angrenarea minorității în acțiuni subversive îndreptate contra unităților militare române și în sprijinirea grupurilor teroriste sosite din Ungaria. Regulamentul a prevăzut încorporarea obligatorie a tuturor cetățenilor maghiari, indiferent de sex, de la vârsta de 18 ani, care depuneau un jurământ secret și erau organizați pe grupe (active și pasive). Grupele active erau destinate unei colaborări efective cu trupele ungare, prin săvârșirea de sabotaje, acte de teroare, spionaj, distribuirea armelor și sprijinirea parașutiștilor lansați de aviația ungară. Un rol deosebit a revenit SAM din București, deoarece în întreprinderile industriale lucrau circa 15.000 de muncitori maghiari, iar o bună parte din aceștia chiar în uzine de armament.

După aprecierile Serviciului Special de Informații, formulate în 1943, acțiunile ungare desfășurate pe teritoriul românesc reprezentau „*față de amploarea și obiectivele sale imperialiste, precum și față de rezultatele obținute până în prezent în diferite domenii, perspectivele de viitor ale iredentismului maghiar apar ca un pericol real în primul rând pentru România*”¹⁴. Pe măsură ce se contura tot mai evident înfrângerea pe câmpul de luptă, agresivitatea serviciilor secrete ungare s-a înăsprit. O atenție deosebită a fost acordată participării armatei române pe frontul de est, pierderile suferite de aceasta, moralul în rândul militarilor, precum și efectivele existente în apropierea graniței comune. S-a încercat agravarea relațiilor dintre România și Germania, acuzând de mai multe ori, pe baza unor informații false sau inventate, că unitățile militare române sabotează războiul, iar înfrângerile de la Stalingrad și Cotul Donului se datorează neangajării serioase a trupelor române. În același timp, serviciul de spionaj ungar nu a scăpat din atenție mișcarea de rezistență existentă în România, care promova ieșirea din alianța cu Germania și, evident, redobândirea teritoriului cedat prin Dictatul de la Viena.

Arbitrajul de la Viena nu a mulțumit pe deplin cercurile conducătoare ungare, care au căutat noi pretexte pentru a menține deschis litigiul teritorial, menit a aduce noi concesii din partea României. Aceeași linie obstructionistă a fost imprimată de către oficialitățile de la Budapesta și forurilor politice conducătoare ale minorității maghiare din România. Centrul acțiunii revizioniste maghiare din România a fost instalat la Aiud, sub forma camuflată a unui „*cerc cultural*”, condus de

Páll Szász, fost deputat în Parlamentul român și vicepreședinte al Comunității maghiare. Pentru consolidarea și extinderea influenței maghiare în cadrul statului român, liderii minoritari au examinat și modalitatea de a cere protecția Germaniei, demersurile în acest sens fiind conduse de contele Adam Teleky. În scop de propagandă, manualele de geografie și istorie din Ungaria au prezentat Transilvania de sud drept un teritoriu în curs de eliberare și „revenire” la regatul Sfântului Ștefan. După intrarea Ungariei în războiul antisovietic, o delegație condusă de moșierul Gábor Pál, fost deputat în Parlamentul român din județul Ciuc, s-a prezentat cu un memoriu la Budapesta și a cerut ocuparea Transilvaniei, concomitent cu intervenții diplomatice la Berlin și Roma pentru a sprijini această idee.

Ocuparea Ungariei de către armata germană (martie 1944) a redus amploarea acțiunilor informative și subversive împotriva României, care au continuat, mai ales, printr-o propagandă susținută destinată susținerii moralului populației maghiare. Prin actul de la 23 august 1944, când România a întors armele împotriva Germaniei și Ungariei, planurile expansioniste ale guvernului de la

Budapesta au fost lichidate, iar prin convenția de armistițiu dintre România și Națiunile Unite, semnată la Moscova (12 septembrie 1944), au fost declarate „nule și inexistente” hotărârile Dictatului de la Viena. În perioada următoare, acțiunile au fost direcționate către planul diplomatic, în vederea elaborării tratatelor de pace, acolo unde reprezentanții revizionismului au cerut ca Transilvania să fie, măcar, independentă, dar în nici un caz redată României¹⁵. Discuțiile privind proiectul Tratatului de Pace cu România au debutat la 7 mai 1946, în aceeași zi Consiliul miniștrilor de externe ai Marilor Puteri declarând nul și neavenit Dictatul de la Viena. În cadrul discuțiilor ulterioare, delegatul Cehoslovaciei a propus asimilarea propagandei revizioniste ungare cu cele ale organizațiilor de tip fascist, iar reprezentantul Iugoslaviei a constatat că politica guvernului ungar este identică cu cea a regimului horthyst, care a fost „izvorul permanent al revizionismului ungar și a tuturor tendințelor antidemocratice posibile”¹⁶. Tratatul de Pace, semnat la 10 februarie 1947, a adus reparația cuvenită Statului român, prin care justetea cauzei naționale și, implicit, adevărul istoric, au triumfat.

Alin Spânu

Note

1. Pe larg despre actul de la 30 august 1940 în: A. SIMION, *Dictatul de la Viena*, Editura Albatros, București, 1996; NEAGU COSMA, *Dictatul de la Viena (30 august 1940) – consecință a crimei organizate statale de către Ungaria și a colaboraționismului unor unguri din România*, Bravo Press, 1996; CORNEL GRAD, *Al doilea arbitraj de la Viena*, Institutul European, Iași, 1998.

2. Pe larg despre situația românilor din teritoriul cedat a se consulta: *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul Transilvaniei septembrie 1940 – octombrie 1944* (coord. MIHAI FĂTU, MIRCEA MUȘAT), București 1985.

3. Amiralul **Miklos Horthy de Nagybanya** (n. 1868, Kenderes, Ungaria – d. 1957, Estoril, Portugalia), militar de carieră, aghiotant al împăratului Franz Joseph, participant la primul război mondial ca șef al marinei austro-ungare. Face parte din guvernul de la Szeged (1919), opus guvernului comunist condus de Bela Kun, este ales regent (1920) și se opune revenirii fostului împărat Carol al IV-lea în Ungaria (1921). Favorabil politicii europene de revizuire a tratatelor de pace de la Paris înțilată de Germania, a dezvoltat o diplomatie agresivă față de statele vecine Ungariei. Prin presiunea Germaniei și Italiei, în perioada 1938-1940, guvernul de la Budapesta

a primit unele teritorii din Cehoslovacia, Iugoslavia și România, care fuseseră în componența imperiului dualist. A încercat să scoată Ungaria din război, însă Hitler a decis ca, în martie 1944, țara să fie ocupată de trupele germane, iar Horthy să fie înlăturat. Reținut în Germania (octombrie 1944 – aprilie 1945), preluat de americani (aprilie-septembrie 1945), fostul regent s-a refugiat în Portugalia.

4. **Bela Kun** (n. 20 februarie 1866, Cehu-Silvaniei – m. 30 noiembrie 1939, URSS), membru al Partidului Social-Democrat din Ungaria (1902), director al asigurațiilor muncitorești din Cluj, participant la primul război mondial și prizonier în Rusia (1914-1918), fondator al ziarului *Gazeta Roșie* și al Partidului Comunist din Ungaria (1918), comisar al poporului pentru afaceri externe în timpul republicii Sovietice Ungare (martie-august 1919), emigrat în Austria și URSS, unde a devenit membru în Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste (1921). În perioada epurărilor staliniste a fost deportat în Siberia, unde a murit în condiții neclare.

5. Pentru detalii a se consulta: IOAN DUMITRU, *Spionajul maghiar în România 1918-1940*, Editura Concordia, Aiud, 1990, p. 13-22 (cap. II, Organizarea generală a serviciu-

lui de spionaj maghiar); MARIAN URECHE, *Serviciile secrete maghiare*, ISI, București, 1992; LIVIU GĂITAN, *Serviciul de spionaj horthyst*, Bran, 1993.

6. Pentru detalii a se consulta: SORIN OPREA, *Obiectivele, mijloacele, metodele și acoperirile folosite în activitatea desfășurată împotriva României de serviciile de informații ale Ungariei*, Editura INI, București, 1996; VALENTIN TRAIAN PONCEA, AUREL ROGOJAN, *Spionajul ungar în România (Origini, evoluție și acțiuni pe spațiul românesc)*, Editura Elion, București, 2007.

7. Pe larg despre această problemă în: ONISIFOR GHIBU, *Acțiunea catolicismului unguresc și a Sf. Scaun în România întregită*, Cluj, 1934; VALERIU ANANIA, *Pro Memoria. Acțiunea catolicismului în România interbelică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992; FLORIN CHIRIAC, *Propagandă dăunătoare siguranței și interesului statului român / Revizionism maghiar sub semnul crucii*, în revista *Dosarele Istoriei* nr. 11 (75)/2002, p. 31-37.

8. Pe larg despre cazul Antonescu în: N. D. STĂNESCU, *Întâmplări și oameni din Serviciul Secret* (cuvânt înainte, note și selecția textului Marian Ștefan și Gheorghe Neacșu), Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 101-108.

9. Un articol pe această temă: ALIN SPĂNU, *Riscuri, patriotism, profesionalism / Cazul agentului "686"*, în revista *Dosarele Istoriei* nr. 1 (113)/2006, p. 31-33.

10. În acest sens, a se consulta: EUGEN ТОТН, *Înarmarea clandestină a revizionismului maghiar*, Ediția autorului, Cluj, 1935.

11. Pe larg despre această organizație, dar și despre altele, în: Marele Stat Major, Secția II-a, Biroul 1 Informații, *Terorismul maghiar*, Tipografia Marelui Stat Major, București, 1939; C. NEAGU, D. MARINESCU, *Fapte din*

umbră, vol. IV, Editura Politică, București, 1983, p. 104-134 (Acțiuni desfășurate împotriva României de către membrii organizațiilor horthyste în perioada premergătoare și în timpul celui de-al doilea război mondial); MIHAI STRATULAT, *Revizionismul și neorevizionismul ungar*, Editura Globus, București, 1994, p. 165-274 (Organizații terorist-diversioniste în slujba revizionismului); CORNEL GRAD, op. cit., p. 66-70 (Acțiuni teroriste, de diversiune și spionaj maghiare în Transilvania 1939-1940); CRISTIAN TRONCOTĂ, *Istoria serviciilor secrete românești de la Cuza la Ceaușescu*, Editura „Ion Cristoiu”, București, 1999, p. 164-178 (Informații secrete, acțiuni diplomatice și măsuri cu caracter militar la granița de vest a României, februarie 1938 – august 1940).

12. Pe larg despre această problemă în: NEVIAN TUNĂREANU, CONSTANTIN AIOANEI, *Acțiuni ale spionajului ungar împotriva României în perioada 1940-1950*, București, 1996.

13. Mai multe detalii privind acest subiect în: col. Dr. LIONEDE OCHEA, *Serviciul Special de Informații al României pe Frontul de Vest 1940-1944*, Editura Tipart, f.a., p. 235-240 (Acțiuni desfășurate de structuri informative ungare pe teritoriul românesc în timpul celui de-al doilea război mondial).

14. Serviciul Special de Informații – *Frontul de Vest, Ungaria organizațiuni iredentiste și formațiuni paramilitare (februarie 1943)*, ediție, postfață și note de Mihai Stratulat, Editura Publiferom, București, 2000, p. 81.

15. Pe larg despre situația Transilvaniei la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, a se consulta: FLORIN CONSTANTINIU, *P.C.R., Pătrășcanu și Transilvania (1945-1946)*, Editura Enciclopedică, București, 2001.

16. MIHAI STRATULAT, *Revizionismul și neorevizionismul ungar*, op. cit., p. 306-307.

Abstract

Methods, means and subversive actions that lead to Romania's disintegration (1919-1944)

Through the peace treaties signed after the First World War, Hungary was forced to demilitarize, to reduce the number and activity of its informative and police organisations, which were so extended and had such a noxious role in repressing the oppressed nationalities under the Dualist Empire. Yet these restrictions were constantly overlooked by the Horthyst Regime and the secret services were restored, they were diversified and developed continuously. Following the example of other totalitarian states, Hungary organized its foreign informative activity on total bases, at the level of the state, beginning with the regent's cabinet and finishing with the last chain of the revisionist organizations. A methodical and complicated organization that compelled all the characteristics of subtle and unscrupulous subversion has been initiated against the neighbouring states, with the final purpose of modifying the borders established in 1919-1920, including also the subversive actions organized to disintegrate Romania.

In 1920 a propaganda and information centre has been established, with the participation of the Hungarian Ministry of National Defence and the Ministry of Foreign Affairs, which comprised sub-sections for Romania at Debrecen, Nagybecskerek and Szeged. The Hungarian organizations and societies from Romania, which had a hidden revanchist and revisionist character, were transformed in time into real spying offices, transferring information to Budapest.

In this invisible war, fought far away from the eyes of the media, the Romanian Anti Espionage Services managed to discover and annihilate a great number of the actions of Hungarian espionage and brought to military justice a series of people whom have undertaken subversive actions.

Dr. Valeriu Bidu: note și corespondențe

Până după decembrie 1989 s-au cunoscut foarte puține date oficiale despre cel care a fost dr. Valeriu Bidu. Doar *Enciclopedia României „Cugetarea”. Material românesc, Oameni și fapte* (1940), semnată de Lucian Predescu, îi menționează numele împreună cu câteva date biografice: „... medic-șef de spital, n. 28 Febr. 1895 Brașov. A urmat med. Cluj. Președ. org. liberale de Trei Scaune. Prefect în Dec. 1993”¹.

Cele dintâi articole cu caracter monografic le datorăm însă colegului nostru dr. Ioan Lăcătușu care, în ziarul *Cuvântul Nou* (Sfântu Gheorghe, 1995) apoi în volumul *Personalități din Covasna și Harghita*² (Cluj-Napoca, 1998), evidențiază cu probabilitatea-i de publicist recunoscută, profilul și destinul acestui bărbat înțelept și puternic care a lucrat cu devoțiune pentru binele tuturor concetățenilor săi din secuime, și nu numai.

Diplomat în medicină, cu specializare la Paris, după ce în noiembrie 1916 se înrolează ca voluntar în Armata Română, Valeriu Bidu este numit în decembrie 1922 ca medic primar la Spitalul din Târnăveni pentru ca, la mai puțin de doi ani, în 1924, să fie transferat la Spitalul din Târgu Secuiesc³.

Pe aceste meleaguri covășnene, până în anul 1940, numele său este asociat cu nobila acțiune de „renaștere a vieții naționale românești”. Evident, ca medic primar la Târgu Secuiesc, dr. Valeriu Bidu încurajează și participă direct la viața socială și bisericească a urbei; Astra și comandamentele ei devenindu-i „steaua polară” în demersurile sale privind activitatea cultural-artistică. Îl interesează, de pildă, corul și repertoriul lui folcloric-patriotic, dansul în societatea românească și portul tradițional, genuri, desigur, emblematice pentru identitatea și viața spirituală a românilor din secuime.

Recunoscându-i-se meritele pentru desfășurarea de activități cultural-artistice în cadrul Despărțământului „Astra” din Târgu Secuiesc, noul președinte al acestei instituții istorice, Ioan I. Rafiroiu (1907-1982), semnează următorul document:

Mult stimat Domnule Director Valeriu V. Bidu,

Adunarea generală a Despărțământului «Astra» Tg. Secuiesc, ținută în ziua de 19 sept. a.c. [1937], luând în considerație și apreciind meritele Dvoastră precum și concursul pe care l-ați dat în mod nelimitat ei, cu unanimitate, v-am ales președinte de onoare al Despărțământului Tg. Secuiesc.

Vă rugăm, ca și în viitor a ne da tot concursul Dvoastră pentru propășirea acestei instituții culturale-naționale din acest oraș.

*Cu deosebită stimă și considerațiune, Ioan I. Rafiroiu, președinte*⁴.

În mai toate însemnările ocazionale sau în articolele din presa timpului, în cele cu caracter de valorificare a trecutului nostru istoric și cultural, publicate în anii din urmă la Sfântu Gheorghe⁵, se aduc aprecieri de substanță cu privire la activitatea artistică patronată de către „Astra”: corurile, de pildă, reprezentând în acești ani tribune superioare ale educației muzicale și de înaprire a unui repertoriu cu trimitere directă la unele momente de frunte din perioada interbelică a României. Demersurile dr. V. Bidu, în această direcție, le putem înțelege și din următoarea corespondență personală:

Domnule Primar,

În programul de activitate al societății culturale «Astra» este și înființarea de coruri în vederea propagandei culturale ce-o urmărește această asociație.

Vă rugăm deci să binevoii a dispune achitarea și restului de 5000 lei din subvenția Primăriei de 15000 lei acordată «Astrei» pe anul 1932, pentru ca «Astra» să-și poată îndeplini menirea sa.

Cu stimă,

*Președinte Dr. Bidu*⁶.

Lectura fondului documentar Valeriu Bidu, existent în Biblioteca și Arhiva Bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, ne aduce în atenție opțiunile bărbătești, eroice, ale acestui tribun, model de acțiune, de închinare pentru dreptate și prosperitatea semenilor săi. De asemenea se pot remarca în această perioadă și legăturile sale cu Academia Română de la care primește mai multe broșuri științifice pentru lectura adulților din

Târgu Secuiesc. Sărbătorirea zilei de 1 Decembrie, de pildă, era vestită de V. Bidu prin anunțuri de genul: „...sunt invitați Toți Românilor (subl. n.) pentru ziua Unirii Ardealului cu Patria Mamă”⁷. Pentru acest moment istoric emblematic V. Bidu concepe direct desfășurarea programului artistic, așa cum s-a petrecut în anul 1933, și din care nu lipseau lucrările corale: Deșteaptă-te române după Anton Pann, v. Andrei Mureșanu; Pe-al nostru steag de Ciprian Porumbescu, v. Andrei Bârseanu și La arme de Alfonso Castaldi, v. de Șt. O. Iosif. Acestui din urmă cântec, La arme, Nicolae Iorga îi descoperă, în 1915, motivul ce face ca ascultându-l întreaga noastră ființă se înfioară. Cântarea aceasta, apreciază savantul român, „este imediată, spontană, umană și națională” iar poetul acestei iubiri, Șt. O. Iosif, „s-a stins în sărăcie și nenorocire”⁸.

Informați și, desigur, ca bun cunoscător al vieții culturale și artistice din Brașovul secolelor XIX și XX, dr. V. Bidu este în măsură să propună conaționalilor români din Târgu Secuiesc de a participa la valorificarea și continuarea unuia din cele mai pasionate dansuri privind utilizarea surselor folclorice în plămădirea artei culte: Romana. Astfel, la 13 noiembrie 1933, entuziastul a strigat semnează următoarea înștiințare:

„În dorința de a introduce și societatea noastră, a românilor din orașul Tg. Secuiesc, frumosul dans românesc «Romana» cer aderenta și înscrierea de participare a tuturor românilor și româncelor de inimă și cu râvnă pentru întemeierea unei vieți românești în acest oraș, la probele de dans cari vor începe cu ziua de sâmbătă 18 noiembrie a.c., ora 8, în sala de gimnastică a gimnaziului de fete. Oarele de dans vor avea loc sub conducerea Dnei profesoare de dans.

Dansul «Romana» este un dans de coloană, deci domnii constituiți sunt rugați a participa cu soțiile lor.

Dr. Bidu”⁹.

Ce este, totuși, Romana? Desigur, un dans de societate, creație sub formă de suită a lui Iacob Mureșianu (1812-1887), ziaristul și profesorul, și înfrățită, din punct de vedere muzical, cu unele melodii aranjate pentru pian de Ștefan Emilian (1819-1899), arhitect și profesor de desen la Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov; dansul respectiv a fost pregătit în prima sa desfășurare de „magistru de joc”,

Francisc Kamauf. Originea acestei desfășurări coregrafice se leagă de anul 1849 și este inspirată din unele melodii de joc culese din ținuturile Hațeg, Abrud, Banat, de pe Someș și Olt etc.

Dacă, de pildă, nu putem aduce unele informații asupra felului în care s-a finalizat acest dans aflat în atenția dr. V. Bidu, în schimb știm de la compozitorul Tiberiu Brediceanu (1877-1968) că atât Romana, Romanul și Bătuta s-au bucurat de o generoasă răspândire, fiind apreciate nu numai la Brașov dar și în centrele culturale din apropiere, la balurile studențimii universitare, de pe vremuri, la Budapesta sau Viena¹⁰ etc. Astra – „ocrotitoarea de totdeauna a faptelor frumoase consacrate prin tradiție”¹¹ și-a demonstrat și de această dată puterea ei de a finaliza activități artistice ce au intrat în istorie sub emblema de evenimente naționale.

Valeriu Bidu a fost, în mod hotărât, și un „susținător constant al bisericii ortodoxe”¹² – apreciază dr. Ioan Lăcătușu. Mărturie acestor timpuri vor sta bisericile construite sau renovate sub îndemnul și cu ajutorul Prefectului de la Sfântu Gheorghe; biserica și școala, administrația și activitatea cu caracter general s-au aflat în acești ani (1933-1937), conform celor constatate de istoricul Nicolae Iorga (1871-1940), mereu într-o construcție națională superioară¹³.

De fapt, încă de la Târgu Secuiesc dr. V. Bidu a găsit prilejul pentru a se adresa astfel Mitropolitului Nicolae Bălan (1882-1955) de la Sibiu:

Înalt Prea Sfințite Părinte,

În numele parohiei ort. rom. din Tg. Secuiesc permiteți-mi să vă prezint respectuoasele mele omagii și expresia sentimentului nostru de profundă dragoste ce v-o păstrăm ca supuși fii suflați ai Î.P.Sf.V.

Enoriașii bisericii noastre din Tg. Secuiesc vă sunt adânc recunoscători după ce le-ați arătat ridicând parohia Tg. Secuiesc la treapta de parohie protopopească, al noului protopopiat Oituz.

Îmi permit să vă rog Î.P.S.P să nu uitați că românii ort. din Tg. Secuiesc se găsesc pe frontul cel mai expus al ortodoxiei în jurul concentric al tuturor confesiunilor străine de credința noastră, merit pieirii dacă Î.P.Sf.P. nu ne va acorda și pe viitor ... înaltul său patronaj. Ei așteaptă cu înfrigurare – momentul atât de mult întârziat - când vor putea din

nou saluta, cu Înalta D-stră permisiune, pe noul său paroh, Părintele Protopop Rafiroiu, acest spirit constructiv, plin de inițiativă și putere de muncă, pe care îl așteaptă un nou program de realizări pe terenul social și bisericesc, care stând la postul său să nu lase să se stingă credința ortodoxă din sufletele lor, părăsite de atâta timp.

Ei sunt incredințați că prin dragostea D-stră părintească nu vor mai fi din acest moment o turmă fără de păstor.

Animați de aceste sentimente Români ort. ai parohiei Tg. Secuiesc vă zic Întru mulți ani stăpâne¹⁴ (subl.n.).

Aflându-se despre demisia din demnitatea de prefect al județului Trei Scaune a dr. V. Bidu, din Poiana Sărată i se expediază acestuia următoarea scrisoare (5 II 1937), semnată de Ioan Rafiroiu, protopop:

Domnule Doctor,

Din svon public am luat știrea, că Dvs. ați dimisionat din demnitatea de Prefect al Jud. Nostru și ați fost înlocuit cu prietenul Dvs. C. Nastasi, care sper că va conduce județul cu aceeași mândrie de român ca și Dvs. Fără ca Administrația județeană să sufere ceva din punctul de vedere românesc, pe care i l-ați imprimat în cei trei ani de conducere.

Nu cunosc cauzele, cari au contribuit la această schimbare. Sau poate nici nu sunt, ci a fost un act voluntar al Dvs. Asemenea nu vreau să cred că interese de partid, sau alte interese mai puternice, decât cele susținute de Dvs. Cu atâta demnitate românească și simțăminte patriotice, în acest județ timp de trei ani- ar fi forțat dimisia Dvs. De la postul de veghe ce-l dețineți aici în Secuime, într-un județ, unde minoritatea românească copleșită de majoritatea puternică minoritară să sufoca pe toate tărâmurile vieții sociale, într-un stat românesc, la pedestalul căruia stă jertfa curată a celor 800.000 eroi și nesfârșitul cortegiu al martirilor de veacuri.

Activitatea multilaterală, cu o pecete atât de superioară românească, depusă în potirul Vieții de neam, timp de 14 ani și mai ales ca prefect, introducerea unui ritm românesc atât de accentuat pe teren cultural, școlar-bisericesc, gospodăresc etc. este pagina cea mai frumoasă scrisă în istoria acestui județ și evocatoare a unei vieți ce ne dă conștiința că suntem noi stăpâni ai acestui colț de țară, martirizat sub stăpânirile streine, până la pierderea a tot ce are mai scump un popor: grai, religie, obiceiuri, ce fac parte din patri-

moniul sacru al ființei sale.

Dacă ați căzut învins de această ținută demnă de mare patriot român și bun creștin al credinței strămoșești, ați căzut ca un erou. Vă felicit și Vă strâng mâna.

Cei ce mai simțim românește și ne iubim țara trebuie să preferim totdeauna o luptă eroică, în două cu moartea, dacă va trebui, ca V. Marin și Ionel Moța, decât să trăim o viață moleșită- prielnică străinilor pentru stăpânirea și mai departe a unui popor atât de mândru și nobil, cum e poporul românesc, în a cărei mare familie ne integrăm.

Pentru eroismul Dvs. Dinamic Vă strângem mâna cu aceeași prietenie de totdeauna și gata a relua lupta alături de Dvs. oricând, al Dvs. admirator

Ioan Rafiroiu

Protopop ort.[odox], fost vol.[untar] în arm.[ata] rom.[ână].

[P.S.].

Astăzi 26 II 1937. Acestea sunt rândurile mele din scrisoarea „pierdută” și motivul pentru care V-am scris în Sft. Gheorghe la 23 II a.c. că nu pot lua contact cu Dvs. într-o audiență, pe care Vă o solicitasem la telefon.

Cunoscând conținutul ei, vom sta de vorbă, nu cu fostul prefect de Trei scaune, care a aruncat sămânța cea bună în trei ani de conducere și a cărei roadă o vor culege cei ce vor veni după noi, ci cu omul de „nădejde”, cu care să putem smulge „buruiana” ce ar încerca să înăbușe „sămânța cea bună”, sămănată de cei cu dragoste de neam.

Cu aceeași considerație. Ioan Rafiroiu ¹⁵.

Din toamna îndoliată a anului 1940 și până în 1944 Valeriu Bidu se află ca medic primar la Spitalul din Târgu Neamț. Aici, după o muncă extraordinară, curantul slăbiciunilor trupesti și al omului îndărătnic, reușește să aducă în stare superioară de funcționare noua sa instituție. Și astfel, la 12 XII 1943, cu prilejul hramului Paraclisului din Spitalul respectiv, dr. Bidu se adresa, oficial, unui cerc intim și amical de prieteni:

„În această zi solemnă, când după o veche tradiție, ne-am adunat să serbăm pe făcătorul de minuni și tămăduitorul suferințelor, pe Sft. Spiridon, care este patronul Spitalului nostru, sărbătorim totodată și rezultatele unei munci de 3 ani de zile închinată ridicării și înfloririi acestei Instituții.

Ruinarea și degradarea acestui frumos și monumental așezământ, ctitorie a Sf. Monastirilor a Neamțului, până la desființarea lui

întâmplată în 1937, când Sanatorul s-a închis, a fost cea mai muștrătoare ingratitude a generației noastre, față de memoria pioasă și recunoștința ce-o datorăm acelor suflete nobile, cari au ridicat cu mintea lor luminată această superb așezământ de alinare a suferințelor, care în timpul său a fost o fală a Moldovei.

Zidurile solide ale acestei clădiri au supraviețuit indolența omenească, și au așteptat cu încredere venirea unor timpuri mai bune, pentru a putea fi iarăși redat scopului pentru care au fost create de generoșii săi întemeietori”¹⁶.

În continuarea intervenției sale dr. V. Bidu a înfățișat, cu autoritate, aducerea în viață a fiecărui obiectiv, începând cu sala de operație și până la modul de organizare a grădinii Spitalului, aflată și ea într-o „paragină și totală dezordine”.

În încheiere s-a spus: „...totul a fost refăcut, reparat, modernizat, pus la punct și astfel cu credința în Dumnezeu și cu încrederea în țăria și veșnicia neamului românesc, grație acestei activități Spitalul Tg. Neamț a ajuns după 3 ani de zile la o stare de înflorire care îl situează în fruntea instituțiilor publice din acest județ și este o fală a serviciului sanitar al Țării”¹⁷.

La slujba hramului de la Spitalul din Târgu Neamț, starețul mănăstirii ctitorie, Victorian, l-a delegat, împreună cu doi diaconi, pe protopsaltul, profesorul și compozitorul arhim. Victor Ojog (1909-1973)¹⁸, cel care din anul 1959 se afla ca taxator pe un autobuz prăfuit din Piatra Neamț.

Anii ce au urmat după 1948 i-au adus dr. Valeriu Bidu o permanentă neliniște și supărare adâncă. A fost, în primul rând, întemnițat la canalul Dunăre – Marea Neagră, apoi i s-a înstrăinat cabinetul medical, a pre-

stat, în mod obligatoriu, activități incompatibile cu specialitatea sa între care și aceea de vânzător de Aprozar. Peste toate aceste neomeneste situații, aflăm dintr-o scrisoare a lui Aurel P. Bănuț (1881-1970), scriitorul, unchiul de soră al lui V. Bidu, că acesta se afla la data de 30 V 1962 cu o mână paralizată¹⁹. Moare în ziua de 26 decembrie 1967, fiind înmormântat în cimitirul Groaveri din Șcheii Brașovului.

Din mănunchiul de scrisori îndoliate, sosite la București, Cluj, Iași, Rupea, și din alte părți, aflăm că „Sărmanul domnul dr. Bidu a suferit ca un martir”²⁰ (Eugenia și Tiberiu Brediceanu, București, 30 XII 1967) iar Ana Voileanu-Nicoară, profesoară și pianistă de renume, transmitea doamnei Mela, soția îndurerată a celui care a fost dr. V. Bidu: „Știu că a fost un om de valoare și că boala îndelungată fără leac de care a suferit l-a răpit dintr-o activitate binefăcătoare pentru semenii săi, schimbându-i viața în chin pentru dânsul și pentru D-ta” (Cluj, 12 I 1968)²¹.

Viața și înfăptuirile dr. Valeriu I. Bidu din perioada interbelică, ca medic și prefect în fostul județ Trei Scaune, om de inițiativă și reprezentant devotat al „Astrei” la Sfântu Gheorghe și Târgu Secuiesc, sau la Bazna și Sângiorgiul de Pădure, merită, desigur, a fi evidențiate și luate ca exemplu. Numele său poate fi evocat fie printr-o expoziție muzeală, fie într-o carte al cărui conținut va determina noi deschideri și apropieri nebanuite între oamenii de bine, între diriguitorii noștri contemporani: cărturari și politicieni, oameni de inițiativă și probitate morală.

Până la împlinirea unor astfel de momente să aprindem, mereu, pentru dr. Valeriu Bidu câte o lumânare în toate locurile unde a izbutit dar și acolo unde a fost împilat și marginalizat, fără rezervă.

Constantin Catrina

Note

1. LUCIAN PREDESCU, op. cit., 102.
2. IOAN LĂCĂTUȘU, op.cit., p.21-25
3. Pentru îndeplinirea profesiei de medic primar, Valeriu Bidu tipărește la Dicosânmartin, în Tipografia Românească S.A., 1923, o listă (un Curriculum Vitae) de titluri și lucrări reprezentative, dovadă a investigațiilor și a reușitelor sale profesionale în domeniul medicinei.
4. Bibl. Arh. Bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, Fondul Valeriu Bidu, nr. inv.500.
Într-o altă corespondență nedatată dar legată evident, de aceeași dată în care președintele, preotul Ioan Rafiroiu, își făcea cunoscută recunoștința profundă față de reușitele predecesorilor săi, aștristii din Târgu Secuiesc, se spune: „*Iubite Dle președinte, Sunt profund impresionat de dovezile de simpatie pe care asoc.[iațiunea] "Astra", Desp.[ă]rțământul Tg. Secuiesc îmi dă prin trimiterea diplomei de onoare. Este pentru mine o deosebită satisfacție de a vedea că sămânța ce am aruncat a dat roade din cele mai bune de când asociațiunea are în fruntea ei pe distinsul președinte. Vă mulțumesc pentru diplomă și cartea de legitimație...Col.[onel] Basarabescu*” (Fond V. Bidu, nr. Inv. 435.).
5. IOAN LĂCĂTUȘU, *Spiritualitate românească și convingere interetnică în Covasna și Harghita*, Sfântu Gheorghe, Edit. Eurocarpatica, 2002, p 85-93.
6. Fond V. Bidu, nr. Inv. 448.
7. Idem, nr. Inv. 450.
8. NICOLAE IORGA, *Spiritul politic și literatura în epoca Unirii*, București, Tipografia Jockey-Club, Ion C. Văcărescu, 1915, p.28.
9. Fond V. Bidu, nr.inv.(Aviz).
10. TIBERIU BREDICEANU, *Romana. Epoca și istoricul acestui dans*, în *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, nr.25, 30 III; nr 30, 4 V și nr. 31, 8 V, 1941; EMILIA COMIȘEL și VASILE COCA, *Romana-primul dans românesc de salon*, în: *Stud. Muzical.*, vol XVII, București, Edit. Muzicală, 1983, p. 273-284.
11. TIBERIU BREDICEANU, *Scrieri*, București, Edit. Muzicală, 1976, p.150.
12. IOAN LĂCĂTUȘU, *Personalități din Covasna și Harghita*, Cluj-Napoca, Edit. Carpatina, 1998, p. 21-24.
13. Idem, p.23.
14. Fond V. Bidu, nr. Inv. 580(cioarnă în creion).
15. Idem, nr. Inv. 544.
Români sau maghiari îi aduc lui V. Bidu repetate aprecieri așa cum găsește de cuviință și medicul Szücs L. Francisc din Tg. Secuiesc: „*Puțini oameni pot spune, că timp de 10 ani au făcut atatea lucruri netrecătoare și frumoase, ca Domnul Prefect. Putem spune, că din micul nostru Spital ați făcut un Spital modern, chiar un Sanatoriu și cu specialitatea Dvs. ați dobândit un renume mare. Mulți și mulți oameni binecuvintează pentru salvarea lor*” (Fond V. Bidu, nr. Inv. 432).
16. Fond V. Bidu, doc. Necatalogat.
17. Idem.
18. Fond. V. Bidu, doc. Necatalogat.
19. Idem, nr. Inv. 587
20. Idem, nr. Inv. 549.
21. Idem, nr. Inv. 487.

Abstract

Dr. Valeriu Bidu (1895-1967). Notes and correspondence

Very few official facts were known, before December 1989, about Dr. Valeriu Bidu, Certificated medic, who had his specialization in Paris. After enrolling himself in the Romanian Army, in November 1916, Valeriu Bidu is named, in December 1922, primary doctor at the Hospital from Târnăveni. After less than two years, in 1924, he is transferred to the Hospital from Târgu Secuiesc. His name is associated in the Covasna region, until 1940, to the noble activity of "the rebirth of the Romanian national life", which he developed as member of the ASTRA association, as prefect of Trei Scaune County and constant sustainer of the Orthodox Church.

Beginning with the mourning fall of 1940 and until 1944, Valeriu Bidu was primary doctor at the Hospital from Târgu Neamț. The years to follow 1948 brought him a permanent anxiety and deep bitterness, since he found himself imprisoned at the Danube – Black Sea Canal, then his consulting room was taken away, and he was forced to do things inconsistent with his specialisation, such as a salesman at the grocery store.

The life and achievements of Dr. Valeriu I. Bidu in the inter-war period, as a doctor and prefect in the former Trei Scaune County, a man full of spirit and devoted representative of the ASTRA from Sfântu Gheorghe and Târgu Secuiesc, Bazna and Sângeorgiu de Mureș, fully deserve to be emphasized and taken as example. His name may be evoked through an exhibition or in a book, which would open new horizons and unexpected closeness among the most influential people of our times, including our leaders: scholars and politicians, people full of spirit and moral probity.

Doc. 1 - Corespondență expediată de protopopul Ioan Rafiroiu

Târgul - Săcuiesc la 4. XI. 1934
 Domnule Prefect !
 Primiti vă rog expresiunea senti-
 mentelor mele cele mai sincere cu oca-
 zia aniversării de 10. ani a activi-
 tății rodnice și frumoase. DV. ca medic
 primar al Spitalului Public buca din
 orașul nostru -
 Cu tot respectul
 Mărgărită Velin.
 avocat.

Doc. 2 - Cuvinte de apreciere semnate de un avocat din Târgu Secuiesc

Domnule Prefect.

Fiind bolnav, cu cel mai mare regret nu pot lua parte, azi, la serbarea aranjată în onoarea Dvs.

Cu ocazia împlinirii de 10 ani în conducerea Spitalului nostru, nu pot pierde ocaziunea că să nu închin steagul dragostei și al recunoașterii.

Știu foarte bine că alți, mai onorabil și frumos vor aprecia meritele Domnului Prefect, cu ocazia mării Spitalului Public. Eu nefiind orator, numai sentimentul meu pot exprima, că, Dumnezeu să dea Dvs. sănătate în mulți ani, să fiți și mai departe tot așa de însuflețit și capabil de muncă pentru binele public.

Puțini oameni poate spune, că în timp de 10 ani a făcut atâtea lucruri netrecătoare și frumoase, că Domnul Prefect.

Putem spune, că din micul nostru Spital ați făcut un Spital modern, chiar un Sanatoriu și cu specialitatea Dvs. ați dobândit o renume mare. Mulți și mulți oameni binecuvântează pentru salvarea vieții lor.

Dar nu numai că Primmedic al Spitalului nostru ați cfeat lucruri netrecătoare, ci că Președintele Comisiei de Interimare, căci construirea Abatorului se leagă tot de numele Dvs. Strada Gării ați înzestrat cu o lumină electrică într un știl ales și ați desfășurat o mare activitate în serviciul sanitar al orașului.

Că om ați înflorit biserica și prin amabilitatea Dvs. ați câștigat mulți credincioși și prieteni.

Noi, care locuim în strada Gării, cu mare bucurie am luat notă numirea Dvs. că Prefect al Județului nostru și acum putem spera că strada Gării, strada cea mai frecventată al orașului nostru, vă fi pavată, ce dacă nu s'a făcut până acum, se vă face mai târziu.

Încăodată cer binecuvântarea lui Dumnezeu pentru activitatea Dvs. în viitor.

La mulți ani !

Târgu Săcuiesc, 4 Noembrie 1934.

Valeriu Bidu
Szűcs L. Francisc

*Scrisoare trimisă la 12 Dec. 1943 pe calea
Hramului Paraschivului din Spitalul
Sf. Moaște.*

În această zi solemnă, când după o veche tradiție, ne-am adunat să serbăm pe făcătorul de minuni și tămăduitorul suferințelor, pe Sft. Spiridon, care este patronul Spitalului nostru, sărbătorim totodată și rezultatele unei munci de 3 ani de zile închinată ridicării și reînfloririi acestei Instituții.

Ruinarea și degradarea acestui frumos și monumental așezământ, ctitorie a Sf. Mnaastiri a Nemțului, până la desființarea lui întâmplată în anul 1937, când Spitalul a fost închis, a fost cea mai mustrătoare ingrătitudine a generației noastre, față de memorie pioasă și recunoștință ce-o datorăm acelor suflere nobile, cari au ridicat cu mintea lor luminată acest superb așezământ de alinare a suferințelor, care în timpul său a fost o fală a Moldovei.-

Zidurile solide ale acestei clădiri a supraviețuit îndoleața omenească, și a așteptat cu încredere venirea unor timpuri mai bune, pentru a putea fi iarăși redat scopului pentru care a fost creșt de generoșii săi întemeietori.-

Doamnelor și Domnilor, permiteți-mi ca în acest cerc intim și amical, să fără a fi considerat ca lipsit de sentimentul modestiei, să înfățișez activitatea desfășurată în această perioadă de 3 ani de zile oferindu-vă câteva date din realizările obținute.-

În prima linie, cu o voință de fier și trecând peste toate piedicile, s'a introdus spiritul nou al timpurilor ce le trăim, adică ordinea, disciplina, dragostea de muncă, cinstea și buna rânduială administrativă, și apoi înlăturând formalismul birocratic, paralizator al oricărei inițiative și progres, s'a trecut la realizări imediate, prin inițiativă și răspundere personală, în ciuda timpurilor grele de război ce le trăim, cu un personal redus ca număr, și în bună parte mobilizat fără de nici un sprijin material de sus, și nu totdeauna înțeles de cei chemați, s'au făcut însemnate realizări de ordin medical, gospodăresc și administrativ cari i-au redat toată splendoarea de odinioară a Spitalului nostru.-

Astfel s'a refăcut și amplificat canalizația și alimentația cu apă și s'a aranjat buna ei funcționare chiar și în timpul iernii.-

Sala de operație s'a înzestrat cu tot utilajul și instrumentarul necesar, s'a înființat un laborator de Röntgen, laborator de analize, farmacie, odăi de baie, apă caldă pentru bolnavi, oloasta anglo-saxoni, camera de rezervă frumos mobilată pentru bolnavii de clasă, locuința pentru personalul adminis-

JUDEȚUL NEAMȚ

Stăreția

Nr. _____

Diale

Blai Dr Bidu - Directorul Spitalului
Tg Neamt.

Primiți vă rugăm, domnule Director, cele mai vii mulțumiri pentru invitația ce ați bine-voit a mi-o face de a lua parte la slujbele religioase cu ocazia hramului parohialului dela Spitalul Tg Neamt.

Regret mult că nu-mi permite sănătatea ca să iau parte personal. Având însă în vedere strănsele legături între acel spital și marea noastră, nu numai pe baza actelor de ctitorie și și cele ale strănsei pînă în zilele noastre și de. am găsit de bine ca să dau delegație să reprezinte Marea noastră în această ocazie, în profesor Victor Ofog, Colegiul mare al H. M., însoțit de doi discipoli slujitori, care vor lua parte și la oficierea slujbelor religioase în sobor (H. liturgic, sf. masă) împreună cu preoții de acolo. După terminarea H. slujbele B. C. lor, voi împărți, cu încuviințarea D. și diferite cărți pe la bolnavii din spital donat de partea Mării.

Dozându-vă numai bine și sănătate D. și stimatei noastre, primiți vă rog alături sa noastră considerație

Astius Victoriu - Șeful H. M. Neamt.

București 30 02

Dragă Mălo și iubile Valer,

Am primit cu mare veselie oareca ta/dată în 25.V, dar stampila poștei Brașov e 24.V, prin urmare - numai în 27 ai pus-o la cutee) așa că făcui în realitate numai 27. Brașov - București. La fel, a făcut 2 zile o scrisoare primită, tot așară din Cluj, în legătură cu cartea mea care se apasă la Epila. -

1) Ință de toate vreau să vorbesc despre capul lui Valer.

Foarte multe paralizii mai ușoare, spun doctorii bucurăteni, s-au vindecat radical - în cel răcit. Așa va fi și capul cu mîna a lui Valer. Prin urmare, nu e de disperat, din contra să aveți convingerea fermă, care ve refăce încrederea de-a vîrstă în vîndicarea e - esențială. Prima condiție e să și redobîndeați greutatea corporală. Printre altele, dați și ulei de pește cel mai mult în acei lipici și meseu să bea cît un pahar sau o ceașcă de lapte. Nu uita, că doza e ună și jumătate, îngrășă foarte mult.

Că să și alungeze uretul și grăbierăile, nu și să înceapă a citi lucruri și șoare și distractive. Să înceapă, să n bibliotecă sunt destule cărți de literatură ușoară. Dacă e cu mîna cu a căia, să înceapă să-i citească, dară lui îi dănește grav și o facă singur.

Cu un cușnit, să tot se crezi că e necesar, ca omul să și înceapă încrederea în sine și să se autoconvîngă că va redeveni tânăr.

În cel răcit cu tot dragul și-l îmbrățișă din departare, pînă cînd va veni vremea să pot fi aproape de el și să contribuă și eu cu ceva la ameliorarea lui.

2) Aș vrea a pleca împreună cu cunoscuții-10, Virginia Cernea, la Turme Măgurele, pentru că și nonorosită de ea, plînge în trată bună vremea și nu se poate împăca cu moartea lui Liviu, cu care au trăit o viață întregă în înțelegere și armonie. Și el și ea sunt (adevărat sau pot) fete doborâte și blînde și s-au înțeles în toate privirile. Așa, c-o rămasă singură nu se mai știe de ce și și se simte foarte nefericită.

Novoculci e doctorita, fel-10, care lucrarea frumoasă și cîntăre un bănuț, căci pentru Virginia va fi vr-o 200 de lei. (!?)

„Urmele” Basarabiei în viața și activitatea lui Romulus Cioflec

Considerații preliminare

Volumul *Pe urmele Basarabiei*, al scriitorului Romulus Cioflec, nu este numai o carte de memorialistică, ci este o carte a crezului autorului despre națiunea română, prin ce are ea specific în Basarabia, o carte a identității autorului cu speranțele și idealurile basarabenilor dintr-o perioadă dificilă a istoriei acestei provincii românești atât de amarnic vitregită de soartă. Cât de prezentă a fost Basarabia în viața și activitatea lui Romulus Cioflec vom încerca să demonstrăm în continuare prin „urmele” lăsate în opera sa, în arhive, în presa vremii, în mărturisirile contemporanilor, în diverse volume etc.

La 34 de ani, cât avea la vremea când lua drumul Răsăritului, Romulus Cioflec debutase în literatură cu volumul de povestiri *Doamne ajută-ne!* (1907), publicase în importante publicații ale vremii, fusese învățător în județul Prahova, bibliotecar al Academiei Române, redactor-șef la ziarul *Românul* din Arad, terminase Facultatea de Litere și Filozofie din București. Primul război îl găsește profesor în nordul Moldovei, la Pomârla, jud. Dorohoi.

Romulus Cioflec – martor ocular al revoluției de la Petrograd

În toamna anului 1916, pornește într-o călătorie „pe drumuri fără luminiș” (titlul primului capitol al volumului *Pe urmele Basarabiei*), cu gândul de a-și căuta familia plecată din Transilvania în refugiu, dar, spunem noi, mai mult din imboldul, neostoit toată viața, de a călători. În perioada războiului, mijloacele de transport nu erau deloc comode, încât călătoria o face, mai întâi, într-un car cu fân, dinspre Onești spre Iași, apoi cu trenul „o săptămână încheiată”, iar „din văgăunile cele mai de sus ale muntelui, unde de dimineață iar se măcinau oameni, răsuflarea grea a pământului venea după noi în răbufniri surde...”.

În Iași, Romulus Cioflec trece pe la redacția *Vieții românești*, pentru a afla noutăți din Răsărit, mai ales despre război. Nu va zăbovi mult deoarece arde de nerăbdarea informării directe, de la sursă. Traversează cu trenul Basarabia, care „se scufundă în negura răzvrătită de vânturi”, și merge direct la Petrograd, din dorința de a se afla în mijlocul

evenimentelor. Ajunge la Petersbug-Petrograd la 23 februarie 1917 și vede revoluția „pe viu”, participă ca martor ocular la evenimentele care se derulau acolo, notându-le ca atare:

„Sâmbătă, în 25 februarie, (strada) *Nevschi geme de mulțimea care se revarsă în valuri (...). Sunt în stradă toți gata să smulgă viitorul din mâinile tiranilor. Va fi ori revoluția biruitoare ori represiunea grozavă. Valul înapoi nu mai poate da. Drumul întoarcerii nu se mai cunoaște.*

Jocul primejdios din ajun reîncepu, ca într-o arătare de vis și în proporții neașteptate. Marea stradă geme, huieste de strigăte, de țipete, de invective, de îndemnuri, de frânturi de discursuri – și cravalul se tot mută, amuțește, izbucnește iarăși și iar se mută”¹.

Opinia că Romulus Cioflec „dă câteva pagini memorabile valabile astfel pentru zugrăvirea oricărei revoluții” a fost exprimată de curând de cercetătoarea Carmen Brăgaru, care menționează faptul că, în capitolul *Revendicările moștenirii*, din volumul *Pe urmele Basarabiei*, autorul se dovedește „a fi un fin psiholog. Toată situația de după prăbușirea țarismului este descrisă nu în termenii unor informații istorice, împănate cu citate din diverse documente ale momentului, ci printr-o analiză foarte pertinentă a mizelor fiecărui grup important de participanți”, surprinzând „imperceptibila trecere de la o orânduire la alta, cu tot ce decurge de aici”².

În „cetatea răzvrătită a negurilor”, Petrograd, unde „o răsuflare grea învăluie orașul”³, Romulus Cioflec are o surpriză care anticipează evenimentele la care va participa în Basarabia: întâlnirea cu doi basarabeni, unul bălțean, altul sorocean, lângă podul Anitciov „cel cu caii de bronz de pe canalul Fontana”. Erau „doi soldați nearmați, bărbați în puterea vârstei”. La întrebarea dacă sunt basarabeni, rămân „cu ochii căscați și cu gura întredeschisă de bucuria neașteptatului eveniment, (...) cată pe un moment muți la mine și răspund amândoi într-un glas: *besarabeni!*”. Remarca naratorului nu este lipsită de bucurie: „Cu toate că trecusem prin Basarabia, ei sunt cei dintâi români basarabeni cu cari am putut vorbi”⁴.

Romulus Cioflec – „slujitor” al vieții culturale în Basarabia

În ziua de 5 martie 1917, Romulus Cioflec s-a despărțit de Petrograd și „după atâta drum în necunoscut, prin largă străinătate a oceanului rusc, pășesc pe pământul Basarabiei revoluționare” (capitolul *Basarabia revoluționară*). De fapt „pășește” în Chișinău. Impresiile despre oraș sunt sintetice, corecte, ale cunosătorului care prezintă specificul localității: „Orașul e bine rânduit, croit în felii patrate, cu străzi largi, drepte, zidit solid, din larg și pe pantă, să fie curat și plin de soare”⁵. Grădina publică a fost și este și astăzi locul cel mai cunoscut – bustul lui Pușchin exista și atunci: „În mijlocul unei alei străjuiește sus, cocoșat pe un soclu înalt și îngust ca un par, bustul în bronz, minuscul, sluțit de omăt, al lui Pușchin, ca un semn de întrebare”⁶. La începutul secolului existau în Chișinău câteva clădiri impunătoare, adevărate opere de arhitectură, pe care desigur le-a admirat și scriitorul născut la Araci, ca de exemplu, clădirea primăriei, fosta Dumă orășenească, „cea mai mândră clădire”, și biserica grecească „Sf. Panteleimon”, ambele monumente de artă (vezi anexele), aparținând cunoscutului arhitect Alexandru Bernardazzi (1831-1907)⁷. În mod sigur, Romulus Cioflec a fost în biserica „Sfântul Ierarh Nicolae” (arhitect V. N. Țăganko, sfințită în 1901, vezi anexa), în august 1917, când, din această biserică, a fost petrecut spre locul de veci preotul-poet Alexei Mateevici⁸, prezentat în volumul *Pe urmele Basarabiei...*

Ajuns în Chișinău la 10 martie 1917, Romulus Cioflec merge direct la *Cuvânt moldovenesc*, unde avea vechi prieteni, cunoscuți la Iași, în urmă cu nouă ani, bătrânul Nicolai Nicolaici Alexandri și tânărul Pantelimon Halippa. „Nu ne-am văzut de multă vreme și ne întâlnim în vremuri neobișnuit de grele pentru românimea de pretutindeni. În primele clipe nu putem lega vorba și ne deschidem drum cu tăcerea mută...”⁹. Prietenii, „puși acum de război și revoluție la sarcini și răspunderi neașteptate, covârșitoare”, sunt bucuroși când Romulus Cioflec răspunde dorinței lor de a rămâne și de a intra „în luptă cu buchile”. Prin urmare, chiar din prima zi, s-a angajat la redacția *Cuvântului moldovenesc*, asemeni multor refugiați transilvăneni, mai ales, care au reușit să obțină servicii, încadrându-se în viața publică a Basarabiei, unii participând activ la acțiunile politice ale românilor basarabeni.

Chiar în prima zi, seara, are loc un sfat moldovenesc, unde moldovenii „sunt convocați pentru afaceri comunale, dar vor vorbi și despre chemarea Basarabiei în fața evenimentelor” (p. 207).

Reacția „moldovenilor” în fața ardeleanului este notată în mod obiectiv, cu o notă comic-amară: „Aproape toți întâlnesc întâiași dată un ardelean – ba încă pe unul care-i informează despre mersul revoluției și despre izbânda ei la Petrograd... Toți mă examinează lung și atent, mă provoacă să vorbesc și se miră cum nu ne-am putut cunoaște până acum, dacă suntem chiar la fel...” (p. 207).

Romulus Cioflec rămâne la *Cuvânt moldovenesc*, scrie diverse articole, dar și ajută la realizarea „hainei” cu alfabet latin a publicației. Este conștient că existența ziarului în atmosfera revoluționară a fostului imperiu este dificilă, consemnând exact starea de spirit care exista în capitala Basarabiei:

„În vreme ce la Chișinău, vântul revoluționar se întetește mereu pătrunzând tot mai mult în arterele de viață ale fostei gubernii împărătești, *Cuvânt moldovenesc*, neobișnuit cu asemenea intemperii, plutind la început fără o orientare sigură, aci se pierde după valuri, aci se arată în zare... Dar, în cele din urmă, tot de acolo trimit moldovenii guvernului vremelnic o mărturisire de bucurie moldovenească pentru răsturnarea fostei obłuduri țariste și de nădejdi pentru așezarea Rusiei pe așa temelii, încât să le fie asigurat și lor dreptul la viață națională... Acest demers, pentru început destul de îndrăzneț și care pe povățuitorii Rusiei libere și mari îi irită, ca și cățelușul din fabulă, n-a primit nici un răspuns, ba încă nici un ziar n-a luat notă de „hiritisirea” moldovenilor” (p. 210).

Capitolul *Slujitori ai cauzei modovenești* (p. 221-224) prezintă situația grea în care se aflau slujitorii cauzei naționale din Chișinău. Manifestările spontane din afara capitalei dau un impuls favorabil mișcării naționale, care altfel ar fi fost „biruită de timiditate în fața strigătului de biruință al revoluționarismului rusesc impetuos și totuși adesea șubred din stolița (capitala- n.n.) Basarabiei”. La Chișinău, gazeta moldovenilor, *Cuvânt moldovenesc*, „e pipernicită, ca un copil crescut în sărăcie și năpăstuire – cu toate că-și duce viața într-un cartier boieresc. E bisăptămănală, rustică și timidă față de cotidianele din Chișinău, cu cari nu se poate prinde la harță... Nici nu s-ar încumeta. Nu mai vorbesc de cele mari de peste Nistru, scrise în graiul „intelighenții” și

cu mare aparat”. Nu numai că Romulus Cioflec înțelege și prezintă exact realitățile perioadei, dar, venind din Ardeal și cunoscându-i istoria, realizează o interesantă comparație între *Cuvânt moldovenesc* și *Gazeta de Transilvania*: „Față de acestea (ziarele mari de peste Nistru, n.n.) Cuvântul moldovenesc e ca și *Gazeta Transilvaniei dinainte de 1848 în comparație cu zierele vieneze – așa că prin acei cari ne scriu ori vin pe la redacție, simțim noi că suntem mulți, cu toate că tare suntem puțintei*”. Remarcăm faptul că Romulus Cioflec s-a integrat în grupul celor de la *Cuvânt moldovenesc* („noi”) și că, prin umorul specific, constatat în toate operele sale, face haz de necaz, însă este optimist.

Prea multe articole nu cunoaștem, până în prezent, că ar fi semnat R. Cioflec în *Cuvânt moldovenesc*. Amintim: *În Petrograd în zilele revoluției*, în *Cuvânt moldovenesc*, IV, nr. 24 din 22 martie 1917. În paginile aceluiași număr, Romulus Cioflec a publicat un articol intitulat *Preoțimea noastră în clipa de astăzi*, semnat *Un mirean*¹⁰, în care consemnează rolul important pe care trebuie să-l aibă preoții, este necesar ca aceștia să se afle în primele rânduri în mișcarea de emancipare națională și politică a românilor basarabeni: „*acum a sunat ceasul al unsprezecelea și vrem din toată inima, ca această izbândă, pe care ne-o dă Dumnezeu și ne-o îngăduie oamenii, s-o dobândim cu preoțimea în frunte! Preoți aveți cuvântul!*”.

O altă publicație importantă la care a colaborat Romulus Cioflec este *Sfatul Țării*. Cercetările efectuate până în prezent evidențiază doar două articole semnate Romulus Cioflec, însă prezența numelui intelectualului din Araci în paginile publicației este mai numeroasă prin informații culturale diverse. Titlurile celor două articole sunt: *Aristocrația viitorului* în nr. 11 din 7 aprilie 1918 și *Zile de urgie. Amintire de la moartea dramatică a lui Murafa și Hodorozea*, publicat în nr. 112 din 21 august / 3 septembrie 1918¹¹. O serie de activități culturale desfășurate de Romulus Cioflec în perioada 1917-1918 le aflăm din gazeta *Sfatul Țării*. Astfel, numărul din 12 mai 1918 comunica cititorilor că, în ziua de duminică 6 mai, Universitatea Populară din Chișinău a organizat un „*matineu de pomenire*” al scriitorilor George Coșbuc și Barbu Delavrancea, de curând trecuți la cele veșnice, în cadrul căruia Romulus Cioflec a vorbit despre George Coșbuc, iar Petre V. Haneș, despre Barbu Delavrancea. Mențio-

năm că Romulus Cioflec a fost unul dintre fondatorii Universității Populare din Chișinău, 18 februarie 1918, alături de alți cunoscuți intelectuali ai vremii.

Ziarul *Sfatul Țării*, din 23 august / 5 septembrie 1918, anunță că participanții la matineul din 19 august 1918 al Universității Populare au adunat 1372 de lei pentru monumentele ce urmau a fi ridicate pe mormintele lui Alexei Mateevici, Simion Murafa și Andrei Hodorozea. Printre donatori au fost Romulus Cioflec și fratele său, Silvestru Cioflec.

Chiar de pe prima pagină a publicației *Sfatul Țării*, din 20 februarie / 5 martie 1919, aflăm că participând la matineul din 17 februarie / 2 martie 1919 al Universității Populare, consacrat românilor transnistreni, Romulus Cioflec a vorbit din partea Ardealului. Numărul din 14 iunie 1919 anunța că, la 11 iunie 1919, membrii Asociației Corpului Didactic din Chișinău au decis să înființeze o secție locală a Ligii Culturale, al cărei președinte era Nicolae Iorga. Printre aderenți s-a numărat și Romulus Cioflec. *Sfatul Țării* din 25 decembrie 1919 anunța că, în cadrul adunării generale din 17 decembrie 1919 a Asociației Corpului Didactic din Basarabia, a fost constituit Comitetul Ligii Culturale, Secția din Chișinău, în a cărei componență a fost ales și Romulus Cioflec, alături de Paul Gore, Iustin Frățiman, Leon Boga, Alexandru Ouatul și alții.

La 10 februarie 1919, cum aflăm din *Sfatul Țării* (15/28 februarie 1919), în incinta Liceului nr. 1 de Băieți a avut loc adunarea generală a Asociației Profesorilor din Chișinău. Profesorul Dimitrie Munteanu-Râmnic a prezentat raportul cu titlul *Despre problemele actuale ale școlii noastre și ale corpului didactic*. În cadrul dezbaterilor cu privire la problemele abordate, a luat cuvântul și profesorul Romulus Cioflec.

În perioada 13-20 martie 1917, un grup de 21 de intelectuali grupați în jurul redacției gazetei *Cuvânt moldovenesc* au constituit Partidul Național Moldovenesc, care a condus mișcarea de eliberare națională a românilor basarabeni. Printre cei 21 de membri fondatori, se numără doi intelectuali transilvăneni, Romulus Cioflec și Onisifor Ghibu¹². Ambii au elaborat câte un proiect de program al viitorului partid, au participat la discutarea și adoptarea proiectului de program redactat de comisia creată special în acest scop¹³.

Cărturarii din mediul refugiaților au avut o mare contribuție la ridicarea nivelului de cul-

tură al basarabenilor, mai ales prin activitatea în domeniul învățământului. Basarabeni nu au dispus de școli în limba maternă, fiind obligați de regimul țarist să învețe în rusește. În cadrul diferitelor întruniri s-a insistat, pe lângă alte revendicări sociale, asupra introducerii limbii române în învățământ și scrierea ei cu alfabet latin. S-a ajuns astfel la necesitatea organizării unor cursuri pentru cadrele didactice din școlile primare naționale.

În vara anului 1917, Romulus Cioflec a ținut cursuri pentru învățători. Aceste cursuri au fost organizate, prin străduința lui Paul Gore și Vladimir Herța din Comisia școlară, de Zemstva gubernială, care a oferit 55.000 ruble pentru întreținerea învățătorilor și plata lectorilor la cursurile de vară¹⁴. O comisie, în care intrau Ștefan Ciobanu, Em. Hammer, Onisifor Ghibu, I. Scodigor și Romulus Cioflec, elaborează un proiect de organizare a cursurilor, ce erau socotite obligatorii pentru toți învățătorii basarabeni. Au luat parte la cursuri 418 învățători de la școlile publice din Basarabia. Cu prilejul lecției de deschidere, ținută cu mare solemnitate la 17 iunie, poetul Alexei Mateevici a citit poezia *Limba noastră*. Cursurile sunt evocate de Romulus Cioflec în memorialul său de călătorie *Pe urmele Basarabiei*¹⁵. La a doua serie de cursuri pentru învățători, organizate în toamna anului 1917, „s-au adunat cam 200 de cursiști”, organizându-se „patru grupe de limbă cu următorii lectori: grupa I cu dl R. Cioflec, ardelean, profesor la liceul din Pomârla (România), grupa II cu dl A. Banciu, ardelean, profesor la gimnaziul din Brașov (Ardeal), grupa III cu dl G. Tofan, bucovinean, directorul gimnaziului din Bazargic (România), grupa IV cu dl O. Țopa, bucovinean, profesor la școala reală din Cernăuți (Bucovina)”¹⁶. Lecțiile practice au fost conduse la început de Onisifor Ghibu, „ardelean, inspector al școlilor române greco-ortodoxe din Transilvania”¹⁷, apoi de lectorii de limbă: R. Cioflec și G. Tofan.

Pentru cursurile de vară din 1917, Romulus Cioflec este primul pe lista lectorilor transilvăneni, bucovineni și români, dovedind implicarea sa la buna desfășurare a cursurilor. *Lista este dactilografiată cu alfabet slav; inclusiv numele, și se află la Arhivele Naționale ale Republicii Moldova*¹⁸.

Având în vedere experiența de lector la aceste cursuri pentru învățători, profesorul Romulus Cioflec este preocupat de „*lucrul învățătorilor în afară de școală*”, adică de

activitatea extrașcolară, publicând diverse articole în *Școala moldovenească*, revista Asociației Învățătorilor Moldoveni din Basarabia. Ne vom opri, în cele ce urmează, asupra unui articol intitulat chiar *Lucrul învățătorilor în afară de școală*, apărut în *Școala moldovenească*¹⁹. Considerăm că este un studiu elocvent al dascălului Romulus Cioflec, având la bază experiența dobândită în prestigioasa Școală Normală de la Câmpulung Muscel și în școlile primare din localitățile prahovene, unde a fost învățător. Ne demonstrează totodată aptitudinile, capacitățile și clarviziunea unui cunoscător al învățământului românesc. Autorul articolului începe prin a-și arăta încrederea în „*școala noastră națională*” și în speranța că fiecare sat va avea „*învățători însuflețiți de duhul cel adevărat*”, pentru ca toți copiii moldoveni „*să se împărtășească de binefacerile învățaturii*”. Unele imagini ce-l descriu pe „*învățătorul moldovan*” ni-l divulgă pe scriitorul de mai târziu (exemplele nu-și au rostul în acest loc).

Entuziasmul dascălului este permanent prezent: „*nu se poate o sarcină mai frumoasă decât a învățătorilor moldoveni din zilele noastre*”, „*istoria ne-a găsit în drumul ei; prin noi trebuie să se îplinească poruncile ei*”, „*această pregătire trebuie desăvârșită în timp cât mai scurt, pentru ca moldovenii să meargă în pas cu alte popoare megieșe*”.

Ideile lui Romulus Cioflec privind activitatea extrașcolară (pe care o și numește astfel în două locuri din articol) sunt în concordanță cu experiența învățământului românesc, unele valabile și astăzi. Pornește de la faptul că „*cel dintâiu învățător al copilului este mama, apoi tata - toată familia - și ulița*”. Învățătorul nu este iubit, precum este mama, dar el „*are chemarea și pregătirea trebuitoare de a crește și lumina micile odrasle*”. Accentuează rolul empatiei care trebuie să fie între elev și dascăl, numai așa „*înăruierea e fără asemănare*”. În importanța pe care o acordă sarcinii învățătorului, care trebuie „*să se ostenească să călăuzească și pe ceilalți conlucrători ai săi, cari pregătesc drumul copilului spre școală*”, recunoaștem ceea ce numim astăzi conlucrarea dintre familie, școală și societate. O idee actuală este aceea pe care Romulus Cioflec o acordă celor două „*laturi*” ale activității extrașcolare: „*luminarea sătenilor*” și „*îmbunătățirea stării lor materiale*”. Mijloacele „*de căpetenie*” pe care le-ar putea folosi învățătorii și preoții „*pentru a îmbunătăți starea culturală și materială a*

sătenilor” sunt: predici, șezători, conferințe, coruri, școală pentru adulți, școală complementară, biblioteci, societăți „pentru lupta împotriva beției și a altor patimi”, grădini de legume, ateliere, cooperative. Autorul acestor recomandări este conștient că „e ușor de spus ce trebuie de făcut” și că „e mai greu de știut ce se poate face”, „cum să faci, cu cine să faci și de unde să începi”. Își propune să răspundă la aceste întrebări într-un număr viitor al revistei, fiind încredințat că și alții „se vor mai găsi”, care să contribuie „la lămurirea unor lucruri de însemnătate așa de mare pentru propășirea norodului nostru”. Articolul, în întregime, a fost republicat de curând în volumul *Romulus Cioflec – un ardelean pe drumurile lumii*, ediție îngrijită de Luminița Cornea, Editura Arcuș, 2007, p. 47-50.

Societatea Istoric-Literară din Chișinău, din care a făcut parte și Romulus Cioflec, a fost înființată la 25 martie/7 aprilie 1918, în cadrul unei adunări care a desemnat pe Iustin Frățiman, Ion Nistor, Petru Haneș, Dumitru Munteanu-Rîmnic, cunoscuți cărturari români, să întocmească statutul Societății. Despre fondatorii acestei Societăți, Nicolae Iorga afirma că „și-au adus aminte că sunt români pe vremea când aceasta era crimă”. Ei sunt „propovăduitorii neuitați” ai culturii românești pe mult pătimitul pământ basarabean, „de-o eroică încredere și de sfânt optimism”²⁰.

Organizatorul și sufletul Societății Istoric-Literare, denumită curând după înființare B. P. Hasdeu, a fost eruditul profesor Iustin Frățiman²¹ care, în 1923, devine membru corespondent al Academiei Române. În Prefața la Buletinul Societății Istoric-Literare din Chișinău „B.P.Hasdeu”, vol. I, Chișinău, 1922-1923, se menționează că în „aceste vremuri”, alături de intelectualii băstinași, în Chișinău se adăpostise un însemnat număr de intelectuali pribegi din Vechiul Regat, Transilvania, Bucovina și Macedonia. „Aceste forțe intelectuale unite au creat în Chișinău un mediu cultural-național puternic, care a avut o influență hotărâtoare asupra provinciei întregi”²². În același Buletin (p.341-342) se află Lista membrilor Societății Istoric-Literare „B.P.Hasdeu”, în ordine alfabetică (vezi anexa), unde îi găsim pe „Cioflec R. prof” și „Cioflec C. profesor”. Conform cercetărilor noastre, în perioada respectivă, se afla la Chișinău fratele scriitorului, Silvestru Cioflec, nu Constantin. Nu este exclus să fi fost amândoi, rămâne de cercetat.

Societatea Istoric-Literară „B.P. Hasdeu”,

fondată imediat după Marea Unire, grație obiectivelor propuse și performanțelor atinse pe parcursul anilor de activitate, a jucat un rol important în viața culturală a Basarabiei.

Romulus Cioflec – profesor în Chișinău

Pe lângă activitatea didactică și culturală, Romulus Cioflec este preocupat și de perfecționarea profesională. Exemplificăm prin aceea că, în iulie 1919, își susține, la București, examenul de Capacitate pentru limba română, obținând Certificatul de adeverire a examenului, nr. 71198 din 17 iulie 1919, comisia fiind alcătuită din trei nume mari ale Literelor românești: Ovid Densusșianu, Mihail Dragomirescu și Gheorghe Adamescu. După promovarea acestui examen, devine profesor titular la Liceul Nr. 2 de Băieți, în anul școlar 1919-1920, după ce fusese numit „profesor cu titlul provizoriu” prin adresa nr. 13820, din 25 septembrie 1919, a Directoratului de Instrucțiune Publică din Basarabia, dar pe Statul personal nr. 5 al profesorului Romulus Cioflec, de la liceul mai sus numit, apare corectura: din profesor provizoriu în profesor titular²³ (vezi anexele). În anul școlar anterior, 1918-1919, fusese numit, de la 1 sept. 1918, profesor suplinitor la Liceul nr. 1 de Băieți, devenit, după câțiva ani, Liceul „B.P. Hașdeu”²⁴.

În cinci anuare ale Liceului Nr. 2 de Băieți (devenit, din 1924, Liceul „Mihai Eminescu”), realizate de Alexandru Ouatul, director, profesor de istorie, pentru anii școlari 1921- 1922, 1922-1923, 1923-1924, 1924-1925 și 1925-1926, se află numele lui Romulus Cioflec, ca profesor titular de română, la rubricile: Corpul didactic, Repartizarea orelor, Absențele profesorilor, Orarul săptămânal al liceului, Activitatea extrașcolară, Inspecții școlare. Pe lângă română, Romulus Cioflec a predat și filosofie, în general, între 12 și 16 ore, atât la clasele inferioare, cât și la cele superioare, care aveau două „secțiuni”, modernă și reală. Orarul era lejer, 3-4 ore pe zi. În toți anii școlari menționați mai sus, scriitorul nostru a avut câte două zile libere, sau luni și marți, sau vineri și sâmbătă. Și ceilalți profesori aveau zile libere. Probabil exista un motiv, deocamdată nu-l cunoaștem. Absențe a avut, ca toți ceilalți profesori, și Romulus Cioflec. Cauzele absențelor, după cum apar în anuare, sunt: boală, interes de serviciu și familial.

În cadrul activității extrașcolare, Romulus Cioflec este amintit în anuarul pentru anul școlar 1923-1924, la rubrica Excursiuni, unde din nouă „excursiuni”, una mai mare s-a făcut

în luna mai la București, „*sub conducerea d-lui profesor Cioflec Romulus, cu ocazia concursurilor societății Tinerimea Română*”²⁵. În anuarul pentru anul școlar 1924-1925, la rubrica Activitatea extrașcolară, găsim notat: „*Conducerea cercului literar-istoric a fost încredințată d-lor profesori Gh. Chicu, Alex. Oatul, R. Cioflec și C. Arginteanu. Activitatea cercului s-a desfășurat în numeroase ședințe care s-au ținut în cursul anului. Programul acestor ședințe a fost bogat și variat, conținând conferințe și disertații din toate domeniile, atât ale științelor, cât și din literatură, precum și din diferite demonstrații și lucrări practice*”²⁶.

În anuarul Liceului Nr. 2 de Băieți din Chișinău, pentru anul școlar 1921 - 1922, Romulus Cioflec este trecut la Corpul profesoral și repartizarea orelor, dar nu mai apare la Orarul săptămânal, nici la Absențele profesorilor, deoarece în tot acest an școlar, Romulus Cioflec a avut concediu de studii în Germania, aprobat de Ministerul Instrucțiunii Publice cu nr. 921 – adresa M.I.P. nr.11234 din 24.VI. 1921²⁷. Cu data de 26.XI.1921, nr. 281, s-a înregistrat la Liceul nr. 2 de Băieți, o scrisoare de la Liceul „Andrei Bașotă” din Pomârla - Dorohoi, nr. 246, prin care se solicită adresa profesorului Cioflec, „*ca să-i înaintăm titlul de rentă ce i s-a emis pentru cota de 63 %, pentru timpul campaniei când a contat la acest liceu*”²⁸. În răspunsul dat, se specifică faptul că „*d-l profesor Romulus Cioflec e în concediu pe un an și că în prezent se află în Germania*”, menționându-se adresa: „*Berlin S -W. 48, Friedrich Strasse, no. 24. IV*”²⁹.

Doar în anul școlar 1919-1920 Romulus Cioflec este diriginte, numit la clasa a III-a de liceu. Fratele său, Silvestru Cioflec, în același an școlar, profesor suplinitor pentru specialitatea Limba germană³⁰ la Liceul Nr. 2 de Băieți, este diriginte la clasa I de liceu, conform ciornei unei adrese către Directoratul de Instrucțiune Publică, Chișinău, aflată la Arhivele Naționale ale Republicii Moldova³¹. Ambii sunt implicați în multiple activități extrașcolare, încât n-au făcut față obligațiilor cerute de funcția de profesor-diriginte³².

Uneori, participările sale la înființarea și promovarea unor reviste în Chișinău sau în alte localități din Basarabia erau în detrimentul situației financiare și al prestigiului de dascăl. De exemplu, în 27 aprilie 1920, a plecat de la școala, Liceul nr. 2 de Băieți, fără a cere învoire. Directorul Alexandru Oatul sesizează organul tutelar superior, Direc-

toratul Instrucțiunii Publice, prin următoarea adresă, datată 29 aprilie 1920:

„*Am onoarea a vă aduce la cunoștință că dl profesor Romulus Cioflec de la liceul ce-l conduc a lipsit în ziua de 27 aprilie a. c. de la lecție, plecând din localitate fără a fi fost înștiințat despre aceasta sau să fi fost cerut un concediu, deci dară menționatul profesor a comis o ilegalitate*”³³.

Pe aceeași pagină cu adresa menționată anterior, aflăm însemnarea autografă a directorului: „*a doua zi, sosind la lecție, mi-a comunicat că a plecat, în ziua de 27 aprilie în comuna Peresecina pentru aranjarea unei reviste în Basarabia*” (comuna Peresecina se află în ținutul Orhei). Problema a fost deosebit de serioasă, fapt dovedit de adresa expediată de Directoratul de Instrucțiune Publică profesorului Romulus Cioflec, în data de 11 mai 1920:

„*Fiind informați că dumneavoastră în ziua de 27 aprilie a. c. ați absentat de la cursuri, plecând din localitate, fără a fi cerut concediu în conformitate cu regulamentul legii și circularei D. I. P. 20448 / 1919, vă atragem atenția că asemenea abateri sunt absolut interzise și dorim să nu se mai repete*”³⁴.

Adresa este semnată de secretarul general Ștefan Ciobanu și este echivalentă cu o mustrare scrisă. Menționăm că Ștefan Ciobanu îl cunoștea foarte bine pe profesorul Romulus Cioflec, atât din preocupările comune din perioada realizării Unirii, cât și din cele din domeniul presei, din timpul și de după Unire. Însă regulamentul școlar trebuia respectat, iar exigența era deosebită.

Din cauza multor preocupări cetățenești, profesorul Romulus Cioflec nu a putut face față funcției de diriginte de clasă. Astfel, în data de 3 martie 1920, Directoratul de Instrucțiune Publică, Chișinău, comunică Direcțiunii Liceului de Băieți nr. 2, prin adresa nr. 83, că îl „*desărcinează pe dl Romulus Cioflec din funcția de diriginte de clasă pe ziua de 1 martie a.c. și aprobă, conform cererii dumneavoastră, să fie înlocuit prin dl. Remer pe aceeași dată*”³⁵.

Prin urmare, profesorul Romulus Cioflec se implică cu plăcere în diverse activități culturale extrașcolare, chiar dacă acestea sunt în detrimentul câștigului material.

Severitatea conducerii liceului sau, pur și simplu, strictețea care se impunea, îl determină pe Romulus Cioflec să facă cerere pentru a se învoi două zile de la școală, în perioada examenelor. Este vorba de zilele de 4 și 5

iunie 1920. Autorul cererii recomandă să fie suplinit de fratele său, Silvestru Cioflec, profesor suplinitor, pentru un an școlar, la Liceul Nr. 2 de Băieți³⁶: „Recomand a fi suplinit la aceste examene de către d. Silvestru Cioflec, profesor de limba română la același liceu”³⁷.

Profesorul Romulus Cioflec funcționează la Liceul Nr. 2 de Băieți „Mihai Eminescu” din Chișinău de la 1 septembrie 1919 până la data de 1 septembrie 1926, când a fost transferat la Școala Comercială din Timișoara, conform ord. M.I.P., nr. 68.860/926³⁸, pentru un an școlar, apoi va funcționa, până în 1936, la Liceul German „Loga”.

În 29 iulie 1924, ca profesor la Liceul Nr. 2 de Băieți „Mihai Eminescu” din Chișinău, scrie o cerere adresată Consiliului Orășenesc Sf. Gheorghe, prin care solicită teren, în vederea construirii unei vile, în localitatea-stațiune Șugaș, aflată la opt km distanță de Sfântu Gheorghe. Cererea a fost descoperită de dr. Ioan Lăcătușu la Arhivele Naționale ale Statului din Sf.Gheorghe. Conținutul cererii este următorul:

„Onorat Consiliu,

Subsemnatul, profesor la Liceul Nr. 2 din Chișinău, Vă rog să binevoiți a-mi acorda un loc pentru a construi o vilă la Șugaș – și anume în condițiile în cari s-a acordat până acum.

Îmi iau voie a Vă indica și locul preferit: în partea vilei Nagy Elek sau deasupra vilei primăriei, spre a fi locuința în fața soarelui.

Primiți Vă rog asigurarea considerațiunii mele deosebite,

Romulus Cioflec

Chișinău, Str. Buiucani 51

29 iulie 1924

Onor. Consiliu orășenesc Sf.Gheorghe”

Conținutul cererii dovedește dorința scriitorului de a se stabili în țară, în imediata apropiere a satului natal (25 km), sau pur și simplu dorința de a avea o vilă într-o stațiune montană cu izvoare de apă minerală. După indicațiile date în legătură cu amplasamentul vilei, constatăm că scriitorul cunoaște foarte bine stațiunea Șugaș și apreciază locuințele însoțite. Rămâne de cercetat care erau condițiile acordării terenurilor, având în vedere afirmația: „și anume în condițiile în cari s-a acordat până acum”.

Romulus Cioflec - activitatea literară

Deși are multiple preocupări, Romulus Cioflec nu uită de „îndeletnicirea sa lăaturalnică”, aceea de scriitor. În perioada basarabeană duce o corespondență intensă cu

Garabet Ibrăileanu, conducătorul și animatorul cunoscutei reviste Viața românească, care „prețuia în persoana lui Romulus Cioflec nu numai pe iscusitul prozator, ci și pe bunul organizator al rețelei de difuzare în Basarabia a revistei în cauză”³⁹. Încununarea acestui epistolarum, tipărit în volumul III din *Scrisori către Ibrăileanu* (București, 1973) o face scrisoarea din 20 octombrie 1920, în care Romulus Cioflec menționează, pentru întâia dată, că este preocupat de scrierea amintirilor basarabene: „Pentru că încă n-am altfel de literatură (nuvelă, schiță) și pentru că acum mă ocup exclusiv cu amintirile din Basarabia, trimit pentru Viața românească două capitole din aceste amintiri”⁴⁰. Aceste „capitole” sunt tipărite sub titlul Amintiri din anul Învierii în *Viața românească*: anul XII (1920), nr. 6 (august), p. 370-378; anul XIII (1921), nr. 5 (mai), p. 230-233; anul XIV (1922), nr. 8 (august), p. 240-244. Toate vor intra în volumul memorialistic *Pe urmele Basarabiei. Note și impresii din revoluția rusească*, publicat la un an de la plecarea autorului din Basarabia, în 1927.

Menționăm, în acest context, că Romulus Cioflec a debutat în revista ieșeană *Viața românească* cu nuvela *Domnu Ghiță* în anul 1913 (anul VIII, nr. 10, octombrie, p. 94-97). A mai publicat apoi nuvelele: *Copaci bătrâni* (anul IX, 1914, nr. 3, martie, p. 377-381), *Iocal și dezamăgire* (anul X, 1915, nr. 7-9, iulie-sept., p. 63-67), *Ochiul lui Dumnezeu* (anul X, 1915, nr. 10-12, oct.-dec., p. 92-97).

În 1920, la Editura Viața românească din Iași, îi apare lui Romulus Cioflec al doilea volum de povestiri, intitulat *Lacrimi călătoare*. Criticul literar Mircea Braga, care-i va consacra, în 1982, un studiu scriitorului Romulus Cioflec, se pronunță în legătură cu acest volum în următorul mod: „Raportată la volumul din 1907, culegerea din 1920 nu ne apare ca fiind rodul unei evoluții spectaculoase. Datele inițiale se mențin, regăsind în majoritatea textelor atmosfera idilic-dulceagă, tipuri și semnificații în maniera unei anumite proze a epocii (oscilând nu o dată între sămănătorism și păoporanism, iar sensurile sunt convertite în spirit eticist). (...) Deși *Lacrimi călătoare* încă nu oferă cititorului imaginea concludentă a prozatorului Romulus Cioflec, șansele unui nou drum încep să se contureze. (...) Se simte influența prozatorilor ardeleni, îndeosebi a lui Slavici și a lui Agârbiceanu, dar și prezența criteriilor realiste proprii Vieții românești. Un complex de

*factori, printre care nu în ultimul rând prietenia cu Panait Istrati, va determina orientarea scrisului lui Romulus Cioflec spre acea „formulă” de creație care va asigura, în bună parte, viabilitatea lucrărilor sale ulterioare*⁴¹.

Intelectualii basarabeni au continuat să-l considere pe Romulus Cioflec prietenul lor, integrat problemelor mult încercatei provincii românești, și după plecarea scriitorului din Basarabia. Cu toate că, până în prezent, nu avem date despre legătura cu Basarabia după 1926, suntem convinși că a existat. Singurul exemplu pe care îl dăm acum este prezența numelui scriitorului și a operei sale în paginile revistei *Viața Basarabiei*, revistă lunară, editată de Asociația Culturală „Cuvânt moldovenesc” din Chișinău, director Pan. Halippa, care în *Un cuvânt înainte*, din primul număr, mărturisește dezamăgit că „nici astăzi încă nu suntem deplin stăpâni pe libertatea noastră (...), că și astăzi suntem încă robiți atâtor nevoi, atâtor dureri și unui întineric mare, care nu s-a risipit deocamdată nici sub razele culturii naționale”. Speranța este prezentă în sufletul inimosului om de cultură Pantelimon Halippa: „Avem bună nădejde că *Viața Basarabiei* va fi un răspuns la chemarea vremii și va ajuta procesul de adaptare și creștere a provinciei noastre, în noile condițiuni de viață”.

Chiar în primul an de apariție, 1932, nr. 2 (și următoarele), la colectivul autorilor este trecut și Romulus Cioflec, iar în nr. 12, decembrie, la rubrica Recenzii (p. 61-63), sunt semnalate, cu substanțiale prezentări, volumele *Cutreierând Spania* și *Sub soarele polar*, de basarabeanul G. Rașcu. Spicuim din aceste prezentări:

„Autorul pune în antiteză blândețea, amabilitatea și finețea spaniolă, cu tauromania atât de crudă, pe care au moștenit-o de la romani, descriind magistral de emoționant o luptă în ciroul din Madrid”;

„Domnul Cioflec e un impresionist și reușește a face pe cititori să simtă fiorii de bucurie sau de spaimă ai călătoriei. Nu e un mijloc comod de a scrie o astfel de lucrare, căci pentru a reuși să întreții atenția emotivă, trebuie să ai talentul de a mânui fraza”.

Aflăm din finalul ultimei recenzii o noutate pentru istoria literaturii: Romulus Cioflec avea anunțată, „prin reviste”, o carte despre Macedonia. Ne întrebăm dacă există fragmente, dintr-o asemenea carte, presărate prin vreo gazetă, sau dacă a fost doar un zvon.

În nr. 11, noiembrie, din 1937 al revistei *Viața Basarabiei*, la Recenzii, se află o adnotare la romanul *Vârtejul* de Romulus Cioflec, apărut la Editura Adevărul, 1937, roman care în anul următor, 1938, a primit premiul „Ion Heliade Rădulescu” al Academiei Române, la propunerea lui Mihail Sadoveanu. Adnotarea, din păcate nesemnată, este deosebit de favorabilă scriitorului: „Un stil sobru, lipsit de neologisme; o plăcută înfățișare a satului și naturii carpatine de pe versantul ardelean; o pătrundere măiestrită în psihologia țaranului transilvănean, sărac și dornic de parvenire - iată elementele care susțin schelăria noului roman al scriitorului Romulus Cioflec.

Epoca din preajma războiului și cea din timpul războiului este redată cu talent, iar personagiile pietroase, cu plămada sufletului înrudită cu cea a eroilor de la Termopile, a lui Horia și Iancu, revarsă în sufletele noastre un avânt eroic și o nostalgie după vremile apuse.

Vârtejul domnului Cioflec ia loc alături de cele mai izbutite romane sociale scrise după războiu”.

Revista *Viața Basarabiei*, anul XII, nr. 11-12, nov.-dec., 1943, la rubrica Vitrina cărții, prezintă romanul *Pe urmele destinului*, apărut la Editura Remus Cioflec, București, 1943. Recenzia este semnată de Stelian Segarcea, care arată că „domnul profesor Romulus Cioflec a reușit să arate prin ultimul domniei-sale roman, cât de slab este omul în fața forței soartei sau destinului care-l poartă pe aripele sale capricioase ca pe o mică ființă lipsită de orice putere de voință, (...) orașe și sate pe care autorul ni le descrie cu talentul său de o robustă forță evocatoare. (...) Romanul cucerește prin arta scriitorului, încă din primele pagini, interesul crescând și dezvoltându-se treptat, cu situațiile create prin numeroasele intrigi care țes acțiunea romanului”.

Romulus Cioflec și familia

„Ardeleanul Romulus Cioflec a fost înrudit cu Basarabia nu numai prin multiple fire spirituale, dar și prin căsătoria sa cu Antonina (Antonia) Gavriliță, fiica lui Emanuil Gavriliță, directorul ziarului *Basarabia* (1906-1907), înfocat militant pentru drepturile naționale ale românilor basarabeni din epoca dominației ruso-țariste”⁴². Prin urmare, prin căsătorie, Romulus Cioflec s-a legat mai mult de Chișinău și de Basarabia.

Romulus Cioflec o cunoaște pe Antonia Gavriliță în 1917, la una din consfăturile de seară de la redacția ziarului *Cuvânt moldove-*

nesc, apoi ca participantă la cursurile pentru învățători din vara anului 1917, la Chișinău.

Dacă privim peste timp, în gazeta *Cuvânt moldovenesc*, numărul din 22 noiembrie 1931, închinat aniversării a 25 de ani de la apariția publicației *Basarabia*, la pagina 2, citim un articol, semnat Ilarion V. Verdiș, despre Emanuil Gavrilă și fiica sa Antonina. Din acest articol intitulat *Ciudac* (om ciudat – Emanuil Gavrilă), redăm fragmentul care se referă la Antonina:

„Am fost foarte surprins când venind la Chișinău în anul 1905, am găsit în casa lui coconu Manole o adunare de mai mulți tineri, cari se gândeau la tipărirea unui jurnal în limba moldovenească. La această adunare am fost invitat de dl Gavrilă și, cum am înștiințat, atunci era prima adunare în această chestiune. Nu pot lăsa fără amintire pe domnișoara Antonina Gavrilă – fiică, care puneă tot sufletul în serviciul mișcării noastre naționale. Această domnișoară, cu toate că fiind orfană de mamă din copilărie și căpătând educația în mediul curat rusesc, nu putea vorbi pe atunci moldovenește. Era cea mai înflăcărată naționalistă și știa a găsi mărgăritare acolo unde altul nici n-ar fi găsit. Fiind pictoriță, la expoziția locală, ea a observat un tablou al cărui subiect erau doi boi, odihnind după muncă. Cum îmi spunea domnișoara, actualmente doamna Cioflec, ea a presimțit în traterea subiectului un moldovan. A căutat apoi și a găsit pe autorul tabloului într-un sat depărtat: era dl Colțu, un învățător dintr-un sat sărac și care pe alătura de flacăra iubirii de neam, îl consuma flacăra tuberculozei, căpătată de el din cauza sărăciei”.

Nu avem date despre prietenia celor doi la Chișinău, dinaintea căsătoriei. Remarcăm faptul că, în 1917, Romulus Cioflec nu cunoștea limba rusă, iar Antonina nu știa românește. După câțiva ani, în 1924, scriitorul declară în scris (pe Statul personal) că știe „bine” a vorbi și a scrie limba rusă⁴³. În partea a doua a vieții, Antonina trăiește în România și nu mai are ocazia să vorbească rusește. Cei doi s-au căsătorit în data de 8 septembrie 1922 (cercetările actuale nu ne îngăduie să precizăm localitatea), așa cum reiese din Statul personal al profesorului Cioflec, de unde rezultă și situația profesională a soției: profesoară-„maestră de desen și caligrafie la Școala normală de fete din Chișinău cu leafa respectivă plus trei gradații”⁴⁴.

Privite din afară, relațiile dintre ei au fost deosebit de cordiale. În 1926, au părăsit

Basarabia, stabilindu-se la Timișoara, unde scriitorul avea doi frați profesori. Antonina este, la Timișoara, profesoară de desen, la Liceul „Carmen Sylva”. În vacanțe, veneau împreună la Araci. Tanti Ana, una din vecinele casei părintești, își amintea, în vara anului 2002, că admira frumusețea Toniei, care mergea pe dealuri și picta. Cei doi au călătorit împreună în Spania, în 1927, apoi la Polul Nord, în 1928. Căsnicia lor a durat șapte ani, n-au avut copii. Antonina și-a păstrat numele Cioflec și după divorț, rămânând în bune relații cu fostul soț și cu familia acestuia. Cele două fiice ale scriitorului au cunoscut-o și vorbesc cu plăcere despre ea. S-a pensionat, ca profesor de liceu în 1939. A locuit în București din 1940. Vara „fugea de canicula bucureșteană la Pucioasa, unde locuia cumnata ei, Sonia Gavrilă”. În urma cercetărilor recente efectuate de Maria Vieru-Ișaeu, aflăm că în ultima parte a vieții, a locuit la Pucioasa, unde s-a stins demn, la 24 octombrie 1960⁴⁵.

Concluzii

Profesorul și scriitorul Romulus Cioflec, intelectualul ardelean din Araci, a fost legat sufletește de Basarabia și de basarabeni. S-a simțit bine între ei, și-a făcut prieteni, a luptat pentru cauza lor, pe care o simțea și a lui. Prin activitatea de aproape zece ani desfășurată la Chișinău a dovedit că este un bun prieten al basarabenilor.

În Statul personal completat de Romulus Cioflec la data de 28 iunie 1924, la rubrica „Activitatea extrașcolară” se află scris: „Participarea la mișcarea națională politică și culturală de la începutul revoluției în Basarabia până la venirea armatei române și după aceasta”. Basarabenii l-au apreciat cum se cuvine. Din același document, la rubrica „Ce recompense a obținut”, aflăm că scriitorul a primit deosebit de importante recompense: „1. Medalia „Bărbăție și Credință”, clasa I (Înaltul Decret nr. 3411 din 15 noiembrie 1918), pentru servicii în Basarabia înainte de Unire.

2. Adresă de mulțumire din partea Ministerului Instrucțiunii Publice (nr. 47.233 din 7 iunie 1921), pentru servicii aduse ideii naționale în Basarabia”⁴⁶.

Prin comunicarea noastră, am încercat să evidențiem câteva din „urmele” lăsate de Basarabia și de basarabeni în activitatea și viața scriitorului Romulus Cioflec. Cercetarea trebuie să continue, pentru a se ajunge la elaborarea unui studiu substanțial privind această temă.

Luminița Cornea

Note

1. ROMULUS CIOFLEC, *Pe urmele Basarabiei...*, în volumul LEON DONICI, *Revoluția rusă, Romulus Cioflec, Pe urmele Basarabiei...*, Editura Universitas, Chișinău, 1992, p. 181
2. CARMEN BRĂGARU, *Revoluția rusă repovestită de Romulus Cioflec*, în volumul *Romulus Cioflec – un ardelean pe drumurile lumii*, ediție îngrijită de LUMINIȚA CORNEA, Editura Arcuș, 2007, p. 26
3. ROMULUS CIOFLEC, Op. cit., p. 208 și 189
4. Idem, p. 191
5. Idem, p. 204
6. Idem, p. 105
7. LUDMILA NĂSTASE, *Arhitectul A.I. Bernardazzi – 170 ani*, Chișinău, 2001
8. DINU POȘTARENȚU, *Biserica Sfântul Ierarh Nicolae din Chișinău*, Chișinău, 2002, p. 14
9. ROMULUS CIOFLEC, Op. cit., p. 206
10. Cf. CONSTANTIN STAN, *Activitatea lui Romulus Cioflec pentru unirea Basarabiei cu România (1917-1918)*, în *Angvstia*, nr. 2, 1997, p. 265-272
11. MARIA POȘTARENȚU, *Romulus Cioflec și ziarul „Sfatul Țării”*, în volumul *Romulus Cioflec – un ardelean pe drumurile lumii*, ediție îngrijită de Luminița Cornea, Editura Arcuș, 2007, p. 34-38
12. DINU POȘTARENȚU, *Rolul refugiaților bucovineni, regăzeni și transilvăneni în deșteptarea națională a românilor basarabeni în 1917-1918*, în volumul *Romulus Cioflec – un ardelean pe drumurile lumii*, ediție îngrijită de LUMINIȚA CORNEA, Editura Arcuș, 2007, p. 67-73
13. O. GHIBU, *În vâltoarea revoluției rusești*, București, 1993, p. 17-23; V. HAREA, *Basarabia pe drumul unirii*, Galați, 1995, p. 39-42
14. *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Țării (1917 - 1918)*, ediție îngrijită, studiu introductiv și selecția imaginilor de ION NEGREI și DINU POȘTARENȚU, Ed. Clio, Chișinău, p. 92
15. ROMULUS CIOFLEC, Op.cit., p. 163-298
16. G. TOFAN, *A doua serie de cursuri de limba moldovenească pentru învățători. Cursurile din Chișinău și Bălți*, în revista *Școala moldovenească*, revista Asociației învățătorilor moldoveni din Basarabia, anul I, 1917, p. 189 – 196.
17. G. TOFAN, Op. cit., p. 192.
18. Arhivele Naționale ale Republicii Moldova (A.N.R.M.), fond 1772, inv. 7, dosar 638, fila 49
19. ROMULUS CIOFLEC, *Lucrul învățătorilor în afară de școală*, în revista *Școala moldovenească*, anul I, nr. 5-6, 1918, p. 183-188.
20. N. IORGA, *Neamul românesc în Basarabia*, București, 1997, p. 131,234.
21. N. IORGA, Op.cit., p. 174.
22. Prefața la Buletinul Societății Istorico-Literare din

- Chișinău „B.P.Hasdeu”, vol.I, Chișinău, 1922-1923, p. 3-4.
23. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 39, fila 80; A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 1188, fila 1 (vezi anexele) și A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 1188, fila 13a .
24. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 1188, fila 10
25. *Anuarul Liceului Nr. 2 de Băieți din Chișinău pe anul școlar 1923-1924*, publicat de A. OATUL, director, Chișinău, Tipografia Eparhială, str. Haralambie, 42, 1925, p. 24.
26. Anuarul citat mai sus, p.26.
27. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 1188, fila 15.
28. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 91, fila 60.
31. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 91, fila 61.
32. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 39, fila 70 (vezi anexa).
33. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 39, fila 159.
34. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 64, filele 34, 38 și 39.
35. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 64, fila 38.
36. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 64, fila 39.
37. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 64, fila 34.
38. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 39, fila 70 (vezi anexa).
39. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 64, fila 45.
40. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 1188, fila 12.
41. IURIE COLESNIC, *Basarabia mai are a-i redescoperi pe Romulus Cioflec*, în volumul *Romulus Cioflec – un ardelean pe drumurile lumii*, ediție îngrijită de LUMINIȚA CORNEA, Editura Arcuș, 2007, p. 13-20.
42. *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. III, ediție îngrijită de M. BORDEIANU, VIORICA BOTEZ, GR. BOTEZ, I. LĂZĂRESCU și AL. TEODORESCU, prefață de N. I. Popa, Editura Minerva, București, 1973, p. 43-51.
43. MIRCEA BRAGA, *Des-structurare și re-structurare în volumul Istoria literară ca pretext*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982, p. 69-92.
44. MARIA VIERU-IȘAEV, *Pe urmele ardeleanului Romulus Cioflec...Pe urmele basarabenilor Emanuil Gavrilă și Antonina Gavrilă-Cioflec*, în volumul *Romulus Cioflec – un ardelean pe drumurile lumii*, ediție îngrijită de LUMINIȚA CORNEA, Editura Arcuș, 2007, p. 56-66.
45. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 1188, fila 13a
46. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 1188, fila 13a și A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 1188, fila 14b.
47. MARIA VIERU-IȘAEV, Op.cit., p. 59-60
48. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 1188, fila 13.

Notă: Toate documentele citate din Arhivele Naționale ale Moldovei (A.N.R.M.) se află în copii xeroxate la Muzeul Național al Carpaților Răsăreni.

Résumé

„Les Traces” de Bessarabie dans la vie et l’activité de Romulus Cioflec

Le professeur et l'écrivain Romulus Cioflec, intellectuel de Transylvanie, né à Araci, a été attaché à la Bessarabie et à ses habitants. Par son activité de presque 10 ans (1917-1926) à Chișinău, il s'est montré un bon ami des gens du lieu et il a parlé d'eux dans son volume de mémoires *Sur les Traces de Bessarabie* (1927).

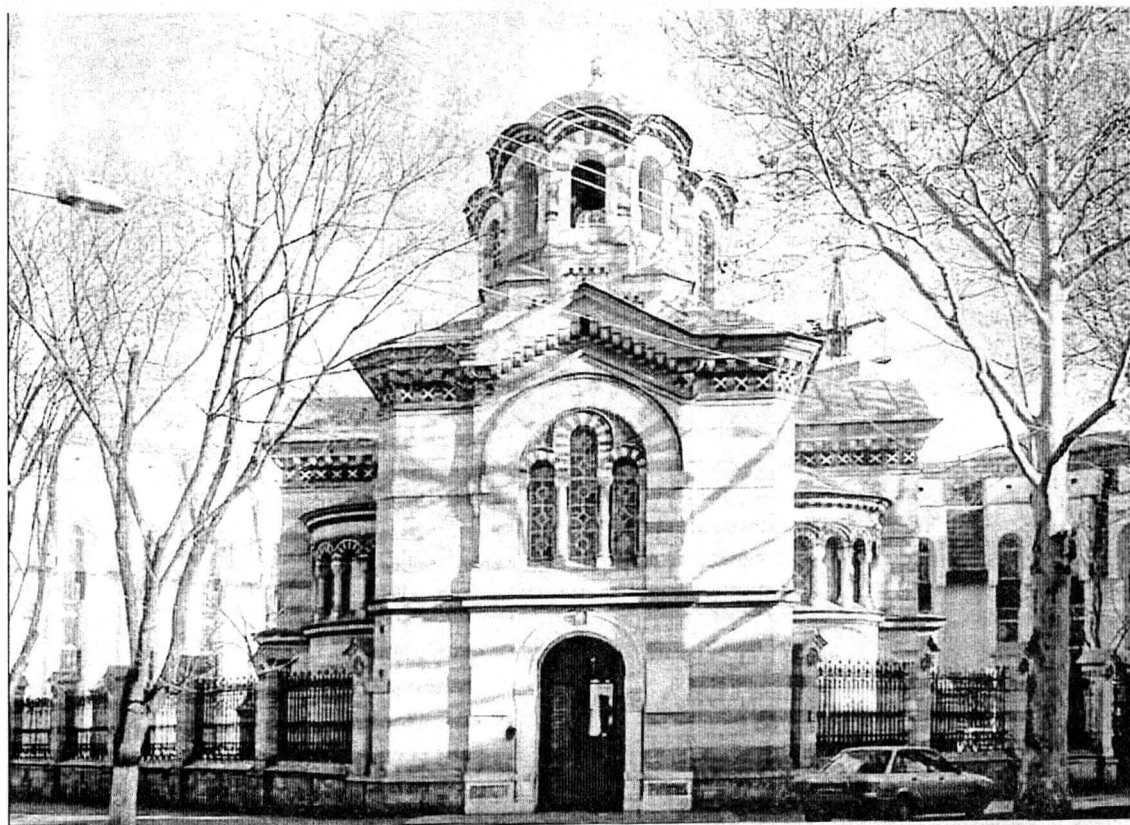
Dans notre étude, nous présentons la contribution de Romulus Cioflec au développement du niveau de culture des gens de Bessarabie en les aidant à imprimer des publications en alphabet latin. Il a réalisé cela en tant que journaliste et écrivain, en tant que lecteur aux cours pour instituteurs de l'été de 1917, en tant que lecteur à l'Université Populaire, en tant que membre de la Société historico-littéraire « B.P.Hasdeu », ainsi que en tant que professeur de roumain au Lycée numéro 1 de garçons (1918-1919) et au Lycée numéro 2 de garçons (1919-1926) de Chișinău.

Romulus Ciofleac a été apparenté à la Bessarabie non seulement par des multiples liens spirituels mais aussi par son mariage avec Antonina Gavriliță, militant pour les droits nationaux en Bessarabie sous la domination des tzars russes.

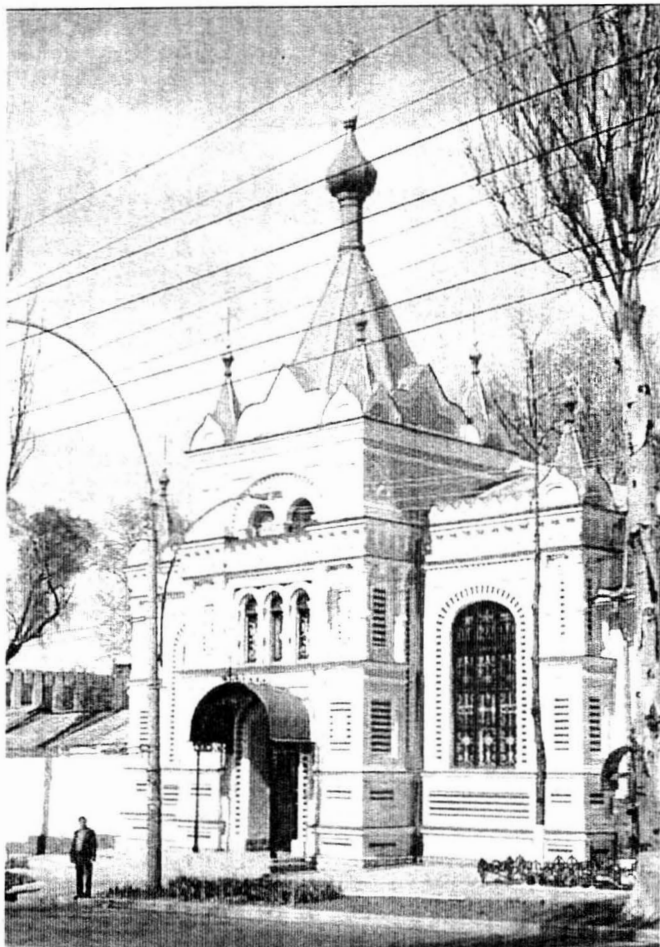
Pour les services rendus à la Bessarabie avant l'Union, Romulus Ciofleac a été récompensé par la médaille « Bărbăție și Credință » (Vaillance et foi) I ère classe et par diverses adresses officielles de remerciements.

Poza 1. Chișinău – Primăria municipiului – arhitect A. Bernardazzi (1831-1907)

Poza 2. Chișinău – Biserica greccască „Sf. Panteleimon” – arhitect A. Bernardazzi (1831-1907)

Poza 3. Chișinău – Biserica „Sf. Ierarh Nicolae”
– arhitect V.N. Țăganko (sfântită în 1901)

-- 341 --

ce iață au fost aprobate de Ministerul de
Basarabia la 14 Aprilie 1918
a fost înscrisă la Tribunalul Chișinău, iar
ații au fost aprobate în ședința publică
Chișinău, secția a II-a, din 22 Ianuarie

c) Lista membrilor Societății Ist. rco-lite are
„B. P. Hașdeu”, în ordine alfabetică

Augustin I. locot; Asiievski I. diacon; Bratescu N. in-
stitutor; Buzdugan I. deputat; Bărca Feodosie, publicist
Banciu Alex. profesor; Bornemisa S. profesor; Boga T.
Leon, profesor; Barbareu Gh. inginer; Brânza Luca. ad-
vocat; Balamece Ep. delegat tehnic în Basarabia; Biciola
I. ziarist; Balceștu Șt. publicist; Buznia Eugenia, profe-
soare; Boureanu Eugeniu, publicist Cuijba Sergiu, publi-
cist; Chiuleanu Simion, învățator; Ciornei N. student;
Cădere M. D. profesor; Curtovici Aurel, subdirector; Cioba-
nu Șt. profesor; Caprița I. profesor; Ciofleac R. prof. Cinea Ap.
institutor; Cristian Mircea, economist; Constantinescu A.
N. profesor; Ciofleac C. profesor; Codrea C. revizor șco-
lar; Gh. Coteanu, doctor; Covata V. avocat; Crenianu
C. inginer; Caza Iiu Gr. deputat; Conta N. Locot. C. Col.
Cazacu I. profesor; Crihan P. institutor; Carțațaru I. stu-
dent; Constantinescu Gr. preot; Dumitriu C. Ion; Das-
calescu Chr. profesor; Dobrescu A. doctor; Dragomirescu
Iuliu, avocat; Dobiaș Gh. Avocat; Dauș Ludovic, advo-
cat; Denize Eugen, avocat; Dascalescu P. I. teolog;
Danilescu Gavril; Erhan Diomisie, Episcop; Erhan Pant.
profesor; Frățiman I. profesor; Frățiman N.; Florian V.
preot; Frățiman Sinclitichia, învățator; Fudulu M; publi-
cist; Gulea Andrei, student; Georgescu S. general; Gulea
Gh. profesor; Georgescu-Vrancea C. magistrat; Grosu
Pavel, medic veterinar; Greciuc V. profesor; Gropa D.
notar; Ghica T. I. Gheorghiu An., învățat. Ghibu O. profe-
sor; Gore Paul, I. P. S. Sa Gurie; Haneș P. Haneș V.
Hurea V. Hamer M. profesor; Halipa N. P. deputat;
Hoiban Șt. învățator; Hondru V. profesor; Ioncu Teodora,
studentă; Imbroane Avram, preot; Ion Teofil deputat;
Iov D. publicist; Ionescu Maria, profesoara; Iliescu Pan-

Doc. 4 - 4. Lista membrilor Societății
Ist. rco-litare „B. P. Hașdeu”, în ordine
alfabetică, din Buletinul Societății istorico-lit-
erare „B.P. Hășdeu”, Chișinău, 1922-1923,
pag. 341

Doc. 5. Buletinul Societății Istorico-literare „B.P. Hașdeu”, Chișinău, 1922-1923 (coperta)

ROMÂNIA

REGISTRUL DE INSTRUCȚIUNE PUBLICĂ
DIN
BASARABIA

Serviciul 111 DIRECȚIUNII LICEULUI de hoște
din 25 SEP. 1919 din Chișinău

Vi se aduce la cunoștința ca în urma reco-
mendațiunii Ministerului Instrucțiunii Publice Direc-
toratul a numit pe Domnul R. Cioflec
profesor cu titlul proveseriu în învățământul secund-
dar al liceului de conducere pentru specialitatea....
Limba Română pe ziua de
1 Septembrie a.c.

Repartizarea orelor i se va face de DV. con-
form regulamentului și ultimilor dispoziției.

DIRECTOR; H. Ciobanu

ȘEF de SERVICIU: [Signature]

Doc. 6. A.N.R.M., fond 1772, inv. 8, dosar 39, fila 80

1946 1

MINISTERUL INSTRUCTIUNII ȘI CULTELOR.
SERVICIUL STATELOR PERSONALE

STAT PERSONAL No. 5

Numele: Romulus Cioflec
Numele de familie: Cioflec
Data nașterii: anul 1918 luna decembrie ziua 20
Localitatea nașterii: Comuna Lujda județul Arad
Nationalitatea: Român în ziua atletoasă profesiei cazino
Căsătorit: da, data căsătoriei ---
Numele și profesia soției ---
Numele și numărul copiilor în viață --- serviciul militar ---
Studii: Universitatea din București 1937-1941
Facultatea de drept No 1110 din
Liceul din București în 1910
No 11136, ordin prin care se anula reșeta la cizme de caraci
1910-1919

Știința în care a obținut titlul:
Profesor suplimentar (direct al catedrei) 19/11/1918, No 6148 (Lucea Arad)
Profesor titular 1819
25/11/1913 No 13220. II. S. P.

Profesor definitiv: ord. No. --- decretul regal No. a din ---
Cu contract ---

1) Numele și prenumele.
2) Sexul și staturile unde funcționează și în ce instituție școlară de învățământ.
3) Funcțiile (cum ar fi: învățător, învățator, profesor, etc.) și locul unde a fost numit în baza examenelor de concurs și în baza examenelor de concurs și în baza examenelor de concurs.
4) Dacă are altă știință în care a obținut titlul și data acestuia și în ce instituție școlară.
5) Dacă are altă știință în care a obținut titlul și data acestuia și în ce instituție școlară.
6) Dacă are altă știință în care a obținut titlul și data acestuia și în ce instituție școlară.
7) Dacă are altă știință în care a obținut titlul și data acestuia și în ce instituție școlară.

ROMÂNIA

ECTORATUL DE INSTRUCTIUNE PUBLICĂ
DIN
BASARABIA

Serviciul ---
din 25 SEP 1918

5

Bacti
Chiriac

Se aduce la cunoștință că în urma recomandării ministrului Instrucțiunii Publice, Direcțoratului a numit pe R. Cioflec profesor cu titlul suplimentar în învățământul secundar al liceului de --- pentru specialitatea --- din data de 1 Septembrie-a.c.

Reparțirea orelor i se va face de --- conform regulilor școlii și ultimilor angajamări.

Lumea văzută prin ochii unui român: Romulus Cioflec „cutreierând Spania”

În anul 1988, la 60 de ani după publicarea primei ediții, la Editura Sport-Turism a apărut cartea *Cutreierând Spania. Impresii de călătorie a scriitorului Romulus Cioflec*, într-o lucrare îngrijită și prefațată de Nicolae Jula.

Așa cum aflăm din *Cuvântul înainte* semnat de editor, reeditarea lucrării lui Romulus Cioflec „este, mai întâi de toate, o restituire” – un act necesar, de justiție literară, care impune recuperarea unor pagini valoroase de literatură, condamnate la o nedreaptă uitare de către critica literară a veacului trecut. Actul recuperator, de restituire a operei realizate de scriitorul Romulus Cioflec în prima jumătate a secolului XX, este motivat prin calitatea neîndoielnică a paginilor de literatură scrise de autorul ardelean – fie că aparțin creației memorialistice, fie că fundamentează linia tradițională a literaturii realiste, continuând seria deschisă de prozatorii Ioan Slavici și Ion Agârbiceanu. Din această perspectivă, publicarea volumului *Cutreierând Spania* este un eveniment editorial semnificativ în viața culturală românească. Cartea scriitorului covăsnean „îmbogățește literatura de călătorie, exprimând un punct de vedere propriu, original și lipsit de complexe față de o temă – Spania – ce a preocupat mințile cele mai luminate ale lumii antice, medievale și contemporane”, spune N. Jula în prefața volumului.

Alcătuind din 13 capitole, al căror titlu indică etapele călătoriei întreprinse de Romulus Cioflec în anul 1927, lucrarea ne oferă imaginea inedită a unei Spanii de la începutul secolului XX, recuperând o istorie recentă a țării pe care lectorul de zi o cunoaște foarte puțin.

Scriitorul se apropie de realitățile înfățișate operând un demers subtil de distanțare obiectivă și receptare subiectivă, filtrând informațiile transmise prin prisma sensibilității auctoriale, ceea ce dă scrierii sale un caracter deopotrivă – plastic și dinamic.

Surprinde în textura cărții lui Romulus Cioflec modernitatea relatării. Fără a încărcă bagajul informațional cu amănunte excesive, autorul abordează dintr-o perspectivă personală realitățile descrise, exprimând atitudinea intelectualului român la contactul cu o civilizație fascinantă.

Calitățile de ziarist și de reporter îi permit acestuia să imprime un ritm alert relatării, adoptând unghiuri diverse de abordare a relației trecut-prezent, fapt care conduce la o reconstituire fidelă a lumii înfățișate, cu peisajul uman și social specific marilor aglomerări urbane moderne.

Scriitorul studiază cu un ochi atent și iscoditor aspecte ale lumii spaniole, mereu atras de amănuntele care dau notă distinctivă acesteia, fără a pierde din vedere viziunea de ansamblu. „Privirea” care îl ajută să pătrundă în interiorul realităților înfățișate este deosebit de importantă. Când gravă, când ironic-surzătoare, ea dezvăluie un Eu auctorial sensibil la amănuntele insolite, o inteligență vie, gata să recepteze noul, ineditul sau specificul. Cartea ne relevă o prezență umană vie, extrem de sensibilă în fața frumosului, dar și conștiința intelectualului confruntat cu problemele majore ale lumii moderne.

În prim-planul atenției călătorului român se află aspectele general-umane ale lumii descrise, printr-o permanentă raportare a acesteia la istoria națională și universală. Cu discernământ, scriitorul decontează judicios elementele de specific național care dau contur istoriei unui popor. Punctul de plecare al observației memorialistului este o temă fascinantă: Spania, cu momentele ei de înălțare și de cădere, contrastul dintre bogăție și sărăcie, amestecul de bucurie și de tristețe ca au hrănit imaginația locuitorilor ei și a celor ce au cunoscut-o direct sau indirect.

Sintetizând un bogat arsenal de cunoștințe, autorul român simte nevoia să generalizeze: „Între popoarele latine ale Europei, spanioii au ajuns într-un fel de apatie de pe urma capricioaselor încercări ale sorții lor bune [...] De fapt, ei nu sunt un popor obosit de trăire și de îmbătrânire. Au mulți copii, au și credință, ca și setea de a-și mai spune cuvântul în lume, cumva, și poate altfel decât odinioară...”¹.

Subiectele abordate de memorialist introduc cititorul într-un univers plin de viață, în care istoria veche a Spaniei se împletește în chip firesc cu cea contemporană. Fie că descrie monumente sau muzee celebre, incluse în orice ghid turistic, ori surprinde

peisajul stradal și mulțimea care umple arterele largi ale bulevardelor, fie că înfățișează zonele centrale ale orașelor sau cartierele lor periferice, locuite de o populație săracă, autorul găsește de fiecare dată suportul pentru observația realistă, ce îi permite să investigheze psihologia socială și comportamentală a spaniolului: „*Piața Zacodover, fără să aibă ceva monumental și prea caracteristic în arhitectură, cu clădirile ei de atâtea ori seculare și cu arcadele sprijinite pe coloane... este în întregime un muzeu. E un muzeu în care se întâlnesc urme de trecerea a atâtor lumi de peste munți și mări, un muzeu în care s-a furșat și viața de azi, cu asinul și cu cătărul și cea de totdeauna, cu aceleași animale. [...] Și tot așa, alături de învechiții stâlpi de bătrâne galerii, se arată micile cafenele de azi, cu stâlpii lor, căroră limpiabotas² le caută picioarele pe sub mese. Ca la Madrid – ca în celelalte orașe*”³.

Autorul identifică notele distinctive ale spaniolului contemporan înfățișat prin prisma pasiunilor sale. Acestea sunt în număr de trei: gheata – oglindă (care explică prezența la tot pasul a lustragiilor), loteria și corridele. Ele apropie spaniolul aristocrat de omul obișnuit, sintetizând un peisaj uman extrem de divers.

Pentru europeanul ajuns în zona extremă a latinității, împletirea civilizațiilor care s-au perindat de-a lungul istoriei prin spațiul spaniol este spectaculoasă. Ea și-a pus amprenta asupra psihologiei unui popor, definind o civilizație materială copleșitoare prin frumusețea și exotismul ei. Un astfel de exemplu este Toledo, descris sugestiv de autor: „*bătrânul oraș... simbolul Spaniei și pivotul în jurul căruia s-au învârtit douăzeci de veacuri iberice, locul unde s-au prins în încheștare atâtea seminții, ca să-i brăzdeze zbuiciumatul trecut și să ne lase o Spanie totuși latină. Căci s-au ciocnit aici iberii cu fenicienii și cu cartaginezii, și iarăși Roma cu vizigoții. Mereu lume din două Asii, din Europa aservită Romei și din Africa rivală ei. Mai târziu... se încheștară aici maurii din Africa și din Asia cu moștenitorii Romei. [...] E muzeu și cimitir, încins cu ziduri de la goți și mauri, dar și cel mai iubit oraș al spaniolilor. [...] El este atrăgător prin bătrânețea lui adâncă și multiplă*”⁴.

Punctele de referință în popasul călătorului ajuns în locurile încărcate de istorie ale Spaniei oferă memorialistului român prilejul unor evocări valorase: El Escorial, Mesquita („*Bagdadul apusului*”), Sevilla, cu vestita Curte a Portocaliilor, ce conșervă biblioteca

familiei lui Columb, decorul fabulos al grădinilor maure din Alcazarul regilor spanioli, Granada cu palatul Alhambra și vestitele sale curți, a Mirților și a regilor.

Scriitorul atestă o reală vocație descriptivă, îmbogățită prin erudiție și sensibilitate: „*Trecut de poarta de la care începe viața cea cu gelozie tănuită a potențailor orientali, te pomenești într-o lume aparte. [...] Te simți pe o altă latitudine, una geografică a vremii, combinată cu a altor veacuri. [...] E și îmbinarea mereu nouă de linii ale arabescurilor, de culori, de lumină și de verdeață cu misterioasă umbră, este și evocare de viață. [...] Alipită de Palatul lui Carol al V-lea, o intrare se deschide în Curtea Mirților. În mijloc, un mare havuz de marmură, cu apă proaspătă... Ea oglindește șirul albelor coloane și al mirților dimprejur, încremenite toate în tainica și îndelungata singurătate; în dulce umbră, galeriile tănuite de lume, pereții încondeiați, căptușiți în haina arabescurilor, cu evocări emoționante în fiecare piatră, în fiecare colțisor din iatac*”⁵.

Aceeași privire sensibilă surprinde peisajul spaniol al câmpiilor întinse, dogorite de soare, care îl îndemnă pe autor să compare vegetația cvasiafricană a țării cu cea a României. Prin contrast, țara natală îi apare călătorului ca o „*exuberantă grădină, cu năvalnică vegetație*”.

Paleta peisagistică bogată a Andaluziei, „*scena principală a istoriei spaniole*” – incită atenția călătorului. Aici „*... natura, clima și omul sunt schimbate. Rasă de oameni voinici – mai arămie și mai bogat sprâncenată – rasă de oameni tăcuți, serioși și senini. [...] Gonim prin valea tot mai largă, mai îmbelșugată, a Guadalquivirului îndărăt, cu agave brumării de-a lungul liniei, agave în foi mari și grase și în tulpini lungi și drepte ca niște candelabre, gonesc și viile și livezile de măslini și de portocali. Mai gonesc în urmă vile și conacuri albe și sure*”⁶.

Contactul direct cu populația urbană a Spaniei îi relevă autorului amănunte inedite pentru psihologia unui popor definit prin contraste frapante. Călătorul român este cucerit de politețea și curtoazia spaniolilor, de firea lor pașnică: „*e greu să întâlnești doi oameni sfădindu-se ori clătănându-se de păchiu, și tot așa ca să vezi părinți bătându-și copiii*”⁷. „*Blândețea de moravuri*” a spaniolilor contrastează flagrant cu pasiunea lor pentru „*corrida de torros*”, plăcerea de a vedea animalele sacrificate în arenă. Evocarea unui

asemenea spectacol sângeros face loc unei reflecții grave a autorului, care condamnă cu tărie domnia materiei și a simțurilor asupra spiritului: „spaniolul mediocru și mijlociu ajung să-l abandoneze pe Cervantes... rămân la emoțiile tari, pe care le pot furniza brutalitatea și riscul”. Scriitorul caută resorturile unei asemenea înclinații sangvinare în psihologia ancestrală a popoarelor care perpetuează „o manie colectivă”: „ca și la box, ca și la fotbal, ca și la lupte de cocoși, să apuce spectatorul o emoție mai puternică, fără eforturi provocate de un Shakespeare oarecare”⁸.

Tonul critic, acuzator, ironia amară exprimă profundul umanism al scriitorului, atunci când acesta descrie chinurile animalului încolțit în arenă, dar și când evocă zonele marginase ale orașului, locuite de o populație ce trăiește la limita sărăciei: „preocupările serioase ale vieții s-au răsfărat asupra chipurilor... aici, la Barcelona, mișună multă lume din armata de rezervă a muncii fără patrie și fără un mâine a marelui port. Pe întinderea de aproape un kilometru, de-a lungul coastei se aliniază aceste tănuite cuiburi de crunta mizerie umană, fie angajați, fie șomerii”⁹.

Reflecțiilor asupra luxului copleșitor al orașelor vizitate li se adaugă meditația amară a scriitorului ce se dorește să fie „un economist dublat de un filosof, ca să caute o formulă de viață pentru fiecare, fără distrugerea de mărfuri pentru păstrarea prețurilor și fără distrugerea de oameni odată cu mărfurile”¹⁰.

Patosul unor sentimente amare, inspirate de soarta celor mulți și umili însoțește deseori evocarea autorului român, care inserează în cadrul narației meditații grave pe tema barbariei, a cruzimii și a lăcomiei celor puternici. Solidaritatea sa cu cei defavorizați de soartă este evidentă.

Aceasta explică interesul pe care autorul îl arată față de o personalitate a Spaniei contemporane pe care își propune să o viziteze la plecarea din țară. Ultimul capitol al cărții este dedicat întâlnirii cu Don Miguel de Unamuno, profesorul, savantul și scriitorul cu idei liberale surghiunit de dictatură în Țara Bascilor.

Relatarea întâlnirii celor doi intelectuali din țări aflate la extremele latinității este făcută prin prisma emoțiilor trăite de călătorul român. Scriitorul mărturisește temerile care îl încearcă înainte de a poposi în Hendaya, orașul de exil al savantului spaniol: „pe drum, m-am tot gândit ce să fac: să mă opresc, să nu mă opresc... În ce calitate și cu ce rost să-l deranjez pe acest om?... Când însă mă

apropiam de Hendaya, am fost cuprins de neliniște...”.

Odată înlăturată stânjeneala începutului, discuția celor doi decurge firesc, axându-se pe marile probleme care frământă epoca și situația specifică din România, la scurt timp după primul război mondial și constituirea statului național unitar.

După Nicolae Iorga, Romulus Cioflec este al doilea român pe care savantul spaniol îl cunoaște îndeaproape. Atitudinea scriitorului, care în finalul discuției îi adresează lui Miguel de Unamuno invitația de a conferenția la București, întâlnindu-se cu cercul de simpatizanți din țara sa, reflectă o optică specifică, comună spiritelor luminate ale timpului. Ea exprimă dorința de contacte culturale cu personalități ale secolului lor, actul de solidaritate a intelectualilor europeni angajați în lupta împotriva tiraniei și dictaturii, a exploatații sociale. Scriitorul român este însuși un exponent al acestei categorii de gânditori vizionari.

În ansamblul ei, cartea *Cutreierând Spania* invită la o lectură incitantă, fapt care se datorează, neîndoielnic, implicării profund umane a unui scriitor plin de franchețe care se distanțează de subiect prin ironie și autoironie, printr-o relatare devenită când acidă, când lirică. Ea nu reușește doar să informeze, familiarizând cititorul cu aspecte inedite ale țării surori, ci și să surprindă lectorul prin caracterul captivant al narației. Tonul relatării degajă prospețime și naturalitate. Detașându-se de sentimentalismul originilor comune, pentru a obține distanțarea obiectivă, autorul păstrează, în subtext, legătura cu țara natală, pentru mai buna integrare în contextul narativ a realităților spaniole trecute sau contemporane.

Extrem de modernă rămâne, însă, tehnica relatării. Dezvăluirea realităților istorice cunoscute de scriitorul român în Spania anului 1927 este proiectată pe o imagine de fond, care descrie Spania eternă, cu tradițiile ei milenare.

Chiar dacă imaginea de astăzi a țării nu mai corespunde celei descrise de călătorul român la începutul secolului XX, importantă este cealaltă țară – Spania eternă, cu tradiții străvechi, inegalabilele ei opere de artă, cu poporul ei cald și ospitalier, așa cum îl înfățișează scriitorul român, „o țară pe care autorul o descrie cu sufletul, găsind asemănări cu patria natală în eroismul, patriotismul și mai ales, în înaltul gest cotidian față de păstrarea propriei ființe naționale”¹¹.

Maria Stolca

Note

1. ROMULUS CIOFLEC, *Cutreierând Spania. Impresii de călătorie*, Editura Sport-Turism, București, 1988, Capitolul Madrid, p. 36
2. lustragii
3. *Romulus Cioflec*, op.cit., Toledo, p. 69-70
4. ibidem, p. 69,73
5. idem, Granada, p. 105
6. ibidem, p. 81
7. idem, Madrid, p. 46
8. ibidem, p. 46
9. idem, Barcelona, p. 26
10. ibidem, p. 28
11. cf. N. JULA, *Prefață* la *Romulus Cioflec*, op.cit, p. 36

Abstract

The world seen by a Romanian: Romulus Cioflec "scouring" through Spain

The dissertation offers an extra argument for the reconsideration of some precious literary pages, beginning with the reading of the book *Travelling all over Spain*, by Romulus Cioflec.

The analytic steps undertaken reveal two aspects of the memoir's writing: the image of Spain noticed by the writer, Romulus Cioflec, at the beginning of the 20th century and the clearly defined elements of his writing.

Especially, it is followed the individualization of the Transylvanian author's own style, the identification of the marks which define the features of Romulus Cioflec's work.

The distinct note (mark) of the book is given by the synthesis between erudition and sensibility, the interweaving of the realistic observation with what certifies the belonging to literary genre, the pictural deservive passages emphasising the virtues of a gifted artist.

The using of the quotations from the critical examination of the volume is useful as an argument to motivate the invitation to an urging reading that the book offers.

The present work can be considered an introduction into the universe of a attractive book, which informs an delights a modern reader, poiting out the new aspects of a country and the wealthy valences of an author still insufficiently unknown.

The support-text was made up by the publishing of the work *Travelling all over Spain* in 1988, edited by the Sport-Tourism Publishing house, with preface and notes written by N. Jula.

Relectura romanului românesc interbelic: Vârtejul - de Romulus Cioflec

Într-o carte mai veche, *Die Logik der Dichtung (Logica creației)*, netradusă în limba română și apărută la editura Ernst Klett, Stuttgart, 1957, cercetătoarea germană Käte Hamburger repune în discuție, din perspectivă lingvistică, mai vechiul și controversatul concept de „*mimesis*” al lui Aristotel.

Studiul se sprijină pe mecanismele logicii care stau la baza procesului complex de enunțare orientat spre construirea enunțului / enunțurilor generator / generatoare de texte nonficionale și ficționale. După cum se poate intui, lucrarea menționată se circumscrie pe de-o parte pragmaticii lingvistice care dă seama de contexturile în care se produc enunțurile, de factorii implicați în comunicare, de feed-back-ul permanent dintre enunțator și enunțatar, de condițiile și efectele actului de enunțare și de receptare a textelor.

În al doilea rând, interesul cercetătoarei se focalizează asupra a ceea ce mai târziu în pragmatică se va numi „*vericondiționalitatea enunțurilor*”, adică a condițiilor în care enunțurile pot fi considerate adevărate sau false.

Pornind de la resursele limbii, Käte Hamburger demonstrează că subiectul vorbitor construiește antropologic două tipuri de structuri lingvistice, pe care ea le numește „*Struktur als ob*” („*structura ca și cum*”) și „*Struktur als*” („*structura ca*”), prin care trebuie înțeles că un enunț poate fi construit „*ca și cum ar numi ceva adevărat*” sau „*ca enunț cu valoare de adevăr*”, ultimul având prin urmare pretenția de a numi un referent pe care enunțatorul îl apreciază drept adevărat.

Deplasând direcția în planul poeziei, Käte Hamburger propune o reevaluare a conceptului de „*mimesis*” în accepție aristotelică.

Istoria esteticii europene este dominată secole întregi de o anume confuzie privitoare la înțelegerea imitației ca principiu fundamental în artă, probabil datorită poziției antinomice a celor două poetici consacrate ale antichității grecești: cea a lui Platon și cea a lui Aristotel. Dacă pentru Platon, poetul epic, liric sau cel dramatic imită realitatea fenomenală, imperfectă, rezultatul fiind o copie nefericită de răngul al doilea, inutilă sau chiar periculoasă vieții de agoră, pentru Aristotel imitația

în artă trebuie înțeleasă ca reprezentare, ca impresie de adevăr pe care artefactul o induce, mai cu seamă atunci când este vorba de „*poesis*”, de creația literară. Imitarea realului trebuie însă subordonată regulilor estetice severe, potrivit cărora opera trebuie să producă plăcere estetică prin impresia de echilibru, simetrie, adevăr, condiții esențiale în artă, ca și efectul de catharsis, toate dictate de principiul verosimilității.

Analizând fundamentele gândirii aristotelice, Käte Hamburger demonstrează cu eleganță că pentru poeticianul antic opera literară nu este un text care simulează a numi ceva adevărat, cu corespondent în realitatea imediată, ci chiar numește o lume propusă a fi adevărată, respectiv ea este un construct logic guvernat de legi lingvistice și estetice asumate de către creatorul de artă și impuse, în mare măsură, de contextual cultural.

Credem că studiul luat în discuție dă răspunsuri interesante la o serie de teme pe care și le-a formulat teoria literaturii și care au constituit baze ale unor polemici constructive, în atmosfera cărora s-au format nu doar cercetători de vârf, ci și scriitori de prim rang din literatura europeană și cea nord-americană.

În primul rând, concluziile cercetătoarei duc la o conciliere între teoreticienii adepți ai literaturii ca imitare a realului și cei care promovează ideea potrivit căreia textul este „*o lume posibil de locuit*” pentru cititorul angajat în actul lecturii. Teoria „*lunilor posibile*” construite de artă și de știință își are sorgintea în filosofia lui Leibniz, regândită și reformulată de antropologia filosofică a secolului al XX-lea. A gândi textul ca „*o lume posibilă*” înseamnă pe de-o parte, să existe un subiect creator, constructor al unui univers estetic purtător de sens imanent, care prin subtile jocuri de limbaj să alcătuiască o lume virtuală, credibilă pentru cititor, iar la rândul său cititorul să fie determinat, prin forța textului, să se angajeze în aventura descoperirii unei lumi virtuale.

Înțelegerea textului „*ca realitate*”, „*ca lume posibilă*”, lucru garantat de logica limbii și a creației, este cu atât mai valoroasă cu cât studiul lui Kate Hamburger apare într-un

moment cultural în care încep să se contureze tot mai clar teorii care postulează caracterul ilimitat al „operei deschise”, aptă a fi interpretată la infinit, teorii potrivit cărora sensul nu este imanent textului, ci se construiește în actul lecturii. Bazele acestor teorii se află în „*estetica receptării*” lui Hans Robert Jauss, care deplasează atenția de la „*intentio auctoris*” și „*intentio operis*” pe „*intentio lectoris*”, și îi acordă cititorului funcția absolută de a conferi oricărui text sens sau sensuri. În deceniul al șaselea al secolului trecut, Umberto Eco se va situa și el pe această poziție și își va construi argumentele pe conceptul de „*opera aperta*” („*operă deschisă*”), interpretabilă la infinit. Cercetătorul italian va reveni însă treizeci de ani mai târziu asupra teoriei sale de tinerețe, pe care o va corecta în lucrarea „*Limitele interpretării*”, unde pledează pentru imanența sensului operei și reechilibrează raporturile dintre ceea ce chiar el numește „*intentio auctoris*”, „*intentio operis*” și „*intentio lectoris*”. Umberto Eco vorbește acum de un „*autor ideal*” care construiește sensurile subtile ale operei și căruia trebuie să-i corespundă un „*cititor ideal*”, apt să interogheze la infinit textul. Limitele interpretării sunt impuse, arată cercetătorul, de cele trei nivele ale textului, cel semantic, cel sintactic și cel pragmatic, care dau seama de sensul disipat în opera literară.

Tot într-o lucrare mai nouă, „*Șase plimbări prin pădurea narativă*”, Umberto Eco înțelege mai cu seamă textul epic drept un spațiu, o lume comparabilă cu o pădure plină de cărări, bifurcații și capcane pe care cititorul trebuie să le depășească pentru a accede la sens și pentru a putea contempla astfel „*lumea posibilă*” pe care i-o oferă opera.

Revenind la polemica legată de statutul textului ca imitare a realului sau ca propunere de lume posibilă, investită cu sens de către autor, sau ilimitată sub aspectul sensurilor, trebuie arătat că îndeosebi fenomenologia și mișcările poststructuraliste de idei care au culminat cu deconstructivismul american au contribuit la deteriorarea importanței autorului și a voinței lui de a construi prin operă un mesaj dirijat spre cititor.

Astfel, fenomenologia nu este interesată de textul propriu-zis ca artefact, pe care, de altfel, îl pune în paranteză, în schimb, „*privirca fenomenologică*” este focalizată asupra „*comprehensiunii*” și „*interpretării*” cititorului.

Reprezentanții mișcării de pe lângă revista

pariziană *Tel Quel*, în frunte cu Iulia Kristeva, scot cu totul din discuție intenția auctorială și declară textul literar ca „*practică semnificată*”, respectiv ca spațiu de actualizare la infinit a sensurilor. Altfel spus, textul este descompus la infinit de către fiecare cititor, orice enunț generând o intertextualitate nelimitată, cititorul introducând în respectivul text sensuri decelate din celelalte texte citite anterior. Deconstructivismul american, fundat pe ideile filosofice ale lui Jacques Derrida, dezvoltă chiar tehnici curioase de dezmembrare totală a textului și de injoncțiuni ilimitate, rezultatul fiind un text „*sfârâmat*”, aidoma unei „*constelații*” sau „*galaxii*”, în terminologia lui Roland Barthes din studiile sale post-structuraliste.

Un risc major al unei atari înțelegeri este negarea tacită a valabilității oricărui criteriu estetic axiologic și taxinomic, așa încât, din perspectiva aceasta, operele literare se uniformizează valoric, nu mai există nici o diferență între capodopere și nonvalori, și se distruge chiar conceptual de „*operă*” ca produs finit, ca o realitate în sine, autonomă în raport atât cu autorul concret cât și cu cititorul concret. Se neagă, în egală măsură, legitimitatea criticii, istoriei literare, a poeziei sau a altor discipline de cercetare a literaturii.

Istoria ideilor literare cunoaște apoi o etapă de căutări de a reargumenta prezența autorului în text în calitate de instanță creatoare a unei lumi investite cu sens, iar aceasta din urmă trebuie să formeze obiectul lecturii și, implicit, să dea seama de valoarea operei.

Astfel, concluzii valoroase i-au fost oferite teoriei literaturii de numeroase discipline cum ar fi: lingvistica, retorica, semiotica, pragmatica sau naratologia.

„*Teoria actelor de vorbire*”, formulată de Searl și de Austin, investigațiile din domeniul comunicării și al pragmaticii, au dus la ideea că orice text este un mesaj circumstanțial, este „*ocurență comunicativă*”, care are la bază un context, o situație de vorbire, este construit de cineva și adresat cuiva și are în vedere o serie de efecte asupra celui destinat a-l recepta, enunțatorul uzând de strategii ale retoricii pentru a-și persuadea enunțatarul. Acestea sunt și condițiile constituirii textelor literare de ficțiune. Mai mult decât atât, acestea se înscriu într-o istorie literară permanent marcată de istoria ideilor.

Studii valoroase privind reconsiderarea importanței autorului și a ideii că textul este

„o lume posibilă” sunt cele semnate de cercetătorul american Wayne Booth („*Retorica romanului*”), lucrări teoretice din ultimii douăzeci de ani ale lui Umberto Eco, cărțile lui Mihail Bahtin sau cele ale lui Matei Călinescu.

Se acreditează din ce în ce mai mult astăzi, în domeniul cercetării literare, ideea potrivit căreia orice text este „o lume posibilă” oferită cititorului într-un anumit context cultural, iar din punctul de vedere al semioticii, textul este un macrosemn pentru lumea pe care o desemnează. În special romanului îi este atribuit acest statut de narațiune despre o lume în toată diversitatea ei.

Ne-am permis această lungă introducere în istoria cercetării literare din ultimele decenii dintr-o rațiune în care credem, aceea că orice text critic actual, orice judecată sau diagnostic literar, nu are voie, în principiu, să fie dictat de subiectivism, de diletantism sau de veleitarism, ci trebuie să țină cont, în măsura posibilă, de contextul ideologic, de finalitatea intervenției sau discursului critic, în numele justeii aprecieri a operelor literare în plan național și universal. În fond, criticului literar îi revine misiunea de a hotărî, măcar și pentru un public-cititor restrâns, dacă o operă este un real ori peren act de cultură, sau dacă este o încercare mai mult sau mai puțin reușită de a ilustra ideea de literatură națională și universală.

Obiectul discuției pe care o propunem este examinarea romanului românesc interbelic, ilustrat și de Romulus Cioflec, despre care s-a vorbit sporadic, adeseori cu condescendență, în virtutea ideii că atenția criticului trebuie să se orienteze în principal spre creații de rangul întâi. Se omite în felul acesta însă un adevăr, acela că adeseori creații modeste oferă teoreticianului, criticului și istoricului literar teme interesante de reflecție privind istoria formelor literare, devenirea acestora, raportul dintre scriitori și literatura națională și cea universală, geneza, ontologia și receptarea operelor.

Ne va interesa, de aceea, romanul „*Vârtejul*” de Romulus Cioflec sub mai multe aspecte: poziția lui în istoria romanului românesc interbelic, ca rezultat al unei poetici reformulate teoretic de scriitor, dar cu puțința de decelat din chiar textul romanului în discuție, ca o lume posibilă propusă cititorului, și felul în care acest text poate sau nu satisface orizontul de așteptare al lectorului actual sau al celui viitor.

După cum se știe, istoria romanului româ-

nesc este ilustrată, până în perioada interbelică, de creații puține, fenomen explicat de specialiști cu argumente istorice, sociologice, culturale. Mai cu seamă condițiile istorice românești au fost defavorabile sincronizării culturii noastre în raport cu cea europeană, ceea ce face ca o serie de mișcări de idei să pătrunda la noi mai târziu, sau curente estetice importante să fie împiedicate a fi preluate de cultura autohtonă. Prelungirea feudalismului, cu impact puternic asupra structurii sociale, divizarea în cele trei principate istorice, câștigarea târzie a independenței, au fost cauze obiective care au generat desincronizări succesive ale culturii noastre în raport cu cea occidentală. Cum cultura este în permanență legată de factorii istorici, economici, politici, sociali sau de natură religioasă, este firesc a se naște în timp diferențe care pe de-o parte favorizează specificul național, pe de altă parte se cer depășite în modernitatea europeană în numele sincronismului și al ilustrării spiritului european.

Înainte de 1920, an de referință în istoria romanului românesc prin publicarea capodoperei „*Ion*” de Liviu Rebreanu, existau doar câteva creații românești rezistente în timp și anume: „*Istoria ieroglifică*” de Dimitrie Cantemir (rămasă aproape necunoscută până în secolul XX datorită caracterului său parabolic și a trimerilor savante masive la cultura medievală), „*Ciocoii vechi și noi*” de Nicolae Filimon, „*Mara*” de Ioan Slavici (creațiile romantice și sentimentale ale lui Dimitrie Bolintineanu și Vasile Alecsandri sunt sortite arhivei culturale, iar romanul „*Geniu pustiu*” al lui Mihai Eminescu n-a fost receptat decât în cercuri restrânse, datorită prestigiului poeziei eminesciene). La acestea se adaugă „*Ciclul Comăneștenilor*” de Duiliu Zamfirescu, „*Viața lui Ștefan cel Mare*” de tânărul pe atunci (în 1904) Mihail Sadoveanu, care s-a impus în primele două decenii ale secolului trecut mai ales prin proza sa scurtă.

După cum arată specialiștii, cele câteva creații de mai sus n-au putut asigura o tradiție propriu-zisă a romanului românesc, dacă îl raportăm pe acesta din urmă la istoria europeană a formei („*speciei*”) în discuție. Deși socotit multă vreme „*gen vulgar*” (destinat adică celor din clasele de jos), și aceasta datorită prestigiului îndelungat al poeticii aristotelice, potrivit căreia singurele „*genuri înalte*” sunt tragedia și epopeea, totuși, romanul occidental cunoaște o evoluție spectaculoasă, începând cu Antichitatea latină și

continuând cu celelalte epoci culturale: cu Evul Mediu, Renașterea, Secolul Luminilor, ca apoi să devină forma hegemonă în secolele XIX și XX.

Evoluția firească, stadială, de-a lungul veacurilor, a făcut ca romanul occidental să-și diversifice formele de exprimare, tematica, să caute permanente strategii și mecanisme de relatare și de persuadare, să înglobeze în structura sa și alte forme literare (povestirea, comedia, tragedia, drama, jurnalul, memoriile, eseul), să se adapteze istoriei ideilor, să se alinieze filosofiei, artei și epistemelor veacurilor. Așa se face că, în timp, romanul a devenit o narațiune fundamentală despre om și lume. „Muzeul imaginar” (în accepția lui André Malraux), ce reunește creațiile românești este, în fond, o arhivă uriașă despre istoria civilizației.

Există o literatură impresionantă despre roman și istoria sa, în care s-a încercat schițarea unei poetici a acestei forme eterogene, în permanentă metamorfoză, care a sfidat întotdeauna orice normă estetică, relevându-și fățiș caracterul proteic.

În cartea „Aventura formelor. Geneza și metamorfoza «genurilor»”, Ion Vlad selectează câteva opinii ale unor teoreticieni prestigioși care definesc, măcar și în termeni de mare generalitate, această formă epică ce refuză a se lăsa închisă în definiții rigide și în taxonomii. În esență, aceste trăsături ale romanului pot fi și repere largi, credem, care să conducă la un diagnostic critic obiectiv, menit a da seama de valoarea operelor concrete prin care această formă (specie) se concretizează.

Cercetătorul zăbovește asupra ideii formulate de Iulia Kristeva, potrivit căreia romanul se caracterizează printr-o vastă intertextualitate, în sensul în care în textul românesc apar permanent interferențe sau ecouri ale altor texte, ceea ce în opinia noastră este semnalat de o serie de coduri ce dau seama de aria culturală în care se formează scriitorii, de lecturile, de opțiunile lor estetice, de modelele utilizate, așa încât orice roman de referință este un uriaș palimpsest.

Ion Vlad subliniază apoi ideea cercetătoare că romanul este opera în care este recuperat mitul prin „unități mitice”, lucru cel apropiat de epopeea din care s-a născut și a cărei nostalgie o va avea mereu.

Oprindu-ne asupra acestei aserțiuni, trebuie să precizăm că aici se face trimitere la o mai veche teorie a esteticianului György

Lukács, în gândirea căruia romanul ia locul epopeii, după dispariția ei ca formă literară în cultura europeană. Cum epopeea este un macrotext care vorbește despre o colectivitate în manifestările ei esențiale, uzând de narațiuni arhetipale (istorii exemplare, care sunt miturile), tot așa romanul a aspirat întotdeauna spre totalitate, spre construirea unor lumi în care cititorul va descoperi retălmăcirea unor mituri mai vechi sau mai noi despre om și lume. De altfel, această idee este și fundamentul criticii arhetipale, teoretizată pe larg de cercetătorul american Northrop Frye în lucrarea sa „Anatomia criticii”.

Autorul „Aventurii formelor” acordă apoi un spațiu larg reflecțiilor despre roman ale prestigiosului cercetător rus Mihail M. Bahtin. Acesta semnalează, de asemenea, în lucrările sale, mai ales în „Probleme de literatură și estetică” trăsături ale romanului cum ar fi caracterul proteic, cel eterogen, reprezentarea lumii ca totalitate (cosmos), intertextualitatea la care se adaugă polifonia, plurilingvismul, regimul dialogic, toate subordonate unei viziuni compoziționale, fără de care romanul nu poate fi conceput.

Ne simțim datori să aducem aici câteva precizări legate de poetica romanului din perspectivă bahtiniană. Mai întâi, o temă inedită pe care o formulează cercetătorul, pornind de la romanele lui F.M. Dostoievski, și pe care o extinde apoi asupra romanului ca formă epică, este aceea a „regimului dialogic” al textului, ceea ce vrea să spună că orice text românesc este o orchestrare a vocilor tuturor instanțelor, naratorul dialoghează cu fiecare personaj în parte, iar acestea, la rândul lor, sunt angajate în dialoguri aidoma instrumentelor muzicale dintr-o compoziție polifonică. În felul acesta, lumea romanului își relevă diversitatea, naratorul nu mai construiește destine, ci vorbește despre ele în calitate de narator participant la spectacolul uriaș al lumii. Regimul dialogic generează plurilingvismul romanului, prin care se înțelege atragerea în text a unor limbaje foarte diferite, care determină mobilitatea discursului, varietatea scriiturii, care confirmă și ea că romanul s-a vrut dintotdeauna a fi „*imago mundi*”.

Revenind la romanul românesc, este demn de amintit că, în absența unei tradiții, în perioada interbelică, respectiv în doar două decenii (1920-1940), asistăm la apariția unui număr impresionant de creații românești de prim rang și care, în acest interval scurt de

timp, creează și recuperează istoria formei în discuție în spațiul nostru cultural. Ne referim aici mai cu seamă la romanele lui Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, George Călinescu, Mateiu I. Caragiale, Max Blecher, Anton Holban, Gib Mihaescu, tânărul Mircea Eliade.

Acest fenomen a fost explicat în varii moduri: ca o consecință a celebrei polemici din epocă generate de întrebarea lui Mihai Ralea: „De ce nu avem roman?“, și care a creat o adevărată emulație pentru roman, a dezvoltat gustul pentru această „specie“, și a antrenat nu doar esteticieni, critici și istorici literari, ci și scriitori, admirabili cunoscători ai romanului european și ai teoriei romanului.

Polemica privind orientarea romanului nostru interbelic înspre cel obiectiv sau subiectiv, înspre cel rural sau citadin, a avut, de asemenea, o importanță hotărâtoare în destinul formei epice în discuție din aria noastră culturală. Meditațiile despre roman cristalizează poetici bine articulate în plan teoretic: este cazul teoriilor despre roman ale lui Camil Petrescu, George Călinescu, Anton Holban, Garabet Ibrăileanu, Mihail Sebastian sau idei despre roman întâlnim în jurnalele, interviurile sau articolele din presa vremii. Pledoariile pentru tradiție sau pentru modernitate se dovedesc și ele a fi fertile întru evoluția spectaculoasă a romanului românesc care recuperează istoria „genului“ și operează, în mare măsură, conectarea literaturii române la cea occidentală.

Dacă unii apreciază ca romanul nostru interbelic s-a născut prin raportare la cel occidental din perioada care ne interesează, exista și opinia că el ar fi o consecință a dezvoltării epicii scurte românești, mai ales a nuvelei, pentru care scriitorii români au avut o adevărată vocație încă din perioada pașoptistă. Un adept al acestei poziții teoretice este cercetătorul Liviu Petrescu în lucrările sale mai vechi. În schimb, în „Vârstele romanului“ sau în „Poetica postmodernismului“, teoreticianul privește romanul românesc interbelic în manifestările sale de vârf ca parte integrantă a celui european care, la rândul său, este un produs al epistemei veacului.

În ceea ce ne privește, suntem adepții a ceea ce numim „poetică de recuperare“ sau „de compensație“. Concret, în perioada interbelică, romanul românesc, în numele legitimității sale, reface istoria „genului“, mergând înspre izvoarele sale, recrează avatarurile formei românești, experimentează formule

încercate anterior în alte culturi. Demersul acesta rezultă din nevoia parcurgerii în spațiul românesc a etapelor esențiale ale romanului ca formă literară și din aceea de a-și crea, la modul organic, o istorie proprie la care să se raporteze și în felul acesta să se poată sincroniza cu cel european. Polii fundamentali al acestei poetici îi reprezintă concepțutul de „*cultură organică*“, autohtonă, în versiunea lui Titu Maiorescu și cel de „*sincronism*“ al lui Eugen Lovinescu.

Este de precizat apoi că, datorită condițiilor istorice exista la noi un vid de forme literare pe care romanul european le asimilase în structura sa și care i-au marcat puternic ontologia, cum ar fi epopeea, tragedia, romanțul, forme ale literaturii ironice etc. O atare situație de criză i-a determinat pe romancierii noștri interbelici să caute soluții compensative întru fundamentarea romanului românesc și întru umplerea interstițiilor culturale generate de istorie.

Așa după cum demonstrează Mihail Bahtin în „*Problemele poeticii lui Dostoievski*“, romanul poate și a contopit mereu în substanța sa elemente eterogene care aparțin unor forme diferite și cu desăvârșire străine între ele, fără ca acest lucru să-i afecteze unitatea. Astfel, romanul lui Fedor Mihailovici Dostoievski este o îmbinare de confesiuni filosofice cu aventuri criminale, de dramă religioasă cu fabulația unei povestiri boulevardiere, cu „*Cartea lui Iov*“, cu texte evanghelice ș.a. Același teoretician susține, în „*Probleme de literatură și estetică*“, ideea potrivit căreia romanul, prin prestigiul său de formă hegemonă, poate compensa forme literare absente într-o cultură.

Din punctul nostru de vedere, romanul interbelic românesc nu recuperează doar avataruri din istoria formei căreia îi aparține, ci reface invarianții unor forme, cum ar fi eposul sau tragedia în numele alinierii firești la valorile occidentale. Această ipoteză invalidează teoria conform căreia romanul românesc ar fi o creație a celui european, susținută, printre alții, și de Nicolae Manolescu în „*Arca lui Noe*“.

Dincolo de diferențele specifice pe care le relevă romanul lui Mihail Sadoveanu, cel al lui Liviu Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Anton Holban, George Călinescu, Mircea Eliade, Max Blecher, Mateiu I. Caragiale ș.a. se poate schița o paradigmă a romanului nostru interbelic. Aceasta presupune:

1. reconstituirea, în romanele scriitorilor interbelici, a codurilor unor "specii" asimilate de cel european în devenirea sa (epopeea, tragedia, romanul, povestirea morală, epistola, jurnalul) și, deci, asumarea unor achiziții în planul narativității și al configurării romanului ca document ontologic și gnoseologic;

2. refacerea în spațiul romanului românesc modern a unei tipologii românești din istoria trecută a formei, cum ar fi: romanul cavaleresc, cel picaresc, Bildungsroman-ul, cel epistolar, cel de familie, romanul-cronică, cel de inspirație istorică, cel filosofic. Acest lucru favorizează umplerea interstițiilor create de perioadele marcate de asincronie și instituirea unei istorii firești a romanului nostru;

3. preluarea în spirit critic a unor modele occidentale și regândirea, resemantizarea lor.

Dincolo de aceste probleme teoretice, marele roman interbelic românesc izbuteste a fi de fiecare dată o „*lume posibilă*”, o „*imago mundi*”.

Dacă, de exemplu, Mihail Sadoveanu reface în creațiile sale mitul, epopeea, romanul cavaleresc, cel popular, cel religios, picaresc, de familie, în virtutea exploatării povestirii ca arhetip al epicului, Liviu Rebreanu atrage în romanul său elemente de epos și de tragedie, într-o viziune modernă. În toate marile romane interbelice pot fi descoperite codurile culturale configurate în romanul european în devenirea sa din Antichitate până în secolul XX. Cum însă obiectul discuției noastre nu este opera concretă a „*constructorilor*” romanului românesc mai sus amintiți, ci opera acestora este pentru noi acum doar temeiul pentru presupuziția existenței unei paradigme a „*poeticii de recuperare*” sau „*de compensație*”, credem că cele două exemple sunt suficiente, cititorul posibil al acestui eseu fiind invitat a proba legitimitatea aserțiunilor noastre teoretice prin relectura creațiilor românești în cauză.

Propunem în continuare o lectură a romanului „*Vârtejul*” de Romulus Cioflec prin grila ideilor semnalate de noi până în acest punct al reflecțiilor noastre.

Apărut în 1937, romanul în discuție a fost distins în 1938 de către Academia Română cu premiul „Ion Heliade Rădulescu” la propunerea lui Mihail Sadoveanu. În ciuda acestui fapt, reacțiile critice au fost relativ puține și rezervate, cu excepția aprecierilor de mai târziu ale lui Perpessicius, cu ocazia apariției romanului „*Pe urmele destinului*”, în 1943 și care, în cronica dedicată acestei creații vor-

bește și de romanul „*Vârtejul*” pe care îl numește unul „*viguros*”, apreciind în ambele faptul că prozatorul desprinde „*crâmpie de umanitate*” din nebuloasa anonimă și nediferențiată a vieții de toate zilele, dar amendează ușor morala în general a textelor autorului, mult prea evidentă la capătul oricărei narațiuni semnată de acesta.

Într-adevăr, tendința moralizatoare a prozelor lui Romulus Cioflec cenzurează permanent fluxul epic, constrânge scenariul și personajele construite nu atât pentru a propune o lume în manifestările ei multiple, ci pentru a demonstra o idee morală. Așa se face că lipsește dramatismul conflictelor și compoziția arhitectonică, mai ales a romanului „*Vârtejul*”, care dă seama de statutul de „*lume posibilă*”, de viață autentică, eroii n-au vigoare, acțiunile lor sunt previzibile, impresia generală fiind aceea a unei lumi cenușii în care omul se abate nici mai mult nici mai puțin conștient de la morală, fără puterea de a trăi la mari intensități erorile sale ontologice și în cele din urmă va fi pedepsit de autorul-moralist. Recunoaștem aici, de altfel, codul eticii sămănătoriste, la care a aderat scriitorul până la un punct și care postulează ideea de „*artă cu teză*”, concept preluat de la Constantin Dobrogeanu Gherea. La aceasta se adaugă influența prozei ardelenesti de la finele secolului al XIX-lea și de început de secol XX, cu permanente deschideri spre povestirea morală. Comentatorii operei lui Romulus Cioflec au semnalat deseori influența lui Ioan Slavici din acest punct de vedere, dar trebuie adăugat că autorului romanului „*Vârtejul*” îi lipsește forța de a crea personaje memorabile, ca cele ale creatorului „*Morii cu noroc*”, capabile de trăiri la limita cu tragicul și care sfidează codul moral popular, care se dovedește inadecvat marilor frământări existențiale.

Deopotrivă, Romulus Cioflec nu are vocația subtilă a lui Ioan Slavici de a converti povestirea morală despre abaterile de la normele etice și pedepsirea acestui „*hybris*” într-o meditație filosofică asupra raportului om-lume, lucru admirabil realizat de autorul „*Marei*” în proza sa de referință, „*Moara cu noroc*”, pe care noi o socotim un micro-roman. Credem că mai ales această narațiune slaviciană l-a influențat pe Romulus Cioflec în construirea sensului („*intentio auctoris*” și „*intentio operis*”) romanului în discuție.

Dacă protagonistul lui Ioan Slavici nu crede de la bun început în valabilitatea ideilor

morale ale codului țărănesc, folosit ca argument de soacra sa, potrivit căreia "*liniștea colibeii tale te face fericit*" și încearcă să-și depășească situația de „*paria*” în numele socializării familiei sale, Mitrea Căuș apare în incipitul romanului în ipostaza celui care nu se îndoiește de puterea codului moral și de familie de a regla viața individului și a colectivității. Toate evenimentele epice care formează diegeza romanului sunt construite pentru a sublinia eroarea aceasta a protagonistului care, atunci când va înțelege divorțul dintre ideile și practica morală, va comite un lanț de încălcări ale codului în care crezuse cândva și va ajunge astfel o victimă a unei societăți înstrăinate lui pe care nu o va putea înțelege. Viața lui se transformă progresiv într-o rătăcire, într-un labirint, iar moartea sa din finalul romanului este o ultimă pedeapsă cinică a unei lumi în care omul este o victimă a unor mecanisme obscure și cărora individul nu li se poate sustrage.

După cum se poate vedea, sensul imanent al romanului trimite nu doar la „*Moara cu noroc*” a lui Slavici, ci la numărul impresionant de narațiuni ale secolului al XIX-lea și ale secolului XX despre eșecul ființei într-o lume înstrăinată, adeseori monstruoasă, ca în reprezentările vizionare ale lui Franz Kafka. La o lectură atentă, pot fi descoperite în textul romanului urme ale prozei lui Cehov și Gogol, creatorii unor lumi alveolare, închise, unde realitatea banală se transformă halucinatoriu într-un topos labirintic ce strivește vieți și oameni.

Dacă ar fi să rezumăm sensul romanului în spiritul criticii arhetipale, potrivit căreia orice text epic este, în esență, o re-rostire a unei narațiuni fundamentale („*mitos*”), atunci am putea spune că „*Vârtejul*” este o versiune a narațiunii arhetipale despre eșecul omului într-o lume pe dos. Ridicarea acestui „*mitos*” al literaturii universale în romanul lui Romulus Cioflec se face, din păcate, uneori cu o anumită stângăcie, care diminuează valoarea estetică a acestei creații, altfel interesantă mai ales pentru accentuarea permanentă a rupturii dintre protagonist și lumea în care acesta evoluează.

Toposul romanului îl reprezintă satul ardelensc Tîrna, iar temporal acțiunea este plasată în jurul Primului Război Mondial. Atenția naratorului nu se îndreaptă din păcate, prea mult, asupra Hinterland-ului, respectiv asupra spațiului conflictual și aceasta fiindcă, spre deosebire de Liviu Rebreanu,

Romulus Cioflec nu are o viziune epopeică asupra lumii și nu este interesat prea mult de manifestările vieții în datele ei fundamentale, ci de aventura existențială a protagonistului său.

La începutul romanului, Mitrea Căuș, flăcău de 15 ani „*se socotea stăpân pe jumătate din pământul părintesc, stăpân și cu drept de a-și primi jumătatea chiar la însurătoare*” [pag. 29]! Cum averea părintească era „*destul de frumușică*”, tânărul trăiește un timp iluzia unei vieți care pare una tihnită, își face planuri de viitor, alături de fata pe care o iubește, într-o colectivitate în care protagonistul se simte deocamdată socializat, prețuit de ceilalți pentru hărnicia și pentru calitățile sale morale. Încrezător în valorile etice, tânărul leagă frăție de sânge cu Ghiță Haidamai, de care îl va lega o adâncă prietenie și pe care nu-l va deconspira nici atunci când viața lui va deveni o aventură a înstrăinării de sine însuși și de valorile morale.

Plecat în armată, va afla la întoarcerea sa că tatăl său îi dăduse drept zestre fiicei sale vitrege (din a doua lui căsătorie) o parte din pământurile lui Mitrea, care acum rămâne doar cu câteva petece de pământ și cu locul unde este îngropată mama sa. Se revine în numeroase rânduri asupra sentimentului profund al personajului pentru mormântul mamei sale, dragostea lui pentru defunctă și prietenia constantă pentru Ghiță Haidamai traducând, din punctul de vedere al naratorului, conflictul etic generat de ruptura dintre valorile morale în care crede multă vreme personajul și comportamentul moral al celor din jur.

Rămas sărac, Mitrea Căuș este părăsit și de iubită pentru un flăcău cu pământ mult, conflict tipic țărănesc, dar care nu ia proporțiile rebreniene, fiindcă eroii lui Romulus Cioflec nu cunosc patimile atavice generatoare de tragism, ci sunt ființe cehoviene strivite de o lume cenușie și care devine treptat un spațiu înstrăinat omului care, la rândul său, se abandonează unor acțiuni pe care refuză a le analiza și care vor sfârși prin a-l transforma pe individ într-o victimă fără nici o șansă existențială.

Mitrea Căuș se căsătorește cu o fată săracă, dar harnică, dintr-un sat vecin, devine tatăl a doi copii, încearcă să-și întrețină familia din muncă cinstită, nemulțumit însă de nedreptatea care i se făcuse în privința moștenirii.

Ca și cum și-ar putea răzbuna umilințele

îndurate și ca un gest de sfidare a moralei în care crezuse cândva, la sugestia lui Ghiță Haidamai, într-în afaceri dubioase cu acesta, ca apoi să devină hoț și negustor clandestin de cai. Este prins în urma furtului a trei cai din grajdurile grofului din apropiere de Tîrna și condamnat la trei ani de închisoare. După un an de detenție este trimis pe front, unde Mitrea Căuș se comportă eroid, este decorat chiar de împărat și speră ca în felul acesta să-și răscumpere în ochii celorlalți greșelile din trecut. Va înțelege în scurt timp că rămâne același „paria”, respins de ceilalți. Copleșit de revoltă și de umilință, se retrage în locuri singuratice, trece în ochii celorlalți drept un haiduc periculos, în timp ce el, de fapt, trăiește o vreme asemeni unui pustnic, cu gândul de a se călugări și de a-și vedea și familia la adăpostul unei mănăstiri. Este împușcat de jandarmi, spre nedumerirea lui care nu înțelege nici înainte de moarte ce hybris a comis în raport cu lumea care l-a respins din totdeauna.

Romanul este, prin urmare, istoria dramatică a eșecului omului într-o lume pe dos, tema aceasta putând invita, credem, pe cititorul contemporan la lectura textului, chiar dacă acesta rămâne modest din punct de vedere estetic.

Caracterul dialogic, polifonia, plurilingvismul, tendința de reprezentare a lumii ca totalitate (cosmos), intertextualitatea nu sunt puternic evidențiate de romanul lui Romulus Cioflec și acest lucru arată că romanul nostru interbelic are el însuși o istorie interesantă, că

forma epică în discuție este înțeleasă foarte diferit de scriitorii care o ilustrează.

Un fenomen care atrage atenția este discursul românesc, lipsit de oarecare mobilitate și care împiedică polifonia și plurilingvismul, în accepție bahtiniană. Naratorul simulează permanent limbajul protagonistului și al celorlalte personaje (care nici ele nu se diferențiază cu voci distincte) prin utilizarea masivă a stilului indirect liber. Probabil că intenția unui astfel de discurs naratorial este crearea impresiei de verosimilitate, de „*istorie ade-vărată*”, ca și cum naratorul, deși este unul obiectiv, ar aparține lumii pe care o evocă. Și totuși, efectul este de simplificare, de reducere excesivă a înțelegerii vieții strict din perspectiva personajului. Recunoaștem aici din nou influența lui Ioan Slavici, doar că autorul „*Marei*” folosește stilul indirect liber doar sporadic, cu scopul de a sugera relația dintre narator și personajele sale în diferite momente ale existenței acestora, după cum precizează Nicolae Manolescu în eseul său masiv despre romanul românesc „*Arca lui Noe*”, în capitolul rezervat lui Ioan Slavici.

Apoi, Romulus Cioflec uzează prea mult de limbajul ardelenesc, recurge adeseori la o sintaxă greoaie, după model german, ceea ce scade din plăcerea lecturii.

Romanul său rămâne unul tradițional, dovadă codul poezic sale figurat chiar în text, construit prin recuperarea povestirii morale, dar poate trezi interesul pentru evocarea unor destine strivite de o lume figurată ca labirint existențial.

Marianne Iliescu

Note

1. CIOFLEC, ROMULUS, *Virtejul*, Ediție îngrijită de Mircea Braga, Editura Dacia, 1979

2. HAMBURGER, KATE, *Die Logik der Dichtung*, Ernst Klett Verlag, Stuttgart, 1957

3. ECO, UMBERTO, *Opera deschisa. Formă și indeterminate în poezia contemporană*, E.P.L.U., 1969

4. ECO, UMBERTO, *Limitele interpretării*, Editura Pontica, Constanța, 1996

5. ECO, UMBERTO, *Șase plimbări prin pădurea narativă*, Editura Pontica, Constanța, 1997

6. BAHTIN, MIHAIL, *Probleme de literatură și estetică*, Editura Univers, București, 1982

7. MANOLESCU, NICOLAE, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, Editura Minerva, vol I – 1980, vol II – 1981, vol III – 1983

8. PETRESCU, LIVIU, *Vârstele romanului*, Editura Eminescu, București, 1992

9. PETRESCU, LIVIU, *Realitate și românesc*, Editura Tineretului, 1969

10. VLAD, ION, *Aventura formelor. Geneza și metamorfoza «genurilor»*, Editura didactică și pedagogică, București, 1996

Abstract

The re-reading of the inter-war novel. *Vârtejul*, from Romulus Cioflec

The Romanian inter-war novel acknowledges a series of embodiments in point of typology, structure, discourse and the world it puts forward. The text legitimising it can be perceived as one which makes a synthesis of two apparently contradictory concepts, that of organic culture, elaborated by Titu Maiorescu, and that of synchronism, developed by Eugen Lovinescu. It is worth mentioning that these concepts prove themselves to be irreconcilable differences only on the level of polemical theoretical statements, and not in the writing practice. More exactly, the esthetical ideas of Titu Maiorescu express an unfolding tendency of the Romanian literature towards the western literature, whereas Eugen Lovinescu's critical studies approve of the works that illustrate the Maiorescian concept of organicism.

We believe that at each an every of its "ages", the Romanian novel bears the marks of both opening and closing, of both adopting and rephrasing different poetics renewed in the history of the European novel. At the same time, the Romanian novel crystallizes its own poetics, the poetics of compensation, which can be alternatively termed as poetics of restoration. Thus, in the name of its legitimacy, the Romanian novel reconstructs the entire history of this «genre» in the inter-war period, starting from its springs, recreating then the avatars of the novelistic form, experimenting formulas tested previously in other cultures. This approach originates in the need to cover all the essential stages in the evolution of the novel as a literary species and also in that of creating an individual history to which it can refer.

Since the history of the Romanian novel is relatively limited in time, the lack of autochthonous tradition drove our inter-war novelists into recreating, within their own works, the prior stages of the European novel which have not been illustrated in our literature. Thus, they attempted firstly to fill in the white blanks and then to become able to engage in a fertile dialogue with the western novel contemporary with them. Moreover, due to historical conditions, a void of literary forms is manifested in the Romanian novel of the time. Such forms have been incorporated in the structure of the European novel, and they are represented by the epic, the tragedy, the romance or by forms of ironical literature, etc. A crisis of this type persuaded our inter-war novelists to search for new compensatory solutions aiming at the foundation of the Romanian novel and at the removal of the cultural interstices generated by the history.

As Mihail Bahtin has proved in *The problems of Dostoievski's Poetics*, the novel can blend in its substance heterogeneous elements pertaining to different forms and completely distinct from one another, without letting this fact affect its unity. Thus, Feodor Mihailovici Dostoievski's novel is a mixture of philosophical confessions and murderous adventures, of religious drama and the fiction of a cheap story, of *The book of job and evangelic texts*. In *The problems of Literature and Aesthetics*, the same theoretician asserts the view according to which the novel, as a hegemonic species, is capable to compensate for the literary forms lacking within a certain culture.

The present paper aims to give arguments in favor of the hypothesis that our inter-war novel does not only restore avatars from the history of the form to which it pertains, but it also recreates the invariant aspects of a form, such as the epic of a tragedy, and thus compensates for their absence in the Romanian literature. Such a creative approach has not been determined by a complex of the cultural type, but by the natural attempt to accede to the western values. This assumption invalidates the theory according to which the Romanian novel is considered as a creation of the European one, a theory supported, among others, by Nicolae Manolescu in his essay *Noah's Ark*.

A certain paradigm of the Romanian inter-war novel can be distinguished beyond the specific differences existing between the novels of Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Anton Holban, George Călinescu, Mircea Eliade, Max Blecher, Mateiu I. Caragiale, etc. Such a paradigm assumes the following elements:

1. the re-creation of the codes specific to the species that have been assimilated by the European novel throughout its development, such as the epic, the tragedy, the romance, the moral short-story, the epistle, the diary and, thus, the adoption of certain acquisitions on the levels of the narrative and of the novel configuration as an ontological and gnoseological document;

2. the re-formation within the modern Romanian novel of a novelistic typology existent in the history of the species, such as: the chivalry romance, the picaresque novel, the family novel, the chronicle novel, the historical novel, the philosophical novel. This fact favours both the removal of the interstices created in the periods marked by a a-synchronisation and the institution of a natural history of our novel;

3. the critical assimilation of certain occidental patterns and their reconsideration.

Our essay is also a meditation over the novel *Vârtejul*, by Romulus Cioflec, a meditation that takes into consideration the epoch of its appearance and also the history of the novel, in its quality as an epic form. We will analyse the essential characteristics of the "genre" and we will establish in what way the novel written by Romulus Cioflec illustrates these characteristics within our inter-war novel.

Literalitate și Literaritate în scrierile teologului cărturar Nicolae Colan

Stilul scrierilor religioase ale Mitropolitului Nicolae Colan

Mitropolitul Nicolae Colan a făcut din scris – așa cum spune unul din discipolii săi, pr. Ilarion Felea, „o vie plăcere, o datorie și o necesitate; o plăcere fiindcă simțea în el obligația morală de a-și pune talenții în serviciul aproapelui; necesitate fiindcă a scris din prisosința inimii”¹. Totodată această muncă de condei a făcut din el un veritabil profesor teolog și cărturar. A încerca să explici, să analizezi sau să comentezi operele „literare sacre” ale lui Nicolae Colan, fără să stăpânești bine acest teritoriu de specialitate mi s-ar părea un adevărat sacrilegiu, motiv pentru care, în rândurile următoare mă voi limita în a scoate în evidență unele dintre valențele stilului scrierilor religioase ale înaltului ierarh bisericesc.

Una din lucrările de pe tărâmul Studiului Noului Testament care evidențiază stilul teologului-cărturar Nicolae Colan îl reprezintă lucrarea „Sf. Pavel către Filimon. Creștinismul și sclavia” (Sibiu, p. 34). În această lucrare exegetică, autorul tratează una dintre cele mai triste probleme ale epocii primare a creștinismului, sclavia, prin tălmăcirea Epistolei Sf. Apostol Pavel către Filimon. Explicarea acestei epistole este făcută într-un ales stil literar, curgător și fermecător. Autorul îi acordă un caracter inedit prin faptul că încearcă o reconstituire evocatoare a întâlnirii sclavului Onisim cu Sf. Apostol Pavel la Roma. Această descriere în care este prezentată întâlnirea la Roma dintre Pavel și sclavul fugit, Onisim, este relevantă pentru măiestria literară a autorului, cât și pentru stilul scrierilor sale: „într-una din zile, iscoditorii ochi ai lui Pavel se opriră asupra unui oaspete nou al casei sale și a lui Dumnezeu. Figura-i era cunoscută. Îl mai văzuse undeva demult. Își aducea aminte ca prin vis că-l mai întâlnise undeva, în tovărășia unui prieten din îndepărtatele meleaguri ale Răsăritului. Dar amintirea nu-l slujea destul și nu putu lămuri împrejurările în care-l văzuse; nici numele nu i-l putu ghiți.

Privirea lui blândă și iscoditoare însă nu

slăbi deloc pe noul oaspete. În casă erau mulți din cei ce veneau să-și ia merinde sufletească de la Pavel. Noul ucenic sta retras mai la o parte, ascultând supus cuvintele de mângâiere și de îndemn ale învățătorului și rugile în psalmi cântați de toată adunarea. Ceasurile erau înaintate și ucenicii trebuiau să plece pe la treburile lor. Înviforați și plini de nădejde își îndreaptă pașii spre ieșire. Numai noul oaspete nu se-dura să iasă. Zăbovind în urma celorlalți, se apropie de Pavel cu sfială și smerenia pe care ți-o inspiră totdeauna o taină mare; și vai, ce taină mare-i frământa inima lui Onisim! Căci el era: Onisim, robul lui Filomon din Colose. Apostolul își aduce aminte de acest nenorocit la care, desigur, nu se mai gândise de multă vreme. Privirea sa îl îmbrățișă mirată, dar cu atâta bunătate părintească, încât „fugarul” prinse a grăi cu îndrăzneală și a se spovedi cu toată încrederea pe care i-o strecurase în suflet privirea, ca din altă lume, a lui Pavel” – „Viu din Colose intrasem în păcat: furasem de la stăpânul meu parale și pietre scumpe. Le-am risipit și temându-mă de strășnicia pedepsei ce măștepta”²(...)

Un alt fragment edificator pentru modurile de expunere folosite este:

„Și casa pleoștită, în care soarele cu greu putea pătrunde, se făcu astfel adăpostul luminii cele negrăite, care ca un râu de viață, izvora curată și puternică în gândurile sale, să fie o nouă peșteră din Vifleem, la care să se pogoare „cei însetați după dreptate” și piața unghiulară a Bisericii lui Hristos din metropola lumii romane”³.

Textul este narativ, dezvăluie plasarea în timp și spațiu a întâmplării. Locul acțiunii este „casa pleoștită” din „metropola lumii romane”, iar timpul îl reprezintă perioada „captivității a Apostolului Pavel la Roma”. Fragmentele de text prezintă și personajele întâmplării: Ap. Pavel și Onisim. Sunt folosite ca moduri de expunere narațiunea și descrierea, verbele fiind folosite atât la timpul prezent, cât și la timpul trecut, în special la persoana a treia singular: aduse, gândise, strecurase, văzuse, întâlnise etc., dar și la persoana I: furasem, am risipit, temându-mă

etc. Pornind de la aceste considerente putem afirma că: Desfășurarea narațiunii la persoana a III-a obiectivizează planul semantic al textului implicând atât scriitorul și cititorul în aparent aceeași activitate de asistare discretă la „*curgerea textului*”, spre finalul fragmentului interferează narațiunea la persoana I, în planul semantic al persoanei a III-a se „*dizolvă*” și persoana I, a emițătorului-scriitor, astfel că, întâmplarea nu stă numai sub semnul verosimilului sau imaginarului, ci mai ales sub cel al dezvoltării unor semnificații simbolice. Prezentul narativ; timpul narării (enunțării) se suprapune peste timpul narațiunii (textului), iar timpul lecturii se sincronizează cu amândouă în desfășurarea procesului de comunicare estetică. Toate acestea trezesc în cititor „*emoții puternice*” și îl îndeamnă spre reflecție. Stilul scrierii este clar, cu o înlănțuire logică aproape perfectă, punând în evidență și latura psiho-emotivă a personajelor, conținutul ideilor este accesibil, autorul folosind cele mai potrivite cuvinte pentru exprimarea ideilor și transmiterea mesajului, cuvinte simple, fără neologisme, cuvinte extrase parcă din graiul popular „*viu din Colose*”, furasem, intrasem, parale, nu-și putu, Vifleem. Construcția sintactică este riguroasă și corectă din punct de vedere gramatical, predomină enunțurile enunțiative și exclamative, mărindu-se astfel funcția poetică, dar mai ales, funcția referențială a textului. Autorul utilizează mai multe mijloace stilistice pentru a reda atât atmosfera (descrierea spațiului întâmplării) cât și emoția (semnificația activității Apostolului Pavel și căința lui Onisim), care va deveni „*frate întru Hristos*”. Epitetele sunt numeroase „*iscoditorii ochi*”, „*bunătate părintească*”. Ele redau un portret moral al Apostolului Pavel, de propovăduitor al Învățăturii lui Hristos, care prin calitățile și harul său îl fac pe „*fugar*” să se spovedească.

Comparația „*Își aducea aminte ca prin vis*” sugerează ideea sensibilității, dar și misiunii Apostolului Pavel.

Metaforele „*să-și ia merinde sufletească*” și „*Privirea sa îl îmbrățișă mirată*”, „*adăpostul luminii cele negrăite*” și „*cei însetoșați după dreptate*”; redau într-un mod plastic, dar simplu, cu un grai frumos, faptul esențial. Casa lui Pavel și munca sa vor pune „*piatra*” Bisericii Creștine la Roma. Concentrat într-un limbaj suplu, grațios simplu, care merge la inima cititorului, are și o anumită libertate, o anumită topică subiectivă respectând însă cu strictețe normele gramaticale și ortografice,

lucru la care Mitropolitul Nicolae Colan ținea foarte mult, el fiind și filolog. Aceste fragmente sunt revelatoare pentru stilul calofil și naturaletăa limbii folosite, îmbinarea cuvântului simplu cu graiul „*îmbisericit*” dar și cu spiritul de analiză și cel critic, care emite judecăți de valoare, valențe ce se vor regăsi în partea a doua a lucrării „*Sfântul Pavel către Filimon, Creștinismul și sclavia*”, chiar în toate lucrările sale religioase.

Deși în linii generale, atributele stilului individual al Mitropolitului N. Colan se regăsesc și în *Pastoralele* sale, totuși apar și alte elemente semnificative ale interferenței dintre „*oral-scris*”, acestea dau noi nuanțe mesajului și a formelor de expresie și expunere a textului, fapt ce conduce la lărgirea paletii stilistice în opera sacră a scriitorului teolog.

Pastoralele le trimitea preoților din cuprinsul eparhiei spre a fi citite în toate bisericile în cadrul Sfintei Liturghii cu ocazia celor două praznice împărătești: Nașterea și Învierea Mântuitorului⁴. Aceste pastorale sunt redactate într-un stil oratoric sintetic, cald și curgător, într-o limbă aleasă, exprimând idei profunde în termeni aleși, dar accesibili tuturor, așa încât mesajul lor pătrunde deopotrivă în sufletele deschise, atât ale celor care simt nevoia transmiterii mesajului evanghelic, într-un veșmânt cultural mai ales, cât și al celor mai modești din acest punct de vedere. În elaborarea lor, autorul respectă părțile structurale ale unui discurs: exodul – câștigarea bunăvoinței auditoriului (de obicei chiar formula de deschidere familiară a pastoralelor „*Tubiții mei fii sufletești!*”) propozițiunea sau tema (Nașterea sau Învierea Domnului); diviziunea părților discursului: (cuprind teme sociale, politice, istorice, culturale) ideile principale, tratarea, argumentarea și încheierea, care se realizează cu o formulă unică și familiară „*Al vostru, a! tuturor, de tot binele voitor, Nicolae*” – Episcop sau arhiepiscop și mitropolit (în funcție de perioada scrierii pastoralei). Pe lângă stilul oratoric, pastoralele cuprind și varianta familiară conversației. Ea se caracterizează „*prin actualizarea procedeelelor stilistice în condițiile predominării funcției expresive, mai ales în ipostaza ei emotivă, uneori până la totala trecere în umbră a acțiunii referențiale*”⁵. Deși funcția expresivă predomină datorită construcției echilibrate, a limbajului folosit, pastoralele ierarhului Nicolae Colan evită acest lucru. Sintetizând, putem arăta că de exemplu: Pastoralele la Nașterea Domnului încep prin a

exprima bucuria adevărată și netrecătoare ce ne învăluie pe toți la această mare sărbătoare, pentru că adevărată și veșnică este iubirea lui Dumnezeu față de noi, izvorul acestei bucurii. Este o bucurie tainică ce „vine de dincolo de țăriile cerului și de dincolo de hotarele vremii”. Continuă apoi arătând motivul și scopul întrupării Domnului. Motivul întrupării este iubirea nemărginită a lui Dumnezeu față de lume, manifestată chiar și în starea de cădere a omului. Creat după chipul lui Dumnezeu, omul a fost zidit spre a se împărtăși de viața și iubirea lui. „Fără această mireasmă a Lui Hristos, pe care suntem chemați să o răspândim pretutindeni și în tot locul, lumea va rămâne ceea ce este încă în parte: o „vale a plângerii”, cu toate necazurile pe care le rodește păcatul”⁶. Astfel, într-un limbaj poetic ales, dar pe înțelesul tuturor, distinsul ierarh reușește să strecoare în sufletele ascultătorilor pastoralelor sale învățătura creștină profundă că adevărata și deplina libertate se dobândește numai într-o viață trăită în Duhul Său, care ne eliberează din orice robie. Stilul pastoralilor sale, ca și a tuturor predicilor sale se caracterizează printr-o limbă îngrijită, un vocabular ales, bogat și variat. Fără să altereze conținutul, figurile de stil împodobesc într-o frumoasă mantie textele, dând acestora expresivitate și elocvență. A reușit prin conținutul pastoralilor sale să satisfacă atât dimensiunea revelaționară a învățăturii, cât și cerința de claritate și frumos a ascultătorilor. Stilul clar, natural și precis al predicilor (pastoralilor) ierarhului Colan, cuprind numeroase metafore și comparații și chiar minunate asemănări. Învăluirea logică a expunerii înlătură prolixitatea și digresiunea, conferind acestora unitate și o exprimare de comun acord cu modul firesc de a gândi și a simți al sufletului omenesc. Ca moduri de expunere, folosește istorisirea (narațiunea) și descrierea creând multe imagini vizuale, ilustrative.

Prezentând credincioșilor starea de umilire a Mântuitorului, plecând de la textul Filipeni 2,8, folosește Istorisirea⁷:

„Sarcina pe care i-a dat-o Tatăl, a purtat-o cu ascultare desăvârșită de la naștere până la moarte. S-a smerit născându-se în iesle de dobitoace, în tovărășia mioarelor și a ciobanilor. S-a smerit crescând în micul Nazaret, din care lumea se învățase a crede că nu poate ieși nimic bun. S-a smerit înconjurându-se de ucenici fără știință de carte și vreo înaltă obârșie. S-a smerit stând la masă cu

păcătoșii. S-a smerit răbdând ocară jidovilor, toată batjocura lor și răstignirea pe cruce. Așa s-a smerit ca să șteargă păcatul intrat în lume prin trufie”⁸.

Ilustrând minunea Nașterii Domnului, folosește o frumoasă și atractivă descriere: „cu câtă smerenie se vor fi închinat păstorii adunați din preajma Betleemului în staulul în care s-a născut Mântuitorul. Cât de adânc se vor fi plecat nu numai cu trupul, ci și cu sufletul învățații magi care, venind din depărtatul Răsărit, și-au depus lângă leagănul Dumnezeiescului Prunc darurile aduse: aur, tămâie și smirnă! Și cât de măreț va fi răsunat umplând văzduhul cântarea îngerilor: Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu, și pe pământ pace între oameni, bunăvoință”⁹. Preocupat îndeaproape de studiul limbii, a căutat ca în pastoralele sale să folosească cuvintele de origine românească, evitând neologismele, considerând că „împestrițează” limba și denaturează sensurile adânci pe care vrea să le exprime. Preferă și folosește cuvintele străbune pe care le consideră autentice în expresivitate și sensuri. Ex: obârșie, obște, glie, direcătorie, grai, nefățărit, dosărit etc.

În cuvântarea rostită la Academia Română în 3 iunie 1938, ierarhul îndeamnă stăruitor la însușirea unei vorbiri alese, zicând „Graiul poetic e un dar de la Dumnezeu, graiul limpede și corect e un rod al osteneților cărturărești. El poate fi învățat de la profesori și din cărți”¹⁰.

Pe lângă faptul că s-au bucurat de o mare popularitate prin naturalețea, claritatea și accesibilitatea lor, pastoralele ierarhului Colan, din punct de vedere stilistic, dețin o certă valoare literară și artistică.

Literaritatea în scrierile cu caracter laic ale teologului cărturar Nicolae Colan

Deși scrierile teologice sunt predominante în scrierile teologului cărturar Nicolae Colan, datorită preocupărilor și erudiției sale, putem vorbi și de o operă laică a înaltului ierarh, cele mai multe scrieri laice au fost publicate în diferite periodice, ele reprezintă „Publicistica lui Nicolae Colan”, orizontul tematic al acestor scrieri este complexă și diversă, ele cuprind teme: culturale, morale, economice, politice, sociale, educaționale etc. Desigur, publicistica lui Nicolae Colan cuprinde numeroase scrieri teologice (majoritatea), însă în aceste rânduri, voi încerca să prezint câteva elemente ale scrierilor sale „laice”. Abordarea sus-men-

ționată, pornește de la întrebarea: Publicistica poate fi considerată gen literar, cuprinde calități specifice unei opere literare? Evident, răspunsul la această întrebare este greu de dat; răspunsul, cu orice argumentație cuprins în el, nu poate fi decât unul subiectiv.

Mai ales că unii specialiști nu numai că îi contestă caracteristicile proprii, ci, chiar, existența. Primii consideră că nu dispune de trăsături specifice proprii, îl consideră o interferență a resurselor celorlalte stiluri, predominând unul sau altul în funcție de specia publicistică abordată. Alți specialiști, ca Ion Coteanu, încadrează stilul publicistic în cadrul stilului științific sau juridico-administrativ. Însă unii specialiști extind aria speciilor stilistice, susținând existența stilurilor politico-administrativ, a limbajului poetic, susținând existența stilului sportiv. Există și specialiști care consideră că, chiar datorită acestor atribute de abordare a unor arii vaste de teritorii, se formează caracteristicile proprii ce-l diferențiază de celelalte varietăți stilistice. Având o individualitate deosebită mai ales datorită formelor bogate și variate de expresie, ea se apropie cel mai mult de stilul beletristic. Unele specii ale genului publicistic sunt încadrate în cadrul așa-numitei „Literatură de masă” (de ex. foiletonistica)¹¹. Într-o definiție din 1921 a lui Roman Iakobson se spune: „Obiectul științei literare nu este literatura, ci literaritatea, adică ceea ce face dintr-o operă dată o operă literară”¹².

Literaritatea înseamnă, prin urmare, specific, trăsături caracteristice, diferență, totalitatea însușirilor care diferențiază textul artistic de celelalte tipuri de texte. Literaritatea îmbracă două aspecte: pe de-o parte, ea poate fi prezentă în orice fel de texte (inclusiv în cele științifice sau publicistice) care constituie un material potențial pentru literatură; pe de alta, ea poate fi identificată în textele literare ca atare sub forma procedeeleor, a structurilor specifice. Concepția asupra literarității e variabilă; ea se modifică de la o epocă la alta în funcție de stiluri, curente, mișcări. Astfel multe scrieri non-literare au devenit cu timpul specii literare (scrisoarea, jurnalul, telegrama, ex; ca modele narrative inedite la Caragiale). Postmoderniștii au integrat în operele lor citatele și autoreferențialitatea, deci prin analogie vorbind, multe dintre speciile stilului publicistic ar putea fi considerate specii literare moderne. Într-un studiu din 1924, intitulat „Faptul literar”, Iuri Tinianov (reprezentant

al Școlii Formale Ruse) constata: *„Definirea literaturii poate fi finalizată numai în evoluție. Cu această ocazie vom descoperi că proprietățile literaturii care ni se par fundamentele, primare, se schimbă în continuu și nu caracterizează literatura ca atare. Așa ar fi noțiunea de estetic în sens de frumos. Se dovedește a fi o calitate trainică ceea ce ni se pare înțeles de la sine și anume, că literatura este o construcție verbală, înregistrată tocmai ca o construcție, cu alte cuvinte literatura este o construcție „lingvistică dinamică”*¹³. Pornind de la aceste considerente voi evita să emit judecăți de valoare, mă voi mărgini în a prezenta elemente de literaritate în publicistica marelui ierarh. Probabil că cea mai importantă încercare literară dintre scrierile lui Nicolae Colan, o constituie opera autobiografică *„Medalioane”*, publicată la Cluj în 1940, în Colecția „Cărțile Vieții”. Această carte prezintă figuri ilustre ale Bisericii și ale neamului nostru: Andrei Șaguna, Nicolae Ivan ș.a.; despre Ortodoxie și Renașterea națională, familie și națiune, însă cele mai reprezentative fragmente din punctul de vedere a literarității *„Medalioanelor”* lui Nicolae Colan o reprezintă cele care descriu perioada de școală și cea a „Diktatului” de la Viena. Iată câteva pasaje sugestive în acest sens:

„Cea dintâi iarnă, din prima clasă liceală a trecut destul de bine și de repede. Se apropia sfârșitul anului școlar, când într-o zi de primăvară tata se înfățișă la direcțiune pentru a achita jumătate din taxa de întreținere în internat (de cealaltă jumătate eram scutit). După ce a stat de vorbă – destul de pendelete – cu directorul colegiului, interesându-se de purtarea mea, în pauză a coborât în curte, unde îl așteptam. M-a luat de mână și, după câțiva pași făcuți în tăcere, mi-a spus cu oarecare gravitate: Domnul director m-a asigurat că anul viitor n-o să am nici o cheltuială. Eu am izbucnit în plâns, parc-aș fi avut o tragică presimțire. Tata m-a înțeles și m-a mângâiat cu vorbele: Nu plânge, dragul tatii; tu știi că n-am copil de vânzare... Și de oi ști de bine c-o să trebuiască să-mi trag de la gură ultima bucățică de pâine și tot te duc la toamnă la gimnaziul românesc din Brașov! Spunând aceste vorbe își împinse căciula de pe-o parte a capului pe cealaltă, iar din traista de piele care-i atârna la sold a scos două mere aduse de acasă și mi le întinse învăluindu-mă într-o privire caldă, pe care n-o s-o uit niciodată. Din această clipă școala românească din Groaverii Brașovului a devenit a

doua mea casă părintească. Ea m-a înzestrat cu cea dintâi armură științifică pentru lupta vieții; ea mi-a aprins în inimă flacăra sfântă a iubirii de neam și ea mi-a adâncit în suflet credința ortodoxă, întru care fusesem crescut și până atunci de grija iubiților mei părinți. Ea mi-a tras hotărâtoarele linii ale stilului de viață creștinească și românească, pe care aveam să-l desăvârșesc în restul vieții mele. Iată neasemănat de prețioasa zestre sufletească, pe care am dus-o cu mine când am plecat de la liceul șagunian de sub Tâmpa Brașovului – și care am dus-o desigur, toți acei fii ai neamului cari au avut norocul să se adape la izvorul de lumină al acestui Ierusalim al culturii românești de dincoace de Carpați”¹⁴.

Rămas după Dictatul de la Viena în mijlocul „turmei” pe care o păstorea, fiind singurul ierarh ortodox român care a rămas în Transilvania de Nord ocupată, Nicolae Colan constata: „neamul nostru n-a umblat... nicio-dată... și capteze și să deznaționalizeze prin prigoane și silnicii pe fiii altor nații. N-a închis, n-a schingiuit, n-a tras pe roată și n-a ars pe rug pe nimeni pentru limba sau legea lui... câtă vreme neamul românesc a avut o soartă tocmai întoarsă în istoria sa: a fost prigonit până la moarte de alte nații pentru legea și limba lui. Poate de aceea și-a iubit așa mult aceste comori prețioase ale sufletului”.

Aceste două fragmente sunt elocvente pentru literaritatea și expresivitatea volumului cu caracter autobiografic „Medalioane”. Primul fragment te duce cu gândul la „Amintirile” lui Creangă, mai ales la fragmentul părăsirii satului, aici situația este inversă: dacă Nică din Amintiri, se luptă să rămână în satul natal, însă trebuie să facă voia mamei, și să plece la Socola, tristețea lui se transformă în final în ironie, acest demers al mamei sale îi va influența decisiv destinul. „Nică” din Medalioanele lui Colan, va reuși să-și îndeplinească tatăl să-l dă la gimnaziul românesc din Brașov, iar tristețea lui se transformă într-o bucurie nemărginită, decizia și în cazul său îi va marca decisiv destinul. Limbajul simplu și direct ascunde o finețe în alcătuirea propozițiilor și asigură chiar o melodicitate textului narativ, autorul folosește în demersul său atât o narațiune cu un registru stilistic variat, cât și descrierea tatălui său în mod direct prin gesturile și vorbele sale, chiar dacă folosește cuvinte simple, predominând oralitatea textului, creează imagini artistice, majoritatea enunțurilor sunt propoziții enunțiative carac-

terul cuvintelor îmbină sensul conotativ cu cel demonstrativ creând simbol și emoție, folosind figuri de stil ca epitete: „privire caldă”, „flacăra sfântă”, superlative expresive ca: „Iată neasemănat de prețioasa zestre sufletească” și nu în ultimul rând metaforele pline de mesaj simbolic și semnificații care arată admirația ierarhului față de tatăl său și față de Liceul ortodox „Andrei Șaguna” din Brașov: „Și de-oi știi bine c-o să trebuiască să-mi trag de la gură ultima bucățică de pâine”, „Izvorul de lumină al acestui Ierusalim al culturii românești de dincoace de Carpați” – cum caracteriza Nicolae Colan liceul șagunian. Folosirea narațiunii la persoana I-a mărește subiectivismul textului, conferindu-i epicului din text chiar o aură de lirism.

Al doilea fragment transmite un lirism desăvârșit, deși textul este constatativ și exclamativ, deplângând soarta nației cu mijloace expresive lirice, iar punctele de suspensie reflectă starea de tristețe (de pătimire) dar și de meditație, de contemplare a istoriei și suferințelor nației sale, finalul textului, chiar dacă este constatativ, prin construcția sa exclamativă transmite bucurie și speranță, mesajul fiind acela: suferința mărește credința pentru valori și spirit național: „Poate de aceea și-a și iubit așa de mult aceste comori prețioase ale sufletului”. Această frază concentrează în ea multe simboluri și semnificații, exprimate plastic, mai ales prin metafora „comori prețioase ale sufletului”!

Scrierile publicistice ale ierarhului Nicolae Colan exprimă și puncte de vedere și atitudini având un grad mare de persuasiune; mesajul său adresându-se unei categorii largi, aceste trăsături fiind specifice genului publicistic. Între preocupările sale de mediatizare și comentare a evenimentelor o constituie, pe lângă multe altele, și fenomenul literar. Semnificative în acest demers al publicistului Nicolae Colan de comentare a fenomenului literar sunt articole cum ar fi: *Cărți bune și cărți rele*, *Eclipsa nuvelei*, *Ce să facem cu Eminescu*, *Despre poezia trăsniță*, *Pomenirea lui Caragiale ș.a.* Foarte actuală este problema pusă de Episcopul Nicolae Colan în perioada când era Ministrul Educației Naționale și Cultelor; într-o cuvântare cu titlul: *Despre limba românească*, publicată în periodicul „Renașterea” XVI (1938, nr. 24, p. 2), Ministrul de atunci și-a pus fireasca întrebare (valabilă și astăzi) unde să învețe tinerele graiul cel corect, limpede. Și răspunde:

„Firește, în școală, dar în școală învață la limba română istorie literară, filozofie înaltă și alte lucruri – toate literare și înalte – numai lucruri simple, elementare nu par a le învăța, ori nu le învață îndeajuns. Cu toate că de aici ar trebui să înceapă. Așa se întâmplă, că bacalaureații noștri – nu toți firește – se opinesc să caracterizeze epoci literare și uită în expunerea lor să acorde subiectul cu predicatul; sau să se pună la curent cu ultimele noutăți literare (...) dar nu-și bat capul cu problema punctului sau a virgulei”. Recomandă atunci să se dea mai multă importanță gramaticii în școală, să se pornească de la „graiul miresmuit al scriiturilor sfânte”, de la „limba veche și înțeleaptă” a cronicarilor noștri¹⁵.

O tematică asemănătoare abordează și articolele: *Eclipsa nuvelei și Ce să facem cu Eminescu*, ambele articole semnate cu pseudonimul Dinu Pajură. Primul articol, *Eclipsa nuvelei* vorbește despre un fenomen literar. Poate părea sau poate că este un articol de critică literară, însă în esență este un articol care descrie o realitate a literaturii vremii sale; construcția ei este interesantă, îmbină reliterarea unei realități literare cu forma de redare, care seamănă foarte mult, parcă, cu o schiță a lui Caragiale (de ex.: *Pedagog de școală nouă*), lipsind aici ironia lui Caragiale, ea fiind compensată de judecăți de valoare foarte tranșante, limbajul este unul expresiv, specific ficțiunii, care interferează și alternează cu cele specifice textului non literar. Deși autorul vrea să devină un narator martor, narând o întâmplare în centrul căruia se află un profesor, și care cu ocazia unui examen de bacalaureat își expune părerile, eu cred, că de fapt personajul principal este fictiv și de fapt prin intermediul lui autorul își expune părerile. Naratorul deschide scrierea prin fixarea locului și timpului întâmplării: o școală, examenul de bacalaureat. Urmează o mică caracterizare a personajului principal: „Profesorul de specialitate, un bătrânior simpatic, își învăluie candidații într-o privire părintească”¹⁶. Începe desfășurarea, adică examinarea candidatului, deși ca formă seamănă cu o schiță de Caragiale, ironia lipsește, dar desfășurarea firului epic m-a făcut să fac această asociere: dialogul este complexat de descriere; se descriu gesturile și trăirile în special ale elevului examinat dar și al profesorului examinator, însă dincolo de textul narativ începe și un demers argumentativ, constatat. Astfel, cu

întrebarea „Numește-mi tinere, câțiva nuvești români comtemporani” se declanșează ambele demersuri: cel narativ (poetic) și cel analitic, critic constatat: „Tânărul schiță o mișcare (...) înghiți în sec, apoi – plecându-și capul spre pământ – după o scurtă meditare zise:

– Costache Negruzzi.

– Costache Negruzzi este nuvelist, dar nu e comtemporan (...).

Candidatul aprobă supus; făcu o mișcare nervoasă, de ciudă că n’ă... reținut cu destulă precizie întrebarea profesorului, apoi – senin și triumfător:

– Liviu Rebreanu!

– Mda, Liviu Rebreanu e comtemporan, dar nu e numai nuvelist. Dumnealui va trece în istoria literaturii române mai mult ca romancier. Cel puțin asta-i părerea mea.

– Da, domnule profesor, el a scris romanele „Ion” și „Pădurea spânzuraților”

– Ei, vezi... (...) ¹⁷.

Tânărul îngâlbeni. Nu mai știa cum s-o ia din loc. Din fericire profesorul, după o scurtă pauză continuă (începe demersul analitic-critic): – Nu mă mir că n’o prea brobodești cu răspunsul. Căci nuveștii români comtemporani sunt așa de puțini, că trebuie să-i cauți cu lumânarea prin reviste. Par’că le-a pierit sămânța. Sau par’că nuvela ar fi un gen literar de-a doua mână. Par’că a scrie nuvele ar fi îndeletnicirea literară minoră. Și nu e. Căci într-o nuvelă de câteva pagini poți concentra mai multă poezie, mai multă artă decât în zeci sau sute de pagini de ale unui roman lăbărtat. Costache Negruzzi și Caragiale și Delavrancea și Vlahuță și alți ca ei n’au fost romancieri. Au fost „numai” nuvești. Cu toate acestea rămân în literatura noastră (...). Ar fi putut scrie și ei romane. N’aveau decât să-și întindă nuvelele cum întinzi o armonică, să le dilueze până la lungimea îndătinată a romanelor și treaba era gata. Iar dacă printre pagini ar mai fi strecurat și câteva scene mai deochiate, succesul lor ar fi fost pe deplin asigurat. Poate că ar fi ajuns chiar oameni înstăriți prin tirajul romanelor lor. Fiindcă așa fac cei mai mulți „romancieri” (cei fără de ghilimele sunt așa de puțini!), fac nuvele lungite până la leșin și le zic romane. Fac dintr-un blid de supă bună un castron de zcamă proastă. Și ca să-i dea gust – aruncă’n ea uneori câteva boabe de piper”¹⁸. În finalul demersului său critic dă totuși și două nume pe care le consideră pilde pentru nuvela comtemporană lui: Victor Ion Popa și Victor

Papilian. „Doi victori – tot atât de... victorioși în genul romanului, ca și’n al nuvelei românești”¹⁹. Iar în finalul scrierii se întoarce la scrierea narativă, naratorul care este și personaj reflector termină nararea tot simbolic „Ceea ce știu e, că profesorul ținuse, fără să-și dea seama o foarte bună lecție. Vorbise cu căldură: cum îi șade bine totdeauna unui profesor, vorbise despre nuvela română contemporană care nu se mai scrie decât foarte rar, fiindcă după cum Românul se naște odată poet, astăzi se vede că se naște romancier...”²⁰.

Citind această scriere îți pui întrebarea: este un articol publicistic critic sau o scriere cu caracter literar (schiță)? Sau, poate, e un pic din amândouă! Un lucru este sigur, orice comentariu despre acest text este de prisos, conținutul ei comunică prin „sine” pe „sine”; plastic și metaforic, fiind o îmbinare de literaritate și expresiv. În articolul epilog comemorativ *Ce să facem cu Eminescu*, abordează problema studiului poeziei în școală, având ca punct de pornire „împlinirea celor cincizeci de ani de la moartea celui mai mare poet pe care l-a zămislit până astăzi neamul românesc” și constată că „Tot ce s’a făcut în legătură cu pomenirea semicentenarului morții lui Eminescu e bun și frumos și de toată lauda vrednic”²¹. Are totuși regretul că „Mi se pare totuși căndeosebi tineretul nostru a uitat un lucru esențial, pe care trebuia să-l facă, la îndemnul dascălilor lui: să citească și recitească opera poetică a lui Mihai Eminescu și să învețe pe de rost măcar o parte din comoara de frumuseți a acestei opere. Căci, în definitiv, dacă vrei să cunoști frumusețea și buna mireasmă a florilor te duci în grădină sau ieși la câmp. Numai pentru cunoașterea florilor exotice te mulțumești cu chipurile și lămuririle manualului de Botanică”²². Mai ales că află faptul trist pentru el, că poeziile nu se învață ci se analizează. În partea a doua a articolului face pledoarie pentru studiul și cititul poeziei, în special, a poeziei lui Eminescu, actualitatea problemei, dar mai ales căldura și credința demersului argumentativ al autorului, care crede cu fermitate în necesitatea lecturii și învățării poeziilor, ne dă de gândit asupra problemei și după aproape șaptezeci de ani de la scrierea articolului, având și răspuns în final la întrebarea din titlu: „Eu cunosc un distins profesor universitar – de geologie – care recitează, cu o uimitoare ușurință și pasiune aproape toate perlele poetice ale lui Eminescu, Coșbuc, Goga și

Ștefan Octavian Iosif. De câte ori îl întâlnesc mi-aduc aminte – prin contrast – de trista deficiență sufletească a tineretului nostru de astăzi, care nu mai citește și nu mai recitează poezii, nici chiar când ele sunt ale lui Eminescu. Și vai, cât de frumos îi șade unui tânăr să aibă pasiunea poeziei!

Știu: Pedagogii vor spune, că’ntr’o zodie de surmenaj general și de regalitate a învățământul tehnic, e inuman să mai silești pe tineri să-și încarce cu nume și date istorice pe cari și-așa le uită. Cred că această pasiune de a protegui memoria tineretului nostru este cel puțin exagerată. Fiindcă atunci când memoria lui nu este pusă la treabă prin asemenea îndeletniciri, ea-și caută de lucru în altă parte: adună numele tuturor așilor fotbaliști, sau ale tuturor stelelor de cinema. Și vom recunoaște cu toții, că e mai ziditoare de suflet o poezie, decât pomelnicul unor cât de celebri fotbaliști.

Deci, acum după ce l-am comemorat un an de zile în întreg cuprinsul țării, ce să facem cu Eminescu? Să facem un lucru foarte simplu: Să-i citim și să-i recităm poeziile. Și – vorba sfintei Evanghelii – toate celălalte se vor adaoge nouă”²³.

Textul are foarte bune și multe valențe oratorice, argumentarea este excelent realizată, folosind cuvinte bine alese, care să impresioneze și să mărescă efectul mesajului, în același timp, textul demonstrează calitatea de fin analist al realității timpului său, descoperim în acest mod o nouă fațetă a marelui ierarh cărturar. Deși textul este prin excelență un text publicistic, în care domină persuasivul, autorul folosește câteva epitete „buna mireasmă a florilor”, „ușurință uimitoare”; metafore ca „ziditoare de suflet o poezie”, comparația asociativă „e mai ziditoare de suflet o poezie, decât pomelnicul unor cât de celebri fotbaliști”; inversiuni „buna mireasmă a florilor”, „trista deficiență”; și propoziția „Și vai, cât de frumos îi șade unui tânăr să aibă pasiunea poeziei!”.

Sintagmă exclamativă, care împreună cu celelalte elemente ale registrului stilistic al textului, conferă mult lirism și expresie scrierii. Un articol semnificativ asupra concepției scriitorului Nicolae Colan, asupra menirii cărții o reprezintă articolul *Cărți bune și Cărți rele*, articol publicat în revista „Tribuna Ardealului”, Cluj, 1943 sept. 16, Anul IV. Nr. 859, p. 2, inclus și în volumul „Teologie și Spiritualitate Ortodoxă – Studii, Articole, Traduceri”, Cluj, 1998. Articolul începe cu

întrebarea; Ce este cartea? Urmată de altele derivate din prima „Este numai o bucată de hârtie împăturită în niște scoarțe tari? E numai un ciup alb presărat la întâmplare cu niște boboșe ce se numesc litere? E cartea o simplă materie? Sau este mai mult decât toate acestea? De nu cumva toate acestea sunt numai arătări ale cărții, chipuri pentru cei ce nu o înțeleg, iar adevărata ei valoare stă în altceva?”²⁴.

După atâtea întrebări, articolul continuă cu accepțiunea pe care o dă autorul termenului de carte, cu deosebire în latura ei spirituală. „Fără îndoială, valoarea și puterea unei cărți nu stă în ceea ce se vede; Ea nu se poate judeca după măsura cantității, pentru că nu este un obiect mort. În ea este altceva care trăiește. Cartea este forma superioară și complexă de expresie a sufletului. În ea stă cea mai aleasă, ori cea mai pătimasă frământare a sufletului. Cartea e ca o sabie, cucerește ori dărâmă. Ea înalță, înalță în concepții de viață. Astăzi cartea a ajuns un adevărat „suveran” al vieții. Nici nu ne putem închipui progresul și viața fără sprijinul ei. Pentru cultură cartea a însemnat vehicolul cel mai însemnat de susținere a progresului cultural. Ea a hotărât atâtea revoluții, a adus atâtea binefaceri și tot prin ea s’a aruncat sămânța atâtor primejdii și prăbușiri”²⁵.

În ultima parte a articolului, autorul vorbește despre importanța și menirea cărților: „Dacă atât de mare este rostul cărții pentru această viață, pentru progresul ei, pentru descoperirile științifice, pentru transmiterea bunurilor spirituale de la o epocă la alta, prin afirmarea năzuințelor și idealurilor unui popor, de ce oare nu ar putea fi cartea și un instrument tot atât de prețios în slujba celui mai mare ideal pe care îl poate avea omul, în slujba împlinirii destinului său, veșnic, mântuirea? Cartea bună prin tot ceea ce produce în suflet contribuie la înălțarea și dezvoltarea omului. Din nefericire, cartea nu a stat totdeauna în slujba binelui, adevărului, ci a servit și minciunii și imoralității. Sunt cărți care poartă microbii disoluțiilor și decăderii. Acestea sunt cărțile aducătoare de moarte. Ele înșeală pe om cu învățături greșite cu îndemnuri pătimase, cu chemări josnice. Nu tot ceea ce se scrie este în slujba desăvârșirii omului. Puterile întunericii au pătruns în livada scrisului și au sădit lângă flori și buruieni. Uneori aceste „buriieni” sunt în înfățișare mai arătoase, cresc mai repede și ademenesc pe căutătorii de frumos și adevăr

în câmpul lor. Dar ele amețesc, lânzelesc puterile bune ale omului, slăbesc rezistența lui în fața celui rău, chiar îl fac prizonier. Așa că după cum am scris cu admirație despre binefacerea cărții bune, amintim cu îngrijorare despre primejdia cărții rele. Așadar cartea poate fi un prim factor de susținere a moralității, după cum tot ea poate fi element de destrămarea ei. Penița în mâna scriitorului este sau bisturiul care vindecă, sau pumnalul asasin. Când pui mâna pe o carte, iubite cititor, întreabă-te dacă ea deschide sufletului zări de lumină sau îl strânge în chingile patimilor – criteriul cel dintâi al valorii unei cărți este acela dacă ne ajută sau nu să ne împlinim mai bine rostul pe lume. Cartea trebuie să stea în slujba mântuirii sufletului, în slujba desăvârșirii și înălțării vieții, și nu în slujba decăderii și a pierzaniei. În marea bătălie dintre bine și rău, un sector însemnat îl ocupă cartea. Scriitorii sunt sau apărătorii sau atacatorii mântuirii oamenilor. Ei sunt sau apostoli sau asasini”²⁶.

Structurat pe antiteza: cărți bune – cărți rele, textul articolului, deși presărat pe alocuri cu neologisme și chiar termeni științifici, are un limbaj poetic metaforizant, mesajul plin de semnificații face din acest text, o construcție poetică în proză, ian în chintesența sa o odă adusă cărții, cărții bune!

Concluzii

Desigur, rândurile anterioare au prezentat doar o parte infimă din scrierile și articolele publicistice ale marelui învățat Nicolae Colan, numărul lor depășind cu mult cifra de o mie, în același timp ea se caracterizează prin o varietate bogată tematică și stilistică de realizare. Ele pornesc de la teme religioase și ajungând până la teme de cultură universală, toate având în miezul lor învățătura evanghelică a „binelui”. Apar chiar articole care au ca temă povește biblice și sociale pe care Nicolae Colan, în calitatea sa de ierarh, le-a adresat credincioșilor săi, îmbrăcate sub forma unor articole ca: *Trei lucruri plăcute lui Dumnezeu*, *Trei lucruri urâte*, *Cei șapte ani de acasă*, *Graba strică treaba*, *Calul neînvățat și fiul slobod*. Scrise sub forma unui amestec de pilde și aforisme, folosind un limbaj simplu dar atrăgător, autorul dă sfaturi și trage concluzii: „Pe omul chibzuit îl cunoști îndată după privire, după vorbă, după întreg felul lui de a se purta”. „Omul repezit îndeobște calcă-n străchini. Fiindcă graba strică treaba”.

„Un cal neînvățat nu numai că nu-ți aduce nici un folos, dar el își poate primejdi viața. Când ți-e lumea mai dragă se sperie, își arată toate năravurile, sau ia câmpii. Și nici că se poate astfel, dacă nimeni nu l-a lecuit de năravuri, nimeni nu i-a făcut „școală”, nici cu frâul, nici cu pintenii, nici cu sfârcul biciului. Nimeni nu l-a mângâiat cu privirea, nu l-a netezit cu palma sau nu l-a îmbunat cu mâncare bună. A crescut în voia lui ca un sălbatec – și sălbatec a rămas.

Cam așa stă treaba și cu creșterea copilului. Dacă nu-l îndrumezi de la început, dacă nu-i înfrânezi pornirile rele și nu i le strunești pe cele bune, crește strâmb, se sălbăticește și ajunge o primejdie pentru sine și pentru alții. Dacă-l lași slobod să facă ce vrea, să meargă unde-i place, s-o ia razna, ajunge de la o vreme să nu mai știe nici de frică, nici de rușine. Și asta-i din cale afară de rău.

De aceea să luăm aminte: *Cel ce învață pe fiul său, întărește pe vrăjmași și înaintea prietenilor se va bucura de el*” (Isus Sirah 30,3)²⁷.

Aceste „povețe” ale marelui ierarh se caracterizează, ca și restul scrierilor sale, printr-un limbaj simplu dar ales, mesaj ușor de descifrat dar plin de semnificații profunde, plin de un fond tradițional sănătos și expresiv, specific sufletului românesc. Apar multe figuri de stil care au ca rol creșterea semnificațiilor textului fără însă a-i știrbi din mesaj și conținut. Toate scrierile sale sunt cuprinse de harul „literar” cu care era înzestrat Nicolae Colan, el considera că „graiul simplu și frumos” chiar „îmbisericit” merge la sufletul omului: „Literaritatea” fiind un atribut specific publicisticii lui Nicolae Colan, aceasta regăsindu-se chiar și în a doua parte a testamentului său: „Mulțumesc bunului Dumnezeu pentru toate câte mi-a rânduit mie în viață. Mulțumesc clerului și poporului din Eparhia Clujului și din Arhiepiscopie că m-a ascultat în slujba mea de ierarh.

Mulțumesc părinților și fraților mei după trup pentru jertfa lor, ca și profesorilor și colegilor și prietenilor mei de oriunde pentru dragostea frățească cu care m-au cinstit. Voi fi înmormântat în preajma bisericii de la Mănăstirea Brâncovenească, în dreapta bisericii, ca să fiu și după moarte aproape de neuitatul Mitropolit Nicolae, cu care am fost împreună toată viața noastră. Înmormântarea să fie cât se poate de simplă. Tuturor celor ce m-au iubit le las dragostea mea

întreagă. Pe cei ce mi-au greșit îi iert creștinește, ca și Dumnezeu să mă ierte.

Doamne al îndurării primește-mă în cor-turile Tale cele veșnice și ferește-mi țara și lumea de toată reaua întâmplare! Amin”²⁸.

Deși a fost înmormântat la Rășinari, Î.P.S. Antonie Plămădeală i-a îndeplinit „testamentul” și astfel Mitropolitul Nicolae Colan își doarme somnul de veci alături de Mitropolitul Nicolae Bălan, fiind reînhumat în Mănăstirea Brâncovenească de la Sâmbăta de Sus, așa cum i-a fost ultima dorință.

Expresivitatea textului ne aduce parcă aminte de elegia eminesciană *Mai am un singur dor* sau de lirismul testamentului ciobanului din *Miorița*. Un lucru este cert, toate scrierile lui Nicolae Colan, indiferent de tematica abordată și de registrul stilistic variat, combinând „oralul” cu stilul „scris”, „literarul” cu „nonliterarul”, au valoare artistică certă.

Mitropolitul Nicolae Colan, prin opera și activitatea sa religioasă și culturală, se înscrie în galeria marilor personalități ale neamului românesc și în special a celor ardeleni.

Puțini sunt cei care dau strălucire și prestigiu funcției pe care o ocupă, Nicolae Colan a fost unul dintre ei. A fost ierarh al Bisericii, care și acum ne face să vibrăm la auzul numelui său. Personalitate complexă, complexitate derivată parcă din mai multe „euri” adunate într-un „eu colectiv”, liantul lor a fost harul, elementul care a asigurat transfigurarea acestora. Toate aceste „euri” Î.P.S. Nicolae Colan le-a pus în slujba lui Hristos, a Bisericii și a Patriei, publicistica sa fiind una din căile de transmitere a acestor demersuri valoroase într-o limbă românească frumoasă, simplă și corectă, pentru Nicolae Colan limba națională se confundă cu însuși ființa națională: „Fără îndoială, limba este în primul rând cel mai de căpetenie mijloc de înțelegere între fii aceleiași nații.

Dar limba națională este mai mult decât atâta. Ea ascunde în sine, ca într-o cutie magică, întreaga viață a unui popor, cu trecutul lui cel mai îndepărtat, cu pământul care l-a hrănit și care i-a încântat privirea, cu împrejurările sociale în care a viețuit, cu îndeletnicirile lui zilnice, cu credința care l-a mângâiat în vremuri de restriște și care i-a îndrumat năzuințele, cu toată civilizația și cultura la care a izbutit să se înalțe, din treaptă, în treaptă de-a lungul veacurilor”²⁹.

Alexandru Surdu

Note

1. *Omagiul Mitropolitului Nicolae Colan (1893-1993)*, Cluj, Ed. Arhiepiscopiei, 1995, p. 36
2. NICOLAE COLAN, *Teologie și Spiritualitate Ortodoxă – Studii, Articole, Traduceri*, Ed. Presa Universitară Clujană, 1998, p. 36
3. Ibidem
4. Ibidem, p. 67
5. DUMITRU IRIMIA, *Structura Stilistică a Limbii Române Contemporane*, Ed. Științifică, București, 1986, p. 82
6. *Pastorală la Nașterea Domului*, Cluj, 1947
7. *Omagiul Mitropolitului Nicolae Colan (1893-1993)*, Cluj, Ed. Arhiepiscopiei, 1995, p. 73
8. Ibidem
9. Idem, p. 74
10. Idem, p. 75
11. GHEORGHE CRĂCIUN, *Introducere în teoria literaturii*, Ed. Magister, 1997, p. 49
12. Idem, p. 20
13. Idem, p. 22
14. NICOLAE COLAN, *Medalioane*, Cluj, 1940, p. 106-107
15. *Omagiul Mitropolitului Nicolae Colan (1893-1993)*, Cluj, Ed. Arhiepiscopiei, 1995, p. 193
16. *Eclipsa nădelei*, în „*Viața ilustrată*”, 1938, V, nr. 2, p. 1-2
17. Ibidem
18. Ibidem
19. Ibidem
20. Ibidem
21. *Ce să facem cu Eminescu*, în „*Viața ilustrată*”, 1939, nr. 11, p. 5-6
22. Ibidem
23. Ibidem
24. NICOLAE COLAN, *Teologie și Spiritualitate Ortodoxă – Studii, Articole, Traduceri*, Ed. Presa Universitară Clujană, 1998, p. 101
25. Idem, p. 102
26. Idem, p. 103
27. Articolele *Trei lucruri plăcute lui Dumnezeu, Trei lucruri urâte, Graba strică treaba, Calul neînvațat și fiul slobod* au fost publicate în „*Renașterea*” XXVII (1949 numerele 3-4, 7-8, 5-6 și 17-18) sub pseudonimul Dinu Pajură și redate în volumul „*La răscruce de vreme, o viață de om; Nicolae Colan, Episcopul Vadului, Feleacului și Clujului 1936-1967*”, Cluj-Napoca, 1989, de Pr. Prof. Dr. ALEXANDRU MORARU, p. 593-597
28. Testamentul lui Nicolae Colan, publicat în volumul „*La răscruce de vreme, o viață de om; Nicolae Colan, Episcopul Vadului, Feleacului și Clujului 1936-1967*”, Cluj-Napoca, 1989, de Pr. Prof. Dr. ALEXANDRU MORARU, p. 128
29. Ibidem, p. 571

Abstract

Literacy and literality in the writings of the theological scholar Nicolae Colan

The metropolitan bishop Nicolae Colan made out of writing – as one of his disciples, priest Ilarion Felea once said – “a living pleasure, a duty and a necessity; a pleasure because he felt the moral obligation to put his talent in the service of fellow men; necessity because he wrote out of the abundance of his heart”. At the same time this art of writing made him become a true theologian teacher and scholar.

Besides the fact that all the writings of Hierarch Nicolae Colan were very popular through their naturalness, clarity and accessibility, stylistically they behold a real literary and artistic value. Though the theological works are predominant among his writings, due to his preoccupations and his erudition we can also speak about a laic work of the eminent hierarch. Most of his laic writings were published in different periodicals, representing “*The Journalism of Nicolae Colan*”, the thematic horizon of these works being very complex and varied, comprising cultural, moral, economical, political, social, educational and many other themes. The journalist works of hierarch Nicolae Colan express points of view and attitudes with a higher grade of persuasiveness, his message being addressed to a wide range of public, these features being characteristic for the journalist writings in general. Among his preoccupations for promoting and commenting different events, the literary phenomenon has an important place.

Trough his religious and cultural written work and activity Bishop Nicolae Colan joins the gallery of the great personalities of the Romanian nation, and especially of the Transylvanian one. Complex personality, it seems like it derived from several “egos” gathered in a “collective ego”, bonded by his grace, the one element that assured their transfiguration. Î.P.S. Nicolae Colan used all these “egos” in serving Christ, the Church and the Country, his journalism being one of the ways of transferring his valuable measures into a beautiful Romanian language, simple and accurate. For Nicolae Colan the language becomes identical with the national being. Without any doubt the language is firstly the main way to understanding among the sons of the same nation.

Activitatea Asociațiunii Transilvane pentru Cultura și Literatura Poporului Român în județul Treiscaune în anul 1939, din documentele de la Arhivele Naționale ale României, filiala județului Covasna

În decursul veacurilor, românii din acest spațiu geografic, denumit astăzi „Covasna”, au avut o existență extrem de zbuciumată, fiind supuși diferitelor vicisitudini ale istoriei. În lupta dusă de românii, din regiunea aflată sub stăpânirea secuiască, pentru păstrarea identității naționale, alături de biserică și școală și-a adus aportul prin întărirea redutelor culturii și Asociațiunea Transilvană pentru Cultura și Literatura Poporului Român. Aceasta a luat ființă la 1861 prin purtarea de grijă a cunoscutului mitropolit ardelean Andrei Șaguna. În aceeași perioadă venea în fruntea protopopiatului ortodox din Treiscaune, cunoscutul cărturar brașovean, protopopul Ioan Petric, care a revigorat viața bisericească, școlară și culturală a românilor din zonă.

Primele cercuri culturale ASTRA s-au constituit încă din 1861 în Valea Mare, Covasna, Brețcu, Întorsura Buzăului ș.a., mai precis în acele comunități în care românii erau majoritari sau în fruntea lor se aflau oameni de cultură preocupați de soarta românismului. Pentru o lungă perioadă de timp, respectiv până la sfârșitul secolului trecut, activitatea ASTREI din județul Treiscaune a fost strâns legată de cea din județul Brașov, amândouă județele formând în singur despărțământ¹.

Adunările aveau loc în diferite localități din cele două județe. Apelul lansat cu ocazia unei adunări generale, în stațiunea Vâlcele (jud. Covasna) a membrilor asociațiunii a fost foarte sugestiv privind scopurile asociației „*să conlucrăm domnilor și fraților la răspândirea luminei și moralității între poporul român. Să ne ajutăm noi înșine și Dumnezeu ne va ajuta*”².

Direcția județeană Covasna a Arhivelor Naționale păstrează documente ale asociațiunii din centrele de la Sfântul Gheorghe și Tg. Secuiesc din deceniul al X-lea al secolului al XX-lea, care dovedesc o bogată activitate culturală pusă în slujba omului de rând și nu numai. Procesele verbale ale întrunirilor scot la iveală efortul constant depus de cei care s-au strâns în jurul asociațiunii în calitate de

simpli membri ori în funcțiile de conducere, din care făceau parte prin rotație, (nu de puține ori găsim un nume semnat la președinte iar apoi la secretar ori ca simplu membru, realitate păstrată până în zilele noastre în rândul asociațiilor culturale din zonă).

Din procesele verbale și alte documente păstrate din acea epocă, distingem progresul făcut de societatea românească după unirea de la 1918, prin aceea că instituțiile statului aflate acum sub patronajul societății românești care le conducea, se acorda un sprijin deosebit activității asociație și nu numai, în demersul ei pentru culturalizarea maselor, proces susținut cu acrivie și de suveranii români, mai cu seama de regele Carol al II-lea.

Dările de seamă, devizele, invitațiile sunt de un pitoresc deosebit, datorat exprimării caracteristice perioadei dar și faptului că acestea sunt documente redactate de mână, cu caractere foarte îngrijite. Din ele răzbate efortul depus de o mână de oameni care cu timp și fără timp au lucrat pentru recuperarea românilor maghiarizați, a instituțiilor românești marginalizate, pentru recuperarea prestigiului și a demnității lor. Din aceleași documente rezultă și o bună conlucrarea cu comunitatea maghiară din zonă, care a găsit sprijin în asociațiile românești. Astfel într-o adresă, transmisă președintelui asociației din Sfântul Gheorghe, Eugen Sibianu, Biserica Reformată din localitate, prin asociația sa de bărbați împreună cu foștii elevi ai Colegiului Reformat „Szekely Miko” dorea „*să aranjeze în seara zilei de 4 februarie 1939 în sala festivă a orașului o seară dansantă cu program*”³. În continuare, se cerea scutirea de plată a chiriei pe sală deoarece venitul realizat urma a fi folosit în scopuri filantropice⁴. Asociațiunea le răspunde prin președinte, care îi anunță de faptul că „*la petițiunea dumneavoastră avem onoare a vă face cunoscut că vă acordăm gratuit sala cinematografului pentru seara zilei de 4 febr. 1939... urmează să suportați cheltuielile cu luminatul, încălzitul și personalul*”⁵.

O altă adresă primită de președintele ASTRA din partea Reuniunii de binefacere a femeilor din Sfântu Gheorghe, care doreau de asemenea, să organizeze la 24 februarie o serată dansantă sub genericul „Marșea grasă”. În acest scop, doreau să închirieze Sala festivă a orașului, aflată în administrarea asociațiunii. Reuniunea cerea o taxă mai mică pentru sală, subliniind faptul că scopul reuniunii era strângerea de fonduri pentru ajutorarea săracilor, spunea președinta Ianka Kovacs⁶. Documentul care vorbește despre acordul Asociațiunii Transilvane nu s-a mai păstrat, dar adresa de mulțumire adresată de aceeași reuniune ne duce la concluzia că această cerere a fost soluționată favorabil și mai mult decât atât. Documentul exprimă profunda recunoștință a acestor femei de etnie maghiară care și-au găsit sprijin printre români „... Reuniunea noastră prin prezenta vă exprimă viile sale mulțumiri pentru nobila faptă ce ați manifestat față de Reuniune, punându-i la dispoziție în mod gratuit sala festivă a orașului... binecuvântarea Domnului să va conducă toate faptele. Primiți va rugăm, Domnule președinte, asigurarea distinselor noastre considerațiuni”⁷.

Au fost însă și situații mai puțin plăcute, în care primăria orașului Tg. Secuiesc anunța pe președintele asociațiunii să oprească reprezentanța maghiară, pe motiv că membrii trupei teatrale „nu au fost verificați, (și) că sunt revizionști”⁸. Documentele nu menționează cum s-a rezolvat diferendul, dar arată o realitate caracteristică perioadei interbelice, în care existau diferite tipuri de populație, care înțelegea să se comporte normal, colaborând cu populația românească și oameni care nu erau dispuși să recunoască o realitate politică, cum de fapt se întâmplă și astăzi.

Faima de care se bucura asociațiunea se reflectă și în aceea că se eliberează o autorizație permanentă pe seama ASTREI și a cercurilor sale culturale, pentru organizarea „... balurilor, festivalurilor și a oricăror manifestațiuni culturale și sportive... – fără vreo autorizare specială – prezenta fiind considerată autorizație permanentă”⁹, pentru a nu-i stânjenii în nici un fel activitatea. Autorizația era semnată de prefectul județului Col. Petri și Șeful Serviciului Administrativ E. Sibianu (care avea și funcția de președinte al asociației).

O circulară adresată președinților de asociație, trimisă de la Sibiu, atrage atenția asupra concurenței pe care o făceau celelalte

așezăminte culturale din Transilvania „... nesocotind sincera noastră dorință de colaborare, ne concurează pe teren, provoacă divizare ... într-un domeniu și ... o provincie unde cu atât mai dureroase sunt urmările neuniunii”¹⁰. Se hotărăște, pentru aplanarea diferendului, organizarea de serbări în toate despărțămintele și cercurile culturale, a doua zi de Rusalii (21 iunie), pentru a se expune publicului programul ASTREI și necesitatea de a rămâne solidari în domeniul cultural. Se recomandă organizarea de serbări până la 30 iunie. Se insistă asupra importanței culturale de la sate. La orașe se apelează la o strategie privind atragerea în comitetul ASTREI a „copii(lor) locali al bisericii naționale, șefii autorității militare și civile locale, conducătorii de instituții economice financiare, reprezentanți ai meseriașilor și comercianților și alte personalități... al căror concurs este cerut în interesul reușitei acțiunii”¹¹.

Un mijloc de propagandă și de educare, deosebit de important pentru acea vreme a fost și cinematograful, unde se proiectau filme cu conținut educativ, de tipul celor patriotice, filme inspirate din literatură etc. Asociațiunea ASTRA din Sfântul Gheorghe a ajuns în posesia cinematografului din localitate. Adresa care aducea la cunoștință Ministerului de Finanțe acest fapt cuprinde și programul asociațiunii, caracteristic pentru acea perioadă „În actuala structură ideologică a statului și mai ales prin înființarea serviciului social, asociațiunea „ASTRA” are menirea să poarte cu mai mare virtuozitate flacăra culturii naționale, care să încălzească permanent sufletele înghețate de viscolul dominației maghiare, ale românilor din această regiune secuizată”¹². Aceeași adresă cerea reducerea cu 50% din impozitul pe spectacole „Totodată este și interesul Ministerului de Finanțe și anume: reducerea impozitului... putea menține tariful redus și chiar putea fi micșorat; 2. Datorită acestui fapt, inovărilor ce le-am adus locașului ... încasările s-au mărit și se vor mări neconținut...”¹³, semnatarul petiției este desigur președintele asociației Eugen Sibianu și secretarul Cristoloveanu, aceștia subliniază importanța menținerii unui preț redus la bilete, care nu vor aduce decât beneficii atât asociației cât și ministerului, prin aceea că printr-o frecvență mai mare se aduceau mai mari beneficii, decât un preț ridicat și o frecvență redusă, care avea să aibă și urmări negative în românilor populației.

Alt document ne mărturisește faptul că

Ministerul a rezolvat favorabil cererea privind taxele de sală, se hotăra deci ca veniturile să rămână și pe mai departe afectate scopurilor culturale ale asociației, și pentru organizarea serviciului social¹⁴.

Procesul verbal din data de 2 ianuarie 1939 cuprinde organizarea foarte minuțioasă a cinematografului, aproape toți funcționarii fiind membrii ai asociațiunii, s-au stabilit bilete gratuite sau cu titlu rezervat pentru oficialitățile orașului, câte două locuri pentru comenduirea pieței, primărie, poliție, pompieri și pentru serviciul social un loc, o loja rezervată pentru primar, prefect „și dacă mai rămân locuri 2 locuri pentru ASTRA ... s-au fixat și prețul abonamentelor”¹⁵.

O adresă trimisă prefecturii, tribunalului, judecătoriei, primăriei, revizoratului, Fabricii „Klinger”, căminului Muncitoresc „Iacov”, și Reuniunii Femeilor Reformate se anunța reducerea tarifului la 23 de lei pe bilet „pentru ca și funcționarii publici cu salarii derizorii să poată lua parte la spectacole”. Se anunța totodată, că în perioada 17–19 ianuarie de la orele 8,30, va rula filmul românesc „Doamna de la etajul II”¹⁶.

Pentru elevi, prețul билетelor era și mai redus, conform unei circulare trimise la Gimnaziul de băieți, Gimnaziul de Fete, Liceul de Artă și Gimnaziul de Fete Reformat, prin care erau anunțați că prețul билетului era de 7 lei pe grup și 14 lei pentru elevii care vizionau în regim particular. Se rula un film pentru tineri „Tigru alb”¹⁷, iar în alte cazuri rulau filme cu priză, la aceeași categorie de vârstă cum ar fi „Căpitanii Curajoși”, „Aventurile lui Robin Hood”¹⁸.

O altă adresă, de data aceasta din partea Ministerului de Interne, Subsecretariatul de Stat al Propagandei, Direcțiunea Cinematografică, adresată Antreprizei Cinematografului Central Târgu Secuiesc, județul Treiscaune, ce are însă caracter de valabilitate pentru toate cinematografele din țară, atrăgea atenția că se vor trimite de la București săptămânal unul sau mai multe filme culturale, pe care cinematograful era obligat să le difuzeze și să le plătească. Prețul varia între 100 și 1000 lei săptămânal (unele săli 2.000 și cele din București 5.000) în funcție de categoria din care făcea parte cinematograful¹⁹. Cinematografele din regiune au cerut uneori să fie trecute într-o categorie inferioară, pentru a plăti un impozit mai mic, motivând că impozitul mare ar genera creșterea prețului la bilete, iar această acțiune, ar îndepărta clien-

tela de la vizionarea de filme, această activitate fiind una din puținele pe care intelectualii români și le puteau permite. Cinematograful din Târgu Secuiesc, aflat tot în patronajul ASTREI din localitate, președinte fiind vrednicul de pomenire preot Ioan Rafiroiu, intervineau pe lângă ASTRA Sfântul Gheorghe, să reducă prețul pentru filme, motivând că se mai plătea pentru aparatul de rulat, chiria sălii era destul de costisitoare iar încasărilor nu depășeau suma de 3500 lei uneori chiar mai puțin. Dintr-o notă marginală aflăm ca cererea s-a rezolvat favorabil²⁰.

Uneori, sala cinematografului era concesiionată gratuit, cum a fost cazul Căminului Meseriașilor, care avea ca scop strângerea de ajutoare pentru azilul meseriașilor bătrâni²¹, apoi Centuria a III-a a Gimnaziului de băieți, ce își propunea ajutorarea elevilor nevoiași ș.a.m.d.²². Mulțumirile erau întotdeauna pline de recunoștința celor care beneficiau de bunăvoința conducerii cinematografului și a președintelui ASTREI: „Adânc mișcați de bunăvoința cu care ne-ați acordat prețiosul Domniei Voastre concurs, străjerii Centuriei a III-a vă trimit mulțumirile lor cele mai calde... vă facem cunoscut că am realizat un beneficiu de 1000 de lei și vă rugăm ca și pe viitor să ne acordați aceeași părintească sollicitudine”²³.

Cinematograful a fost și sursa unui diferend a președintelui asociațiunii cu primarul orașului, Dr. Crăciun. Aceștia schimbă, prin intermediul diferitelor adrese, replici acide unul la adresa celuilalt, ceea ce demonstrează o animozitate provocată poate pe principiul apartenenței politice. Președintele ASTREI îi scrie primarului după un control al angajaților primăriei, „... nu fugim nici de o responsabilitate, ne surprinde însă și de astă dată vigilența spontană manifestată de organele Dvs. de execuție și control ... Vă rugăm deci din nou să dispuneți ca să nu fim tratați ca un chiriaș îndolent strein, ci ca unul care-și cunoaște nu numai îndatoririle, dar și sarcinile ...”²⁴.

Un rol important în cadrul manifestărilor prilejuite de ASTRA l-a avut corul asociațiunii, care cu prilejul diferitelor manifestări culturale sau cu caracter social au interpretat diferite piese cu caracter religios sau laic din repertoriul național ori internațional. O invitație adresată corului de la Târgu Secuiesc cuprinde, pe lângă programul care urma să se desfășoare și numele coriștilor, care cuprindea 19 de membrii și care „cu onoare sunt

*rugați să binevoiască a participa la probele (repetițiile – n.n.) corale... urmând ca în ziua (nu este menționată – n.n.) februarie a.c. să se dea răspunsurile la Te-deumul ce va avea loc în Piața Regina Maria cu ocazia serbării deschiderii cursurilor premilitare, eventual să se cânte Imnul Regal sau alte cântece”*²⁵. Membrii corului erau diferite personalități locale sau persoane atașate de ideea de națională și propășirea culturii, astfel soprane erau doamna Stoianovici N. și domnișoarele Galu C., Micu N.; altiste doamnele Miluța Nastase, Ana Rafiroiu, Brumă și domnișoarele Ovirea? (numele este greu descifrabil) Emilia, Brașoveanu Lenuța, Bungărzau Ana; tenori domnii Ioan Dima, Ioachim Bodeanu, Gurău Nicolae, Mărculescu; bași domnii Ionel Olteanu, Cosma Olteanu, Cosma Romulus, Tomoiogă, Rohan Ionel, Aron Glam²⁶.

Se mai păstrează și o listă a membrilor corului din Sfântu Gheorghe care pare mai complex organizat, soprane erau doamna Minerva Becarion, și domnișoarele Bucșa Maria, Costa Livia, Ciobotaru, Axente Maria, și Ionescu Elena; altiste doamna Maria Trifescu și domnișoarele Morvai Agneta Banciu Livia, Bența Maria; tenori domnii Trifescu Nicolae, Grigorescu Gheorghe, Povanciu Mihail, Grosu, Nedelcu Nicolae, Nicolau Alex, Decu, Comșa Traian; tenor II domnii Cristoloveanu Andrei și Axente Alexandru; bas domnii Popovici Nicolae, Costa Carol, Berea Sabin, Vlădăreanu Aurel, Bulhoc Filip, Visan Constantin, Antonescu Mihail, Ionescu Mihai, Resteș, Bartoș Ștefan; având la înființarea sa un număr de 30 de persoane²⁷. Membrii corului erau convocați la diferite evenimente, după cum spuneam anterior, astfel dintr-o invitație adresată președintelui ASTREI, de Școala Primară din comuna Ghidfalău județul Treiscaune, datată 19 aprilie 1939, se cerea și intervenția muzicală a corului asociațiunii cu diferite piese corale care vor fi susținute în sala festivă a primăriei în data de 23 aprilie orele 3 p.m. manifestare prilejuită de sfințirea Pavilionului Național²⁸.

De un real folos au fost și școlile țărănești organizate de aceeași asociație, prin care se încerca o eficientizare a agriculturii, a creșterii animalelor și o mai buna cunoaștere și folosire a tehnologiei moderne în prelucrarea pământului. Pe lângă materiile care se refereau strict la agricultură se aflau și alte materii care aveau rolul de a contura personalitatea cursantului și de a întregii cultura literară, geografică, morală și de ce nu și

fizică, conform unui orar păstrat din acele vremuri.

Unul din documentele păstrate de arhivele de la Sfântul Gheorghe ne relevă o cerere prin care erau ceruți un anumit număr de elevi pentru școala țărănească. Condițiile ce se cereau îndeplinite erau: „*etatea 24 - 30 de ani, serioși, cu armata satisfăcută, conducători de gospodării sau cari vor rămâne în sat să conducă gospodăriile ... să aibă o stare materială bunișoară pentru a putea pune în practică cele învățate*”²⁹, elevii urmau să fie de religie ortodoxă sau greco-catolică, indiferent dacă erau cunoscători de limba română sau nu. Se puneau în vedere aceste condiții pentru că se dorea ca frunțașii agricultori care nu sunt tentați să ia drumul orașelor să poată implementa învățăturile pe care le primeau la această școală. Cursurile urmau să țină trei săptămâni din 15 noiembrie până în 5 decembrie. Se asigura cazarea, masa și cursuri în mod gratuit și în „*condiții bune*”. Materiile de studiu menționate sunt: religia, istoria, geografia țării, drept, cooperatie, igiena socială, educație fizică, agricultură, creșterea vitelor și păsărilor, pomicultură și albinărit. Se pune la dispoziția elevilor biblioteca ASTREI iar ca mijloc de recreere excursii în oraș. Documentul se încheia cu o rugămintă adresată destinatarilor: „*Vă rugăm a fi în ajutorul nostru pentru a nu compromite ideea acestei școli și ASTREI, făcând un serviciu pentru binele țării și al Neamului Românesc din aceste ținuturi*”³⁰. Localitățile din care se cereau cursanți au fost trecute pe reversul documentului cu numărul de cursanți pentru fiecare localitate, avându-se în vedere numărul de români din fiecare, astfel la Dalnic 2, Cernatul de Jos și Sus 5, Moacșa 2, Turia 3, Poian 3, Lemnia 2, Brețcu 5, Ojdula 3, Mărtănuș 3 și Poiana Sărată 5 cursanți. Participanții erau încurajați să meargă îmbrăcați în costume populare. Același document exprimă dorința de a crea cursuri și pentru femeii și fete³¹.

Interesul pentru promovarea unei agriculturi mai eficiente în zonă dar nu numai este demonstrat de faptul că însuși regele Carol al II-lea oferă pe cheltuiala sa pluguri cu brăzdare de fier țărănilor frunțași, atât celor de elnie română cât și a celor maghiari³².

Tot în domeniul educație avem un document ce vorbește despre conferința avută la Brașov cu reprezentanții ASTREI din județele secuiești și care cereau a se intervenii pe lângă guvernul României pentru menținerea

gimnaziului de stat pentru fete, iar pentru a contrabalansa activitatea gimnaziului confesional romano catolic, să se reînființeze gimnaziul de băieți, care în anul 1932 a fost desființat, mai ales că are un local propriu și a avut o existență de 30 de ani „cerem fiindcă orașul acesta (Târgu Secuiesc – n.n) este... cel mai unguresc oraș și se află într-un centru curat minoritar, de jur împrejur având 57 comune cari gravitează spre Tg. Secuiesc și cari de asemenea sunt toate maghiare și maghiarizate atât de mult încât puțini români ce sunt acolo nu cunosc limba. Menționez o cerere pentru că desființându-se acest gimnaziu imediat confesiunea romano catolică va înființa un gimnaziu de fete luând elementele de la această școală și procesul de maghiarizare ar urma și pe mai departe iar orașul nostru, față de Sf. Gheorghe este o citadelă întărită de jur împrejur de comune minoritare (ungurești – n.n) cari au fost neglijate în trecut de partea guvernului ...”³³. Această cerere adresată guvernului României nu arată doar grija pentru învățământul românesc a acestor oameni, ci și drama trăită de aceste comunități românești, maghiarizate și marginalizate de secole, și care încercau acum să repare răul făcut de istorie prin readucerea în sânul comunității românești a celor care din diferite motive fuseseră smulși, prin exercițiul limbii al demnității și al apartenenței la o cultură și civilizație cu nimic mai prejos decât aceea a conaționalilor cu care istoria ne-a pus să conviețuim.

În continuarea documentului se găsește o listă de cărți donate de persoane particulare, bibliotecii ASTRA, donatorii erau diferite persoane din țară, I. C. Teodorescu de la Liceul „Sf. Sava” din București și episcopul Ilarie Teodorescu de la Constanța, profesor la același Liceu, „Sfântul Sava”, și director al Seminarului „Nifon Mitropolitul”, aceste personalități demonstrează legăturile de prietenie pe care personalitățile din zonă, le aveau cu omologi din țara și care cunoșteau drama românilor de aici, încurajându-i prin diverse mijloace, de data această cu o donație de carte³⁴. Printre donatori se numără și președintele Academiei Române, din păcate nu se cunoaște numărul de cărți și nici titlurile pe care le-a trimis, sursa informațiile fiind un bilet de mulțumire „... gestul dumneavoastră nobil, vă rugăm domnule Președinte să binevoiți a primi expresia sentimentului nostru de adâncă recunoștință ... primiți vă rog ... exprimarea deosebitei noastre considerațiuni

și profund respect”, adresat de președintele Asociațiunii N. Bidu³⁵.

O altă categorie de binefăcători au fost cei care au oferit premii elevilor români din zonă. Liceul Laurian din Focșani, a instituit 10 premii pentru elevii români care vor citi o carte din biblioteca ce se afla în proprietatea Căminului, carte care să fie rezumată ori cu o prezentare a părților mai interesante ale aceleiași cărți. Același liceu a donat cărți în valoare de 4 850 de lei și un aparat de radio. Liceul „Carmen Silva”, din aceeași localitate, mai pragmatic, a donat căminului 11 000 lei pentru a se cumpăra 2 pluguri, sape, casmale, furci și coase acelor români deznaționalizați care doresc să participe la acțiunile românești.

Liceul „Laurian” urma să întrețină și trei elevi români în acel liceu iar Liga Culturală din localitate avea să întrețină o elevă la Școala de Țesătoare din București iar Liceul „Carmen Silva” urma să întrețină de asemenea în promoția 1934/1940, două eleve la liceu sau la o școală profesională și o elevă la Școala de Țesătoare din București³⁶. Aceste legături au fost create prin intermediul Fundației Culturale Principele Carol, și a Căminului Cultural „Dacia Felix” din comuna Bixad.

Un eveniment deosebit al comunității românești a fost instalarea preotului ortodox Gravu Nicolae în ziua de 16 iulie 1939, când au fost invitați credincioșii Bisericii Ortodoxe și Greco-Catolice să participe la eveniment, dovadă a faptului că nu se făcea diferență de confesiune, atâta vreme cât credincioșii erau români, erau chemați să se bucure împreună³⁷. Un alt eveniment eclesial a fost comemorarea morții primului patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Miron Cristea, pentru care fiecare cerc cultural a trebuit să pregătească acțiuni prin care să se evoce marea personalitate a patriarhului trecut la cele veșnice, prin servicii divine, rostirea de discursuri comemorative, și organizarea de manifestări culturale³⁸.

O circulară primită de la Sibiu făcea cunoscut faptul că ASTRA fusese delegată de președintele Serviciului Social, prof. Dimitrie Gusti, prin Legea Serviciului Social, cu organizarea serviciului social în ținuturile Someș, Timiș, Mureș³⁹. Se face cunoscut că prin intervenția comitetului central s-a hotărât ca și județele Brașov și Treiscaune să fie încredințate ASTREI pentru organizarea serviciului social⁴⁰.

Articolul 8 stipula „... se va realiza prin înfi-

*înțarea în fiecare sat a unui cămin cultural, căminul va avea trei secții; 1. sanitară; 2. economică și 3. culturală”*⁴¹. În aceste cămine culturale își va avea sediul și Straja Țării, premilitarii, postmilitarii și orice organizație de cultură, educație și muncă obștească. Comunele erau obligate prin lege să pună la dispoziția Căminului terenul necesar construirii, în centrul satului. Urmău să fie organizate cercuri culturale în comunele unde existau cel puțin 10 români⁴².

ASTRA de la Sfântul Gheorghe a trimis o circulară în toate comunele din județ cerând situația asociațiilor existente precum și a sediilor în care acestea își desfășoară activitatea, indiferent de confesiune sau etnie. Astfel asociația cu cel mai mare număr de aderenți în cadrul comunității românești era ASTRA, apoi Fundația Culturală “Principele Carol”, Reuniunea de femei ortodoxe și Junimea. În cadrul comunității maghiare funcționau mai ales asociații confesionale de femei, care aveau ca scop, îndeobște, strângerea de fonduri pentru ajutorarea săracilor, ori Asociația meseriașilor din Târgu Secuiesc care deținea și un club cu caracter exclusivist, doar pentru membrii. Celelalte asociații nu dispuneau de localuri ori fonduri desfășurându-și activitatea pe bază de voluntariat ori prin donații din partea comunității ori a diferitelor instituții economice sau de stat.

Căminele culturale existente aveau deja o activitate foarte bogată de susținere a activităților culturale, vezi exemplul Căminului Cultural de la Bixad, care a primit de la regele Carol al II-lea o diplomă semnată în autograf, precum și suma de 4489 de lei, plus o donație de plug cu brăzdar de fier care să fie donat unui locuitor vrednic⁴³.

Un alt cămin cu activitate de invidiat a fost cel din Micfalău, unde își avea sediul aceeași Fundație culturală “Principele Carol”, care reușește să organizeze din 1932 până în 1939, 176 șezători culturale; 27 serbări publice; 219 conferințe la șezători și serbări; 50 de ședințe ale sfatului; 9 jocuri naționale românești, 16 concerte corale printre care unul și în Brașov, în sala ASTRA (corul număra 60 de persoane); 589 cărți, 20 de reviste și 145 ziare; a organizat de asemenea 50 de zile de muncă în folosul obștii, antrenând 500 de locuitori care au adus 656 căruțe de nisip, piatră de construcție și apă la casa Căminului Cultural. A făcut o școală țărănească al cărei

obiectiv principal era învățarea limbii române, ținând cont de faptul că 85% din populația românească era maghiarizată, o secție de pompieri, o secție de sportivi, a dat pomi celor mai sărguincioși elevi, a săpat șanțuri și a construit podețe. Datorită unei propagande deosebite făcute de membrii asociației, s-au strâns numeroase donații pentru construirea căminului, care avea să fie unul dintre cele mai frumoase și mari din zonă. Regele Carol însuși avea să trimită felicitări asociației pentru activitatea deosebită⁴⁴.

Pe lângă activitățile cu caracter strict cultural se desfășurau și alte activități cu caracter distractiv cum ar fi petrecerile de tipul ceaiurilor dansante care aveau ca scop, pe lângă recreerea participanților, strângerea de fonduri pentru diferite necesități ale comunității, burse, ajutorarea copiilor săraci, a familiilor nevoiașe, etc.⁴⁵. Aceste petreceri se organizau de către membrii ASTRA, în special doamnele se ocupau de donații în produse pentru organizarea cinei, a produselor de patiserie, cofetărie și a băuturilor apoi se stabilea un preț de bilet care includea cina și consumația. În cazul în care mai rămăneau produse, acestea se vindeau ulterior doritorilor, și așa se satisfăcea nevoia de fonduri pentru diferitele probleme ale comunității. Pe lângă masă, se organiza și un program artistic susținut de corul ASTRA, sau piese de teatru, recitaluri de poezie, expoziții, dansuri, tombole etc.⁴⁶. Apoi un alt prilej de bucurie a fost inaugurarea căminului cultural ASTRA de la Mărtănuș, când s-a organizat o serbare populară. Și orașul Sfântu Gheorghe era martora unei serbări câmpenești la km 4 spre comuna Vâlcele, unde aveau loc numeroase evenimente de la cântece populare coruri până la concursuri distractive (astăzi, Liga Cultural Creștină “Andrei Șaguna” a reînviat această tradiție, iar poiana de la km 4 poartă denumirea de „Poiana Nedei”)⁴⁷.

Privind retrospectiv activitatea Asociațiunii Transilvane pentru Cultura și Literatura Poporului Român, demersurile uriașe pe care le-a avut alături de celelalte asociații din zonă, pentru restabilirea demnității naționale a românilor, nu putem decât să îi admirăm pe cei care ne-au precedat și să le urmărim exemplul, astăzi când se resimt aproape aceeași nevoi în comunitățile românești.

Note

1. IOAN LĂCĂTUȘU, *Identitate și Cultură la românii din secuime*, Cluj-Napoca, Ed. Carpatica, 1995, p. 213.
2. Ibidem, p. 214
3. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Covasna, fond 167, dos. 6, f. 4
4. Ibidem, f. 4.
5. Ibidem, f. 2.
6. Ibidem, f. 11.
7. Ibidem, f. 33.
8. DJAN Covasna, fond 167, dos. 3 f. 18.
9. DJAN Covasna, fond 167, dos. 5. f. 5.
10. DJAN Covasna, fond 167, dos. 4, f. 2.
11. Ibidem, f.2.
12. DJAN Covasna, fond 167, dos. 6, f. 13.
13. Ibidem, f. 13.
14. Ibidem, f. 27.
15. Ibidem, f. 5.
16. Ibidem, f. 17.
17. Ibidem, f. 28.
18. Ibidem f. 37.
19. Ibidem, f. 9.
20. Ibidem, ff. 29, 32.
21. Ibidem, f. 16
22. Ibidem, f. 38.
23. Ibidem, f. 56.
24. Ibidem, ff. 48 - 50, 52.
25. DJAN Covasna, fond 167, dos. 2, f. 4.
26. Ibidem, f. 4.
27. DJAN Covasna, fond 167, dos. 6, f. 18.
28. DJAN Covasna, fond 167, dos. 5, f. 19.
29. DJAN Covasna, fond 167, dos. 3, f. 41.
30. Ibidem f. 41.
31. Ibidem, f. 41 r.
32. DJAN Covasna, fond 167, dos. 7, f. 151.
33. DJAN Covasna, fond 167, dos. 4, f. 26.
34. Ibidem, f. 26 r.
35. DJAN Covasna, fond 167, dos. 1, f. 2.
36. DJAN Covasna, fond 167, dos. 7, f. 128
37. DJAN Covasna, fond 167, dos. 5, f. 26.
38. Ibidem, ff. 21, 22.
39. DJAN Covasna, fond 167, dos. 7, f. 2.
40. Ibidem, f. 3.
41. Ibidem, f. 7.
42. Ibidem, f. 8.
43. Ibidem, f. 128 r.
44. Ibidem, f. 146.
45. DJAN Covasna, fond 167, dos. 9.
46. DJAN Covasna, fond 167, dos. 1, ff. 3, 9, 35; dos. 5, f. 15.
47. DJAN Covasna, fond 167, dos. 5, f. 25.

Abstract

The activity of the Transylvanian Association for Romanian Culture and Literature in Treiscaune County in 1939

Strengthening the cultural redoubts, the Transylvanian Association for Romanian Culture and Literature took part, along the church and the school, in the battle fought by the Romanians from Covasna County in order to keep their national identity. The Association was founded in 1861, by the support of the well known Transylvanian Bishop Andrei Șaguna. In the same period the orthodox Archpriest Ioan Petric, a well known scholar from Brașov, took over the Orthodox District of Treiscaune County, refreshing the religious, scholar and cultural life of the Romanians from this region.

The Covasna County Direction of the National Archives keeps documents of the Association, dating from the 10th decade of the 20th century, gathered from its centres from Sfântul Gheorghe and Târgu Secuiesc, which show an ample cultural activity laid for the use of the ordinary people. The cinema, that showed educational movies, as the patriotic ones, or movies inspired by literature, has been a very important way of propaganda and education in that period. Thus the ASTRA Association from Sfântul Gheorghe took over the local cinema.

An important role in the manifestations organized by the ASTRA had the choir of the Association, which interpreted, at different cultural or social events, religious or laic songs from the national or international repertoire. The peasant schools, organized by the same association, have also been of a real use. Here they tried to better the agriculture, the animal breeding, and taught peasants how to use modern technologies in their day by day farming activity. The Cultural Clubs had already a very rich activity of sustaining cultural, entertaining and recreational events, they organized fund raisings for different needs of the community, they gave scholarships, assistance and support for poor children and families in need, and so on.

Looking back at the activity of the Transylvanian Association for Romanian Culture and Literature and its tremendous steps taken for restoring the national dignity of the Romanians, along with other association from this region, we can only admire those who preceded us and follow their example today, when we can sense almost the same needs in our Romanian communities.

Impunătoare și Fastuoasă Serbare Campenească organizată de Soc. Sport. și Culturală „**JUINIEA**”, sub Auspiciile Serviciului Social Trăisăminte al Patronajului Măi M. Col. r. Dr. Ioan Baleanu, președintele jud. Trăisăminte

INVITATIE:
Onoratal public este rugat să binevoiască a lua parte la

SERBAREA CĂMPENEASCĂ

ce va avea loc **duminică, 2 Iulie 1939**, pe terenul dela „Km. 4”, situat pe partea dreapta a șoselei: Sf. Gheorghe-Valcele.

Scopul - pe lângă cel distractiv - este introducerea și în acest oraș și județ al obiceiurilor „studiențești”, care se respectă și azi cu multa rigurozitate de Brașoveni și Clujeși.

Serbarea se va desfășura după următorul

Program:

A) Sâmbet 1 Iulie 1939:
1. Seară muzicală în sală de spectacole a ASTRA.
2. Seară de dansuri în sala de spectacole a ASTRA.
3. Seară de dansuri în sala de spectacole a ASTRA.

B) Duminică 2 Iulie 1939:
1. Seară muzicală în sală de spectacole a ASTRA.
2. Seară de dansuri în sala de spectacole a ASTRA.
3. Seară de dansuri în sala de spectacole a ASTRA.

Acest program va fi însoțit de muzică militară, care va distinge și prin tablouri și decorații.
Muzical va fi însoțit de dansuri speciale.
Intinșul programului este redactat și aprobat de Dl. Director al Comitetului Cultural, Eugen Sibiranu.
In caz de timp, neli vorabilă, serbarea se va ține pentru duminică următoare.

COMITETUL ORGANIZATOR

Doc. 1 - Afişul Serbării câmpenești

No. Cota	Nume	Suma
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50

Doc. 2 - Cotizații Membrii ASTRA

INVITARE.

CREDINCIOȘII BISERICII ORTODOXE ROMANE ȘI GREGO-CATOVICE DIN SF. GHEORGHE sunt rugați a lua parte, în număr cât mai mare, la

SERBAREA

instalării parohului nou ales, a părintelui

GROVU GHEORGHE

în ziua de

Duminică, 16 Iulie 1939.

DOCUMENT DIN FONDUL ARHIVISTIC NAȚIONAL

Directorul parohial ortodox
PROTOPAȘ AUREL NISTOR

Directorul Căminii Lăzii Soc.
EUGEN SIBIRANU

Doc. 3 - Invitație la instalarea preotului ortodox

Doc. 4 - Cerere de închiriere a cinematografului, din partea comunității maghiare reformate

1939
31.1.1939
S. Cristoloveanu

Comitetul reformat din Sfântu-George este înțeles să de
 Biserici împreună cu foștii elevi ai Colegiului ref. "Sarkaly Mikl" dorește
 să organizeze în seara zilei de 4 Februarie 1939 în sala festivă a bisericii
 serată de dansuri cu program.

Având în vedere că venitul acestei serate este destinat
 pentru susținerea elevilor săraci din județul nostru, deși serveste un scop
 pur filantropic și având în vedere că în seara de 4 februarie este ocazia
 onorare și rog să binevoiți a ne presta căin, pentru seara zilei susmenționate
 în mod gratuit. Z.

Șterșind că veți veni în ajutorul nostru în acest scop filantropic prin rezolvarea favorabilă a cererii noastre,
 vă rugăm să ne faceți înțelegere asigurarea deciziilor noastre
 în cele mai bune condiții.

În numele comitetului reformat
 Sfântu-George la 30. Ianuarie 1939.

Președintele Asoc. Preot.ref.
S. Cristoloveanu *S. Cristoloveanu*

D-nale D-ului

Președintele al Asociației pentru literatura română și cultura
 populară română "ASTREA"

Departamentul Central al Județului
 Transilvanie

31.1.1939
S. Cristoloveanu

Asociațiunea pentru literatura și cultura
 poporului român "ASTREA"
 Departamentul Sf. George
 No. 3.../1939

Exp. 31.1.1938.

Doc. "C" = nr. 2.

Scria la te... r... r... r...

La petițiunea nr. avem onoare a vă face cunoscut, că
 vă acordăm gratuit sala cinematografului pentru seara zilei de
 4 Februarie 1939.

Dr. urmează să suportați cheltuielile cu luminatul, in-
 calzinatul și personalul.

Sf. George, la 5 Ianuarie 1939.

Președintele,

S. Cristoloveanu

(Ștefan Sibilianu)

Secretar,

S. Cristoloveanu

(S. Cristoloveanu)

Doc. 5 - Răspunsul ASTREI pentru
 închirierea cinematografului, de acordare
 în mod gratuit a acestuia

13/1/47

ROMANIA

MINISTERUL AGRICULTURII ȘI PĂDURILOR

DIRECȚIUNEA AGRICULTURII

SERVICIUL AGRICOL AL JUDEȚULUI ILOVAȘI

Domnii-Jale

Domnului Președinte al
Dezbrășării și Culturii
La Domnul Eugen Săbana
Prefectura Județului ILOVAȘI

Număr și Nr. 2. Data: Localitatea și scopul: ...

Domnule Președinte,

Subiectul Director al Serv. Agricol Ing. Agr.
Inspector Ilie Agărbiceanu, colaborator cu Asociația Astra
în organizarea cursurilor agricole în cadrul școlii agri-
colele țărănești, organizată de Dns. conform planului In-
toarcii înproună, au ținut în școli și câte 2 prelece îm-
fante de masă în comune Araci, după reauă în comune Hăgălg.
Dacăre care a dicit câte 2 ore. În comune Araci
cursurile au fost foarte bine acceptate de plugarii. În co-
muna Hăgălg, fiind primele cursuri de acest fel, au parti-
cipat un număr mai mic de plugarii, de ce este mai dureros
înafară de prima zi, nu s-a mai participat nici oădar în
proct.-

Cursurile au fost ținute în zilele de 11, 14, 16
și 18 Februarie u.c.-

Le-am vorbit plugarilor, arătându-le, ca este
pământul arabil, față de alt pământ. Co-l face pe acorta,
a deveni tot mai bun pentru agricultură, prin ce mijloc
amem fi putem îmbunătăți, lucrări raționale, arătându-le,
când se pot face arături arunde, oănd superficiale, îmbu-
nătășirea prin îngănoire, diferențiale feluri de gunăiri:
gunoi de grajd, verde și artificială.

Care fel de gunoi, unde și oănd e mai potrivit.
Importanța grășărilor, prașelelor. Încălzășării, oănd oănd
oă se face. Importanța sămânței. Alegerea sămânților

...//...
BURELA JUDEȚEANĂ COLABORAREA ARHIVELOR NAȚIONALE
DOCUMENTE DE FONDUL ARHIVISTIC NAȚIONAL

13/1/47
Ilie Agărbiceanu
Eugen Săbana

OVASNA A ARHIVELOR NAȚIONALE
JUL ARHIVISTIC NAȚIONAL

Cinematograful Comunal Sfântu-Gheorghe are
a ca de la data de 1 Ianuarie 1947 acest cine-

matograful trece în proprietatea

SOCIETĂȚII CULTURALE „ASTRA”
Despărțământul Congral Județean Sfântu-Gheorghe

...//... face în urmașii prin prezenta în

DESCHIDERA STAGIUNEI 1939
ce va avea loc la 1 Ianuarie 1947 în cadrul filmului senzațional, titlului

PREMIERA

Acest film, în care toate posibilitățile artistice sînt apăsate, care va
forma totodată programul de primă a cinematografului, este și a supranu-
măștii în viață și în film, cu actița impresionantă

Zarah Leander

Un contract a celebrului Reptor GILZAV, BOBARY rochet în Hubo germană
în datina de a reface în maximele nivel cinematograful și a de posibili-
tate tuturor situațiilor sociale de călători și a curului nostru și poate
beneficia de distincția cinematografului, an decis în primul rând,

REDUCERA PREȚURILOR DE INTRARE

și am intradus mari încași, instalănd lași noi prețuri și alte încașări,
pentru acționarilor mei și al mei prețuri și posibile încașări publici-
tul nostru de cinematograful.

Prin încașările energicele noastre, am reușit și asigurăm publicului

CELE MAI MARI FILME

plecăm și jurnalele și complectările care prin bogăția lor variată, ne vor
permite înțerea spectacolelor cinematografice în fiecare zi.

Aște credem că toate eforturile depuse de noi vor fi înțelese de tot
cel care iubesc arta cinematograful.

DIRECȚIUNEA CINEMATOGRAFULUI COMUNAL
„ASTRA”

Doc. 7 - Deschiderea stagiunii la Cinematograful ASTRA

Situația refugiaților transilvăneni din teritoriul cedat vremelnic Ungariei hortyste, stabiliți temporar în județele Neamț și Bacău

Dictatul de la Viena din 30 august 1940, prin care Germania și Italia împreună cu Ungaria au impus României cedarea unei părți însemnate a teritoriului românesc al Transilvaniei a avut consecințe politice, economice, demografice și sociale.

La foarte scurt timp de la impunerea dictatului arbitrar României, autoritățile maghiare hortyste au trecut la măsuri de forță pentru îndepărtarea populației românești din teritoriul cedat. Această populație, înspăimântată de autoritățile hortyste, batjocorită și umilită s-a văzut nevoită să ia calea pribegiei peste munți, în România liberă și neocupată și să încerce să se stabilească pentru o vreme în anumite zone ale țării. Drama românilor ajunși în această situație este bine reflectată de documentele vremii din perioada 1940-1944. În condiții dificile, cu foarte puține bunuri asupra lor, numeroși români au trecut munții și au găsit în Moldova solidaritatea umană și cea a autorităților județene și locale.

În județul Neamț, acestea s-au mobilizat și au aplicat reglementările legale privitoare la identificarea unor spații de locuit pentru cei cu familii, a unor eventuale locuri de muncă vacante în conformitate cu pregătirea profesională a refugiaților, a unor școli în care copiii acestor oameni să poată învăța. La Prefectura județului Neamț s-au concentrat majoritatea datelor, informațiilor privitoare la venirea refugiaților, repartizarea lor pentru a locui în diferite locuri și în unele cazuri de regulă motivate, deplasarea acestora în alte localități din județe diferite.

Registrul opis alfabetic al refugiaților transilvăneni conține un număr de persoane impresionant, de nume de persoane unele venite cu familiile, altele singure, în Piatra Neamț, și care într-o primă etapă au fost luate în evidență de către autorități.

Numărul total al acestora a fost de 3.406 persoane, cifra pe care am stabilit-o în urma propriilor noastre cercelări. Județul Neamț

s-a dovedit a fi un ținut primitiv pentru acești oameni constrânși de împrejurări să vină în această parte de țară. Registrul opis alfabetic al refugiaților transilvăneni conține date complete pentru cei care au făcut obiectul luării lor în evidență, în sensul că el reprezintă oglindirea situației acelor oameni în perioada 1940-1944.

El conține o serie de date care conturează cu precizie traseul parcurs de refugiați până la stabilirea temporară în județul Neamț.

În prima rubrică de după numărul curent, s-a consemnat data când s-a refugiat persoana în cauză, singură sau însoțită de alți membri ai familiei. Vom analiza câteva exemple ale unor refugiați stabiliți în județul Neamț. Familia Crăciun Gh. Ioan împreună cu soția Ileana și cei 11 copii ai lor, au fost înregistrați la data de 5 decembrie 1940 ca refugiați din comuna Ghimeș-Făget, județul Ciuc. Acești oameni s-au stabilit în comuna Tarcău, județul Neamț. Refugiații primeau un carnet după care erau luați în evidență. Registrul opis al refugiaților transilvăneni ne oferă o multitudine de date referitoare la nivelul de pregătire școlară, funcția pe care o ocupau înainte de a părăsi localitatea de domiciliu precum și postul pe care au fost încadrați în județul Neamț. Spre exemplu un licențiat în drept refugiat din comuna Crasna, județul Sălaj, și care îndeplinea funcția de preot, s-a stabilit în localitatea Buhuși. În rubrica dedicată localității din care s-au refugiat se menționează și județul din care a venit.

Astfel, foarte mulți dintre refugiați proveneau din județele Ciuc, (Tulgheș, Bicazul Ardelean), Mureș (Teaca, Toplița, Borsec, Corbu, Bilbor, Sărmaș), Sălaj (Zalău, Oarba de Sus), Bistrița-Năsăud (Dumitrița Mică). În județul Neamț, în afara orașului de reședință al acestuia, respectiv Piatra-Neamț, refugiații s-au stabilit în mai multe comune, ca: Galu, Călugăreni, Tașca, Bistricioara, Pângărați, Bicaz, Vaduri, Ceahlău, Slobozia, Tarcău,

Podoleni, Broșteni, Buhalnița, Roznov, Buhuși, Gârcina, Bălțătești, Ghigoești.

Locuitorii din zona ocupată în Transilvania de administrația maghiară hortystă și-au părăsit propriile gospodării din cauza măsurilor dure adoptate de ocupanți. Nici un om, fie el singur sau cu familie, nu-și părăsește din proprie voință casa, bunurile pe care le deține într-o localitate și se deplasează în altă parte de țară decât în condiții impuse de autoritățile de ocupație. Acești oameni au trăit o adevărată dramă în acea perioadă de timp, deoarece împotriva voinței lor au fost obligați să-și salveze viețile trecând munții din Transilvania în Moldova. Tragismul acelor vremuri este ilustrat cu pregnanță de declarațiile de avere date de refugiați.

Aceștia menționau bunurile pe care le părăsiseră; ele erau de regulă case, acareturi, terenuri arabile, fânețe.

Astfel, refugiatul Gheorghe Țifea¹, născut în anul 1904, de profesie agent fiscal, refugiat din comuna Bilbor, județul Mureș, la 19 septembrie 1940 prin punctul de frontieră Neagra-Broșteni, se stabilise în comuna Cracăoani, județul Neamț.

El venise cu soția sa Ana și cu cei 3 copii ai lor, un băiat și doua fete. În Bilbor lăsaseră 3 case, a căror valoare fusese estimată la 285.000 lei, precum și alte terenuri în valoare de 89.000 lei. Deținea și o suprafață de 4,5 ha de teren arabil și fânețe evaluate la 135.000 lei.

Totalul bunurilor părăsite era estimat la 509.000 lei. Alături de aceste bunuri, a adăugat unelte agricole, obiecte casnice, mobilier.

Declarația de avere a refugiatului se baza pe documente², din care vom menționa două decizii de la secția cărților funciare, precum și două contracte de închiriere a unei case. Declarația a fost completată la 19 martie 1941 în fața reprezentantului prefecturii județului Neamț.

O altă situație a fost aceea a familiilor care, în momentul în care Dictatul de la Viena a impus părăsirea unei părți din teritoriul românesc, dețineau proprietăți în zona respectivă, dar ele își aveau domiciliul în teritoriul românesc nocupat. Spre exemplu, șeful stației C.F.R. Buhuși, localitate aflată atunci în județul Neamț, a dat o declarație privind averea pe care o avea la Borsec și

Tușnad.

El, în fapt, se conforma unui ordin al ministrului de interne prin care „*toți refugiații din teritoriile ocupate să depună declarațiile de avere mobilă și nemobilă rămasă la locul refugiului*”³. Acesta, împreună cu soția sa, dețineau în proprietate în teritoriul ocupat anumite bunuri și ele fuseseră dobândite prin vânzare-cumpărare înainte de septembrie 1940, când acesta lucra în gara Ciceu, județul Ciuc.

Vasile Dumitru, șeful stației C.F.R. Buhuși, a dat declarația respectivă în speranța obținerii unor eventuale despăgubiri. Parcurgând documentele anexate la declarație se poate constata că un urmaș al proprietarului și-ar putea reconstitui cu ușurință proprietatea. Era vorba de trei terenuri de casă, unul aflat în Tușnad și două în Borsec.

Declarația învățătorului Munteanu Gheorghe, plecat din comuna Eremitul, județul Mureș, trecut la 5 septembrie 1940 prin punctul de frontieră Războieni-Cluj și stabilit în comuna Ștefan cel Mare, sat Serbești împreună cu soția sa și fiul, conține date privind bunurile rămase la domiciliu.

Declarația a fost înregistrată la 18 septembrie 1941. Un alt învățător, Popescu Ioan I. C., refugiat din comuna Tulgheș (Putna Mare) prin punctul de frontieră Prisecani la 8 septembrie 1940, s-a stabilit în comuna Tarcău, județul Neamț. Era însoțit de soția sa și de cei doi copii ai săi, fiu și fiică. El afirmă că a lăsat averea sa în localitatea Corbu, județul Mureș⁴. Aceasta se compunea dintr-o casă, teren arabil și fânețe în suprafață de 5 iugăre.

Declarația sa de la punctul 8 ni s-a părut foarte interesantă. În esență afirmă că pentru pământ și casă deține act de vânzare-cumpărare, în vreme ce pentru celelalte bunuri nu deținea documente deoarece „*au fost furate de secuți*”⁵.

Refugiatul Nicoale Anton din Sighetul Marmației, județul Maramureș, s-a refugiat în noaptea de 2 spre 3 septembrie 1940 prin punctul de frontieră Halmeu în Piatra-Neamț, împreună cu soția sa Maria și cei doi copii ai lor⁶. Foarte interesante s-au dovedit a fi, în completarea inventarului bunurilor rămase în Sighet, precizările făcute de către domnul

Nicolae Anton: „Acesta lucruri (bunuri casnice) nu le-am putut lua pentru următorul fapt. Armata română s-a retras din Sighet în dimineața zilei de 2 septembrie 1940. Soția mea a apucat să transmită un transport la gară. După plecarea armatei române, ungruii civili s-au înarmat cu armele care erau depozitate pentru premilitari și paza teritoriului, ocupând imediat toate cazărmile și Vila Grodel unde fusese și birourile Companiei a-II-a Grăniceri Pază. Acești ungrui au întrebat pe soția mea că unde sunt eu. Soția le-a răspuns că sunt concentrat la Vișeu de Sus unde chiar eram de fapt. Atunci i-au sechestrat lucrurile din prezentul inventar luându-i și cheia de la locuință, spunându-i ca îi va elibera lucrurile dacă mă voi prezenta eu să le ridic. Soția a venit la gară și a așteptat trenul care sosea în Sighet la ora 11 de la Vișeu de Sus și cu care tren o anunțasem că vin la Sighet, ca să-i evacuez, aducându-mi la cunoștință cele petrecute. Auzind că am fost căutat acasă de către ungrui știam ce mă așteaptă, și deoarece m-am ascuns la domnul Timofte, magazionerul gării Sighet, unde am stat până la 1 noaptea când m-am urcat în vagon din mersul trenului, plecând către Piatra-Neamț”⁷.

Din declarație rezultă foarte clar faptul că cetățenii români din zona ocupată de administrația maghiară se simțeau amenințați de aceasta, erau pur și simplu îngroziți de faptul că autoritățile române cât și armata s-au retras atât de repede. Sentimentul de insecuritate este unul omenesc și ține de fiecare om, de felul în care a trăit într-un loc, de apartenența lui la poporul din care face parte și de certitudinea că demnitatea lui nu va fi batjocorită, umilită.

Din Sighetul Marmației s-au mai refugiat și alți cetățeni cum ar fi Ana Repca în Târgul-Neamț, strada Ștefan cel Mare.

Un alt refugiat, din Josenii Bărganului, județul Năsăud, Dănilă Moldovan, și stabilit în comuna Vânători, Mânăstirea Neamț, declara că a venit „înainte de cedarea teritoriului”⁸.

Declarația refugiatului Gheorghe Zait din Tulgheș, județul Ciuc, și stabilit în comuna Hangu, județul Neamț, este edificatoare asupra modului în care acesta a părăsit domiciliul împreună cu soția sa și cei trei copii: „Fiind expulzat forțat nu le-am putut

lua și salva”⁹ (acte de proprietate).

Toate acestea sunt exemple ale unui mod de a trăi într-un regim de teroare fizică și psihică exercitată de o autoritate a statului hortyst. Acești oameni au găsit în ei puterea să depășească situația limită în care au fost puși și au găsit soluția salvatoare pentru ei, părăsind teritoriul propriu ocupat și stabilindu-se în zona liberă a țării.

Autoritățile țării au fost preocupate de ajutorarea materială și bănească a refugiaților de toate categoriile, au acordat burse și ajutoare elevilor și studenților refugiați, i-au repartizat pe aceștia în diferite locuri de muncă. Aceste măsuri au fost de natură să compenseze drama pe care o trăiau acești oameni, siliți să-și părăsească casele, bunurile proprii, și să ia calea pribegiei.

Județul Neamț nu a fost doar zona în care refugiații s-au stabilit temporar, ci și teritoriul pe care l-au putut traversa și de unde s-au îndreptat către alte județe în ale căror localități s-au putut stabili.

Astfel, refugiații din județul Mureș, respectiv localitățile Toplița și Lunca Bradului, au fost înregistrați la prefectura județului Neamț, dar s-au stabilit la Bacău, sau la Sighișoara, județul Târnava Mare. Alți refugiați din localitatea Subcetate, județul Mureș sau din Tulgheș, județul Ciuc, s-au stabilit la Timișoara, județul Timiș sau la Iași, alții veniți din localități mureșene Corbu, Subcetate, s-au stabilit la Brașov și Oradea, unii veniți din Borsec s-au stabilit la Gura Humorului, județul Câmpulung.

Unii refugiații din Bicazul Ardelean, județul Ciuc, s-au stabilit la Brăila. Exemplele date pot continua cu alți refugiați care au trecut prin Neamț, au fost înregistrați și și-au continuat drumul către alte localități în care s-au stabilit și au rămas o vreme. Important a fost faptul că autoritățile s-au implicat îndeajuns de mult în ajutorarea refugiaților, în crearea unui climat al speranței al acestor oameni greu încercați de soartă.

La sfârșitul războiului, unii dintre ei s-au întors în localitățile de unde au plecat, alții au rămas în județul Neamț permanent, familiile lor trăind până în zilele noastre.

Motivele au fost legate de situația lor profesională, familială și chiar și de frumusețea naturală a acestor locuri din județul

Neamț.

Trăind în condiții de război alături de frații lor din zona neocupată, au simțit solidaritatea omenească care i-a ajutat să treacă mai ușor peste încercarea la care au fost supuși.

În general, deplasările populației în condiții de ocupație în alt teritoriu, creează consecințe și în plan psihic, pe care unii oameni nu le pot depăși, pe când alții reușesc mai ușor să treacă peste ele. Acest lucru se vede și în declarațiile lor, care exprimă sentimentele pe care le încercau în momentele în care au înțeles că ei nu mai aveau viitor în zona de ocupație, nici o altă soluție decât cea a plecării de la casele lor și stabilirea în zone în care demnitatea le era respectată și puteau să trăiască cât de cât mulțumitor.

Documentele scot în evidență această situație, a acelor cetățeni ai statului român care, la 30 august 1949, la Viena, i-a abandonat și i-a obligat să adopte măsuri proprii de salvare a propriilor vieți.

Situația refugiaților din zona ocupată de Ungaria hortystă în Transilvania este aceeași și pentru cei stabiliți în județul Bacău.

Astfel, numitul Ciurea Ioan, refugiat din comuna Poiana Sărată, județul Trei Scaune, în comuna Oituz, județul Bacău, solicita sprijin prefectului de Bacău. Acesta era student la Facultatea de Teologie din București și urma să-și susțină teza de licență. Neavând banii necesari deplasării la facultate, a solicitat sprijin prin acordarea unei foi de drum pentru a se putea ajunge la destinație¹⁰.

Acest lucru a fost îndeplinit, în sensul că documentul respectiv i-a fost acordat celui în cauză. Alți refugiați din zona ocupată, cum a fost Crăciun Maria, venită de la Oradea, a solicitat prefectului de la Bacău autorizație de călătorie pe calea ferată pe traseul Bacău-Turda, unde „*mă voi stabili definitiv*”¹¹.

În luna septembrie 1940, Prefectura județului Bacău era informată de Prefectura plasei Muntele asupra numărului refugiaților, care cuprindeau intelectuali, muncitori, femei, copii.

Cedarea unei părți din teritoriul transilvănean către Ungaria hortystă a avut și altfel de consecințe. Astfel, conducerea societății „*Letea*”, producătoare de hârtie, solicita prefectului de Bacău, pentru un număr de trei

persoane, autorizația de deplasare în zona Tulgheș.

Acolo existau terenuri de pe care se exploata lemn și autoritățile de ocupație impuseseră plata unor impozite suplimentare pentru cei care urmau să participe la licitație.

Un grup de refugiați veniți din comuna Poiana Sărată, județul Trei Scaune, în perioada 13-17 octombrie 1940 și stabiliți în comunele Harja, Oituz, Bogdănești și Onești din județul Bacău, „*împinși de neagra mizerie în care se zbăteau pe această vale a Oituzului din cauza lipsei pâinei celei de toate zilele, îndrăznim cu lacrimi în ochi să vă rugăm de a binevoi să ne mai ajutați cu alimente acum, în plină iarnă, cu făină de porumb și de grâu, ca să ne putem trece de ceea ce a început să ne urmărească, foamea*”¹².

Acești oameni, în plină iarnă a anului 1941, se confruntau împreună cu familiile lor cu lipsa alimentelor și a altor bunuri deoarece agoniseala lor din anul anterior 1940 rămăsese în zona ocupată. În durerea lor, manifestată față de prefectul județului Bacău, ei arătau acestuia „*căci ăștia au fost martor seculari al expulzării noastre și ați văzut că nimic din alimente nu aveam voie să luăm cu noi. Și ați putut probabil constata bucuria niciunui dintre noi, dacă putea să înșele vigilența santinelor de control ungurești și să treacă vreo traistă de făină, sau a câtorva care au avut norocul să-și treacă cu voie sau fără de voie, boii sau caii*”. Era evidentă starea de profundă deznădejde a acestor oameni care avuseseră parte de o soartă atât de nedreaptă. La 19 februarie 1941, din Oituz-Bacău solicitau alimente pentru familiile lor, obligate să se stabilească în zonă neocupată, sperând să iasă cu bine din iarnă și să poată munci când vremea le-ar fi îngăduit acest lucru pentru a-și câștiga existența lor și a celor cu care se aflau în refugiu.

Deosebit de importantă mi s-a părut a fi declarația lui Pavel Șerban, fost primar al comunei Poiana Sărată, refugiat, care se stabilise în Târgul Ocna, județul Bacău. În continuare, redăm o parte din conținutul acesteia: „*În urma verdictului de la Viena mă aflam împreună cu soția mea, Eufrosina Șerban, în comuna Poiana Sărată, de unde am și fost expulzați; în momentul expulzării aveam calitatea de primar al comunei. În această*

calitate, pe baza principiului naționalităților am sfătuit populația să nu-și părăsească domiciliile și averea lor, fiind asigurați de autoritățile maghiare prin proclamația dată că nu li se va întâmpla nimic.

În ziua de 13 septembrie 1940, comuna a fost ocupată de trupele maghiare, autoritățile având grijă de a fixa domiciliul forțat și a mă ține la dispoziția lor, numindu-mă ca ajutor de primar. Încă din primele zile populația maghiară împreună cu preoții lor au ținut întruniri în care aduceau diferite învinovățiri închipuite populației românești având totodată încurajarea autorităților militare”¹³.

Din primele afirmații ale fostului primar român din comuna Poiana Sărată, județul Trei Scaune, rezultă intențiile autorităților de ocupație de a-i alunga pe românii din localitatea respectivă, operând în diferite moduri, așa după cum rezultă din conținutul declarației respective: „În urma acestor învinuiri, localnicii unguri au prins și schinjuit pe următorii localnici, ajutați fiind de autoritățile militare maghiare: Ioan Ciobanu, Nicolae Ciobanu, Ioan Vlej, pe care i-au bătut în modul cel mai barbar. În timp ce alți locuitori jefuiau în voie casele acestor locuitori.

Teroarea a mers din ce mai înăspriță până în ziua de 25 septembrie 1940, când am înțeles că adevăratul lor scop a fost ca nici un picior de român să numai rămână în comuna Poiana Sărată.

La această situație am dat de știre la câțiva locuitori, cărora însă nu le venea crede, așa că totul a rămas la voia întâmplării, ce va vrea Dumnezeu să facă cu noi.

La data de 15 octombrie 1940, au venit autoritățile cu propunerea ca toate familiile bărbaților ce erau trecuți în Regat înainte de ocupare să fie expulzate, chemând toate femeile la primărie și forțându-le să dea declarații de renunțare la cetățenia maghiară și imediat după aceasta au fost aruncate peste graniță cu cât au putut lua după ei. Până la graniță au fost petrecute de mine.

Apoi, la graniță am stat de vorbă cu dl. vameș, căruia i-am spus situația în care ne aflam noi. L-am rugat să nu mai primească lumea goală, fără îmbrăcăminte. Atunci s-a întâmplat un conflict între vameș și Comandantul militar ungar, la care incident am asistat și eu, stăruind și cu pe lângă

comandantul militar că deși au ordin să ne expulzeze, să nu ne arunce așa goi, ci să lase lumea să-și mai ia câte ceva din ale gospodăriei. Autoritățile maghiare însă nu prea au ținut de seama aceste rugăminți ale populației.

În aceeași zi s-a prezentat la primăria comunei Poiana Sărată un colonel ungar, comandantul garnizoanei deplasată la Târgu Secuiesc, căruia i-au ieșit înaintea femeii între care se găseau Sofia Ion V. Drăgoiu și Teofilia Gh. Toaca, care s-au plâns acestuia că fiind gravide, parte din femeile din sat care așteptau momentul nașterii, nu puteau părăsi casa la ordinul primit de la sublocotenentul Molnar; deși li s-a promis că vor fi lăsate și au fost compătimate, totuși seara pe la orele 10 au fost expulzate împreună cu alți 60-70 de bărbați pe care i-au adunat cu armata de prin gospodăriile lor.

A doua zi dimineața, după expulzarea populației în masă, fiind reținut ca autoritate comunală, am fost chemat pentru a lua parte la comisia de expulzare și trimis prin sat pentru a vedea dacă se mai găsește ceva locuitori români care încă nu fuseseră expulzați. În loc de a mă reîntoarce și a da declarația cum că toți românii au plecat de bună voie, am crezut util decât să semnez o declarație mincinoasă să trec peste graniță lucru pe care l-am și făcut”¹⁴.

Declarația era dată la data de 7 ianuarie 1941. Primarul din comuna Poiana Sărată, în declarația sa, arăta situația locuitorilor din comuna respectivă, menționând acele aspecte de natură umană care l-au marcat și i-au provocat o revoltă sufletească împotriva nedreptăților și abuzurilor la care au fost supuși acei oameni. În același timp, se desprinde și ideea că niciodată în calitate de reprezentant al autorităților statului român nu ar fi semnat un document fals care să consfințească expulzarea românilor din teritoriul propriu existând acordul lor.

În declarația sa, funcționara Ranc Anghelina de la Oficiul de Asigurări Sociale Târgu Ocna, refugiată din Cluj, arăta ca „am părăsit orașul sus amintit în ziua de 8 septembrie 1940, adică în timpul evacuării, și am trecut prin următoarele puncte: Someșeni, Apahida, Câmpia Turzii, Aiud, Teiuș, Blaj, Copsa Mică, Sibiu, Râmnicu

Vâlcea, Pitești, București, Ploiești, Buzău, Râmnicu Sărat, Focșani, Mărășești, Adjud, Târgu Ocna. Am părăsit Clujul de bună voie, împreună cu mama mea, tatăl meu rămânând să vie ulterior, dar n-a putut sosi nici până acum, deoarece boala de inimă de care suferea s-a agravat și ne scrie că medicii i-au interzis să călătorească.

Noi am călătorit cu un vagon deschis toată țara pe la miazăzi, ziua ne ardea soarele, iar noaptea zgribuleam de frig. Aș fi totuși în stare să mai fac o călătorie în aceleași condiții detestabile, numai ca să știu că vom ajunge de unde am plecat”¹⁵.

Apreciem că această declarație exprimă credința și speranța că nedreptatea de la Viena va fi anulată prin revenirea la țară a teritoriului atribuit în mod barbar Ungariei hortyste.

Refugiatul Bârsan Ioan din comuna Mihăileni, sat Livezi, județul Ciuc, 34 ani și stabilit în localitatea Comănești, a dat o declarație la postul de jandarmi din localitate în care a arătat motivele gestului său din 18 martie 1942.

Iată un fragment din aceasta: *„De când suntem sub stăpânirea maghiară, toți românii suntem foarte asupriți și rău tratați, atât de unguri cât și de autoritățile ungurești”¹⁶.*

El a arătat că locuitorii din comuna sa au cerut autorităților maghiare să permită studiul în școală și în limba română de două ori pe săptămână pentru copiii români. Răspunsul acestora a fost unul foarte dur: *„Ungurii au început să strângă în timpul nopții pe românii ce au vrut ca la școală să învețe copilașii noștri cel puțin de două ori pe săptămână limba noastră românească. Toți cei care au făcut această legitimă cerere au fost ridicați de jandarmii unguri și trimiși fără să știe unde i-au deportat”.*

Numărul românilor deportați este de 22. În continuarea declarației sale, refugiatul Bârsan Ioan afirma următoarele: *„Ungurii spun că noi nu vom mai stăpâni niciodată frumoasa noastră țară a Ardealului”. „La autorități steagul ungar este arborat numa la jumătatea prăjinei, drept simbol că nu este tot Ardealul al lor; ei spun că, când îl vor avea tot, pentru care se pregătesc, vor arbora drapelul lor în vârful prăjinei”.*

Sunt acestea mărturiile ale unui om greu

încercat în propria-i localitate de domiciliu de vicisitudinile unui regim de ocupație străin, capabil să realizeze o purificare etnică grosolană la jumătatea secolului XX, atunci când continentul european se afla sub dominația totală a Germaniei naziste și a U.R.S.S.

Oamenii din diferite localități din zona căzută sub ocupația maghiaro-hortystă au trecut frontiera impusă de dictat și cu mare teamă au reușit, pe cărări de munte, să ajungă în județul Bacău.

Astfel, Sava Dionisie de 29 de ani, din comuna Ghimeș-Făget, județul Ciuc, a trecut frontiera dintre Ungaria și România la 17 august 1942, fără să fie prins de grănicerii unguri.

După mai multe aventuri, el a ajuns la Comănești, unde printre altele i-a spus șefului postului de jandarmi că *„din Ungaria am trecut pentru că nu se mai putea suporta lipsa de hrană și eram persecutați de unguri pe motiv că noi suntem români”¹⁷.*

În județul Bacău s-a constatat că s-au refugiat cetățeni români cu precădere din județele Ciuc și Trei Scaune. Astfel, în comuna Hârja s-au stabilit un număr de 37 de persoane¹⁸. Dintre aceștia, una s-a refugiat în comuna Hârja la data de 10 septembrie 1940 și era un bărbat de 51 de ani, căsătorit, pe nume Teodor Neculai, cu domiciliul în comuna Poiana Sărată, județul Trei Scaune.

Se menționează că era născut în localitatea respectivă și că lucra la Serviciul de Drumuri. Ceilalți 36 de refugiați în comuna Hârja, județul Bacău, au venit la data de 15 octombrie 1940 și aveau diferite vârste cuprinse între 30 și 80 de ani.

În general, erau oameni cu ocupații specifice de muncitori, croitori, tâmplari, moașă comunală, învățători, funcționari. Unii erau căsătoriți, unele femei erau văduve, o persoană era divorțată.

Caracteristica comună a acestor oameni era că erau cetățeni români care trăiau în comuna Poiana Sărată, iar autoritățile de ocupație au trecut fără nici o ezitare la expulzarea acestora, urmărind prin aceasta să lovească în fibra ființei naționale românești.

În comuna Dofteana, din județul Bacău, s-au refugiat 12 persoane din comuna Poiana Sărată și una din comuna Brețcu, județul Trei

Tabelul 1

Situția refugiaților transilvăneni în județul Neamț, după Registrul
Opis alfabetic al acestora pentru perioada 1940-1943,
înregistrați la Prefectura județului Neamț²⁰

Nr. crt.	Litera de alfabet	Numărul total al refugiaților	Observații
1	2	3	4
1	A	73 persoane	
2	B	364+246=610	
3	C	651+201=852	
4	D	150	
5	F	51	
6	G	106	
7	H	121	
8	I	36	
9	L	96	
10	M	163	
11	N	45	
12	O	112	
13	P	197	
14	R	106	
15	S	187	
16	T	164	
17	U	37	
18	V	66	
	TOTAL	3202	

Scaune. Vârstele acestora variază între 4 ani și 80 de ani. Ele s-au refugiat la 8 septembrie 1940 în număr de 5, iar celelalte 8 au făcut acest lucru la 28 octombrie 1940.

În comuna Căiuți județul Bacău, s-au refugiat un număr de 18 persoane, toate din comuna Poiana Sărată, județul Trei Scaune. Limitele vârstelor acestora se întindeau între 5 ani și 46 de ani.

Situția respectivă era întocmită de primăria comunei Căiuți la data de 27 iulie 1942. Primăria comunei Oituz întocmea la 28 iulie 1942 tabloul refugiaților din teritoriul cedat din Ardeal care domiciliau pe teritoriul ei. Pe mai multe pagini se regăsesc date privind situația acestora.

Erau oameni refugiați dintr-o comună învecinată Oituzului, respectiv Poiana Sărată, aflată atunci în componența administrativă a județului Trei Scaune. Ei au venit în Oituz în perioada 12-14 septembrie 1940, încercând să se salveze pe ei înșiși și pe cei apropiați lor din fața ocupantului hortyste. Numărul refugiaților a fost de 140 de persoane, care în scurt timp au putut trece și s-au stabilit în

comuna Oituz, rămasă dincolo de zona de ocupație¹⁹. Registrul alfabetic al refugiaților ardeleni în județul Bacău cuprinde următoarele rubrici: numărul curent, numele și prenumele capului de familie, numărul membrilor familiei și calitatea, data nașterii (anul, luna, ziua), localitatea nașterii (localitate, județ), localitatea de unde a plecat (inclusiv județ), profesia, studiul, motivul plecării, averea părăsită, suferințele îndurate, suferințele celor rămași, dacă a făcut însămânțări, câte iugăre de pământ și ce bunuri i s-au confiscat de către autoritățile maghiare. Registrul respectiv mai conținea locul unde s-au stabilit (inclusiv județul, localitatea în care ar vrea să se stabilească, documentele care au stat la baza înscrierii ca refugiat, ajutoarele primite până la data completării registrului respectiv (bani, hrană, îmbrăcăminte), autoritatea de la care a primit ajutorul, data refugiei.

Aceste elemente ne redau o imagine asupra greutății situației acestor oameni care nu au mai suportat agresiunile permanente, de natură verbală, ale autorităților de

Tabelul 2
Situția refugiaților transilvăneni stabiliți în județul Neamț,
după Dictatul de la Viena din 1940²¹

Nr. crt.	Litera de alfabet	Numărul Total al refugiaților	Observații
1	Z	3	4
1	A	13	
2	B	49	
3	C	70	
4	D	27	
	E	2	
5	F	4	
6	G	17	
8	I, J	12	
10	M	44	
11	N	8	
12	O	8	
13	P	32	
14	R	16	
15	S	43	
16	T	44	
17	V	23	
18	Z	6	
	TOTAL	453	

ocupație maghiaro-hortyste, vexațiunile de toate felurile, care nu urmăreau decât să-i facă pe români să-și părăsească localitățile de domiciliu, să-și caute în alte părți ale României salvarea propriilor lor vieți și ale familiilor lor.

Acestor oameni nu li s-au oferit alte șanse de a rămâne în localitățile în care trăiau, întrucât prin ceea ce se întâmpla în fiecare zi în regimul de ocupație nedrept și dictatorial impus din afară se făceau eforturi extraordinare pentru a duce la îndeplinire planul de purificare etnică, de eliminare a elementului

românesc și de a impune o situație nouă profund nedreaptă pentru populația majoritară românească.

Această stare a durat câțiva ani, dar refugiații au fost oamenii care au așteptat întotdeauna cu sufletul la gură sfârșitul celui de-al doilea război mondial.

Exista și teama că la sfârșitul conflictului ei nu se vor mai putea întoarce acasă.

Din fericire, în toamna anului 1944 și începutul anului 1945 acest lucru a putut deveni o realitate.

Constantin Păduraru

Note

1. Direcția Județeană Neamț a Arhivelor Naționale, Prefectura județului Neamț, 16/1940, f.8
2. Idem, f.9
3. Ibidem, f.14
4. Ibidem, f.66
5. Ibidem, f.67
6. Ibidem, f.68
7. Ibidem, f.70
8. Ibidem, f.142
9. Ibidem, 416/1940, f.120
10. Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale, Prefectura județului Bacău, 110/1940, f.32
11. Idem, f.37
12. Ibidem, 46/1941, f.44
13. Ibidem, 46/1941, f.50
14. Ibidem, 46/1941, f.50
15. Ibidem, f.53
16. Ibidem, 55/1942, f.53
17. Ibidem 55/1942, f.201
18. Ibidem, 63/1942, f.33-34
19. Ibidem, 63/1942, f.41-44
20. Direcția Județeană Neamț a Arhivelor Naționale, Prefectura județului Neamț, 586/1940-1942
21. Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale, Prefectura județului Bacău, 63/1942, f.41-44

Abstract

The social condition of the Transylvanian refugees, inhabitants of the territory surrendered to Hortyst Hungary, established temporarily in Neamț and Bacău Counties

The Dictate from Vienna from the 30th of August 1940, had many political, economical, demographical and social consequences. One of the most important consequences was that Germany, Italy and Hungary forced Romania to surrender a significant part of Transylvania.

Only a short time after de arbitrary Dictate was imposed to Romania, the Hungarian Hortyst authorities had begun using violent measures to remove the Romanian population off the surrendered territory. This population, frightened of the Hortyst authorities, flouted and humiliated, had to cross the mountains, to find shelter in the unoccupied territory of Romania, trying to settle down in various parts of the country. The tragedy of the Romanians who found themselves in this situation is well reflected in the documents of the time, issued in 1940 – 1944. In such difficult conditions, with only a few belongings they managed to take with them, many Romanians crossed the mountains and found in Moldavia, at the local and county authorities and inhabitants, the human solidarity they needed.

The alphabetical inventories register of Transylvanian refugees in Neamț County shows a number of 3.406 people. Almost the same number of refugees established in Bacău County. Their statements outline an image upon the difficult condition in which these people found themselves. They couldn't bare any longer the permanent verbal abuses they were submitted to by the Hungarian-Hortyst authorities, the offences of all kinds that were meant to drive them away from their native localities, thus being forced to find in other parts of Romania a place were their lives were safe.

These people were given no chance to stay in the localities they inhabited, since all of the everyday events that took place during this unfair occupation, imposed from the outside, were nothing else but tremendous efforts to accomplish the plan of ethnic purification, of eliminating the Romanian element and of imposing a new and profoundly unjust situation for the majority Romanian population. This state lasted for several years and these refugees were those people who could hardly wait for the Second World War to end, thus they could return to their homes.

Date preliminare despre refugiații din Transilvania de Nord stabiliți în sud-estul României în anii 1940-1944

Dictatul de la Viena din 30 august 1940, prin care partea de nord a Transilvaniei, având 43.492 km și 2.667.000 locuitori, în majoritate români, a fost luată României și predată Ungariei, a determinat și un val de refugiați din teritoriul cedat către diverse zone și localități din România.

Fenomenul poate și trebuie considerat în cadrul mai larg al masivelor mișcări și dislocări de populație din întreaga Europă, de la Atlantic la Volga, produs direct al celui de al Doilea Război Mondial.

O parte din refugiații din Transilvania de Nord s-au îndreptat și spre sud-estul României, stabilindu-se în special în localitățile urbane, dar și rurale.

În prezenta lucrare sunt expuse o serie de date preliminare, extrase din documente din fondurile arhivistice ale Inspectoratului Regional de Poliție Galați (care avea în subordinea sa polițiile din județele Covurlui, Tecuci, Tutova, Putna, Buzău și Râmnicu-Sărat) și prefecturilor Covurlui și Tecuci.

În luna aprilie 1941, birourile de siguranță din cadrul polițiilor subordonate inspectoratului Regional de Poliție Galați, la solicitarea acestuia, au întocmit și înaintat tabele nominale privind refugiații din teritoriile cedate, stabiliți în raza de competență a acestora.

Centralizarea și analiza ne furnizează o serie de informații relevante, cu caracter istoric și sociologic, despre vârsta, sexul, profesiile și meseriile și localitățile și zonele din Transilvania de Nord de unde proveneau refugiații, cu mențiunea că datele sunt parțiale, în sensul că, în aceste tabele, cu unele excepții, nu sunt înscrise decât capii de familie, dar nu și soțiile și copiii acestora.

În aprilie 1941, sunt recenzați la Galați 70 de refugiați¹, din care 63 erau bărbați și șapte femei, la Buzău 19 (16 bărbați și trei femei)², în județul Putna 87 (65 bărbați și 22 femei)³, la Râmnicu-Sărat 216 (168 bărbați și 48 femei)⁴, iar la Tecuci 19 (12 bărbați și șapte femei)⁵.

În privința naționalității, cvasitotalitatea acestora erau români; numai la Râmnicu-Sărat erau înregistrați trei maghiari (Silye Margareta, menajeră, 26 de ani, din Marghita - Bihor, Benedek Zoltan, pensionar, 63 de ani,

din județul Bihor și Kerekes Veronica, muncitoare, 36 de ani din Cluj) și un italian (Deatti Luigi, funcționar, 36 de ani, din Cluj), iar la Tecuci un rutean.

În privința vârstei, documentele menționate ne furnizează următoarele date:

- la Galați, vârsta refugiaților varia între 12 și 75 ani astfel: 15 dintre aceștia aveau între 12 și 19 ani, 20 între 20-29 ani, 16 între 30 și 39 ani, 7 între 40-49 ani, 9 între 50-59 ani, iar 3 peste 60 de ani⁶;

- la Buzău, vârsta refugiaților era cuprinsă între 17 și 60 ani, arătând astfel pe categorii: trei între 17-29 ani, nouă între 30-39 ani, șase între 50 și 59 ani și unul peste 60 ani⁷;

- la refugiații din județul Putna situația se prezenta astfel: vârstele extreme erau de 18 și 61 ani, din care 15 persoane între 18-29 ani, 30 între 40-49 ani, șapte între 50-59 și una peste 60; la un număr de 23 de persoane nu este înscrisă vârsta⁸;

- la Râmnicu-Sărat, vârsta refugiaților era cuprinsă între 18 și 63 ani; arătând astfel pe categorii: 62 persoane între 18 și 29 ani, 95 între 30 și 39 ani, 42 între 40 și 49 ani, opt între 50 și 59 și opt peste 60; la o persoană nu este înscrisă vârsta, iar la alta este indicată ca fiind de 85 ani, în mod greșit, dat fiind că respectivul figura încă, la profesii, ca muncitor⁹;

- la Tecuci, vârstele extreme înscrise în tabel sunt de la 13 la respectiv 64 ani; pe categorii, trei dintre refugiați aveau până la 19 ani inclusiv, cinci între 20 și 29, trei între 30 și 39, șase între 40 și 49, unul între 50 și 59 și unul peste 60¹⁰.

În privința profesiilor și meseriilor refugiaților, acestea prezintă, în general, o mare varietate; este drept însă faptul că, la completarea acestei rubrici, agenții Siguranței nu au avut criterii precise de orientare, ghidându-se, mai mult ca singur, după declarațiile și formulările refugiaților.

Concret, situația arată astfel:

- la Galați, sunt nominalizate 19 profesii și meserii, după cum urmează: 19 refugiați erau muncitori, 15 funcționari, 10 elevi, patru mecanici, patru ucenici, patru pensionari, doi comercianți, doi gardieni, trei casnici, și câte unul om de serviciu, inginer, comisar de

poliție, sergent de poliție, preot, actriță, medic, profesor, învățător și pantofar¹¹;

- la Buzău, un număr total de 19 refugiați figurează cu șapte profesii: opt funcționari, patru pensionari, două casnice, două servitoare, și câte unul profesor, mecanic C.F.R. și picher¹²;

- în județul Putna, cei 87 de refugiați declarau nu mai puțin de 30 de profesii sau meserii, astfel: 20 muncitori, 10 casnice, opt funcționari, șase servitori, câte patru om de serviciu, mecanic și cioban, câte trei șofer, acar și învățător, câte doi pensionar și grefier, iar câte unul grădinar, fotograf, dulgher, profesor, grăjdar, picher, portărel, administrator, judecător, cofetar, simigiu, horticultor, șef depou, medic veterinar, preot, intendent de liceu, lăcătuș și gardian public¹³;

- la Buzău, cei 216 refugiați figurau cu 27 de profesii sau meserii astfel: 114 muncitori (menționăm că Fabrica de țigarete din Sfântu Gheorghe s-a refugiat la Râmnicu Sărat – n.e.), 39 funcționari, 15 casnice, șase mecanici, patru pensionari, câte trei profesori și fierari, câte doi croitori, servitoare, șoferi, zidari, pavagii și tâmplari, câte unul electrician, medic, comerciant, gardian public, pantofar, portar, agent sanitar, litograf, casier, învățător, geamgiu, instalator, strungar și director (sic!)¹⁴;

- și la Tecuci, la un număr mic de refugiați, respectiv 19, figurează nu mai puțin de 16 profesii, meserii sau ocupații, astfel: câte doi erau muncitori și casnice, iar câte unul mecanic, agent sanitar, om de serviciu, comerciant, moașă, gardian public, comisar de poliție, funcționar, ofițer de armată, învățător, grefier, portărel și servitor; la două persoane apare mențiunea: „fără profesie”¹⁵.

Examinarea documentației întocmite de organele Siguranței din unele județe din sud-estul României în aprilie 1941, evidențiază faptul că refugiații proveneau din aproape toate zonele și orașele Transilvaniei de Nord, de la Oradea, Carei sau Baia Mare la Miercurea Ciuc sau Sfântu Gheorghe.

- Astfel, cei 70 de refugiați din Galați veneau din 21 de localități sau zone, astfel: 14 din Cluj, 13 din Târgu Mureș, 12 din Satu Mare, patru din Miercurea Ciuc, câte trei din Sighetu Marmăției și Turda, câte doi din Oradea și Zalău, câte unul din Șimleul Silvaniei, Baia Mare, Copșa Mică, Ilva Mică, Sfântu Gheorghe, Brețcu, Dej și comuna Poiana Sărată (Treiscaune); la alții nu se menționează localitate, ci numai zona sau

județul: Sălaj, Someș și Bihor (câte unul) și patru din Treiscaune¹⁶;

- la Buzău, cei 19 refugiați proveneau din zece localități: patru din Oradea, câte trei din Sfântu Gheorghe și zona Treiscaune, doi din Covasna, câte unul din Vișeu de Mijloc, Sighet, Dej, Gheorgheni (Ciuc) și comuna Florești (județul Cluj)¹⁷;

- cei 87 de refugiați din județul Putna erau originari din 16 localități urbane sau rurale și cinci zone din Transilvania de Nord, astfel: opt din Satu Mare, câte șase din Oradea și Miercurea Ciuc, câte șapte din Brețcu și Năsăud, câte trei din Bistrița și comuna Poiana Sărată, cinci din Cluj, câte unul din Târgu Mureș, Sighet, Târgu Secuiesc, Săcele, Ghimeș, Almeu, comunele Mărtănuș (Treiscaune) și Socol (Mureș); la alții nu se specifică localitatea, ci numai zona: 17 din Mureș, șapte din Sălaj, câte patru din Maramureș și Someș și unul din Bihor; la unul din refugiați, tabelul nu indică nicio localitate. Aici trebuie menționat și faptul că tabelul indică pe lângă orașul Focșani cu 67 de refugiați stabiliți aici, și alte localități din județul Putna: 12 la Mărășești, cinci la Odobești, câte unul în comunele Vultur, Fâurei-Putna și Coțofenești¹⁸.

Pentru a nu lungi excesiv textul comunicării, ne oprim aici cu expunerea localităților și zonelor geografice din Transilvania de Nord de unde proveneau refugiații, considerând că datele prezentate susțin suficient afirmația că aceștia proveneau din întreaga arie geografică a teritoriului cedat Ungariei.

O altă categorie, mai puțin cunoscută, de persoane strămutate în urma cedării Transilvaniei de Nord o constituie românii expulzați de autoritățile maghiare, începând din luna septembrie 1940. În această direcție, exemplificăm cu tabelul întocmit la 9 aprilie 1941 de Biroul Siguranței Focșani în care figurează șase români din comuna Poiana Sărată (un cărăuș, doi comercianți și doi muncitori) cu soțiile și cei 24 de copii, stabiliți la Focșani, Adjud și comunele Nănești și Coțofenești¹⁹.

Documentația existentă la D.J.A.N. Galați referitoare la refugiații din Transilvania de Nord cuprinde și alte materiale din anii 1941-1944, pe care acum numai le menționăm, urmând, poate, a fi expuse și analizate într-o comunicare viitoare.

Printre altele, este vorba de registrul alfabetic pentru înscrierea refugiaților din Transilvania de Nord, cu anii extremi 1942-

1944, întocmit de Prefectura județului Covurlui. Aici sunt înscrise inițial, un număr de 131 capi de familie și 146 alți membri, în total 277 persoane stabilite în Galați și comunele din județ, ulterior, se adaugă 101 capi de familie și 72 membri, înscrise inițial în alte județe, în total alte 173 de persoane²⁰.

Pentru județul Tecuci, menționăm, printre alte materiale documentare, tabelele nominale întocmite în 1942 de Poliția orașului Tecuci și primăriile comunelor Ivești, Ungureni, Gohor, Homocea, Mândrești, Buciumeni, Movileni, Nârtești, Corbasca, Galbeni, Furceni și Glăvănești²¹. Ca un exemplu, în

tabelul de la Ivești sunt înscrise patru familii (soți, soții și 13 copii), refugiate din Ghimeș, Cluj, comunele Mihăileni și Poiana Sărată; capii de familie erau învățător, comerciant, funcționar C.F.R. și muncitor²².

Importante sunt și declarațiile date de refugiații din județul Tecuci în luna iunie 1942²³ și fișele alfabetice și formularele Comisariatului General al Refugiaților din Nordul Transilvaniei, din același an 1942, aflate în fondul arhivistic al Prefecturii județului Tecuci²⁴, după care anexăm câte o copie xerox spre edificare asupra conținutului lor informativ.

Alexandru Duță

Note

1. DJAN Galați, *fond Inspectoratul Regional de Poliție Galați*, dosar 29/1941, f. 130-138

2. Ibidem, f. 85-96

3. Ibidem, f. 144, 149-151

4. Ibidem, f. 39-64

5. Ibidem, f. 76-84

6. Ibidem, f. 130-138

7. Ibidem, f. 85-96

8. Ibidem, f. 144, 149-151

9. Ibidem, f. 39-64

10. Ibidem, f. 76-84

11. Ibidem, f. 130-138

12. Ibidem, f. 85-96

13. Ibidem, f. 144, 149-151

14. Ibidem; f. 39-64

15. Ibidem, f. 76-84

16. Ibidem, f. 130-138

17. Ibidem, f. 85-96

18. Ibidem, f. 144, 149-151

19. Ibidem, f. 113-114

20. DJAN Galați, *fond Prefectura județului Covurlui*, registru 239/1942-1944, f. 1-49

21. DJAN Galați, *fond Prefectura județului Tecuci*, dosar 114/1942, f. 1-33

22. Ibidem, f. 2

23. Idem, dosar 115/1942, f. 1-99

24. Idem, dosarele 113/1942, f. 1-33, 116/1942, f. 1-59 și 117/1942, f. 1-98

Abstract

Preliminary information regarding the refugees from Northern Transylvania established in the south-east of Romania in 1940-1944

The Dictate from Vienna, from the 30th of August 1940, through which the northern part of Transylvania, an area of 43.492 km and 2.667.000 inhabitants, mainly of Romanian nationality, has been taken from Romania and surrendered to Hungary, determined a wave of immigration among the inhabitants towards different areas and localities from Romania. The phenomena may and must be seen and understood in the larger frame of the massive population moves and dislocations from Europe as a whole, from the Atlantic to the Volga, which has been a direct result of the Second World War. A certain part of the refugees from Northern Transylvania headed towards the south-east of Romania, settling down mainly in the urban localities, but in rural ones as well.

A series of preliminary information are exposed in this study, being extracted from documents found in the archive deposits of the Regional Police Inspectorate of Galați (the police departments from Covurlui, Tecuci, Tutova, Putna, Buzău and Râmnicu-Sărat Counties were subordinated to it) and in the archives of the Covurlui and Tecuci prefect's offices. In April 1941 the offices for safety from the subordinate police departments have drawn up and forwarded to the Regional Inspectorate of Galați nominal tables with the refugees coming from the surrendered territories, established in their range. The centralization and analysis of this information, presented in this study, provides a series of relevant information, under a historical and sociological aspect, regarding the age, sex, profession and the localities and areas of Northern Transylvania where the refugees came from. This information is only partial, since, in these tables, with some exceptions, only the heads of the families are to be found, their wives and children being omitted.

DECLARAȚIE

Dată de

6 Iunie 1942. -

1. Numele și prenumele refugiatului *Răduci Matei (1942 Mai 24) Cluj-Napoca*
2. Numele și prenumele membrilor familiei și data nașterii
Măia soție 1907, copii: Ioana 1907, V. orel 1917, Iuliu 1934, și Matei 1939
tată în Comuna Moara - județ Mureș
rămânii acele -
3. Locația de domiciliu *Com. Moara județ Mureș*
4. Domiciliul actual *Com. Puciumeni județ Tecuci*
6. Locul și data nașterii *Com. Puciumeni 1904*
 Comuna, județul
6. Dacă a entuziasmat serviciul militar *Da Serviciu T.R. etc. 1926.*
7. Motivul părăsirii locului de origine *Trăitorie rădăcină și refugiu utilizat.*
8. Ce avere posedă în localitatea de origină și a refugiat
11 ha pământ și călărie
mobiliar etc.
9. Suferințele îndurate *Au fost lovit și insultat de*
civilii din Comuna de naționalitate
Ungară -
10. Amănuntele suferințelor
 suferite de ceilalți *Au rănit fr. civilii unguri cum*
suferite de ceilalți, cum călărie și romani, iar țărăni
români au călărie fr. toți locuitorii din Comuna
Puciumeni județ Mureș
11. Dacă a făcut înțelegere
12. Dacă i s-a rechezitanat produse agricole, vite, căruțe, îmbrăcăminte

Semnătura,

Matei Răduci

Nr. listei familiale: 2

FIȘA ALFABETICĂ

Numele și prenumele refugiatului: Stere George
 Localitatea de unde vine: Com. Carei Suceava Jud. Sălaj
 Adresa actuală: Comuna Crulbasi Jud. Tecuci -

Vârsta: 36; religia: Ortodoxa; neamul: Român

Starea civilă: Căsătorit

Profesiunea: Învățător

Data prezentării: 27 Iulie 1942

Autoritatea care a completat fișa: Prefectura Jud. Tecuci -

M. O., Impr. Centr.

Nr. listei familiale: 1

FIȘA ALFABETICĂ

Numele și prenumele refugiatului: Andelcau Petre
 Localitatea de unde vine: Comuna Soroca Jud. Suceava
 Adresa actuală: Tecuci str. Cuza Vodă 8

Vârsta: 62; religia: Ortodoxa; neamul: Român

Starea civilă: Căsătorit

Profesiunea: Comerciant

Data prezentării: 25 Iulie 1942

Autoritatea care a completat fișa: Prefectura Jud. Tecuci

M. O., Impr. Centr.

SUBSECRETARIATUL DE STAT AL ROMANIZĂRII, COLONIZĂRII ȘI INVENTARULUI
COMISARIATUL GENERAL AL REFUGIAȚILOR
DIN NORDUL TRANSILVANIEI

Nr. fișei : 103
Data comp. : 6/IV/1943.

Autoritatea care completează fișa : Secția de Refugiați, Jucur
Numele refugiatului : Costașcu pronumele : Constantin, profesia : comerciant
Comuna de unde vine : Băcșeu, județul : Cluj
Adresa actuală : Cluj, Calea Libertății nr. 50, actele de identitate ce posedă : carte de identitate nr. 1000, eliberată la Băcșeu, județ Cluj, în data 1-1-1943

SITUAȚIA FAMILIARĂ inclusiv a refugiaților	Nume	Starea civilă	Religia	Vârsta	Local nașterii : comuna, jud.	Școala	Profesia	Vocifer	OBSERVAȚIUNI
Tată	Costașcu	Căsătorit	ort.	51	com. Băcșeu	4 cl. p.	comerciant		
Mamă	Costașcu	"	"	42	"	"	comerciant		
Copii	Costașcu	Asc.	"	15	"	4 cl. școala			
	Alina	"	"	14	"	3 cl. școala			
	Veronica	"	"	12	"	4 cl. p.			
	Alina	"	"	12	"	4 cl. p.			
	Ion	"	"	7	"	-			

ALTE PERSOANE IN SARCINA REFUGIATULUI	Gradul de rudenie	Vârsta	APORTUL FINANCIAR	OBSERVAȚIUNI

C. 22.605. - M. O. Impărmăria Centrală.

Pagini din calvarul românilor covăsneni, în timpul ocupației horthyste din toamna anului 1940

Deoarece trecerea timpului așterne o nepermisă uitare peste suferințele românilor din Ardealul de Nord, din perioada ocupației horthyste, acum când susținătorii autonomiei teritoriale a așa zisului Ținut Secuiesc, continuă demersurile pentru realizarea unui proiect anacronic și antiromânesc, este cazul să readucem în atenția opiniei publice, prin intermediul documentelor de arhivă, câteva pagini din calvarul trăit de românii covăsneni. Cele prezentate sunt doar crâmpie din etnogenocidul de care au „beneficiat” românii din Ardealul de Nord, în perioada ocupației horthyste și în anii care au urmat, inclusiv în timpul Regiunii Autonome Maghiare, dar constituie și argumente convingătoare, care stau la baza hotărârii românilor din zonă, și din întreaga țară, de a nu accepta, sub nici o formă, autonomia propusă de liderii maghiari.

Puținele lucrări apărute, pe această temă, înainte de 1989 și câteva după această dată, purtând semnătura unor distinși cercetători, dintre care amintim: Mihai Fătu, Mircea Mușat, I.P.S. Corneanu Nicolae, Mihai Racovițan, Ioan Ciolan, Gheorghe Bodea, Vasile T. Suci, Ilie I. Pușcaș, Raul Șorban, Constantin Voicu, Vasile Lechințan, Petre Țurlea, Virgil Teodorescu ș.a. (a se vedea Bibliografia la volumul *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, de Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan și Violeta Pătrunjel, Editura Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2003), au reflectat doar parțial – atât cât a permis cercetarea documentară de la vremea respectivă - întreaga dramă trăită de românii din Ardealul de Nord, cedat Ungariei horthyste prin Dictatul de la Viena.

De aceea, redăm acum conținutul unor documente care vorbesc despre aspecte concrete ale calvarului la care au fost supuși românii din Covasna, Zăbala, Zagon, Valea Mare ș.a., în toamna anului 1940, și despre dimensiunile intoleranței și urii interetnice manifestate față de români în acei ani și care, din păcate, mai cunoaște și astăzi încă unele răbufniri, din partea unor reprezentanți ai populației maghiare.

Prezentăm în continuare unele declarații redactate de refugiați și expulzați români din localitățile județului Covasna, aflate la granița

cu Moldova și Muntenia, declarații consemnate în fața primarilor și notarilor din localitățile unde s-au refugiat, sau au fost expulzați, aflate de regulă în depresiunea Întorsurii Buzăului. Deoarece o parte din cei nominalizați în documente sunt încă în viață, iar cei mai mulți au urmași direcți, trăitori în localitățile județului Covasna, am înlocuit numele reale cu inițialele, atât ale cetățenilor români, cât și a celor de etnie maghiară. Având în vedere faptul că unele informații se repetau, în mai multe declarații, din aceste documente am redat doar fragmentele cele mai importante. Majoritatea acestor declarații sunt consemnate în luna noiembrie 1940, după cum urmează:

„Subsemnații (urmează numele a 12 persoane), foști locuitori din comuna Covasna, județul Treiscaune, prin prezenta declarăm că în dimineața zilei de 15 noiembrie 1940, am fost somați de către organele Jandarmeriei fără nici un preaviz, să ne prezentăm la Primăria Comunei Covasna, pentru a fi expulzați și a fi trecuți peste hotare. Încă în noaptea zilei de 15 Noiembrie 1940, am și fost trecuți prin pădurea de la Zagon, peste hotar.

La plecarea noastră nu am fost lăsați să ne luăm cu noi nici un fel de obiecte mobile, afară de un rând de albituri și mâncare pentru 2 zile, iar familiile noastre au fost forțate să rămână pe loc. În tot timpul cât am fost sub dominația ungară am fost persecutați și tratați într-un mod sălbatec. Românii noștri din această comună și din comunele vecine, au trebuit să sufere toate brutalitățile jandarmilor unguri, care conduceau la postul de jandarmi pe locuitorii pașnici, aplicându-le bătăi grave.

A trebuit să suferim brutalitățile locuitorilor unguri, care organizați în bande călări cu pietre și ciomege atacau în cursul nopții locuințele românilor, spărgându-le geamurile și ușile. În tot acest timp eram nevoiți să ne petrecem nopțile refugiați pe afară și prin păduri. Unii dintre noi am fost cauzați de acte de spionaj, iar Dl. V.N. a fost acuzat că a transportat grenade și un camion de arme pe care le-a distribuit populației române – pentru a împiedica înaintarea armatei maghiare,

făcând totodată spionaj în favoarea României. Pentru aceste fapte în mai multe rânduri a fost purtat la Postul de Jandarmi, apoi s-a organizat contra Domniei Sale un complot angajându-se locuitorul N.L. din comuna Boroșneul Mare pentru a-l asasina.

La sosirea trupelor maghiare o delegație de români în frunte cu preotul Irimie Ticușan au ieșit întru întâmpinarea acesteia, unde au fost huiduiți de populație fără ca armata sau alte organe să fi intervenit spre a ne lua apărarea. Populația maghiară este liberă de a formula orice fel de pretenții față de români, iar noi trebuie să satisfacem toate pretențiile lor neîntemeiate, deoarece autoritățile și Jandarmeria dădeau concursul tuturor ungarilor fără ca noi să fi avut dreptul a ne justifica.

Față de oierii noștri au formulat pretenții pentru motivul că ar fi pășunat recoltele lor timp de 22 de ani, pretinzând pentru acest timp desbăgubiri fabuloase de 20-50000 lei. Satele românești au aspect jalnic, casele cu geamuri și ușile sparte, pereți dărmași de bombardamentul bolovanilor și ceomegilor aplicate de bandele organizate de către studenții copii ai intelectualilor unguri. Și astăzi geamurile de la casele românilor sunt bătute cu scânduri, pentru a nu fi expuse din nou atacurilor nocturne.

Foștii funcționari sunt făcuți răspunzători și puși în situația de a despăgubi pe locuitorii unguri pentru impozitele plătite față de Statul Român, sau pentru orice alte sume, ce au fost plătite drept cote legale de unguri. În comuna Covasna nu ni s-a admis să avem școală confesională. În școală se predă toată materia în limba maghiară, iar copii noștri care la rugăciune își fac cruce sunt bătuți peste degete fiindu-le interzis de a se închina decât numai în limba maghiară. Familiile celor rămași în concentrare în timpul ocupației sunt și ele expulzate fără nici un fel de avere. Drept pentru care am dat prezenta declarație, (urmează semnăturile olografe ale celor 12 persoane din Covasna). Întorsura Buzăului la 16 Noiembrie 1940”¹.

Declarație. „Subsemnații locuitori din comuna Zăbala, Județul Trei – Scaune / Ardealul de Nord cedat Statului Ungar / prin prezenta declarăm următoarele: În ziua de 17 Noiembrie 1940, pe la orele 4 dimineața s-au prezentat la locuința noastră jandarmii unguri care ne-au pus în vedere ca imediat să fim gata de plocare împreună cu soție și copii, și să ne luăm numai strictul necesar că trebuie

ca să ne ducă în comuna Covasna la Comandamentul Militar pentru a da declarații. În câteva minute a trebuit să fim gata și sub escortă cu întreaga familie am fost duși la primărie. Cei ce ne-am opus acestei somații am fost bătuți crunt. Ajunși la primărie am fost îmbarcați pe niște căruțe și trimiși în comuna Zagon, unde a trebuit să ne dăm jos din căruțe și să venim pe jos până la frontieră, o distanță de circa 4 km. (...)

Declarăm mai departe că în urma acestora ne-a rămas acolo toată averea noastră, noi ne având asupra noastră decât câte un singur rând de haine. Casele ne-au rămas cu tot ce a fost în ele acolo. Grajdurile cu animale fără nici un îngrijitor. Imediat după ocupație, populația maghiară din comună a pus la dispoziția armatei un număr de 240 arme și 2 mitraliere, cu care s-a înarmat tineretul maghiar și cu ajutorul trupelor de ocupație au început a ne distruge casele și mobila din case, prin tragerile făcute cu arma în cursul nopților. Apoi au început perchezițiile sub pretext că dacă ungurii au avut arme asupra lor, atunci și noi trebuie să avem arme. Ori dacă noi nu am avut de unde scoate armele, am fost luați la bătaie și bătuți până la sânge săptămâni în șir. Contesa Armin Micheș, din Zăbala, care azi are un cumnat în comuna Budila, jud. Brașov/ Grof Micheș/ când s-au întors bandele maghiare de la distrugerii și maltratările locuitorilor români din comună, a întrebat pe aceștia câți români au împușcat? La răspunsul acestora că nu au omorât nici unul, i-a scuipat și a spus să pună din nou mâna pe arme și nici un român să mai rămână în comună.

În timpul cât am fost excortați de la comuna Zăbala și până la frontieră, pe tot parcursul, am fost huiduiți și scuipați de populația maghiară. Aceasta ne este declarația pe care o dăm și o semnăm propriu. Barcani, la 18 Noembrie 1940. Dată în fața noastră: Învățător: Gh. Fediuc, Notar: I. Pașcan, Declaranți:” (urmează 14 semnături olografe)².

„Subsemnații (...) toți din comuna Zagon, județul Trei Scaune, declarăm următoarele: În ziua de 20 Noiembrie a.c. pe când ne aflăm toți în gospodăriile noastre, cam pe la ora 10 din noapte au venit la noi soldați maghiari și civili începând să ne maltrateze în modul cel mai barbar, spunându-ne că dacă până dimineață nu părăsim localitatea să trecem frontiera în România, atunci vom fi împușcați fără nici o excepție. Chiar în acea noapte am fost siliți să părăsim locuințele noastre cu

tot ceea ce era în ele și ne-am retras în pădurile apropiate, pentru a nu fi chinuiți.

În dimineața zilei de 21 Noiembrie 1940, ne-am dus iarăși la casele noastre pentru a ne lua ceva din îmbrăcăminte și n-am găsit nimic; casele ne-au fost prădate și lăsate cu pereții goi, chiar și geamurile le-au luat, cele care au fost în stare mai bună, astfel că am fost siliți să plecăm cu ceea ce a fost pe noi. Ne-au luat și vitele în acea noapte astfel că, dimineața când ne-am dus, n-am mai găsit decât sentinelele maghiare care nu ne lăsau să intrăm înspre centrul comunei și nici chiar în curțile noastre. Văzându-ne în această stare de plâns, am plecat spre frontieră în ziua de 21 Noiembrie 1940 și în seara acelei zile am ajuns la pichetul de grăniceri români, trecând frontiera la punctul Barcani, jud. Brașov. Ne-am prezentat la primăria comunală Barcani în ziua de 23 Noiembrie 1940, de unde am fost repartizați pentru comuna Vama Buzăului, jud. Brașov, unde am fost plasați pe la casele fraților noștri români.

Aceasta ne este declarația pe care o susținem și o semnăm propriu. Vama-Buzăului 23 Noiembrie 1940. Declaranți (urmează șase semnături olografe). Prezenta declarație s-a dat și semnat în fața noastră. Vama Buzăului, 12 Noiembrie 1940. Primar, C-tin Burcus, Secretar, V. Șerban”³.

„Subsemnatul G.R. preot ortodox român în comuna Zăbala, Județul Treiscaune, refugiat la data de 16 octombrie 1940 în comuna Sita Buzăului, județul Brașov, declar următoarele: În urma cedării către Ungaria a teritoriului ce păstoream m-am hotărât și am rămas în mijlocul credincioșilor bisericii pe care o păstoream ca să fiu un mângâitor și conducător al populației românești din comuna Zăbala ajunsă din nou în robia pe nedrept al pământului nostru sfânt. Am rămas în mijlocul credincioșilor din Zăbala și lângă Altarul sfânt al bisericii noastre unde îmi dădeam seama că aveam de îndeplinit un rol și o misiune frumoasă pentru a fi îndrumătorul și călăuzitorul fraților noștri rămași în robie.

Dar hoardele barbare ale neamului asiatic s-au pornit cu o furie de neînchipuit asupra bieților români distrugându-le tot și jefuindu-i și supunându-i la chinuri de neînchipuit. Porneau noaptea în cete și bombardau cu pietre și gloanțe de pușcă locuințele la aproape toți românii distrugându-le. Mai tare au avut de suferit locuitorii P.O., V.L., D.R., D.R., G.O., I.C., I.M., G.R., și alții. La cei amintiți mai sus le-au distrus casele, tăindu-le fere-

strele, ușile și pridvoarele cu topoarele, mobila din case le-au sfărmat-o complect, păturile, plapumele și pernele le-au tăiat cu cuțitele; burdufii de brânză, făina și ce-au găsit le-au împrăștiat prin case și prin curți.

Locuitorului P.V. din Pava, care plecase înainte de a veni armata maghiară, i-au dat foc la șura plină cu bucate, i-a distrus absolut tot ce-au găsit în casă, sticlele de bulion le-au spart izbindu-le de pereți, iar după aceste isprăvi și-au făcut necesitățile în casă, ca să dea dovadă complectă de civilizație. Pe toți cei care le-au distrus locuințele jandarmii au luat forțat declarații de la fiecare, că nu au nici o pretenție de despăgubire, amenințându-i că, în caz contrariu, le va da foc și-i va omorî.

În fața acestor prigoniri, noaptea fiind nevoit să stau ascuns fără a putea dormi, iar ziua ocupat cu credincioșii pe la autorități, m-am îmbolnăvit greu având hemoptizie abundentă, căzând la pat greu bolnav. Deși eram greu bolnav, totuși mi s-au trimis amenințări ca să plec dacă nu vreau să sufăr prigonirile ce le proiectau. În asemenea situație fiind am plecat în refugiu și am venit în comuna Sita Buzăului, unde îmi este familia. Am dat această declarație cu întârziere din motiv că am fost greu bolnav în pat, oprit de medic de a vorbi. Aceasta îmi este declarația pe care o susțin”⁴.

„Subsemnatul O.G. de ani 49, de profesiune plugar și de religie ortodoxă, căsătorit cu patru copii, carte știu, cu domiciliul în teritoriul ocupat, în comuna Zăbala, ju. Treiscaune, actualmente refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov, declar: De la ocuparea teritoriului de către Unguri am suferit mai multe bătăi, casa dărmată, stricată de unguri cu bolovani, și lucrurile cele mai de preț furate. În noaptea de 17 Noiembrie 1940, ora 4 am fost luați de acasă de Jan. Unguri și duși la Zagon de unde am fost aruncați peste frontieră, neavând voie să luăm cu noi nimic. În locuința mea au rămas următoarele: 2 moșii cu 7 clădiri, 20 Iug. Pământ cu recolta de pe el, 5 cai, o vacă, 13 porci, 50 de păsări, 4 căruțe, 150 de oi, plus lucrurile din casă. Aceasta îmi este declarația pe care o dau, susțin și o semnez propriu”⁵.

„Subsemnatul P.I. de ani 52, de profesiune plugar, religie ortodoxă, căsătorit cu 5 copii, carte știu, cu domiciliu în teritoriul cedat, în comuna Zagon, Jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov declar: De la intrarea ungurilor am

suferit mai multe batjocuri și mi s-a luat recolta de pe 5 jugăre de pământ (...). Toate bunurile mi-au rămas acolo, neputând lua nimic pentru că jandarmii unguri ne așteptau până ne-am îmbrăcat și am fost forțați a ieși cât mai repede afară și să plecăm în România, la românii noștri puturoși, cum ziceau ei (...) ⁶.

„Subsemnata P.G., de 49 de ani, de profesiune agricultoare, religie ortodoxă, căsătorită cu 8 copii, carte știu, cu domiciliu în teritoriul cedat, în comuna Zagon, Jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov declar:

În ziua de 18 Noiembrie 1940 orele 11 dim, m-au ridicat de acasă mai mulți unguri, dintre care au fost și câțiva cu nume cunoscuți și anume: A, B, B.C. – primarul comunei, iar restul necunoscuți. Acest grup m-a forțat să părăsesc locuința și să plec imediat, neputând lua cu mine decât ceea ce era pe mine și pe cei 8 copii”(…) ⁷.

„Subsemnatul R.D. de ani 28, de profesiune plugar și de religie ortodoxă, căsătorit cu un copil, carte știu, cu domiciliul în teritoriul ocupat, în comuna Zăbala, ju. Treiscaune, actualmente refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov, declar: De la ocuparea teritoriului de către unguri am avut de suferit foarte multe greutăți. Chiar în ziua de 13 septembrie orele 10 au venit la casa mea mai mulți unguri, care au căutat ca să mă jefuiască, luându-mi toate lucrurile mai de valoare, precum și suma de lei 15.500, iar celelalte obiecte care ne le-au putut lua, le-au stricat pentru a nu-mi rămâne mie. Acești unguri erau urmași de echipe militare, care îi păzeau pentru a nu fi atacați. Pentru faptul că nu am dat armă, ceia ce nu posedam, am fost bătut în mai multe rânduri chiar de către jandarmii unguri.(...) Mai declar că la locuință mi-au mai rămas următoarele: moșia cu 6 clădiri, 160 de oi, 3 cai, o vacă, 7 porci, 7 Iug. de pământ, 2 Iug. de pădure, recolta de pe terenul arătat mai sus, fân în valoare de 50.000 lei, 2 căruțe plus lucruri casnice și unelte agricole.” (...) ⁸.

„Subsemnatul N.V. de ani 58, de profesiune plugar și de religie ortodoxă, căsătorit cu 7 copii, carte știu, cu domiciliul în teritoriul ocupat, în cătunul Pava, comuna Zăbala, jud. Treiscaune, actualmente refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov, declar: De la ocuparea teritoriului de către unguri am fost bătuți în fiecare zi, de către unquri civili și de către jandarmi unguri, iar în timpul

noptii nu puteam dormi la locuințele noastre, alegându-ne diferite ascunzișuri prin pădure, de frica acestor barbari care ne schinjuiau. (...) Am fost bătut în scopul de a mă face să părăsesc domiciliul meu, spunându-mi că încă nu m-am dus după puturoșii mei, iar eu am răspuns că niciodată nu voi părăsi acest loc unde s-au născut și crescut strămoșii de strămoșii mei. Toate acestea le-am suferit până în ziua de 17 Noiembrie 1940, când am fost ridicat de jan. unguri de care nu am fost lăsați să luom cu noi ceva îmbrăcăminte, decât ceea ce este pe mine, soție și copii. (...) La locuința mea mi-au rămas următoarele: casă, grajd, șură, bucătărie, 30 Iug. Pământ, plus recolta după acest pământ, 150 de oi, 70 Iug. pădure de brad, 4 cai, 6 căruțe, 3 vaci, 5 porci, plus lucrurile casnice”(…) ⁹.

„Subsemnatul N.V. de ani 49, de profesiune plugar și de religie ortodoxă, căsătorit cu 1 copil, carte știu, cu domiciliul în teritoriul ocupat, în comuna Covasna, jud. Treiscaune, actualmente refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov, declar: A doua zi după ocupare am fost la comenduirea lor, unde m-au udat și m-au bătut, ca să dau arma în mâna lor, pe care eu nu o aveam. La o săptămână după aceasta au venit din nou și m-au dus la post, unde din nou am fost bătut pentru că am fost înscris în Legiune și m-au reținut două zile acolo, dându-mi în loc de hrană bătaie. La ora 12 noapte în 17 Noiembrie 1940 au venit jandarmii unguri și m-au ridicat de acasă, numai cu ce am fost pe mine, ducându-ne la comenduire la Zagon, iar de acolo am fost trecut frontiera, spunând că nu merităm a sta pe pământul lor unguresc, noi românii puturoși”(…) ¹⁰.

„Subsemnatul A.G. de 41 de ani, de profesiune pădurar comunal și de religie ortodoxă, căsătorit cu 3 copii, carte știu, cu domiciliul în teritoriul ocupat, în comuna Zagon, jud. Treiscaune, actualmente refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov, declar: Prima dată după sosirea armatei maghiare am fost atacat mișelește de populația civilă din sat, spărgându-mi geamurile cu pietre aruncând din șosea și profitând de ocazia întunericii s-au făcut nevăzuți. Văzându-mă asediat am fost să merg la autoritățile ungurești din localitate, pentru a aduce la cunoștință cele ce mi se întâmplase. Atunci am fost interogat de mai multe date asupra mea la care eu am răspuns afirmativ, și la care ei mi-au răspuns că și populația maghiară a suferit asemenea lucruri din partea românilor. De toate acestea

mi-au declarat mai mulți unguri, că mă au în vedere și că o să mă omoare pentru faptul că am fost pădurar și mi-am făcut conștiincios datoria”(...)11.

„Subsemnata M.B. de ani 28, de profesiune agricultoare și de religie ortodoxă, căsătorit cu 7 copii, carte știu, cu domiciliul în teritoriul ocupat, comuna Zagon, jud. Treiscaune, actualmente refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov, declar: După ocupare au fost nevoiți bărbai să plece, iar noi am rămas soțiile să suferim, pentru că ei spuneu că nu mai avem nici un drept în țara lor”(...)12.

„Subsemnatul F.G. de ani 28, de profesiune plugar și de religie ortodoxă, căsătorit cu un copil, carte știu, cu domiciliul în teritoriul ocupat, în comuna Zăbala, jud. Treiscaune, actualmente refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov, declar: La ocuparea teritoriului de către unguri ni s-au spart de către ei casa precum și mobilierul dinăuntru, iar îmbrăcămintea a fost tăiată fâșii cu cuțitul, iar eu am fost ridicat și dus la primărie unde am fost bătut în mod barbar de câte 5-6 ori pe zi, iar seara eram lăsați liberi pentru a merge acasă, iar a doua zi eram din nou chemați la primărie și bătuți din nou”(...)13.

„Subsemnatul P.P. de 55 de ani, de profesiune plugar și de religie ortodoxă, căsătorit cu 2 copii, carte știu, cu domiciliul în teritoriul ocupat, în cătunul Pava, comuna Zăbala, jud. Treiscaune, actualmente refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov, declar: De la ocuparea teritoriului amintit mai sus de către unguri am fost batjocoriți și tratați în mod îngrozitor de către autoritățile ungurești, precum și de către populația civilă. Strigând că suntem români puturoși și să plecăm că împutăm locul”(...)14.

„Subsemnatul O.P. Gh. de 36 de ani, de profesiune plugar și de religie ortodoxă, căsătorit cu 3 copii, carte știu, cu domiciliul în teritoriul ocupat, în cătunul Pava, comuna Zăbala, jud. Treiscaune, actualmente refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov, declar: După ocupare în prima noapte au venit mai mulți unguri care au stricat ușile și locuința pe dinafară și aceștia erau urmați de vreo 13 soldați care îi păzeau ca să nu fie atacați de români. Am fost chemat la postul de jandarmi unde mi s-a cerut arma pe care eu nu o aveam și pentru aceasta am fost bătut, am fost interogată asupra cuibului de legionari și că de ce m-am înscris în Legiune, pentru toate acestea am suferit multă mizerie din

partea lor”(...)15.

„Subsemnatul C.C. de ani 63, de profesiune plugar și de religie ortodoxă, căsătorit cu 5 copii, carte știu, cu domiciliul în teritoriul ocupat, în comuna Zăbala, jud. Treiscaune, actualmente refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov, declar: De la ocuparea teritoriului amintit mai sus de către unguri am fost chemat la primărie spunându-mi ca să predau arma, eu am răspuns ce armă să dau că nu am nimic.(...) Am fost lovit de un jandarm cu o bătă enorm de mare, după aceasta au început să mă întrebe de ce nu m-am dus după puturoșii noștri. Eu am răspuns că aici m-am născut și aici vreau să mor. Nu le-a fost de ajuns aceste cuvinte și au început să mă bată în mod barbar, după care am zăcut 2 săptămâni”(...)16.

„Subsemnatul C.D. de ani 31 de profesie plugar, de religie ortodoxă, căsătorit cu 2 copii, carte știu, cu domiciliu în teritoriu ocupat /Zăbala/ Jud. Treiscaune, actualmente refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov declar: După ocupare am fost chemat la post unde am fost interogată asupra no. de legionari din sat, de datele nașterii mele și de armă, crezând că eu posed armă, la toate acestea eu am răspuns negativ, drept pentru care am fost bătut la post de 6 ori cu un drug de fier.

Totdeauna îmi spunea că trebuie să părăsesc locuința și să trec după frații mei puturoși. În ultimul moment a venit ca să mă ridice de acasă, iar eu nevrând a părăsi locuința mi a spus că nu mai pot rămâne nici într-un caz. La toate acestea eu am spus că nu plec, poate chiar să mă împuște, dar ei au spus că este păcat să strice un glonț unguresc pe un român puturos. În noaptea de 17 noiembrie 1940, orele 6 dimineața, m-au luat de acasă și m-au dus la primărie, ne având voie să luom nimic cu noi, de la primărie m-a dus la Zagon, și când treceam prin satul Chiuruș, trăgeau clopotele după noi semn că nu mai vreau să ne mai vadă”(...)17.

„Subsemnatul N.F de ani 56, de profesie plugar, de religie ortodoxă, căsătorit cu 5 copii, carte știu, cu domiciliu în teritoriu ocupat /Zăbala/ Jud. Treiscaune, actualmente refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov declar: De la ocuparea teritoriului am suferit foarte multe bătăi și eram tot timpul ascunși prin pădure de frica lor, care se repedeau asupra noastră și a locuințelor noastre ca niște fiare sălbatice”(...)18.

„Subsemnatul R.D.S., născută M., de 58 de

ani, de profesie plugar, de religie ortodoxă, căsătorit cu 4 copii, carte știu, cu domiciliu în teritoriu ocupat /Zăbala/ Jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov declar: De la ocuparea teritoriului de către unguri am fost bătuți în fiecare zi de mai multe ori și cerându-ne mereu armele pe care noi nici nu le aveam. Casele au fost stricate de către populația civilă împreună cu armata. În noaptea de 17 noiembrie 1940, orele 2 am fost luați de către jandarmii unguri și somați să ne părăsim locuințele, strigându-mi să trec la puturoșii mei de români“(...)”¹⁹.

„Subsemnata L.C., născută M., de ani 42 de profesie plugar, de religie ortodoxă, căsătorită cu 3 copii, carte știu, cu domiciliu în teritoriu ocupat/ Zăbala/ Jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov declar: De la ocuparea teritoriului de către unguri am suferit mai multe batjocure, și în ziua de 18 Noiembrie 1940, au venit la locuință mai mulți jandarmi, împreună cu autoritățile din comună, de care am fost somată, să îmi părăsesc locuința, și să trec frontiera: Fiind singură numai cu copii mici, nu am putut lua nimic cu mine decât ceea ce se afla pe mine și copii. Mai întâi am fost duse și ținute două zile la comenduirea lor de grăniceri, de unde am fost bătute și alungate peste frontieră“(...)”²⁰.

„Subsemnatul Z.D., de 41 de ani, de profesie plugar, de religie ortodoxă, căsătorit cu 2 copii, carte știu, cu domiciliu în teritoriu ocupat/ Zăbala/ Jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov declar: De la ocuparea teritoriului am fost chinuți de unguri și am primit bătaie în mai multe rânduri, iar în noapte de 17 Noiembrie 1940 am fost ridicați de acasă și duși la comenduirea de grăniceri de unde am fost alungați peste frontieră, lăsând pe la casele noastre tot avutul“(...)”²¹.

„Subsemnatul O.N., de 46 de ani, de profesie plugar, de religie ortodoxă, căsătorit cu 3 copii, carte știu, cu domiciliu în teritoriu ocupat/ Zăbala/ Jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov declar: De la ocuparea teritoriului de către unguri am fost chinuți și bătuți în fiecare zi de mai multe ori, apoi casa a fost stricată aruncând cu pietre în ea. După aceasta am fost chemat la postul de jandarmi, unde am fost bătut în mai multe rânduri, forțându-ne să dăm declarație că nu avem nici o pretenție în urma stricăciunilor pricinui-

te“(...)”²².

„Subsemnatul R.A., de 57 de ani, de profesie plugar, de religie ortodoxă, căsătorit cu 5 copii, carte știu, cu domiciliu în teritoriu ocupat/ Zăbala/ Jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov declar: De la ocuparea teritoriului de către unguri am fost batjocoriți și chinuți în mod foarte grav. Populația civilă cât și autoritățile militare au stricat casele și tot ce se afla, fiind siliți să fugim în pădure, căutând ascunziș, iar pe copilul meu de 13 ani l-au prins când se ducea cu cai la pășune și l-au bătut lăsându-l aproape mort.

După suferința la cele arătate mai sus în noaptea de 17 orele 4 am fost somați de către jandarmii unguri să părăsim locuințele noastre. Am fost ridicați de acasă și duși la primărie împreună cu 3 copii, restul au rămas cu mama sa care era bolnavă și nu se putea ridica din pat“(...)”²³.

„Subsemnatul M. Gh., de 25 de ani, de profesie plugar, de religie ortodoxă, necăsătorit, carte știu, cu domiciliu în teritoriu ocupat, în comuna Zagon, jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov declar: După ocupare am fost foarte mult batjocoriți și de copiii cei mai mici, apoi am fost chemați la post și am fost interogați de către jandarmii unguri dacă vrem să fim unguri? La toate acestea am răspuns negativ, și pentru acestea am fost nevoiți să părăsim locuințele. Noapte nu puteam dormi în casă ci numai prin păduri și ascunzișuri. Iar când am vrut să plecăm, vecinii noștri care erau tot unguri au anunțat imediat autorităților militare care ne-au păzit și noaptea când am plecat, și când treceam frontiera grănicerii unguri au tras focuri după noi“(...)”²⁴.

„Subsemnatul D. M., de 23 de ani, de profesie plugar, de religie ortodoxă, necăsătorit, carte știu, cu domiciliu în teritoriu ocupat, în comuna Zagon, jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Județul Brașov declar: După acaparare am fost mereu chemat la post și unde mă tot întrebau ungurii dacă vreau să fiu ungar și multe lucruri asupra situației țării, la toate acestea am răspuns negativ și pentru aceasta am fost nevoit să plcc. Când am vrut să trec frontiera, grănicerii unguri au tras focuri după mine, dar am avut noroc că era noaptea și nu au nimerit, și au tras gloanțele pe deasupra“(...)”²⁵.

„Subsemnatul Ș. M., din comuna Zagon, invalid de război de 49 de ani, de religie ortodoxă, având 4 copii, nu știu carte, expulzat

din comuna Zagon, Jud. Treiscaune, declar următoarele: De la ocuparea teritoriului cedat de către unguri, am fost bătut de către populația civilă, batjocoriți și amenințați în tot momentul, spunându-mi ca să părăsesc Ungaria. În noaptea de 20-21 Noiembrie a.c. populația civilă condusă de către O.F. și A.G., s-a prezentat la locuințele noastre și ne-a scos afară fără să ne lase să ne luăm ceva din casă, după care ne-a condus până la marginea pădurii cu ciomege și bătându-ne, de unde ne-a spus să mergem la neamurile noastre, dar sub nici un motiv să ne întoarcem că ne împușcă, și nici în județul Brașov să nu ne găsească, căci ei vor veni și acolo. Populația civilă avea concursul jandarmilor și grănicerilor, care erau în urma acestora. Sita Buzăului, 23 XI 1940“(...)”²⁶.

„Subsemnatul Gh. R., de ani 62, de religie ortodoxă română, căsătorit, cu doi copii, carte nu știu, cu domiciliul în comuna Zagon, județul Treiscaune, actualmente expulzat, declar următoarele: De la ocuparea teritoriului cedat Ungariei, în tot timpul am fost maltratați și bătuți de către jandarmii și populația civilă din comună. În ziua de 18 Noiembrie 1940 a venit o patrulă compusă din doi jandarmi și primarul B.C. luându-mă la bătaie, atât pe mine om în vârstă cât și pe soția mea de 73 de ani pe motiv că fratele meu a plecat înainte și a dus o vacă cu el.

Înainte de expulzare ni s-a propus ca să trecem la religia romano-catolică și să ne maghiarizăm că atunci ne lasă să ne facem casă. Declarând că aceasta nu o putem face fiind oameni bătrâni și nemaiavând mult de trăit, în noaptea de 21 a venit populația civilă constituită în bandă, sub conducerea lui O.F., A.G. și M.A.G., înarmați cu arme și ciomege și mi-au spart geamurile la casă, au împușcat pe fereastră și ne-a strigat să ieșim imediat afară. Noi ieșind nu ne-a mai lăsat să intrăm înlăuntru ca să ne luam ceva, ci ne-a luat la bătaie și ne-a urmărit până în pădure, de unde ne-a spus să mergem la «Budos olah», și să nu ne mai întoarcem sub nici un motiv înapoi că ne împușcă. Atât eu cât și soția mea suntem bolnavi și plini de vânătăi din cauza bătăii suferite. Ne-a rămas toată averea acolo în valoare aproximativă de 500.000 lei” (...)”²⁷.

„Subsemnata Văd. I. B. de ani 53, de profesie casnică, religie ortodoxă, copiii am cinci, carte nu știu, cu domiciliu comuna Zagon, Jud. Treiscaune/ teritoriu ocupat/ declar: De la ocuparea teritoriului de către unguri, am fost bătuți în mod cât se poate de barbar, ne-

au dărmat casele, alungându-ne pe drumuri și urmărindu-ne ca pe niște tâlhari, spunându-ne să nu ne oprim decât în Marea Neagră, că acolo ne este locul nostru. În seara zilei de 20-21 am fost ridicăți de către jandarmi și populația civilă aducându-ne într-o pădure, arătând direcția pe unde să mergem, spunându-ne că dacă ne întoarcem înapoi vom fi împușcați“(...)”²⁸.

„Subsemnatul Ș.I., de 37 de ani, de religie ortodoxă, expulzat din comuna Zagon Jud. Treiscaune, declar următoarele: În seara zile de 21 Noiembrie a.c., o bandă constituită din populația civilă a venit la locuința mea și au intrat în casă 4 persoane înarmați spunându-mi ca să ies afară și să plec la Marea Neagră că acolo este locul nostru. Când am voit să iau ceva pâine pentru cei 5 copii ai mei m-au luat la bătaie, izbindu-mă cu patul armei (...) Pe românii care umblau încălțați cu opinci, le spunea să-și taie opincile, căci dacă nu le taie ei cu picioare cu tot. Eram oprți de a mai vorbi românește, sub amenințarea de împușcare. Mi s-a spus să nu mai merg înapoi că mă împușcă“(...)”²⁹.

„Subsemnatul I.B., de ani 29, căsătorit cu trei copii, cel mai în vârstă fiind de 5 ani, de religie ortodoxă, expulzat din comuna Zagon Jud. Treiscaune, declar următoarele: În noaptea de 21 Noiembrie 1940 au venit în curte 6 soldați și au bătut în ușă cu arma strigând să deschid imediat. Când am deschis patru au intrat în casă și m-au provocat să ies imediat afară împreună cu familia, nelăsându-mă să iau absolut nimic. Am avut în ladă 7500 lei pe care când am vrut să-I iau m-au repezit afară amenințându-mă că mă împușcă. Afară ne așteptau civilii care ne-au luat la bătaie. M-am îndreptat către convoiul celorlalți expulzați și m-au urmărit până în pădure. Eu după ce am intrat în pădure am luat-o pe altă parte și am stat până mai târziu când s-au mai liniștit, după care pe ascuns, m-am întors acasă ca să mai iau câte ceva. Când am mers acasă nu am mai găsit absolut nimic, mi se ridicase tot, atât banii, cât și păturile ce au mai găsit, precum și alte lucruri ce puteau fi ridicate, iar mobila din casă sfărmată complet (...)”³⁰.

„Subsemnatul D.C., de ani 29, căsătorit cu 2 copii, de religie ortodoxă, expulzat din comuna Zagon Jud. Treiscaune, declar următoarele: De când au intrat armatele maghiare în comuna Zagon populația ungurească s-a pornit prigoană asupra românilor, batjocorindu-i, amenințându-i și bătându-i pe unde

găseau vre-un român, cum a fost cazul cu Gh. F., care a fost crunt bătut în mijlocul pieții, precum și alții. Copii de școală strigau după noi «Budos olah și bocskoros»(...) Afară de mine și soția mi-au bătut și copila de 10 ani: Cei mai înverșunați dintre toți erau locuitorii B.F și V.I”(...)31.

„Subsemnatul N.M.D., de ani 35, căsătorit cu 5 copii, de religie ortodoxă, în calitate de expulzat din comuna Zagon Jud. Treiscaune, declar următoarele: În tot timpul dela la ocupația teritoriului cedat de către România, Ungariei, am fost batjocoriți, bătuți și chinuiți de către populația civilă sub auspiciile jandarmilor unguri, chemând pe români la postul de jandarmi și amenințându-i cu împușcarea. În noapte de 21 Noiembrie a.c. au venit în casă 5 locuitori unguri din comună, înarmați cu ciomege și m-au provocat să ies imediat afară din casă. Nu m-a lăsat să iau nimic, nici chiar pe copil care când a vrut să-și ia opincile ca să se încălze, la lovit cu ciomagul. M-am rugat ca să mă lase să scol copii încet ca să nu se sperie, dar ei au început să lovească cu ciomagul în mobila din casă, ca să facă larmă cât mai mare, să lovească în mine și soția mea. L-a ieșire din casă mi-au luat pantalonii de pe mine și așa am fost conduși până la pădure împreună cu ceilalți expulzați în băți, spunându-ne să nu ne mai întoarcem căci pe toți ne împușcă. Întrega populație civilă a fost condusă de către locuitorii A.G. și O.F, iar în urma lor erau jandarmii”(...)32.

„Subsemnatul N.D., de ani 70, căsătorit cu 6 copii, de religie ortodoxă, expulzat din comuna Zagon Jud. Treiscaune, declar următoarele: De la ocuparea teritoriului cedat Ungariei, populația civilă aproape în fiecare noapte mergea în bande la locuințele românilor și aruncau cu pietre în fereste, pe case, pușcau în curți, îi chemau în fiecare zi la postul de jandarmi și îi băteau, nu ne lăseau să vorbim românește, și ne amenințau că dacă nu ne botezăm ca unguri, ne botează ei - adică ne omoară. În noaptea de 21 Noiembrie a.c. o bandă compusă din populația civilă din comună, cu concursul jandarmeriei, care era la umă, a venit pe la casele noastre, intrând în fiecare casă câte o echipă, ne-a provocat ca imediat să părăsim casele și să plecăm din comună la «Budos olah», adică în România, dar înapoi să nu ne mai întoarcem căci ne împușcă. Nu ne-a lăsat să luăm nimic, și cu ce-am putut să ne îmbrăcăm mai la repezeală, ne-au scos afară bătându-ne cu ciomegile și alungându-ne până în pădure”(...)33.

„Subsemnata A.C., de ani 55, văduvă, cu doi copii, de religie ortodoxă, expulzată din comuna Zagon Jud. Treiscaune, declar următoarele: Sunt oarbă complet și în noapte de 21 Noiembrie au venit în casă mai mulți locuitori unguri din comună și mi-au spus că împreună cu copilul să plec imediat la neamurile mele în România. Deși m-am rugat ca să mă lase ca să mă încălț, că sunt oarbă complet, nu numai că nu m-au lăsat, dar m-au repezit afară, de unde copilul m-a luat de mână și m-a dus la ceilalți expulzați. Când am ajuns la un părau, m-a repezit acolo și căzând jos au început să dea cu ciomagul în mine”(...)34.

„Subsemnatul B.A, de 26 de ani, căsătorit cu un copil, de religie ortodoxă, expulzat din comuna Zagon Jud. Treiscaune, declar următoarele: Imediat după ocuparea de către armatele maghiare a teritoriului cedat, populația din comună a început o adevărată prigoană contra românilor, bătându-i, batjocorindu-i și amenințându-i cu moartea, fără nici un motiv. În noaptea de 21 Noiembrie a.c. au venit în casă patru persoane civile, înarmate cu 3 ciomege și unul cu arma - și m-a provocat ca imediat să părăsesc casa. Cei cu ciomege au început să dea în mine și soție, iar cel cu arma a împușcat în casă, sperându-mi copilul de 6 ani. În loviturile de ciomag am ieșit afară dezbrăcat, unde ne-au așezat pe două rânduri și bătându-ne mai departe ne-au alungat până în pădure, spunându-ne să nu ne mai întoarcem, căci nici unul nu va scăpa cu viață”(...)35.

„Subsemnatul B.R.M, de ani 28, de profesie plugar, de religie ortodoxă, carte știu, necăsătorit, domiciliat în comuna Zagon Jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului declar următoarele: După ocuparea teritoriului de către unguri am avut de îndurat multe persecuții și multe chinuri. Am fost chemați la primărie unde am fost forțați să ne botezăm unguri, noi nevrând am fost bătuți și ni s-a pus în vedere să părăsim locuințele și să plecăm la frații noștri Olah. În noaptea de 20 Noiembrie 1940 ora 3 noaptea am fost ridicați de acasă și nevoiți a trece frontiera”(...)36.

„Subsemnatul M.B., de ani 30, de profesie plugar, de religie ortodoxă, carte știu, căsătorit cu un copil, domiciliat în comuna Zagon Jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Jud. Brașov declar: După ocupare am fost chinuiți de ei în cele mai groaznice chinuri, și strigau după noi Ola,

apoi am fost chemați la primărie ca să ne botezăm unguri, dar noi nu am vrut și contra aceasta am fost tot timpul persecutați, iar în noaptea de 20 Noiembrie 1940. Orele 3, am fost luat de acasă și aruncat pe drumuri spunându-mi să părăsesc locuința și să plec la frații noștri“ (...)³⁷.

„Subsemnatul N.C., de profesie plugar, de religie ortodoxă, carte nu știu, căsătorit cu 1 copil, domiciliat în teritoriul ocupat, comuna Zagon Jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Jud. Brașov declar: După ocuparea teritoriului de către unguri am fost chemați la primărie să ne botezăm unguri, ca să nu mai suferim chinurile la care eram supuși. Noi nu am vrut și atunci am fost bătuți și ni s-a pus în vedere să părăsim imediat țara lor și să venim la opincarii noștri. Am fost nevoiți să plecăm. În noaptea de 20 noiembrie 1940 am fost amenințați cu moartea și casele bătute cu pietre, iar noi aruncați pe drumuri și casele pecetluite“ (...)³⁸.

„Subsemnatul I.C., de ani 42, de profesie plugar, de religie ortodoxă, căsătorit cu 5 copii, carte știu, domiciliat în comuna Zăbala, Jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Jud. Brașov declar: După ocupare am suferit multe insulte și chemați la post de mai multe ori unde am fost întrebați unde ne este arma. Noi am răspuns că nu avem, după cum și era. Ei însă nu au vrut să ne creadă și au continuat să ne bată. Pe la locuințele noastre au făcut mari stricăciuni mari. În noaptea de 17 Noiembrie 1940 pe la orele 5 dimineață au venit jandarmii unguri care ne-au forțat să părăsim locuințele și să plecăm. Am fost nevoit să plec și să îmi las tot agonisitul acolo“ (...)³⁹.

„Subsemnatul D.N., de ani 43, de profesie plugar, de religie ortodoxă, căsătorit cu 7 copii, carte știu, domiciliat în teritoriu ocupat, în comuna Zagon, Jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Jud. Brașov declar: După ocupare am fost obligați să vorbim numai ungurește și nu eram lăsați să mergem la lucrul câmpului, bătându-ne cu pietre și cel mai mic copil, și strigând după noi cuvinte murdare.(...) În ziua de 20 Noiembrie 1940 am fost chemați la primărie unde am fost obligați de unguri să ne botezăm ungurește și să fim unguri, iar după aceea nu au mai vroit să fim nici unguri, ci au spus să părăsim imediat locuința că o să fie rău de noi. În noaptea de 20 Noiembrie 1940 orele 11 am fost ridicat de acasă împreună cu

familia neputând lua cu mine decât cu ceea ce eram îmbrăcat, atât eu cât și familia. Am fost urmăriți și aruncați peste frontieră“ (...)⁴⁰.

„Subsemnatul M.I., de ani 34, de profesie gardian, de religie ortodoxă, căsătorit cu 4 copii, carte știu, domiciliat în comuna Covasna, Jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Jud. Brașov declar: După ocuparea teritoriului de către unguri am fost foarte strânși și nu aveam voie să mergem nicăiera, persecutați, și în noaptea de 17 Noiembrie 1940, orele 11 ½, am fost ridicat de acasă și trecut peste frontieră, neputând lua cu mine nimic, ba din contră, mi-a rămas și familia acolo“ (...)⁴¹.

„Subsemnatul R.M., de ani 33, de profesie plugar, de religie ortodoxă, căsătorit cu 2 copii, carte știu, domiciliat în teritoriu ocupat, în comuna Zagon, Jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Jud. Brașov declar: După ocupare tot mereu am fost amenințați să plecăm la frații noștri puturoși de dincolo, că dacă nu o se ne aducă ei. Toate aceste suferințe le-am îndurat până în noaptea de 19 Noiembrie 1940, când am fost ridicați de acasă de jandarmii unguri, care ne-au bătut și chiar m-au strâns de gât și m-au dat afară, apoi mi-au pus arma în piept spunându-mi că mă omoară dacă nu plec imediat. Ne mai având încotro am fost nevoit să plec și să îmi las tot avutul meu acolo“ (...)⁴².

„Subsemnatul R.M., de ani 31, de religie ortodoxă, de profesie plugar, căsătorit cu 3 copii, carte știu, cu domiciliul în teritoriu ocupat, în comuna Zagon, Jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Jud. Brașov declar: După ocuparea teritoriului de către unguri am suferit cele mai groaznice suferințe, pe care nu și le poate închipui nimeni. Copii unguilor strigau după noi și aruncau cu pietre, apoi am fost duși la primărie unde am fost bătuți și batjocoriți de ei, apoi ne-au pus în vedere să părăsim locuințele în termenul cel mai scurt, că o pășim rău cu ei. Iar în noaptea de 20 Noiembrie 1940 am fost ridicat de acasă împreună cu familia și aruncați peste graniță ca niște câini ai nimănui, lăsând la locuință tot agonisitul nostru care nu a putut fi luat“ (...)⁴³.

„Subsemnatul I.R.P., de ani 47, de profesie plugar, de religie ortodoxă, căsătorit fără copii, carte știu, cu domiciliul în teritoriu ocupat, în comuna Zăbala, Jud. Treiscaune, actualment refugiat în comuna Sita Buzăului, Jud. Brașov declar: După ocuparea teritoriu-

lui de către unguri am fost chemat la post unde am fost somat să predau arma, și apoi bătut pentru faptul că eram în garda de fier și mai înainte am fost în garda Națională, pentru menținerea liniștei în comună. Într-o noapte când eram de serviciu, au venit mai mulți băieți unguri cântând pe drum. Eu împreună cu tovarășul meu am somat pe aceștia de a mai cânta, ei însă nu au voit să se conforme, și s-au repezit asupra lui pentru ai lua arma. Toate acestea acum le-au socotit ungurii ca rea purtare din partea noastră cu ai lor. Iar în noapte de 17 Noiembrie 1940, ora 6 dimineață, am fost ridicat de acasă și duși la comenduirea Zagon, iar de acolo trecuți frontiera, neputând lua cu mine decât cu ce-am putut să mă îmbrac^(...)⁴⁴.

„Subsemnatul I.T.P., de ani 43, de profesie plugar, de religie ortodoxă, căsătorit cu trei copii, carte știu, domiciliat în comuna Zăbala, Jud. Treiscaune, actualmente domiciliat în comuna Sita Buzăului, Jud. Brașov declar următoarele: După ocupare am suferit multe insulte și chiar bătaii. În prima zi după ocupare, au venit pe la casele noastre echipe de soldați care au pricinuit mari pagube, stricând ușile, ferestrele și mobilierul care se afla în case, și batjocorind pe bieții români care au căzut sub stăpânirea hoardelor barbare. A treia zi am fost chemat la post unde am fost interogată unde este arma? Și mai multe lucruri la care eu am răspuns negativ. În ziua de 17 Noiembrie 1940, orele 5 dimineața, când au venit la locuința mea mai mulți soldați, care mi-au pus în vedere să părăsesc domiciliul și să trec la frații noștri. Nemai-având ce face am fost nevoit să plec, neputând lua cu mine decât cu ce eram îmbrăcat, rămânându-mi și un copil acolo^(...)⁴⁵.

„Subsemnata B.M., cu etate de 21 de ani, de profesie coafeză, în comuna Zagon, jud. Trei – Scaune/ Ardealul de Nord, cedat Statului Ungar, prin prezenta declara următoarele: În ziua de 25 Noiembrie a.c. am plecat din comuna Zagon, Jud. Trei Scaune, trecând peste frontieră prin punctul Zagon – Barcani, Jud. Brașov, pentru faptul că viața ne era insuportabilă, din cauza maltratărilor, precum și a măsurilor luate de autoritățile maghiare pentru schimbarea cultului, precum și din cauza nesiguranței vieții și avutului nostru, din cauza răscoarelor repetate din partea populației civile maghiare^(...)⁴⁶.

„Subsemnații locuitori din comuna Zagon, Județul Trei Scaune/ Ardealul de Nord cedat Statului Ungar/ prin prezenta declarăm urmă-

toarele: În seara zilei de 20 Noiembrie 1940 orele 22 s-au prezentat la locuințele noastre autoritățile maghiare care ne-au pus în vedere, că imediat să fim gata de plecare și să ieșim afară din casă. La părăsirea casei autoritățile maghiare împreună cu populația civilă au procedat la ridicarea obiectelor din casă, iar ceea ce nu au putut ridica au început să le distrugă, prin focuri de armă și lovituri de secure. În urma acestora ne-am luat familiile și ne-am refugiat prin munți, urmând ca a doua noapte să mergem din nou pe la locuințe și să ne mai ridicăm câte un obiect ce a mai rămas. Apoi am rătăcit prin munți, până în ziua de 28 Noiembrie 1940, când am ajuns la primăria comunei Barcani, județul Brașov. Drept pentru care dăm prezenta și semnăm: D.N, M.R, B.I, S.M, B.P^(...)⁴⁷.

Din cele prezentate se pot reconstitui momentele dramatice trăite de populația românească din câteva localități din curbura interioară a Carpaților, expulzată în toamna anului 1940, în așezări din Depresiunea Buzăului ardelean. Majoritatea refugiaților români din zonă au părăsit meleagurile natale în septembrie 1940, stabilindu-se în localități din județele limitrofe (Suceava, Neamț, Bacău, Vrancea, Buzău, Brașov), dar și în localități din țară. Arhivistul Constantin Păduraru, de la Direcția Județeană Neamț a Arhivelor Naționale, întreprinde o amplă cercetare pe tema românilor ardeleni refugiați în toamna anului 1940 și stabiliți în județele Bacău și Neamț, o parte din rezultatele cercetării fiind publicate în anuarul „Angustia” nr. XI - 2007.

Pe lângă declarațiile persoanelor expulzate, prezentăm câteva documente emise de autoritățile locale din localitățile în care s-au stabilit românii expulzați, din care rezultă, pe de o parte, eforturile făcute de către Statul Român și comunitățile locale, pentru asigurarea condițiilor minime de trai ale celor năpăstuiți, iar pe de altă parte, prezintă informații care permit surprinderea dimensiunilor cantitative a românilor expulzați, respectiv a numărului acestora pe localități.

„Pretura Buzăul Ardelean, Județul Brașov, No. 585, 1940 Noiembrie 18. Domnule Prefect, Avem onoarea a Vă raporta că în ziua de 18 Noiembrie a.c. în comuna Barcani au venit 21 familii, cu 80 suflete, de români toți expulzați din comuna Covasna, Județul Treiscaune, iar în satul Sărmaș din aceeași comună, au venit 27 de familii, cu 137 de suflete, expulzați din comuna Valea Mare,

Jud. Treiscaune.

Toți au fost ridicați de autoritățile maghiare în toial nopții și duși până aproape de frontieră, nepermițându-li-se să ia nimic din avutul lor. Aproape toți sunt frunțașii comunelor respective și au lăsat acasă averi considerabile. S-au luat măsurile necesare pentru încartiruirea lor, precum și pentru hrănirea lor, urmând a fi repartizați în comunele buzoiene. Întrucât am fost informați că autoritățile maghiare intenționează să expulzeze în masă întreaga populație românească din teritoriu cedat - credem că nu vom putea încartirii pe toți refugiații, în cazul în care vor veni într-un număr prea mare - fiind nevoiți de a fi repartizați și în alte comune din județ.(...) Totodată avem onoarea a Vă ruga să binevoiți a aduce la cunoștință Onor Guvernului aceste expulzări în masă, care nefiind întru nimic justificate și prin modul barbar în care se fac - contrariu tuturor principiilor elementare de drept internațional'(...)48.

Un „*tablou despre expulzații din Ungaria în zilele de 16-18-19—20-21 Noiembrie 1940 aflate pe teritoriu comunei Barcani, cuprinde numele și prenumele a 50 de familii, cu 172 de suflete, din care, 3 din Covasna, 6 din Zăbala și 41 de familii din Zagon*”⁴⁹.

„*Tabloul cu expulzații români din teritoriu cedat Ungariei, județul Treiscaune, veniți în comuna Sita Buzăului, județul Brașov*”, întocmit în data de 21 Noiembrie 1940, cuprinde 32 de familii, cu 127 suflete, din care: două din Pava, 6 din Covasna, 9 din Zagon și 15 din Zăbala⁵⁰. Un „*tablou asemănător*” cuprinzând locuitorii români expulzați de unguri din teritoriile cedate, întocmit la data de 22 Noiembrie 1940, de comuna Întorsura Buzăului, cuprinde 57 de familii cu 217 suflete, din care: Boroșneul Mare o familie, Zăbala 4, Zagon 4, Covasna 16 și Valea Mare 32⁵¹. Dintr-o altă situație întocmită de Primăria Întorsura Buzăului, în data de 26 Noiembrie 1940, rezultă că în comună se aflau la acea dată, 15 familii de intelectuali, cu 49 de suflete, erau refugiați, din data de 11 Septembrie 1940, alte 59 de familii, cu 238 de suflete fiind expulzați, în perioada 12-26 Noiembrie 1940⁵². În comuna Vama Buzăului, la 26 Noiembrie 1940, erau expulzați 120 de români, din care 76 de muncitori și 44 de agricultori⁵³. În comuna Dobârlău, la aceeași dată, erau înregistrate 13 familii de români refugiați (din care 3 de intelectuali) și 14 muncitori expulzați⁵⁴. În

comuna Barcani, la data de 27 Noiembrie, existau 23 de români refugiați, în data de 13 septembrie, și 497 români expulzați, în perioada 16-27 Noiembrie 1940⁵⁵. În comuna Mărcuș, la 29 Noiembrie 1940, erau 4 români refugiați și 2 expulzați⁵⁶. O situație statistică întocmită de conducerea primăriei Sita Buzăului, arată că în această comună existau 26 de români refugiați, în perioada 14 Septembrie - 9 Noiembrie 1940 și 217 expulzați, în perioada 14-23 Noiembrie 1940, din care 154 agricultori și 63 muncitori⁵⁷.

Documentele cercetate pun în evidență și o mișcare migratorie inversă, respectiv a populației maghiare din localități rămase în componența României, în localități din Ardealul de Nord, cedat Ungariei. Astfel, o situație întocmită de conducerea comunei Teliu, comună cu populație etnic mixtă aflată în teritoriul necedat Ungariei, relevă faptul că în perioada 5 septembrie-2 octombrie 1940, în comună s-au refugiat 18 familii de români, din care 15 de intelectuali și 3 de „*profesioniști*”, iar din Teliu au plecat „*în regiunile cedate*”, în perioada 5-13 septembrie 1940, 66 de unguri, din care: 11 de intelectuali, 5 de „*profesioniști*”, 22 de muncitori și 28 de agricultori⁵⁸. Peste două luni, în 3 Decembrie în comună se aflau 49 de români refugiați din „*Ungaria*”⁵⁹. Din comuna Budila, în 13 septembrie 1940, au „*trecut de bună voie*”, în teritoriul cedat, 71 de maghiari, din care: 10 intelectuali, 7 „*profesioniști*” și 54 agricultori. În aceeași localitate, în perioada 16 septembrie - 11 octombrie, s-au refugiat 19 români, din 8 de intelectuali și 11 de muncitori⁶⁰. Din Întorsura Buzăului au plecat 13 familii de unguri, cu 34 de suflete⁶¹.

Documentele pun în evidență eforturile făcute de Statul Român pentru gestionarea corespunzătoare a problemelor legate de cazare, hrănirea, asigurarea unor locuri de muncă pentru refugiații și expulzații, din Ardealul de Nord, precum și aspecte ale solidarității populației românești cu frații lor aflați în situații dramatice ș.a. Astfel, prin adresa nr. 18126 / 21 Noiembrie 1940, Prefectura județului Brașov, înștiința Pretura Buzăul Ardelean cu următoarele aspecte referitoare la refugiați și expulzați: „*În urma evacuării populației din Basarabia, Bucovina și apoi a celei din Ardeal; ministerul Afacerilor Interne a luat măsuri din vreme, ca populația lipsită de mijloace de existență să primească ajutoare lunare prin Prefecturi. Pentru a putea ține o evidență și de a nu se mai abuza de*

unele persoane care năpădesc și împiedică mersul normal al serviciilor care au ridicat ajutoare chiar de la mai multe instituții – se pune mai departe în document - în urma raportului acestei Prefecturi cu No. 14936/940, prin care s-a cerut noi sume pentru aceste ajutoare, Ministerul Economiei naționale, Comisariatul General pentru Asistența Populației Evacuate cu ordinul No. 7344 din 12 Noiembrie 1940, a dispus ca să se sisteze orice plăți pentru ajutorarea refugiaților, asistența lor urmând să se facă și mai departe de Prefecturi, însă numai în unire și prin Ajutorul Legionar care primesc cererile”⁶².

Printr-un ordin circular al Ministerului Economiei Naționale, Subsecretariatul de Stat al Colonizării și populației evacuate, sunt făcute precizări referitoare la „cheltuielile necesare pentru aducerea la îndeplinire a atribuțiilor acestui Subsecretariat și pentru așezarea și plecarea la rosturile lor de viață a refugiaților din Nordul Transilvaniei, Dobrogea de Sud, Basarabia și Bucovina de Nord”. Aceste cheltuieli erau asigurate în principal din: credite puse la dispoziție din bugetul statului și din bugetele autorităților locale și contribuții benevole. Totodată se atrăgea atenția comisarilor generali și prefecților „să procedeze cu cea mai mare atențiune la aprobarea cheltuielilor pentru asistența și plasarea refugiaților” – indiferent din ce fonduri urmează să fie acoperite – deoarece, se spune în documentul citat „dorim să evităm cheltuielile nejustificate, în același timp însă, ne dăm toate silințele ca să ameliorăm situația refugiaților, care nu din vina lor au ajuns într-o situație mizeră”⁶³.

În data de 2 Decembrie 1940, Prefectura Județului Brașov, transmite Preturii Buzăului Ardelean, copia unei telegrame transmisă prefecturilor din întreaga țară, în care se spune: „Fiind informați că unii unguri care părăsesc țara în virtutea dispozițiilor arbitrare de la Viena, cumpără la prețul zilei de la alții unguri imobile, trecând în contractul de cumpărare prețuri mult mai superioare, celor reale, iar după ce trec în Ungaria declară autorităților competente că posedă în România bunuri imobiliare evaluate în baza prețului fictiv din aceste contracte, iar alții pleacă cu toate bunurile, ajunși acolo declară că poliția legionară ia deposedat de sume de bani fictive fără a le fi remis acte doveditoare. Rugăm a face cercetări amănunțite în această direcțiune și de a raporta de extra urgență de rezultat Ministerul, întrucât ambele procedee

au drept scop mărirea debitului României față de Ungaria”⁶⁴.

Pretura plășii Buzăul Ardelean, în 2 Decembrie 1940, se adresează prefecturii județului Brașov cu rugămintea „de a interveni pe lângă Prefectura Câmpulung-Bucovina să se dea tot concursul și îndrumările necesare delegaților români expulzați din teritoriu cedat Ungariei și care conform dispozițiilor date de către Comisariatul General al Refugiaților din București urmează să fie colonizați în locuințelor germanilor repatriați. Delegații refugiați sunt: Victor Cojan, Ioan Macoș, Ioan Poteică și Ioan Vasiliu”⁶⁵.

Printr-o circulară trimisă de Pretura Buzăul Ardelean tuturor primăriilor din subordine, se transmit instrucțiuni cu privire la soluționarea problemelor românilor refugiați sau expulzați din teritoriul cedat, prin care se stabileau următoarele: înființarea unui comitet care „va cerceta situația fiecărui refugiat în parte, stabilind posibilitatea refugiatului la lucru, precum și dacă are dreptul să se bucure de mâncare la cantină, acordarea de ajutoare familiilor care au primit refugiați sau expulzați, recomandarea celor care au dreptul de a mânca la cantină, propuneri de găzduire a celor care nu pot fi cazați în comună ș.a.”⁶⁶.

Prin amabilitatea distinsului istoric și arhivist Ioan Ranca, din Tg. Mureș, am intrat în posesia Documentarului intitulat „Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord”, lucrare apărută la Monitorul Oficial și Imprimeria Centrală a Statului din București, în anul 1942. Volumul cuprinde 120 de pagini, plus fotografii, având următorul cuprins: acte de violență, Biserica, școala, proprietatea rurală și urbană, proprietatea minieră, comercială și industrială, profesiuni libere și funcționari publici, recensământ, maghiarizare, fotografii⁶⁷. Din primul capitol al acestei lucrări redăm următoarele pasaje: „...În urma angajamentelor solemne pe care Guvernul ungar și le-a asumat la Viena, era de presupus că Ungaria va renunța la vechile sale metode de violență pentru desnaționalizarea cetățenilor de altă rasă. Această presupunere s-a dovedit a fi o simplă iluzie. Cu toate că schimbarea de care vorbim s-a produs printr-un act diplomatic și trebuia să fie efectuată pe cale pașnică, totuși, ocuparea Transilvaniei de Nord, s-a făcut cu o armată disproporționat de numeroasă, iar administrarea acestui teritoriu a fost lăsată în seama armatei până la 9 Decembrie 1940.

În timpul operațiunilor de ocupare și după ocupare, sub administrația militară, armata și populația maghiară – aceasta din urmă prin organizații paramilitare ..., asistate de armată, de poliție și de jandarmerie – au deslănțuit și au întreținut tot timpul o teroare de neînchipuit în contra populației românești. Această teroare, desfășurată pe întreaga întindere a teritoriului cedat, s-a manifestat prin insulte, ocări, bătăi, arestări, internări în lagăre de concentrare, expulsări, schingiuiți, omoruri individuale și în masă și alte samavolnicii (de ex. violuri), care, toate la un loc, au transformat viața populației românești într-un adevărat infern (...). Toată această teroare, începută sub administrația militară și continuată și după încetarea acesteia, nu s-a desfășurat la voia întâmplării, ci după un plan bine stabilit și cu consecvență urmărit. Scopul ei, care s-a vădit din zi în zi mai lămurit, a fost extirparea păturei conducătoare românești și anume a intelectualilor de la orașe, a preoților și învățătorilor de la sate, pentru ca astfel, masele țărănești, rămânând fără conducătorii și ocrotitorii lor firești, să poată fi mai ușor maghiarizate sau, la nevoie, distruse.

Numărul total al victimelor regimului de

teroare, inaugurat de armata ungară de ocupație și după încetarea administrației militare, până la 30 Octombrie 1941, este următorul: omorâți - 919; schingiuiți - 771; bătuți - 3.373; arestați - 13.359⁶⁸.

Față de studiile, articolele și lucrările publicate până în prezent, documentele prezentate conțin informații noi despre drama românilor refugiați și expulzați din Transilvania de Nord-Est, despre forțele participante la acțiunile îndreptate împotriva românilor, respectiv atât militari, jandarmi, lideri locali și cetățeni maghiari din localitățile menționate. Considerăm că alte comentarii, față de conținutul documentelor prezentate, sunt de prisos. Deși cele întâmplate după Dictatul de la Viena în teritoriul cedat Ungariei horthyste, sunt parțial cunoscute prin ceea ce s-a transmis din generație în generație, există încă multe fapte necunoscute, omisiuni, neclarități, clișee și prejudecăți, și cel mai grav este faptul că, există voci care pun sub semnul întrebării, sau minimalizează dramatismul suferințelor îndurate de români. Documentele prezentate, prin conținutul și mesajul lor, spun adevărul și numai adevărul.

Ioan Lăcătușu

Note

1. Arhivele Naționale Covasna, *Fond Pretura Plășii Buzăul Ardelean*, Dosar nr. 661, p. 225

2. Ibidem, Dosar nr. 662, p. 8

3. Ibidem, Dosar nr. 662, p. 17

4. Ibidem, Dosar nr. 662, p. 33

5. Ibidem, p. 34

6. Ibidem, p. 35

7. Ibidem, p. 37

8. Ibidem, p. 38

9. Ibidem, p. 39

10. Ibidem, p. 41

11. Ibidem, p. 42

12. Ibidem, p. 46

13. Ibidem, p. 48

14. Ibidem, p. 49

15. Ibidem, p. 50

16. Ibidem, p. 51

17. Ibidem, p. 52

18. Ibidem, p. 53

19. Ibidem, p. 54

20. Ibidem, p. 55

21. Ibidem, p. 56

22. Ibidem, p. 57

23. Ibidem, p. 58

24. Ibidem, p. 59

25. Ibidem, p. 60

26. Ibidem, p. 61

27. Ibidem, p. 62

28. Ibidem, p. 63

29. Ibidem, p. 64

30. Ibidem, p. 65

31. Ibidem, p. 66

32. Ibidem, p. 67

33. Ibidem, p. 68

34. Ibidem, p. 69

35. Ibidem, p. 70

36. Ibidem, p. 71

37. Ibidem, p. 72

38. Ibidem, p. 73

39. Ibidem, p. 74

40. Ibidem, p. 75

41. Ibidem, p. 76

42. Ibidem, p. 77

43. Ibidem, p. 78

44. Ibidem, p. 79

45. Ibidem, p. 80

46. Ibidem, p. 81

47. Ibidem, p. 81

48. Ibidem, Dosar nr. 663, p. 9

49. Ibidem, p. 14-19

50. Ibidem, p. 20
51. Ibidem, p.21-25
52. Ibidem, p. 30
53. Ibidem, p. 34
54. Ibidem, p. 36
55. Ibidem, p. 43
56. Ibidem, p. 45
57. Ibidem, p. 46
58. Ibidem, p. 31
59. Ibidem, p. 83
60. Ibidem, p. 40

61. Ibidem, p. 41
62. Ibidem, p. 48
63. Ibidem, p. 52
64. Ibidem, p. 55
65. Ibidem, p. 56
66. Ibidem, p. 60
67. *Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord*, Monitorul Oficial și Imprimeria Centrală a Statului din București, 1942, pp. 1-120.
68. Ibidem, p. 2

Abstract

Pages of the ordeal of Romanians from Covasna, under the Hortyst occupation, in the autumn of 1940

Since time passes by and spreads a forbidden forgetting upon the sufferings endured under the Hortyst occupation by the Romanians from Northern Transylvania, and the sustainers of the territorial autonomy of the so called Szeckler Territory continue their measures to carry out such an anachronistic and anti-Romanian project, it is time to bring back into the attention of the public opinion, through archive documents, some pages of the ordeal endured by the Romanians from Covasna. The presented facts are just pieces of the ethnical genocide which the Romanians from Northern Transylvania "benefited" of, under the Hortyst occupation, and in the years following it, including here as well the period of the Self-Governing Hungarian Region. Still, these pieces represent convincing arguments which stand at the base of the decision of Romanians, from this region and from all the country, not to accept, under any circumstances, the autonomy which the Hungarian leaders proposed.

Thus, in this article, we present the content of some documents that show concrete aspects of the ordeal to which the Romanians from Covasna, Zăbala, Zagon, Valea Mare etc. were subdued in the autumn of 1940, and aspects of the dimensions of interethnic intolerance and hatred, manifested towards Romanians in that period, which still breaks out sometimes nowadays, in the speeches of some of the Hungarian population's representatives. We reproduced some of the statements of the Romanian refugees and of those who were exiled from those localities of Covasna County which are found on the borders with Moldova and Muntenia. These statements were registered in front of the mayors and notaries from those localities where these people found refuge or were exiled to, localities mainly found in the Întorsura Buzăului depression.

Given the studies, articles and papers published until present, this article deals with documents which contain new information related to the drama of the Romanian refugees and those exiled from North-eastern Transylvania, and also to the military forces, gendarmes, local leaders and Hungarian citizens of the above mentioned localities, who participated in the actions against Romanians.

Organizații și partide politice din județul Trei-Scaune în perioada 1944-1950

În această perioadă, deosebit de frământată, și în județul Trei Scaune și-au desfășurat activitatea mai multe organizații și partide politice. Componenta și activitatea acestora a fost influențată de raportul etnic specific zonei, de problemele apărute numai aici.

Cronologic, documentele istorice ne prezintă câteva aspecte din activitatea Frontului Național Democrat în toamna anului 1944. Este vorba de un raport al organizației din Tg. Secuiesc către Consiliul F.N.D. din București, de fapt o plângere a unui membru, Păunescu Mihail, către superiorii săi. Aflăm, astfel, că orașul Tg. Secuiesc a fost ocupat de armata sovietică la 6 septembrie 1944, iar după 35 de zile s-a instaurat autoritatea românească.

Organe ale puterii locale erau Consiliul Orășenesc și Poliția Populară formate din membrii ai P.C.R și P.S.D. În luna octombrie a sosit Poliția numită de către stat, formată din polițiști din Bălți, Basarabia.

Prefect a fost numit Cerghi Pop. Acesta a numit primari dintre „foști și actuali legionari, elemente fripturiste și străini de zonă. Tuturor li s-a cerut înființarea de organizații ale P.N.T.”¹. Astfel, în Tg. Secuiesc șef al P.N.T. a fost Ion Brașoveanu, înfierat în fel și chip în raport. Acesta ar fi declarat că „... nemților le-am luat cizmele, rușilor le luăm cămașa. Ei se duc departe în teritoriul ungar și apoi german, noi le cădem în spate și-i dezarmăm”. Iar cu altă ocazie: „Dacă ungruii nu se astâmpără cu F.N.D. aducem două companii de ostași și-i lămurim”². În finalul raportului, autorul „... roagă Consiliul F.N.D. să demaște prin presă reinvierea metodelor vechi de terorizare și corupție din Jud. Trei Scaune, că reprezentanții F.N.D. sunt arestați și împiedecați în activitatea lor”³.

Un alt document, din mai 1945, ne arată că organizația Apărarea Patriotică avea, în Sf. Gheorghe, 704 membrii din care: români 17, evrei 11, sârbi 2, germani 4, maghiari 670, mulți dintre aceștia fiind și membrii ai P.C.R. Această organizație se mândrea cu înființarea a două cămine de zi cu 130 de copii, ce a îmbrăcat 11 copii și că în acțiunea „Totul pentru front, totul pentru victorie” a strâns 2.500.000 lei.

P.S.D. a fost destul de activ și prezent în documentele istorice. Astfel, dintr-un proces verbal al Adunării Generale a Organizației Județene din 4 martie 1946, aflăm că partidul avea 59 de organizații în județ, cu aprox. 9.100 membrii. Interesante sunt informațiile cuprinse în „Raportul asupra situației politice din Jud. Trei Scaune”, datat 9.V.1946, și care cuprindea activitatea organizațiilor P.S.D. și ale P.C.R. Aici se arăta că activitatea politică stagnează, mai ales plugarii manifestă o indiferență pentru viața politică, deoarece autoritățile nu și-au ținut promisiunile făcute. Promisiunile autorităților au fost:

- aplicarea reformei agrare prin respectarea legilor și înlăturarea nedreptăților;
- Consiliul de Miniștri să examineze doleanțele populației maghiare invitând delegația social-democraților maghiari la discuții;
- reorganizarea administrației județului, dând locuri și membrilor P.S.D. ș.a.

În ceea ce privește cooperarea P.S.D. cu P.C.R., raportul arată că odată cu venirea unui nou secretar comunist, Vargancsik, „importat” din Gheorghieni, a avut loc „o schimbare în atitudinea P.C. local, adică, o intransigență completă în orice chestiune în litigiu între noi și ei și o tendință pronunțată de a domina fără scrupule. Ședințele F.U.M. și F.N.D. nu au nici o valoare din punct de vedere politic, economic, social sau practic”⁴.

Divergențele au pornit de la aplicarea reformei agrare. Reprezentanții P.C. au cerut celor de la P.S.D. să fie de acord să se împartă toate pământurile acelor considerați potrivit regimului. Membrii P.S.D. au arătat că nu se poate aplica o reformă după bunul plac și ambiția fiecăruia; că trebuie arătate Guvernului lacunele, care trebuie rectificate. Comisia agrară, condusă de comunistul Takács János, a făcut o reformă care a revoltat tot județul. Au avut loc confiscări forțate, violente, abuzuri, iar cei împroprietăriți pe nedrept au fost îndemnați să-i alunge pe proprietarii de drept. Pe porțile unor membrii din Comisia agrară au apărut bilete: „Tâlharule, vei dispărea în curând, fără urmă, sub pământul pe care-l împarți cu mâinile tale murdare”⁵. Concluzia raportului era: „Condu-

cerea P.C., prin aceste procedee, a produs anarhie, indignare generală și un curent de puternică antipatie contra partidului, încât nici conducătorii P.C. și nici noi nu putem fi indiferenți la ce se întâmplă în județ. Suntem informați de adeziuni în masă la partidele istorice.

Numai o anchetă ministerială severă poate urma acestei situații care face imposibilă o conlucrare între noi și P.C. Să vină din partea noastră tovarășii miniștrii Voitec, Rădăceanu și Burcă și din partea comuniștilor un ministru pentru anchetarea acestor cazuri și să se ia măsuri urgente împotriva celor vinovați, fie din conducerea noastră, fie din conducerea lor. Dreptate trebuie făcută urgent, altfel pierdem toți oamenii din județ și-i gonim în tabăra adversarilor noștri numai din disperarea care i-a cuprins”⁶. Semnează secretarul Szabo Albert.

În toamna anului 1946, județul Trei Scaune avea aprox. 156.000 locuitori. La alegerile parlamentare din noiembrie '46 au participat aprox. 82.000 de electori. Rezultatele finale au arătat astfel:

Uniunea Populară Maghiară	81,67 % ⁷
Blocul Partidelor Democratice	7,49 %
Maniu	7,00 %
Brătianu	3,84 %
Titel Petrescu	9 voturi
Abțineri	7600 voturi

Se mai arată că în unele localități „*maniștii*” ar fi atacat secțiunile de votare cu bâte și ciomege, iar 24 dintre aceștia au fost arestați.

Într-un alt document din anul 1947, îl regăsim pe același tov. Szabo Albert ca delegat al C.C. la Conferința Județeană a P.S.D. care a ales delegații pentru Congresul P.S.D. de la București, din octombrie '47. Cu acest prilej s-au făcut câteva constatări interesante: oamenii de la sate trec prin mari lipsuri; ei sunt nevoiți să plece după hrană, cu sacul, în regiunile excedentare, deși autoritățile au organizat colectarea de alimente din alte județe.

Această activitate a înregistrat și unele nereguli, deoarece unii dintre colectori au făcut abuzuri sau și-au desfășurat propriile afaceri, au arătat membrii P.S.D.

Documentele arată că, în aceeași perioadă, aprox. 3.600 de copii din Trei Scaune au fost dați spre întreținere unor familii din alte județe precum: Arad, Salu Mare, Sălaj, ș.a.

Un proces verbal din data 12 februarie 1947 descrie desfășurarea unei ședințe a Frontului Unic Muncitoresc din Sf. Gheorghe. Reprezentantul P.C. a susținut că a început o adevărată invazie de membrii în P.C. și a cerut suspendarea înscrierilor în partidele din F.U.M.

Atât reprezentanții P.C., cât și cei ai P.S.D. au sprijinit înființarea „*Comisiilor de purificare*” la nivelul tuturor instituțiilor, din care să facă parte membrii ai celor două partide, ai sindicatului și direcțiunii. Aceste comisii trebuia să fie „*obiective, consecvente și fără sentimentalisme*” în activitatea lor.

În toata luna decembrie 1947, în județ au avut loc adunări și s-au ales comisii pentru realizarea Partidului Unic Muncitoresc, apărut în februarie 1948.

În ziua de 8 februarie 1948, la Sf. Gheorghe a avut loc ședința pentru instalarea Comitetului de plasă al P.U.M. Ședința a fost condusă de tov. Francisc Szolnoki, delegat al P.U.M. În introducere a fost elogiată „*lupta dusă pentru curățirea radicală a reacționarilor din serviciile publice, fabrici și din viața publică*”⁸.

În continuare, Francisc Szolnoki a arătat trecutul ambelor partide muncitorești, începând din 1919, ca și rezultatele obținute: reforma agrară, legea electorală, reforma justiției, condamnarea reacționarilor în frunte cu Maniu, excluderea din guvern a oamenilor lui Tătărescu și Alexandrescu, proclamarea R.P.R. ș.a. Apoi a fost instalat Comitetul P.U.M. de plasă și s-a făcut propunerea de a trimite o telegramă de salut C.C. al P.U.M. În finalul ședinței unii delegați au luat cuvântul „*asigurând Comitetul că vor lupta permanent pentru îndeplinirea teoriei lui Marx, Engels, Lenin și Stalin în drumul spre socialism*”⁹.

Frontul Democrat Popular a apărut în 1948 și cuprindea: Frontul Plugarilor, Uniunea Populară Maghiară, Uniunea Femeilor Democratice, Partidul Național Popular, U.T.M., Sindicatele, toate sub tutela Partidului Muncitoresc Roman.

După cum se cunoaște, P.M.R. a abrogat Adunarea Deputaților și a organizat, în data de 28 martie 1948, alegeri pentru Marea Adunare Națională, care trebuia să realizeze, printre altele, prima Constituție stalinistă.

Un Raport de activitate al F.D.P. din 20 martie 1948 face o trecere în revistă a materialelor de propagandă primite de la Consiliul Național al F.D.P.: ilustrații, insigne, manifeste

(în limbile română și maghiară), proiect de Constituție, extrase din cuvântările lui Gheorghe Gheorghiu-Dej (în română și maghiară).

În continuare, se arată că s-au desfășurat adunări de informare a cetățenilor la care au participat peste 53.000 de locuitori din județ. În aceste adunări cetățenii au pus întrebări:

- de ce alegerile au fost fixate în prima zi de Paști pentru maghiari?
- când se vor întoarce prizonierii de război?
- ce întreprinderi vor trece în proprietatea statului?

Raportul arată că autoritățile au răspuns la toate întrebările. De asemenea, se arată că s-au înregistrat și unele manifestări ostile alegerilor și, chiar autorităților:

- Preotul Eordog Iosif din comuna Aninoasa a susținut că alegerile s-au fixat în prima zi de Paște pentru ca să fie împiedecați să participe la slujba religioasă credincioșii maghiari. Acest zvon s-a răspândit și în alte părți ale județului. În legătură cu acest incident, în raport se specifica: „...pentru că reacțiunea dorea să arate că noi suntem împotriva religiei, în data de 19 martie s-a ținut o ședință cu toți preoții din județ care au fost lămuriți și au promis că vor explica credincioșilor adevărata situație”¹⁰.

- Preotul unitarian din comuna Aita Mare a declarat că toate decretele emise de Gheorghe Gheorghiu-Dej sunt numai o propagandă electorală și după alegeri vor fi retrase.

- Vancea Gheorghe din com. Aita Mare a spus că „în zadar votăm <Soarele> căci în curând statele occidentale vor declara război Uniunii Sovietice”. Tot aici: Nagy Dionisie și Szocs Alexandru au susținut „comuniștii își vor ascunde și numele, dar nici așa nu vor scăpa de spânzurațoare după ce vor pierde alegerile”¹¹.

- În comuna Ilieni, chiaburul Farkas Bela a declarat celor veniți cu lista de subscripție că, dacă guvernul vrea să facă alegeri, să aibă bani și să nu ceară de la el.

Raportul arată că activiștii și îndrumătorii F.D.P. au combătut aceste zvonuri și au demascat pe cei care le-au lansat.

Câteva documente din anii 1949-1950 prezintă activitatea Comitetului Permanent pentru Apărarea Păcii din jud. Trei Scaune. Acest Comitet cuprindea reprezentanți ai Frontului Plugarilor, Sindicatelor, ARLUS, ș.a. sub atenta coordonare a P.M.R.-ului. Într-un

„Plan de lucru” al Comitetului se cere printre altele „...să se arate muncitorilor și țăranilor că acțiunile de sabotaj ale chiaburilor sunt în serviciul imperialiștilor occidentali și fiecare este dator să-i demaște pe aceștia. De asemenea, oamenii trebuie lămuriți că munca de toate zilele este în legătură directă cu munca pentru Pace”¹².

Ședința plenară a Comitetului Permanent pentru Apărarea Păcii din data de 8 aprilie 1950 a dezbătut rezoluția Comitetului Permanent al Partizanilor Păcii de la Stockholm. Cităm din procesul-verbal al acestei ședințe: „Popoarele lumii, în frunte cu marea Uniune Sovietică, apărătoarea păcii, au luat în mâna lor proprie cauza apărării păcii mondiale. Ca urmare a apelului P.M.R., în țară s-au constituit 17.000 de Comitete ale Păcii cu 237.000 de membrii dornici de pace... Să se arate că muncitorii din Norvegia și Italia refuză descărcarea materialelor de război, aruncând în mare tunurile fabricate de imperialiști cu scopul de a distruge cu ele tovarășii muncitori. Tovarășii muncitori francezi mai bine mor de foame decât să fabrice armament pentru folosul imperialiștilor”¹³. În final, documentul, menționează că apelul Comitetului Permanent al Partizanilor de la Stockholm a fost semnat de 93.000 de locuitori din Trei Scaune.

Un ultim document pe care îl aducem în discuție este procesul verbal din 8 martie 1950 al ședinței aceluiași Comitet Permanent pentru Apărarea Păcii din jud. Trei Scaune. Ședința a avut pe ordinea de zi debutul războiului din Peninsula Coreeană și poziția Apărătorilor Păcii în legătură cu acest conflict. Astfel, se arată că la data de 22 iunie 1950, Coreea de Sud, ajutată de S.U.A., a atacat Coreea de Nord și a înaintat zece kilometri în teritoriul acesteia. În aceste condiții, Coreea de Sud și S.U.A. au devenit foarte reacționare, agresoare care au atacat Coreea de Nord, stat democrat și pașnic.

Armata Coreei de Nord a trecut la contra-atac, iar militarii acestui stat sunt primiți cu mare bucurie de către populația din Coreea de Sud, susține documentul citat.

Apărătorii Păcii din jud. Trei Scaune condamnă războiul și sprijină, necondiționat, eroicul popor din Coreea de Nord, se spune în încheierea acestui document.

Acestea sunt numai câteva aspecte ale vieții politice din județul Trei Scaune din perioada avută în vedere. După cum se con-

stată, populația, liderii politici au încercat să găsească rezolvarea atât a unor probleme specifice, cât și a altora regăsite la nivelul întregii țări.

•După cum bine se cunoaște, perioada este caracterizată de puternica ascensiune a Partidului Comunist care, dintr-un partid

minuscul și fără aderență la populație, va ajunge, cu sprijin sovietic, forța politică dominantă, apoi unica din România.

Atunci, ca și acum, românii din această zonă au participat la viața politică, dominată totuși de reprezentanții Uniunii Populare Maghiare și ai populației majoritare.

Mircea Bodnari

Note

1. Direcția Județeană Covasna a Arhivelor Naționale, *Fondul nr. 552*, dosarul nr. 2, pag. 2

2. Ibidem, pag. 4

3. Ibidem, pag. 5

4. D.J.A.N., *Fondul nr. 552*, dosarul nr. 6, pag. 3

5. Ibidem, pag. 4

6. Ibidem, pag. 5

7. Ibidem, pag. 6

8. D.J.A.N., *Fondul nr. 552*, dosarul nr. 10, pag. 3

9. Ibidem, pag. 4

10. D.J.A.N., *Fondul nr. 552*, dosarul nr. 11, pag. 3

11. Ibidem, pag. 4

12. D.J.A.N., *Fondul nr. 552*, dosarul nr. 12, pag. 1

13. Ibidem, pag. 2

Abstract

Political Parties and Organisations from Trei Scaune County in the 1944 – 1950 period

In this particularly tormented period, in Trei Scaune County, as well as in other counties, several political parties and organisations carried out their activity. Their structure and activity has been influenced by the ethnical proportion specific to this region and by those problems which thus.

From a chronological point of view, the historical documents present a few facts regarding the activity of the National Democratic Front, the Patriotic Defence Organisation, the Social Democratic Party, the Hungarian Peoples' Union, the United Workers' Front and the Peoples' Democratic Front. The Peoples' Democratic Front appeared in 1948 and included: the Ploughmen's Front, the Hungarian Peoples' Union, the Democratic Women's Union, the National Peoples' Party, the Working Youth's Union and the trade unions, all of these being under the patronage of the Romanian Workers' Party and the Permanent Committee for Peace Defence.

These are only a few aspects of the political life in the Trei Scaune County in the mentioned period. It has been ascertained that the population and the political leaders tried to find the solution for solving both specific and national issues. As it is well known this period is characterised by the powerful progress of the Communist Party, which will develop and transform, out of a small and unwanted party, with the support of the Soviet government, into the dominant political power, soon becoming the only one in Romania. Then, as well as now, the Romanians from this region took part in the political life, which however was and is dominated by the representatives of the Hungarian Popular Union and the representatives of the majority population.

Colaborarea Comitetului Județean al Frontului Plugarilor cu Partidul Comunist (Partidul Muncitoresc Român) în perioada 1946-1949

Răsturnarea dictaturii antonesciene a pus în fața tuturor partidelor politice din România probleme de fond privind atât prezentul cât, mai ales, perspectiva dezvoltării ulterioare a țării. Care va fi evoluția țării? În ce direcție și în favoarea căror forțe politice? Ce atitudine urmau să adopte, față de această evoluție, forțele politice aflate în luptă? Care urma să fie tactica acestora în noua perspectivă istorică? Iată câteva din întrebările pe care și le punea fiecare partid politic, printre care și Frontul Plugarilor. În acest sens, fiecare partid politic, căuta să-și găsească aliați pentru a-și atinge scopul – preluarea puterii politice în stat sau menținerea la putere.

Conducerea Frontului Plugarilor, analizând situația creată după 23 august 1944, având deja tradiția alianțelor cu forțele de stânga, prin acordurile încheiate în perioada interbelică, a încheiat fără șovăire astfel de înțelegeri, cu atât mai mult cu cât Partidul Comunist și organizațiile aflate sub influența sa îi solicitau colaborarea. Însăși președintele partidului, dr. Petru Groza, era convins de necesitatea unei astfel de alianțe, ca fiind benefică pentru țară, sperând „că noi, comuniștii, suntem oameni buni, că vom scoate țara din sărăcie, că industrializarea era necesară, că greutățile sunt trecătoare și că va veni o perioadă de prosperitate generală”¹ (Avram Bunaciu, *Memorii – demnitar comunist, fost ministru al justiției, de externe și vicepreședinte al Consiliului de stat în perioada 1948 - 1955*). Fostul demnitar comunist mai afirmă că aliații partidelor comuniste sunt de două feluri: „clase sau pături sociale cu aspirații apropiate – țărănimea săracă și mijlocie, micii meseriași, meșteșugari cu un anumit număr de salariați, intelectuali, mica burghezie – și aliați individuali sau așa zise personalități, care pot fi folosiți în mod deosebit într-o perioadă imediat următoare cuceririi puterii politice și câteodată, chiar înainte de cucerirea puterii”². Însă părerea comuniștilor „despre alianțe și aliați este foarte originală”³... „alianța este înțeleasă ca o subordonare totală a aliatului față de partid. Aliatul este aliat numai dacă nu are nici o convingere pro-

*prie, nici o atitudine determinată de caracterul grupului, de convingerile și interesele personalității. Aliatul este docil, obedient”*⁴. Același demnitar afirma: „Se cunoaște care a fost tratamentul aplicat aliatului principal - țărănimea... Partidele țărănești au fost, tratat, asimilate până s-au stins”⁵.

Ca profesor de istorie, „cunoscător” al strategiei și tacticii de alianțe politice ale P.C. (P.M.R.) în perioada preluării și consolidării puterii sale și incitat de memoriile lui Avram Bunaciu, am cercetat în Arhivele Naționale din Sfântu Gheorghe modul în care s-a realizat alianța cu organizația județeană Trei Scaune a Frontului Plugarilor. Se disting mai multe momente în acest sens:

Faza de început a alianței

Menționez că primul document al Frontului Plugarilor și singurul din anul 1946, privind activitatea desfășurată de Consiliul Județean al Frontului Plugarilor, datează din luna august, când se pregăteau alegerile din 19 noiembrie. Aliații făceau parte din Blocul Partidelor Democratice, înființat la începutul anului 1946. Organizația locală a Frontului, ca de altfel din întreaga țară, se afla în plină activitate de reorganizare, fiind numite și instruite noile organe de conducere locale de delegații trimiși de la centru. În cadrul acestor acțiuni, trimisul Comitetul Central al Frontului Plugarilor, Ardeleanu Victor, indica membrilor Comitetului Județean provizoriu „colaborarea cu P.C. Român și Blocul Partidelor Democratice Județean”⁶. Documentele de la dosar lasă să se întrevadă independența partidului în numirea conducătorilor locali, în luarea hotărârilor cât și forța Frontului Plugarilor care, potrivit prietenului Ardeleanu, ajunsese la 1 500 000 de membri. Prietenul mai indica: „în orice împrejurare trebuie arătată situația bună de astăzi, care se dorește numai Guvernului Dr. P. Groza”⁷, nemenționându-se nimic de comuniștii sau aliații din Blocul Partidelor Democratice.

Într-o a doua fază de colaborare, după victoria în alegerile din noiembrie 1946, comuniștii încep să fie băgați în seamă. Astfel Raportul organizației din 28 februarie 1947 al

Comitetului Județean scoate în evidență faptul că în Județul Trei Scaune „sunt două partide de masă – Uniunea Populară Maghiară și Frontul Plugarilor” dar o „popularitate destul de pronunțată are și P.C.R.” cu care Frontul Plugarilor „conlucrează sincer și este perfect înțeles”⁸. Mai mult decât atât, la 1 august 1947, Frontul Plugarilor se erijează chiar în apărătorul comuniștilor. „Colaborarea pe teren politic din Bloc (B.P.D.) este perfectă afară de Partidul Social Democrat, care nu dorește însă să colaboreze sincer cu noi și de multe ori îndreaptă atacuri nejustificate asupra partidului nostru, asupra P.C.R. la care li se răspunde întotdeauna cu toată hotărârea”⁹. Pe lângă a-i apăra pe comuniști, frontiștii încep să folosească și vocabularul lor. Astfel prietenii sau plugarii cum se numeau și se adresau între ei membrii Frontului devin țărănime muncitoare și mai târziu (1949) tovarăși. Edificator în acest sens este raportul Comitetului Județean din septembrie 1948 care sublinia: „În comuna Araci, țărănimea muncitoare a cerut înlăturarea a trei chiaburi, care chiaburi instigau în contra P.M.R. Cazul a fost rezolvat pe loc”¹⁰.

Faza finală o reprezintă anii 1948-1949, când dependența Frontului Plugarilor față de P.M.R. se accentuează până la identificare cu acesta.

Astfel, pe lângă limbajul specific comuniștilor, este însușită ideologia comunistă. În rapoartele de activitate și planurile de muncă ale Comitetului Județean se prevăd dezbateri și analize pe teme cum ar fi:

- „Importanța unificării celor două partide muncitorești și primul Congres P.M.R.”¹¹

- martie; „Prelucrarea congresului P.M.R.” și „Prelucrarea înfăptuirii Frontului Democrat Popular” – aprilie

- Cititul în colectiv a articolelor din Scânteia în ședințele organizațiilor comunale - aprilie¹²

- Prelucrarea activității nesănătoase și greșelile tovarășului Doncea Constantin care „greșeli făcute de tovarășul Doncea provin din aceleași motive ca și ale lui Tito în Iugoslavia”¹³

- „Rezoluția ședinței plenare a C.C. al P.M.R din 3-5 martie 1949 ...pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și pentru transformarea socialistă a agriculturii”¹⁴

Pregătirea cadrelor de conducere ale Frontului Plugarilor se face de către P.M.R. (P.C.R.). Astfel, în Raportul general de activitate pe luna mai 1948, se consemnau urmă-

toarele: „Dintre membrii biroului (Com. Jud. Trei Scaune) numai primul secretar Dragomir Nicolae are școala de partid și anume: Școala de cadre a C.C. P.C.R. „Ștefan Gheorghiu” cu durata de una lună și jumătate”¹⁵.

În luna mai 1948 se menționa: „Echipele noastre de îndrumători, primesc teze cu material ce trebuie prelucrat în mijlocul maselor de la Județeană (Comitetul Județean P.M.R. - n.a.) precum și carnetul îndrumătorului de la P.M.R. De asemenea ei citesc articole din ziarul Frontul Plugarilor și Scânteia. Munca de îndrumare se duce la sate în colaborare cu îndrumătorii P.M.R.”¹⁶. În raportul din luna decembrie 1948 se consemna: „În legătură cu ridicarea nivelului politic al țărănimii muncitoare sau deschis cursuri serale, într-un număr de 14 comuni și anume Hăghig, Araci, Ariujd, Vâlcele, Sântion-Lunca, Băcel, Lunca Călnicului, Micfalău, Baraolt, Covasna, Voinești, Brețcu, Tg. Secuiesc, Zăbala, cu circa 308 cursanți din rândul comitetelor sătești, îndrumătorilor, membrilor noștri din aparatul de stat și conducerea cooperativelor, precum și cei ce îndeplinesc orice muncă de răspundere”¹⁷. „La aceste cursuri s-au prelucrat tezele (temele n.a.): Clasele și lupta de clasă; Alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare; Familia sovietică”¹⁸.

„Pentru ridicarea nivelului politic al cadrelor noastre am realizat citirea cu activul de bază de la județ a presei la zi și Istoria Partidului Comunist (bolșevic) capitolul II, făcându-se tot deodată și seminar”¹⁹. „În ședințele plenare s-au prelucrat... scrisorile colhoznicilor din U.R.S.S. trimise țărănimei din R.P.R. (Republica Populară Română – n.a.) fapt care a făcut ca țărănimea noastră să cunoască adevărul în privința colhoznicilor”²⁰. Tot în acest sens, rapoartele comitetului de plasă Baraolt consemnau că tezele dezbătute în cele 8 organizații comunale erau: Alianța dintre muncitori și țărani; Revoluția din 1917 (7 nov); discursul lui Vâșinski „Demascarea reacțiunii internaționale și interne”, „Viața lui Stalin”²¹.

Comitetul Județean își făcea o aspră auto-critică, în sensul că „a neglijat studiul planificat și colectiv al Istoriei P.C./b/ în luna ian 1949”²². Mai mult, responsabilul cu resortul, evidența membrilor, Marin Dumitrescu, consemna în raportul din martie 1949 că „Președintele Județean (Casaș Pavel - n.a.) are nivelul politic foarte scăzut și nu are nici un fel de perspective de dezvoltare ... nu-i

place să citească și nici să asculte”²³ iar în mai 1949, că „nu toți activiștii de la județeană și plasă își dau interesul să-și ridice nivelul politic, neglijează...studiul Istoriei P.C./b/ dintr-a cărei cauză nu se poate rezolva toate problemele țărănimii muncitoare în teren”²⁴. Din acest motiv, el propune a se „stabili 1 oră pe zi pentru cititul gazetei și studiul individual al Istoriei P.C. făcând seminar”²⁵ (un ade-vărat activist al P.M.R! – n.a.).

Chiar și ședințele organizației trebuiau ținute împreună cu cele ale P.M.R. Iată ce se consemna în luna sept. 1948: Colaborarea cu P.M.R. se manifestă prin ședințe, care se țin la județ, plasă și comună, precum și prin acțiuni duse în comun²⁶ iar în raportul din oct. 1948 se afirma că au fost ținute „35 de ședințe de colaborare cu P.M.R. la sate”²⁷. Chiar s-a ajuns la situația ca membrii Biroului Comitetului Județean al Frontului Plugarilor să se plângă că nu sunt tutelați îndeajuns de P.M.R.. În același raport se menționa: „ședințele de colaborare cu caracter săptămânal între celelalte resoarte ale Frontului Plugarilor și P.M.R. (cu excepția celui țărănesc - n.a.) nu se țin, decât atunci când intervin anumite evenimente”²⁸, de unde se poate concluziona că P.M.R. nu avea nevoie de Frontul Plugarilor în alte domenii.

În prima jumătate a anului 1949, Frontul Plugarilor și-a pierdut total independența, devenind în practică o secție a P.M.R. în rândul țărănimii. Afirm cu certitudine acest lucru datorită faptului că în funcțiile de conducere de la toate nivelele (comună, oraș, plasă, județ) numirile se făceau numai cu aprobarea Com. Jud. P.M.R. sau direct de P.M.R. Astfel rapoartele Com.Jud. al Frontului Plugarilor din aprilie-mai 1949 menționau:

„S-a completat o parte a dosarelor activiștilor de la județeană și plasă cu dovezi

întemeiate pe care urmează să-i verifice comisia de verificare P.M.R.”²⁹, sau „După ce a fost verificat de secția de cadre P.M.R. (activistul județean al Frontului Plugarilor Verdeș Toma - n.a.) a fost suspendat din munca politică pe data de 1 aprilie 1949”³⁰.

Același Marin Dumitrescu (activistul „model”) menționa, în mai 1949, „pentru completarea Biroului județean ce avea lipsă responsabilul organizatoric am propus la P.M.R. Jud. secția de cadre doi tovarăși buni pentru a fi verificați iar după verificare urmează a ne repartiza un tovarăș pentru completarea biroului județean”³¹.

Un alt argument privind pierderea identității Frontului Plugarilor este și faptul că, în mod treptat, în cadrul organelor de conducere de la nivelul tuturor organizațiilor, s-au strecurat, au fost infiltrați sau acceptați să activeze membri ai P.M.R., care și-au subordonat treptat organizațiile frontului punându-le în slujba politicii comuniste. În acest sens, edificator este raportul din 31 mai 1949: „în urma instrucțiunilor primite de la C.C. (al Frontului Plugarilor n.a.) referitoare la verificarea tuturor activiștilor salariați, am luat legătura cu P.M.R. și cu comisia centrală de verificare a P.M.R. la care ne-a spus că, dacă nu sunt membrii de partid (P.M.R.) și sunt membri ai organizației Frontului Plugarilor să fie verificați de secția noastră de cadre de la județ. Am luat legătura cu responsabilul țărănesc P.M.R. de la județ cu tov. Tot Geza care ne-a repartizat pe tov. Sabo Francisc și am format comisia de verificare”³². Deci nici chiar proprii membri nu scăpau chiar neverificați, nu aprobați, de reprezentanți ai P.M.R.

Cred că din această perioadă „anemia” partidului Frontului plugarilor a devenit cronică, „aliatul” sucombând în pântecele P.M.R.

Vasile Stancu

Note

1. *Dosarele Istoriei*, anul X, nr. 11 (111), 205, p. 38
2. *Idem*, p.37
3. *Ibidem*
4. *Ibidem*
5. *Ibidem*
6. Direcția Județeană Covasna a Arhivelor Naționale, *Fond 548*, Dosar 1/ 1946 p.5
7. *Idem*, p.6

8. *Fond 548*, Dosar 1/1947 p.1
9. *Fond 548*, Dosar 1/ 1947 p 6-7
10. *Fond 548*, Dosar 1/1948 p.31
11. *Idem*, p.1
12. *Idem*, p.6
13. *Idem*, p.71
14. *Fond 548*, Dosar 1/ 1949 p.14
15. *Ibidem*
16. *Fond 548*, Dosar 1/1948 p.8

17. Idem, p.55	25. Ibidem
18. Idem, p.61	26. <i>Fond 548</i> , Dosar 1/48, p.31
19. Idem, p.62	27. Idem, p.41
20. Idem, p.56	28. Ibidem
21. <i>Fond 548</i> , Dosar 2/194, p 1-4	29. <i>Fond 548</i> , Dosar 1/49, p.9
22. <i>Fond 548</i> , Dosar 1/1949, p.4	30. Idem, p.10
23. Idem, p.7	31. Idem, p.14
24. <i>Fond 548</i> , dosar 1/49, p.11	32. Ibidem

Abstract

The cooperation of the County Committee of the Ploughmen's Front with the Communist Party (The Romanian Workers' Party) between 1946 and 1949

The subversion of Antonescu's dictatorship faced all Romanian political parties with substantial issues regarding both the present, but more importantly the future development of the country. Which will be the evolution of the country? What direction will it follow, and which political powers? What attitude will the battling political powers adopt towards this evolution? Which will be the tactics they will follow in the new historical perspective? These are some of the questions that each political party had at the moment, including the Ploughmen's Front. Thus each political party tried to find allies to reach their goal – taking over the political power in the country or maintaining itself on the top.

The article presents the way in which the Ploughmen's Front tied the alliance with the Trei Scaune County Organisation, according to the documents researched at the National Archives from Sfântu Gheorghe. There have been identified several stages, the final one being represented by the period between 1948-1949, when the dependence of the Ploughmen's Front towards the PRM became more prominent, leading to their fusion.

Penitenciarul din Miercurea-Ciuc în anii '50

În România anilor '50 implementarea sistemului socialist de esență sovietică era în plină desfășurare, iar arestările și întemnițarea oamenilor ce constituiau un potențial pericol pentru siguranța statului reprezenta o componentă decisivă în derularea acestui proces.

În spectrul regimului concentraționar românesc postbelic un loc special l-au avut deținuții politici și nu se poate realiza un tablou complet al „*ororilor*” din închisorile românești, din anii '50-'60, fără a aduce în atenția opiniei publice și dramele trăite de femeile deținute politic. Sub pretexte nerealiste erau private de libertate toate persoanele care într-un fel sau altul au intrat în contact cu partidele politice tradiționale (membri marcanți, rude apropiate ale acestor activiști politici), legături cu legații străine, implicarea în mișcarea de rezistență națională, exprimarea unor anumite convingeri religioase, lansarea de zvonuri „*dușmănoase*” regimului comunist, vina de a face parte din familii de bancheri, moșieri expropriați și chiaruri care nu împărtășeau crezurile noului regim.

Pentru a da un cadru legal măsurilor adoptate s-a hotărât elaborarea unei noi legislații și care după anul 1948 avea un vădit caracter represiv. Astfel, prin decretul nr. 6/14 ianuarie 1950, în urma Hotărârii consiliului de Miniștri (H.C.M) nr.2/1950, s-a decis înființarea unităților de muncă pentru persoanele care prin activitatea lor puneau în pericol sau încercau să primejduiască regimul democrat popular, defăimau organele puterii de Stat, sabotau construirea socialismului în R.P.R.¹

Înființarea unităților de muncă a fost argumentată prin necesitatea reeducării elementelor dușmănoase ale R.P.R și în vederea pregătirii și încadrării lor în viața socială în condițiile democrației populare și construirii socialismului.² Decretul a fost completat prin ordinul nr. 100 al M.A.I/3 aprilie 1950 la care se mai adăugau alte 7 categorii de infracțiuni considerate foarte periculoase pentru siguranța statului și anume:

1. toți cei care lansau zvonuri alarmiste, dușmănoase; ascultă și difuzează propagan-

da posturilor de radio imperialiste;

2. toți cei care aduc injurii P.M.R, conducătorilor săi, U.R.S.S și celorlate țări de democrație populară;

3. toți cetățenii români care întrețin legături de prietenie cu legațiile imperialiste, cei care frecventează bibliotecile, concertele și în general manifestările propagandistice ale legațiilor imperialiste;

4. toți cei care ațâță la manifestările rasiale și șovine;

5. instigatorii la nesupunere sau neexecutare în contra măsurilor guvernului, cu privire la colectivizări, colectări, comasări, elementele cu un trecut reacționar cunoscut sau foștii exploatare care ocupă încă posturi de răspundere;

6. toți cei care sub masca religioasă fac prozelitism, adică speculează sentimentele religioase pentru a-I determina la atitudini ostile, dușmănoase regimului, minuni, prelegeri cu dedesubturi dușmănoase;

7. cei care prin corespondență internă sau internațională iau atitudine dușmănoasă, transmit știri tendențioase, alarmiste, reacționare, instigă.³

Argumentul pentru respectiva măsură era legată de faptul că „*dușmanul de clasă, fabricanții și moșierii expropriați, bancherii, chiarurii caută prin zvonuri alarmiste, injurii, instigări, sabotaj, să îndemne la nesupunere, să împiedice construirea socialismului.*”⁴

La 22 august 1952, Consiliul de Miniștri al R.P.R a elaborat sub semnătura lui Gh. Gheorghiu Dej, hotărârea nr. 1554 și care pe lângă cele 7 categorii socio-profesionale prevăzute în ordinul 100 al M.A.I / 3 aprilie 1950, s-au mai adăugat alte 10 categorii de persoane posibil a fi internate, și putem menționa:

- cadre active ale fostelor grupări, partide fasciste și burgezo-moșierești;

- vechea agență a fostului Serviciu Special de Informații (S.S.I), a Marelui Stat Major, a Siguranței, Poliției, agenturile de spionaj și contraspijonaj germane și maghiare;

- foștii condamnați pentru trecere frauduloasă a frontierei, începând cu 1945;

- chiarurii care sabotează măsurile luate

de guvern;

- foștii condamnați pentru sabotaj, începând din 1945;

- foștii condamnați pentru speculă care au avut o condamnare de la trei ani în plus;

- rudele elementelor dușmănoase regimului comunist, care au fugit peste graniță înainte de 1944;

- condamnații pentru infracțiuni împotriva securității R.P.R.;

- recidiviștii de drept comun care au mai mult de 3 condamnări și care prezintă un pericol pentru liniștea și asigurarea avutului oamenilor muncii.⁵

La 11 martie 1954, prin H.C.M. nr.337 s-a abrogat H.C.M. nr. 1554/1952 prin care se desființau coloniile de muncă și împrumutarea M.A.I. să fixeze domiciliul obligatoriu pe o perioadă de la 6 luni la 5 ani persoanelor eliberate din închisori sau lagăre de muncă [Dropia, Pelicani, Ezerul, Salcâmi, Movila Gâldăului, Fundata, Dâlga Nouă] care „dovedeau că nu s-au reeducat și prezentau pericol pentru securitatea statului”.⁶

Cu privire la fixarea locului de muncă obligatoriu, la data de 17 februarie 1958, Prezidiul Marii Adunări Naționale a emis decretul nr. 89 care prevedea că „pot fi stabilite în locuri de muncă anume destinate persoanelor care prin faptele sau manifestările lor primejduesc sau încearcă să primejduească ordinea de stat, dacă acestea nu constituie infracțiuni”.⁷

După prezentarea principalelor acte normative cu caracter represiv, mai trebuie menționate și anumite regulamente de funcționare a lagărelor și coloniilor adoptate la mijlocul anilor '50 (ex. regimul de primire și supraveghere în lagăre și colonii) prin care se înființau lagăre speciale (Arad, Bicz, Buzău, Cernavodă, Onești, Fundulea etc) pentru cei condamnați pentru infracțiuni contrarevoluționare, de asemenea, comandantul de lagăr putea să emită anumite sancțiuni (izolarea într-un izolator cu regim sever pe termen până la o lună pedeapsa cu carcera pe termen de până la 10 zile) împotriva celor care nu manifestau supunere, o alimentație foarte precară și numeroase abuzuri fizice asupra deținuților politici.⁸

Arestările masive și de cele mai multe ori erau puse pe seama excesului de zel al ofițerilor de securitate; de altfel, Ștefan Pavel, ministru de Interne în perioada 1952-1957, preciza că, numai într-o seară au fost arestate

700 persoane pentru că, în urmă cu 15 ani au fost prostituate.⁹ Același fost ministru, afirma în 1968, următoarele: „am cerut să se formeze o comisie care să treacă la eliberarea celor nevinovați. S-a constatat că au stat în închisoare oameni nevinovați, doar pentru simplul motiv că au spus că pâinea este rece. I-am spus lui Gh. Gheorghiu Dej că, într-o zi, o să dăm socoteală pentru că nu respectăm legile. Așa am eliberat în trei luni peste 25.000 de oameni printre aceștia am găsit un cetățean care, pentru faptul că a spus «comuniștii ăștia...», a stat trei ani de zile închis.”¹⁰

Mărturiile sunt șocante și ele sunt completate de alte informații la fel de dure, astfel, după necesități (vezi Canalul Dunăre – Marea Neagră) puteau fi aduși din diverse părți ale țării cetățeni să muncească și care nu veneau din proprie inițiativă, fiind arestați pentru diverse motive. De remarcat că, în perioada 1950-1954, au fost internate în coloniile de muncă 22.077 persoane (5.154 în 1950, 2.519 în 1951, 11.913 în 1952, 2.491 în 1953-1954).¹¹

Despre cei închiși pe motive politice există o literatură destul de bogată ilustrată prin studiile realizate pe baza informațiilor oferite de Arhivele S.R.I în anii '90, mărturiile foștilor deținuți politici cuprinse în Arhiva de Istorie Orală a Radiodifuziunii Române, a Fundației Academia Civică, numeroasele lucrări memorialistice și lucrările generale sau speciale care au tratat această problemă sensibilă din ultima parte a deceniului patru până în prima jumătate a deceniului al șaselea.

Literatura de specialitate a urmărit cu predilecție soarta deținuților politici, iar, în plan secundar, problema femeilor deținute politic. De precizat că, la baza arestărilor, au stat aceleași principii folosite și pentru bărbați, la care s-au mai adăugat și altele la fel de absurde ca și cele de bază, cum ar fi: ajutorarea dușmanului de clasă, rezistența împotriva trupelor sovietice în marșul acestora către Ungaria, participarea activă la acțiunile organizate de mișcările de rezistență anticomunistă, adăpostirea sau ajutorarea membrilor acestor grupuri de rezistență din munți, cuvinte obscene adresate autorităților, rude ale unor transfugi peste graniță ori ale membrilor formațiunilor politice tradiționale, propagandă împotriva acțiunilor de colectivizare a proprietăților agricole, ș.a.

Traseul pe care-l urmau deținutele politic

era oarecum știut, și anume: arestarea și încarcerarea la Jilava, pe timpul cercetărilor și procesului, urmată de executarea pedepselor în alte penitenciare pentru femei (Văcărești, Mislea, Dumbrăveni, Miercurea-Ciuc, ș.a).

Penitenciarul de la Miercurea-Ciuc

Cu privire la acest penitenciar, se știa că este o închisoare foarte veche, de pe vremea împărătesei Maria Tereza, cu ziduri foarte groase și cu un singur rând de geamuri.¹²

Se cunoaște faptul că, în timpul perioadei interbelice, penitenciarul de la Miercurea-Ciuc avea un regim de închisoare corecțională cu executarea unor pedepse de până la 6 luni; pentru reeducarea deținuților funcționa un atelier de împletituri.

După anul 1950, închisoarea de la Miercurea-Ciuc a funcționat în regim de penitenciar pentru femei, în special pentru cele deținute politic. Care era tratamentul aplicat deținuților?

Răspunsul îl găsim la o fostă deținută a închisorii: „în primul rând, chiar dacă nu ți s-ar fi aplicat vreun tratament, numai când auzi de Miercurea-Ciuc, de închisoarea Miercurea-Ciuc, te îngrozești. Să nu-ți fi dat de mâncare, să nu-ți fi dat nimic, dar numai, nu știi cum să vă spun, numai gândul la acea temniță grea, care erau niște sobe oarbe, știți ce sunt alea, din zid, și focul se făcea de pe sală, se băga câțiva cărbuni, niciodată nu se încălzea această sobă.era un ger iarna, un ger, noi nici vara nu ne dădeam zeghea de pe noi, vă dați dumneavoastră seama? Că eram îmbrăcate în costumul acela faimos, în dungi...”¹³

O altă fostă deținută a penitenciarului Miercurea-Ciuc, afirma că: „îmi amintesc că patul meu era la mijloc, și îmi cădeau geamurile în pat: erau geamuri de peste 50 cm (poate 75) grosime, în pantă. Și timp de vreo două luni, gheața de la fereastră, nu s-a topit.”¹⁴

În cadrul geografiei detenției din perioada anilor '50, închisoarea Miercurea-Ciuc figurează drept închisoare de exterminare, iar această clasificare reprezintă un argument, în plus, față de regimul dur la care au fost supuse deținuții.

După cum lesne se poate observa a fost clasificată drept închisoare de exterminare, cu un regim dur pentru deținute (condiții grele de detenție, astfel, de la un frig crunt pe

perioada iernii la un regim alimentar foarte precar, pedepse dese și grele, de obicei, izolatorul făcea ravagii precum și lipsa condițiilor de igienă). „Noul domiciliu” însemna o celulă de dimensiuni mai mari, însă, neîncăpătoare pentru cele 120 de persoane. „Acolo era în colț... pus rogojină unde erau șase butoaie: două pentru treaba mare, două pentru treaba mică... două butoaie era pentru apă... spălat pe... spălat vasele, ne spălam pe noi și așa mai departe. Se golea dimineața și seara. Acolo stăteam, acolo mâncam, acolo dormeam – 120 persoane.”¹⁵ După nevoile fiziologice consumate într-o tinetă (un hârdău de lemn ce servea drept toaletă și așezat într-un colț al camerei), deținuții aveau la dispoziție un lighean cu apă și o sticlută cu apă. Femeile încercau să-și asigure un minim de igienă „tinerele își scot cămașa păstrând pantalonii și fusta. Se spală pe mâini și obraz și foarte superficial pe brațe și sâni. Se șterg, își pun cămășile și gata. Bătrânele nu și le scot. Nu-și spală decât mâinile și obrazul. O fac, mi se pare pentru a respecta o lege orală a satului, înrădăcinată în ele de veacuri. Emanație a unei imemoriale cunoașteri a ceea ce este bine și a ceea ce este rău. Obicei pe care le impune să nu atingă pentru a duce la gură decât cu mâini, ochi și gură purificate, prima hrană matinală.”¹⁶

În privința alimentației, Elena Florea Arnăuțoiu, arăta că la Miercurea-Ciuc a fost una dintre cele mai grele închisori din cele văzute până atunci și arăta că mâncarea ce o primeau făcea după 2-3 zile să nu se mai țină pe picioare. „Ne uitam la pereți. Erau albi. Ne venea să ne repezim să mușcăm din ei. Credeam că este brânză.”¹⁷ Despre regimul alimentar ne relatează și Maica Clara: „mâncarea foarte slabă, terci... care v-am spus dimineața care era... la prânz dădea un fel de... ciorbă, seara numai arpacaș fiert în apă, fără nimic altceva... Acuma a venit perioada când am avut dreptul la numai o felie de pâine pe zi și un calup de mămăligă. Cam un kg așa. Și pâine o felie, cică avea 80 grame.”¹⁸

Problemele de sănătate reprezentau o parte componentă a vieții de deținut și, mai ales, la închisoarea din Miercurea-Ciuc. Simina Mezincesu relatează: „am fost foarte bolnavă la Miercurea-Ciuc, fiindcă Miercurea-Ciuc are o apă cu mult fier și, pe baza ulcerului meu care era puternic și „înfloritor”, când am băut apă cu fier am făcut o gastrită teribilă... Slăbisem așa de tare. Încât eram cea

mai slabă de la Miercurea-Ciuc și nu puteam mânca și vărsam zi de zi.”¹⁹ De regulă bolile se tratau și nu prea se tratau, deseori, deținuții nu primeau decât 2-3 medicamente și numai cele bolnave de TBC beneficiu de un regim alimentar mai bun. Deținuții diagnosticați cu TBC aveau permisiune de a sta pe pat, pe când celelalte deținuții erau obligate douăsprezece ore să rămână doar pe o bancă; în cazul apropierei de paturi erau acuzate că ar fi luat loc pe pat și ar fi fost trimise la izolator, timp de 7 zile și hrănite numai cu apă.²⁰ A existat un episod, în care, paturile din infirmerie au fost scoase și bolnavii au dormit pe jos, deoarece, deținuții au fost surprinși dând drumul unor bucăți de pâine pe coșul sobei și care ajungeau la condamnații pe viață (numite și viețășe).²¹

Pentru toate faptele considerate abateri de regimul de detenție se aplicau diferite pedepse, dar, cea mai des folosită era „izolatorul”. Izolatorul reprezenta acea celulă de o singură persoană [(cunoscută popular și sub numele de carceră, insalubră, numai ciment și mobilată cu pat, de cele mai multe ori acest articol de mobilier lipsea, tineta și oferit un regim alimentar foarte sărac (se baza în mare măsură pe apă și prea puțin pe alimente) în care era închisă pentru o perioadă determinată un deținut care prin faptele sale constituia un pericol pentru siguranța penitenciarului și a celorlalți deținuți]. Elena Florea Arnăuțoiu a făcut 112 zile de izolator și afirmă că „gardian foarte rău la Miercurea-Ciuc era un bătrân șchiop, brunet, nu știu cum îl cheamă, regret din suflet, dar era o bestie de om. Eram în cătușe și lanțuri, deschidea ușa din 20 în 20 de minute și ne lua mâinile și le izbea de genunchii lui ca să ne doară mai rău.”²² Ana Neșe, o altă deținută a penitenciarului Miercurea-Ciuc, definea termenul de „Izolare” astfel: „după zile nu-ți dă de mâncare nimica, a treia zi puțină, și din șapte zile mănânci doar două zile. Cele mai grele pedepse erau lanțurile și cătușele- provocau niște dureri groaznice, mâinile se umflau, iar când scoteau cătușele le scoteau și cu puțină piele de pe mâini. Singura salvare era ca atunci când urcam în cătușe sau în lanțuri puse imediat dacă închidea gardianul ușa mă strecuram în spatele pedepsitei și-i trăgeam cătușele în jos.”²³

Lena Constante²⁴, inclusă în grupul Pătrășcanu, aflată în închisoarea din Miercurea-Ciuc a descris foarte bine viața din

penitenciar. În celulă fiecare deținută avea propria poveste cu privire la motivele arestării. Astfel, Crăciuna, o simplă țărăncă, era închisă pentru faptul că soțul acesteia a fost pe front și încadrat ca ordonanță la un colonel, acuzat de crime de război; colonelul a fost exonerat de orice vină și doar ordonanța a plătit [ciudat, faptul că, o simplă ordonanță putea comite crime de război cu sau fără știrea ofițerului în subordinea căruia se afla în mod direct]. Soțul a fugit în munți și Crăciuna a rămas în sat cu cei doi copii și i s-a pus interdicția de a avea un loc de muncă. O mamă trebuia să-și hrănească copiii, și de obicei, nopțile mai reușea să scape de ochiul vigilent al Miliției și să muncească pe la vecini. Într-o noapte, chemată de o vecină i-a dăruit acesteia niște lână și a primit în schimb o pâine și o bucată de brânză învechită într-o foaie de ziar. Emoționant a fost episodul sosirii acasă pe care-l redăm în totalitate: „Drumul era pustiu. S-a furișat în casă. Copiii dormeau. A scormonit după jarul ascuns sub spuză. A făcut focul și a pus oala cu apă la fiert. Băiețușul s-a trezit. La pâlparea flăcărilor a văzut pâinea și pachetul. A sărit din pat, s-a repezit și, rupând ba din brânză, a înfulecat pe nerăsuflăte. Când mama s-a apropiat de masă, i s-a părut că brânza freamătă. Pentru munca unei nopți primise un boț de brânză veche, colcăind de viermi.”²⁵

După 2 ani bărbatul s-a predat și la scurt timp și soția a fost arestată pentru ajutorul acordat fugarului. O altă poveste interesantă a avut în prim-plan pe „logodnicele parașutistului”. Două deținuții au ajuns să se îndrăgostească de aceeași persoană, un tânăr, spion francez de origine română, parașutat în România pentru îndeplinirea unor misiuni. Acești parașutiști erau ajutați de țărani ce le ofereau găzduire (în schimbul unor sume de bani sau din rațiuni politice). A existat un caz interesant într-un sat când o moașă (asistentă medicală) și soția unui farmacist s-au îndrăgostit de același tânăr seducător. Tânărul june a fost arestat și s-a ajuns și la cele două femei care au fost întemnițate. Logodnicele puteau la adăpostul grațiilor, să-și împărtășească amintirile și regretele. Nici un fel de gelozie nu le despărțea. Doar fuseseră la fel de înșelate amândouă.²⁶

Dintre deținuții politici cu „nume” care au fost găzduite de penitenciarul Miercurea-Ciuc, amintim:

- Florica Fărcașu, acuzată de transmiterea de informații secrete anglo-americanilor prin intermediul lui Horațiu Comănicu (fost comandant legionar, fugit din țară în 1947) și de faptul că a oferit adăpost soților Boilă (27)

- Cazul Orest Coslovschi: un grup de 21 persoane au fost acuzate că au furnizat informații Serviciului de spionaj englez, prin Consilierul Legației engleze, Gibson. Alături de principali acuzați, fostul deputat P.N.Ț – Orest Coslovschi, Petre Rășcanu, Gheorghe Ducu, Ernest Verzea au fost condamnate și 8 femei: Elena Rășcanu, soția lui Petre Rășcanu, Germaine Liciu, Emilia Hudiță, soția fruntașului P.N.Ț. Ion Hudiță și fiica acestora Ioana Berindei, Alexandra Dumitrescu, Antoaneta Verzea, Ecaterina Verzea și Virginia Popescu.²⁸ La închisoarea din Miercurea-Ciuc au ajuns Elena Rășcanu, Germaine Liciu și Alexandra Dumitrescu.²⁹

- surorile Arlette Coposu și France Marcovici³⁰ acuzate de legături cu legațiile străine au fost arestate pentru complicitate la crimă de „*înaltă trădare*”³¹

După 14 ani de închisoare, Arlette Coposu a revenit în sânul familiei și s-a angajat ca funcționară la Spitalul de traumatologie, cu toate că, starea de sănătate era precară. La noul loc de muncă starea de sănătate s-a deteriorat continuu, astfel că, la 27 decembrie 1966 a încetat din viață „*după o îndelungată și cruntă suferință suportată eroic*”.³²

O altă categorie de deținuți politic erau ce-le care se făceau vinovate de a avea rude fugite afară. Un exemplu, l-a constituit și cazul Nicola Cristina Arion.³³ Acuzată că „*a defăimat nivelul de trai din R.P.R. dând ca exemplu situația ei materială, întrucât are salariul mic și pentru a-și putea ajuta asigura existența zilnică este nevoită să ceară ajutor rudelor sale din străinătate*” a fost trimisă în judecată pentru „*crima de trădare de patrie*”.³⁴

Prin sentința nr.7/17 ianuarie 1959 a Tribunalului Militar al Regiunii a II-a Militară-Colegiul de fond, a fost condamnată la 7 ani temniță grea și la confiscarea totală a averii personale.³⁵ A început lungul drum al suferințelor prin închisorile Malmaison, Jilava și Miercurea-Ciuc, iar, gardienii și-au exercitat cu foarte mult zel atribuțiile de serviciu (nu de puține ori își depășeau competențele și comiteau numeroase abuzuri). Celebră printre personalul de pază era gardianca Kiss (închisoarea Miercurea-Ciuc), care, în mai 1962, raporta conducerii penitenciarului că

„*deținuta a fost găsită dormind în pat și nu are drept la pat și pentru acest fapt propun să fie pedepsită cu regim sever*”.³⁶ Ca urmare, deținuta a fost pedepsită „*cu 4 zile izolator pentru bătaie, cu 3 zile pentru încercare de legături cu deținuții din alte camere, cu 4 zile izolator pentru adormire în timpul programului, cu 5 zile izolator pentru certuri între deținuți, cu 3 zile izolator pentru adormire în timpul programului*”, în total, 22 zile de izolator.³⁷

Nicola Cristina Arion, la 19 decembrie 1963, a fost grațiată de restul pedepsei conform decretului nr. 767/1963 al Consiliului de Stat. La ieșirea din penitenciarul Miercurea-Ciuc, bolnavă de „*gastrită hiperacidă și hipertonie*”, s-a stabilit în București.³⁸

Un alt caz celebru în anii '50 l-a reprezentat cel al Constanței Magoș, răpită în 1951 la Berlin.³⁹ Plecată la Paris, în anul 1948, Constanța Magoș a intrat în contact cu fostul comandor Mihai Opran (șeful Serviciului de Informații al Militarilor Români din Exil) care avea legături cu Serviciile Secrete americane și a devenit „*agentă*” acestuia. Securitatea a încercat să o racoleze ca agentă (reținerea în Berlinul de Est la 27 august 1951), însă, a eșuat și a hotărât aducerea acesteia la București. Prin sentința nr. 555/18 mai 1955 a Tribunalului Militar București, a fost condamnată la 8 ani muncă silnică pentru tentativa de trădare de patrie; și-a executat pedeapsa în închisorile Jilava, Văcărești, Miercurea-Ciuc și Mislea. Informații despre comportamentul deținutei la penitenciarul Miercurea-Ciuc ne sunt oferite de un raport întocmit de personalul de pază al închisorii și care arăta că: „*deținuta, a dat dovadă de rea purtare fiind o elementă recalcitrantă, dovedind neîndreptare, fiind pedepsită cu regim sever în repetate rânduri*”⁴⁰ [acuzățiile se încadrează în tiparul celor folosite în acele vremuri la aproape toți deținuții politic, astfel, nu le putem lua în considerație ca informații veridice].

Pentru toate faptele reclamate, la expirarea pedepsei, i s-a fixat „*domiciliu obligatoriu*” în localitatea Rubla, regiunea Galați, considerată „*deosebit de periculoasă pentru securitatea statului*”; la 24 iunie 1964, prin Decizia M.A.I. nr. 6540 i s-au ridicat restricțiile domiciliare, stabilindu-se la București, unde și-a găsit soțul recăsătorit.⁴¹

Analizând regimul aspru al închisorilor politice românești, al coloniilor de muncă ori fixarea domiciliilor obligatorii impus de regimul comunist putem observa că din

totalul celor încarcerăți un număr important era dat de femei, indiferent de calitatea acestora de mame, soții, surori sau fiice.⁴² În infernurile comuniste, printre care și Miercurea-Ciuc, și-au găsit sfârșitul multe deținute politic din cauza bolilor și a violențelor; altele au rezistat și au văzut din nou lumina Soarelui, neîngrădită de vreo vergea, au lăsat în urmă întunericul celulelor și al izolatoarelor, igrasia, frigul, hârdaiele și personalul de pază extrem de dur, însă, foarte greu

au reușit să treacă peste traumele experiențelor trăite în acele locuri. Un singur lucru nu a reușit regimul politic și acela a fost distrugerea interiorului spiritual și intelectual al deținuților politici (în adâncurile fiecărui pușcăriaș politic a rămas, indiferent de atacurile concentrate a aparatului represiv, puțină credință și inteligență completată de adoptarea obiceiurilor de închisoare, astfel că, s-a reușit supraviețuirea fizică și intelectuală, într-un spațiu mic și rece).

Vasile Valentin

Note

1. RADU CIUCEANU, *Regimul penitenciar din România. 1940-1962*, INST, București, 2001, p. 18
2. ION BĂLAN, *Regimul concentraționar din România. 1945-1954*, Fundația Academia Civică, București, 2000, p. 79
3. Ibidem, p. 80-81
4. Ibidem
5. CRISTIAN TRONCOTĂ, *Istoria securității regimului comunist din România. 1948-1964*, I.N.S.T, București, 2003, p. 138
6. Ibidem, p. 139
7. Ibidem
8. RADU CIUCEANU, op.cit, p. 74
9. CRISTIAN TRONCOTĂ, op.cit, p. 141
10. Ibidem
11. Ibidem, p. 140
12. Arhiva de Istorie Orală a Centrului Internațional de Studii asupra Comunismului din cadrul Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței de la Sighet (A.I.O.C.I.S.C), relatare a Siminei Mezincescu
13. A.I.O.C.I.S.C, relatare a deținutei Aristina Săileanu
14. A.I.O.C.I.S.C, relatare a Siminei Mezincescu
15. Centrul de Istorie Orală a Radiodifuziunii Române (C.I.O.R.R), C. 1606, Inv. 3.283, doc. 2.087, p. 5; convorbire cu Maica Clara [Ecatarina Laszlo, măicuță la Institutul Sf. Maria, str. Pitar Moș (1929) și administrator la Nunțiatuara Apostolică București (1938-1950)], închisă la Miercurea-Ciuc în perioada 1957-1963
16. LENA CONSTANTE, *Evadare imposibilă*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1993, p. 26-27
17. A.I.O.C.I.S.C, convorbire cu Elena Florea Arnăuțoiu
18. C.I.O.R.R, C. 1606, Inv. 3.283, doc. 2.087, p.6
19. A.I.O.C.I.S.C, convorbire cu Simina Mezincescu
20. Ibidem, convorbire cu Aristina Săileanu
21. Ibidem
22. A.I.O.C.I.S.C, convorbire cu Elena Florea Arnăuțoiu
23. A.I.O.C.I.S.C, convorbire cu Ana Neșe (n. 1936, com. Santău, Satu Mare) arestată la 15 martie 1957
24. Născută la București, în anul 1909. A studiat pictura la București și a făcut parte din echipele etnografice organizate de Dimitrie Gusti, în care ia contact cu arta populară și leagă o strânsă prietenie cu folcloristul Harry Brauner. A avut expoziții personale la București și Ankara,

până la arestarea sa în 17 ianuarie 1950, intrase în cerul de prieteni ai lui Lucrețiu Pătrășcanu, prin intermediul soției acestuia Elena, cu care era colegă la Teatrul Țândărică. A fost condamnată la 12 ani de închisoare, pe care i-a executat în întregime. După eliberare, în 1963 s-a căsătorit cu Harry Brauner, vechiul său prieten. A fost reabilitată în 1968 și, cu prilejul audierii sale la Comitetul Central, i-a atacat dur pe anchetatorii Securității pentru mijloacele barbare folosite în anchetă (MARIAN OPREA, *Banalitatea răului*, ..., p. 336)

25. LENA CONSTANTE, op.cit, p. 47

26. Ibidem, p. 54

27. Născută la 22 martie 1909; a absolvit cursul școlii de gospodărie, specialitatea Artă decorativă, iar din anul 1940 s-a angajat funcționară la Centrul de Statistică din București. A fost păstrată în serviciu și după instaurarea regimului Dr. Petru Groza, având astfel posibilitatea să cunoască, prin intermediul datelor statistice, dramatismul situației economice a României după război. Fiind considerată o persoană de încredere, a fost implicată în activitatea mișcării de rezistență, cunoscând și adăpostind adeseori personalități politice care se ascundeau de Siguranță. În martie 1948 a fost arestată și inclusă într-unul din loturile organizațiilor subversive anticomuniste. După o anchetă care s-a prelungit 2 ani și 4 luni, Florica Fărcașu a fost condamnată la Tribunalul Militar București la 10 ani temniță grea pentru uneltire contra ordinii sociale, la 5 ani degradare civică și amendă corecțională. Prin aceeași sentință a mai fost condamnată la închisoare pe termene mai mici, pentru alte presupuse delictive economice. Recursul declarat a fost respins ca neîntemeiat, Florica Fărcașu urmând să execute pedeapsa în întregime. În anii următori a fost deținută la penitenciarele Jilava, Mislea și Miercurea-Ciuc. La 12 iulie 1956 a fost eliberată din penitenciarul Miercurea-Ciuc (*Analele Sighet 6, Anul 1948-Instituționalizarea comunismului*, Fundația Academia Civică, București, 1998, p. 360)

28. *Analele Sighet 7, Anii 1949-1953. Mecanismele terorii*, Fundația Academia Civică, București, 1999, p. 461; în continuarea se va cita Anii 1949-1953...

29. **Elena Rășcanu**, născută la 8 aprilie 1887 în Iași, căsătorită cu Petre Rășcanu, fost procuror general la Curtea de Conturi, aveau împreună un copil, Constantin. La 8 iulie 1950, toată familia i-a fost arestată deoarece a avut cunoștință de leagătura fratelui, Liciu Alexandru, cu

spionii Gibson și Harris. În executarea condamnării de zece ani, pentru „*complicitate la crimă de înaltă trădare*” a fost „*plimbată*” prin penitenciarele Jilava, Mislea, Miercurea-Ciuc, împreună cu cumnata sa, Germaine Liciu, considerată periculoasă regimului comunist, chiar dacă la arestare avea 63 ani. A suferit multe zile de izolator cu regim sever pentru că „*nu a fost gata la încolonare*” sau că „*a făcut schimb de alimente cu Liciu Germaine*” După executarea în întregime a condamnării, Elena Rășcanu a fost eliberată la 4 iulie 1960 din penitenciarul Miercurea-Ciuc (Anii 1949-1953..., p. 461);

Germaine Liciu, născută la 21 septembrie 1888 în Franța, în 1929 s-a căsătorit cu Liciu Alexandru. Arestată la 6 iulie 1950 deoarece cunoștea de legăturile soțului ei cu Legația engleză, a fost condamnată la 10 ani temniță grea și confiscarea averii pentru complicitate la „*crime de înaltă trădare*”. După 8 ani de închisoare, la 6 iunie 1958 a decedat în penitenciarul Miercurea-Ciuc, în urma refuzului autorităților de a-i acorda asistență medicală; cauzele morții: insuficiența circulatorie, cancer de ficat, icter mecanic (Anii 1949-1953..., p. 461, 463);

Alexandra Dumitrescu, născută la 24 octombrie 1911 în Slănic-Prahova, căsătorită cu Anton Dumitrescu, fost colonel cu care avea doi copii. La 6 iulie 1950 a fost arestată deoarece știa că soțul și tatăl său aveau legături cu Legația engleză. De asemenea, știa că soțul său plănuise să-l răpească pe Iuliu Maniu din penitenciarul Aiud, scriindu-i aceasta și fostului rege Mihai. Pentru complicitate la „*crimă de înaltă trădare*”, a fost condamnată la 15 ani muncă silnică și confiscarea averii. În anii următori a fost deținută în penitenciarele Jilava, Mislea, Miercurea-Ciuc. Întrunind condițiile prevăzute de decretul nr. 5/1963, la 18 ianuarie 1963 a fost eliberată din penitenciarul Miercurea-Ciuc. În foaia de caracterizare pentru eliberare, conducerea penitenciarului consemna că „*pe timpul deținerii a avut o comportare nesatisfăcătoare, fiind pedepsită de 11 ori cu peste 70 zile de regim sever*” pentru nerespectarea ordinii interioare (Anii 1949-1953..., p. 462)

30. **Arlette Coposu**, născută la 1 mai 1915 la Constanța; la 26 iulie 1941, l-a întâlnit pe viitorul ei soț cu ocazia vizitei lui Iuliu Maniu la Constanța, pentru ca în octombrie 1942, în plin război, să se căsătorească.

France Marcovici, născută la 2 septembrie 1917 la Odessa, cu ultimul domiciliu în București, str. Vasile Conta nr. 3-5, et. 1, ap. 30. La 5 iunie 1950 a fost arestată și prin sentința nr. 11/29 decembrie 1950 a fost condamnată la 25 ani muncă silnică și confiscarea averii pentru „*crime de înaltă trădare*”. A fost transferată din penitenciarul Jilava, la Mislea, apoi la Miercurea-Ciuc. Spicuiind filele de dosar de penitenciar se arată că a fost pedepsită cu 14 zile izolator pentru faptul că a „*a făcut gălăgie și a fost indisciplinată față de cadrele unității Miercurea-Ciuc*”. La 20 aprilie 1958, în urma unei intervenții chirurgicale, a decedat în Spitalul penitenciar Văcărești (Anii 1949-1953..., p. 465)

31. **Arlette Coposu** după repetate încercări de a-și

ajuta soțul aflat în penitenciar, a fost arestată și prin sentința nr. 201/6 februarie 1950, a fost condamnată la 20 ani muncă silnică și confiscarea totală a averii pentru complicitate la „*crimă de înaltă trădare*”. A peregrinat prin penitenciarele Malmaison, Jilava, Văcărești, Mislea și Miercurea-Ciuc. Arlette Coposu a fost grațiată prin decretul nr. 176/9 aprilie 1964.

32. Anii 1949-1953..., p.465

33. Născută la București, la 3 ianuarie 1897, într-o familie cu 4 copii. A fost asistent medical, iar la data arestării era pensionată. Până în 1948, când a divorțat, a fost căsătorită cu Gheorghe Moriatti, fost director la „Steaua Română”. Acesta a fugit în Franța, unde s-a recăsătorit cu Maria, sora Cristinei. Rămasă în țară, singură și fără bani, a acceptat ajutorul rudelor împrăștiate prin străinătate, iar, în perioada 1954-1958 a primit de la sora sa, Maria Moriatti, suma de 26.500 lei în diferite obiecte de îmbrăcăminte. Singurul frate rămas în țară, Mihai, era deținut, în colonia de muncă de la Canalul Dunăre – Marea Neagră, pentru activitate „*contrarevoluționară*” (*Analele Sighet 8, Anii 1954-1960. Fluxurile și refluxurile stalinismului*, Fundația Academia Civică, București, 2000, p. 351; în continuare se va cita Anii 1954-1960...)

34. Anii 1954-1960..., p. 353

35. Ibidem, p. 352

36. Ibidem

37. Ibidem, p. 353

38. Ibidem

39. **Constanța Magoș**, născută la 11 martie 1909 la Cubin, Iugoslavia. A absolvit liceul „Carmen Silva” din Timișoara (iulie 1928) și a urmat studii superioare la Facultatea de Litere din Paris și s-a reintors în România în toamna anului 1932 cunoscând la perfecție limbile engleză, franceză, germană, sârbă și maghiară. În 1933 s-a căsătorit cu inginerul silvic Dumitru Magoș și au locuit la Arad până în anul 1939 când tatăl ei le-a cumpărat un apartament în București. Soțul său, s-a născut în 1901, în com. Covăsiuț, jud. Arad. Între anii 1920-1924 a urmat cursurile facultății de Silvicultură din București. În 1941 era director la Societatea Comercială „Mundus” din Caransebeș. În această perioadă, în penitenciarul Caransebeș muncea ca deținut, la Atelierul de tâmplărie, al firmei „Mundus” și Teohari Georgescu, condamnat, pentru activitate comunistă. La 16 mai 1948, în urma unei audiențe la Teohari Georgescu, inginerul Magoș a obținut un pașaport pe numele soției sale, pentru ca aceasta să se deplaseze în Franța la tratament. După ce a ajuns în Franța, soția a refuzat să se întoarcă în România și la scurt cei doi soți, de comun acord, au divorțat. (Anii 1954-1960..., p.355)

40. Ibidem, p. 356

41. Ibidem; la Rubla, a fost urmărită permanent de Securitate acuzată de activități dușmănoase și chiar s-a propus prelungirea domiciliului obligatoriu

42. Ibidem, p. 357

Abstract

The penitentiary from Miercurea Ciuc in the 50's

The communist regime strengthened its position by application of a very hard prison treatment. There were many innocent people imprisoned, but there was a special category: the political prisoners. A special place had the women political prisoners.

They suffered enormously. The psychic terror, isolation, the physical violence, starvation and the lack-of-communication with their families showed us the real dimension of the tragedy lived by women political prisoners.

Morminte și opere comemorative de război din Miercurea-Ciuc

Inițial a existat un cimitir de dimensiuni reduse în Miercurea-Ciuc, cu o suprafață de 5.360 m², amenajat la 100 m de linia ferată, pe o coastă de deal. Batalionul 20 Pionieri a dezvelit, în interiorul necropolei, o cruce monumentală cu inscripția „*În cinstea eroilor*”¹. În total, au fost înhumați 420 de militari, de diverse naționalități (319 identificați și 103 neidentificați).

Primele detalii despre reamenajarea cimitirului datează din decembrie 1925, cu prilejul reorganizării cimitirului din Toplița română, când s-a propus ca militarii din nordul județului Ciuc să fie centralizați la Tulgheș² iar cei din sudul județului să fie concentrați la Miercurea-Ciuc³. La 22 aprilie 1926, Primăria din Miercurea-Ciuc a cedat 1.300 m² de teren Societății „Cultul Eroilor” „*în prelungirea actualului cimitir de onoare spre răsărit pentru centralizarea osemintelor celor 1.351 de eroi, care sunt înmormântați în diferite părți ale județului*”⁴. În baza Ordinului nr. 7.762/18 februarie 1927 al Ministerului Sănătății, Prefectura Ciuc a împrejmuit cimitirul eroilor cu un gard din lemn⁵.

Ulterior, problema reorganizării cimitirului militar internațional din Miercurea-Ciuc s-a dezbătut în august 1935, când colonelul Fotescu a discutat cu dl. Oțeta, prefectul județului Ciuc, acest aspect⁶. Activitatea de reamenajare a început abia în 1939, cu prilejul lucrărilor de modernizare efectuate de municipalitate la bulevardul de acces în necropolă⁷. Au fost exhumați militarii români, germani, unguri, italieni, cehi și polonezi, identificați în diverse comune de pe raza județului Ciuc⁸ și reînhumați în Cimitirul de la Miercurea-Ciuc.

Lucrările au costat în total 156.006 lei, constând, printre altele, în săparea și cărarea pământului, turnarea betonului și zidărie de piatră brută în moloane mari. Treptele au fost realizate din piatră de dimensiuni de 30x15 cm, fiind fixate prin mortar de ciment. Pavajul a fost realizat din plăci din piatră naturală de cca. 40x40 cm⁹. De asemenea, s-au realizat două sculpturi în relief, care reprezentau o cruce de război română și o cruce de război germană și s-a montat o placă comemorativă de 1,20 m x 1,25 m x 0,15 m¹⁰.

După reorganizare au mai fost aduși 709 militari de diverse naționalități¹¹ (380 identificați și 329 neidentificați), numărul total al celor înhumați fiind de 1.131 de soldați. Militarii au fost înhumați în opt parcele, alte două parcele fiind lăsate libere. Una dintre peluze a fost destinată publicului care ar fi dorit să participe la comemorările prilejuite de Ziua Eroilor. O alta, a fost împrejmuită de Societatea Cultul Eroilor, fiind destinată de Primărie ca Cimitir Militar pentru veteranii de război¹².

La Miercurea-Ciuc au fost înhumați și 63 de militari italieni (46 identificați și 17 neidentificați). Aceștia au fost exhumați, în perioada 16-28 iulie 1929, de căpitanul Vespasiani de la Legația Italiei din București și depuși în cimitirul eroilor italieni din București. Lucrările s-au efectuat cu dificultate din cauză că „*autoritățile nu ne-au pus [la dispoziție n.a.] oamenii de lucru la timp, iar pe de altă parte, oamenii refuzau a lucra, deoarece în Transilvania mortul nu se obișnuiește a se exhuma*”¹³.

În prezent, în spațiul fostului cimitir al eroilor din Miercurea-Ciuc au rămas intacte treptele și câteva însemne de căpătâi (unele culcate la pământ). Pe un bloc din ciment, de formă dreptunghiulară, s-a montat o placă din bronz cu inscripția: „*CĂLĂTORULE, OPREȘTE-TE ȘI AMINTEȘTE-ȚI CĂ AICI / ODIHNESC VITEJII EROI ROMÂNI CĂZUȚI ÎN PRIMUL RĂZBOI / MONDIAL PENTRU ÎNTREGIREA NAȚIONALĂ ȘI OSTAȘI DIN / ARMATELE STRĂINE*”.

În memoria militarilor români și străini au fost ridicate, pe raza orașului Miercurea-Ciuc, două monumente.

Monumentul ostașului român este amplasat în centrul orașului Miercurea-Ciuc. A fost realizat de sculptorul Marius Butunoiu, fiind dezvelit la 19 august 1974.

Opera arhitectonică, diferită de cele care s-au realizat în perioada interbelică, înfățișează un militar în poziție de atac, ieșind în evidență prin soldatul învingător¹⁴. Ansamblul arhitectonic are soclul în forma unui piedestal de forma unei prisme dreptunghiulare, din beton placat cu marmură albă, pe care se află statuia din bronz a unui

ostaș infanterist, înaltă de cca. 4 m.

Ostașul este echipat de luptă și ține deasupra capului, cu ambele mâini, o armă și un drapel de luptă. În spatele statuii se înalță un obelisc placat cu marmură albă.

Pe fațada principală a pedestalului este montată o placă de bronz pe care este inscripționat textul: „GLORIE ETERNĂ / OSTAȘILOR ROMÂNI / CARE ȘI-AU JERTFIT/ VIAȚA PENTRU / LIBERTATEA PATRIEI”.

Monumentul ostașilor sovietici din al doilea război mondial este o operă arhitectonică dezvelită în 1958. Este situată pe

strada Timișoara, lângă Școala nr. 1 „Petöfi Sandor”, într-un mic parc. Are forma unui obelisc hexagonal, înalt de 15 m. Din declarațiile unor cercetători de arhivă, monumentul a fost înălțat peste o criptă unde se află osemintele a peste 150 de militari sovietici.

La bază, pe plăci de marmură, s-a gravat, în limbile română, rusă, și maghiară, textul: „GLORIE ETERNĂ / OSTAȘILOR ARMA/ TEI SOVIETICE / CARE ȘI-AU DAT / VIAȚA ÎN LUPTA / PENTRU ELIBERA / REA OMENIRII/ DIN ROBIA FASCISTĂ / 1944”.

Note

1. Arhiva Oficiului Național pentru Cultul Eroilor (A.O.N.C.E.), fond Cultul Eroilor (C.E.), dosar362/[f.d.], f. 60.

2. Nu s-au realizat centralizări la Tulgheș. În 1940, după Dictatul de la Viena, în Tulgheș existau 87 morminte izolate de eroi la Bâta Rotundă (2), Bâta Botenilor (2), lângă Calea Blajului (6), la Piciorul Blajului, cota 1078 (1), în coasta Blajului (2), pârâul Ruptura la Blaj (10), Vârful Paltin (10), Prisăceni (18), Piciorul Silvaș (1), cimitirul de la bisericuța veche Maspotoc (15), Recea (15), Gura Șumuleului (5).

3. A.O.N.C.E., fond C.E., dosar 352/1921, f. 400 (f.v.).

4. Ibidem, f. 247, 396.

5. Ibidem, f. 398.

6. Ibidem, dosar 352/1921, f. 77. Pentru mai multe detalii, vezi Anexa 1.

7. Ibidem, dosar 352/1921, f. 83.

8. În apoierea Gării din Ghimeș, cimitirul romano-catolic din Ghimeș, comuna Bancu, comuna Cârța din cimitirul romano-catolic; comuna Armășeni; Sânsimion, Gheorghieni, Mihăileni, Lunca de Jos, Frumoasa; Sânghiorghiu

9. A.O.N.C.E., fond C.E., dosar 361/1939, f. 187, 189.

10. Ibidem, f. 187 v.

11. Români, austrieci, unguri, italieni, cehi, ruși, polonezi, bosniaci, ruteni, sârbi, germani, șvabi, armeni, sloveni, sași, croați, evrei.

12. A.O.N.C.E., fond C.E., dosar 361/1939, f. 59.

13. Ibidem, dosar 358/1926, f. 31.

14. ALINA IOANA ȘERBU, *Marius Butunoiu*, Ed. Meridiane, București, 1983, p. 27.

Anexa

Soc. Cultul Eroilor
No. 01744/31.VIII 35

Intrare
nr. 125
19 august 1935

Lt. col Foltescu Ștefan
către SOCIETATEA „CULTUL EROILOR”
Comitetul Central

În conformitate cu rezoluția domnului director general, din 8/8/1935 pusă pe referatul subsemnatului am onoarea a raporta că în ziua de 16 august a.c. m-am prezentat la M-rea Ciucului d-lui Oțeta - prefectul județului, expunându-i motivul venirii mele în acest oraș, adică reorganizarea cimitirului de la M-rea Ciucului, Gheorghieni și Ghilcoș.

D-sa mi-a răspuns că atât din partea d-salc cum și a prefecturii vom avea tot ajutorul posibil, ca, piatră gratuită și oricare alte mijloace, fie chiar bănești, punând fondul posibil la bugetul anului viitor.

În ziua de 17 august, împreună cu domnul comandant al garnizoanei și arhitectul societății dl. Arcașu, am văzut cimitirul eroilor M-rea Ciucului, care este situat în dosul cazărmilor, construit din două parcele și pe mai multe etaje ocupând un întins spațiu.

Acest cimitir trebuie completamente modificat.

Dl. colonel Rădulescu, comandantul garnizoanei, auzind proiectele noastre, pentru reorganizarea acestui cimitir într un cimitir model român, în fața piațetei ce se deschide în fața Prefecturii și a cazărmilor, care realizându-se ar deveni un adevărat monument.

Pentru reorganizarea acestui cimitir pe terenul propus și în urma intervenției noastre către Ministerul Apărării Naționale - Domeniile Militare - care n-ar avea nimic de obiectat, garnizoana se oferă a transporta gratuit piatra și lucrătorii din batalionul Pioneri-Ciuc, pentru lucrările necalificate.

Aici ar fi organizată o mai bună îngrijire, distanța mică de la oraș lângă cazarmă și în fața pieței ce se va organiza de prefectură.

(...)

DELEGATUL SOCIETĂȚII

Lt. colonel Fotescu

A.O.N.C.E., fond C.E., dosar 352/1921, f. 77 (f.v.).

Abstract

Tombs and Memorial War Monuments from Miercurea-Ciuc

The article brings data related to the international military cemetery and of the Romanian heroes fallen in the First World War, found in Miercurea-Ciuc. The presented facts concern as well the reorganization and the new arrangement of the cemetery, including information about the number and the ethnicity of the soldiers buried here.

Then, the article presents the two monuments raised in the memory of the Romanian and foreign soldiers, found in Miercurea-Ciuc: **The Monument of the Romanian Soldier**, found in the centre of the city, and **The Monument of the Soviet Soldiers**, fallen in the Second World War, found near the Orthodox Episcopal Cathedral.

Eroi ai Internelor, căzuți la datorie în județele Harghita și Covasna

1. Pace plătită cu sânge

La 1 Decembrie 1918 s-a născut, din sânge și foc, statul național și unitar, România. Tributul de sânge al populației majoritare – românii – a fost de peste un milion de suflete¹. Pentru recunoașterea hotărârii Adunării populare de la Alba Iulia a mai fost nevoie de alți doi ani de strădanii diplomatice, inclusiv de sacrificii umane. Abia la 4 iunie 1920, Tratatul de la Trianon consacră drepturile românilor asupra ținuturilor strămoșești – Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul – iar Tratatul de la Paris, din 28 octombrie 1920 – nerecunoscut de fosta Uniune Sovietică – hotăra unirea Basarabiei și Bucovinei cu România.

Ce a însemnat, în plan diplomatic și militar, decizia sovietelor de a refuza o realitate istorică – Basarabia a fost și va rămâne pământ românesc - dar mai ales în ce manieră a acceptat Ungaria „de bună voie” decizia Congresului de pace european privind constituirea României Mari, s-a văzut în timp.

Practic, războiul nu a încetat o clipă pentru România, nici în 1920, și nici mulți ani după această dată. „Terorismul etnic” a continuat să facă victime în rândul populației pașnice, majoritare. „În perioada dintre cele două războaie mondiale România nu a avut nici o zi de pace”².

Dacă ne referim strict la Transilvania, trebuie să consemnăm că primele atentate teroriste au coincis, practic, cu proclamarea Unirii. Astfel, la 5 decembrie 1918 un număr de 28 de săteni de origine etnică română, din localitatea Lăpușul Românesc, au fost masacrați de „teroriștii” unguri pentru singura lor vină de a aparține populației majoritare. Cu același prilej au fost răniți alți 90 români. Câteva luni mai târziu, la 15 aprilie 1919, alți 18 români, de această dată militari ai armatei române, sunt capturați și uciși în localitatea Beliș. Vom face apel la același izvor istoric³ pentru a rememora martiriul acelor eroi: „Unui soldat i s-au tăiat urechile și i s-a străpuns trupul cu baionetele. Altor doi soldați li s-au scos ochii și li s-au tăiat limbile, în sfârșit altora li s-au rupt fălcile și li s-au sfâșiat mâinile și picioarele. Alți doi militari români au picrit după ce li s-a spintecat stomacul și li

s-au scos intestinele pe gură. Unuia i s-a crăpat țeasta, iar creierii au fost puși în mâna mortului”. Culmea sacrilegiului a fost atinsă când victimele au fost expuse, în sfânta zi de Paști, și în următoarele patru zile, spre a fi văzute de populația românească, în scop de intimidare.

Din păcate, aceste fapte ce încalcă grosolan Convenția de la Geneva, din 6 iulie 1906 privind soarta răniților și a bolnavilor din zona de război, nu au intrat niciodată în atenția forurilor internaționale și nici nu au constituit obiectul vreunui denunț public privind o eventuală „*crimă de război*”. Astăzi, la mai bine de opt decenii de la aceste evenimente, singura mărturie rămâne Raportul Secției Militare Secrete, din 25 aprilie 1919, alcătuit pe baza declarației martorilor oculari. Depozițiile victimelor se pare că nu sunt suficiente. Poate că un semn divin ar mai putea să înmoaie inimile unor „*judcători imparțiali*” ai istoriei recente !

Documente oficiale – rapoarte, note informative – privind perioada analizată (1918-1919) consemnează peste 800 de atentate săvârșite în Transilvania de către separatiștii unguri. În același timp, „*Românii nu au comis acte de violență nici asupra persoanelor, nici asupra instituțiilor identitare maghiare. Nu a fost devastată nici o biserică, nu a avut loc nici o expulzare și nici acte de tortură. ...*”⁴.

2. Autoritățile române aplică legea

În contextul măsurilor dispuse de autoritățile române pentru consolidarea structurilor administrative ale statului în perioada 1918-1919, în Transilvania au fost luate importante decizii pentru anihilarea mișcărilor teroriste, contracararea spionajului economic și descurajarea acțiunilor antiromânești și de subminarea a siguranței naționale.

Astfel, la 12 decembrie 1918, prin Decret regal, Ștefan Cicio-Pop, membru marcant al Partidului Național și unul dintre artizanii Unirii este numit șef al Armatei și Siguranței Publice, având în subordine inclusiv Jandarmeria din localitățile rurale din Transilvania⁵.

Mai târziu, la 30 decembrie 1918, Consiliul Dirigent de la Sibiu a făcut un apel către

populația din Transilvania, indiferent de etnie, de a se înrola în Jandarmerie³. Prin urmare, până la data de 19 februarie 1919 s-au constituit subunități (legiuni) de jandarmi, la nivel de campanie, în principalele județe din țară. Numărul de subunități de jandarmi era, în 1919, de 18 având un efectiv de 130 ofițeri, 3000 trupă⁴. Cele mai importante companii (legiuni) erau la Cluj, Dej, Zalău și Bistrița-Năsăud⁴.

Acești reprezentanți ai puterii legal constituite au fost și victime constante ale „*terrorismului etnic*”. Astfel, la 2 februarie 1919, în localitatea Târnăveni, jud. Mureș, un grup de săteni „*etnici unguri*” au atacat doi jandarmi pentru vina de a împărți ordine de recrutare în Armata României. Au căzut la datorie subofițerii Vasile Stroe și Ioan Moldovan⁵.

Până la data de 23 martie 1929, când intră în vigoare Legea Jandarmeriei Rurale, act legislativ ce consemnează intrarea în atribuții a Jandarmeriei, cu misiunea precisă de a menține ordinea publică (art.2 din Legea citată) numărul atentatelor la adresa jandarmilor dislocați în Transilvania, ca și asupra populației civile românești, a rămas constant.

În scopul descurajării atentatelor, paralel cu structurile militare legal constituite, autoritățile locale au luat măsura constituirii unor formațiuni proprii de ordine publică și informații, purtând denumirea de Gărzi Naționale⁴.

Acestea, având efective diferite de la o localitate la alta, dar însumând la nivelul Transilvaniei, un total de aproximativ 50.000 oameni⁴, aveau misiunea, între altele, de a zădărnici încercările unor elemente teroriste izolate, dar deosebit de violente, de a submina proiectul consolidării statului național unitar. Despre Gărzile Naționale, istoricul Vasile Bobocescu scria: „*Înființarea acestora (G.N. – n.r.), ca organe de ordine menite să asigure ordinea și siguranța publică, au demonstrat capacitatea și inteligența conducătorilor mișcării de eliberare națională din Transilvania de a pune bazele unui aparat polițienesc modern, ale cărui organe de ordine și informație, cu caracter democratic, s-au bucurat de sprijinul maselor largi, românești*”.

Ca urmare a acestor măsuri de ordin administrativ și polițienesc, situația din Transilvania a fost ținută sub control în toată perioada interbelică, nu fără unele sacrificii ale populației românești, inclusiv din rândul personalului M.A.I. Din păcate, istoria s-a

repetat, odată cu Dictatul de la Viena, din septembrie 1940. În contextul istoric amintit, populația românească a fost supusă unui tratament „*extrem*”¹. Dacă despre masacrele de la Ip și Trăsnea s-a mai scris, vom aminti aici cazul din comuna Petrileanca, județul Cluj, care așteaptă încă să intre sub incidența legilor internaționale privind protecția populației civile pe timp de conflict militar.

Astfel, la 24 septembrie 1944, la podul de la Tușa, situat în comuna Petrileanca, județul Cluj, câțiva soldați etnici maghiari făcând parte din detașamentele hortyste în retragere, au masacrat 18 localnici de etnie română, majoritatea femei și copii. Iată depoziția unui martor ocular, Vasile Bucur, publicată în „Jurnalul de Cluj”, în 1994: „*De frica războiului mai mulți locuitori ne-am ascuns sub podul de la Tușa, în adăposturi de pământ. Eu eram mai măricel și aveam grijă de vite, dar aduceam și de mâncare pentru cei mici. I-am văzut pe cei trei ostași din armata ungară. Erau beți și făceau multă gălăgie. Prima a ieșit de sub pod o femeie cu un copil mic în brațe. Un soldat a împușcat-o pe la spate iar altul a înfipt baioneta în copil, după care i l-a smuls din brațe. Lângă pod era o groapă de obuz. Soldații au aruncat femeia cu copilul mort în groapă și le-au dat foc. Apoi au continuat să tragă în copiii care ieșeau speriați de sub pod. Au tras din plin. Care cum ieșea, cădea răpus. Apoi, după ce s-a îndepărtat linia frontului, sătenii au mers la pod și au adunat cadavrele. Au strâns tot ce au găsit și i-au înmormântat pe toți în vârful dealului*”.

În total, la Vintileanca au căzut victime 18 persoane, 5 adulți și 13 copii, toți cu vârste cuprinse între 3 și 10 ani(!).

Fără a urmări cu orice preț să formulăm o concluzie cu privire la natura violențelor etnice, vom consemna totuși că aceste cazuri, chiar izolate și justificate de unele circumstanțe specifice, vorbesc despre o atavică dorință de sânge, despre o anume violență pătrunsă în mentalul colectiv al populației maghiare, din care nu lipsește inclusiv actul de profanare a cadavrelor.

3. Revoluția își selectează victimele

Evenimentele din decembrie 1989 din județele Harghita și Covasna au prezentat unele particularități și „*inovații*” locale, cu totul speciale. Astfel, participanții, majoritar maghiari, la demonstrațiile publice contra regimului totalitar, declanșate în special după data de 22 decembrie ora 12.00, când, oficial,

dictatorul Nicolae Ceaușescu a părăsit puterea, au identificat, drept simboluri ale dictaturii, pe reprezentanții aparatului de miliție și ordine publică, care îndeplineau serviciul în aceste județe. Psihologii ar putea chiar interpreta acest sindrom. Fără a avea pretenția unei analize științifice, aș numi această reacție drept o refulare a delicventului de drept comun. Ca urmare, în ziua de 22 decembrie 1989 și următoarele, au fost devastate, numai în județele Harghita, un număr de 28 sedii ale miliției și un număr de 104 locuințe ale unor cadre de miliție, majoritatea români.

De menționat că frecvența și violența acestui gen de agresiuni fără precedent la nivel național⁶. Valoarea pagubelor suferite de unitățile M.A.I. din județele menționate a fost de aproximativ 9-9,5 milioane lei (la nivelul anului 1990, respectiv peste 900.000\$). Cu același prilej, au fost furate 468 arme de foc, de calibre diferite și 17.832 cartușe. Timp de mai multe zile, situația a scăpat cu totul de sub control. Cetățenii pașnici și bunurile lor au rămas efectiv la dispoziția infractorilor de drept comun⁶.

Cu greu, într-un interval de peste un an, situația a revenit la normal, nu fără unele incidente, care au influențat hotărâtor evenimentele postrevoluționare din județele Harghita și Covasna, dar și, parțial, din unele județe limitrofe.

Și în județul Covasna situația a fost tensionată din pricina presiunii mulțimii exercitată asupra organelor de miliție. Iată ce relatează colonelul(r) Gavril Ardeleanu, fost șef al Miliției Județene Covasna⁷: „În data de 22 decembrie în arestul Miliției mai erau doar 4 persoane, cercetate și acuzate de omor. Delegatul mulțimii credea că avem deținuți politici. Cineva le băgase în cap că avem în arest persoane reținute contra securității statului. Afară, mulțimea își exprima bucuria în diferite feluri...

În cele din urmă, mai mulți cetățeni au pătruns cu forța în clădirea Miliției și a fostei Securități, spărgând uși și geamuri. Au intrat și în incinta fostului Serviciu „T” (Tehnic) și cu bâte și răngi de fier, pe care le aveau dinainte pregătite au distrus toată tehnica, au furat documente și au spart mașinile de scris...

În stradă, mulțimea a incendiat autoturismele unor ofițeri din Inspectorat. În orașele Tg. Secuiesc și Baraolt mulțimea, alcătuită în principal din foști condamnați penal sau contravenționali, între carc mulți țigani reținuți

pentru deținere ilegală de aur și valută, au împresurat sediile Miliției și au încercat să intre cu forța...

La Tg. Secuiesc au fost sustrate 22 pis-toale, precum și documente secrete, tehnică operativă etc.”.

Așadar, Revoluția s-a dovedit pentru mulți ofițeri din structurile M.A.I., un prilej de răfuială din partea celor aflați dincolo de lege. În aceste condiții numai în județul Covasna au fost agresaji grav următorii :

- căpitanul Ion Banciu – lovit la față și la ochi;

- locotenentul-major Aurel Grama – bătut cu corpuri contondente;

- locotenentul Nicolae Ștefan – înțepat cu un cuțit în spate;

- locotenentul Costache Augustin – bătut și spitalizat cu politraumatism;

- plutonierul Eugen Rîpean – lovit și cu mâna fracturată;

- Eugen Roșoi – bătut, cu multiple contuzii craniene;

- plutonierul Ștefan Sasu – bătut și spitalizat cu coastele fracturate;

- plutonierul Arpad Ersezeny – bătut.

Cel mai grav caz de agresiune, cu urmări tragice, a fost acela al maiorului Aurel Agache, fost șef al formațiunii economice din Tg. Secuiesc. Acesta a fost surprins de un grup de persoane pe când părăsea sediul unității. S-a refugiat într-o farmacie, dar agresorii au amenințat că vor distruge localul dacă nu-l predau. Apoi, 4-5 persoane l-au scos din farmacie și l-au bătut până când a sosit o mașină a Salvării. Deși era grav rănit, același grup violent l-au tras afară din Salvare și au continuat să-l bată. Alți cetățeni au distrus stația de radio-emisie de pe mașina de Salvare, ca să nu se ceară ajutor. În cele din urmă, medicii de la Spitalul de obstetrică și ginecologie din localitate, veniți să-i acorde îngrijiri medicale, au fost și ei alungați și amenințați. După alte lovituri, ofițerul de miliție decedează. Agresorii însă nu se opresc aici. Profanează cadavrul punându-i un șobolan mort în gură, și o monedă pe ochi, în timp ce în celălalt înfig emblema de pe caschetă. În final, încearcă să incendieze cadavrul. În seara aceleiași zile, un grup de demonstranți, în timp ce mărșăluiau cu lumânări aprinse prin centrul orașului continuă să profaneze cadavrul scuipându-l și baljucorindu-l. Abia spre miezul nopții, câțiva cetățeni inimoși, ridică cadavrul din stradă și îl depun la morga din Tg. Secuiesc.

În același timp, la Baraolt sunt bătuți de către persoane neidentificate plutonierul Gheorghe Rujoi, plutonierul Vasile Lupșa și plutonierul Victor Pascaru. Alte cadre de miliție din comunele Catalina și Ojdula sunt agresate, iar locuințele le sunt devastate.

În județul Harghita, evenimentele din decembrie 1989 au oferit prilejul altor răfuieli sângeroase cu oamenii legii. Astfel, un total de 23 cadre au fost bătute, iar dintre aceștia 7 au decedat. Agresorii, cu totul întâmplător, sunt etnici maghiari. În spiritul obiectivității ar trebui totuși semnalat că o persoană care agrează un polițist este în primul rând un infractor, și în mod cu totul secundar, un cetățean de altă etnie. Singura vină a celor șapte victime din județul Harghita este că erau milițieni, iar pe parcursul anilor de serviciu au avut de-a face cu delicvenți de alte etnii.

Astăzi, la mai bine de 15 ani de la acele tragice evenimente, colegii lor, polițiștii harghiteni le-au ridicat un monument în incinta Inspectoratului județean de Poliție. Despre istoria acestui monument se pot spune multe, cum multe se pot spune și despre modul cum au murit acești martiri.

Iată, pe scurt, câteva destine frânte de timpuriu:

- plutonierul Liviu-Teofil Cheuchășan, fost șef al postului de miliție din comuna Dealu; a fost bătut, ucis și abandonat în stradă, după care atât postul de miliție cât și locuința subofițerului au fost incendiate. Agresorii sunt cetățeni din aceeași comună: Naghy Istvan (45 ani la data comiterii faptei), Ambrus Pavel (35 ani), Vass Kiss Elod (19 ani) și Naghy Imre (19 ani). Au fost judecați, fiind apărați în instanță de un membru marcant al UDMR, reprezentant al României la organisme europene, condamnați și grațiați de fostul președinte Emil Constantinescu;

- plutonierul Emerich Ferencz, milițian în Cristuru Secuiesc, a fost bătut, târât în stradă, i s-a secționat gâtul, iar când a cerut apă i s-a dat să bea urină. Ucigașii lui Emerich Ferencz sunt și ei în libertate. Ei sunt cetățenii noștri: Balint Mihaly (32 ani),

Henedik Șandor (32 ani), Gabor Samuilă (43 ani) și Gido Gavril (40 ani);

- sergentul-major Gabi Dănilă – a fost ajutor de șef de post în comuna Zetea. La Revoluție, persoane din localitate au pătruns cu forța în locuința fostului milițian, l-au bătut și l-au împușcat cu pistolul din dotare. Asasinii, cetățenii de etnie maghiară: Ilieș Istvan (24 ani), Boldiszar Ferenc (32 ani) și Kursco Lazlo (32 ani) nu au ținut seama că victima are un copil minor, iar soția este etnic maghiară (!);

- subofițerul în rezervă Gavril Szekely, fost cadru la Miliția din Tg. Secuiesc venise la unitate spre a-și ajuta colegii. Când a intervenit pentru a elibera un milițian, a fost ucis. Asasinii nu au fost niciodată descoperiți.

În județul Harghita sunt semnalate și alte cazuri de polițiști căzuți la datorie. Dintr-un studiu documentar⁸ realizat de colegul Mircea Costruț, polițist harghitean, reținem următoarele cazuri :

- plutonier-major Maghyari Carol, înjunghiat mișelește la 23 mai 1974, pe timpul executării unei misiuni în orașul Gheorghieni ;

- sublocotenentul (p.m.) Marian Căprioară – ucis de doi „rătăciți”, în satul Ocna de Sus, în luna mai 1993 ;

- plutonierul(r) Ioan Botaș, fost „sectorist” în orașul Odorheiu Secuiesc, ucis la 8 aprilie 1996, de un grup de indivizi, pe simplul motiv că le-a cerut să păstreze ordinea publică.

În cinstea acestor eroi a fost înălțat un monument care *„consfințește recunoașterea celei mai înalte jertfe dăruite curgerii vieții pașnice, de către cei șapte polițiști care, în grelele momente încărcate de ura nelegiurii au ales moartea în loc să semene ei înșiși moarte”*⁸.

Ce se mai poate adăuga? Poate doar regretul că la Muzeul Carpaților Răsăriteni din Sf. Gheorghe nu există și o sală dedicată jertfei cadrelor M.A.I. – să nu uităm că, pentru liniștea noastră și siguranța copiilor noștri, nu trebuie niciodată să trecem indiferenți pe lângă această gravă lecție de istorie, fiindcă oricând se poate repeta.

Nencescu Marian

Bibliografie

1. GĂRZ, FLORIAN, colonel(r), *Antichrist în război*, Editura Obiectiv, Craiova, 2006, 188 p.
2. LĂCĂTUȘU, IOAN, dr., *Tendențe de enclavizare a unui spațiu românesc – județele Harghita și Covasna*, București, Editura România pur și simplu, 314 p.
3. ANDREESCU, ANGHEL, gl.div., dr., și colectiv, *Istoria Jandarmeriei Române*, Editura M.A.I., 2000, 212 p.
4. BOBOCESCU, VASILE, prof. col(r), *Istoria Poliției Române*, București, Editura M.A.I., 2000, 358 p.
5. GHEORGHE, CONSTANTIN, *Am fost acolo unde trebuia să fim*, Editura M.A.I., 2005, 168 p.
6. PITULESCU, ION, general de divizie, coordonator, și colectiv, *Șase zile care au zguduit România. Ministerul de Interne în decembrie 1989, Vol. I – Pledoarie pentru istorie*, București, Tipografia Lucaefărul, 1995, 225 p.
7. PITULESCU, ION, general de divizie, și colectiv, *Anul Nou se naște în sânge. Vol. II – Pledoarie pentru istorie*, București, Editura Universal Pan, 1998, 443 p.
8. COSTRUȚ, MIRCEA NICOLAE, comisar-șef, *Glorie eternă eroilor Poliției Române* [documentar], Miercurea-Ciuc, S.C. Exodus, 2004, 12 p.

Abstract

Heroes of the Ministry of Internal Affairs, fallen on duty in Harghita and Covasna Counties

The events of December 1989 that took place in Harghita and Covasna counties showed some very particular local characteristics and "innovations". Thus, being mostly of Hungarian ethnicity, the participants in the public demonstrations against the totalitarian regime, which were unleashed mostly after the 22nd of December, at 12 o'clock, just after the dictator Nicolae Ceaușescu gave up the power officially, identified the representatives of the militia and public order as being symbols of the dictatorship in these counties. The psychologists could explain this syndrome. Without having any pretensions to make a scientific analysis I would call this reaction a repression of the common law offender. As a result, on the 22nd of December 1989 and the days following, 28 headquarters of the militia and 104 homes of cadres, mostly Romanian ones, were devastated.

It is to be mentioned that the frequency and the violence of this type of aggressions was unprecedented at a national level. The value of the damages suffered by the Ministry of Internal Affairs (MIA) in the mentioned counties was of approximately 9 – 9,5 million lei's (in 1990 this meant more than 900.000 \$). At the same time 468 weapons, of different calibres, and 17.832 cartridges were stolen. For a number of days the situation was all out of control. The peaceful citizens and their goods were really in the hands of the common law offenders.

Thus, the Revolution proved to be a good occasion for the outlaws to settle their accounts with many officers of the MIA. In Covasna and Harghita counties 7 policemen were killed under dramatic circumstances, and we mention: Major Aurel Agache, former chief of the economic formation, First sergeant Liviu-Teofil Cheuchేశan, former chief of the militia in Dealu commune, First sergeant Emerich Ferencz, militia in Cristurul Secuiesc, Senior sergeant Gabi Dănilă, chief assistant in Zetea commune.

In honour for these heroes a monument was built, that „consecrates the recognition of the greatest sacrifice given to peaceful living, by the seven policemen, whom, faced with harsh moments of unlawful hatred, chose to die rather than cause death“.

O creionare a monografiei orașului Tg. Secuiesc aflată la D.J.A.N. Galați

Ion Lefterescu, autorul monografiei orașului Tg. Secuiesc a văzut lumina zilei la 29 martie 1911 în comuna Corod din fostul județ Tecuci (actualmente Galați).

Fiul lui Lefter Lefterescu și al Nastasiei Tașcă a urmat cursurile primare la școala din comuna natală. După școala primară a frecventat patru clase la Liceul "Dimitrie A. Sturdza" din Tecuci și ulterior 2 ani la Conservatorul Belle Arte din București.

Adevăratul său talent căruia trebuia să i se consacre a fost pictura, dar destinul l-a determinat să îmbrățișeze o altă carieră, și anume cea de funcționar meteorolog la Institutul de meteorologie.

Cu această ocupație a perindat multe zone ale țării, enumerând astfel: București, Tecuci, Vaslui, Tg. Secuiesc, Caransebeș, Râmnicu Vâlcea. În acest din urmă oraș s-a stabilit spre sfârșitul vieții, s-a pensionat în anul 1973 și a decedat doi ani mai târziu.

A fost căsătorit de 2 ori și nu a lăsat urmași. Prietenul său drag, învățătorul Costache Pintilie, avea să redea în prefața monografiei comunei Corod, întocmită de același Ion Lefterescu, câteva gânduri pe care cu șase luni înainte de a părăsi această lume, I. Lefterescu, într-un moment de maximă sinceritate a mărturisit: "*Măi Costache, dacă eu nu pot lăsa niciun urmaș, cel puțin atât să las și eu după moartea mea: monografia satului Corod*"¹, locul natal pe care l-a iubit nespuse de mult.

În ceea ce privește creionarea monografiei orașului Tg. Secuiesc, această preocupare s-a conturat în perioada cât a funcționat ca meteorolog la Tg. Secuiesc. Monografia furnizează date privind :

1. "*istoricul asupra înființării, dezvoltării și administrației până în zilele mai recente*";
2. "*instituția, administrația și armata*";
3. "*emblema orașului*";
4. "*trecerea orașului Tg. Secuiesc la statul român*";
5. "*populația orașului*";
6. "*ocupația locuitorilor*";
7. "*istoria așezămintelor publice*";
8. "*învățământul primar și secundar*";
9. "*asociații culturale*";
10. "*personalul medical sanitar auxiliar și*

instituțiile sanitare și de ocrotire";

11. "*salubritatea publică*".

În creionarea monografiei voi încerca să prezint, din materialul adunat de Ion Lefterescu, câteva informații ce au ca obiect viața culturală și socială a orașului, mai bine spus cum era organizat învățământul, unitățile care au funcționat și asociațiile culturale, mai concret "ASTRA". Referitor la învățământ, se fac cunoscute școlile care au funcționat și un mic istoric al acestora.

Despre școala primară de stat se aduce la cunoștință că a fost deschisă la 17.08.1897, primul președinte al comitetului școlar fiind preotul reformat de atunci, Kóvacs Ștefan, iar primul director școlar, Ion Székely. În vederea construirii unei școli primare, primăria cumpără mai multe terenuri intravilane cu o suprafață de 1 ha 87 ari, proprietatea lui Ion Cserey (fondatorul Muzeului Secuiesc din Sf. Gheorghe), prețul fiind de 41.000 florini. Primarul orașului la vremea respectivă era Bartok Carol iar delegatul ministerului Csanky Victor, revizor contabil.

Școala avea o capacitate de 600 elevi în anul 1897/1898, un etaj, fațada cu o lungime de 63 m., iar aripile 32 m. lungime, 12 săli, birou și locuință pentru director și servitor. În anul 1903, sub conducerea primarului dr. Török Andrei, au fost plantați castanii, brazii, frasinii în curte și pomi fructiferi în grădina școlii.

În această școală au fost înscriși în anul 1906/1907 un număr de 480 elevi (218 băieți și 262 fete), din care 137 erau reformați, 120 romano-catolici, 4 israeliți, 1 ortodox.

În intervalul 1 septembrie 1936-31 iunie 1938, acest edificiu a fost ocupat de școala normală de fete "Regina Maria" (pe strada Ady Endre, colț cu I. Molotov).

Primul învățător român, numit director după Unire, a fost Ioan Dima, din județul Trei Scaune, care prin cultura sa vastă nu numai că "*a făcut să răsune văzduhul de graiul nostru dulce românesc redeșteptând sufletele amorțite ale multor români pierduți*"², dar a contribuit la conturarea și bazele unei vieți sociale și culturale românești în zonă, "*cu conștiințe românești veștejite de veacuri întregi*"³.

O altă instituție de învățământ despre care se regăsesc informații în monografie este cea reprezentată de Școala primară și gimnazială confesională romano-catolică.

Se face cunoscut în monografie că această școală inițial a fost înființată în comuna Estelnic, în jurul anului 1680, iar din 1696 începe să funcționeze la Tg. Secuiesc la insistența preotului Nagy Moise și a cererii bisericii catolice. Începând cu anul 1698, această școală va intra sub autoritatea călugărilor minoriți și își desfășoară cursurile până la Revoluția din 1848, acestea fiind reluate după anul 1862⁴.

După reluarea cursurilor (în 1862), școala a funcționat astfel :

- 1862-1866 - o singură clasă cu un profesor
- 1866-1902 - 4 clase gimnaziale
- 1902-1931 - timp de 29 de ani - 8 clase de liceu
- 1931-1934 - 4 clase gimnaziale, iar în locul claselor V-VIII a funcționat, în incinta clădirii, Școala normală romano-catolică din Miercurea Ciuc.

Începând cu anul 1934 și până la momentul finalizării monografiei (1959), școala funcționează cu 4 clase gimnaziale. Excepționând orele de desen și muzică, celelalte materii erau predate de preoți din Ordinul minoriților. Începând cu anul 1899, alături de preoți sunt angajați și profesori laici.

Este prezentată în monografie și o statistică cu privire la numărul de elevi:

- anul 1746 - 6 clase cu 173 elevi
- anul 1800 - 6 clase cu 71 elevi
- anul 1848 - 6 clase cu 64 elevi⁵.

Alături de gimnaziu, a mai funcționat pe lângă biserică Școala primară confesională romano-catolică, susținută de credincioși și veniturile bisericii. Este redată și pentru aceasta o statistică: 1746 - 114 elevi; 1800 - 59 elevi; 1848 - 29 elevi.

În ce privește școala primară confesională reformată, după însemnări, prima de acest gen s-ar fi construit în anul 1780, lângă biserică și s-a numit *Particula*, edificiul a fost demolat în anul 1894 și aceasta s-a transformat în Școală comunală.

După construirea școlii primare de stat, toți elevii reformați sunt transferați la școala comunală apoi la cea de stat în 1899. La sfârșitul lui 1918, școala reformată se redeschide și se instalează în locuința cantorului bisericesc. În 1959 e condusă de directorul Mihail Soos, are un număr de 43 de elevi în 4 clase⁶.

Informații se fac cunoscute în paginile monografiei și cu privire la Gimnaziul Mixt de Stat, care a luat ființă prin unirea celor două gimnazii (de fete și băieți) funcționând până în 1932 separat. Gimnaziul de băieți a funcționat în edificiul construit înainte de 1848 și care a avut drept scop găzduirea ofițerilor din garnizoana Tg. Secuiesc. A luat naștere ca o necesitate a dezvoltării industriei locale și a avut inițial în componență o secție industrială pentru instruirea ucenicilor.

Prima clasă a funcționat cu 28 de elevi, în 1873 - 14 elevi, se învăța împletitul coșurilor, iar în 1876, neobținându-se rezultatele dorite a fost desființat și a fost deschis un atelier pentru cioplit în lemn, având drept specialist pe sculptorul Manthe Ioan adus din Württemberg⁷. Acest atelier funcționează 3 ani, motivul desființării fiind lipsa elevilor.

Despre Gimnaziul de fete, se menționează că au fost puse bazele acestuia în 1899 de către Reuniunea femeilor, și inițial a purtat denumirea de "Școala civilă de fete". Școala a funcționat în edificiul Școlii primare de stat. În 1959, gimnaziul mixt se afla sub conducerea lui Iakob Ștefan, dispunea de 13 profesori, cu un număr de 128 elevi și 44 eleve, dintre care 50% din efectivul elevilor erau români din localitate și din alte părți. Sunt amintiți doi profesori care au desfășurat o activitate didactică deosebită, respectiv profesorii Magda și Ionel Olteanu.

În monografie se mai regăsesc date cu privire la Școala normală de fete "Regina Maria", Gimnaziul Industrial de Stat (de fete), Școala de ucenici și Școala agricolă confesională romano-catolică⁸.

În cadrul vieții culturale, alături de învățământ, un rol important l-au avut și asociațiile culturale.

Se vorbește în monografie despre "Astra"⁹. A luat ființă în 1926, sub președinția colonelului pensionar Victor Basarabescu, în edificiul poștei, având drept scop promovarea culturii românești.

Prima conferință a Asociației se desfășoară la Cernatul de Jos și e susținută de col. Basarabescu și prim notarul Cosma Romulus "arătând rostul acestei Asociații în ținuturile cu atâția români maghiarizați"¹⁰.

În cadrul "Astrei", funcționarii români formează cor mixt prin participare la slujbele bisericii și la șezătorile culturale.

Personalitățile locale, printre care sunt menționate numele medicului Valeriu Bidu, a avocatului Corneliu Nastasi, prof. Ionel și

Magda Olteanu, căpitan pensionar M. Georgescu, ing. Agronom Brumă, au participat la conferințe prezentând subiecte cu teme de religie, educație, cultură, medicină.

Ion Lefterescu a fost un adevărat patriot, fapt ce reiese din scrierile sale și pregnant în timpul cât a funcționat la punctul meteorologic din Tg. Secuiesc.

În colecția de manuscrise sunt descrise evenimentele din timpul Revoluției de la

1848¹¹, raporturile românilor din secuime cu Țările Române¹², cuvinte de origine română culese din dialectul secuilor, cu echivalentul literar în limba maghiară¹³, Protocolul protopresbiteriatului român gr.or. a Oituzului în perioada 1921-1959¹⁴, istoria Parohiei Covasna¹⁵.

Gabriela Vulpe

Note

1. DJAN Galați, *Colecția de manuscrise*, u.a. 9/1921-1959, f. 2

2. Ibidem, f. 62

3. Ibidem.

4. Ibidem.

5. Ibidem, verso

6. Ibidem, f. 63

7. Ibidem.

8. Ibidem, verso

9. Ibidem.

10. Ibidem.

11. Idem, u.a. 15/1957, f. 30

12. Idem, u.a. 16/1958, f. 1-49

13. Idem, u.a. 14/1957, f. 1-22

14. Idem, u.a. 9, f. 85

15. Idem, u.a. 13/1794-1949, f. 27

Abstract

An outline of the monograph of Târgu Secuiesc found at the County Direction of the National Archives from Galați

Ioan Lefterescu (1911-1975) is the author of a monograph of Târgu Secuiesc city, from Covasna County, a manuscript that can be found at the County Direction of the National Archives from Galați. This study presents the structure of this monograph, mentioning especially the aspects regarding the historic of the schools, cultural institutions and associations. Since it presents the documentary sources the history of Târgu Secuiesc may be completed, by those who are interested in it, with the information presented here.

Repere istorice, geografice și demografice ale zonei Toplița

Zona Toplița se situează la confluența și interferența cu zonele secuimii, Neamțului, Gurghiului și Bistriței și cuprinde localitățile din partea Mureșului Superior din amonte în aval: Subcetate, Sărmaș, Gălăuțaș, Toplița; defileul Mureșului dintre Toplița și Deda: Stânceni, Lunca Bradului la care se mai adaugă și subzona: Bilbor, Corbu, Tulgheș.

Situată în nordul Depresiunii Giurgeu din Carpații Răsăriteni, pe cursul superior al Mureșului, Toplița este așezată la poalele Munților Călimani, Giurgeu și Gurghiu, la confluența pârâului Valea Topliței cu râul Mureș. Toplița este străbătută de Drumul Național 15 și Drumul Național 12; traseele feroviare și rutiere fac legătura sud-estului Transilvaniei cu zona Moldovei.

Zona Toplița cuprinde o configurație de relief diversă de la luncă, poiană, deal, plai, la cea întâlnită în zona pășunilor alpine din munți, fără să mai vorbim de flora (tisa, pinul, jneapănul-monumente ale naturii, păduri de conifere) și fauna (lupul, ursul carpatin, cerbul carpatin) specifică acestei regiuni, la care se adaugă o rețea hidrografică bogată și diversă.

Munții Căliman¹ domină la nord-est de defileul Mureșului Toplița-Deda. Activitatea vulcanică recentă a acestei zone este confirmată de fenomenele post-vulcanice, de prezența în Toplița a peste 100 de izvoare termale, cu o temperatură a apei la suprafață de 27-30 de grade.

Analiza evoluției preistorice a zonei Toplița, cu primele urme de locuire, poate începe cu paleoliticul (un răzuitor din calcar, tipic pentru musterianul transilvan² a fost descoperit la Toplița), neoliticul (o secure de aramă, de tip Baniabic³, descoperită tot la Toplița) și poate continua cu antichitatea, când aici trăiau dacii liberi și carpicii, Ptolemeu indicând în acest ținut prezența cetății Sangidava⁴. Celateca Sangidava era prima la intrarea și ieșirea din

defileul Deda-Toplița, de aici se continua drumul în două direcții traversându-se întreaga Țară a Giurgeului până în depresiunea Ciucului și de acolo spre Moldova de Mijloc⁵.

După cucerirea romană, această zonă a intrat în legături cu coloniștii romani prin intermediul păstorilor de la stânele montane de vârat; mai târziu daco-romanii din Valea Gurghiului păstrau legături cu dacii liberi și carpicii de pe versantul estic al lanțului montan din jurul Topliței. Timp de câțiva ani de la moartea lui Decebal, Sangidava rămâne un centru de rezistență în fața romanilor dacă ne gândim și la faptul că mitul nașterii poporului român întruchipat în legenda „Traian și Dochia” s-a născut între masivul Călimanului și al Ceahlăului.

După retragerea stăpânirii romane din Dacia, viața populației autohtone de pe teritoriul zonei Toplița și-a urmat cursul normal. Se înregistrează progrese în dezvoltarea și întărirea obștii sătești, care aici asigură, prin formele de relief, tot ce era necesar pentru păstorit, agricultură, construcții, material lemnos. Păstoritul rămâne totuși, forma de bază a vieții economice, mai ales într-o perioadă când primele populații migratoare ocolesc zonele de munte și intramontane⁶.

Un nou capitol de istorie se deschide pe Mureșul de Sus care va culmina în secolele IX-XIII cu Voievodatul din Țara Giurgeului.

Printre mărturiile care atestă vechimea Topliței se află și toponimul, de origine slavă, *toplița* desemnând locul de unde izvorăște un suvoi de apă caldă, toponim care s-a păstrat până astăzi, ca de altfel și izvoarele mezotermale de pe teritoriul Topliței.

În toată perioada Evului Mediu, românii au viețuit pe aceste locuri, ei constituind cea mai veche populație majoritară. Alături de români s-au așezat de-a lungul timpului și alte etnii, dintre care cele mai importante erau ale maghiarilor și secuilor. Toplița cu

împrejurimile ei aparținea de Scaunul Secuiesc Ciuc (Gheorghieni), fiind numită Toplița Giurgeului. Mai apoi a aparținut de comitatul Turda. În anul 1453, domeniul cetății Gurghiu era format din 26 de așezări omenești alcătuind unul din scaunele importante de pe versantul vestic al Carpaților Orientali și avea strânse legături cu zona Toplița. Importanța unor așezări precum Toplița, Tulgheș, Bilbor, situate la confluența drumurilor care fac legătura între Transilvania și Moldova, va crește în perioada în care majoritatea acestora sunt cunoscute ca localități-târg. Se pare că Toplița cu împrejurimile ei se bucura de o largă autonomie administrativă, juridică și militară. Această libertate trebuia însă compensată prin obligații asumate în slujba statului feudal.

Prin hotărârea Dietei Transilvaniei de după 1562, multe familii țărănești au fost forțate să treacă la starea de iobăgie. Toplița devine, în 17 iunie 1626, obiectul articolului 15 din Hotărârea Dietei Transilvaniei, care, la cererea lui Gabriel Bethlen, fixează anumite măsuri de protecție, dar și obligații pentru această localitate: *"Satul cu numele Toplicza va fi cruțat iar poteca spre Moldova se va tăia"*, sătenii trebuind să asculte de comitele secuilor, de juzi, care au datoria de a se îngriji de săteni spre a nu li se fura avutul de hoți și răufăcători⁷.

Cunoscuta răscoală condusă de Horea, Cloșca și Crișan (1784-1785) a dus la frământări ce au cuprins Toplița, Bilbor și Tulgheș, dovadă stând hotărârile autorităților privind predarea armelor, puștilor de către țărani.

În ciuda contradicțiilor sociale, dezvoltarea generală a zonei Toplița din secolele următoare a înregistrat un adevărat progres, inițial practicându-se mai ales păstoritul, creșterea animalelor, vânătoarea și pescuitul.

Legăturile Topliței cu Transilvania și Moldova, în Evul Mediu, au fost multiple: *"...sub forma unui comcrț popular făcut de țărani, care, ocolind de multe ori vama, ajungeau la Toplița, Reghin..."*⁸ dar și spirituale, menținute prin graiul viu al localnicilor prin obiceiurile de botez, de nuntă, de înmor-

mântare, cântece bătrânești, în port și dansurile populare, dar nu fără să poarte nota distinctă, specifică Topliței, cum obișnuiesc să spună purtătorii de folclor chestionați în acest sens.

A existat drumul comercial numit chiar *drumul oilor*, care trecea prin Târgu Mureș, Reghin, Deda, Toplița, Borsec și Tulgheș, iar de aici spre iarmarocacele din Moldova. Pe această cale de comunicație existau din loc în loc târguri unde se vindea brânza, lâna, slănină și vite. Încă din vechime, pasul Tulgheș reprezenta unul din punctele de numărare a oilor și de vamă. Tot prin Toplița trecea drumul comercial spre Bistrița unde locuitorii din zona Toplița vindeau la un moment dat animale, localnicilor Bistriței.

Locuitorii Topliței au participat la marile evenimente istorice ale neamului, implicându-se în cadrul Revoluției de la 1848-1849, alături de cei din satele vecine: Stânceni, Subcetate, Sărmaș, susținând războiul pentru dobândirea independenței României în 1877-1878.

Războiul de reîntregire a neamului din 1916-1918 a lăsat urme și pe aceste locuri, mărturie fiind Monumentul-mausoleu de la Gura-Secului Toplița, unde își au odihna 771 de eroi care au căzut în luptele pentru eliberarea Ardealului, în august 1916.

Locuitorii zonei au participat direct la evenimentele premergătoare Unirii de la 1 Decembrie 1918, apoi prin delegați la Alba Iulia, unde s-a pecetluit Unirea, un toplițean, Miron Cristea (primul Patriarh al României și membru în Consiliul de Regență) a făcut parte și din delegația care a dus Actul Unirii la București. Alături de Miron Cristea a participat și Dumitru Antal, student la Budapesta, stareț al mănăstirii „Sf. Ilie” din Toplița (1952-1971) cu numele de Emilian Antal (ulterior, episcop de Argeș).

Alături de ceilalți transilvăneni, și locuitorii acestor meleaguri au trăit evenimentele celui de-al doilea război mondial, cu consecințele lui și schimbările social-politice și economice ulterioare anului 1944.

După evenimentele din decembrie 1989 și

zona Toplița a înregistrat schimbările de structură politică, economică și socială, traversând etapele procesului de tranziție înspre o economie de piață bazată pe principiul liberei concurențe, spre o democratizare reală în toate domeniile.

Din punct de vedere istoric, localitățile din zona abordată sunt așezări străvechi, multe din ele fiind atestate în documente⁹, încă din secolul XVII.

Tabelul 1

Nr.	Localitatea	Anul
1.	Toplița	1626
2.	Gălăuțaș	1816
3.	Sărmaș	1785
4.	Subcetate	1720
5.	Bilbor	1785
6.	Corbu	1770
7.	Tulgheș	1839
8.	Stânceni	1824
9.	Lunca Bradului	1854

Toplița era, în anul 1785, conform descripției urbariale, un sat de iobași având 227 de gospodării, însumând o populație de 1275 de suflete¹⁰. Recensământul lui Iosif al II-lea din același an dă 254 de familii pentru care înregistra o populație de 1470 de suflete¹¹.

Despre emigrările românești din Ardeal în Țările Românești au scris mulți istorici români, de o valoare incontestabilă, cum ar fi: Nicolae Iorga, David Prodan, Ștefan Meteș, Ștefan Pascu, Ioan Nistor ș.a. Cauza primară a acestui fenomen, potrivit lui Ioan Nistor, o găsim în pierderea dreptului de proprietate asupra pământului din ținuturile cucerite de unguri. Pământurile cultivate de ei nu mai erau ale lor, ci ale regelui, care se folosea de ele pentru a răsplăti vitejia ostașilor săi și pentru a înzestra bisericile și mănăstirile din cuprinsul regatului său apostolic¹².

Potrivit unor rapoarte întocmite de notarii scaunelor Ciuc și Giurgeu, și înaintate Judelui Suprem Regal în anii 1813, 1814 și 1816, în Moldova au emigrat 482 de persoane din localitățile: (...) Subcetate - 7 persoane, (...) Tulgheș - 49 persoane; Bilbor - 51 persoane; Corbu - 14 persoane. La motivele plecării, rapoartele consemnează: o parte din cauza scumpirii și a banilor puțini; o altă parte, din

cauza fricii de înrolare; din cauza recoltei scăzute, lipsa de pâine și foametea.

O serie de evidențe arată faptul că, în 1821, un număr destul de mare de familii au plecat în Moldova, dar s-au și întors; la rubrica motivul întoarcerii era trecut *amor patria*¹³.

Mișcarea migratorie a cuprins deopotrivă pe secui, ca și pe români, armeni, țigani sau alte naționalități.

Ocupația de bază a locuitorilor zonei Toplița a fost creșterea animalelor, mai târziu valorificarea lemnului pădurilor prin gateri, plutăritul, agricultura.

Prin modernizarea drumului care leagă Transilvania de Moldova (1872), peste pasul Borsec, și construirea căii ferate Gheorghieni-Deda (1908-1909) și a căii ferate industriale pentru transportul buștenilor și a apei minerale, Toplița a cunoscut un avânt economic. Plutăritul pe Mureș a fost o îndeletnicire strâns legată de tăierea buștenilor din pădurile din împrejurimi, dar după anul 1930, odată cu apariția mijloacelor mecanizate, această ocupație a dispărut treptat.

În tabelul 2 este prezentată evoluția demografică a zonei Toplița¹⁴.

Tabelul 2
Evoluția demografică a zonei Toplița¹⁴

Nr. crt.	Localitatea	Anul							
		1850		1930		1992		2002	
		Total	Români	Total	Români	Total	Români	Total	Români
1.	Toplița	2.342	2.115	8.314	4.552	17.212	12.074	15.880	11.291
2.	Gălăuțaș	-	-	1.591	829	2.771	1.998	2.656	2.010
3.	Sărmaș	861	799	3.640	2.457	4.283	3.327	4.131	3.330
4.	Subcetate	1.344	1.283	2.297	2.104	2.347	2.222	2.105	1.960
5.	Bilbor	628	575	1.670	1.409	2.930	2.853	2.859	2.843
6.	Corbu	702	533	1.571	1.033	1.622	1.369	1.601	1.419
7.	Tulgheș	1.240	616	3.883	1.450	3.780	2.432	3.596	2.455
8.	Stânceni	972	882	1.735	1.210	1.592	1.284	1.547	1.273
9.	Lunca Bradului	246	232	1.665	896	3.140	2.966	2.150	1.723

Florina Truță

Note

1. Numele **Căliman** (al munților din nordul Superior al Mureșului) provine din sanscritul *kaliman* = *negru* (sensul inițial s-a pierdut): A. BERINDE, S. LUGOJAN, *Contribuții la cunoașterea limbii tracilor*, Timișoara, Editura Facla, 1984, p. 121

2. IOAN LĂCĂTUȘU, VASILE LECHINȚAN, VIOLETA PĂTRUNJEL, *Românii din Covasna și Harghita*, Miercurea-Ciuc, Editura Grai Românesc, 2003, p. 13

3. Idem, p. 17

4. CONSTANTIN C. GIURESCU, DINU C. GIURESCU, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, Editura Albatros, 1971, p. 63

5. TIBERIU MORARIU, *Locul Transilvaniei în cadrul unitar al teritoriului României*, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, Editura Academiei, 1968, p. 23-24

6. *Istoria României*, vol. I, București, Editura Academiei, 1960, p. 690-721

7. *Erdély Országgyűlési Emlékek*, vol. III (1621-1629), Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, 1882, p. 321-322

8. CAZIMIR SWIZEWSKI, *Țara Giurgeului, în Masivul Ceahlău, Țara Giurgeului, Depresiunea Dărmănești, Podișul Covurlui*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 107

9. SUCIU CORIOLAN, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I (p. 367), vol. II (p. 145), București, Editura Academiei, 1964; IOAN LĂCĂTUȘU, VASILE LECHINȚAN, VIOLETA PĂTRUNJEL, op. cit., p. 10, 67, 128, 655, 659

10. DAVID PRODAN, *Toplița la 1785*, în volumul *Din istoria Transilvaniei. Studii și evocări*, București, Editura Enciclopedică, 1991, p. 228

11. ȘTEFAN METEȘ, *Contribuții la studiul populației din Transilvania în trecut. I. Populația din județele Cojocna, Dobâca și Turda în secolul al XVIII-lea*, în *Analele Academiei Române, Mem. Secț. Ist.*, seria a III-a, Tom. XXIV, (1941-1942), Mem. 3, Tab. V

12. IOAN NISTOR, *Emigrările de peste munți*, în *Analele Academiei*, seria II, tomul XXXVII 1914-1915, București, 1915, p. 818

13. ANA DOBREAN, *Date privind emigrarea în Moldova, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a unor locuitori din Scaunele Giurgeu și Ciuc*, în *Angvstia 4*, Sfântu Gheorghe, Editura Carpații Răsăriteni, 1998, p. 198

14. 1850: TRAIAN ROTARIU, *Recensământul din 1850. Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1996, p. 150-155, 162-167, 250-251, 260-261; *Recensământul Populației (1930, 1992, 2002)*, Direcția Județeană pentru Statistică, jud. Harghita și jud. Mureș, România

Abstract

Historical, geographical and demographical landmarks of Toplița region

The Toplița region is found at the junction and interference of the szeckler areas, Neamț, Gurghiu and Bistrița regions. Among all the evidence that testify the ancient existence of Toplița we can mention the toponym of slave origin, kept until nowadays, *toplița* meaning the place where a stream of warm water springs from. The mezothermal springs are as well still to be found on the territory of Toplița today.

The archaeological researches emphasized the continuity of living on the upper valley of the Mureș River. In the Middle Ages Romanians lived on this territory, being the majority and the oldest population in the area. Along history other nationalities settled here and among these the most important were the Hungarians and the Szecklers.

The connections of Toplița with Transylvania and Moldavia in the Middle Ages were multiple: "... under the form of folk trade practiced by peasants"; and as well spiritual, but still carrying a distinct marks, specific for Toplița. There has been a commercial road called the road of sheep, that passed trough Târgu Mureș, Regin, Dedă, Toplița, Borsec and Tulgheș, and then it headed towards the fairs of Moldavia.

The inhabitants of Toplița participated in the all great historical events of our nation.

Receptarea hotărârilor de la Balamand în cadrul Bisericilor Greco-Catolice din România și Ucraina

Pregătirea Documentului de la Balamand

Una dintre problemele cele mai dificile în relația dintre Bisericile Ortodoxă și Catolică, încă dinainte de începerea dialogului oficial, a fost uniaticismul. Pentru Biserica Ortodoxă el a fost și este o formă catolică de prozelitism față de credincioșii ortodocși. Inițial, el implica acceptarea primatului papal, crezul cu adaosul filioque, credința în existența purgatorului și folosirea azimei în săvârșirea Euharistiei. Ulterior, influența catolică s-a resimțit în toate aspectele vieții bisericești. Comunitățile rezultate din unirea cu Biserica Romei, cunoscute ca Biserici Greco-Catolice, au constituit o barieră și nu o punte între Ortodoxie și Catolicism. Existența lor a adâncit ruptura dintre cele două Biserici, care au refuzat o lungă perioadă de timp orice dialog.

Dialogul teologic oficial dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică a început în anul 1980. Comisia mixtă de dialog ortodoxo-catolică a avut până acum opt reuniuni: Pathmos (Grecia 1980), München (Germania 1982), Creta (Grecia 1984), Bari (Italia 1986 și 1987), Valamo (Finlanda 1988), Freising (Germania 1990), Balamand (Liban 1993) și Emmitsburg, Baltimore, (SUA 2000).

La Adunarea generală de la Bari, Italia, nu a participat Patriarhia Ierusalimului, în semn de protest față de acțiunile prozelitiste ale catolicilor orientali, greco-catolici. În consecință, Comisia mixtă a hotărât ca problema uniaticismului să fie la o Adunare generală organizată special cu această temă¹. La Adunarea generală desfășurată la mănăstirea Noul Valamo, Finlanda, 19-27 iunie 1988, întrucât a apărut mereu problema prozelitismului și uniaticismului la toate Adunările Comisiei mixte, s-a hotărât înființarea unei Subcomisii speciale. Această subcomisie, formată din 12 membri, specialiști în domeniu, avea misiunea de a discuta exclusiv această problemă și de a elabora un document cu referiri istorice, eclesiologice și practice. Prima întrunire a acestei Subcomisii a avut loc chiar la Noul Valamo, stabilind modul de lucru. Partea ortodoxă era mandatată de a treia Conferință Panortodoxă

Preconciliară (Chambésy, 1986) de a întrerupe dialogul dacă această problemă nu va fi lămurită la nivelul Comisiei Mixte de dialog². A doua întâlnire a Subcomisiei mixte privind uniaticismul s-a desfășurat la Viena, între 26-31 ianuarie 1990, în contextul tensionat generat de reînființarea Bisericilor Greco-Catolice în țările din Europa de Est (Ucraina, România, Polonia și Cehoslovacia). Aici s-a redactat un document final intitulat *„Raport al Subcomisiei pentru studiul problemelor privind Bisericile de rit bizantin unite cu Roma și problemele uniaticismului și prozelitismului”*. Acest document a fost supus Comisiei mixte spre analiză și aprobare³. Totodată a fost dat publicității un Comunicat comun, în care au fost exprimate concluziile la care s-a ajuns: *„subcomisia și-a exprimat acordul unanim asupra faptului că uniția (sau integrarea unei comunități de către o alta) nu mai poate fi considerată ca un model pentru unirea celor două Biserici, întrucât eclesiologia în cadrul căreia ea s-a dezvoltat nu a fost inspirată de tradiția comună a Bisericii nedivizate”*⁴. Subcomisia a condamnat *„folosirea veșmintelor și a riturilor liturgice care aparțin moștenirii tradiționale a uneia sau alteia din cele două Biserici, din partea comunităților sau membrilor clerului celeilalte Biserici”* cu scopul de a nu-i deruta pe credincioși și a-i face să nu observe trecerea de la o Biserică la alta. Au fost respinse și condamnate actele de violență care au apărut între credincioșii greco-catolici și ortodocși odată cu reînființarea Bisericilor Unite din Răsăritul Europei: *„folosirea violenței în revendicarea cererilor este contrară învățăturii creștine și trebuie condamnată hotărât”*⁵.

Comunicatul oferă și o soluție pentru rezolvarea controversatei probleme a Bisericii Greco-Catolice: *„înțelegând rațiunile poziției membrilor romano-catolici potrivit căreia nu trebuie căutată, pur și simplu, fuzionarea Bisericilor, care au deja o istorie îndelungată, cu cealaltă Biserică (din care s-au desprins), chiar dacă originea lor este acceptată astăzi în mod critic, membrii au considerat totuși necesar să reamintească decizia Conferinței*

Panortodoxe de la Rodos (1961) care spune că <desființarea uniției și încorporarea membrilor Bisericilor unite fie în Biserica Romano-Catolică latină, fie în Biserica Ortodoxă, ca urmare a unei alegeri libere, trebuie să constituie soluția problemei>”⁶. Uniatismul și-a pierdut rațiunea de a exista, aflându-se într-un moment de criză profundă, din care nu poate ieși decât fie prin acceptarea în întregime a catolicismului, fie prin revenirea la Biserica din care s-au desprins. Decizia aparține însă exclusiv credincioșilor, fără nici o intervenție externă. Aceste afirmații, cuprinse în Comunicatul comun, nu au avut caracterul unui angajament oficial.

La a șasea Adunare generală a Comisiei mixte de dialog (Freising, Germania, 6-15 iunie 1990), tensiunile generate de reînființarea și reorganizarea Bisericilor Greco-Catolice au generat protestul Bisericilor Antiohiei, Ierusalimului, Serbiei, Bulgariei, Poloniei și Cehoslovaciei. Aceste Biserici au refuzat să-și trimită reprezentanții la Freising, motivând cu agresivitatea limbajului și a violenței fizice cărora trebuie să le facă față din partea Bisericilor Catolice de rit oriental⁷. Comisia întrunită la Freising avea stabilită ca temă de lucru documentul redactat la Moscova în februarie 1990 (*Consecințele eclesiologice și canonice ale naturii sacramentale a Bisericii. Sinodalitate și autoritate în Biserică*). Dar delegația ortodoxă a solicitat, și a obținut, amânarea temei programate și discutarea, în regim de urgență, a problemei uniatismului, problemă care a pus sub semnul întrebării continuarea dialogului teologic. Discuțiile, care au avut la bază textul întocmit la Viena, s-au desfășurat cu dificultate timp de o săptămână, riscând să fie un eșec. În ultima zi s-a redactat un text pregătit ad-hoc, numit Declarație și nu Document din cauza condițiilor în care a fost realizat. La punctul 6 b este condamnat uniatismul ca metodă de refacere a unității Bisericii: „*noi respingem <uniatismul> ca metodă de căutare a unității, pentru că se opune tradiției comune a Bisericii noastre*”⁸. Totodată a fost recunoscut faptul că uniatismul nu și-a atins scopul – refacerea unității – ci a provocat noi dimensiuni.

Adunarea de la Freising a condamnat eclesiologia exclusivistă care a generat fenomenul uniatic. Această eclesiologie a fost depășită de Biserica Romano-Catolică o dată cu Conciliul II Vatican, iar acum recunoaște că Biserica

Ortodoxă este Biserica Soră care are mijloacele de a oferi credincioșilor ei mântuirea. În aceste condiții, Bisericile Unite riscă să devină niște instituții anacronice, bazate pe o eclesiologie anacronică.

Documentul de la Balamand

La Adunarea generală de la Freising nu s-a ajuns la elaborarea unui document oficial, profund, cu o analiză temeinică a uniatismului, ci doar a unei Declarații de principiu. Problema Bisericilor Unite a rămas ca temă pentru următoarea Adunare generală a Comisiei mixte de dialog. Deoarece hotărârile luate până acum nu au fost respectate nici de Bisericile Greco-Catolice și nici de Biserica Romano-Catolică, Bisericile Ortodoxe au pus la îndoială sinceritatea dialogului și au luat în calcul chiar posibilitatea de a-l întrerupe. De aceea, Comisia ortodoxă de dialog s-a întrunit la Constantinopol între 10-14 decembrie 1990 și a decis continuarea dialogului în speranța găsirii unei soluții.

A șaptea Adunare generală a Comisiei mixte de dialog ortodox-catolic a avut loc la Universitatea și mănăstirea din Balamand (Liban), între 17-24 iunie 1993, la invitația patriarhului Ignatie IV Hazim al Antiohiei. Ea a avut loc cu un an mai târziu decât a fost programată, din cauza tensiunilor dintre uniți și ortodocși. Din nou, Comisia ortodoxă s-a întâlnit la Rodos, înainte de a merge la Balamand, pentru a decide dacă va continua dialogul sau nu. Hotărârea luată a fost favorabilă continuării discuțiilor în ciuda tuturor neajunsurilor. Au refuzat să participe Bisericile Ierusalimului, Georgiei, Serbiei, Bulgariei, Cehiei și Slovaciei⁹.

Pentru prima dată, din Comisia Catolică a făcut parte și un reprezentant al Bisericii Greco-Catolice din România, preotul profesor Liviu Pandrea de la Cluj-Napoca¹⁰. Această prezență este foarte importantă, întrucât la Balamand s-a discutat problema uniatismului, acută în România.

Lucrările celei de a șaptea Adunări generale s-au finalizat cu un document oficial foarte important. El a fost pregătit în cadrul Subcomisiilor (Viena, Roma, Roma) și la Comitetul de coordonare din 10-15 iunie 1991 – Ariccia (Italia). Proiectul s-a intitulat „*Uniatismul, metodă de unire din trecut și căutarea actuală a deplinei comuniuni*”¹¹.

Documentul de la Balamand are 35 de puncte, fiind împărțit în trei părți: Introducere

(pct. 1-5), Principii eclesiologice (pct. 6-18), și Reguli practice (pct. 19-35).

Chiar din titlu se desprinde ideea principală că uniaticismul nu mai poate constitui metodă și model de unire a celor două Biserici, așa cum a declarat și Comisia de la Freising și Comitetul de coordonare de la Ariccia (pct. 2, 4, 12).

Bisericile Orientale Catolice au dreptul de a exista, ca parte a comuniunii catolice, și de a activa pentru nevoile credincioșilor lor (pct. 3). Încercările de refacere a unității Bisericii creștine prin uniaticism nu au dat rezultatele dorite, dimpotrivă, au accentuat opoziția dintre Apus și Răsărit (pct. 7). Bisericile Orientale Catolice au fost rupte din sânul Bisericilor Ortodoxe, sub presiunea unor factori politici, sociali, economici, devenind în cele din urmă sursă de conflicte și suferințe. (pct. 8, 11). Aceste uniri nu au dus la unitatea Bisericii, ci au înveninat și mai mult relațiile bilaterale. Ele nu au împlinit porunca Mântuitorului „ca toți să fie una”, ci au fost eșecuri (pct. 9). Unirile cu Roma sunt urmarea prozelitismului catolic, generat de o eclesiologie exclusivistă. Această eclesiologie a fost depășită la Conciliul II Vatican, unde s-a recunoscut că Biserica Ortodoxă este Biserică Soră, adică are mijloacele necesare mântuirii (pct. 10). Documentul de la Balamand nu trece cu vederea nici suferințele Bisericilor foste Greco-Catolice scoase în afara legii și obligate să revină în cadrul Bisericii Ortodoxe (pct. 11). Unitatea Bisericii nu se poate face nici prin absorbție, nici prin fuziune, ci prin dialog și rugăciune, în dragoste și adevăr (pct. 14).

Bisericile Catolice Orientale sunt obligate, în virtutea comuniunii depline cu Sfântul Scaun, să-și însușească principiile afirmate de Conciliul Vatican II și puse în practică de papi. Trebuie, deci, să se implice în dialogul teologic cu toate consecințele lui practice. (pct. 16). În felul acesta, ele trebuie să se raporteze la Biserica Ortodoxă ca la o Biserică soră, fiind exclusă orice formă de prozelitism sau atitudine care ar putea fi considerată lipsită de respect (pct. 18).

Ultima parte a Documentului de la Balamand conține o serie de reguli practice care, puse în aplicare, să detensioneze relațiile dintre ortodocși și catolicii orientali și să asigure succesul dialogului. Aceste reguli nu vor putea rezolva problemele dacă nu vor fi însoțite de voința de iertare, de refacere a comuniunii plenare existentă în viața Bisericii

primare (pct. 20). „Articolul 20 face un apel de inimă la Bisericile în dialog, să renunțe la acuzații și culpabilizări reciproce, cerând instalarea între ele a unui climat de iertare”¹².

„Primul demers care trebuie pus în practică este acela de a sfârși cu tot ceea ce poate întreține discordia, disprețul și ura dintre Biserici” (pct. 21). Mai mult, „acțiunea pastorală a Bisericii Catolice, atât latină cât și orientală, nu mai urmărește să obțină treceri de credincioși de la o Biserică la alta, adică nu mai vizează să facă prozelitism printre ortodocși. Această acțiune pastorală vizează să răspundă nevoilor spirituale ale propriilor lor credincioși și nu are nici un fel de voință de expansiune în detrimentul Bisericii Ortodoxe” (pct. 22). Pentru a câștiga încrederea reciprocă, Bisericile sunt datoare să se informeze reciproc asupra propriilor proiecte pastorale. „Toți credincioșii care sunt acum ortodocși, chiar dacă părinții și strămoșii lor au fost uniți cu Roma, dar ei vor să rămână ortodocși, să fie lăsați în pace în ortodoxia lor... Bisericile Catolice Orientale, unite cu Roma, se pot ocupa numai de credincioșii care sunt și declară că vor să rămână uniți cu Roma”¹³. Totodată sunt condamnabile trecerile de la o Biserică la alta din cauze disciplinare, iar Bisericile ar trebui să colaboreze între ele și să descurajeze astfel de practici.

Suferințele și persecuțiile, indiferent de cauzele lor, nu pot fi motiv de mândrie și triumfalism, cu atât mai puțin ele nu pot fi argumente pentru a acuza sau denigra cealaltă Biserică (pct. 23). Fiecare Biserică a avut de suferit de pe urma regimurilor totalitare atee, așa încât trebuie să se renunțe la denigrarea unora de către alții.

Episcopii și toți responsabilii trebuie să asigure respectarea libertății religioase a credincioșilor. Sunt condamnabile atragerile de credincioși de la o Biserică la alta cu promisiuni financiare, de școlarizare sau alte avantaje materiale care le lipsesc. Ajutoarele sociale trebuie organizate de comun acord de către Biserici (pct. 24).

Problemele care apar între diferite comunități trebuie rezolvate pe plan local, de către comisii mixte. În cazul în care nu se ajunge la un acord, se va face apel la instanțele superioare în Comisii mixte (pct. 26). „Trebuie combătută absolut orice violență și orice fel de presiune pentru ca să fie respectată libertatea de conștiință. Este de datoria conducătorilor comunităților de a-și

ajuta credincioșii să-și adâncească loialitatea către propria lor Biserică și a tradiției acesteia”, dar au și sarcina de a-i învăța să evite orice violență, orice gest care i-ar putea ofensa pe ceilalți creștini (pct. 27). La punctul 31, amintind de îndemnul Sfântului Apostol Pavel, Comisia recomandă evitarea intervenției autorităților civile în soluționarea revendicărilor patrimoniale. Mai mult, aceste revendicări trebuie să țină seama de actuala configurație confesională, și nu de situații din trecut. *„Credința în realitatea sacramentală implică datoria de a se respecta toate slujbele liturgice ale celeilalte Biserici. Folosirea violenței pentru a pune stăpânire pe locașurile de cult contrazice această convingere ... Etica evanghelică cere ca cei în cauză să se abțină de la declarații sau de la manifestări susceptibile de a întreține o stare conflictuală și de a pune în pericol dialogul”* (pct. 28).

Pentru a asigura succesul dialogului teologic, se impune *„o prezentare onestă și globală a istoriei, tinzând spre o istorie concordantă și chiar comună a celor două Biserici”*. Vor fi risipite astfel prejudecățile și istoria nu va mai fi folosită în mod polemic (pct. 30).

„Comisia mixtă internațională pentru dialogul teologic dintre Biserica Catolică și Biserica Ortodoxă, în reuniune plenară la Balamand, recomandă cu putere ca aceste Reguli practice, expuse mai sus, să fie puse în lucrare de către Bisericile noastre, inclusiv de către Bisericile catolice orientale, chemate să ia parte la acest dialog, care va trebui continuat în atmosfera senină, necesară progresului său, către restabilirea deplinei comuniuni” (pct. 34). De respectarea acestor reguli a fost condiționat succesul ulterior al dialogului, dialog întrerupt la un moment dat de acțiunile Bisericii Catolice Orientale.

În final, Comisia își exprimă speranța că au fost depășite acele impedimente care au determinat absența unor Biserici de la Balamand și că ele vor reveni la masa dialogului (pct. 35).

Receptarea Documentului de la Balamand în cadrul Bisericilor Greco-Catolice din România și Ucraina

Orice hotărâre sau document care privesc viața Bisericii capătă autoritate atunci când întreaga comunitate a credincioșilor l-a validat. Același proces trebuie să-l parcurgă și

Documentul de la Balamand. În Comunicatul dat publicității după încheierea Adunării generale de la Balamand se spune: *„Comisia Mixtă internațională de dialog teologic înaintează documentul aprobat la Balamand către autoritățile Bisericilor Catolice și Ortodoxe spre aprobare și aplicare”*¹⁴.

Atitudinile față de Documentul de la Balamand au fost diferite. Unii l-au considerat de o importanță istorică deosebită, alții l-au respins în întregime. A fost cel mai controversat document rezultat din dialogul teologic bilateral. Nici Biserica Ortodoxă și nici cea Catolică nu au avut o poziție unitară față de acest document¹⁵.

Papa Ioan Paul al II-lea și-a exprimat poziția față de Documentul de la Balamand cu ocazia vizitei la Vatican a unei delegații a Patriarhiei Ecumenice, cu ocazia sărbătorii Sfinților Apostoli Petru și Pavel. A VII-a Adunare generală a Comisiei mixte de dialog teologic este un motiv de a da slavă lui Dumnezeu. Dialogul dragostei trebuie să continue să se dezvolte și să se aprofundeze pentru a însoți dialogul teologic și să permită progresul lui. Toate Bisericile Ortodoxe locale și toate Bisericile Catolice locale, latine și orientale, care trăiesc în aceiași regiune trebuie să se angajeze în dialogul dragostei și să dezvolte relații de colaborare în domeniul activității lor pastorale. Succesul dialogului presupune schimbarea unor mentalități, un proces de reînnoire, care va întâmpina multe greutăți. Pentru a depăși aceste greutăți, Papa Ioan Paul al II-lea le-a cerut credincioșilor săi să-l roage pe Dumnezeu să le dea puterea de a pune în practică hotărârile luate¹⁶. Șeful Bisericii Catolice și-a exprimat din nou acordul față de Documentul de la Balamand, un an mai târziu, cu ocazia aceleiași sărbători, în fața unei delegații a Patriarhiei Ecumenice condusă de Mitropolitul Atanasie de Heliopolis. Papa Ioan Paul II și-a exprimat dorința ca, în cel mai scurt timp, Comisia să reia dialogul în spirit de încredere¹⁷. Așadar, Papa și-a manifestat convingerea că Documentul de la Balamand constituie un pas înainte pe calea dialogului și i-a îndemnat pe toți catolicii din lume să facă eforturi pentru ca prevederile documentului să aducă roade.

Dar cuvintele de felicitare și îmbărbătare adresate Bisericilor Unite cu ocazia sărbătoririi a 400 de ani de la Unirea de la Brest, sau 300 de ani de la unirea din Transilvania, precum și ridicarea la rang de

dioceze a patru administrații apostolice de pe teritoriul Federației Ruse au produs nemulțumiri în cadrul Bisericilor Ortodoxe¹⁸, fiind privite ca o abatere de la principiile Documentului de la Balamand și expresia duplicității Vaticanului.

Însă un alt reprezentant al Vaticanului, cardinalul Edward Idris Cassidy, în broșura *„Câteva considerații asupra Documentului de la Balamand”*¹⁹, face câteva comentarii menite să liniștească Bisericile Catolice orientale, care s-au simțit trădate și chiar amenințate în existența lor. În primul rând, autorul a subliniat că, potrivit Documentului de la Balamand, aceste Biserici au dreptul la existență pentru a răspunde nevoilor spirituale ale credincioșilor ei. Așadar, ele nu trebuie să se simtă amenințate în nici un fel. Apoi, pornind de la principiul libertății de conștiință, credincioșii foști greco-catolici, precum și cei care provin din familii foste greco-catolice, au dreptul de a reveni la Bisericile Catolice Orientale de astăzi. Mai mult chiar, aceste Biserici sunt îndreptățite să facă apeluri către foștii lor credincioși pentru a reveni în sânul lor, sau să rămână în cadrul Bisericii Ortodoxe²⁰. Aceste idei i-au surprins pe teologii ortodocși. *„Astfel de interpretări sunt exagerate, fără nici o acoperire în document, pentru că dau naștere la o formă voalată de prozelitism. Atunci și Biserica Ortodoxă are dreptul să adreseze, la rândul ei, o chemare către credincioși de a rămâne în Biserica strămoșilor lor. Nu se va ajunge, oare, la o concurență între „chemări” și, astfel, la noi tensiuni?”*²¹.

Cardinalul Edward Idris Cassidy consideră că Bisericile pot apela la justiție pentru rezolvarea problemelor dintre ele, deși Comisia mixtă de dialog a insistat ca singura modalitate de aplanare a conflictelor să fie dialogul²². În felul acesta, Cardinalul a denaturat prevederile Documentului de la Balamand, încurajând Bisericile Catolice Orientale în acțiunile lor de recâștigare atât a locașurilor de cult, cât și a credincioșilor, și alimentând ideea că s-a respins doar uniaticismul, nu și roadele lui. Așa se explică nepunerea în practică a regulilor practice stabilite de comun acord pentru depășirea crizei dialogului.

Poziția Bisericii Greco-Catolice din Ucraina față de Documentul de la Balamand a fost exprimată de cardinalul Myroslav Lubacevsky într-o scrisoare trimisă cardinalului Edward

Idris Cassidy²³. Autorul a făcut o evaluare a relațiilor greco-catolico-ortodoxe, de la începuturi până în prezent. Au fost avute în vedere atât aspecte de natură eclesiologică, cât și cele privind regulile practice.

Cardinalul Lubacevsky a pus problema identității eclesiologice a Bisericii Greco-Catolice în raport cu Biserica Romano-Catolică și cu cea Ortodoxă. Potrivit Documentului de la Balamand, aceste Biserici au identitate eclesiologică doar ca părți ale comuniunii catolice, nu ca Biserici aparte. La întrebarea mitropolitului Antonie Plămădeală, reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române, câte Biserici se află în dialog, s-a răspuns clar: două, Ortodoxă și Catolică²⁴. În viziunea cardinalului unit ucrainean, Biserica Greco-Catolică trebuie socotită Biserică Soră atât în raport cu Biserica Ortodoxă cât și cu cea Catolică. Primul raport se bazează pe decretul asupra ecumenismului, *„Unitatis redintegratio”*, în timp ce legătura cu Vaticanul se sprijină pe raționamentul că relația de Biserici Surori nu se anulează între Bisericile ce au ajuns la comuniune deplină²⁵.

Nemulțumirile ierarhului unit ucrainean s-au îndreptat pe de o parte către Bisericile Ortodoxe iar altele au fost îndreptate către Vatican. Autorul înțelege dificultatea în care se află Biserica sa, desprinsă din comuniunea ortodoxă, unită cu Roma, dar refuzând contopirea în marea masă a lumii catolice. Pretenția ei de a se considera o cale de mijloc între cele două Biserici îi este refuzată și dintr-o parte și din cealaltă. Bisericile Catolice orientale sunt supuse, acum, prin intermediul noului Cod Canonic oriental, unui proces de latinizare, riscând să-și piardă specificul și în final identitatea. Acest pericol a mai fost semnalat anterior și de alți reprezentanți ai Bisericilor Greco-Catolice, nemulțumiți de raporturile pe care le aveau cu Scaunul Romei²⁶.

Documentul de la Balamand a condamnat uniaticismul ca metodă și model de unitate între Biserici. Cardinalul a făcut, însă, o diferență între *„metodă”* și *„model”*. Dacă metoda este un rezultat al istoriei și nu mai poate fi schimbată, modelul trebuie făcut în așa fel încât să fie acceptat de către toți. În acest sens este necesar un efort din partea Bisericilor Greco-Catolice de a-și găsi identitatea, dar și din partea Romei, care va trebui să-și schimbe relațiile ei canonice cu aceste Biserici, încât ele să devină acceptabile din punct de vedere eclesiologic și pentru ortodocși. *„Citind printre rânduri, putem*

presupune că noul Cod canonic al Bisericilor orientale catolice este modelul pe care Balamandul l-a găsit inacceptabil”²⁷.

Cardinalul Lubacevsky le reproșează ortodocșilor lipsa de recunoaștere a rolului pe care Biserica Ortodoxă l-a avut în desființarea Bisericii Unite din Ucraina, precum și neînțelegerile în care sunt implicați ortodocși și catolici orientali cu privire la anumite locașuri de cult²⁸.

Scrisoarea cardinalului ucrainean arată dorința sinceră a autorului de a se depăși obstacolele dintre cele două Biserici în dialog și de refacere a comuniunii depline dintre ele. „Ca Întâistătător spiritual al Bisericii Greco-Catolice ucrainene, mă angajez personal – și cer același lucru și fraților mei episcopi, clerului și credincioșilor – să trecem la aplicarea regulilor practice ale Documentului de la Balamand, în măsura maximă în care suntem în stare”²⁹.

În consecință, prin scrisoarea pastorală din data de 25 martie 1994, șeful Bisericii Greco-Catolice din Ucraina îi îndemna pe clerici și credincioși la un angajament ecumenic, respectând și aplicând regulile practice ale Documentului de la Balamand. Fiecare membru al Bisericii poate contribui la punerea în practică a hotărârilor luate la Balamand, în vederea refacerii unității bisericești. Suferințele și martiriul nu pot fi un argument pentru disprețuirea celorlalți creștini, recunoscând, fără rezerve, tainele Bisericii Ortodoxe³⁰.

Actualul Șef al Bisericii Greco-Catolice, cardinalul Lubomyr Husar, și-a exprimat dezaprobarea față de metoda uniatismlui. Unitatea Bisericii nu se poate realiza astfel. Biserica Unită din Ucraina este rodul situației politice din Polonia de la acea dată și al Sinodului de la Trident. Actuala conducere a Bisericii Unite nu ar fi ales această cale de regăsire a unității bisericești. Dar acesta este produsul istoriei pentru care cei de astăzi nu sunt responsabili. Bisericile Unite există, nu poate nimeni să ceară dispariția lor, devenind fie ortodoxe, fie catolice. Este adevărat că în secolele XVIII-XIX a avut loc un proces de latinizare a greco-catolicilor. Dar ceea ce a fost introdus în mod ilegal în tradiția ortodoxă trebuie înlăturat. Poți fi catolic fără să fi latin, și poți fi catolic, ucrainean și ortodox în același timp. Nu există contradicție. Imaculata concepție, purgatoriu, flilioque sunt doar concepte teologice, nu țin de credință. De aceea Bisericile Greco-Catolice și cele

Ortodoxe au aceeași credință unică. În consecință, un ortodox poate primi tainele de la un preot catolic, dacă nu există o biserică ortodoxă în apropiere, și viceversa³¹.

Așadar, Biserica Greco-Catolică din Ucraina a manifestat, la nivel oficial, o atitudine pozitivă față de Documentul de la Balamand, criticând anumite aspecte dar angajându-se la punerea în practică a regulilor stabilite acolo. A înțeles situația nou creată după Conciliul II Vatican, și militează pentru înlăturarea inovațiilor latine și regăsirea identității sale răsăritene. Nu este de acord cu o înglobare în Biserica Catolică prin care să devină un simplu rit al acestei Biserici, revendicând statutul de Biserică Soră atât în relațiile cu Bisericile Ortodoxe cât și în relațiile cu Vaticanul.

La nivelul credincioșilor de rând, punerea în aplicare a Documentului de la Balamand a întâmpinat greutăți. În primul rând, deoarece dialogul ecumenic este asociat, în mintea credincioșilor, cu intrigile politicii comuniste care au dus la desființarea Bisericilor lor după al doilea Război mondial. Pe de altă parte, alții văd ecumenismul ca o intrigă a Vaticanului. Documentul de la Balamand vine tocmai în momentul când greco-catolicii, bucurându-se de libertatea interzisă decenii întregi, doreau refacerea Bisericii lor, revenirea la ceea ce le-a fost luat. Situația s-a schimbat radical între timp, de aceea este atât de greu de pus în practică Documentul de la Balamand.

Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, a protestat și respins în totalitate Documentul de la Balamand.

Prima reacție a venit din partea reprezentantului acestei Biserici la Balamand, Pr. Dr. Liviu Pandrea, care, la întoarcerea în țară, și-a exprimat acordul față de Documentul elaborat la cea de-a șaptea Adunare generală a Comisiei mixte de dialog. La Balamand a fost o atmosferă caldă de autentică dragoste creștină și o voință sinceră spre comuniune, spirit irenic și constructiv al delegației române. „Neîndoielnic, prin lucrările de la Balamand s-a făcut un progres cert pe calea restabilirii deplinei comuniuni”³². Acest punct de vedere nu a fost însușit și de către ierarhii români uniți.

Însă atitudinea adoptată de către conducerea acestei Biserici a fost exprimată în Scrisoarea deschisă adresată Papei Ioan Paul al II-lea, în data 8 iulie 1993, de către

Conferința Episcopală a Mitropoliei Române Unite și semnată de episcopul de Cluj-Gherla, George Guțiu³³. Scrisoarea a avut un caracter intransigent, aspru, ultimativ, lipsită de orice analiză teologică.

Punctul 2 al Documentului de la Balamand, care respinge uniatismul ca metodă de căutare a unității, a fost interpretat ca o desființare a Bisericilor Unite cu Roma. De aceea au fost aduse o serie de argumente pentru a arăta importanța Bisericii Greco-Catolice, amenințată acum de acest dialog. Unirea de la 1700, rod al uniatismului respins, a salvat poporul român de la calvinizare, a adus unitatea națională, limba română în Biserică, a înființat școli, a salvat identitatea și conștiința națională, a adus comuniunea cu surorile latine din Occident, puterea de a rezista în fața comunismului și de a muri pentru papă. În concluzie, „Noi uniții, nu le respingem, ci le apărăm împotriva oricărei respingeri, indiferent din partea cui ar veni”³⁴.

Recomandarea din punctul 31, de a dezvolta un dialog frățesc local, a fost contestată cu toată fermitatea deoarece „căutarea unui acord între Biserica Română Unită cu Roma și Biserica Ortodoxă Română s-a dovedit a fi sterilă”. În scrisoare s-a mai vorbit despre „aspectul local al respingerii globale a catolicismului” și de „ecumenismul anticatolic al Bisericii Ortodoxe Române”, încercând în acest fel să pună răspunderea pentru eșecul dialogului exclusiv pe seama părții ortodoxe.

Punctul culminant al scrisorii a fost atins în partea finală: „Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, nu acceptă nimic din textele de la Rodos, Freising, Ariccia și Balamand și declară nule semnăturile de pe aceste texte”. În încheierea scrisorii s-a cerut papei ca „Documentul de la Balamand să fie oprit și să fie blocate orice hotărâri, până când nu veți avea întâlniri cu Episcopii Greco-Catolici din România”.

Scrisoarea episcopilor uniți români a fost un protest extrem de dur față de Balamand, fără nici o reflecție de ordin teologic și plin de acuzații la adresa Bisericii Ortodoxe. Documentul de la Balamand a fost respins în întregime, fără nici o argumentare teologică, fără o analiză a stării actuale a Bisericii Române Unite. Protestul a fost susținut cu aceleași clișee și lozinci anti-ortodoxe de natură exclusiv istorică.

Asupra conținutului scrisorii trebuie făcute câteva observații. Mai întâi, se respinge textul

de la Rodos. La Rodos nu s-a redactat, însă, nici un document oficial, nici un text de dialog, ci doar un Comunicat comun pentru mass-media, în care nu se pomenește nimic de problema uniatismului. Apoi surprinde declarația de anulare a semnăturilor de pe Document a reprezentanților Comisiei Catolice. „...Este cel puțin stupefiant să se constate încercarea unor episcopi catolici de a anula semnăturile unor cardinali. Potrivit dreptului canonic catolic, semnăturile unor cardinali nu se pot anula decât de papă sau de cardinalii înșiși. Singura semnătură pe care puteau s-o anuleze corect, din punct de vedere canonic, a fost cea a preotului unit Liviu Pandrea de la Cluj, participant la Balamand ca propriul lor delegat Că episcopii uniți au vrut să respingă integral Documentul de la Balamand (ceea ce au avut tot dreptul s-o facă) este clar oricărui cititor al scrisorii, dar de aici și până la a anula semnăturile de pe el, este o mare diferență”³⁵.

La această scrisoare, Vaticanul nu a reacționat imediat. Papa a avut o întâlnire cu episcopii români abia în anul 1994, 17-23 ianuarie, fără a aminti în cuvântarea ținută cu această ocazie nimic despre Documentul de la Balamand³⁶. A spus doar că dialogul este singura modalitate de a depăși problemele și dificultățile prezente. Însă dialogul local dintre Biserica Unită Română și Biserica Ortodoxă nu a început decât după câțiva ani de la Balamand, în preajma vizitei Papei Ioan Paul al II-lea în România.

Nici Comunicatul dat la întoarcerea de la Roma nu a spus nimic despre eventualele discuții cu privire la Documentul de la Balamand, precizând că a fost o vizită de lucru în care s-a discutat și despre dialogul ecumenic.

Probabil întâlnirea cu Papa Ioan Paul al II-lea și poziția Bisericii Greco-Catolice din Ucraina a temperat atitudinea ostilă față de Documentul de la Balamand a episcopilor greco-catolici români. Însă prevederile lui nu au fost puse în aplicare. Au continuat procesele în instanțe pentru recăștigarea locașurilor de cult și a fostelor proprietăți, ba chiar s-a recurs la violențe fizice pentru ocuparea unor Biserici, cum a fost cazul catedralei „Schimbarea la față” din Cluj-Napoca. Dialogul între Biserica Ortodoxă și cea Greco-Catolică din România nu a început decât în data de 28 oct. 1998, la Palatul Patriarhiei din București. El a continuat până în anul 2003 când a fost întrerupt. Paralel cu dialogul, au

continuat procesele în instanță și încercările de a implica Statul în rezolvarea problemelor patrimoniale prin înaintarea în Parlamentul României a mai multor proiecte de legi de către reprezentanți ai Bisericii Române unite.

Biserica Română Unită cu Roma și-a reafirmat protestul printr-un comunicat de presă ca reacție la pastorală de Paști a Mitropolitului Ardealului, Antonie Plămădeală, din anul 1994, în care erau prezentate concluziile Documentului de la Balamand. Totodată, l-a informat și i-au cerut papei Ioan Paul al II-lea să nu-l aprobe deși a fost semnat „de o parte din delegații catolici, oameni de bună credință, dar nu îndeajuns de informați asupra stărilor de lucruri dintre cele două Biserici românești”³⁷. În primul rând, Documentul a fost semnat de toți delegații, nu doar de o parte a lor. Printre delegații se afla chiar reprezentantul acestei Biserici. Apoi, afirmația că delegații catolici nu au fost bine informați nu poate fi acceptată, știută fiind amploarea crizei generate de reînființarea Bisericilor Greco-Catolice. Problema uniatismlui nu a apărut doar la Balamand, ci ea a apărut încă de la Adunarea generală de la Bari (Italia), când s-a cerut de către delegații ortodocși ca ea să constituie tema pentru următoarea întrunire a Comisiei mixte de dialog teologic. Situația Bisericilor Unite a fost discutată la Adunarea de la Freising, unde nu s-a putut întocmi un Document, ci doar o Declarație în acest sens. Aceiași temă a fost programată pentru următoarea Adunare generală, ea fiind temeinic pregătită în cadrul Subcomisiilor și a Comitetului de coordonare. Așadar, la Balamand problema uniatismlui era foarte bine cunoscută, mai ales că a pus sub semnul întrebării continuarea dialogului.

În comunicatul de presă se mai spune că „în cadrul Bisericii Universale Catolice, Biserica Română Unită cu Roma este autonomă, exact ca și Biserica Romano-Catolică, depinzând direct de Sfântul Scaunul Apostolic, ... rămânând neatins primatul și dreptul pontificelui roman de a interveni în fiecare caz. Așadar, nici o hotărâre a Comisiei de dialog teologic internațional nu poate interveni în viața și existența Bisericii Române Unite cu Roma, fără acordul ei canonic și aprobarea Sfântului Scaun Apostolic de la Roma”³⁸.

Din această declarație înțelegem că Papa nu-și poate manifesta autoritatea în cadrul Bisericii Române Unite decât cu acordul ei, iar

rezultatele dialogului teologic nu au autoritate în viața ei decât în măsura în care hotărârile se pliază pe propria lor viziune despre Biserica lui Hristos. Documentul de la Balamand nu a avut nici o valoare și nici o autoritate pentru Biserica Greco-Catolică. În felul acesta, ea rămâne o instituție anacronică, fidelă teologiei de dinainte de Conciliul II Vatican, dialogul dintre ea și Biserica Ortodoxă fiind mai greu de realizat decât între Biserica Ortodoxă și Vatican.

Referindu-se la această declarație, Cardinalul Edward Idris Cassidy a considerat că reacția Bisericii Greco-Catolice din România nu a fost una negativă față de Documentul de la Balamand. Ea nu a făcut decât să reacționeze la afirmațiile din presă ale Mitropolitului Antonie Plămădeală, afirmații care ar l-ar fi făcut pe orice catolic să reacționeze astfel. „Vor mai fi tensiuni și violențe atâta timp cât această problemă (a locașurilor de cult) nu va fi rezolvată în mod satisfăcător”³⁹. Poziția prelatului catolic arată că uniatismlul este privit încă în mod diferit de ortodocși și catolici, iar faptele istorice nu sunt percepute la fel. De aceea, istoria văzută de un ortodox poate scandaliza pe un catolic, și invers. O istorie comună, unanim acceptată, ar constitui un pas pe calea dialogului.

„În ciuda formulelor abrupte, chiar neîndemânaticе, acordul de la Balamand este un text de calitate. A nu vedea în el decât un compromis acceptabil nu este suficient. Pentru a fi ratificat el pretinde o adevărată revoluție mintală și spirituală, fără a se amăgii cu iluzii”⁴⁰.

Concluzii

Documentul de la Balamand are o importanță deosebită pentru relațiile dintre cele două Biserici, pentru că s-au înlăturat pozițiile divergente cu privire la uniatismlul. Partea catolică a recunoscut oficial că „unirile” cu Roma s-au făcut prin acțiuni prozelitiste, necreștinești, generând dezbinări și ură între creștini. Trecerea unor părți ale ortodocșilor la uniatismlul s-a făcut pe motiv că Biserica Ortodoxă este o Biserică schismatică, lipsită de mijloacele necesare mântuirii.

Dar după Vatican II, atitudinea Romei s-a schimbat, Biserica Ortodoxă fiind numită Biserică Soră. În consecință, nu se mai justifică trecerea credincioșilor de la o Biserică la alta. Bisericile Unite au fost puse într-o situație delicată, aceea de a-și fi pierdut

rostul, rațiunea de a exista. În mod clar, ele nu pot fi o punte între Apus și Răsărit, ci un obstacol, așa cum au fost considerate întotdeauna de Biserica Ortodoxă. Cauza care a dus la apariția lor a dispărut. Dispare cauza, dispare efectul. Iar regăsirea identității lor nu se poate face dintr-o dată, ci presupune un proces de durată.

Nimeni nu poate interzice dreptul acestor Biserici la existență. Dar ele există ca Biserici Catolice de rit oriental. Pentru a aplană conflictele apărute în urma reînființării Bisericilor Greco-Catolice, Comisia de la Balamand a stabilit o serie de reguli practice ce trebuie să guverneze raporturile dintre acestea și Bisericile Ortodoxe. În aceste reguli s-a insistat asupra faptului că toate problemele trebuie rezolvate pe calea dialogului, nu în instanțe civile, la nivel de Comisii mixte locale. Un alt aspect important este acela că se va ține cont de actuala configurație confesională, nu de cele din trecut, și fără a se face apel la principii juridice generale, cum ar fi *restitutio in integrum*. Repararea unei nedreptăți nu se poate face printr-o altă nedreptate. Pentru a face posibil succesul dialogului, ambele părți sunt obligate să se abțină de la orice fel de declarații sau gesturi care ar putea întreține o stare conflictuală, de dispreț reciproc.

Documentul a fost semnat de întreaga Comisie mixtă de dialog. Bisericile Catolice orientale, ca părți ale Bisericii Catolice, avându-l în fruntea ei pe Papă, s-au obligat la respectarea acestui Document și la punerea în practică a regulilor prevăzute în el. Continuarea dialogului și succesul lui sunt strâns legate de Documentul de la Balamand și de modul receptării lui de către fiecare Biserică în parte.

Reacția Bisericii Greco-Catolice din Ucraina față de Documentul de la Balamand a fost una pozitivă, de asumare a hotărârilor luate de Comisia Mixtă de dialog. Cardinalul Lubacevsky a făcut o analiză profundă a documentului din punct de vedere teologic, recunoscând că Bisericile Unite cu Roma se află într-o situație delicată din punct de vedere eclesiologic și trebuie să-și regăsească

identitatea proprie. Șeful Bisericii Unite din Ucraina i-a îndemnat pe toți credincioșii greco-catolici să se străduiască să pună în aplicare hotărârile de la Balamand.

Aceiași atitudine este manifestată de actualul șef al Bisericii Unite Ucrainene, arhiepiscopul major Lubomir Husar.

Biserica Română Unită a respins în întregime Documentul de la Balamand, protestând față de hotărârile luate acolo, deși a avut un reprezentant la lucrările Comisiei mixte de dialog. Simțindu-se abandonat, fără identitate proprie, ierarhii greco-catolici români au declarat nule semnăturile de pe acest document. A lipsit o analiză pertinentă asupra situației actuale a Bisericii Greco-Catolice din România, asupra uniaticismului în general, precum și o posibilă rezolvare a crizei. Din păcate, discursul românilor greco-catolici nu a depășit problema patrimonială și argumentele-slogan anti-ortodoxe. Dialogul local cu Biserica Ortodoxă Română, început târziu și terminat repede, nu a detensionat relațiile dintre Biserici și nu a reușit rezolvarea locașurilor de cult.

Documentul de la Balamand nu a fost acceptat de Biserica Greco-Catolică nici astăzi, continuând acțiunile în instanță pentru restituirea tuturor bunurilor pierdute în 1948 conform principiului *restitutio in integrum*, înaintarea mai multor memorii către autoritățile de stat și către organisme internaționale prin care reclamă lipsa libertății religioase în România și a nerespectării drepturilor omului.

Deși Bisericile Unite sunt mai apropiate de Biserica Ortodoxă, din care s-au desprins, dialogul dintre ele este mai dificil decât dialogul dintre ortodocși și romano-catolici. Ele nu au reușit încă să fie un mediator între catolici și ortodocși, așa cum pretind. Dimpotrivă, au înveninat relațiile bilaterale și au îngreunat dialogul teologic. Până când nu își vor accepta statutul de Biserici Catolice, sau vor reveni în comuniunea ortodoxă, Bisericile Unite cu Roma vor fi un obstacol important în calea dialogului și a apropierii dintre catolici și ortodocși.

Florin Tălmăcian

Note

1. Pr. Lect. Univ. dr. IRIMIE MARGA, *În dragoste și adevăr. Dialogul teologic oficial de la Rodos la Balamand*, editura Paralela 45, Colecția Cartea religioasă, Seria Studii teologice, 2000, p. 92.
2. Ibidem, p. 132.
3. Ibidem, p. 160.
4. Comunicat comun, în *Mitropolia Ardealului*, nr. 3, 1990, p. 74-75.
5. Ibidem, p. 74-75.
6. Ibidem, p. 74-75.
7. Pr. Prof. Dr. DUMITRU RADU, *A VI-a Sesiune plenară a dialogului teologic între Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă*, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 5-6, 1990, p. 35. Redacția, *Întrunire a Comitetului de coordonare a dialogului catolico-ortodox*, în *Mitropolia Ardealului*, nr. 3, 1990, p. 74-75.
8. Pr. Prof. Dr. DUMITRU RADU, *A VI-a Sesiune plenară a dialogului teologic între Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă*, în *„Biserica Ortodoxă Română”*, nr. 5-6, 1990, p. 36-38. *Altarul Banatului*, nr. 5-6, 1990, p. 124-125. *Irenikon*, nr.2, 1990, p. 218-221.
9. Dr. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Uniatismul, metodă de unire din trecut și căutarea actuală a deplinei comuniuni. Documentul de la Balamand, text și comentariu*, în *„Revista Teologică”*, Serie nouă, anul III (75), nr. 2, aprilie-iunie, 1993, p. 97.
10. Pr. Dr. LIVIU PANDREA, *Spre atenuarea divergențelor*, în *„Viața creștină”*, an IV, nr.13 (83), iulie, 1993, p.4.
11. Pr. Lect. Univ. dr. IRIMIE MARGA, op. cit., p. 212-213.
12. Dr. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, op. cit., p. 96.
13. Ibidem, p. 97.
14. *Communiqué*, în *„Service d'information”*, nr. 83, 1993, p. 99, apud IRIMIE MARGA, op. Cit., p. 265.
15. IRIMIE MARGA, op. Cit., p. 265.
16. *Pape Jean – Paul II, Restaurer L'unité de Pierre et André*, în *„OR”*, nr. 27, 1993 (6 iulie), p. 3, apud IRIMIE MARGA, op. Cit., p. 266.
17. *Pape Jean-Paul II, Nous devons poursuivre le dialogue Theologique*, în *„DOC”*, nr. 2099, 1994, p. 701, apud IRIMIE MARGA, op. Cit., p. 267.
18. *Éditorial*, în *„Irenikon”*, t. LXXV, 2002, p. 5. Vezi și *Scrisoarea apostolică*, în *„Trei sute de ani...”*, p. 128-133.
19. Card. EDWARD IDRIS CASSIDY, *Câteva considerații asupra Documentului de la Balamand*, Roma, 1993, p. 7, (în limba română), apud IRIMIE MARGA, op. cit. p. 268.
20. Ibidem, p. 10-11, (în limba română), apud IRIMIE MARGA, op. cit. p. 269.
21. Pr. Lect. Univ. dr. IRIMIE MARGA, op. Cit., p. 269.
22. Card. EDWARD IDRIS CASSIDY, op.cit., p. 11-12, (în limba română), apud IRIMIE MARGA, op. cit. p. 269.
23. Textul este publicat în *„DOC”*, nr. 2086, 1994, p. 83-86 și în *„Una Sancta”*, nr. 1, 1994, p. 68-75. Un extras în românește a fost publicat în *„Viața creștină”*, nr. 23, 1993, p. 4. apud IRIMIE MARGA, op. Cit., p. 270-271.
24. Dr. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, op.cit., p. 96.
25. Pr. MIRCEA BASARAB, *Dialogul Catolic-Ortodox la un an după Balamand*, în *„Revista teologică”*, Serie nouă, anul IV (76), nr. 4 (octombrie - decembrie), 1994, p. 42.
26. Cardinalul Iosyp Slipyi considera că prin Codexul canonic al catolicilor orientali aceștia erau coborâți pe o treaptă inferioară față de ceilalți catolici. Arhiepiscopul melkit Elias Zoghby se plângea de latinizarea cultului și a spiritualității Bisericilor Catolice Orientale. Vezi ELIAS ZOGHBY, *Der zerrissenen Rock flicken*, Padeborn, 1984, p. 67; apud Pr. MIRCEA BASARAB, op. cit., p. 42-43.
27. BENOÎT BURGINE, *La réception de la Déclaration de Balamand*, în *„Irenikon”*, t. LXXIV, nr. 4, 2001, p. 540. Vezi și *Obiecțiunile Bisericii Unite Ucrainene*, în *„Viața creștină”*, nr. 23, 1993, p. 4.
28. Pr. MIRCEA BASARAB, op. cit., p. 42.
29. *„DOC”*, nr. 2086, 1994, p. 86, apud Pr. Lect. Dr. IRIMIE MARGA, op.cit., p. 273.
30. *Lettre pastorale du cardinal Myroslav Ivan Lubachivsky, archevêque majeur de Lviv des Ukrainiens* (25 mars 1994), DC 91 (1994), pp. 774-785, apud BENOÎT BURGINE, op. cit., p. 542.
31. LUBOMYR HUSAR, *Interviul din 26 ianuarie 2004 luat de Antonie Arjakovsky, profesor la Universitatea Catolică Ucraineană*, www.ugcc.com
32. Pr. Dr. LIVIU PANDREA, *Spre atenuarea divergențelor*, în *„Viața creștină”*, an IV, nr.13 (83), iulie, 1993, p. 4.
33. *Scrisoare către Înaltul Pontif, Papa Ioan-Paul II*, în *„Viața creștină”*, nr. 20, 1993, p. 1.
34. Ibidem, p. 1.
35. Pr. Lect. Univ. Dr. IRIMIE MARGA, op. cit., p. 275.
36. Cuvântarea Sfântului Părinte, în *„Viața creștină”*, nr. 3, 1994, p. 1.
37. Biroul de presă al Bisericii Române Unite, *Adevărul istoric și eclesiolgic*, în *„Viața creștină”*, an V, nr. 14 (108), iulie, 1994, p. 4.
38. Ibidem, p. 4.
39. Card. EDWARD CASSIDY, *Răspuns Preasfinției Sale Teofan Sinaitul*, în *„Viața creștină”*, an VI, nr. 5 (123), martie, 1995, p. 1.
40. Pr. CLAUDE MARECHAL, *Bucurii și dispute între două Biserici-surori*, traducere din limba franceză de Pr. BERNARD ȘTEF, în *„Cultura creștină”*, revistă editată de Mitropolia Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, Blaj, serie nouă, anul II, nr. 1, 1996, p. 8

Abstract

The reception of the laws from Balamand in the Greek-Catholic churches from Romania and Ukraine

The official theological dialogue between the Orthodox Church and the Roman Catholic Church has begun in 1980. The joint orthodox-catholic dialogue commission had eight reunions so far.

The seventh General Reunion of the Joint orthodox-catholic dialogue commission took place at the University and Monastery of Balamand (Lebanon), between the 17th and 24th of June 1993, at the initiative of Patriarch Ignatius the 4th Hazim of Antiochia. The proceedings of the seventh General reunion had as result a very important official document. The project was called Unity, a method of union in the past and the present search for complete communion. The Document from Balamand lists 35 issues, being divided into three parts: Introduction, Theological Principles and Practical Rules.

The attitudes towards the Document from Balamand have been different. Some considered that it has an exquisite historical importance, others rejected it entirely. This has been the most controversial document that ever resulted of the bilateral theological dialogue. Neither the Orthodox Church, nor the Catholic one had a unitary position towards this document.

Though the United Churches are closer to the Orthodox Church, out of which they were detached, the dialogue between the two is even more difficult than the dialogue between Orthodox and Roman-Catholic churches. They did not manage yet to become a mediator between Catholics and Orthodox, as they pretend to be. On the contrary, they embittered the bilateral relationships and they made the theological dialogue become more difficult. Until the point when the Churches United with Rome accept their statute of Catholic Churches, or they return to the orthodox community, they will be an important obstacle in the dialogue and approach between the Catholic and the Orthodox Church.

SOCIOLOGIE **(Sociology)**

Rețele sociale ale elitelor locale în Harghita și Covasna

- rezumatul tezei de doctorat -

I. INTRODUCERE

Lucrarea „*Rețele sociale ale elitelor locale în Harghita și Covasna*” este un studiu sociologic aflat la intersecția a patru câmpuri disciplinare: sociologia elitelor, sociologia relațiilor interetnice, sociologia relațională și sociologia dezvoltării comunitare.

Pentru a justifica alegerea acestei teme și pentru a oferi o prezentare generală asupra demersului de cercetare, propun să analizăm titlul lucrării pornind de la sfârșit spre început.

De ce Harghita și Covasna?

Județele Harghita și Covasna au un anumit specific în tabloul socio-demografic al României: sunt singurele județe din țară unde populația de etnie maghiară este majoritară, iar populația de etnie română este minoritară. În limbajul comun, dar și în limbajul politic sau jurnalistic, cele două județe, împreună cu o parte a județului Mureș, sunt cunoscute ca zona Secuimii, o zonă despre care discursul public se construiește frecvent în termeni cu registre semantice pasionale, tensionate, dilematice sau chiar conflictuale.

Tema relației majoritate - minoritate în Harghita și Covasna are un grad ridicat de actualitate în context socio-politic; deoarece principala forță politică a comunității maghiare din România, U.D.M.R., precum și alte asociații cu bază etnică ale acestei comunități, ținesc obținerea unui statut special pentru zona Secuimii, definit fie ca autonomie culturală, fie ca autonomie teritorială.

Apropierea mea de zona Harghita-Covasna s-a produs în anii 1996-1997, prin intermediul unei relații personale de prietenie cu o profesoară de istorie, româncă, ce trăia la Sfântu-Gheorghe, reședința județului Covasna. În scurt timp, contactul cu această zonă mi-a trezit un real interes profesional, deoarece percepeam existența unui climat interetnic problematic, caracterizat fie prin relații ostile, fie prin prezența a două lumi care – după părerea mea – nu își găseau dorința și voința de a comunica între ele.

Cu un anumit idealism, am încercat să aduc propria mea contribuție la „corectarea” acestei probleme. Inițial, am făcut parte dintr-o asociație științifică, unde am susținut necesitatea realizării de proiecte care să aibă

drept obiectiv colaborarea interetnică. Însă, participând la mai multe manifestări științifice și acțiuni comunitare, am observat că dorința reprezentanților celor două comunități, românească și maghiară, de a consolida identitatea etnică a grupurilor în numele cărora vorbeau, era în mod semnificativ mai puternică decât dorința de comunicare sau de colaborare interetnică.

De aceea, mi-am propus să realizez un studiu prin care să abordez, cu instrumente specifice sociologiei, această problemă ce fusese sesizată pe baza unor observații nesistematice.

Literatura de specialitate axată pe tema raporturilor interetnice din România pune în evidență diferite aspecte ale relațiilor româno-maghiare. Încă de la începutul anilor '90, studiul „*modelului românesc de relații interetnice*” releva existența unui model intercultural, la scară națională, bazat pe valorile bune înțelegeri, ale cooperării și ale relativismului cultural. În sfera relațiilor româno-maghiare, acest model avea accente cosmopolite în Banat și accente cantonale, cu recunoașterea „*celuilalt*”, dar cu refuzul „*mixajului etnic*”, în Moldova, Muntenia și Dobrogea (Abraham; Bădescu; Chelcea, 1995).

O serie de studii realizate de-a lungul anilor '90 în zona Secuimii arătau că, aici, modelul interetnic româno-maghiar era fie unul al paralelismului etnic, fie unul în care raportul majoritate-minoritate căpăta accente conflictuale, în baza anumitor evaluări și auto-evaluări ce conduceau la definirea unor situații de discriminare, chiar de etnocrație. Astfel, literatura de specialitate oferea noi provocări de cercetare!

În cadrul acestei lucrări, din punct de vedere axiologic, am pornit de la ideea de conviețuire, în sensul de valoare socială constând în acceptarea alterității, buna înțelegere a diferitelor grupuri etnice în cadrul aceleiași comunități teritoriale și deschiderea spre comunicare sau cooperare. De aceea, am abordat problematica relațiilor româno-maghiare din cele două comunități locale alese pentru cercetare, Miercurea-Ciuc și Sfântu-Gheorghe (reședințele celor două județe) din perspectiva comunitaristă.

Această perspectivă este centrată pe ideea binelui public, în particular a binelui comunitar, propunând orientarea cercetărilor spre identificarea și promovarea principiilor, mecanismelor și practicilor sociale care fac posibile dezvoltarea comunitară și buna funcționare a instituțiilor unei comunități.

De ce elite locale?

Sociologia elitelor, de la primele construcții teoretice aparținând elitiștilor clasici italieni și până la cercetările recente asupra structurii și raporturilor existente la nivelul elitelor naționale și locale, arată că elitele au un rol fundamental în funcționarea oricărui sistem social.

Această propoziție este susținută și într-un alt cadru teoretic, cel al dezvoltării comunitare, domeniu care, deși nu este încă foarte dezvoltat sub aspect teoretic și metodologic, reprezintă un spațiu larg pentru acțiune și inovație socială. Rolul liderilor locali, ca agenți ai dezvoltării, având funcții multiple în planul informării, al luării de decizii și al mobilizării resurselor specifice comunităților este, astfel, discutat cu mare atenție de către specialiștii acestui domeniu.

Acolo unde comunitățile teritoriale cunosc anumite clivaje (de factură etnică, religioasă, lingvistică etc.), atitudinile și comportamentele liderilor au o importanță uriașă în conturarea climatului social, deoarece liderii pot contribui la dezamorsarea conflictelor, la producerea unor modele sociale integrate sau, dimpotrivă, pot determina apariția de tensiuni și de blocaje.

Pe lângă sociologia elitelor și sociologia dezvoltării comunitare, problematica elitelor locale este tratată - în cadrul acestei lucrări - și dintr-o a treia perspectivă: cea a teoriilor identității și relațiilor interetnice. În Harghita și Covasna, discuția despre elitele locale trebuie în mod obligatoriu să ia în considerare un al doilea concept: cel de elite etnice. Aceasta deoarece liderii principalelor instituții locale sunt, în același timp, și lideri marcanți ai unuia sau altuia dintre cele două grupuri etnice: grupul etnic maghiar și grupul etnic românesc. În plus, o serie de studii realizate în această zonă avansează ideea unei separații pe orizontală, între nivelul elitelor (în special al celor politice) - nivel de unde se alimentează tensiunile interetnice - și nivelul oamenilor obișnuiți, preocupați în mult mai mare măsură de problemele socio-economice decât de cele etnice.

Astfel, obiectul de cercetare al acestui studiu îl reprezintă liderii celor două comunități locale, Miercurea-Ciuc și Sfântu-Gheorghe, lideri selectați pe baza unor proceduri deja verificate în sociologia politică și în sociologia elitelor.

De ce rețele sociale?

Curentul neo-elitist, cunoscut în sociologie în special prin paradigma Field-Higley, conține, printre propozițiile sale fundamentale, următoarea aserțiune: natura unui regim politic și stabilitatea sau instabilitatea acestuia depind în foarte mare măsură de structura și de modelele de interacțiune ale elitelor sale. Această propoziție, avansată de către Lowell G. Field și John Higley în anii '80, a constituit pentru mine imboldul de a alege să studiez rețelele sociale ale liderilor locali din Harghita și Covasna. Am pornit de la premisa, susținută deja în numeroase lucrări de specialitate, că nu numai la nivel de stat, dar și la nivel local modelele de relaționare ale elitelor au o importanță semnificativă în funcționarea sub-sistemelor sociale.

Paradigma relațională sau structurală pune în centrul analizei noțiunea de relație socială, înțelesă în sens dinamic, ca tranzacție sau schimb între actorii sociali. Aceștia din urmă sunt văzuți atât în calitate de creatori de relații (având capacitatea de a gestiona multitudinea de legături pe care le întrețin), cât și în ipostaza de entități constrânse, influențate de țesătura relațiilor sociale în care sunt integrați.

Din punct de vedere metodologic, relaționismul propune - sub numele de analiză de rețea (*network analyse*) - o varietate de tehnici de studiere a relațiilor sociale concrete, toate focalizându-se pe identificarea și pe măsurarea relațiilor existente la un moment dat între indivizi sau grupuri. Relaționiștii susțin că „*citirea*” acestor relații în termeni de densitate sau frecvență, multiplicitate, fluxuri tranzacționale, conexiune, coeziune, centralitate sau cluster (clică) oferă explicații sociologice mai „*tari*” decât cele ce au la bază analize statistice de variabile și de atribute personale.

În ceea ce privește problematica elitelor, analiza de rețea este utilă din cel puțin două motive:

- este capabilă să identifice modelele relaționale ale elitelor unei comunități locale, evidențiind zonele de mare densitate și intensitate a relațiilor (cluster) sau, dimpotrivă,

zonele cu potențial relațional slab (zone marginale, periferice) și să arate, prin aceasta, cum indivizii sunt „*prinși*” în țesătura rețelilor sociale (profesionale, etnice, politice, religioase, de prietenie etc.);

- dispune de procedee de analiză a resurselor sociale sau a capitalului social pe care fiecare dintre membrii unei elite îl deține, ceea ce permite formularea unor propoziții cu valoare predictivă despre potențialul de cooperare sau de sprijin în contexte diverse.

II. STRUCTURA LUCRĂRII

Lucrarea este structurată pe următoarele capitole:

Capitolul I, intitulat „*Sociologia elitelor. Teorii clasice și contemporane despre elite*”, este o încercare de tratare, în forma unui istoric al domeniului, a câtorva dintre cele mai importante teorii sociologice despre elite. Pentru început, sunt prezentate reflecții filosofice care pot constitui o protosociologie a elitelor, trecându-se apoi la acea etapă considerată piatra de temelie a analizei sociologice a elitelor: școala elitistă italiană, reprezentată de Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca și Roberto Michels.

Subcapitolul dedicat elitismului democratic grupează trei concepții în care – din perspectiva sociologiei politice – este analizat raportul dintre elite și democrație. Prezentarea acestor concepții pune în evidență schimbările apărute, de-a lungul secolului trecut, în înțelegerea acestui raport.

Dezvoltarea spectaculoasă a sociologiei elitelor în spațiul nord-american, la mijlocul secolului XX, este tratată în forma unei dispute teoretico-ideologice, între reprezentanții elitismului (exemplu: Wright Ch. Mills) și reprezentanții pluralismului (exemplu: David Riesman).

Apariția neo-elitismului, în anii '80, a accentuat importanța elitelor și, în special, a modelelor lor de interacțiune în stabilirea tipului de regim politic al statelor contemporane. În subcapitolul dedicat paradigmei neo-elitiste sunt subliniate ideile de fond ale acestui curent de gândire, idei ce au constituit repere teoretice și metodologice importante pentru studiul de față.

Ultimul subcapitol se oprește asupra contribuțiilor – deloc de neglijat – ale sociologilor români la edificarea corpusului teoretic al sociologiei elitelor, reținând o serie de propoziții teoretice și normative, precum și o serie de critici ale gânditorilor români față de cla-

sicii sociologiei elitelor.

Cel de-al doilea capitol, „*Repere teoretice și metodologice în abordarea sociologică a elitelor. Elitele locale*”, îndeplinește două funcții principale în structura acestei lucrări. Mai întâi, pune în evidență o serie de aspecte metodologice importante pentru orice studiu asupra elitelor: dificultățile definirii conceptului de „elită”, alternativele în alegerea unei definiții adecvate, modalitățile de circumscriere a membrilor elitei, caracteristicile generale ale elitei etc. În al doilea rând, o dată cu subcapitolul al patrulea, se face apropierea de obiectul concret al acestui studiu, prin expunerea definițiilor adoptate aici – în baza unor referințe teoretice – și prin prezentarea premiselor abordării elitelor locale în cadrul celor două studii de caz: cazul elitelor din Miercurea-Ciuc și cazul elitelor din Sfântu-Gheorghe.

Capitolul III, „*Etnie, națiune și relații interetnice*”, este dedicat problematicii, extrem de complexe, a identităților etnice și naționale. Desigur, literatura de specialitate axată pe această problematică este vastă. Sociologia, antropologia, psihologia socială, politologia sau geopolitica sunt discipline care încearcă, fiecare, să-și aducă partea lor de contribuție la explicarea diferitelor aspecte legate de identitate, cultură, etnie, națiune, relații interetnice sau conflicte interetnice, cu atât mai mult cu cât începutul de secol XXI oferă provocări dintre cele mai serioase în sfera fenomenelor etno-naționale din întreaga lume. Adesea, produsele științifice cele mai interesante sunt cele care propun o perspectivă pluridisciplinară.

În paginile acestui capitol sunt tratate, pe baza sintetizării unor studii de specialitate, următoarele teme: relevanța pe care o are, în sociologia contemporană, studierea aspectelor identitare și a relațiilor interetnice; definirea și abordarea teoretică a etniei și a națiunii în cadrul unor concepții sociologice și antropologice relevante; în particular, analiza fenomenului construcției naționale în teoriile moderniste și în teoriile primordialiste sau etno-simboliste; o serie de considerații privind analiza minorităților etnice în sociologie și în politologie, incluzând aici tema „*dreptății etnoculturale*” ca spațiu teoretico-ideologic în care se conturează dispute privind drepturile minorităților etnice în statele contemporane; de asemenea, aspecte metodologice privind abordarea sociologică a relațiilor interetnice.

Capitolul IV, „*Relații interetnice în Harghita și Covasna*”, cuprinde o analiză, pe baza documentării de bibliotecă, a relațiilor româno-maghiare din cele două județe ale țării. Analiza a fost realizată pe trei dimensiuni: dimensiunea istorică, dimensiunea sociologică și dimensiunea politică. Din punct de vedere istoric, în cadrul primului subcapitol am trecut în revistă unele dintre cele mai importante coordonate socio-istorice ale relațiilor româno-maghiare din Transilvania și, în particular, din Secuime. Cel de-al doilea subcapitol este o sinteză a unor studii sociologice realizate în ultimii cincisprezece ani, studii ce tratează diferite teme ale relațiilor interetnice româno-maghiare în această zonă a țării. În cuprinsul subcapitolului al treilea am încercat să surprind controversele care apar în plan politic, deoarece tema disputelor politice axate pe revendicările autonomiste ale U.D.M.R. și ale altor asociații etnice maghiare din România este una extrem de actuală în perioada pe care o traversăm acum.

Capitolul V, „*Elite etnice în Harghita și Covasna. Ancheta din 2003*”, are două componente principale. Mai întâi, o componentă teoretică, în cadrul căreia am tratat următoarele subiecte: 1) rolul elitelor etnice din perspectiva unor teorii psiho-sociologice ale conflictului (teoria privării relative, teoria conflictelor reale, teoria identității sociale și teoria mobilizării resurselor); 2) raportul competiție-conflict în explicarea tensiunilor interetnice; 3) considerații normative privind rolul elitelor în comunitate/societate, considerații de care am ținut cont în stabilirea obiectului cercetării de teren al anchetei din anul 2005 și în proiectarea acesteia.

Cea de a doua componentă a acestui capitol este una empirică. Aici sunt prezentate rezultatele primei etape a cercetării de teren pe care am întreprins-o în Harghita și Covasna, în anul 2003. Scopul acestei prime anchete a fost acela de a stabili componența elitelor etnice și de a vedea în ce măsură elita etnică se suprapune cu elita „*afacerilor comunitare*”, așa cum a fost ea definită în capitolul al doilea al lucrării. Din punct de vedere metodologic, am optat pentru tehnica interviului cu experți. Datele calitative obținute din aceste interviuri au stat și la baza unei prime descrieri a climatului interetnic româno-maghiar din Harghita și Covasna.

Capitolul VI, „*Paradigma relațională și analiza rețelelor sociale*”, este dedicat în întregime prezentării paradigmei relaționale

în sociologie și analizei de rețea, ca ansamblu de metode și tehnici de studiere a „*geometriei*” rețelelor sociale. Am considerat util să aloc spațiul unui capitol acestei problematice deoarece analiza de rețea este o metodă relativ nouă, puțin utilizată în sociologia românească și considerată a fi o „*metodă de intersecție*” (Iluț, 1997), întrucât reunește tehnici matematice avansate cu abordări calitative ce asigură o mare flexibilitate și adaptabilitate la teme diverse din domeniul socialului. Alături de expunerea principiilor, a conceptelor operaționale și a tipurilor de date utilizate în acest tip de analiză, am prezentat, cu rol ilustrativ, două studii sociologice ale unor autori occidentali, studii ce pot reprezenta modele interesante de cercetare a rețelelor sociale în câmpul sociologiei elitelor.

Capitolul VII, „*Rețele sociale ale elitelor în Miercurea-Ciuc și Sfântu-Gheorghe. Ancheta din 2005*” și **capitolul VIII**, „*Prezent și perspective ale relațiilor româno-maghiare din Harghita și Covasna*”, cuprind rezultatele anchetei sociologice realizate în vara și toamna anului 2005. Obiectivele anchetei au vizat: 1) descrierea pattern-urilor relaționale ale elitelor locale din cele două orașe-reședință de județ, pe șase dimensiuni considerate relevante (inter-cunoaștere, prietenie, încredere, colaborare profesională, consultare pe problemele comunității locale și consultare pe problemele comunității etnice); 2) identificarea action-set-ului (formă de capital social) pentru implementarea unui prezumtiv proiect comunitar, punct la care am atins chestiunea raportului dintre liderii locali și elitele economice; 3) descrierea, din perspectiva subiecților cercetării, a climatului interetnic local și conturarea tendințelor pe următorii zece ani, în viziunea acestor lideri.

Subiecții cercetării au fost lideri locali (din sferile politico-administrativă și cultural-civică), în număr de 14 pentru municipiul Miercurea-Ciuc și 15, pentru municipiul Sfântu-Gheorghe. Ei au fost selectați în baza a două criterii recunoscute în sociologia elitelor: criteriul pozițional și aprecierea experților. Tehnica utilizată a fost interviul semi-structurat, realizat în majoritatea cazurilor face-to-face și doar în două cazuri prin e-mail, la cererea subiecților cercetării.

În cadrul dimensiunilor relaționale analizate, am folosit o grilă de indicatori sau măsuri specifice analizei de rețea: densitatea rețelei, centralitatea actorilor sociali, clicile – ca sub-structuri coezive în cadrul rețelei,

facțiunile – definite ca grupuri de actori cu profil similar al legăturilor cu ceilalți actori din rețea, blocking-ul – acolo unde a fost cazul măsurării densității unor sub-structuri pe un anumit criteriu și echivalența structurală – măsură ce permite identificarea perechilor de actori substituibili în rețea sau a perechilor de actori „incompatibili”, din punctul de vedere al modelului lor relațional.

De asemenea, pentru fiecare rețea am prezentat matricea relațiilor și imaginea grafică (sociograma) corespunzătoare. La fiecare dimensiune am realizat o analiză comparativă între rețeaua liderilor de la Miercurea-Ciuc și cea a liderilor de la Sfântu-Gheorghe.

Alături de aceste rezultate, capitolul VII cuprinde și descrierea rețelelor de sprijin (action-set) economic și comunitar, în cazul action-set-ului economic pornindu-se de la ipoteza economiei etnice.

Capitolul VIII conține rezultatele non-relaționale ale anchetei din 2005. Este vorba despre descrierea climatului interetnic local și despre opiniile liderilor locali în legătură cu tendințele pe care se pot înscrie relațiile româno-maghiare din această zonă a țării în perspectiva următorilor 10 ani. În cazul primei teme, am propus o analiză a conceptelor-cheie și a temelor/ideilor centrale conținute în răspunsurile subiecților cercetării, acestea din urmă fiind sintetizate într-o listă de „propoziții-diagnostic”, ce reflectă starea realității observate de către un „agent competent”: liderul local. Pentru cea de a doua temă, am identificat mai multe tipuri de scenarii posibile pentru evoluția relațiilor româno-maghiare, arătând asemănările și deosebirile în funcție de sfera de apartenență a liderilor locali.

III. PRINCIPALELE CONCLUZII ALE CERCETĂRII DE TEREN

Prin cele două anchete de teren realizate în anul 2003 și în anul 2005, am încercat să răspund câtorva întrebări legate de problematica elitelor în zona Harghita-Covasna. Demersul de cercetare a fost organizat pentru a răspunde acestor întrebări de cercetare prin două studii de caz: elitele din municipiul Miercurea-Ciuc și elitele din municipiul Sfântu-Gheorghe.

Problematica elitelor etnice a fost abordată în cadrul micro-anchetei exploratorii din 2003. Informațiile obținute atunci au arătat că cele două grupuri etnice care conviețuiesc

în Harghita și Covasna, maghiarii și românii, dispun de propriile lor elite etnice, în sensul de lideri care militează în mod susținut pentru drepturile grupului etnic respectiv. În ambele cazuri analizate, persoanele care compun elita etnică maghiară provin, în cea mai mare parte, din sfera politico-administrativă, fiind reprezentanți politici ai U.D.M.R. în parlament sau deținând poziții de vârf în principalele instituții administrative locale. Spre deosebire de aceștia, persoanele care formează elita etnică românească aparțin sferei cultural-civice, acoperind o paletă mai largă de domenii: educație, cultură, mass-media etc.

Însă, toți acești lideri dețin poziții importante în instituții fundamentale ale comunității locale, instituții care circumscriu așa-numitul domeniu al „afacerilor comunitare”. Această constatare a stat la baza formulării unei propoziții ce merită a fi aprofundată prin studii ulterioare. Este vorba despre dubla implicare a elitelor locale, în calitatea lor de reprezentante ale grupului etnic și, totodată, ale intereselor comunității locale/teritoriale. Deși această lucrare nu a avut drept obiectiv evaluarea comportamentului public al liderilor locali, am semnalat problematica dublei implicări, deoarece ea capătă accente specifice în noul context politico-administrativ ghidat de principiile descentralizării și subsidiarității, unde rolul decizional al elitelor locale devine tot mai important. Studii recente arată că acolo unde comunitățile cunosc clivaje verticale importante, de tip etnic sau religios, echilibrul social este datorat în mare măsură comportamentului nediscriminatoriu al elitelor ce dețin funcții-cheie în instituțiile publice și capacității lor de negociere și de cooperare. În absența acestor caracteristici, riscurile nu întârzie să apară și ele se manifestă, adeseori, în formă conflictuală.

Problematica rețelelor sociale ale elitelor locale s-a adăugat în mod logic primei problematice analizate aici. Metodologia specifică analizei de rețea ne-a permis sondarea unor aspecte particulare ale relațiilor dintre liderii locali (în același timp, și lideri etnici!). Analizând datele anchetei din 2005, am formulat o serie de concluzii referitoare la modelele de interacțiune socială a liderilor locali din cele două orașe și la resursele lor potențiale (rețele de sprijin sau action-set) ce pot fi activate în contextul derulării unui proiect comunitar.

Consider că cele mai interesante concluzii, pentru cazul municipiului Miercurea-Ciuc, sunt următoarele:

- Relațiile sociale dintre liderii locali compun un model cvasi-clivat din punct de vedere etnic. Este vorba despre un clivaj etnic moderat, în care manifestarea relațiilor de prietenie, de încredere, de colaborare pe probleme ale comunității locale sau etnice înregistrează valori scăzute, fără a fi însă vorba despre o „ruptură” totală în pattern-ul relațional.

- Cel mai permisiv domeniu pentru comunicare sau colaborare îl reprezintă domeniul profesional, unde „barierele” etnice sunt traversate în mod frecvent.

- Caracteristicile dominante ale liderilor maghiari sunt încrederea reciprocă și coeziunea pe plan profesional, iar caracteristicile dominante ale liderilor români sunt prietenia pe care o manifestă unii față de alții și coeziunea în sfera comunicării pe problemele comunității etnice și locale.

- O serie de lideri ocupă poziții centrale în rețelele analizate. Deputatul PSD Mircea Dușa este o persoană centrală în rețeaua de prietenie a elitelor din Miercurea-Ciuc, fiind foarte „căutat” ca prieten de către lideri de ambele etnii; episcopul ortodox, P.S. Ioan Selejan și episcopul catolic, Tamas Jozsef, sunt liderii de încredere ai comunității locale; liderii din sfera politico-administrativă dețin poziții centrale în cadrul rețelelor de colaborare profesională, comunitară și etnică.

- Există o serie de sub-structuri coezive (clicii), cele mai multe având un evident caracter mono-etnic (sunt fie românești, fie maghiare). Excepție face doar domeniul profesional, unde clicile au și o componentă bi-etnică.

- Persoanele care joacă rolul de mediatorii (brokeri) între cele două grupuri etnice sunt lideri din sfera politico-administrativă. Cei mai importanți dintre aceștia sunt: președintele Consiliului Județean Harghita, Bunta Levente; deputatul UDMR Kelemen Hunor și prefectul județului, Constantin Strujan.

Pentru cazul liderilor de la Sfântu-Gheorghe, concluziile cele mai interesante sunt următoarele:

- Modelul relațional al elitelor locale este caracterizat de un puternic clivaj etnic, singurul domeniu mai permisiv comunicării și colaborării fiind domeniul profesional, dar în mai mică măsură decât la Miercurea-Ciuc.

- Caracteristica dominantă a liderilor maghiari este coeziunea în planul colaborării profesionale, iar caracteristicile dominante ale liderilor români sunt, aproape la fel ca la Miercurea-Ciuc, prietenia și colaborarea etnică.

- Liderii ce ocupă poziții centrale în rețeaua de încredere sunt primarul municipiului Sfântu-Gheorghe, Almos Albert și doi lideri români din sfera cultural-civică: sociologul Ioan Lăcătușu și directorul Muzeului Carpaților Răsăriteni, Valerii Kavruk; în această rețea, majoritatea liderilor maghiari, precum și jurnaliștii români ocupă poziții marginale.

- Liderii din sfera politico-administrativă, majoritatea fiind de etnie maghiară, dețin poziții centrale în rețeaua colaborării profesionale, iar în cazul rețelei de colaborare etnică au fost identificați doi lideri centrali: Almos Albert pentru grupul maghiar și Ioan Lăcătușu pentru grupul românesc.

- Clicile au o componentă mono-etnică evidentă, cu excepția relației dintre jurnalistul român Dan Manolăchescu și deputatul UDMR Antal Arpad, relație reciproc împărtășită pe mai multe planuri. Cei doi lideri îndeplinesc, astfel, rolul de brokeri între cele două sub-sisteme etnice.

- Există un nucleu coeziv în cadrul grupului liderilor români, care își manifestă relațiile de reciprocitate pe planuri multiple: este vorba despre triada Ioan Lăcătușu – Rodica Pârvan – Ioan Solomon.

În ceea ce privește chestiunea rețelelor de sprijin (a action-set-ului) posibil de activat într-o problemă de dezvoltare a comunității locale, ipoteza economiei etnice a fost confirmată atât pentru cazul liderilor maghiari, cât și pentru cazul liderilor români din cele două orașe. Acest lucru înseamnă că apelul la resurse de tip economic pentru un scop comunitar se face în interiorul grupului etnic, fapt ce demonstrează existența unei relații de inter-dependență între clasa socială și identitatea etnică.

Mai mult decât atât, analiza datelor de teren a pus în evidență existența a două tipare diferite ale action-set-ului economic: liderii români au un action-set centrat pe câteva persoane-cheie din domeniul economic, de etnie română, cu domiciliul în propriul oraș; liderii maghiari au un action-set mai divers, cuprinzând lideri economici locali, dar și instituții publice sau fundații locale ori naționale, cu evidente deschideri extra-locale.

Al doilea tip de action-set analizat, cel al resurselor de colaborare comunitară (persoane ce ar putea fi activate pentru constituirea echipei de implementare a unui proiect comunitar), nu aduce diferențieri majore între liderii celor două grupuri etnice. Modelul action-set-ului românesc și modelul celui

maghiar sunt similare ca structură și au următoarele caracteristici generale: alegerile se fac intra-grup etnic, au un caracter preponderent local, iar resursele provin în special din domeniile cultural, economic și mass-media. Însă, analiza action-set-ului pe baza criteriului etnic arată că există un puternic clivaj etnic al capitalului social în ceea ce privește resursele sociale potențiale de activat într-o problemă a comunității locale. Această constatare, alături de cele derivate din analiza rețelelor sociale pe problema colaborării comunitare, semnaleză următorul fapt: elitele locale din cele două orașe tind să utilizeze capital social etnic într-o problemă care vizează atingerea unui obiectiv de interes local. Cred că avantajele și dezavantajele unei astfel de orientări merită să facă obiectul unor studii ulterioare!

Cu toate că, aparent, reprezintă un subiect mai banal, tema descrierii climatului inter-etic local și a reprezentărilor privind evoluția raporturilor româno-maghiare în zona Harghita - Covasna nu a fost ignorată în această lucrare. Cu riscul de a umbla pe căi bătătorite, am considerat, pur și simplu, că nu pot rata ocazia de a-i întreba pe liderii locali – practic, cei mai importanți oameni ai zonei! – cum descriu ei situația de fapt și cum văd viitorul conviețuirii româno-maghiare în arcul intracarpatic.

Răspunsurile subiecților cercetării gravitează în jurul unor sintagme de genul: „climat tensionat”, „lipsă de comunicare”, „distanțiere fond-aparențe”, „neîncredere” sau „paralelism etnic”. În mai mare măsură decât liderii maghiari, liderii români descriu acest climat ca fiind unul dominat de tensiuni inter-etnice. Analizate prin intermediul perechii conceptuale static-dinamic, descrierile oferite de lideri arată că, la Sfântu-Gheorghe, disputele inter-etnice la nivel de lideri sunt mult mai accentuate decât la Miercurea-Ciuc. În plus, la Sfântu-Gheorghe se conturează și un conflict inter-generațional, între „vechii” lideri (atât români, cât și maghiari) și „noi” lideri, aceștia din urmă propunându-și să depășească barierele inter-etnice și să se concentreze pe problemele dezvoltării socio-economice locale.

Referitor la activismul elitelor etnice din municipiul Sfântu-Gheorghe, consider că una dintre „reușitele” acestei cercetări este parțiala infirmare a unui mit: acela că elitele românești din această zonă sunt pasive și lipsite de unitate. Datele culese prin interme-

diul analizei de rețea, alături de cele calitative, au arătat că grupul etnic românesc dispune de lideri importanți, angrenați în rețele de prietenie, de comunicare și de colaborare etnică, ei militând la scenă deschisă pentru îmbunătățirea condiției „majorității în minoritate” și intrând în rivalitate cu elita etnică maghiară.

De asemenea, noul trend de colaborare inter-etnică evidențiat la Sfântu-Gheorghe (susținut de cei doi lideri locali din generația tânără) poate fi considerat un aspect interesant al climatului inter-etic local, impactul său meritând a fi urmărit pe parcursul următorilor ani.

Tema „viitorilor posibili”, așa cum este ea discutată de către subiecții cercetării, pune în evidență o tendință generală a liderilor locali de a se aștepta la o evoluție pozitivă a relațiilor româno-maghiare din această zonă a țării. Totuși, scenariul de tip optimist este expus, în cea mai mare parte, de către liderii din sfera politico-administrativă, în majoritate de etnie maghiară. O tendință aparte se conturează în cazul liderilor români din sfera cultural-civică, lideri care se arată îngrijorați de viitorul acestor relații sau își manifestă rezerva, prudența în formularea unui scenariu optimist, considerând că există doi factori fundamentali de care depinde această evoluție: comportamentul liderilor politici și dezvoltarea economică a zonei.

IV. CUPRINSUL LUCRĂRII

Introducere / 4

CAPITOLUL I

Sociologia elitelor. Teorii clasice și contemporane despre elite / 14

I.1. O scurtă introducere în analiza sociologică a elitelor / 14

I.2. Protosociologia elitelor / 16

I.3. Teorii sociologice clasice asupra elitelor. Elitismul clasic sau neomachiavellismul / 19

I.4. Elitismul democratic / 29

I.5. Elitismul și pluralismul în sociologia americană / 34

I.6. Neo-elitismul / 45

I.7. Teorii ale elitelor în sociologia românească / 50

CAPITOLUL II

Repere teoretice și metodologice în abordarea sociologică a elitelor. Elitele locale / 54

II.1. Modalități de definire a elitelor în sociologie / 54

II.2. Caracteristici generale ale elitei / 58

- II.3. Repere teoretico-metodologice necesare într-o cercetare concretă asupra elitelor / 60
- II.4. Comunități locale și elitele lor. Premise de cercetare a elitelor locale în Harghita și Covasna / 62
- CAPITOLUL III
- Etnie, națiune și relații interetnice / 72
- III.1. Relevanța studierii fenomenului etno-național în lumea contemporană / 72
- III.2. Etnie și națiune – concepte fundamentale în sociologia relațiilor interetnice / 76
- III.3. Teorii antropologice ale etniei și națiunii: modernismul și primordialismul. Concepția lui Anthony D. Smith / 85
- III.4. Aspecte privind problematica minorităților etnice în teoria sociologică / 97
- III.4.1. Definiții și delimitări conceptuale / 97
- III.4.2. Controverse privind drepturile minorităților etnice în statele contemporane / 101
- III.5. Perspective teoretico-metodologice de analiză a relațiilor interetnice / 111
- CAPITOLUL IV
- Relații interetnice în Harghita și Covasna / 114
- IV.1. Scurt istoric al relațiilor româno-maghiare în Transilvania / 114
- IV.2. Contribuții sociologice la studiul relațiilor interetnice româno-maghiare din Harghita și Covasna / 119
- IV.3. Mize politice ale tensiunilor interetnice din Harghita și Covasna / 141
- CAPITOLUL V
- Elite etnice în Harghita și Covasna. Ancheta din 2003 / 150
- V.1. Elita etnică. Ipoteza divajului etnic la nivelul elitelor locale / 150
- V.2. Repere teoretice în sociologia relațiilor interetnice. Rolul elitelor etnice / 152
- V.3. Componenta elitelor etnice la Miercurea-Ciuc și la Sfântu-Gheorghe. Ipoteza dublei implicări / 164
- V.4. Perspectiva elitelor rivale / 171
- V.5. Considerații normative privind rolul elitelor în comunitate / 180
- CAPITOLUL VI
- Paradigma relațională și analiza rețelelor sociale / 186
- VI.1. Ce este relaționismul? / 186
- VI.2. Apariția și dezvoltarea analizei de rețea în sociologie / 189
- VI.3. Principiile analizei de rețea / 196
- VI.4. Analiza de rețea – metodă de cercetare a network-urilor sociale / 201
- VI.4.1. Concepte operaționale / 201
- VI.4.2. Datele utilizate în analiza de rețea / 208
- VI.5. Aplicații ale analizei de rețea în sociologia elitelor / 214
- VI.5.1. Rețele sociale ale elitelor locale în orașul german Altneustadt / 214
- VI.5.2. Acumularea de capital social în cadrul elitei financiare franceze / 220
- CAPITOLUL VII
- Rețele sociale ale elitelor în Miercurea-Ciuc și Sfântu-Gheorghe. Ancheta din 2005 / 227
- VII.1. Premisele, obiectivele și metodologia cercetării / 227
- VII.2. Analiza rețelelor sociale ale elitelor locale în Miercurea-Ciuc și Sfântu-Gheorghe / 235
- VII.2.1. În ce măsură se cunosc liderii locali unii pe alții? / 236
- VII.2.2. Relațiile de prietenie ale liderilor locali / 239
- VII.2.3. Câtă încredere au liderii locali unii în alții? / 262
- VII.2.4. Rețele de colaborare profesională ale liderilor locali / 276
- VII.2.5. Rețele de comunicare pe problemele comunității locale / 295
- VII.2.6. Rețelele elitelor etnice / 312
- VII.2.7. Modelul relațional al elitelor locale din Miercurea-Ciuc. Concluziile anchetei din 2005 / 325
- VII.2.8. Modelul relațional al elitelor locale din Sfântu-Gheorghe. Concluziile anchetei din 2005 / 328
- VII.3. Rețele de sprijin (action-set) economic și comunitar / 330
- VII.3.1. Ipoteza economiei etnice / 330
- VII.3.2. Action-set comunitar / 340
- CAPITOLUL VIII
- Prezent și perspective ale relațiilor româno-maghiare din Harghita și Covasna / 347
- VIII.1. Climatul interetnic în Harghita și Covasna / 347
- VIII.1.1. Răspunsurile liderilor din Miercurea-Ciuc / 347
- VIII.1.2. Răspunsurile liderilor din Sfântu-Gheorghe / 353
- VIII.2. Perspectivele relațiilor româno-maghiare din Harghita și Covasna în viziunea liderilor locali / 362
- VIII.2.1. Răspunsurile liderilor din Miercurea-Ciuc / 363
- VIII.2.2. Răspunsurile liderilor din Sfântu-Gheorghe / 366
- Concluzii / 372
- ANEXE / 378

Anexa 1. Fragmente din interviurile realizate cu jurnaliștii români din Miercurea-Ciuc și Sfântu-Gheorghe. Ancheta din 2003 / 378

Anexa 2. Fragmente din interviurile cu jurnaliștii locali din Miercurea-Ciuc și Sfântu-Gheorghe pe tema descrierii climatului interetnic. Ancheta din 2003 / 380

Anexa 3. Datele de identificare ale liderilor

locali din Miercurea-Ciuc – subiecți ai anchetei din 2005 / 381

Anexa 4. Datele de identificare ale liderilor locali din Sfântu-Gheorghe – subiecți ai anchetei din 2005 / 383

Lista figurilor și tabelelor / 385

Bibliografie / 388

Codrina Șandru

Bibliografie

- ABRAHAM, DOREL; BĂDESCU, ILIE; CHELCEA, SEPTIMIU (1995), *Interethnic Relations in Romania*, Editura Carpatica, Cluj-Napoca
- AKLAEV, AIRAT R.; DOZHDEV, DIMITRI D. (1994), *La conflittualita inter-etnica nelle repubbliche post-sovietice: alcune considerazioni su legimita etno-politica e crisi d'identita* în „*Etnie, confini, Europa*” a cura di LAURA BERGNACH e GIOVANNI DELLI ZOTTI, FRANCO ANGELI, Milano, p. 79-89
- ALBERTONI, ETTORE (1990), *Fonti e sviluppi dell'elitismo politico* în „*Elitismo e democrazia nella cultura politica del Nord-America*”, Archivio Internazionale „Gaetano Mosca” per lo studio della classe politica, serie italiana, vol. V, tomo I, p. IX-LXXVIII
- ANĂSTĂSOAIE, VIOREL MARIAN (1999), *În căutarea strămoșului pierdut* în „*Modele de conviețuire în Ardeal. Zăbala*”, redactat de POZSONY, FERENC și ANGHEL, REMUS GABRIEL, Asociația Etnografică Kriza Janos, Cluj, p. 20-31
- ANDERSON, BENEDICT (2000), *Comunități imaginate: Reflecții asupra originii și răspândirii naționalismului*, Editura Integral, București
- ANDREESCU, GABRIEL (2004), *Națiuni și minorități*, Iași, Editura Polirom
- ANHEIER, HELMUT K.; GERHARDS, JURGEN; ROMO, FRANK P. (1995), *Forms of Capital and Social Structure in Cultural Fields: Examining Bourdieu's Social Topography in American Journal of Sociology*, volume 100, number 4, January 1995, p. 859-903
- ARON, RAYMOND (1997), *The Ruling Minorities in Western Societies* în „*Classes & Elites in Democracy and Democratization. A collection of readings*”, Garland Publishing Inc., New York and London, p. 86-91
- ARON, RAYMOND (2001), *Democrație și totalitarism*, Editura All Educational, București
- AZZI, ASSAD (1997), *Dinamica conflictelor intergrupuri și modalități de rezolvare a conflictelor* în BOURHIS, RICHARD Y & LEYENS, JACQUES-PHILIPPE (COORDONATORI), „*Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri*”, Polirom, Iași, p. 223-243
- BARTH, FREDERIK (1994), *I gruppi etnici e i loro confini* în „*Questioni di etnicita*” a cura di VANESSA MAHER, Torino, Ed. Rosenberg & Gellier
- BAUMAN, ZYGMUND (2001), *Comunitatea*, Editura Antet XX Press
- BĂDESCU, ILIE (1994), *Istoria sociologiei*, Editura Porto-Franco, Galați
- BĂDESCU, ILIE; DUNGACIU, DAN (1995), *Sociologia și geopolitica frontierei*, Editura Floare Albastră, București
- BĂDESCU, IULI; DINGACTIU, DAN; BALTASU, RADU (1996), *Istoria sociologiei*, Editura Eminescu, București
- BĂDESCU, ILIE; MIHAILESCU, IOAN; SAVA, IONCI NICU (2003), *Geopolitică, Integrare, Globalizare*, București, Editura Mica Valahie
- BĂDESCU, ILIE (2004a), *Idei politice românești. Doctrine și teorii*, București, Editura Mica Valahie
- BĂDESCU, ILIE (2004b), *Tratat de geopolitică*, București, Editura Mica Valahie
- BENASSI, MARIO (1993), *Dalla gerarchia alla rete: modelli ed esperienze organizzative*, Etaslibri, Milano
- BENEWICK, ROBERT; GREEN, PHILIP COORDONATORI (2002), *Dicționarul marilor gânditori politici ai secolului XX*, Editura Artemis
- BERNARDI, BERNARDO (1995), *Etnicita e confini. Il fattore etnico* în „*Etnia e stato, localismo e universalismo*”, Edizioni Studium-Roma, p. 49-69
- BIANCO, MARIA LUISA (1996), *Classi e reti sociali*, Il Mulino, Bologna
- BIRNBAUM, PIERRE (1997), *Conflictetele*, în BOUDON, RAYMOND, „*Tratat de sociologie*”, Editura Humanitas, București, p.257-284
- BIRO, BELA (2001), *Paradoxul maghiar*, în „*Sfera politicii*”, nr. 97-98, oct.-nov. 2001, p. 52-59
- BIRO, ZOLTAN A.; GAGYI, JOZSEF (1999), *Romanian-Hungarian Interethnic Relationships in Csikszereda: A Case Study*, în „*Szeklerland in Transition. Essays in Cultural Anthropology*”, Pro-Print and WAC, Miercurea-Ciuc
- BIRO, ZOLTAN A. (1999), *Kisebbszegpolitica – a kisebbszeg felol nezve [Politica minoritară – văzută din perspectiva minorității]* în „*Forrasok es strategiak*”, Pro-Print Konyvkiado, Csikszereda, p. 270-281
- BOARI, MIRCEA (1998), *Triunghiul viciis: autonomia discursului, stagnarea intelectuală și involuția culturii*, în *Revista Polis*, nr. 4/1998, p. 33-51
- BOBBIO, NORBERTO (1973), *Pareto e il sistema sociale*, Sansoni, Firenze
- BOISSEVAIN, JEREMY (1974), *Friends of friends*, Oxford Basil Blackwell
- BOTTOMORE, THOMAS.B. (1966), *Elites and Society*, Penguin Books
- BOUDON, RAYMOND (COORDONATOR), (1997), *Tratat de sociologie*, Ed. Humanitas, București
- BOURHIS, RICHARD Y; GAGNON, ANDRE; MOISE, LENA CELINE (1997), *Discriminare și relații intergrupuri* în BOURHIS, RICHARD Y & LEYENS, JACQUES-PHILIPPE (COORDONATORI), „*Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri*”, Polirom, Iași, p. 124-154
- BOVERO, MICHELANGELO (1975), *La teoria dell'elite*, Loescher Editore, Torino
- BRĂILEANU, TRAIAN (1940), *Sociologia și arta guvernării. Articole politice*, Editura Cartea Românească, București

35. CANTEMIR, DIMITRIE (1986), *Descrierea Moldovei*, Editura Minerva, București
36. CAPOZZA, DORA; VOLPATO, CHIARA (1997), *Relații intergrupuri: perspective clasice și contemporane* în BOURHIS, RICHARD Y & LEYENS, JACQUES-FILIPPE (coordonatori), "Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri", Polirom, Iași, p. 11-31
37. CERNEANU, ILIE (1996), *Masă și elite*, în *Noua Revistă Română*, nr. 8-9/1996, p. 36-43
38. CHELCEA, SEPTIMIU; MĂRGINEANU, IOAN; CAUC, ION (1998), *Cercetarea sociologică*, Editura Destin, Deva
39. CHERKAOUI, MAHOMED (1997), *Stratificarea în* BOUDON, RAYMOND, „*Tratat de sociologie*”, Editura Humanitas, București, p. 111-151
40. CHIESI, ANTONIO M. (1980), *L'analisi dei reticoli sociali: teoria e metodi in Rassegna Italiana di Sociologia*, no. 2, 1980, p. 291-310
41. COANDĂ, LISETTE; CURTA, FLORIN (1993), *Mic dicționar de sociologie*, Editura All, București
42. COBIANU- BĂCANU, MARIA (1998), *S.O.S. – românii din Covasna și Harghita*, Ed. Petru-Maior, Târgu-Mureș
43. COHEN, ABNER (1994), *La lezione dell'etnicita in "Questioni di etnicita"* a cura di VANESSA MAHER, Torino, Rosenberg & Sellier, p. 135-151
44. COPOSESCU, SILVIU (2002), *Specificul național. Perspective teoretico-metodologice*, Editura Infomarket, Brașov
45. COSTEA, ȘTEFAN coordonator (2001), *Sociologi români. Mică enciclopedie*, Editura Expert, București
46. CSEPELI-ANTAL, GYORGY; SZEKELYI, ORKENY-MARIA (2000), *Reprezentări ale coexistenței etnice în Transilvania*, lucrare prezentată în cadrul conferinței "Modelul românesc de relații interetnice. Ultimii zece ani, următorii zece ani", București, 7-8 iulie 2000
47. CSORTAN, FERENC (2001), *Maghiarii – schiță pentru un portret în mozaic*, în "Sfera politicii", nr. 97-98, oct.-nov. 2001, p. 2-9
48. CZUDNOWSKI, MOSHE M. (1990), *Per una valutazione critica delle tesi neo-elitiste di Field e Higley*, in "Elitismo e democrazia nella cultura politica del Nord-America", Archivio Internazionale "Gaetano Mosca" per lo studio della classe politica, serie italiana, vol. V, tomo I, p. 115-139
49. DEROUET, JEAN-LOUIS (1998), "Prefața" în IONESCU, ION I., "Sociologii constructiviste", Editura Polirom, Iași
50. DIACONU, ION (1998), *Minoritățile. Identitate. Egalitate*, Institutul Român pentru Drepturile Omului, București
51. *Dicționar de Politică* (2001), Oxford, Editura Univers Enciclopedic, București
52. *Dicționar de Sociologie* (1993), coordonatori Cătălin Zamfir și Lazăr Vlăsceanu, Editura Babel, București
53. DIECKHOFF, ALAIN (2003), *Națiune și rațiune de stat. Identitățile naționale în mișcare*, București, Editura Curtea Veche
54. *Dizionario delle scienze sociali* (1997), a cura di PAOLO JEDLOWSKI, Il Saggiatore, Milano
55. DOGAN, MATTEI (1999), *Sociologie politică*, Editura Alternative
56. DONATI, PIERPAOLO (1986), *Introduzione alla sociologia relazionale*, Franco Angeli, Milano
57. DONATI, PIERPAOLO (1991), *Teoria relazionale della società*, Franco Angeli, Milano
58. DUMITRESCU, TRAIAN (1997), *Transilvania. Pământ strămoșesc multimilenar*, vol. I, Ed. Carpatica, Cluj-Napoca
59. EDROIU, NICOLAE; PUȘCAȘ, VASILE (1995), *Maghiarii din România*, Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca
60. ELWERT, GEORG (1996), *L'instabilità delle identità etniche in "Stati, etnie, culture"* a cura di PIETRO SCARDUELLI, Edizioni Angelo Guerini, Milano, p. 89-98
61. EMIRBAYER, MUSTAFA (1997), *Manifesto for a Relational Sociology* in „*American Journal of Sociology*”, Volume 103, September 1997, p. 281-317
62. ETZIONI, AMITAI (2002), *Societatea monocromă*, Ed. Polirom, Iași
63. FIELD, LOWELL G.; HIGLEY, JOHN (1990), *Racconto di un itinerario personale al neo-elitismo*, in "Elitismo e democrazia nella cultura politica del Nord-America", Archivio Internazionale "Gaetano Mosca" per lo studio della classe politica, serie italiana, vol. V, tomo I, p. 75-90
64. FIELD, LOWELL G.; HIGLEY, JOHN; BURTON, MICHAEL G. (1997), *National Elite Configurations and Transition to Democracy* in "Classes & Elites in Democracy and Democratization. A collection of readings", Garland Publishing Inc., New York and London, p. 174-183
65. FISHER, S. CLAUDE (1995), *La struttura delle relazioni e delle rete in „Reti. L'analisi di network nelle scienze sociali"* a cura di FORTUNATA PISELLI, Donzelli Editore, Roma
66. FOSTER, BRIAN L.; SEIDMAN, STEPHAN B. (1992) *A Formal Unification of Anthropological Kinship and Social Network Methods* in „*Research Methods in Social Network Analysis*” edited by LINTON C. FREEMAN, DOUGLAS R. WHITE and A. KIMBALL ROMNEY, Transaction Publishers, New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.), p. 41-59
67. FRANK, KENNETH A.; YASUMOTO, JEFFREY Y. (1998), *Linking Action to Social Structure within a System: Social Capital within and between Subgroups* in American Journal of Sociology, Volume 104, Number 3, November 1998: 642-686
68. FREEMAN, LINTON C. (1992), *Social Networks and The Structure Experiment* in „*Research Methods in Social Network Analysis*” edited by LINTON C. FREEMAN, DOUGLAS R. WHITE and A. KIMBALL ROMNEY, Transaction Publishers, New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.), p. 11-40
69. GELLNER, ERNEST (1994), *Națiuni și naționalism*, Editura Antet, București
70. GEORGIU, GRIGORE (1997), *Națiune, cultură, identitate*, București, Editura Diogene
71. GIDDENS, ANTHONY (1991), *Sociologia*, Il Mulino, Bologna
72. *Ghidul cetățeanului* (1998), broșură editată de Asociația Pro Democrația, Brașov
73. GUIMOND, SERGE; TOUGAS, FRANCINE (1997), *Sentimente de injustiție și acțiuni colective: privarea relativă în* BOURHIS, RICHARD Y & LEYENS, JACQUES-FILIPPE (coordonatori), "Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri", Polirom, Iași, p. 155- 178
74. GUTTSMAN, W.L. (1961), *Potere, stratificazione sociale ed elites politiche* in "Le elites politiche", Atti del IV Congresso Mondiale di Sociologia, Editori Laterza, Bari, p. 68-74
75. HANNEMAN, ROBERT A. (2001), *Introduction to Social Network Methods*, University of California, Riverside
76. HELBLING, JURG (1996), *I nazionalismi etnici în "Stati, etnie, culture"* a cura di PIETRO SCARDUELLI, Edizioni Angelo Guerini, Milano
77. HUKNATH, ISTVAN (1999), *Minoritățile din România. Aspecte politice*, Editura Limes, Cluj
78. HUNTINGTON, SAMUEL P. (1990), *Ciocrina civilizărilor*, București, Editura Antet
79. ILIUT, PETRU (1997), *Abordarea calitativă a sociumanului*, Polirom, Iași, 1997
80. *Info Eurocarpatica*, Buletin de Informare al

Centrului European de Studii Covasna-Harghita, Sfântu-Gheorghe, nr. 2/2001, 3/2002, 4/2002

81. KAPFERER, BRUCE (1995), *Norme e manipolazione delle relazioni in un contesto di lavoro* în „Reti. L'analisi di network nelle scienze sociali” a cura di FORTUNATA PISELLI, Donzelli Editore, Roma

82. KISS, CSABA G. (1993), *Europa Centrală, națiuni, minorități*, Pesti Szalon-Kriterion

83. KYMLICKA, WILL (2001), *Teorie politică occidentală și relații etnice în Europa de Est* în revista „Polis”, nr. 2/2001, p.5-73

84. LASSWELL, HAROLD D; KAPLAN, A. (1969), *Potere e societate*, Milano

85. LAUMANN, EDWARD O.; MARDSEN, PETER V.; PRENSKY, DAVID (1992), *The Boundary Specification Problem in Network Analysis in "Research Methods in Social Network Analysis"* edited by LINTON C. FREEMAN, DOUGLAS R. WHITE and KIMBALL ROMNEY, Transaction Publishers, New Brunswick and London, p. 61-79

86. LAUMANN, EDWARD O.; PAPPI, FRANZ U. (1995), *Reti di azione collettiva*, în „Reti. L'analisi di network nelle scienze sociali”, a cura di FORTUNATA PISELLI, Donizelli Editore, Roma, p. 227-249

87. LAZĂR, MARIUS (2000), *Populația județelor Covasna și Harghita. Aspecte ale conviețuirii interetnice în "Relații interetnice în România postcomunistă"*, 2000, volum editat de Lucian Nastasă și Leni Salat, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj-Napoca

88. LAWRENCE, GEOFFREY (2005), *Promovarea dezvoltării durabile: problematica guvernării* în PASCARU, MIHAI coordonator, „Catalyse. Cunoaștere, participare și dezvoltare în spațiul comunitar”, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, p. 15-47

89. LĂCĂTUȘU, IOAN (2000), *Aspecte ale evoluției structurii etnice și confesionale în zona Covasna-Harghita și semnificațiile lor geopolitice*, în revista *Angvstia*, nr.5/2000, Sfântu-Gheorghe, p. 281-295

90. LĂCĂTUȘU, IOAN (2002a), *Raportul majoritate-minoritate în Covasna și Harghita în "Interetnicitate în Europa Centrală și de Est"*, Complexul Muzeal Arad, Colecția Minorități, p. 34-67

91. LĂCĂTUȘU, IOAN (2002b), *Spiritualitate românească și conviețuire interetnică în Covasna și Harghita*, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe

92. LĂCĂTUȘU, IOAN; LECHINȚAN, VASILE (2003), *Lucrarea lui Gheorghe Popa-Lisseanu din perspectivă actuală în POPA-LISSEANU, GHEORGHE (2003 [1941]), „Originea secuilor și secuizarea românilor”* București, Editura România Pur și Simplu

93. LĂCĂTUȘU, IOAN (2004), *Tendențe de enclavizare a unui spațiu românesc – Harghita și Covasna*, București, Editura România Pur și Simplu

94. LOMI, ALESSANDRO (1991), *Reti organizzative. Teoria, tecnica e applicazioni*, Il Mulino, Bologna

95. LORENZI-CIOLDI, FABIO; DCISE, WILLEM (1997), *Identitate socială și identitate personală* în BOURHIS, RICHARD Y & LEYENS, JACQUES-FILIPPE (COORDONATORI), „Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri”, Polirom, Iași, p. 53-73

96. MARKO, BELA (2001), *Statul național și visul național la începutul mileniului III*, în „Sfera politiciii”, nr. 97-98, oct.-nov. 2001, p. 60-63

97. MĂGUREANU, VIRGIL (1997), *Studii de sociologie politică*, Editura Albatros, București

98. MIHU, ACHIM (2002), *Antropologia culturală*, Editura Dacia, Cluj- Napoca

99. MILLO, ANNA (1989), *L'elite del potere a Trieste*, Franco Angeli, Milano

100. MILLS, WRIGHT C. (1959), *The power elite*, NY,

Oxford University Press

101. MIRK, SZIDONIA (1999), *Căsătoriile mixte româno-maghiare din Zăbala* în „Modele de conviețuire în Ardeal. Zăbala”, redactat de POZSONY, FERENC și ANGHEL, REMUS GABRIEL, Asociația Etnografică Kriza Janos, Cluj, p. 53-71

102. MITCHELL, CLAUDE J. (1995), *Reti, norme e istituzioni* în „Reti. L'analisi di network nelle scienze sociali” a cura di Fortunata Piselli, Donizelli Editore, Roma

103. MOSCA, GAETANO (1923/1994), *La classe politica*, Editori Laterza, Bari

104. MOSCOVICI, SERGE; MUGNY, GABRIEL; PEREZ, JUAN ANTONIO (1996), *Influența minoritară și construirea identității* în „Minoritari, marginali, excluși”, coord. Adrian Neculau și Gilles Ferreol, Polirom, Iași, p. 17-27

105. MUNGIU-PIPPIDI, ALINA (1999), *Transilvania subiectivă*, Ed. Humanitas, București

106. MUNGIU-PIPPIDI, ALINA (2001), *De la identitate națională la naționalism*, în „Sfera politiciii”, nr. 97-98, oct.-nov. 2001, p. 35-51

107. MURA, VIRGILIO; TIDORE, GRAZIANO (1987), *Per una ricerca sull'anatomia della classe politica sarda*, în „Elite politiche nella Sardegna contemporanea”, Franco Angeli, Milano

108. MUREȘAN, GHEORGHE (1996), *Clasici ai teoriilor despre elite*, în *Noua Revistă Română*, nr. 8-9/1996, p. 24-35

109. MUTTI, ANTONIO (1992), *Il buon vicino. Rapporti di vicinato nella metropoli*, Il Mulino, Bologna

110. OLAH, ȘERBAN (2004), *Elitele locale*, București, Editura Economică

111. OLZAK, SUSAN (1992), *The Dynamics of Ethnic Competition and Conflict*, Standford University Press, California

112. ONUȚ, GHEORGHE (2001), *Maganazonosag, bec-sulet es huseg. Un raport de consiliere politico-electorală*, în volumul sesiunii științifice „Zilele Dreptului”, Societatea și Dreptul, Editura OMNIA UNI S.A.S.T., Brașov

113. OSSIPOV, ALEXANDER (2001), *Câteva îndoieli cu privire la "dreptatea etnoculturală"* în revista „Polis”, nr. 2, p.91-101

114. PAL, JUDIT (1999), *A romanok haromszeki betelepulesenek nehany kerdese (1614-1850) [Câteva probleme legate de așezarea românilor în Trei Scaune]* în „A Tobbseg Kisebbsége”, Pro-Print Konyvkiado, Csikszereda, p. 25-97

115. PARETO, VILFREDO (1916), *Trattato di sociologia generale*, volume II, Firenze, G. Barbera Editore

116. PASCARU, MIHAI (2003), *Matricea comunitară. Cunoaștere, comunicare și acțiune comună în satul contemporan*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca

117. PENNATI, EUGENIO (1961), *Le elites politiche nelle teorie minoritarie*, in „Le elites politiche”, Atti del IV Congresso Mondiale di Sociologia, Editori Laterza, Bari

118. PETROSIO, DANIELE (1991), *Stati, nazioni, etnie. Il pluralismo etnico e nazionale nella teoria sociologica contemporanea*, Franco Angeli, Milano

119. PISELLI, FORTUNATA (1995), *Reti sociali e comunicative* în „Reti. L'analisi di network nelle scienze sociali” a cura di FORTUNATA PISELLI, Donizelli Editore, Roma, p. VII-LXXII

120. PODEA, TITUS (1936), *Transilvania*, Ed. Fundației Culturale Române, București, reproducere după Ed. Princeps

121. POP, CODRINA (1996), *Formarea noii elite economice într-un sat românesc în perioada de tranziție. Drăgușul*, Lucrare de Licență, Universitatea București

122. POPA-LISSEANU, GHEORGHE (2003 [1941]), *Originea secuilor și secuizarea românilor*, București, Editura România Pur și Simplu

123. PORTER, JOHN (1965), *The Vertical Mosaic*, University of Toronto Press
124. POZSONY, FERENC (1999), *Istorie și memorie. Vehiculări simbolice în spațiul privat în „Modele de convingere în Ardeal. Zăbala”*, redactat de POZSONY, FERENC și ANGHEL, REMUS GABRIEL, Asociația Etnografică Kriza Janos, Cluj, p. 7-20
125. PUTNAM, ROBERT D. (2001), *Cum funcționează democrația. Tradițiile civice ale Italiei moderne*, Editura Polirom, Iași
126. *Relații interetnice în România postcomunistă* (2000), volum editat de LUCIAN NASTASĂ și LEVENTE SALAT, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj-Napoca
127. RIESMAN, DAVID; GLAZER, NATHAN; DENNEY, REUEL (1950), *The Lonely Crowd. A Study of the Changing American Character*, Doubleday & Company, Inc., Garden City, New York
128. ROȘCA, IOAN N. (1994), *Filosofie. Antică, Medievală, Renesantistă*, București, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”
129. ROTARIU, TRAIAN; ILUS, PETRU, coordonatori, (1996), *Sociologie*, Editura Mesagerul, Cluj-Napoca
130. RUSSU, ION I. (1990), *Românii și secuii*, București, Editura Științifică
131. SANDU, DUMITRU (1999), *Spațiul social al tranziției*, Editura Polirom, Iași
132. SANDU, DUMITRU (2005), *Dezvoltare comunitară. Cercetare, practică, ideologie*, Editura Polirom, Iași
133. SARTORI, GIOVANNI (1961), *I significati del termine elite in Atti del IV Congresso Mondiale di Sociologia*, Editori Laterza, Bari, p. 94-99
134. SCARDUELLI, PIETRO (1996), *Stati, etnie, culture: alcune considerazioni preliminari in “Stati, etnie, culture”* a cura di PIETRO SCARDUELLI, Edizioni Angelo Guerini, Milano, p. 17-39
135. SCIFIRNET, CONSTANTIN (1999), *Sociologie*, Editura Economică, București
136. SCHUMPETER, JOSEPH A. (1997), *An Elite Theory of Democracy in “Classes & Elites in Democracy and Democratization. A collection of readings”*, Garland Publishing Inc., New York and London, p. 78-85
137. SCOTT, JOHN (2001), *Elitele în sociologia anglo-saxonă*, în SULEIMAN, EZRA; MENDRAS, HENRI, *Recrutarea elitelor în Europa*, Editura Amarcord, Timișoara, p. 9-18
138. SMITH, ANTHONY (1991), *National Identity*, Penguin Books
139. STANFIELD II, JOHN H. (1993), *Epistemological Considerations*, in *„Race and Ethnicity in Research Methods”*, editors JOHN H. STANFIELD II and RUTLEDGE M. DENNIS, Sage Publications, Newbury Park, London and New Delhi, p. 16-36
140. SULEIMAN, EZRA; MENDRAS, HENRI COORDONATORI (2001), *Recrutarea elitelor în Europa*, Editura Amarcord, Timișoara
141. SZOCS, JANOS (1999), *A romanok megtelepedese, roman falvak kialakulasa Csik-, Gyergyo-, Kaszonszekben (1614-1850) [Stabilirea românilor și formarea satelor românești în Scaunul Ciuc (1614-1850)]* în *„A Tobbseg Kisebbsege”*, Pro-Print Konyvkiado, Csikszereda, p. 98-157
142. ȘTEFAN, BRUNO (1998), *Dimensiunile urii etnice în Secuime*, Biblioteca Centrului European de Studii Covasna-Harghita, Sfântu-Gheorghe
143. TOURNON, JEAN (1994), *Etnicitate în un’Europa che si federa in „Etnie, confini, Europa”* a cura di LAURA BERGNACH e GIOVANNI DELLI ZOTTI, Franco Angeli, Milano, p. 247-255
144. TUDOR, MARIUS; GAVRILESCU, ADRIAN (2002), *Democrația la pachet. Elita politică în România postcomunistă*, Editura Compania, București
145. TURLIUC, NICOLETA (1996), *Construcția identității minoritare în condiții de eterogenitate culturală în “Minoritari, marginali, excluși”*, coord. ADRIAN NECULAU și GILLES FERREOL, Polirom, Iași, p. 55-61
146. ȚURLEA, PETRE (2003), *U.D.M.R. și societatea românească*, București, Editura România Pur și Simplu
147. VAN DIJK, TEUN A. (1993), *Analyzing Racism through Discourse Analysis* in STANFIELD II, JOHN H. & DENNIS, RUTLEDGE M. (editors), *“Race and Ethnicity in Research Methods”*, Sage Publications, Newbury Park, London and New Delhi, p. 92-134
148. VANDER-ZANDEN, JAMES (1988), *The social experience: An introduction to sociology*, New York
149. VARADY, TIBOR (2001), *Minorități, majorități, lege și etnicitate: reflecții asupra cazului iugoslav* în revista *“Polis”*, nr. 2, 2001, p.101-129
150. VINCEZE, GABOR (1999), *Nemzeti kisebbségek a „magyar nemzetiségu romanok”-ig [De la minoritate națională la “români cu naționalitate maghiară”]* în *„Forrasok es strategiak”*, Pro-Print Konyvkiado, Csikszereda, p. 170-232
151. VON WIESE, L. (1968), *Sistema di sociologia generale*, Torino, Utet
152. WELLMAN, BARRY (1988), *Structural analysis: from method and metaphor to theory and substance* in WELLMAN, BARRY AND BERKOWITZ, S.D. (editors), *“Social Structures. A Network Approach”*, Cambridge University Press
153. WELLMAN, BARRY (1995), *Analisi strutturale: un paradigma alternativo in „Reti. L’analisi di network nelle scienze sociali”* a cura di FORTUNATA PISELLI, Donizelli Editore, Roma, p. 27-49
154. YZERBYT, VINCENT; SCHADRON, GEORGES (1997), *Stereotipuri și judecată socială*, în *„Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri”*, coordonatori RICHARD Y. BOURHIS și JACQUES-FILIPPE LEYENS, Polirom, Iași, p.97-124
155. ZAMFIR, ELENA (2000), *Dezvoltarea comunitară – sursă a bunăstării colective* în ZAMFIR, ELENA coordonator, *„Strategii antisărăcie și dezvoltare comunitară”*, Editura Expert, București
156. ZANI, BRUNA; PALMONARI, AUGUSTO coordonatori (2003), *Manual de psihologia comunității*, Editura Polirom, Iași
157. ZULEAN, MARIAN (1996), *Emergența elitei antreprenoriale în societatea românească postcomunistă. O explorare*, în *Revista de Cercetări Sociale*, nr 2/1996, p. 3-13

Site-uri:

1. www.analytictech.com
2. www.c.d.ro
3. www.rm.dsz.ro
4. www.recensamant.ro

Documente:

1. Memorandum, semnat de asociații ale românilor din Harghita și Covasna, 1 noiembrie 2005, arhiva Centrului de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, Sfântu-Gheorghe
2. Statutul U.D.M.R.
3. Programul U.D.M.R.

Abstract
Social networks of local elites in Harghita and Covasna
The resume of the PHD Thesis

The work *Social networks of the local elites from Harghita and Covasna* is a sociological study comprising four disciplinary fields which intersect each other: the sociology of elites, the sociology of inter-ethnic relations, relational sociology and the sociology of communitarian development. This presentation is a resume of the PHD thesis in sociology, which has the same title, thesis that I have maintained in May 2006, at the University of Bucharest. The first chapter, called *The sociology of elites. Classical and contemporary theories about elites*, tries to discuss, in the shape of a historic of the field, of some of the most important sociological theories related to elites. The second chapter is dedicated to *Theoretical and methodological reference points regarding the social approach of local elites*. The third chapter, *Ethnicity, nation and inter-ethnic relations*, is dedicated to the extremely complex issue of national and ethnic identity. The fourth chapter, *Inter-ethnic relations in Harghita and Covasna*, comprises an analysis based on library documentation, of the Romanian – Hungarian relations in the two counties of our country. The fifth chapter deals with the issue of *Ethnic elites in Harghita and Covasna seen through the results of the 2003 Inquiry*. The sixth chapter, *The relational paradigm and the analysis of social networks*, is entirely dedicated to the presentation of the relational paradigm in sociology and to the network analysis, as an ensemble of methods and techniques used for studying the "geometry" of social networks. The seventh chapter, *Social networks of the elites from Miercurea-Ciuc and Sfântu Gheorghe. The 2005 Inquiry*, and the eighth chapter, *Present and perspectives of Romanian – Hungarian relations in Harghita and Covasna*, comprise the results of the sociological inquiry undertaken in the summer and autumn of 2005.

Aspecte noi, relevate de cercetarea „Românii la contactul dintre culturi”

Volumul „Românii la contactul dintre culturi” încheie, între cele 475 de pagini, cerce-tarea, stârnită din cea mai pură curiozitate științifică personală, a proceselor ce au loc în contactul dintre oameni cu cultură, tradiții și obiceiuri, limbă, religie, istorie diferite, cerce-tare realizată de-a lungul a 40 de ani de investigații sociologice, inițial, pe lângă sau simultan cu temele de cercetare din planul academic, iar, în ultimii 13 ani, în cadrul temelor de sine stătătoare privind cultura și relațiile interetnice. După cum este lesne de înțeles, rezultatele obținute sunt expresia unui arc în timp peste două regimuri social-politice diferite, a căror sinteză am realizat-o cu conștiința celei mai exigente deontologii profesionale sau onestități științifice. La baza afirmațiilor din lucrare stau 10 caiete cu interviurile realizate cu subiecții din satele și orașele etnic mixte, o bogată literatură străină, la care se adaugă literatura română, de specialitate, a neobosiților cercetători din zona Covasna și Harghita, ce reflectă propria istorie și situația actuală a relațiilor interetnice*cu maghiarii.

Noutatea aspectelor este redată de doi factori esențiali: timpul și diversitatea etnică. Timpul a constat în traversarea a două societăți cu regimuri social-politice diferite pentru a analiza relațiile interetnice dintre români și ceilalți etnici, iar diversitatea ne-a fost dată de faptul că am studiat relațiile românilor cu principalele grupuri etnice, ca pondere, din țara noastră: maghiari, germani, romi, turci și tătari, stăruind, cu deosebire, asupra zonei Covasna-Harghita, în care românii trăiesc sub semnul deznaționalizării datorită politicii agresive a liderilor maghiari de secesiune.

Trebuie să subliniem că aspectele inedite pe care vrem să le punem în lumină nu ar fi fost posibile fără procesul riguros de analiză și sinteză a tuturor datelor de teren și a informațiilor teoretice dobândite din studiul teoriei și istoriei contactului dintre culturi, dintre români, ca mediu majoritar, în general și ceilalți etnici din țara noastră, în special. Numai după procesarea la firul ierbii a interviurilor complexe, calitative, realizate cu intelectualii tineri, maturi și vârstnici subiecții cheie ai cercetării noastre, sincer și total

atașați ideii ca adevărul vieții lor interetnice, de români majoritari în propria noastră țară sau de etnici minoritari tratați cu omenie și respect, să iasă la vedere pentru a fi învățatură generațiilor viitoare - am ajuns la concluzii întemeiate științific greu de contestat. Ambele părți, adică, majoritari și etnici, conlucrând conștient sau spontan, uneori, la dezvăluirea aspectelor luminoase sau întunecate ale relațiilor dintre ei, ne-au dat posibilitatea să reflectăm viața din comunitățile etnic mixte, în întreaga ei plenitudine și bogăție concret istorică. Comparând opiniile românilor cu cele ale minoritarilor de diferite etnii din diferite zone ale țării, am obținut un tablou în care se simt palpațiile vieții, așa cum s-a desfășurat ea, cu așteptările, neîmplinirile, dar și cu bucuriile și satisfacțiile oferite de traiul în comun, confirmându-se, încă o dată, complexitatea lumii noastre! Românii își exprimau adeseori suferințele și umilințele îndurate de-a lungul istoriei, de la stăpânii etnicilor ce dețineau puterea în toate formele ei de manifestare, muncind pentru ei și asigurându-le viața de lux. În privința „tratementului” etniilor în regimul socialist, etnicii de bună credință, dintre care mulți maghiari din Brașov, Timiș, Sibiu, recunoșteau că „ei n-au suferit mai mult decât poporul român în momentele grele ale istoriei lor comune, că au fost tratați ca egali în drepturi și datorii și cu omenie de către români”.

Instrumentul metodologic care ne-a dat șansa să reflectăm atmosfera interetnică așa cum este ea, fără niciun adaus din afară, a fost investigația în spiritul antropologiei culturale, analiza calitativă prin discuții pe o amplă gamă de probleme, interviuri directe, în profunzime, focalizate pe ideile de fond, reluate și îmbogățite prin revenirea de mai multe ori la subiecții cheie, care, înțelegând tematica cercetării, se ofereau de bună voie la reflexii îndelungate și de înaltă calitate intelectuală. Multitudinea și varietatea ideilor era îmbogățită, apoi, cu imaginea vie a subiecților, care ne primeau în casele lor, la locul de muncă, ne invitau la întâlnirile sociale sau manifestările culturale ale comunității lor.

Un prim aspect nou pe care îl aduce în dezbatere lucrarea publicată este însăși analiza

teoretică, fundamentată pe un important volum de lucrări și cercetări concrete, a procesului de contact dintre culturi, în relațiile interetnice. În literatura sociologică din țara noastră nu a fost pusă în directă corelație până acum cercetarea relațiilor interetnice cu teoria contactului dintre culturi și valențele lui pentru perfecționarea relațiilor umane la nivel național și global. Tema contactului dintre culturi este în zilele noastre atât de actuală încât este ușor de deslușit la toate nivelurile societății: între indivizi, școli, universități, grupuri profesionale din diferite țări sau specialiști, firme, companii transfrontaliere, comerț internațional etc. În condițiile integrării europene, ale regionalizării și globalizării, aproape că nu este activitate umană sau grup de indivizi care să nu fie pus în contact cu omologi de altă cultură, limbă, religie, valori și norme distinctive, corespunzător cu țara sau nația din care fac parte.

Intensificarea mobilității profesionale a forței de muncă în spațiul european și dincolo de el, în întreaga lume, creșterea ponderii celor care își pot permite călătoriile pe glob sunt alte exemple de contacte dintre culturi care modifică pozitiv orizontul de cunoaștere reciprocă a culturii și civilizației altor popoare. Contactul direct cu alte moduri de viață este salutar pentru că redimensionează și adâncește cunoașterea în cele mai diverse domenii ale vieții, călătoriile constituind nu numai mijloace de relaxare, dar, mai ales, veritabile biblioteci, prin care oamenii se informează și se conving pe viu despre viața, cultura și stilul de trai al altor semeni ai lor.

Schimbul inter-cultural sau contactul dintre culturi este un proces complex, intensiv, de modelare umană, atât la scară macrosocială, cât și la scara microgrupurilor aflate la interferențe de culturi. Rezultatul schimbului este o rafinare, o sensibilizare comportamentală, acțională, gestuală care permite preluarea unor noi modele culturale. Individul devine, astfel, autor și, totodată, agent al schimbării, cu rolul de a contribui la amplificarea spațiului de umanitate dintre oameni, dar și la corectarea unor manifestări negative, prin comparația sa cu alterul său.

Al doilea aspect, confirmat cu prisosință de întreaga cercetare, este ipoteza devenită concluzie fundamentală a lucrării, că cei ce ies în câștig în urma contactului dintre culturi sunt oamenii, grupurile umane, popoarele și națiunile care, în acest fel, se cunosc mai bine, se apreciază corect, se bucură de reușitele lor

materiale și culturale de vârf, construind un climat național și internațional de pace, înțelegere și cooperare colectivă pentru soluționarea problemelor comunității sau ale omenirii. Un exemplu edificator este manifestarea interculturală Pro-Etnica, devenită tradiție, în care tinerii de diferite etnii vin cu plăcere și entuziasm pentru a se cunoaște reciproc și a se bucura de cultura celorlalte etnii. Exercițiul la scară mondială a acestui contact este o formă de trecere de la conflictul civilizațiilor și culturilor la dialogul lor, un dialog fertil, benefic pentru toate părțile, important prin faptul că marchează posibilitatea construirii unei reale și puternice solidarități umane, atât de necesară în fața noilor și fără precedent provocări la care este expusă omenirea, tot mai divizată politic, economic și militar în zilele noastre.

Un alt aspect inedit al cercetării este acela că ea reprezintă un arc peste două regimuri social-politice, ce oferă posibilitatea analizei științifice, pe baza investigațiilor de teren din acele vremuri, a stării de lucruri reale din satele și orașele etnic mixte. Din acest punct de vedere, cercetarea nemijlocită demonstrează că, până în 1989, satele etnic mixte duceau o viață socială comunitară echilibrată, coezivă, oamenii participau la muncă și la activitățile de interes obștesc împreună, cu simțământul civic al responsabilității tuturor față de înfățișarea satului, față de faima și prestigiul lui între celelalte sate din jur. În pofida a ceea ce se spune și se scrie acum, în perioada post-decembristă, socialismul instaurase ca stare de fapt un climat de stabilitate și înțelegere firească între oamenii de diferite etnii. Este ceea ce în zilele noastre a devenit foarte actual și stringent (după neglijarea totală a activităților obștești etichetate după 1989 drept „comuniste” și, prin aceasta, și nocive) comunitarismul, teorie și practică socială a acțiunii colective, sistematice și permanente a membrilor unei comunități umane, pentru soluționarea problemelor acesteia în beneficiul fiecăruia și al tuturor.

În zilele noastre, odată cu integrarea în Uniunea Europeană, se impune ca stringentă necesitatea creșterii coeziunii dintre membrii comunităților umane rurale și urbane, coeziune destrămată sub falsele sloganuri postdecembriste. Proiectul de creare a „satelor comunitare europene” vrea, de fapt, să refacă trama relațiilor echilibrate care existau firesc, în trecut, între săteni. Cei care s-au angajat deja la acest proiect, „Sat comunitar

europene”, și-au luat în serios obligația de a pune mână de la mână pentru a realiza acțiuni de folos obștesc, drumuri, servicii sanitare în școli, etc., la care se adaugă și fonduri europene, așa cum sunt în Franța, Italia, în UE, în general. În regimul socialist, mult hulit acum, răspunderea și satisfacția că toți au contribuit la bunul mers al vieții satului dădeau acelor oameni un deosebit sentiment de mândrie și satisfacție, pe care îl exprimau sincer, cu bucurie, fără să bănuiască în vreun fel că această muncă „voluntară”, în folosul tuturor, avea să fie blamată, etichetată în perioada post-decembristă și, de aceea, repudiată, încât au ajuns satele și orașele de paragină, degradate edilitar și igienic, neîngrijite și ale nimănui.

În societatea socialistă, etniile nu au fost asimilate, dimpotrivă, se distingeau după obiceiuri, datini, limbă, religie, după stilul de case sau opțiunile școlare și profesionale ale copiilor, acestea fiind ingredientele care făceau viața satului mai frumoasă, mai bogată, cu care chiar se mândreau. Dovadă stă faptul că ele și-au păstrat și își manifestă deplin în zilele noastre, specificul cultural, identitatea etnică, la manifestările interetnice. Cercetările efectuate în județele Alba, Mureș, Sibiu, Brașov, Timiș, Constanța, Tulcea, Covasna și Harghita, cunoscute prin structura lor etnică mixtă, au constituit mediile sociale în care am demonstrat cu forța unui Mont Blanc de date comportamentul civilizată, bazat pe valorile reale ale înțelegerii dintre etnii. Între oamenii din comunitățile mixte nu existau tensiuni, conflicte, pentru că ei trăiau și munceau în respectul vieții și al demnității, al culturii, dumnezeului și limbii celuilalt, devenite reguli de conduită, de viață ale fiecărui individ, grup etnic sau comunități umane. Studiul interviurilor din această perioadă relevă opiniile pozitive ale etnicilor minoritari cu privire la sociabilitatea românilor în viața de toate zilele cu oamenii de alte etnii, atmosfera de înțelegere și egalitate pe care o întronează acolo unde ei sunt majoritari, spiritul de acceptare și largă toleranță de care dau dovadă față de etnicii diferiți de ei ca religie, obiceiuri, limbă, poezii și cântece, moduri de a fi și a trăi viața. Cercetarea dezvăluie imensul potențial de stabilitate și securitate interetnică pe care-l deține poporul român ca mediu integrator, alături de minoritățile naționale care își duc viața după regula de aur a respectului și înțelegerii reciproce, recunoscut fiind că minoritățile

naționale, oamenii de cultură și populația obișnuită a acestora, sunt generatoare de cultură, de diversitate cu care îmbogățesc patrimoniul social și cultural al României. Concursul și Festivalul Național „Cântarea României”, mult blamat de „culturnicii post-decembriști”, a fost o rampă fără egal de lansare a talentelor culturale de toate etniile din satele și cătunele cele mai îndepărtate ale țării. Cultura era promovată sub toate formele ei. Aceste realități de necontestat încep să fie evocate cu nostalgie, în zilele noastre post-decembriste, de trăitorii lor, iar reconsiderarea artiștilor de muzică populară și ușoară, a actorilor de teatru și cinematografierecunoscuți acum ca „geniali”, „generația de aur” - sau a scriitorilor literaturii române demonstrează locul ales ce-l avea cultura în societatea socialistă. Cultura etniilor era promovată alături de cea a românilor, în aceeași măsură, iar festivalul comun le oferea șansa de a se cunoaște reciproc, de a-și afirma creațiile specifice, obiceiurile, datinile. Tinerii nu-l tratau deloc ca pe un omagiu adus dictatorilor, deși exista și acest ritual, pentru ei era o întrecere în a-și arăta spiritul creator, arta folclorică, dansul, cântul, filosofia de viață specifică etniei lor.

După decembrie 1989, situația a început să se schimbe, mai ales, în sânul comunităților cu maghiari majoritari, ai căror lideri, cu strategii separatiste, i-au enclavizat și i-au scos din dinamica vie a vieții în comunitate cu românii și cu celelalte minorități, destrămand trama relațiilor pașnice și senine ce asigura liniștea de viață tuturor. Climatul armonios, simbiotic, în care diversitatea etnică este considerată o valoare umană prin bogăția împrumuturilor pe care le prilejuiește a rămas viabil la celelalte etnii, pe când în zonele în care maghiarii sunt majoritari, conviețuirea se transformă în supraviețuire sub aspect etnic pentru cei numeric minoritari, urmată de segregare, marginalizare și, în cele din urmă, de deznaționalizare. Aceste ultime situații caracterizează comunitățile etnic mixte din Covasna și Harghita în care reprezentanții lor, deși clamează la tot pasul, în întâlniri internaționale, în volume colective, europenismul și democrația, în practica socio-etnică se comportă după principiile feudale dintre stăpâni și servi, făcând din varietate, pe de o parte, motiv de adversitate și umilință etnică pentru români și ceilalți etnici minoritari, iar pe de alta, motiv de privilegii și demnități pentru ei.

În virtutea celor afirmate mai sus, un aspect deosebit de valoros științific și istoric îl constituie studiul comparativ al raportului dintre majoritari și minoritari în societatea socialistă și post-decembriștă, tratat cu curaj de noi într-un capitol de sine stătător, prin faptul că este o analiză obiectivă, neretușată, după tendințele nihiliste specifice perioadei de tranziție de la socialism la capitalismul sălbatic care s-a instalat după evenimentele din Decembrie 1989, analiză realizată pe baza cercetărilor de teren sistematice și continue în localitățile cu structură etnică mixtă. În acest capitol, se demonstrează pe baza a zeci și sute de interviuri realizate cu etnici din diferite comunități mixte din țară, existența unor raporturi interetnice firești între români și membrii minorităților naționale, inclusiv maghiari, din zonele cu populație mixtă, când nu existau formatori de opinie care să distorsioneze realitatea și să inducă o ideologie iredentistă nocivă, care să învrăjbească climatul de viață. Opiniile subiecților etnici intrați în raza cercetării, efectuată în spiritul deontologiei profesionale, relevă adevărul simplu că între români și minoritari nu există motive de neînțelegere și tensiuni, dat fiind caracterul, firea românului de popor bun, blând, prietenos, respectuos și deschis la comunicare și conviețuire firească alături de cei de altă cultură, limbă și religie.

Numai în perioada de tranziție au apărut probleme și tensiuni din cauza pretențiilor nemăsurate ale maghiarilor, bine dirijate de liderii politici ai UDMR, care își propun proiecte ireale și aventuriste, pentru a căror realizare încearcă să antreneze și reprezentanți din unele țări europene, cu scopul de a-și realiza obiectivele autonomiste și iredentiste. În zilele noastre, în comunitățile etnic mixte cu maghiari majoritari din județele Covasna și Harghita, românii conviețuiesc la limita supraviețuirii naționale, ca urmare a politicii etnice, economice, administrative și culturale agresiv-antiromânești și anti-constituționale duse de liderii politici, din administrație și formatorii de opinie maghiari, de excludere și marginalizare a românilor care nu cunosc limba maghiară și nu se înrolează, pe o cale sau alta, în rândurile lor, pe când în comunitățile cu români majoritari, climatul interetnic este normal, democratic, ca între oameni care se respectă și se prețuiesc reciproc, iar copiii de maghiari se înscriu la orice școală doresc, maghiară sau română, fără nici

o restricție. În interviurile realizate în Banat, Brașov, Sibiu, în anii '90, cu subiecți maghiari, aceștia recunoșteau că s-au bucurat ca și românii de toate drepturile și înainte de '89 și după aceea și că numai liderii maghiari care „au bai” cu românii, slovacii, sârbii au un comportament „prea așa și, de aceea, ar fi mai bine să se retragă din Parlament ca să fie liniște între toți”. Cercetarea pune în evidență adevărul simplu, verificat de istorie și dezvăluit în practica de cercetare de decenii, că la nivelul bazal al societății, în sate și orașe, locuitorii de diferite etnii au trăit și pot trăi în pace și bună vecinătate dacă nu sunt incitați de lideri cu proiecte șovine, de segregare și purificare etnică. Coeficientul de nouitate al cercetării constă în faptul că își propune să releve cu probe științifice aduse din investigațiile de teren aspectele pozitive ale relațiilor interetnice din societatea socialistă, climatul de înțelegere și competiție culturală benefică dintre etnii pe care l-a cultivat societatea socialistă. Însuși Festivalul și Concursul Național „Cântarea României”, despre care am afirmat mai sus, a constituit – după opinia subiecților – o imensă șansă de valorificare a talentelor înnăscute ale poporului nostru, a declanșat o fără precedent mișcare cultural-artistică de masă, a cultivat un frumos spirit de întrecere și solidaritate umană, a dus la cunoașterea reciprocă și la prețuirea culturii populare din diferite zone ale țării, a creat un cadru social-cultural stimulativ între tinerii de diferite naționalități.

În investigațiile de teren din anii de tranziție, subiecții din satele multietnice au mărturisit cu multă sinceritate și, uneori, chiar cu nostalgie momentele plăcute și fără tensiuni etnice din perioada socialistă, activitățile culturale organizate împreună, satisfacțiile ce le trăiau venind la București cu cântecele și dansurile locale. Însuși liderii politici maghiari afirmă, credem noi, cu destulă sinceritate și mândrie atunci, la Plenarele Consiliilor Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară și Germană, realizările culturale ale etniei maghiare și germane. Oricât ar fi de înrați udemeriștii contemporani, adevărul următoarelor afirmații ale liderilor maghiari din acea perioadă nu poate fi negat pentru că în ele este cuprinsă viața culturală a semenilor lor, inclusiv, poate, a lor ca tineri, așa cum ea a fost trăită, dar pe care acum o contestă cu vehemență, din oportunism politic și josnică tendință de căpățuială materială, socială și de prestigiu. „Scoțând în evidență tradițiile artis

tice specifice, aducând note originale pe paleta policromă a Festivalului, din rândul naționalității maghiare și-au dat concursul în forme specifice diferitelor genuri de creație, la casele de cultură, cluburile și căminele culturale, circa 2916 formații artistice, reunind peste 41.000 de membri, iar din rândul naționalității germane, 650 formații cu circa 9.000 de membri”.

Studiile zonale din Brașov, Sibiu, Timiș, confirmă climatul normal, firesc de înțelegere și cooperare între etnii în comunitățile mixte în care populația majoritară sunt românii, care au transformat în tradiție istorică respectul pentru celelalte etnii și buna conviețuire. Ele reflectă – în condiții de coeziune etnică – dinamica procesului de trecere de la diferențe culturale la împrumuturi culturale reciproce și de la acestea la interferențe culturale. Această traiectorie evolutivă, în trei trepte – de la diferențe, la împrumuturi reciproce și, apoi, la interferențe - nu am descoperit-o până nu am realizat sinteza nenumăratelor investigații de teren, ea constituind unul din câștigurile teoretice esențiale ale capitolului de față, dar și ale lucrării privind contactul dintre culturi, alături de demonstrația pe viu, prin investigații de teren, a principiului antropologic al unității în diversitate care confirmă valențele complexe și benefice ale contactului dintre culturi.

De ordinul esenței și întrucâtva al noutății pentru cei mai mulți este studiul în adâncime al contactului dintre cultura română și culturile celor două etnii privilegiate de-a lungul istoriei, maghiarii și germanii, care ne-a adus înțelegerea logică a faptului de ce românii nu apar în documentele istoriei decât târziu față de maghiari și germani. Cauza este dezvoltată limpede ca lumina zilei de Nicolae Iorga. Românii, spre deosebire de sași și secui, fiind cei „*crescuți din pământ*”, cum le spune marele istoric, nu apar în documente decât târziu, pentru că acestea (adică, documentele) aminteau, înainte de toate, „*oaspeții regelui*” care erau și „*oaspeții noștri*”. Aceștia erau prezentați și nu „*acea care se găesc la locurile lor*”. Dar prezența lor se află peste tot: în numele persoanelor, demonstrează Ranca, în numele apelor, în stilul de viață al musafirilor „*cărora li-am dat mai mult decât le-am cerut*”, după Iorga.

Un alt element inedit, chiar șocant la prima vedere, legat de relațiile interetnice dintre români și foștii privilegiați ai istoriei, maghiarii și germanii, evidențiat de mine ca autoare

numai la ultimul și cel mai înalt nivel al analizei și sintezei întregului material documentar și de teren, a fost concluzia care s-a impus ca legea gravitației că, în socialism, pentru prima dată în istorie, românii deveniseră egali cu etnicii germani și maghiari, alături de care trăiseră secole de-a rândul având statutul de servi, slugi, statut social-economic care nu-i făcea demni să fie amintiți în documente sau să fie considerați o națiune, ci o populație „*tolerată*”. Socialismul răsturnase vechea ierarhie social-istorică dintre băștinași – cu statut de iobagi sau servi și oaspeți, fie ei maghiari, secui sau sași – cu statut de privilegiați. Egalitatea social-economică dintre toți cetățenii țării, indiferent de naționalitate, religie, instaurată de regimul socialist, atât de repudiat acum, în perioada post-decembriștă, care a polarizat societatea într-un strat subțire de bogați și o masă imensă de săraci, le conferea și românilor demnitatea națională refuzată în decursul istoriei, români care, în întrecere cu istoria vitregă, în scurt timp, atinseseră nivelul de trai al foștilor lor stăpâni și statute profesionale chiar mai înalte, datorită ambiției de a învăța și de a accede pe scara socială, acolo unde meritau, după capacitățile și stăruința lor. În același timp, socialismul, prin instaurarea egalității între toți cetățenii, a dus și la schimbarea elaboratului și durului cod intra-etnic, care nu permitea, de pildă, relații firești între tinerii români și sași, ajungându-se chiar la sancționarea fetei de sas care se împrietenea cu un tânăr român. Viața a impus slăbirea lui și consolidarea celui inter-etnic, printr-o mai mare apropiere de români. De la închistarea în propria „*cetate*” cu ziduri de piatră, sașii din Feldioara, pe care i-am studiat mai detaliat, au trecut la un mod de viață mai deschis, mai comunitar. Au început să se adreseze românilor cu „*vecinule*”, au început să iasă la stradă, ca și românii, „*să mai schimbe o vorbă cu ei*” și chiar să le preia unele obiceiuri. În dinamica schimbului cultural, cercetarea de teren a pus în lumină faptul că dacă de-a lungul istoriei sașii, ca populație privilegiată, au constituit un model de viață, de casă, de gospodărie pentru români care priveau în sus la ei, după 1945, românii, fiind egali în drepturi și atingând o stare economică demnă de respect, pe măsura muncii lor, au început să devină ei modele pentru sași, mai ales, în ceea ce privește ambiția de a învăța, de a urma o facultate și de a dobândi un statut socio-profesional care să-l depășească pe cel

al părinților. Împrumutul de modele culturale începe să se intensifice acum și de la români la sași. Sașii învață și ei să cosească iarba, să taie lemne la pădure, iar săsoaicele să țeasă covoare, stofe, să coasă etc. În aspectele gospodărești, schimbul de trăsături și modele culturale devine tot mai intens și în ambele sensuri. Cel mai interesant este faptul că împrumuturile au atins și zona obiceiurilor, recunoscută prin rezistența ei la schimbare. Da, în obiceiurile religioase, sașii au împrumutat obiceiul de a trage și ei clopotul dacă trece la cele veșnice unul de-al lor, de a face pomană pentru că vin și românii și ei fac pomană după înmormântare, de a servi țuică la masă etc. După cum românii au învățat să sistematizeze mormintele în cimitir și să facă ordine în el, așa cum era la sași, să-și facă gospodării trainice ca cele ale sașilor. Deprivilegierea sașilor de către regimul socialist, bineînțeles, că nu era bine văzută, mai ales, de generația vârstnică. Dar tinerii, familiile tinere și mediene nu mai manifestau reticențe. Considerau relațiile normale și fără nici un fel de probleme cu românii. Se înțelegeau bine la muncă, la distracții, ca lucrători sau vecini. Generația vârstnică, chiar dacă avea nostalgiile ei legate de trecut, recunoștea fără rezerve, hărnicia și inteligența românilor care au muncit și au înălțat gospodării frumoase ca ale lor de altădată. Numai că acestea aveau acum alt stil, menționăm noi, adică erau cu gard de fier, cu fața la stradă și cu multe flori în curte. Bătrânii sași considerau că ei și-au terminat misiunea, dar nu mai pleacă la „ai lor”, în Germania, rămânând să-și încheie socotelile cu viața aici, unde au trăit-o. Studiul percepției de sine și al percepției celuilalt la sași relevă relații interetnice firești, civilizate, bazate pe respect și considerație reciprocă, în care fiecare avea grijă să nu deranjeze pe vecin și să creeze o atmosferă bună între ei. Grupul etnic al sașilor, cu triplul lor statut, de sași, germani și cetățeni români, și-a păstrat identitatea de-a lungul celor peste 850 de ani de conviețuire alături de români, a construit o civilizație materială care îl specifică, dar și o civilizație a relațiilor interetnice caracterizată prin decentță, respect, cooperare și fidelitate față de țara în care au trăit.

Spre deosebire de germani, maghiarii au devenit foarte agresivi după decembrie 1989, impunându-se din primele zile în forță de la statutul de uniune culturală, menită să conserve identitatea națională (UDMR), la statu-

tul de partid politic, deși nu s-a înregistrat juridic nici după 17 ani de atunci, creând un climat, o stare de spirit puțin propice relațiilor normale de conviețuire. În aceste condiții, este de la sine înțeles că un contact firesc, intens cu un flux puternic de modele culturale; între cele două populații nu se putea înfripa. El, contactul, nu a fost exclus, a existat, dar plin de sinuozități, stări de conflicte latente și uneori deschise, pentru că raporturile de dominație instituite de unguri, impuneau în cele din urmă obligații și datorii, interacțiuni cotidiene de viață între oameni, fie ei stăpâni sau servi. Luând în calcul acest adevăr de necontestat, al existenței reale a unui transfer de valori și modele culturale de conviețuire de la stăpâni la supuși, stăpâni etnici care erau, însă, întotdeauna mult mai puțini decât supușii, „oameni ai locului”, în același timp, nu putem omite că românii cei mulți și statornici în modul lor de viață, constituiau mediul integrator, marea masă a băștinașilor, crescuți din acel sol, care trăiau după valorile și cutumele lor îndelung fixate și că, în această situație, maghiarii stăpâni, dar fără rădăcini în acest pământ, au trebuit să se adapteze modului lor de a trăi și de a se purta. Astfel se confirmă ipoteza, că chiar în condiții de ostilitate și profunde deosebiri între diferitele grupuri sociale care trăiesc pe același teritoriu, un anumit transfer de valori sociale, economice, culturale are loc, pentru că viața le impune acest mod de conduită. Această confirmare se reflectă în interferențele culturale ce au avut loc între români și maghiari, între români și maghiarii-secui, mai ales, în limbă, cultură, în idealurile pe care le-au avut și pentru care adeseori au luptat împreună. Însă, punând în termeni proprii problema, buna conviețuire și contactul armonios dintre culturi au fost limitate, din rațiuni economice, sociale, culturale la care românii, cu statutul de iobagi, jeleri sau țărani liberi, cum îi găsește Ioan Ranca în Conscripțiile din Scaunele secuiești, nu aveau acces. Tensiunile au fost întreținute, în mod deosebit, și din cauza concepției diametral opuse de a trata și interpreta istoria de către istoricii maghiari față de istoricii români și străini. Maniera și tendința lor continuă de a o falsifica în favoarea lor, inventând tot felul de teorii care să le ateste întâietatea și justetea actelor istorice reprobabile pe care le-au comis de-a lungul secolelor, îi așează întotdeauna în afara adevărului istoric și a cunoașterii obiective.

O notă distinctivă în contactul dintre culturi aduc turcii și tătarii din județul Constanța. Turcii și tătarii - populație musulmană cu limbă, cultură și religie deosebite de cele ale românilor – se constituie într-un grup în care integrarea prin diferențiere îi caracterizează cel mai adecvat. Integrarea lor socială și culturală semnifică o permanentă ajustare mutuală a comportamentului individual și colectiv la valorile sociale general-acceptate. Aceasta nu înseamnă ștergerea sau eliminarea trăsăturilor specifice grupului, ci, dimpotrivă, păstrarea, afirmarea și dezvoltarea lor, într-o deplină complementaritate cu trăsăturile altor grupuri etnice și cu cele ale românilor ca populație majoritară. Modelul românesc de integrare socială și culturală este prin diferențiere și nu prin asimilarea minorităților naționale. Dovadă, existența la ultimul Recensământ din martie 2002 a 20 de etnii diferite și, în plus, rubrica „altă etnie”. În practica istorică a relațiilor interetnice, românii au înțeles că diferențele dintre oameni sunt inerente și, în același timp, că ele trebuie să fie respectate.

În concepția mea, de autoare, cultura ca moștenire culturală, creație permanentă și adaos prin împrumuturi fertile de la alte culturi este tezaurul cel mai de preț al oricărui popor sau grup etnic la care nimeni nu trebuie să atenteze în virtutea unor așa-zise „drepturi istorice”, false primordialități temporale sau răstălmăciri de documente internaționale.

Ambele grupuri musulmane, aflate în contact direct și continuu de secole cu românii, recunosc că sunt unite prin valorile comune pe care le promovează: omenia, munca, cinstea și corectitudinea. În virtutea lor, participă la viața social-economică a țării și se consideră cetățeni români, mai români chiar de cât unii români. Demn de remarcat este faptul că intrând într-o localitate de români/turci sau români/tătari nu se observă nici urmă de exclusivism etnic sau separatism. Toți locuitorii se consideră pur și simplu membri ai aceleiași comunități - satul sau orașul - cu o viață economică și socială comună, puternic legați sufletește la bucurie și necaz. Diferențele etno-religioase sunt corect înțelese și practicate de fiecare grup etnic. După opinia lor, *„fiecare se închină la Dumnezeuul său, dar toți credincioșii trebuie să se înțeleagă între ei că sunt fiii aceluiași Dumnezeu”*. Ambele etnii au împrumutat trăsături culturale și chiar obiceiuri de la români, cum sunt

colindele, sorcova, plugușorul, obiceiurile de la nunți, de Paște, de Crăciun pentru frumusețea și bogăția lor, dar și românii de la ei cuvinte, expresii, obiecte de uz casnic, muzică etc. Oficialitățile române afirmă cu plăcere armonia interetnică din localitățile lor. *„Prin felul de a fi și de a se comporta tătarii și turcii dau culoare și diversitate vieții”*. Tătarii sunt recunoscuți prin ambiția de a învăța bine limba română și prin aptitudinile la matematică, prin dorința de a urma universitatea și de a ajunge ingineri, profesori, doctori. Sunt perseverenți. Dictonul lor este: *„Dacă eșuezi, continuă! Dacă eșuezi, iar continuă!”* *„Am tras cu dinții să învăț limba română și acum o vorbesc foarte bine, ne spune un tătar. Am făcut facultatea. Am fost bine apreciat. Am fost director înainte de 1989, sunt și acum. Mă bucur de stima tuturor. Nu am avut nici o problemă ca etnic tătar. Noi, etnicii, suntem chiar avantajati față de români. Dacă noi avem o problemă, ajungem cu ea până în Parlament și o rezolvăm, pe când Dvs., ca majoritari, nu!”* În viața socială, turcii sunt buni prieteni, au mare înclinație spre comerț, iar tătarii spre creșterea animalelor, în special, a cailor, dar și spre activități intelectuale. Turcii s-au antrenat mai mult în activități economice, au firme prin care mediază raporturile dintre România și Turcia. După expresia unei românce, *„turcii fac comerț de nota 10, ceea ce le adaugă prestigiu în rândul oamenilor. Sunt buni negustori. Vorbesc curent limba română în casă și îi învață și pe copii s-o vorbească pentru a reuși în societatea românească. Sunt loiali și cinstiți în atitudinea față de români și oficialități. Nu le fac probleme acestora. Numai țiganii turci mai intră în conflict cu legea”*. Ambele etnii, cu similarități puternice între ele, se consideră cele mai integrate în societatea românească și cele mai loiale față de țară dintre toți etnicii și se mândresc cu acest lucru.

Trăsături caracteristice relevă și contactul dintre cultura română și cea romă. Romii formează un grup etnic cu trăsături specifice: puternice legături de sânge, conformație fizică distinctă, cu origine în India, purtători ai unor tradiții culturale comune, limbă, obiceiuri, meserii, modele de comportament specifice. Un important lucru este conștiința puternică de grup etnic, identificarea cu membrii grupului în raporturile cu alții și în propriul for interior. Având ca trăsătură etnică definitorie voiajul, sunt răspândiți în toate ținuturile. După 1989, romii au traversat o puter-

nică perioadă de emancipare. S-au organizat în organizații cu caracter etnic și politic și au reprezentanți în toate organismele centrale de decizie, care le promovează interesele și le cultivă atributele etnice. Constituie o preocupare deosebită a organismelor naționale și internaționale pentru integrarea lor în comunitățile de baștină, fapt pentru care se alocă fonduri importante. În relațiile dintre români și romi, nu există nici o totală acceptare, nici o totală respingere ci, mai degrabă, o acceptare parțială și o respingere parțială la ambele grupuri etnice. Economic, social și cultural, prezintă un peisaj extrem de divers. De la grupuri și indivizi care au un stil de viață reflectat în bogăție, bunăstare și lux agresiv, până la grupuri și indivizi care trăiesc sub pragul de sărăcie, în mizerie fizică și morală, promiscuitate, nepăsare și indiferență. Procesul de adâncire a stratificării și polarizării sociale este, evident, într-o formă stridentă și la ei. În această privință, situația materială a romilor nu se poate soluționa decât printr-o puternică mobilizare etnică a lor cu ajutorul mediatorilor sociali din propriile rânduri. Concluzia studiului este că *„Integrarea socială prin școală, muncă, instituții culturale, de asistență socială și sanitară, fără dorința și voința reală a romilor este o utopie, oricâte ajutoare sau asistență națională și europeană ar primi”*. În modelul pluralist, multicultural pe care îl promovează țara noastră prin politica față de grupurile etnice, își găsește locul bine meritat și cultura romilor, dar nu cu practici antisociale și anticivilizatorii (cum au arătat cercetările de teren din Municipiul Ploiești și de la Hădăreni, comuna Chețani, județul Mureș), ci prin selectarea și promovarea acelor trăsături și modele culturale care sunt general-acceptate în stilul modern de viață al tuturor oamenilor, indiferent de etnie sau originea lor culturală și istorică. La contactul dintre culturi, romii vin cu un tezaur prețios de trăsături - sunt buni meseriași în prelucrarea lemnului, metalului, aurului, argintului, pot fi sânguincioși și de cuvânt și prin aceasta pot sădi încrederea oamenilor în ei, și nu în ultimul rând, au aptitudini muzicale prin care aduc bucurie și fericire în sufletele oamenilor - trăsături a căror bună valorificare îmbogățește cultura română, dar și pe beneficiarii ei de toate etniile. Accasta este, desigur, partea luminoasă a fizionomiei lor, dar tot această etnie are și o parte întunecată prin unii mem-

brī ai ei care, încălcând legile și dreptul oamenilor la o viață liniștită, produc mari pagube, traume morale, psihice, inclusiv crime, bulversând viața unor comunități și denigrând imaginea țării în lume.

În încheiere, considerăm că cercetarea *„Românii la contactul dintre culturi”* se caracterizează printr-un coeficient înalt de valoare adăugată, atât pe plan teoretic și metodologic, cât și practic-politic. Ea are două axe principale, absolut inedite:

1. Pune în lumină că, dintre toate etniile intrate în raza studiului nostru, cu deosebire, etnia maghiară face discrepanță în raporturile interetnice, nu prin ea însăși, care la firul ierbii sau la baza societății, în comunitățile de viață reale se comportă firesc, cu respectul cuvenit vecinului lângă care trăiește sau a consăteanului cu care se întâlnește pe stradă și, eventual, se salută, ci prin liderii ei care militează pentru autonomie teritorială, culturală, educațională, enclavizând nu numai proprii membri, ci, automat, și pe românii numeric minoritari, care în acest fel sunt rupti de țara-mamă. Procesul de deznaționalizare a românilor, obligați să învețe limba maghiară pentru a ocupa un loc de muncă sau pentru a-și rezolva problemele de viață, limitarea fondurilor lor pentru activități cultural-etnice, refuzul de a-i face părtași pe liderii lor la luarea deciziilor ce privesc destinul lor viitor, sunt tot atâtea argumente că maghiarii restrâng la maxim aria contactului dintre culturi, în favoarea unei iluzii irealizabile, autonomia de Statul Român.

2. Analiza pe axa temporală încearcă o reconsiderare a aspectelor pozitive ale contactului dintre culturi în relațiile dintre majoritatea română și minoritățile naționale din regimul socialist, caracterizat printr-un climat de înțelegere, coeziune și echitate socială între majoritate și minoritari, climat în care românii majoritari și-au câștigat pentru prima dată în istorie demnitatea de oameni ai muncii capabili, harnici, inteligenți, cu ambiție de a învăța pentru a recupera vitregiile la care au fost supuși de-a lungul veacurilor, contribuind, în același timp, la afirmarea etnică și culturală a tuturor minorităților din țara noastră.

Maria Cobianu-Băcanu

Abstract

New relevant aspects in the research „Romanians at the culture contact”

Our paper presents the main conclusions from the researches carried on in four decades about the theme „Romanians at the culture contact”. Using a complex methodology in which instruments of sociology, cultural anthropology, ethnology and history complete each other, we arrived at unexpected new information, which gave us a rich image on ethno-social reality from our country. The ethnic groups investigated by us were Maghiars (Hungarians), Germans, Tatars, Turks and Roma.

An important gain of this work is that it is the first deep study in which the problem of interethnic relationships are connected and interpreted in the light of theory of culture contact and underlines the great valences of culture contact in the life of groups, communities and of the world as the whole.

The main factors of our study were the time and diversity of ethno-cultural diversity of groups under researching. We name our research „an arch over two social-political systems”: socialist society and wild capitalism set up in December 22 1989, under the umbrella of liberty and democracy and developed in our time, as member of EU.

After many researches done in the spirit of professional deontology, in the respect of the truth, a first conclusion is that before the December events, the minorities from our country lived in a climate of good understanding, friendship, and neighbourhood, without any restrictions. In the bad time for the whole Romanian Peoples, minorities lived like them, not worse. In their opinion, Romanians are good, hard workers, smart and very tolerant people. In the socialist society, minorities were not assimilated, didn't suffer any pressure from Romanians and preserved their culture, religion, language, shortly, their ethnic identity. This truth was affirmed inclusively by Maghiars from other areas than Covasna and Harghita. The proof is that they could today affirm their culture in entire its beauty with the occasion of cultural festivals in our country or outdoor.

A new aspect discovered by direct interviews was that the Romanians only in the socialist society got their dignity and proud as people equal in the rights and economic conditions with Maghiars and Germans, that in the entire their common history subordinated and exploited Romanians, as serfs and servants. Now Romanians, working and learning with great ambition have obtained high social statutes and exceeded their former owners.

In the period of transition, in the time of a real democracy and liberty, appeared changes in the behaviour of Hungarian minority, because of their leaders which require the right of cultural, territorial, administrative and educational autonomy, denying the Romanian Constitution and European legislation. Brief, they want to make a little Hungary State in the middle of Romania, though the concrete investigations, at the base of society, show that in the villages and towns, among the Romanians and Hungarians the relations are quite normally.

Comparing the interethnic relations among Romanians and other ethnic groups- Germans, Turks, Tatars, Roma - underlines the great differences between these groups and Maghiars. If these are integrated in Romanian society and preserve their culture and ethnic identity, the Hungarian leaders, always discontented, even when they have fulfilled all their demands and are now leaders in Romanian Government, continue to organize a lot of anti-Romanian and anti-European actions to destabilize normal interethnic climate in our country and to complain against us to European Union.

Cercetare asupra reflectării tentativelor de obținere a autonomiei Ținutului Secuiesc în presa de limbă maghiară din județul Covasna

1. Definirea temei și a obiectivelor cercetării.

Tema cercetării este reflectarea tentativelor de obținere a autonomiei Ținutului Secuiesc în cotidianul *Háromszék* din județul Covasna.

Tema cercetării aleasă în lucrarea de față este determinată de studiul publicațiilor în limba maghiară din județul Covasna. Publicația care are cea mai importantă pondere în rândul populației maghiare este cotidianul *Háromszék*. Traducerea literară a titlului acestui cotidian este „*Trei Scaune*”, denumire ce a purtat-o în trecut județul Covasna. Aceasta este denumirea secuiescă a județului Covasna.

Problema care stă la baza acestei cercetări sociale este determinată de divergențele care există și sunt aduse în atenția publicului român și maghiar din Județul Covasna cu privire la obținerea autonomiei.

Caracteristicile pe care Horton și Leslie le atribuie conceptului de problemă socială sunt:

a) stare ce afectează un număr mare de persoane.

b) afectarea este nedorită.

Afectarea este relativ nedorită pentru că este potențial cauzatoare de conflicte.

- comunitatea maghiară ar putea să nu înțeleagă care sunt efectele perverse pe care le poate genera o formă sau alta de autonomie: unul dintre cele mai grave este chiar acela în care comunitate la nivel de individ sau de familie să nu își dorească acest lucru. Un semnal deosebit de important a fost dat de consultarea publică care a fost realizată de către Uniunea Civică Maghiară cu privire la intențiile comunităților maghiare de a cere această autonomie. Chiar dacă la sate au fost obținute procente „*superbe*” de 90% de pro în cadrul unui anumit procent care reprezenta comunitatea maghiară raportată la nivelul total al populație, la orașe nu s-a manifestat aceeași dorință de obținere a autonomiei.

- inexistența unei definiții la nivel comun și de accesibilitate a ceea ce presupune obținerea acestei autonomii și care sunt consecințele pentru populația de etnie română.

c) Se simte nevoia să se întreprindă ceva.

Această acțiune, exceptând realizarea unor dezbateri publice serioase cu reprezentanți ai comunităților locale și a factorilor de decizie locali, trebuie să presupună implicare și a altor structuri și persoane ca:

- reprezentanți ai instituțiilor administrației publice locale (primării, consilii locale și județene, direcții ai instituțiilor centrale, Poliția, Armată etc.)

- reprezentanți ai societății civile (asociații, fundații, organizații non-guvernamentale, organizații profit care sunt principalii activatori ai forței de muncă, resurselor umane, precum și reprezentanți ai investitorilor)

- reprezentanți ai partidelor politice (atât la nivel local și la nivel central)

- reprezentați ai comunității etc.

- cercetători din domeniul științelor sociale, științelor politice, științelor educației.

d) Se reclamă o acțiune socială colectivă.

Această acțiune socială colectivă trebuie să fie determinată de două deziderate administrative: dezideratul local și dezideratul central. Așa cum a fost amintit pe parcursul acestei lucrări, interferența local-central este dată de specificul comunității maghiare și comunității române. Populația de etnie maghiară este minoritară la nivel național dar majoritară la nivel local, ceea ce face ca populația de etnie română la nivelul acestor locații să fie minoritară.

Cercetarea se va axa în principal pe analiza de conținut a articolele apărute în presa de limbă maghiară la nivelul județului Covasna. există și un anumit număr de articole traduse și aflate în arhivele Centrului de Documentare Eclesastic din Sfântu Gheorghe. Prin amabilitatea dl. Ioan Lăcătușu, au fost puse la dispoziție colecții de asemenea articole din mai mulți ani cu concentrare deosebită pe perioadele în care numărul acestora a crescut în mod semnificativ.

Obiectivele cercetării.

- Identificarea opiniilor vehiculate în presa de limbă maghiară cu privire la autonomie.

- Definirea conceptului de autonomie pe

baza opiniilor vehiculate.

- Descrierea principalelor elemente de discurs utilizate în tema autonomiei.

Ipotezele cercetării

- Există o modificare de discurs asupra procesului de obținere a autonomiei odată cu trecerea anilor cu referire la perioada 1997-2005

- Există un dublu discurs asupra procesul de obținere a autonomiei: unul care are în vedere autonomia în raport cu elementul local (*Pământul Secuiesc*) și altul în raport cu elementul național (*Regiune de Dezvoltare, asociații intercomunitare*).

Pentru a putea pătrunde mai bine dezideratul acestei cercetări trebuie să aducem în atenție și definițiile mass-mediei ca și „mediu de explorare”.

Conform *Dicționarului de Sociologie* (idem.), termenul „mass-media” este un termen consacrat mai întâi în limba engleză referitori la mijloacele de comunicare în masă. Termenul este definit ca seturi de tehnici și metode de transmitere de către furnizori centralizați, a unor mesaje unei audiințe largi eterogene și dispersate geografic. Într-o perspectivă instituțională, mass-media sunt considerate instituții sociale, atât culturale cât și economice.

Sociologia mass-media este domeniul de cercetare în sociologie care urmărește să analizeze modul în care mass-media funcționează în societate, precum și efectele sociale ale comunicării prin intermediul acestor mijloace.

Există mai multe tipuri de comunicare:

- comunicare intrapersonală (internă sau de nivel individual)

- comunicare interpersonală (între indivizi)

- comunicare de masă (de nivel social)

Comunicarea de masă se referă la comunicarea realizată prin intermediul unor mijloace, adresându-se unei audiințe largi și de regulă eterogene. Comunicarea de masă presupune comunicatori profesioniști, specializați în transmiterea mesajelor prin intermediul diferitelor medii de comunicare ca și un sistem de control al comunicării dat fiindcă aceasta se realizează prin intermediul unor instituții care funcționează în baza unor norme.

Un capitol distinct al cercetărilor din sociologia mass-media se referă la modul în care cultura este difuzată și/sau generată prin mass-media, la influențele funcționării mass-

media asupra diferitelor componente ale culturii la rolul lor în raport cu cultura populară, cu cea de masă sau de consum sau cu cea savantă.

Funcțiile mass-media

În *Dicționarul de Sociologie* coordonat Gilles Ferreol (Polirom, 1998), funcția este definită ca fiind o relație între două sau mai multe elemente, caracterizată prin rol sau finalitate. Rolul activ și comportamentul selectiv al publicului față de mass-media au fost sesizate încă din anii '40, datorită studiilor cercetătorului american Paul Lazarsfeld care s-a preocupat de impactul radioului și al presei scrise asupra comportamentului electoral și al celui de cumpărare a unor produse.

„Funcțiile reprezintă dimensiuni cu valoare analitică în studierea consecințelor mesajelor difuzate prin sistemul comunicării de masă (...). Informațiile difuzate au global o funcție socială de avertizare și prin aceasta de facilitare a integrării sociale. Mass-media tind să joace mai curând un rol funcțional; prin mesajele receptate oamenii sunt într-un fel pregătiți să răspundă la cerințele cotidiene ale funcționării societății”. (I. DRĂGAN, *Paradigme ale comunicării de masă*, București, Ed. Șansa, 1996, p. 166).

• Funcția de informare

Cele mai multe dintre mesajele pe care le primim zilnic, în cadrul interacțiunii continue pe care am „contractat-o” cu mass-media, sunt informații cu caracter neutru, informații generale care se adresează mai puțin sensibilității noastre (informații de avertisment sau de prevenire) ori nevoilor noastre curente (informații utilitare).

Informațiile asupra evenimentelor care se produc în mediu nu au toate aceeași valoare de întrebuintare pentru consumatorul mass-media.

• Funcția de corelare

Are drept caracteristică interpretarea și judecarea de valoare prin filtrele cărora trec faptele și întâmplările din realitatea pluriformă. Granița dintre informație și opinie a fost întotdeauna greu de stabilit.

Expresiile funcției de interpretare (corelare) sunt :

- cronica
- pamfletul
- analiza
- documentarele radio
- documentarele de televiziune
- editorialul

- rubricile destinate opiniei cititorilor în ziare, la radio sau televiziune

● **Funcția de comunicare**

Această funcție mai este numită și funcție de integrare socială, deoarece se crede că a comunica înseamnă, implicit, a integra. Conceptul de integrare socială îl include pe acela de socializare și este un concept ce ocupă un loc ambiguu în sociologie, central pentru unii secundar pentru alții.

Socializarea este în același timp învățare culturală, condiționare, și inculcare dar și adaptare culturală, interiorizare și încorporare.

● **Funcția educativ culturală**

Funcția educativ culturală este aceea care dă măsura capacității mass-media de a socializa explicit indivizii, prin emisiuni, articole, campanii creat în acest scop și, implicit, prin obținere pe diverse teme a solidarității sau a consensului.

Educația și informarea (transmiterea moștenirii sociale și culturale) sunt distincte dar între ele există un grad de coerență și unul de complementaritate, astfel încât datele furnizate de informare și curiozitatea stărnită de problemele conștientizate în acest mod, ca și înțelegerea și soluționarea lor sunt favorizate de educație.

● **Funcția de divertisment**

Funcția de divertisment a fost denumită și recreativă, problema esențială nu este aceea că televiziunea ne oferă divertisment, ci că ea tratează toate subiectele în forma divertismentului ceea ce înseamnă că divertismentul devine supra-ideologia oricărui discurs al televiziunii.

Presa tipărită conține jocuri, caricaturi, desene, rubrici specializate de divertisment, fotografii, diverse concursuri.

● **Funcția publicitară**

Funcția publicitară nu este semnalizată de sine stătător ci doar cel mult amintită în spațiul dedicat funcției de informare. Publicitatea își dezvoltă un limbaj propriu, delimitându-și domeniul de cercetare și având metode și tehnici proprii ca și dorința de a fi independentă în demersuri.

Cine este publicul?

Un anumit mediu se interesează de numărul de cititori/ ascultători/ telespectatori/ abonați, pentru a ști prețul pe care să îl ceară pentru spațiul de reclamă oferit. Aceasta ar fi utilizarea publicului ca materie primă din care se câștigă banii.

Dar cât de corecte sunt știrile pe care le primește acest public? Cât de bine selectate

sunt informațiile prezentate astfel încât imaginea pe care publicul și-o formează despre mediul înconjurător să fie cât mai puțin distorsionată.

Publicul nu prezintă importanță decât ca tărâm ce trebuie cucerit, el trebuie sedus pentru a consuma mesajele. Totuși este de subliniat faptul că o presă de calitate trebuie să dea publicului dreptul de a ști adevărul. Mesajele presei pot fi considerate bunuri de larg consum și tocmai de aceea a conduce o instituție mass-media implică un efort managerial specific deosebit.

2. Delimitarea universului cercetării și a metodologiei de cercetare.

Universul cercetării, în cazul de față, este reprezentat de articolele apărute în cotidianul *Háromszék*, cotidian ce apare pe raza județului Covasna. Acest cotidian este singurul care apare în limba maghiară și el a început să existe pe piața mass-mediei după 1989. Au fost studiate acele articole care au fost traduse în limba română în cadrul Centrului Eclesiastic de Documentare din Sfântu Gherghe, județul Covasna. Aceste traduceri au fost puse la dispoziție în varianta text. Din punct de vedere al conținutului au existat articole care au avut subiectele din cele mai diverse:

- subiecte economice legate de evenimentele petrecute cu întreprinderile de stat din oraș precum IMASA (Întreprinderea de Mașini și Agregate Subansamble Auto) precum și IAME (Întreprinderea de Aparataj și Motoare Electrice) precum și alte obiective precum minele de exploatare a cărbunelui din județ.

- subiecte legate de viața politică locală și de analiză politică.

- subiecte legate de aspecte din viața instituțiilor autorităților publice locale.

- relatări despre diverse evenimente culturale a etniilor locale.

- relatări de tip fapt divers.

- relatări legate de deciziile și de acțiunile care se realizează pentru viața celor care sunt de etnie maghiară.

Dintre toate aceste articole am selectat doar articolele care se referă la subiectul acestei cercetări.

Alte subiecte vizează câteva aspecte care au fost larg discutate de către mass-media acelei vremi:

- adoptarea Legii Învățământului prin care sunt asigurate accesul la cursuri la toate

nivelurile de învățământ în limba maternă. Deși această lege pare foarte atrăgătoare, se pare că minoritatea cea mai insistentă în adoptarea acesteia a fost minoritatea maghiară. Dovadă sau efect al acestor acțiuni a fost apariția, de exemplu la nivel preșcolar, a programei instructiv educative în grădinița de copii în limba maghiară. Foarte de curând (acum aproximativ trei ani au apărut timide încercări de a realiza și pentru minoritatea romă ceva asemănător). Alături de această lege s-a vehiculat și subiectul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj, universitatea ce se dorea a fi despărțită pe criteriu lingvistic.

- Un alt subiect a fost apariția raportului SRI conform căruia populația română este supusă unui proces continuu și puternic de „enclavizare” și „maghiarizare”. Mai mult decât atât populației române i-ar fi fost îngădite accesul la diverse servicii publice precum și accesul la informații publice. Sunt faimoase acele celebre mituri urbane în care diverse persoane sunt gata să declare că „*au cerut o pâine în limba română și nu au primit-o la magazin pentru că nu cunoșteau limba maghiară*”. Sunt deosebit de periculoase aceste mituri deoarece ele sunt motoare în formarea stereotipurilor și prejudecăților legate de populația de etnie maghiară.

- Obținerea cetățeniei maghiare referitoare la cetățenia pe teritoriul Ungariei a populație de etnie maghiară a fost unul dintre subiectele care au ocupat numeroase articole. Mai mult decât atât, cotidianul *Háromszék* a vehiculat ideea conform căreia populația de etnie maghiară trebuie să beneficieze pe teritoriul țării vecine și de transport gratuit precum și altele.

- În anii 2004 și 2005 deja sunt abandonate aceste subiecte și apar cele legate de înființarea unor noi structuri politice care sunt gata să reprezinte populația de etnie maghiară (Uniunea Civică a Maghiarilor precum și Consiliul Național Secuiesc). Mai mult decât atât, se vorbește din ce în ce mai des despre populația de etnie maghiară și populația de etnie secuiască. Din punct de vedere legal (actele normative care au fost aprobate cu ocazia recensământului din 2002), au recunoscut ca fiind valabile și legale denumirile ambelor minorități maghiară și secuiască.

Multitudinea de subiecte abordate a făcut dificilă identificarea acelor articole care să trateze subiectul autonomiei. Din aceste motive, au fost alese foarte strict doar acele

articole care conțineau în titlu cuvântul „*autonomie*” sau articolele în cuprinsul cărora era specificat foarte clar cuvântul autonomie sau alți itemi din familia de cuvinte a conceptului central dar care să fie însoțite și de alte elemente (propoziții, fraze, paragrafe) din care să reiasă foarte clar o relație de tip: autonomie - atribut, autonomie-predicat, autonomie - subiect.

Acest demers a făcut ca în final să fie filtrate numai acele articole conforme cu obiectivul cercetării și a schemei de categorii.

„*Tipul de cercetare răspunde specificului temei și obiectivelor, dar se constituie și ca o preferință a realizatorului*” (Agabrian, 2006).

În cadrul acestei cercetări se va aborda o cercetare de tip cantitativ-calitativ în care metoda de cercetare este analiza de conținut.

Analiza de conținut este revelatoare din multe puncte de vedere. Prin intermediul acestei tehnici se pot polariza și concentra o serie de opinii, atitudini, prejudecăți etc. care la o simplă parcurgere a materialului de studiat nu este posibil.

Există o serie de teme potrivite pentru această tehnică menționate de Mircea Agabrian (2006, p. 16) dintre care cele mai relevante pentru cercetarea de față sunt:

- tendințele în subiectele abordate de ziarele de știri

- tonul ideologic al editorialiștilor („*O ideologie este un tip de teorie sau explicație a evenimentelor din lumea socială, este o cvasi-teorie căreia îi lipsește evaluarea critică cerută teoriei științifice. O trăsătură definitorie a ideologiilor este că au fixate premise puternice, indubitabile (adevăruri de la sine înțelese)*”, idem.)

- temele ideologice în cuvântările liderilor politici

Principalele argumente pentru care analiza de conținut este un tehnică de cercetare cu mare valoare epistemologică în științele sociale este dată de următoarele caracteristici: oferă posibilitatea managementului unui volum foarte mare de text care poate fi supus analizei, nu este direct legată de coordonatele de timp (aici și acum) ceea ce este avantajos pentru studiul documentele care nu mai „*sunt contemporane*” cercetătorului. Cel de-al treilea argument este că poate cel mai puternic, este dat de faptul că aduce în prim plan mesaje dificil de remarca în mod obișnuit.

Avantajul primordial al acestei tehnici este legat de faptul că este o procedură extrem de

flexibilă. Poate fi utilizată la începutul cercetării ca modalitate de a evidenția liniile directoare ale unei cercetări mai complexe, în cazul analizei ulterioare a răspunsurilor deschise din diverse întrebări ale interviurilor sau chestionarelor aplicate, focus grupuri. De asemenea ea poate fi utilizată și la finalul cercetării ca o modalitate de „metaanaliză” comparativă cu rezultatele obținute în cercetări ulterioare.

2.1. „Câmpul social” și reprezentările sociale.

„O adunare, un articol de ziar, o atitudine publică trezesc ecouri diferite. De la adeziune la respingere, trecând prin diferite nuanțe intermediare, gestul public pune în funcțiune diferite mecanisme valorizatoare, suscită opinii și atitudini, stimulează nevoia de acțiune, solicită actualizarea sau inventarea unor modele de evaluare. Aceste atitudini polarizează adesea, grupează publicul în tabere, trezesc pasiuni” (NECULAU, A., *Psihologia câmpului social. Reprezentările sociale*, 1997).

Pilonii paradigmatici care sunt la baza acestei cercetări sunt reprezentații de următoarele aspecte:

- elemente de sociologia mass-mediei în special cu referire la funcțiile mass-mediei și caracteristici generale ale publicului. Acestea au fost prezentate în paragrafele de mai sus și pot reprezenta un cadru general de conex al temei de cercetare.

- câmpul social și reprezentări sociale. Perceperea reprezentărilor este la fel de importantă ca perceperea obiectelor reale. Reprezentările sociale sunt amprentele psihologice ale socialului în care trăim.

Mass-media este un factor foarte important în ceea ce privește procesul de formare a reprezentărilor sociale.

Adrian Neculau a precizat unele dintre cele mai importante caracteristici ale reprezentărilor sociale.

„Acționăm nu în funcție de stimulii ce vin din mediul social, nu în raport cu informația obiectivă, ci în funcție de imaginea noastră despre realitate. Descifrăm contextul cu ajutorul unui „aparat” valorizator pe care îl perfecționăm cu fiecare experiență socială. Posedăm fiecare o grilă de lectură cu autorul căreia „citim” oamenii, evenimentele, lumea ce ne înconjoară”. (idem, 1997).

Moscovici definește reprezentările sociale ca o formă de organizare psihologică și o formă de conștiință particulară a societății

contemporane. Reprezentările sociale sunt proprii unei anumite societăți, unei anumite culturi. Ele sunt sociale prin faptul că suscită o „*priză de poziție*”, o atitudine determinată, o situație în raport cu o realitate, un proces de producție, de formare a conduitelor și de orientare a comunicațiilor sociale.

Reprezentarea se înfățișează ca o construcție și are caracteristici de autonomie și de creație individuală sau colectivă. Ea înseamnă o idee (concepție, schemă mentală, model de abordare) și o acțiune (stil de conduită, model acțional, comportament cooperativ sau competitiv), reunite într-un întreg.

Acestui subiect al cercetării îi sunt dedicate numeroase articole care privesc atât direct subiectul autonomiei dar și subiecte indirecte precum dreptul minorităților, drepturi lingvistice. În urma parcurgerii articolelor de către cititorii acestui cotidian (în condițiile în care este singurul) se formează o anumită opinie, schemă cognitivă, idee legată de ceea ce ar putea fi autonomia. Ulterior s-a organizat consultarea publică, care a fost numită referendum. Populația de etnie maghiară s-a prezentat la vot și și-a exprimat opțiunea, ceea ce presupune acțiune.

Mass-media este un vehicol deosebit de important în conturarea opiniilor publice. Opinia publică este de foarte multe ori un motor social care poate fi folosit în numeroase cazuri de destabilizare socială. Trăim într-o adevărată epocă a informării dar și a dezinformării.

Circuitul comunicării ca și paradigmă socială este unul dintre cele mai oportune în exprimarea coerentă a formării opiniei publice.

Dicționarul de Sociologie (ZAMFIR, CĂTĂLIN; VLĂSCEANU L., *Dicționar de Sociologie*, Ed. Babel, București, p. 234) definește comunicarea „*proces de emiterie a unui mesaj și transmitere a acestuia într-o manieră codificată cu ajutorul unui canal către un destinatar în vederea receptării*”.

În comunicarea unilaterală numai emițătorul organizează și transmite informații în vederea receptării. În comunicarea reciprocă receptorul construiește o nouă secvență de comunicare devenind și el emițător și celălalt receptor”.

J.J Van Cuilenburg (*Știința comunicării*, Ed. Humanitas, București, 1998, p. 24) definește comunicarea drept un proces prin care un emițător transmite informațiile receptorului prin intermediul unui canal cu scopul de a produce receptorului anumite efecte. Ceea ce

este în comun cu definiția dicționarului sunt:

- emițător
- receptor
- mesaj
- transmitere

Aceste concepte sunt regăsite și în schema clasică a comunicării. Ceea ce apare în plus sunt acele „efecte” pe care emițătorul dorește să le producă. Faptul că efectele sunt vizate și se produc determină, sau este un indicator că mesajul a fost transmis, a fost recepționat în forma originală.

Shanon identifică trei dificultăți pe care studiul comunicării trebuie să le ia în considerare:

a) exactitatea transmiterii mesajelor, izomorfismul dintre intenția de comunicare și rezultatul acesteia - problema semantică. În această direcție orice proces de comunicare este condiționat de factori sociali, culturali, economici, politici, de codurile instituționalizate prin limbă și limbaj

b) caracteristicile tehnice ale canalelor de transmitere a mesajelor

c) efectul produs de mesaj asupra receptorului, eficiența comunicării.

În descrierea elementelor determinante ale comunicării s-au conceput diferite modele ale comunicării. Unul dintre acestea este modelul lui Jacobson – model liniar. Acest model stipulează existența a șase factori care intervin în comunicare, mai precis în formularea unui enunț:

- Emițătorul - cel care transmite mesajul: una sau mai multe persoane.

- Receptorul - cel care primește mesajul: unul sau mai mulți receptori.

- Mesajul – combinație de semne lingvistice sau de realități perceptibile preexistente.

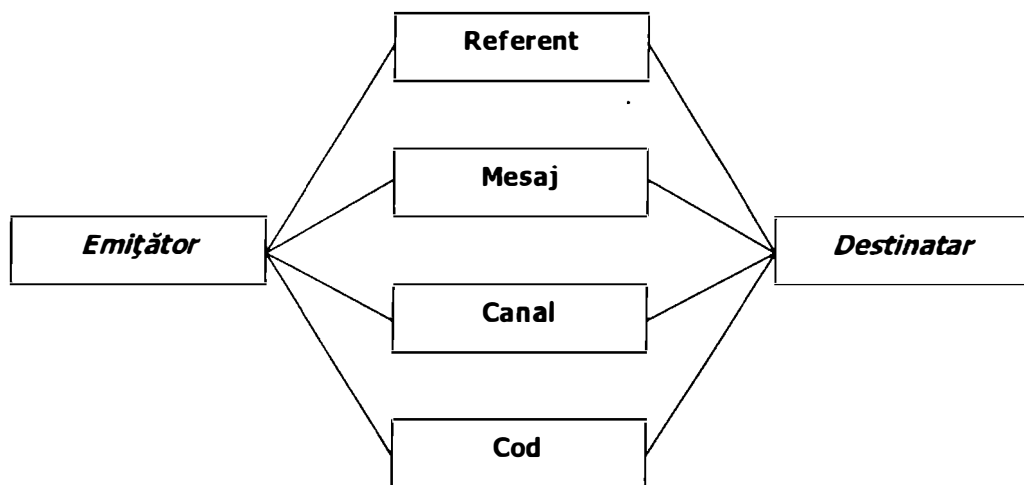
- Referentul - contextul

- Codul- ansamblu de semne și combinațiile lor, comune celor doi comunicatori și are valoare convențională.

- Canalul - mijloacele contactului dintre cei doi.

Figura 1

Schema comunicării a lui Jacobson

Jacobson corelează fiecărei dintre aceste componente câte o funcție proprie (Figura 2):

- Funcția expresivă: stratul pur emotiv al enunțului

- Funcția referențială: sensul mesajului

- Funcția conativă: forme de imperativ și vocativ

- Funcția fatică: verificarea funcționarea canalului

- Funcția metacognitivă: informații despre codul utilizat

- Funcția poetică. Limbajul figurat

Nu trebuie neglijată și diferența potențial semnificativă între imaginile, atitudinile, opiniile, prejudecățile și stereotipurile care

sunt vehiculate prin toate mijloacele mass-media cu referire la relațiile între cele două grupuri sociale ale cărora principalele mijloace de diferențiere sunt legate de componenta etnică (români și maghiari).

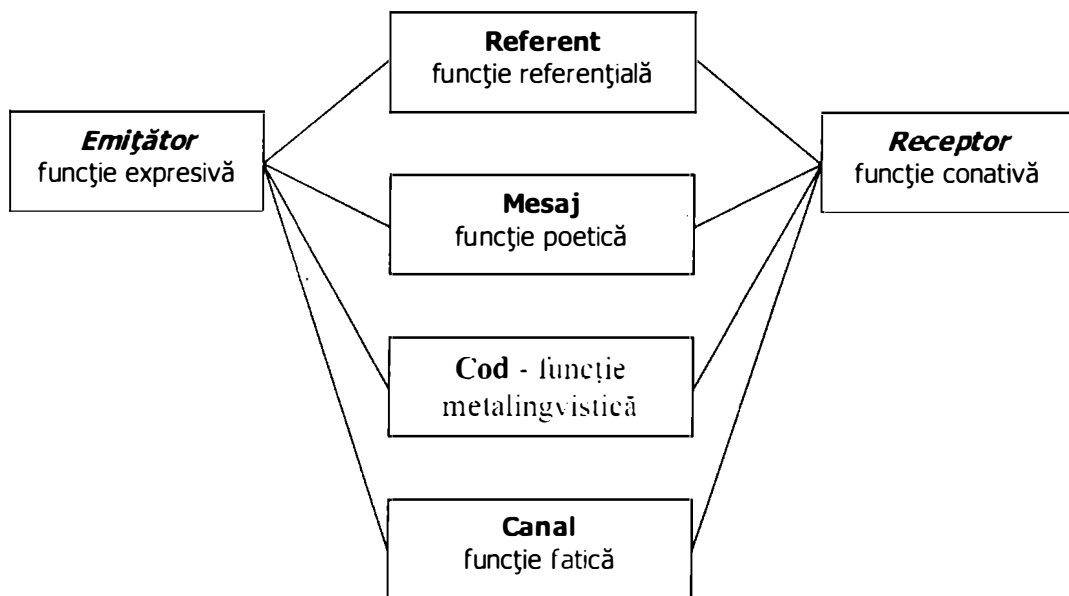
Mass-media este un spațiu care are semnificații și efecte reale asupra vieții noastre cotidiene. Ziarele și televiziunea reprezintă pentru mulți dintre indivizi singura sursă de informare și de conectare la evenimentele produse în lumea largă. Televiziunea, ține locul ziarului/cotidianului prin rubricile /emisiunile de prezentarea știrilor, ține locul bibliotecilor prin introducerea în grila de programe a emisiunilor cu caracter cultural și mai

ales științific. De asemenea o mare parte a grilelor de programe sunt axate pe funcția de divertisment cu emisiuni specifice.

Cât de mult suntem influențați de mass-media și mai ales de ziarele citite?

Mass-media și mai ales noile medii înseamnă comunicare, informare, destindere, relaționare. Receptorul se află în aparenta poziție de a alege și de a fi în permanență în controlul celor văzute.

Figura 2
Schema comunicării și funcțiile fiecărei componente

2. 2. Definirea unităților de analiză și înregistrare

În cazul analizei de conținut, Septimiu Checea (*Metodologia de cercetare sociologică*, 2000) definește foarte clar demersul investigativ ce trebuie să însoțească acest tip de cercetare și anume definirea unității de analiză și definirea unității de înregistrare.

Unitatea de analiză a fost reprezentată de articolul publicat de către diverși editori sau publiciști ai cotidianului *Háromszék*.

Unitatea de înregistrare este *tema*. După T. Rotariu (*Metode și tehnici de cercetare sociologică - curs*, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca). Conform autorului tema este unitatea de înregistrare cel mai des folosită fiind vorba de „*acel fragment de text care, prin ideile conținute, corespunde semnificației uneia sau alteia dintre categoriile stabilite*”. O temă poate include câteva propoziții sau fraze. Depistarea ideilor, ca unități de înregistrare, nu este un lucru chiar atât de simplu, ba uneori se dovedește mai dificilă decât în cazul cuvintelor sau noțiunilor.

Așa cum remarcă Mircea Agabrian (2006), analiza de conținut este o tehnică de colectare și analiză a conținutului textului. Conținutul se referă la cuvinte, înțelesuri,

imagini, simboluri, teme sau orice mesaj care poate fi comunicat. Textul reprezintă orice este scris, vizualizat sau vorbit și servește ca mediu de comunicare. El include cărți, articole de ziare sau reviste, reclame, cuvântările, documente oficiale, filme sau înregistrări video, etc.

Un alt element care trebuie luat în discuție este legat de faptul că analiza de conținut comportă atât elemente cantitative cât și elemente calitative.

- aspectul cantitativ este eminent legat de aspectul statistic al analizei datelor care comportă studiul frecvențelor, procentelor, precum și analiza corelațională

- aspectul calitativ, cel mai important, este legat de decodarea și înțelegerea semnificațiilor care fac referire la aspectul verbal, aspectul comportamental, aspectul atitudinal etc.

De asemenea alte elemente care trebuie cunoscute în inițierea demersului unei investigații sociologice bazate pe analiza de conținut sunt legate de avantajele și dezavantajele acestei tehnici.

Astfel, avantajele analizei de conținut sunt:

- Urmărește direct comunicarea prin texte sau transcrieri și evidențiază lărsătura centrală a interacțiunii sociale

- Permite atât operațiuni cantitative cât și calitative

- Prin analiza textelor, oferă o cunoaștere de profunzime din punct de vedere cultural

- Permite apropierea de text (categoriile specifice și relații, analiza statistică a formei codate a textului)

- Reprezintă un mijloc nonobstrucțiv de analiză a interacțiunilor

- Oferă o cunoaștere profundă a modelelor complexe ale gândirii umane și ale utilizării limbajului.

2. 3. Analiza de conținut - Construcția variabilelor și elaborarea schemei descriptive de cercetare

Înainte de a discuta construcția variabilelor și elaborarea schemei descriptive de cercetare, operaționalizarea conceptelor trebuie să avem în vedere dimensiunea eșantionului care stă la baza ulterioară a inventarierii pe categorii.

Așa cum este recomandat în literatura de specialitate, eșantionarea este necesară atunci când populația de documente este prea mare. Sunt recomandate două tipuri de eșantionări în cazul analizei de conținut: eșantionarea probabilistă și eșantionarea neprobabilistă. În ceea ce privește cercetarea de față s-au avut în vedere totalitatea documentelor care au fost puse la dispoziție de către furnizorul de articole.

Alegerea documentelor ce au fost studiate a fost determinată de numărul de articole care au fost traduse pe ani. Au fost luați în considerare anii cu cel mai mare număr de apariții. Astfel se înregistrează următoarele cifre ale eșantionului:

Anul 1997: 674 articole (au fost traduse aproximativ toate articolele apărute fără a fi folosit nici un criteriu de selecție a tematicii. Mai mult decât atât, s-au înregistrat cazuri în care mai multe articole au fost traduse pe zi de apariție, ceea ce presupune o traducere integrală a ziarului de limba maghiară).

Anul 2001: 121 de articole.

Anul 2005: 155 de articole.

Totalitatea articolelor care au fost selectate pentru cercetare și care au avut criteriu de filtrare apariția în titlu a cuvântului „*autonomie*” sau apariția în cadrul articolului a cuvântului sau familiei de cuvinte precum și relație de tipul concept - predicat, atribut, subiect este în număr de: 44 de articole.

De aceea discrepanța între numărul total de articole, 985, și numărul de articole rele-

vant pentru cercetare 44.

După ce au fost luate în considerare toate aceste elemente pasul următor este reprezentat de categoriile variabilei. În construcția acestor categorii s-au avut în vedere următoarele principii:

- Să fie mutual exclusive: nici un item nu corespunde decât unei singure categorii.

- Să fie mutual exhaustive: „*în limbajul datelor sunt reprezentate, fără excepție toate unitățile de înregistrare*”.

- Să fie independente: atribuirea categoriei unei unități de înregistrare nu este afectată de atribuirea aceleiași categorii altei unități de acest fel.

În urma acestor elemente a rezultat următoarea operaționalizare a conceptelor (vezi în Tabelul 1).

3. Analiza și interpretarea datelor

Aspecte descriptive / cantitative

Analiza de conținut este o metodă de cercetare prin definiție calitativă. Dar „*esența analizei de conținut este codarea ce construiește un pod de la cuvinte la numere*” (Agabrian, 2006, p. 90).

Pașii care au fost urmați în identificarea numerelor a reprezentat „*chestionarea*” fiecărui articol care a rezultat în urma selecției preliminare. Așa cum s-a specificat anterior, au rezultat 44 de articole cu următoarea distribuție.

Anul în care s-au furnizat cel mai mare număr de articole a fost anul 1997, cu un număr de 674 de articole. În urma parcurgerii tuturor articolelor, s-au observat traduceri integrale a edițiilor cotidianului *Háromszék*, ceea ce a făcut mai dificilă identificarea articolelor legate de subiectul în cauză. În anul 2005 s-au furnizat 155 de articole, ceea ce este explicabil prin prefacerile politicii și a alegerilor politice (parlamentare și prezidențiale din 2004). Se poate observa că după fiecare an de alegeri (1996, 2000 și 2004) se înregistrează (în anii în care au fost furnizate articolele 1997, 2001 și 2005) o adevărată explozie de articole.

Anul 2001 este reprezentat de un număr de 121 de articole.

Următorul pas a fost identificarea frecvențelor în funcție de temele și subtemele propuse pentru analiza de conținut. Alături de aceste cifre au fost realizate și grafice pentru fiecare dintre temele majore.

Tabelul 1
Identificarea schemei conceptuale „autonomie”

Dimensiuni/ Teme	Indicatori/ Subteme	
1. Tendințe în subiectele abordate în cotidian.	Direcția	Pro
		Neutru
	Tăria	Contra
		Puternice
	Moderate	
	Slabe	
2. Tonul ideologic al editorialiștilor.	Modele teoretice	
	Relația cu statul mamă Ungaria	
	Relația cu trecutul istoric al Transilvaniei	
3. Tonul ideologic în cuvântările oamenilor politici.	Relația cu viitorul european	
	Relația cu statul mamă Ungaria	
	Relația cu statul națiune România	
	Relația cu UE	
4. Definiții ale autonomiei	Transilvania autonomă și independentă	
	Definiții date de dicționarele de specialitate	
	Definiție etimologică	
	Definiție comprehensivă	
	Definiție prin negare	
5. Caracteristici ale autonomiei.	Definiție clasă-gen	
	A. teritorială	
	A. culturală	
	A economică	
	A sub aspect administrativ (asociații de tip intercominutar)	
	A locală	
	Descentralizare	
6. Exemple utilizate.	Regionalizare	
	Ex din istoria românilor	
	Ex europene	
7. Tip de argumentare a discursului.	Ex construite	
	Argumente de tip social, cultural	
	Argumente istorice	
	Argumente politice	
	Argumente economice	
8. Relația cu statul român.	Argumente personale	
	Separare	
	Dependentă	
	Interdependentă	
	Coexistentă	
	Nici o relație	

Totalul pe subteme se păstrează la cifra totală de 44 doar în cazul temei „Tendințe în subiectele abordate în cotidian” deoarece aceste tendințe s-au înregistrat la toate articolele. Această temă este ca o generalizare sau mai exact ca un cadru general contextual al fiecărui articol în parte. În ceea ce privește rezultatele obținute în cazul celorlalte sub-

teme nu se mai păstrează totalul de 44 deoarece unul și același articol nu a găzduit toate aceste subteme.

Pentru o citire mai coerentă a frecvențelor obținute prima dată este prezentat rezultatul cu totalitatea frecvențelor pe toate temele așa cum au fost ele identificate (vezi Tabelul nr. 2).

Tabelul 2
Înregistrarea frecvențelor în funcție de teme.

Dimensiuni	Indicatori	Frecvențe	
1. Tendințe în subiectele abordate în cotidian. 44	Direcția 44	Pro	44
		Nețru	0
		Contra	0
	Tăria 44	Puternice	7
		Moderate	37
		Slabe	0
	Modele teoretice	6	
2. Tonul ideologic al editorialiștilor. 11	Relația cu statul mamă Ungaria		2
	Relația cu trecutul istoric al Transilvaniei		4
	Relația cu viitorul european		5
3. Definiții ale autonomiei. 8	Modele proprii		6
	Definiție etimologică, lingvistică		2
4. Caracteristici ale autonomiei. 33	A. teritorială		13
	A. culturală		8
	A economică		0
	A sub aspect administrativ (asociații de tip intercominutar)		8
	A locală		1
	Autonomie personala		3
5. Exemple utilizate. 5	Ex din istoria românilor		4
	Ex europene		1
	Ex construite		0
6. Tip de argumentare a discursului. 11	Argumente de tip social, cultural		2
	Argumente istorice		3
	Argumente politice		2
	Argumente economice		2
	Argumente personale		2
7. Relația cu statul român. 37	Separare		16
	Dependență		4
	Interdependență		18
	Coexistență		1

Pentru ca aceste frecvențe să poată să fie vizualizate mai bine aceste au fost introduse în graficul de mai jos. Pentru ca numărul acestor frecvențe să fie mai vizibile denumirile temelor a fost sintetizată (vezi Grafic 1).

După cum a fost explicat anterior tema cu cel mai mare număr de frecvențe este „tendințe în subiectele abordate” în articolele identificate. În toate articolele s-au înregistrat atât direcția editorialiștilor care a fost pro autonomie și lăria tonului utilizat care a fost de factură puternică și moderată. Aceste elemente legate de subteme pot fi identificate în graficele următoare.

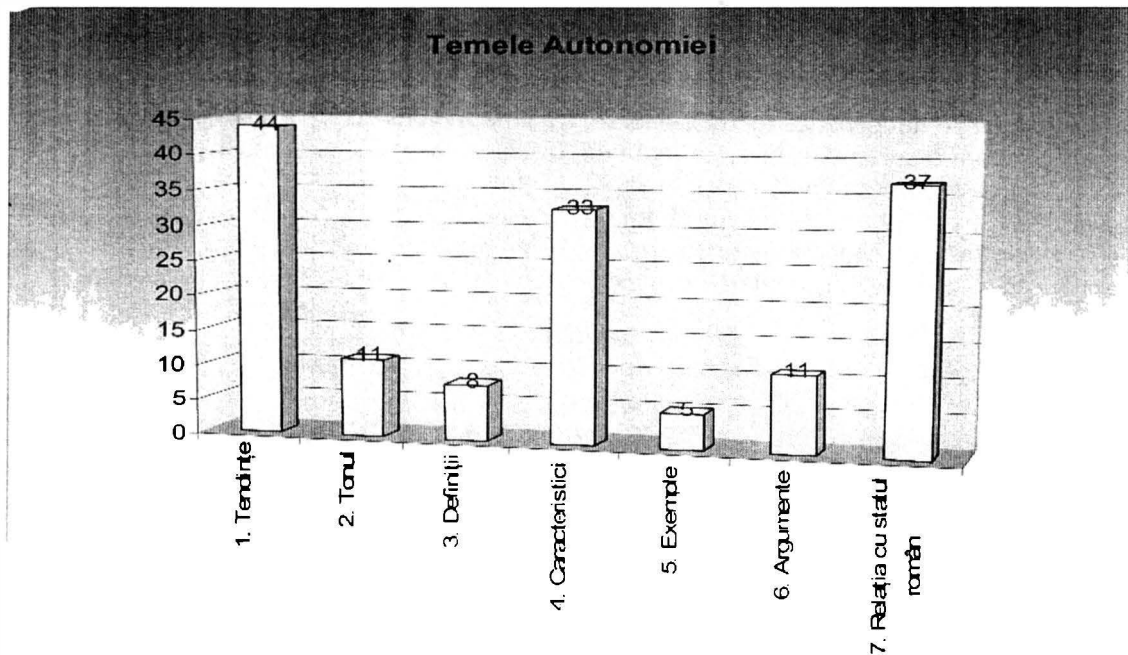
Următoarea temă care a înregistrat valori mari este „relația cu statul român” cu o va-

loare de 37 de frecvențe. În aceste articole se amintește de relația cu statul român care determină o serie de dezavantaje pentru populația de etnie maghiară. Autonomia ea este raportată în permanență ca distanțare, separare, rupere de România.

Un alt element semnificativ este reprezentat de tema prin care se încearcă identificarea tipurilor de autonomie dorită, a caracteristicilor dezirabile ale acesteia. Frecvența înregistrată în acest caz este de 33. Numărul mare este explicat de faptul că în articolele identificate se menționează caracteristicile fie ale unui singur tip de autonomie fie a unei autonomii cu mai multe dimensiuni.

Grafic nr.1

Distribuția temelor identificate pentru conceptul de autonomie

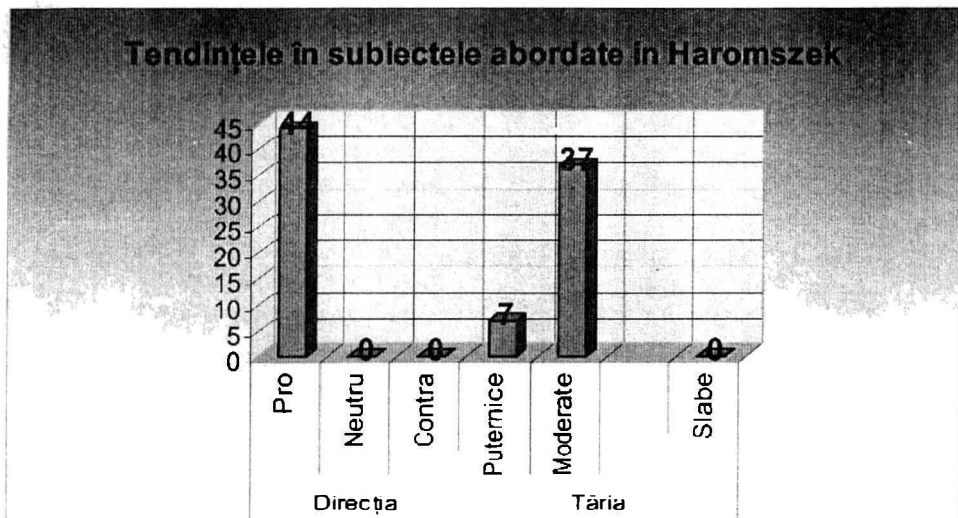
Frecvențe mai mici au fost înregistrate în cazul temelor „tonul ideologic al editoriaștilor” și „tip de argumentare a discursului” în fiecare caz înregistrându-se 11 frecvențe. Tema cu cel mai mic număr de frecvențe înregistrat este „exemple utilizate”, care este de 5 iar numărul de definiții care au fost căutate a fost de 8. Deci se pare că la nivelul în care se dorește a fi fundamentată această obținere a autonomiei care presupune și luarea în considerare a altor modele sau

raportarea la definiții, dacă ar fi posibil definiții riguroase din punct de vedere științific sau definiții formulate de istorici, antropologi etc, eforturile editoriaștilor și a „cotidianului” în sine sunt caracterizate de o reducere a eforturilor de „educare și informare” a opiniei publice.

În continuare se realizează discuția pentru fiecare temă în parte pentru a putea fi vizualizate și identificate raporturile existente între subteme.

Grafic nr.2

Tendințe abordate în articolele cotidianului Haromszek.

După cum se poate observa din grafic (Graficul 2), toate articolele au făcut publice atitudinea lor pro față de procesul de obținere a autonomiei. Mai mult decât atât indirect acest fapt este întărit și de restul articolelor care au făcut referire și la alte aspecte din viața populației de etnie maghiară. De asemenea se poate identifica faptul că acest cotidian nu are o prezență echilibrată față de acest subiect deoarece el nu face loc și altor opinii sau subiecte prin care să se prezinte și alte perspective ale obținerii autonomiei și a semnificației acesteia în actualul context.

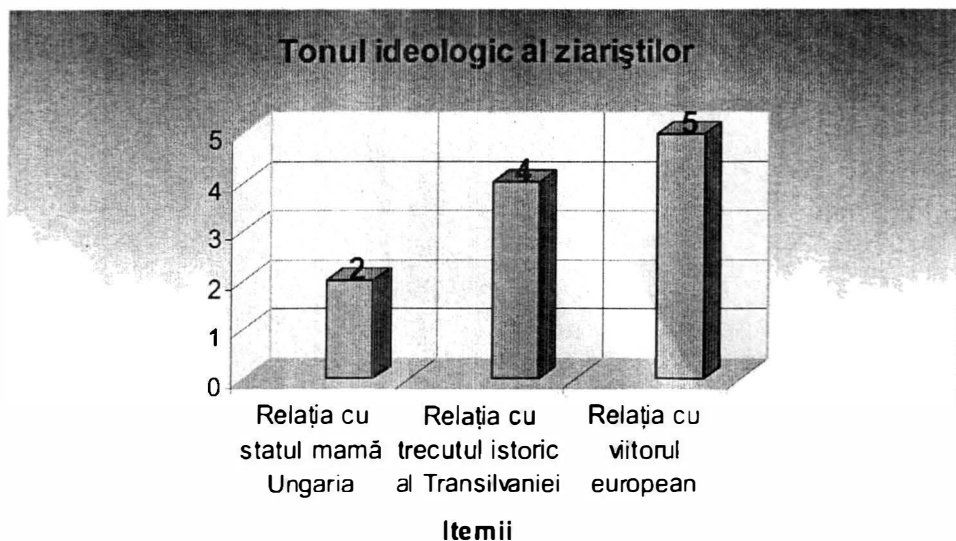
Alături de acest aspect iese în evidență și tăria acestor articole și nume în 7 cazuri tonul este foarte puternic iar în 37 de cazuri acesta este moderat.

Pentru a se menține obiectivitatea atât jurnalistică dar și morală era de dorit identificarea unor articole sau intervenții în care să se ia în considerare avantajele și dezavantajele autonomiei, a semnificației, a efectelor etc.

Continuând cu cea de-a doua temă au fost înregistrate rezultatele din Graficul 3.

Grafic nr. 3

Distribuția rezultatelor Tonul ideologic al ziaristilor

În continuarea discursului prin care se încearcă dovedirea faptului că cererile legate de obținerea autonomiei sunt pertinente și fundamentate, în articolele studiate se amintește și de raporturile care se stabilesc între regiunea care este subiectul autonomizării, Pământul Secuiesc și cele mai importante structuri: Transilvania – ca pământ istoric și regiune a populației de etnie maghiară, România – ca stat uzurpator al drepturilor minorității maghiare și Uniunea Europeană ca speranță și viitor.

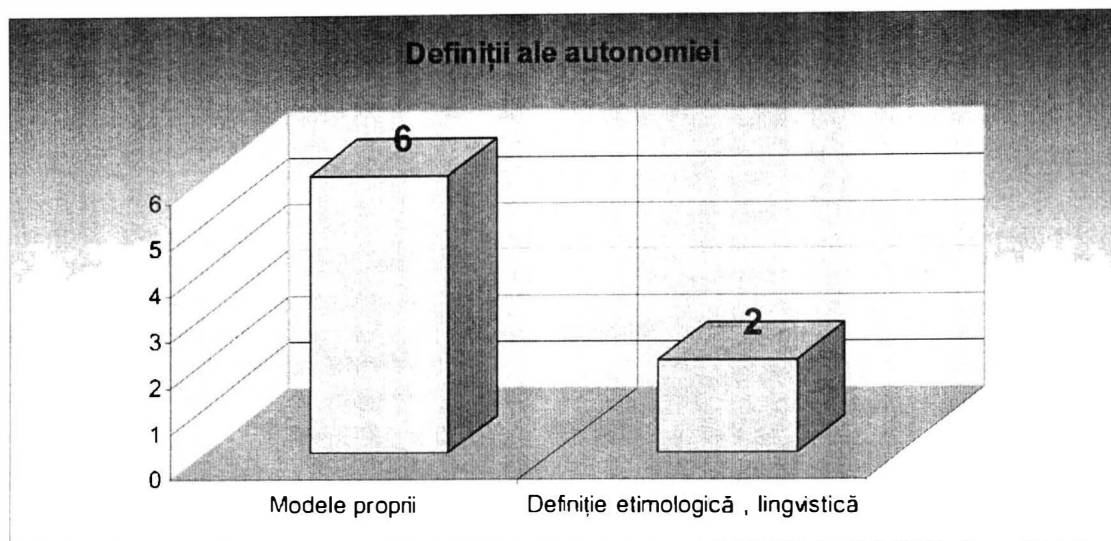
În cinci cazuri a fost amintită Uniunea Europeană, în patru cazuri se vorbește de trecutul istoric al Transilvaniei și în două cazuri Ungaria. Este de remarcat că atunci când se vorbește de legătura între autonomie și UE se ia în considerare acea autonomie oferită de asociațiile intercomunitare înființate la inițiativa de colaborare și cooperare a autorităților publice locale și care pot fi utilizate (de

fapt este chiar o condiție esențială) în procesul de obținere a fondurilor structurale. Atunci când această autonomie se raportează la Transilvania atunci într-adevăr se amintește de moștenirea istorică a Pământului Secuiesc care trebuie redobândit și pentru care populația de etnie maghiară trebuie să ducă aproape o adevărată luptă.

O altă temă care a fost identificată pe parcursul cercetării este: „Definiții ale autonomiei”, care au fost sintetizate în Graficul 4.

Din păcate aceasta este tema cu cele mai puține frecvențe. Este oarecum îngrijorător faptul că într-un subiect atât de important nu există o rigoare mai bună în definirea autonomiei. Doar în două cazuri au fost prezentate definiții ale cuvântului autonomie, unul din limba maghiară, și este o definiție în care se vorbește mai mult de semnificația administrativă a termenului, iar cealaltă referință este din limba franceză.

Graficul nr. 4
Definiții ale autonomiei.

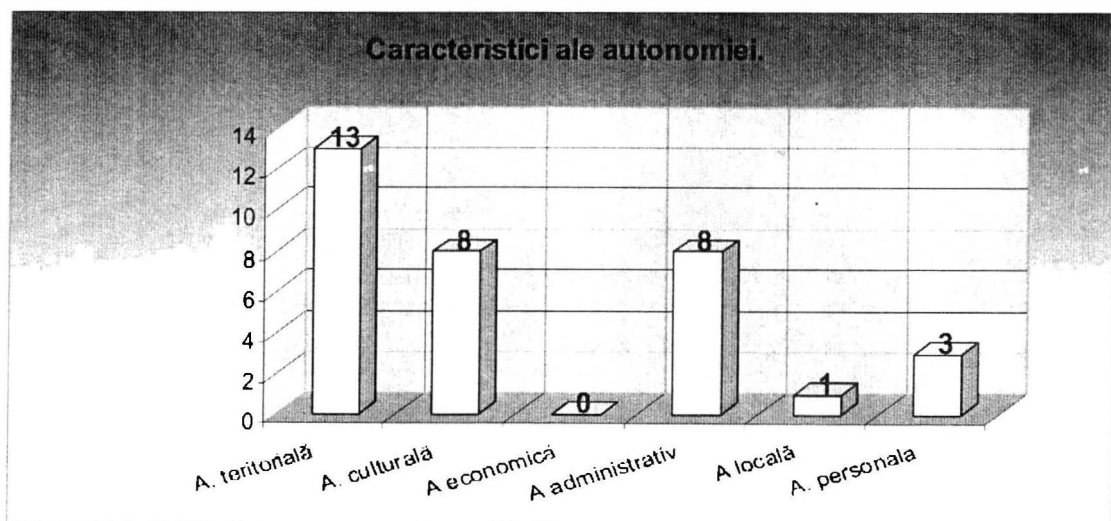
În ceea ce privește cele 6 apariții înregistrate în definirea autonomiei, aceste modele proprii sunt create de editorialiști și sunt simple opinii date publicității, și date de fapt publicului. Este just ca persoane cu atât de puțină pregătire în domenii științifice cu referință directă la autonomie să vorbească și să scrie despre aceste subiecte???

Alături de acest subiect este interesant de observat cum este înțeleasă autonomia. Dacă în ceea ce privește definirea acestui concept este foarte slab realizată de cotidianul *Háromszék*, în schimb rândurile acestuia

abundă în identificarea caracteristicilor, dimensiunilor, formelor autonomiei. În multe articole, cuvântul „*autonomie*” era însoțit de o serie de atribute, care pot fi identificate în graficul de mai jos. Enumerarea este de folos pentru că circumscrie aria de interes și de referință, dar neînsoțită de o descriere a fiecăruia din elementele enumerate face dificilă și superficială dorința de a motiva acest proces de obținere a autonomiei atât de mult „*adusă*” în lumina tiparului.

Astfel, s-au înregistrat rezultatele prezentate în Graficul 5.

Grafic nr. 5
Caracteristici ale autonomiei reflectată în mass-media

Cele mai numeroase referiri așa cum sunt ele vizibile în graficul de mai sus sunt cele 13 menționări ale autonomiei teritoriale, apoi la un număr egal de 8 se mai face referire la autonomia culturală și cea administrativă. În ceea ce privește autonomia teritorială se face în mod repetat referire la *Pământul* sau *Ținutul Secuiesc*. Este de prisos menționarea faptului că această denumire nu este legală și ea este folosită de fiecare dată pentru definirea unui areal teritorial care a existat istoric. Foarte rar se vorbește de Transilvania iar denumirea orașelor din acest Ținut nu este nici denumirea română a orașului, nici denumirea maghiară oficială, ci denumirea istorică. Cert este că după parcurgerea acestor articole în calitate de cercetător, este grea identificarea: granițelor geografice ale acestui ținut, centrului (administrativ, cultural, politic, geografic, etc.) care fie este la Sfântu Gheorghe, fie la Târgu Secuiesc, fie la Miercurea Ciuc.

Autonomia administrativă este privită sub mai multe forme: fie ca instituțiile autorităților

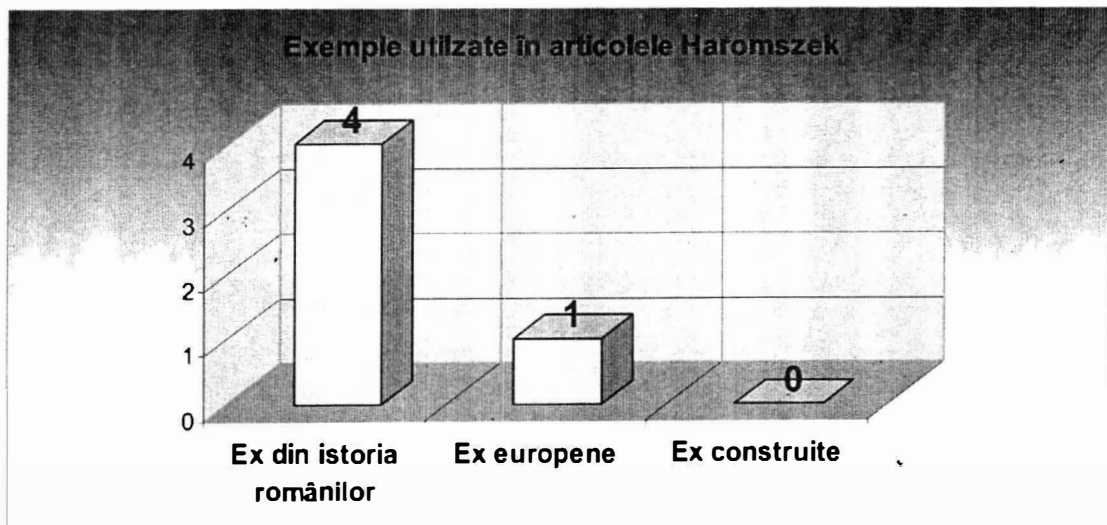
publice locale „să deservească mai mult interesele populației de etnie maghiară” prin existența a două rânduri de documente oficiale în cele două limbi română și maghiară, să existe un număr mai mare de angajați etnici maghiari în aceste instituții, să existe mai multe școli de limbă maghiară, mai multe biserici etc. Fie ca efect al asociațiilor intercomunitare menite să atragă bani europeni, și atunci se vorbește de dezvoltarea economică și industrială a Transilvaniei ca și teritoriu, regiune Centru a României.

Este interesant de observat că nu se amintește deloc despre autonomia economică și cea locală. În ambele cazuri nu au fost înregistrate nici măcar o referință. Nu au fost identificate pârghiile prin care să se autofinanțeze autonomia.

Frecvențele obținute cu privire la exemplele care au fost utilizate în discursul jurnalistice au fost introduse în graficul de mai jos și au fost obținute următoarele rezultate:

Grafic nr. 6

Exemple utilizate în cotidianul Haromszek

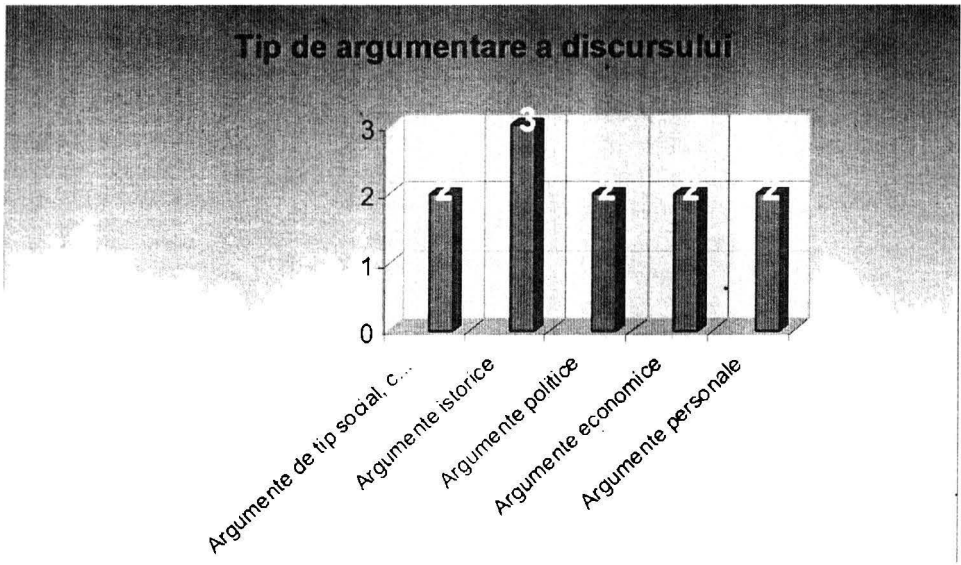
După cum se poate observa numărul de exemple este foarte mic chiar și în comparație cu numărul articolelor selectate pentru cercetare. Au fost utilizate doar 4 exemple din istoria României și toate fac apel la mult discutatul Tratat de la Trianon. A mai fost menționat un singur exemplu european și anume cel al Germaniei și Franței. În rest nici măcar un exemplu sau cel puțin un model teoretic nu și-a găsit locul între paginile coti-

dianului. Se ridică astfel cel puțin două întrebări: nu există nici un exemplu deja încercat care să răspundă la dorința de obținere a autonomiei sau nici jurnaliștii nu sunt perfect conștienți de ceea ce „doresc”.

Un alt element deosebit de important este și tema „*Tipul de argumentare a discursului*”. S-au identificat următoarele frecvențe care pot fi urmărite în graficul următor, Graficul 7.

Grafic nr. 7

Tema „Tipul de argumentare a discursului”

Aproape că este previzibil numărul de frecvențe obținut în cazul argumentelor istorice, care sunt în număr de trei. Câte două frecvențe sunt înregistrate în cazul:

- Argumentelor de tip social, cultural care vorbesc de respectarea drepturilor populației de etnie maghiară.
- Argumente politice care se referă în principal la respectare programului partidului politic UDMR.
- Argumente economice care se referă foarte vag la redirectionarea veniturilor care sunt date statului român, dar dat fiind faptul că Covasna este unul dintre județele care

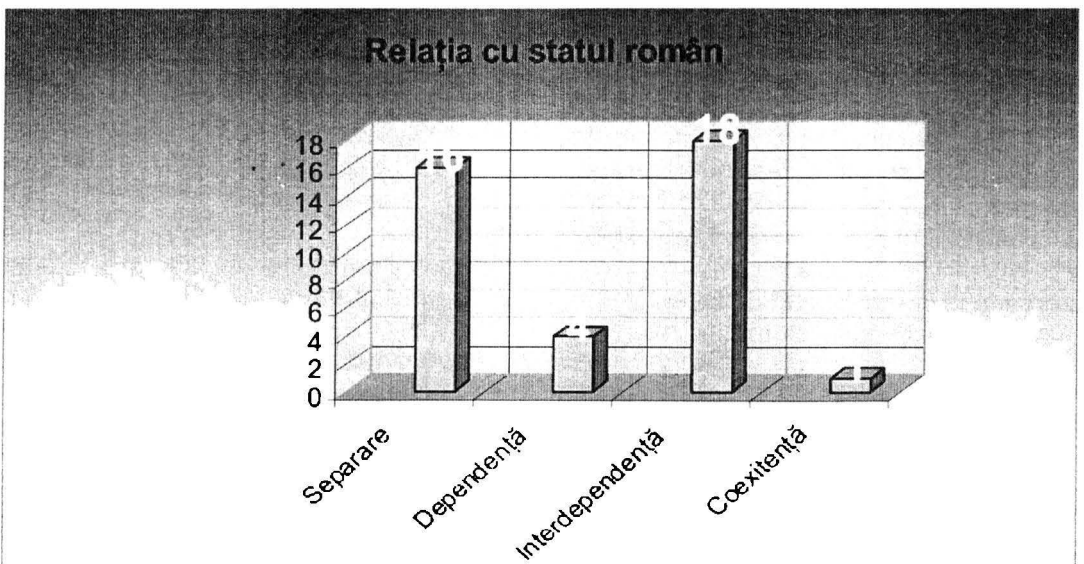
contribuie cel mai puțin la fondul bugetar, aceste argumente par cel puțin naive.

- Argumentele personale care cel mai bine se regăsesc în acel „noi” care este folosit în discursul jurnalistic. Acest argument este unul dintre cele mai de efect, deoarece obligă prin nuanțe la credința că dorința spre autonomie este puternică și comună a unui număr semnificativ de indivizi.

Ultima, și poate cea mai revelatoare temă a analizei de conținut, este cea denumită „Relația cu statul român”. Graficul de mai jos (Graficul 8) este reprezentativ pentru studiul nostru.

Grafic nr. 8

Distribuția frecvențelor obținute pentru tema Relația cu statul român .

Cele mai mari frecvențe au fost înregistrate în cazul relației între regiunea autonomă și România de tip interdependență, care se caracterizează prin obținerea autonomiei de către regiune, dar această să fie susținută financiar de către statul român. Această subvenționare ar fi de dorit să susțină până la cele mai subtile elemente: existența a unui stat în stat, dar fără a contribui financiar sub nici o formă, doar în virtutea păstrării identității culturale și istorice. Demn de reținut că nu se specifică ce ar trebuie să se întâmple cu minoritatea sau populația de etnie română. Ar fi interesant ce s-ar întâmpla dacă, după obținerea autonomiei de către populația de etnie maghiară, același demers ar fi reluat de populația de etnie română.

Un număr însemnat de frecvențe este înregistrat și în cazul separării de statul român. Din nou, nu se poate vorbi foarte clar cine ar trebuie să susțină această regiune autonomă, dar sunt mai clare elemente de genul că cei care fac parte din acest teritoriu ar trebuie să se bucure de două cetățenii.

Rezultate mai modeste sunt înregistrate în cazul coexistenței, o frecvență, și dependenței, patru frecvențe. Acestea fac superficial referiri la asociațiile intercomunitare.

Concluzii și aprecieri finale

Din totalitatea articolelor identificate în colecția cotidianului *Háromszék*, cotidian ce apare în județul Covasna, au fost colecționate 44 de articole în care se fac referiri la aspectele legate de autonomie. În urma analizei efectuate, s-au constatat următoarele:

- în toate articolele, direcția editorialiștilor a fost pro autonomie, iar tăria tonului utilizat a fost de factură puternică și moderată.

- autonomia este raportată în permanență ca distanțare, separare, rupere de România.

- doar în două cazuri au fost prezentate definiții ale cuvântului autonomie, unul din limba maghiară și este o definiție în care se vorbește mai mult de semnificația administrativă a termenului, iar cealaltă referință este din limba franceză. Este oarecum îngrijorător faptul că într-un subiect atât de important nu există o rigoare mai bună în definirea autonomiei.

- cele mai numeroase referiri – în număr de 13, se fac la autonomia teritorială, apoi la un număr egal de 8 se mai face referire la autonomia culturală și cea administrativă.

- sunt greu de identificat granițele geografice ale „Ținutului Secuiesc”, centrului

(administrativ, cultural, politic, geografic, etc), care reiese că este fie la Sfântu Gheorghe, fie la Târgu Secuiesc, fie la Miercurea Ciuc.

- în definirea conceptului de autonomie sunt utilizate doar două definiții lingvistice. Una dintre acestea este limba franceză și se oprește asupra unui sinonim de semnificație a conceptului de autonomie și anume cel al autoguvernării, fiind oferit și echivalentul în limba engleză. Cea de-a doua definiție este din limba maghiară și se referă la autoguvernare locală. Ceea ce este demn de luat în seama este că referința la definiția autonomiei din limba maghiară se face în anul 1997, iar definițiile din limba franceză și limba engleză se fac în anul 2005. Odată cu trecerea anilor, se pare că punctele de referință pentru tot ce înseamnă autonomie și este în sprijinul obținerii acesteia se mută de la nivel local (referințe istorice locale românești legate de România sau Ungaria) la nivel mai general și anume european.

- conceptul de autonomie a fost în repetate rânduri legate și de acela de regiune de dezvoltare. A lega aceste regiuni de dezvoltare cu procesul de obținere a autonomiei este cel puțin forțată și utopică. Acest tip de legătură se face cu următoarele elemente:

- a) autonomia la fel ca Regiunea Autonomă Maghiară.

- b) autonomia Pământului Secuiesc.

- c) autonomia definită ca regiune de dezvoltare și rezultantă a asociațiilor intercomunitare.

Regiunile de dezvoltare nu sunt unități administrativ teritoriale. La fel cum nu sunt nici asociațiile intercomunitare. Faptul că procesul de obținere a autonomiei este legat pe rând de acești termeni, dar nu în sensul în care ei sunt definiți din punct de vedere al legii românești și a directivelor europene, semnifică cel puțin necunoașterea legii

- obținerea autonomiei, în special reflectată în articolele din anii 1997 și 2001, este văzută ca un proces încărcat de foarte multă agresivitate.

- semnificațiile autonomiei pentru Ținutul Secuiesc sunt unele dintre cele mai ferme în limbaj și în același timp în număr cel mai mare. Cel mai agresiv este: „Noi vrem țara!”

- cotidianul *Háromszék* face publică opinia conform căreia maghiarii din România doresc crearea unui stat autonom, independent și suveran, cu o organizare politică și administrativă proprie. Din aceste fapte se ivesc unele întrebări, care au fost conturate de-a

lungul acestei lucrări:

- Cum ar trebui să se numească acest stat?
- Cine ar trebuie să îl conducă?
- Cum ar arăta dezvoltarea economică al acestui stat?
- Care ar fi granițele sale teritoriale?
- Unde ar fi capitala?
- Care ar fi unitățile administrativ teritoriale ale acestui stat?
- Care ar fi drepturile și obligațiile minorității românești care este cuprinsă în acest stat?
- Ce ar trebui să cuprindă istoria acestui stat?

În urma realizării acestei cercetări, s-au conturat o serie de direcții de cercetare în cadrul aceluiși domeniu. Aceste ar putea fi:

- Realizarea unei cercetări calitative comparative între cotidienele de limba maghiară din județele cu populație majoritar maghiară precum Covasna și Harghita dar și cotidienele din județele cu populație maghiară precum Mureșul, Bihor și Satu Mare.
- Realizarea unei cercetări calitative între cotidienele maghiare și alte cotidiene publicate în limba altor minorități (romani, sași, lipoveni, sârbi, etc.)
- Realizarea unei cercetări comparative între cotidienele de limba română și maghiară atât la nivel local cât și la nivel central.
- Completarea acestor cercetări cu inter-

viewarea autorilor acestor articole din cotidienele selectate.

- Interviewarea populației cu privire la procesul de obținere a autonomiei precum și ceea ce persoanele intervievate înțeleg prin conceptul de „autonomie”

Datorită faptului că tema acestei cercetări a reprezentat o abordare „delicată” în domeniul Sociologiei Relațiilor Interetnice, nu au existat cercetări anterioare accesibile pentru realizarea unei metaanalize a designului de cercetare și a rezultatelor obținute. Din acest motiv alături de direcțiile de cercetare s-au prefigurat și unele limite de cercetare:

- Datorită numărului mare de texte, pe parcursul analizei de conținut s-au observat și alte concepte esențiale care pot îmbogăți ulterior această cercetare: opiniile și atitudinile față de cadrul legislativ românesc în privința minorității maghiare, atitudinea față de instituțiile autorităților publice locale, drepturi ale minorității maghiare.
- Textele au fost consultate în varianta tradusă și poate exista posibilitatea ca unele semnificații și jocuri de cuvinte să fi fost omise sau să primească altă semnificație.
- Extinderea cercetării conform și altor concepte identificate pe parcursul cercetării ar fi făcut ca limita de timp alocată să fie depășită. Din acest motiv aceste concepte au fost introduse ca direcții de cercetare.

Elena Măgheran

Abstract

Research upon the mirroring of the attempts to obtaining the autonomy of the Szeckler Land in the local Hungarian press from Covasna County

The theme of this article is the way the *Haromszek (Treiscaune)* daily newspaper from Covasna County presents the process of obtaining the autonomy of the Szeckler Land. The issue on which this social study is based is determined by the frictions that exist and are brought into the attention of the Romanian and Hungarian public from Covasna County regarding the obtaining of the mentioned autonomy. The objectives of the research are: the identification of the opinions regarding the autonomy discussed in the Hungarian press; defining the concept of autonomy, based on the discussed opinions; describing the main elements of speech used in dealing with the theme of autonomy. The assumptions of the research were: does there exist a modification of speech upon the process of obtaining the autonomy once the years pass, referring to the period of 1997 – 2005; and is there a double speech upon the process of obtaining the autonomy: one that treats the autonomy in connection with the local element (the Szeckler Land) and one that treats it in connection with the national element (a Region for Development, inter-communitarian associations). The conclusions that were formulated after this research are presented at length in the end of the study.

Cercetare cu privire la fenomenul suicidal din România, în general, și din județul Covasna, în special

Majoritatea studiilor privind comportamentul suicidal au un caracter maniheist, fiecare cercetător abordând fenomenul autodestructiv în funcție de specialitatea sa științifică. În cele ce urmează vom încerca să depășim acest neajuns. De asemenea, datele prezentate în preambulul teoretic au avut rolul de a pregăti orientarea în problematica de care ne ocupăm.

Această secțiune practică va pune în valoare ideea conform căreia analiza tentativelor suicidare contribuie cel mai bine la studiul fenomenului suicidal, mai ales când acest studiu privește o categorie de vârstă atât de puțin cunoscută și înțeleasă – adolescența. Aproximarea de adevăratul complex de motivații este posibilă cu ajutorul propriilor cuvinte ale subiectului adolescentin; numai astfel este posibilă descifrarea trecutului său, a dificultăților sale de trai și stabilirea modului în care s-a făcut trecerea de la starea psihosocială a adolescentului la ideea de suicid și apoi la actul în sine. De asemenea, va fi subliniat faptul că între tentativă și suicidul realizat există nu numai o deosebire calitativă (numai supraviețuitorul poate fi supus unei examinări obiective), ci și cantitativă. O parte a tentativelor trebuiesc privite ca suicide nereușite, însă și între cele cu sfârșit letal există o serie cu final tragic nedorit.

Scopul cercetării: identificarea și evaluarea principalilor factori de risc și a mecanismelor ce caracterizează comportamentul suicidal al adolescenților.

Obiective urmărite: analiza dinamicii comportamentului suicidal al adolescenților pe perioada 1989-1990, comparativ cu anii de după 1990 (comparația include și o paralelă cu categoria de vârstă 65-75 ani), pentru România și pentru județul Covasna; identificarea variabilelor, factorilor ce influențează, determină apariția ideii de suicid în rândul adolescenților; identificarea caracteristicilor personale ale subiecților adolescentini studiați; conturarea personalității sinucigase adolescenților; cunoașterea atitudinii adolescenților cu privire la sinucidere.

Ipoteze:

- În condițiile în care starea de anomie din

România postrevoluționară se accentuează, este posibil să se înregistreze o creștere a ratei sinuciderilor și a tentativelor de suicid, cu atât mai mult în rândul adolescenților cu cât celula de bază a societății – familia, este afectată.

- Dacă suicidul la adolescenți este un act rațional, atunci acesta nu este – așa cum apare la prima vedere – un act pur de discontinuitate umană, o ruptură strictamente accidentală sau imprevizibilă, ci, dimpotrivă, trebuie plasat la capătul unei continuități de conținut și chiar de manifestări, la o extremă a unui continuum autodestructiv (acest continuum este gradat și pluriform, gradarea marcând gravitatea actului autodestructiv, iar caracterul pluriform – varietatea de manifestări).

- Dacă nevoia de a fi respectat, apreciat, recunoscut, iubit este principala caracteristică a adolescenței, atunci este posibil ca întreg comportamentul suicidal al acestei vârste să nu reprezinte decât o forțare a destinului cu scop de a reveni în centrul atenției.

- În condițiile în care adolescentul face parte dintr-o familie cu probleme, dezmembrată sau cu părinți indiferenți ori autoritari este posibil ca acesta să recurgă la numeroase tentative.

- Dacă adolescentul aflat după prima tentativă nu găsește sprijin în membrii familiei atunci riscul pentru o a doua tentativă este mare.

Populația investigată. A fost analizat un număr de 19 de persoane internate cu diagnosticul de tentativă de suicid în cadrul Spitalului de Urgență Sfântu Gheorghe, în perioada 1.10.-31.12.2001, prin intermediul foilor de observație; din acest grup, 19 persoane au fost investigate prin metoda clinică. De asemenea, au fost analizate prin intermediul foilor de observație un număr de 6 cazuri de suicid realizat în rândul adolescenților, înregistrate în cadrul Spitalului de Urgență Sfântu Gheorghe, pe perioada 1.01.2001 – 31.12.2001, aceste cazuri reprezentând singurele decese înregistrate la adolescenți ca urmare a comportamentului autodestructiv.

Prin analiza foilor de observație s-au obținut informații despre vârstă, sex, medii de proveniență, stare civilă, mijloace folosite în scop autodistructiv, antecedente, date asupra complexului de motivații ce au stat la baza tentativei de suicid, date asupra gravității stării de sănătate la momentul internării, asupra numărului de zile de spitalizare ale subiecților adolescenți, etc. Metoda clinică aplicată a fost folosită pentru completarea necesară adusă datelor obținute cu ajutorul foilor de observație. Am putut urmări astfel plurideterminismul suicidului, legătura lui cu factorii de personalitate, cu afecțiunile psihice, cu factorii sociali. Precizăm că diagnosticele ce apar ca antecedente patologice sunt avizate de către medicul psihiatru și nu reprezintă descrieri pe baza relatării familiei, care frecvent acuză adolescentul suicidant de boală psihică, „aceasta probabil din motive de decupabilizare”.

Deoarece familia are un rol important în determinarea suicidului în rândul adolescenților, fie indirect prin imperfecta educație, socializare, fie în mod direct prin frecventele situații conflictuale, subiecții studiați au fost grupați în trei categorii în funcție de cele trei mari grupe de cauze familiare ale conduitei suicidare la adolescenți: persoane a căror comportamente autodistructive au fost determinate în special de conflicte legate de organizarea familiei sau „*conflicte structurale*”, ce apar în cadrul grupelor familiare dezorganizate, în cazurile de abandon familiar sau de divorț; persoane a căror comportamente autodistructive au fost determinate în special de conflicte legate de relațiile psiho-dinamice ale familiei sau „*conflicte relaționale*”, acestea fiind conflicte conjugale sau dintre adolescenți și părinți; persoane a căror comportamente autodistructive au fost determinate în special de conflicte legate de o alterare a climatului psihologic pozitiv al familiei sau „*conflicte afective*”, întâlnite în cazul decesului unui membru al familiei – cazuri de doliu prelungit sau de suicid – și în situațiile de concubinaj.

Precizăm că, din motive obiective, din totalul de 19 persoane studiate înregistrate cu tentativă de suicid, doar 14 au putut fi investigate complet, restul de 5 au fost excluse după cum urmează: asupra unui număr de 2 persoane vizate nu s-a putut finaliza investigația datorită numărului mic de zile de spitalizare; un număr de 2 adolescenți

au fost inițial cooperanți, după care sub influența familiei au renunțat; 1 dintre suiciданții adolescenți a refuzat categoric orice apropiere. Întrucât unul dintre obiectivele cercetării a fost și cunoașterea atitudinii adolescenților cu privire la sinucidere, am aplicat un chestionar unui număr de 353 de adolescenți din trei licee din municipiul Sfântu Gheorghe, județul Covasna.

Au fost chestionați 184 de elevi de la Liceul de Artă, profilul muzică și profilul arte plastice, elevi de la secția română și secția maghiară. De la Colegiul Național „Mihai Viteazul” au fost chestionați 93 de elevi de la profilul matematică-informatică, secția română. De la Liceul Economic au fost chestionați 76 de elevi de la profilul contabilitate-finanțe, secția română. Au fost chestionați elevi de la trei licee cu profiluri diferite și elevi atât de la secția română cât și elevi de la secția maghiară pentru a constata dacă sunt deosebirii semnificative între aceștia în ceea ce privește atitudinea lor cu privire la sinucidere.

Din totalul de 353 de subiecți, au fost chestionați 221 de subiecți de naționalitate română și 132 subiecți de naționalitate maghiară; 86 de subiecți în vârstă de 15 ani, 106 subiecți în vârstă de 16 ani, 75 de subiecți în vârstă de 17 ani și 87 de subiecți în vârstă de 18 ani. Au fost investigați 127 de subiecți de sex masculin și 226 subiecți de sex feminin.

Ca metode și tehnici, pentru realizarea studiului de față au fost utilizate metoda statistică, metoda clinică și metoda anchetei pe bază de chestionar.

Metoda statistică poate furniza un cadru logic unui raționament sau chiar un model; ea conferă un caracter experimental și situează studiul într-o perspectivă de cercetare fundamentală. Tipurile de statistici utilizate au fost: metoda statistică descriptivă și metoda statistică inductivă.

Metoda clinică acoperă o varietate foarte mare de tehnici de explorare, care merg de la observația strict fenomenologică până la analiza de tip causal. Am utilizat câte puțin din toate, în funcție de particularitățile psihice ale subiectului, de necesitățile de moment pe care discuția le aducea. Evaluările au avut loc în camere unde nu exista circulație de oameni, telefon sau alte noxe care să perturbe dialogul, să întrerupă cursul unui climat psihic favorabil unei relatări deschise. Ele au urmat îngrijirii medicale propriu-zise. Nu am

fost interesați de simptomatologia psihică în sine sau de expresia somatică a unei trăiri. Adolescentul a ocupat o poziție de subiect activ, psihologul fiind perceput ca un „*mar-tor*”. Au fost evitate atitudini pedagogice sau care să aducă subiectului sentimentul că este obiect de studiu sau că dialogul are rolul unui interes „*reportericesc*”. Nu a fost interpretat nimic din ceea ce subiectul a relatat decât în final, când discursul a avut practic un sfârșit.

Interviurea a urmărit obținerea unor informații privitoare la următoarele aspecte: intențiile adolescentului în momentul actului, în momentul interviurii, dacă actul a fost premeditat sau impulsiv, dacă a căutat ajutor înainte sau după act, cât de periculoasă a fost metoda, dacă a existat un „*bilet de adio*”, motivația gestului suicidar, dorințele de viitor ale adolescentului. Desigur, s-a pus accent pe obținerea informațiilor ce privesc relațiile cu familia, atitudinea față de școală, colegi (acolo unde este cazul), gradul de satisfacție generală față de viață urmărindu-se evidențierea problemelor curente (factori și cauze) ale adolescenților studiați.

Am urmărit modul de expresie verbală, mimica și ținuta vestimentară, nivelul evoluției afective, gradul de adaptare la realitate, densitatea discursului, suplețea sau rigiditatea atitudinilor, toate cu deosebită importanță pentru informațiile psihologice dorite. Ne-au interesat debitul verbal, tonul, îndepărtările de discuție, inhibițiile intelectuale sau afective, modalitățile preferențiale de funcționare mentală (afectiv, cognitiv, proiectiv, analitic, impulsiv etc.).

Precizăm că tipul de întrevvedere utilizat conține în realitate o multitudine de modalități de investigare psihologică. De cele mai multe ori, s-a dovedit a fi indispensabilă multiplicarea interviurii, însă au existat și cazuri pentru care o singură ședință „*față în față*” a fost de ajuns.

Dintre toate datele obținute, cele mai importante ni s-au părut cele referitoare la modul de relaționare socială (în familie, în grupul profesional, în afara lui), cele referitoare la „*sentimentul de reușită*” în legătură cu relațiile cu partenerul de viață, cu părinții sau de reușita profesională sau materială. Aceste sentimente de reușită le-am judecat în raport cu subiectul și nu cu noi înșine: problemele adolescentului se raportează la aspirațiile generale ale grupului sau de apartenență.

Relatările adolescenților interviuați au fost luate ca fiind adevărate. În măsura în care s-au simțit înțeleși și acceptați, indiferent ceea ce au ascuns, ei au renunțat la mistificări și relatări demonstrative și au făcut să se înțeleagă realitatea unor afirmații anterior neadevărate. Cazurile pe care le vom prezenta în continuare vor fi rezumate la ceea ce a fost esențial în evoluția subiecților spre sinucidere sau la ceea ce constituie scopul acestei secțiuni a lucrării.

Metoda clinică a permis o aprofundare a fenomenului suicidar imposibil de realizat prin metoda statistică aplicată foii de observație, constituindu-se ca un argument de prim ordin al cercetării noastre.

Metoda anchetei pe bază de chestionar. Pentru a cunoaște atitudinea adolescenților cu privire la suicid, a fost aplicat un chestionar unui număr de 353 de adolescenți din trei licee din municipiul Sfântu Gheorghe: Liceul de Artă, Colegiul Național „Mihai Viteazul” și Liceul Economic. Chestionarele au fost aplicate prin autoadministrare în luna decembrie 2001.

Rezultate. Rezultatele obținute la cele 8 întrebări ale chestionarului, le vom prezenta în continuare, în ordinea în care apar în chestionar.

La întrebarea „*Care este atitudinea dumneavoastră față de sinucidere*”, din numărul total de 253 de subiecți, 2,3% aprobă suicidul fără rezerve, 18,7% aprobă suicidul în anumite circumstanțe și 79% dezaprobă suicidul. Dacă analizăm rezultatele obținute separat pe licee, observăm că procentul cel mai mare de subiecți care dezaprobă suicidul (80,6%) se află la Colegiul Național „Mihai Viteazul”, profilul matematică-informatică, urmat de subiecții de la Liceul de Artă (80,5%) și apoi de subiecții de la Liceul Economic, profilul contabilitate-finanțe (75%).

De asemenea, remarcăm faptul că nici un subiect de la profilul matematică-informatică nu aprobă suicidul fără rezerve (0%), subiecții de la profilul muzică și profilul arte plastice aprobă suicidul în proporție de 1,6% – neexistând diferențe semnificative între cei de la secția maghiară și cei de la secția română (1,5% respectiv 2%), iar cei de la profilul contabilitate-finanțe aprobă suicidul în proporție de 5,3%. Ponderea cea mai mare (19,7%) o au subiecții de la Liceul Economic, profilul contabilitate-finanțe, care aprobă suicidul în anumite circumstanțe.

Dacă urmărim distribuția pe vârste a rezultatelor, constatăm că procentul cel mai mare de subiecți care aprobă suicidul fără rezerve este la vârsta de 17 ani (5,3%), atât la fete (2,1%) cât și la băieți (10,7%), urmat de subiecți de 16 ani (1,9%). Este de remarcă faptul că printre subiecți de 18 ani nu s-a înregistrat nici unul care să aprobe suicidul fără rezerve, la această vârstă înregistrându-se și pro suicidul.

La vârstele de 15-16 ani se înregistrează procentul cel mai mare de subiecți (19%) care aprobă suicidul în anumite circumstanțe. 18,7% dintre subiecții chestionați au răspuns că aprobă suicidul în anumite circumstanțe. Ei au enumerat ca circumstanțe care ar putea justifica suicidul următoarele: bolile incurabile - 27,3%, situația în care nu mai există o alta cale de rezolvare a problemelor - 16,7%, conflictele cu părinții - 12,3%; pierderea unei ființe dragi - 7,6%; singurătatea - 6%; bolile psihice - 6%; situația în care cineva a comis o crimă - 4,5%; suferința 4,5%; când omului nu i se mai acordă nici o șansă - 3%; când omul simte că nu mai este util societății - 3%; problemele financiare - 3%; problemele sentimentale - 3; frica - 1,5%; lipsa de afecțiune - 1,5%.

Observăm că cei mai mulți subiecți (27,3%) au considerat bolile incurabile ca o circumstanță care ar putea justifica sinuciderea; 16,7% dintre subiecți au considerat că ar putea justifica sinuciderea situația în care nu există o alta cale de rezolvare a problemelor. Conflictele cu părinții, ca și cauză care ar putea justifica suicidul - au fost numite de 12,3% dintre subiecți.

Cei 79% dintre subiecții care au afirmat că dezaprobă suicidul și-au justificat răspunsul astfel: sinuciderea nu este o cale de rezolvare a problemelor - 25%; viața trebuie trăită - 17,8%; orice problemă poate fi rezolvată - 11,8%; sinuciderea este un păcat - 10,7%; omul nu are dreptul de a-și lua viața - 10,3%; sinuciderea este un act de lașitate - 10%; sinuciderea este un act necugetat - 6,4%; nu există motive care să justifice sinuciderea - 3,9%; sinuciderea este un act egoist - 2,1%; sinuciderea provoacă durere celor din jur - 1,4%.

La întrebarea nr. 2 a chestionarului, dacă „Este condamnabil suicidul?” mai mult de jumătate dintre subiecții chestionați (55,8%) răspund afirmativ, iar restul de 44,2% consideră că sinuciderea nu este condamnabilă. Procentul cel mai mare de subiecți care con-

damnă suicidul s-a înregistrat în rândul celor de la profilul matematică - informatică (73,1%), urmați de cei de la profilul contabilitate-finanțe (64,4%). Doar un procent de 43% dintre subiecții de la profilul muzică și arte plastice consideră condamnabil suicidul (în proporție de 39,2% cei de la secția maghiară și în proporție de 45,1% cei de la secția română).

Prin urmare, mai mult de jumătate dintre subiecții de la Liceul de Artă, secția maghiară consideră că suicidul nu este condamnabil (60,8%), fiind urmați de cei de la secția română din același liceu (54,9%), de cei de la profilul contabilitate-finanțe (35,5%) și apoi de cei de la profilul matematică-informatică (26,9%). Procentul acelor care condamnă suicidul crește odată cu înaintarea în vârstă: la 15 ani - 43,7%, la 16 ani - 55,5%, la 17 ani - 73,6%, la 18 ani - 78,2%.

Aceeași situație se înregistrează și la fiecare liceu în parte; 68% dintre subiecți au vârstă de 18 ani de la profilurile muzică și arte plastice, secția română, condamnă suicidul, 53% dintre subiecții de aceeași vârstă de la secția maghiară, 78,2% dintre subiecții de la profilul contab.-finanțe și 72,7% dintre subiecții de 18 ani de la profilul mat.-informatică.

Din numărul total de subiecți, 58,3% consideră suicidul un act condamnabil; 51,1% dintre aceștia condamnă suicidul din punct de vedere religios; 16,1% condamnă suicidul pentru că reprezintă o pierdere pentru societate; 11,1% condamnă suicidul din punct de vedere moral; 11,1% consideră sinuciderea o dezertare din viață; 3,3% susțin că prin sinucidere se oferă un exemplu negativ.

Astfel, mai mult de jumătate dintre subiecții care condamnă suicidul, îl condamnă din punct de vedere religios, poate și pentru că religia creștină consideră sinuciderea o crimă, „păcatul de neiertat”. Pentru creștin, sinuciderea este înspăimântătoare, pentru că după săvârșirea acestui păcat nu mai rămâne timp pentru căință. Este interesant de remarcă faptul că 16,1% dintre subiecți consideră sinuciderea condamnabilă întrucât reprezintă nu numai o pierdere personală ci și una socială. Urmărind valorile subiective etice, moartea unei persoane poate fi discutată în termenii contribuției sale în societate, relații interpersonale, ca prieten, frate, părinte dar și ca producător de valori. Din totalul subiecților chestionați, 42,2% consideră că suicidul nu este un act care trebuie con-

damnat din urmatoarele considerente: omul este stăpân pe viața lui - 38,4%; omul are dreptul de a alege - 23,2%; omul nu are dreptul de a judeca - 23%; sinuciderea este o cale de rezolvare a problemelor - 15,4%.

Remarcăm faptul că mai mult de jumătate dintre subiecții care nu văd condamnatul suicidul, consideră că acest act reprezintă o decizie totală, în care individul are capacitatea de a alege între toate valorile sensuri ale destinului, aici intrând și alegerea morții. Ne atrage atenția faptul că 15,4% dintre subiecții care nu condamnă sinuciderea, văd în aceasta o cale, o alternativă pentru rezolvarea problemelor.

La întrebarea cu răspunsuri în evantai: „Sinuciderea este: a) un act rațional; b) o conduită patologică; c) ambele”; aproximativ jumătate dintre subiecți (46,8%) consideră sinuciderea o conduită patologică, 7,1% dintre subiecți consideră sinuciderea un act rațional, iar 21,8% consideră că sinuciderea este atât un act rațional cât și o conduită patologică, 6,7% dintre subiecți au considerat sinuciderea un act disperat, pentru 5,4% reprezintă un moment de slăbiciune; 3,6% consideră acest act o prostie, ca pe ceva ce nu are sens, 3,4% văd sinuciderea ca pe un act de lașitate, în timp ce 2,4% văd în sinucidere un act de curaj, 2,2% văd în sinucidere o salvare, iar pentru 0,3% sinuciderea reprezintă un strigăt de ajutor, o opțiune și chiar o modă.

Este de remarcat faptul că doar subiecții de la profilul matematică-informatică și profilul contabilitate-finanțe (3,4%) consideră sinuciderea un act de lașitate, și doar subiecții de la Liceul de Artă (atât cei de la secția română cât și cei de la secția maghiară 2,1%) văd sinuciderea ca pe un act de curaj. De asemenea, doar subiecții de la Liceul de Artă, secția maghiară, văd sinuciderea ca pe un strigăt de ajutor, ca pe o modă și consideră, în proporția cea mai mică (1,5%), că sinuciderea este o prostie, față de cei de la profilurile contabilitate-finanțe care consideră acest lucru în proporție de 6,5%. Tot cei de la secția maghiară, consideră, în proporția cea mai mare (29,3%), că sinuciderea este atât un act rațional cât și o conduită patologică.

La întrebarea: „Considerați suicidul ca fiind o cale de rezolvare a unor probleme?” 76,5% au răspuns negativ, 12,1% au răspuns afirmativ și 11,3% au evitat să dea un răspuns ferm, alegând varianta „nu știu”.

Dacă urmărim distribuția pe sexe a răspunsurilor, observăm că un procent mai mare de subiecți de sex masculin consideră sinuciderea ca și o cale de rezolvare a problemelor (15,5%), față de procentul de 10,2%, care reprezintă subiecți de sex feminin. Procentul cel mai mare de subiecți care consideră suicidul ca o cale de rezolvare a problemelor s-a înregistrat la Liceul de Artă, secția maghiară (19,5%), față de subiecții de la profilul matematică-informatică care numai în procent de 5,4% consideră suicidul ca fiind o cale de rezolvare a problemelor. Cei mai nehotărâți s-au dovedit a fi cei de Liceul de Artă, secția română, care, în proporție de 19,7% au ales ca variantă de răspuns „nu știu”.

Dacă urmărim distribuția pe vârste a rezultatelor obținute observăm că procentul cel mai mare de subiecți care consideră suicidul o cale de rezolvare a problemelor îl reprezintă cei în vârstă de 16 și 17 ani, respectiv 16,2% și 14,7%. Subiecții în vârstă de 18 ani au dat cele mai puține răspunsuri afirmative la întrebarea în cauză (5,7%). S-a înregistrat un procent de 3 ori mai mic decât la cei de 16 ani.

La întrebarea dacă „Există situații care, eventual, să justifice sinuciderea?”, din numărul total de subiecți 36,5% au răspuns afirmativ, 43,3% au răspuns că nu există asemenea situații, iar 20,1% dintre subiecți au ales varianta de răspuns „nu știu”.

La Liceul de Artă, secția maghiară, s-a înregistrat procentul cel mai ridicat de subiecți care a considerat că există situații care să justifice sinuciderea (45,8%), față de subiecții de la profilul contabilitate-finanțe care au considerat acest lucru în proporție de 25%. Dacă urmărim distribuția pe vârste a rezultatelor, remarcăm faptul că mai ales subiecții în vârstă de 16 și 17 ani consideră că sunt situații care eventual să justifice sinuciderea.

Situațiile pe care subiecții le-au considerat că pot justifica sinuciderea sunt prezentate în tabelul nr. 1.

Din tabelul de mai sus rezultă faptul că cei mai mulți subiecți consideră bolile incurabile ca fiind o situație care poate justifica sinuciderea (28,7%), după care urmează conflictele familiale (10,8%), singurătatea (8,5%), problemele materiale (7,5%), decepțiile (6,9%), pedepsa cu închisoarea pe viață (6,9%) și dispariția (6,2%). Este de remar-

cat faptul că 14,7% dintre subiecții de la Liceul de Artă, secția maghiară, consideră lipsa de speranță o situație, un motiv care ar justifica sinuciderea, 11,4% din ei invocă singurătatea ca și motiv și tot 11,4% decepție. 4,9% dintre acești subiecți invocă și lipsa de afecțiune ca un eventual motiv care ar putea justifica sinuciderea.

La întrebarea nr. 6 a chestionarului: „Ce motive credeți că ar putea determina un adolescent să recurgă la sinucidere?”, subiecții au avut de ales una sau mai multe variante de răspuns din cele 8 prezentate și mai putem adăuga și alte variante de răspuns.

Rezultatele obținute sunt prezentate în tabelul nr. 2.

Tabelul 1

Nr. crt.	Situații care, eventual, justifică sinuciderea	Liceul de Artă		Colegiul Național „Mihai Viteazul”	Liceul Economic	Total %
		Secția română	Secția maghiară			
1	bolile incurabile	25%	21,3%	39,3%	36,8%	28,7%
2	conflictele familiale	6,2%	16,4%	-	15,8%	10,8%
3	problemele materiale	18,7%	6,5%	9%	-	7,5%
4	disperarea	-	1,7%	12,2%	15,8%	6,2%
5	singurătatea	-	11,4%	6%	10,5%	8,5%
6	decepțiile	-	11,4%	-	10,5%	6,9%
7	situațiile de criză	31,2%	-	-	-	3,8%
8	problemele existențiale	18,7%	-	-	-	2,3%
9	pierderea unei ființe dragi	-	-	12,2%	-	3,1%
10	pedeapsa cu închisoare pe viață	-	3,4%	15,2%	10,5%	6,9%
11	lipsa de afecțiune	-	4,9%	-	-	2,3%
12	lipsa de speranță	-	14,7%	-	-	-
13	comiterea unei crime	-	8,2%	-	-	3,8%
14	pentru onoare, demnitate	-	-	6%	-	6,9%

Din tabelul respectiv reiese faptul că motivele cele mai des însemnate de subiecți și care ar putea determina un adolescent să recurgă la sinucidere sunt: singurătatea (47,4% dintre subiecți), neîmplinirile pe plan sentimental (46,5% dintre subiecți), conflictele cu părinții (44,3% dintre subiecți) și rezultatele școlare (34,1% dintre subiecți).

Constatăm, de asemenea, că 29,1% dintre subiecți au specificat ca motiv un conflict de conștiință, un sfert din numărul subiecților a specificat că situația materială precară ar putea determina un adolescent să recurgă la sinucidere, iar pentru 19,9% dintre subiecți un asemenea motiv ar putea fi pierderea unei ființe dragi. Nu lipsit de importanță este și

faptul că 11,7% dintre subiecți consideră faptul că un adolescent ar putea recurge la sinucidere pentru a atrage atenția asupra propriei persoane. Printre motivele enumerate de subiecți mai menționăm: bolile (1,9% dintre subiecți), anturajul (0,9% dintre subiecți), lipsa de afecțiune (0,9% dintre subiecți) și tachinările (0,3% dintre subiecți).

Comparând rezultatele obținute de către subiecții de la cele 3 profile, observăm că 16,5% dintre subiecți de la profilul muzică și profilul arte plastică, secția maghiară consideră că, atragerea atenției ar putea fi un motiv care să determine un adolescent să recurgă la sinucidere, față de subiecții de la aceleași profile de la secția română, care con-

Tabelul 2

Nr. crt.	Motive	Liceul de Artă			Colegiul Național „Mihai Viteazul”	Liceul Economic	Total %
		Secția română	Secția maghiară	Total			
1	conflictele cu părinții	39,2%	41,3%	40,7%	53,3%	52,6%	44,3%
2	un conflict de conștiință	31,3%	24,8%	26,6%	37,5%	31,5%	29,1%
3	neîmpliniri pe plan sentimental	31,3%	43,6%	40,2%	50%	59,2%	46,5%
4	pierderea unei ființe dragi	35,2%	16,5%	21,8%	23,2%	26,2%	19,9%
5	rezultatele școlare	23,5%	29,3%	27,7%	41%	44,7%	34,1%
6	singurătatea	41,1%	42,1%	41,8%	59,1%	52,6%	47,4%
7	situația materială precară	23,5%	21,5%	21,8%	19,8%	39,4%	25,6%
8	atragera atenției	3,9%	16,5%	13%	9,1%	10,5%	11,7%
9	boala	9%	0,7%	1,6%	5,3%	-	1,9%
10	drogurile	2%	-	0,5%	-	-	0,3%
11	tachinarea	2%	-	0,5%	-	-	0,3%
12	anturajul	6%	-	1,6%	-	-	0,9%
13	nu există motive	2%	-	0,5%	9,1%	9,2%	4,1%
14	lipsa de afecțiune	-	2,1%	1,6%	-	-	0,9%

sideră acest lucru numai în proporție de 3,9% dintre subiecți. De asemenea, observăm că numai subiecții de la Liceul de Artă enumeră printre motive lipsa de afecțiune, anturajul adolescentului, tachinările și consumul de droguri. 9,1% dintre subiecții de la profilul matematică-informatică și 9,2% dintre subiecții de la profilul contabilitate-finanțe au considerat că nu există nici un motiv care ar putea determina un adolescent să recurgă la sinucidere, spre deosebire de subiecții de la Liceul de Artă, secția maghiară care nu au verificat deloc acest lucru. Procentul cel mai mare de subiecți care a enumerat motive: neîmplinirile în plan sentimental, rezultatele școlare și situația materială precară s-a înregistrat la subiecții de la profilul contabilitate-finanțe. Procentul cel mai mare de subiecți (59,1%) care a specificat ca motiv singurătatea s-a înregistrat la Colegiul Național

„Mihai Viteazul”, profilul matematică-informatică.

De asemenea, tot subiecții de la profilul matematică-fizică au indicat în proporția cea mai mare ca motiv conflictele cu părinții (55,3%). 35,2% reprezintă procentul cel mai ridicat de subiecți care au specificat ca motiv care ar putea determina un adolescent să recurgă la sinucidere pierderea unei ființe dragi și s-a înregistrat la Liceul de Artă, secția română.

La întrebarea dacă „Cunosc persoane din anturajul lor care au avut tentative de sinucidere și dacă da, care a fost atitudinea acestora față de acestea?”, 33,8% dintre subiecți a răspuns afirmativ, iar 66,2% a răspuns că nu cunosc.

În tabelul care urmează sunt prezentate rezultatele obținute separat la fiecare liceu:

Tabelul 3

Nr. crt.	Întrebarea: Cunoașteți persoane din anturajul dvs. care au avut tentative de sinucidere?	Liceul de Artă		Colegiul Național „Mihai Viteazul”	Liceul Economic	Total %
		Secția română	Secția maghiară			
1	Da	15,6%	48,7%	18,6%	30,2%	33,8%
2	Nu	84,3%	51,2%	81,3%	69,8%	66,2%

Din tabel reiese faptul că aproape jumătate (48,7%) dintre subiecții de la Liceul de Artă, secția maghiară cunosc persoane din anturajul lor care au avut tentative de sinucidere. Chiar 3 subiecți de sex feminin, 2 în vârstă de 16 ani și 1 în vârstă 19 ani, de la profilul arte plastice, secția maghiară au afirmat faptul că au avut tentative de sinucidere. Analizând răspunsurile lor la chestionar, am constatat faptul că toate trei aprobă suicidul în anumite circumstanțe (când omul se află în situații disperate și simte că numai are nici o speranță), nu consideră condamnatul suicidul întrucât fiecare om este stăpân pe viața lui și are dreptul de a alege și consideră că suicidul poate fi și un act rațional și o conduită patologică.

De asemenea, toate trei consideră că există unele situații care eventual să justifice sinuciderea și acestea ar fi situațiile în care omul simte că nu mai este de folos nimănui și situațiile în care nu-i acordă nimeni atenție-ajutor. Ca și motiv care ar putea determina un adolescent să recurgă la sinucidere am enumerat conflictele și dorința de a atrage atenția asupra lor. Toate trei fetele au specificat că în urma tentativei de sinucidere au ajuns la concluzia că nu a meritat să recurgă la un asemenea gest întrucât nu reprezintă o cale de rezolvare a problemelor și tentativa lor a fost numai o prostie.

Procentul cel mai mic de subiecți care nu cunoaște persoane din anturaj care au recurs la tentative de sinucidere s-a înregistrat tot la Liceul de Artă, dar la secția română. În ceea ce privește răspunsurile subiecților cu privire la atitudinea adoptată de ei față de persoanele din anturajul lor care au avut tentative de sinucidere, acestea sunt prezentate în tabelul numărul 4.

Analizând tabelul de mai sus, observăm că 1/3 din numărul total de subiecți a specificat că a avut o atitudine de înțelegere a per-

soanelor cu tentativă de sinucidere, încercând să acorde sprijin, persoanelor respective, tot o treime dintre subiecți au încercat să explice persoanelor respective că tentativa de sinucidere nu reprezintă o cale de rezolvare a problemelor și nu este indicat să se mai gândească la acest lucru. 22,4% au dezaprobat tentativa de sinucidere, 7,4% au manifestat o atitudine neutră cu privire la aceasta problema, 2,8% au simțit milă față de persoanele cu tentative de sinucidere și 1% îngrijorare.

Procentul cel mai mare de subiecți care a manifestat o atitudine de înțelegere și a adoptat sprijin persoanelor care au avut tentative de sinucidere s-a înregistrat la Liceul de Artă (la secția română 44,4% dintre subiecți, la secția maghiară 38,4% dintre subiecți). Ponderea cea mai mare a subiecților care au avut o atitudine de dezaprobare a tentativelor de sinucidere s-a înregistrat la profilul contabilitate-finanțe (27,2%). Tot la acest profil 45,5% dintre subiecți au încercat să explice persoanelor din anturajul lor care au avut tentative de sinucidere că nu este corect și bine ceea ce au făcut. Ponderea cea mai mare de subiecți care au manifestat o atitudine neutră s-a înregistrat la Liceul de Artă, secția română (22,2% dintre subiecți).

Mila față de persoanele care au avut tentative au manifestat subiecții de la Liceul de Artă, secția maghiară (3,2%) și cei de la profilul matematică-fizică (9,1%). Atitudine de îngrijorare au manifestat doar subiecții de la Liceul de Artă, secția română 11,1%.

La întrebarea „Ați cunoscut persoane din anturajul dumneavoastră care s-au sinucis?”, 35,9% dintre subiecți au răspuns afirmativ, înregistrându-se o pondere mai mare a subiecților care au cunoscut persoane din anturajul lor care s-au sinucis așa cum rezultă și din tabelul nr. 5.

Tabelul 4

Atitudinea subiecților față de persoanele din anturajul lor care au avut tentative de sinucidere

Nr. crt.	Răspunsuri	Liceul de Artă		Colegiul Național „Mihai Viteazul”	Liceul Economic	Total %
		Secția română	Secția maghiară			
1	atitudine de dezaprobare	11,1%	23%	18,1%	27,2%	22,4%
2	atitudine neutră	22,2%	4,6%	9,1%	9,1%	7,4%
3	atitudine de înțelegere a persoanei și acordarea de sprijin	44,4%	38,4%	27,2%	18,2%	33,6%
4		11,1%	30,8%	36,7%	45,5%	32,7%
5	mila	-	3,2%	9,1%	-	2,8%
6	îngrijorare	11,1%	-	-	-	1,0%

Tabelul 5

Nr. crt.	Ați cunoscut persoane din anturajul dvs. care s-au sinucis?	Liceul de Artă		Colegiul Național „Mihai Viteazul”	Liceul Economic	Total %
		Secția română	Secția maghiară			
1	Da	9,8%	63,1%	12,5%	19,7%	35,9%
2	Nu	90,2%	36,8%	87,5%	80,3%	64,1%

Dacă analizăm distribuția rezultatelor pe licee, observăm că ponderea cea mai mare de subiecți care au cunoscut persoane din anturajul lor care s-au sinucis s-a înregistrat la Liceul de Artă, secția maghiară (63,1% dintre subiecți), un procent de aproximativ 6 ori mai mare decât cel înregistrat la subiecții de la secția română, de 5 ori mai mare decât cel înregistrat la subiecții de la profilul matematică-fizică și de 3 ori mai mare decât cel înregistrat la subiecții de la profilul contabilitate-finanțe.

În concluzie putem afirma că orice influență exercitată asupra unui adolescent trece, ca printr-o „prismă”, atât prin experiența personală a acestuia, cât și prin „lumea” sa internă de idei și trăiri, care fac ca influența respectivă să dobândească un înțeles și un scop individual, personal specific de la un tânăr la altul. Semnificația actelor comportamentale izvorăște, se știe, din motive și intenții, ce pot fi însă, uneori, simulate și ascunse; autoiluzionările, fabulațiile, visările și deformările „se nasc în abisurile lumii interne, în adâncurile dorințelor și intențiilor,

a motivelor și proiectelor de acțiune” (V. Pavelcu). Iată de ce considerăm că omul în general, și nu numai părinții și educatorii calificați, trebuie să-și formeze capacitatea de a decoda mesajele adolescenților: deosebirile particulare de structura psihologică obligă pe receptor să-și acomodeze structura în funcție de natura emisie, să-și potrivească codul de interpretare după cel al interlocutorului.

Deoarece datele absolute în sine sunt irelevante pentru măsurarea fenomenului (prezintă de regulă capcane statistice și nu pot fi utilizate pentru comparație) am folosit mai ales ratele sinuciderilor la 100.000 locuitori, indicator utilizat astăzi pretutindeni pentru studiul sinuciderii. De asemenea, pentru obținerea informațiilor necesare studiului de față, am apelat la Arhiva Spitalului de Urgență Sfântu Gheorghe. Celelalte date, deși obținute indirect, aparțin Comisiei Naționale pentru Statistică – Serviciul Relații Publice și Diseminare și Centrului de Calcul și Direcției de Sănătate Publică din Județul Covasna. Am mai folosit în scop orientativ date privind rate ale suicidului la adolescenți provenite din

lucrarea: „*Sociologia problemelor sociale ale vârstelor*”, a cărei autor este Rădulescu Sorin.

Analizând tendința ratelor suicidului și a tentativei de suicid din rândul adolescenților (15-24 ani), pe o perioadă de 13 ani (1989-2001), am remarcat o evoluție interesantă. Astfel, suicidul la adolescenți a cunoscut de-a lungul timpului o tendință evidentă de creștere, deși ușor oscilantă, atât sub aspect absolut, cât și relativ. În anii 1992 și 1993 s-a înregistrat cel mai mare număr de sinucideri la adolescenți: 8 sinucideri, respectiv 9 sinucideri. Am semnalat, de asemenea, ratele crescute pentru acești doi ani: 20 respectiv, 22,2. Trebuie evidențiat faptul că datele deja publicate indică o descreștere progresivă a sinuciderilor la adolescenți. Cu toate acestea, în județul Covasna rata sinuciderilor la adolescenți este cu mult mai mare decât rata sinuciderilor la adolescenți în România și în București. Astfel, Comisia Națională pentru Statistică raporta pentru anul 1994 o rată de 12,7 pentru România și pentru București, pentru același an, o rată de 3,5. Deci, în județul Covasna s-a înregistrat o rată a sinuciderilor la adolescenți de 5 ori mai mare decât pentru municipiul București pentru anul 1994.

Am observat creșterea numărului de tentative ale adolescenților de la 39 în 1989 la 78 în 2001. De asemenea, am remarcat pe perioada 1989-2001, că din totalul de 974 de tentative ale adolescenților, 788 aparțin fetelor, iar restul de 186, băieților. În cazul suicidului realizat, dintr-un total de 85 de cazuri, 68 au avut ca victime băieți, restul de 17 cazuri fiind al fetelor, adică la 4 sinucideri ale băieților era înregistrată o singură sinucidere la fete.

Analizând rata sinuciderilor la adolescenți pe naționalități în județul Covasna, se remarcă o rată a sinuciderilor foarte mare în rândul adolescenților de naționalitate maghiară. Astfel, rata sinuciderilor la adolescenții de naționalitate maghiară a crescut constant din anul 1989, când s-a înregistrat o rată de 13,3, până în anul 1993 când s-a înregistrat rata cea mai mare - 23,3, la fel ca în anul 1992, iar în anii 1996, 1997, 1998 și 2001 s-a înregistrat o rată a sinuciderilor de 16,6. Rata sinuciderilor la adolescenții de naționalitate română a crescut ușor din anul 1989, când a fost 6, în anii 1997, 1998, 1999 și 2001 înregistrându-se rata de 10. Remarcăm faptul că în anul 1990 și anul 1996 nu s-a înregistrat nici o sinucidere în rândul adolescenților de

naționalitate română din județul Covasna. Cea mai mică rată a sinuciderilor în rândul adolescenților s-a înregistrat în rândul rromilor: 5,4 în anii 1991 și 1993, 6,4 în anii 1994 și anul 1997, în ceilalți ani rata fiind 0.

Distribuția numărului de sinucideri la adolescenții din județul Covasna, după mediul de rezidență, indică pe perioada 1989-2001 un număr constant mai mare a numărului de sinucideri din mediul rural decât cel din mediul urban. Excepție fac anii 1995, 1997 și 2001, în care s-a înregistrat un număr mai mare de sinucideri în rândul adolescenților din mediul urban.

Din analiza noastră a rezultat că fenomenul sinuciderii la adolescenți, atât din punct de vedere al tentativelor, cât și al suicidului realizat nu a înregistrat o diminuare în anul 1990 față de 1989. Aceasta nu confirmă ipoteza lui Durkheim, reiterată de Halbwachs și de alți cercetători, cu privire la faptul că în perioadele intens politizate, de maximă antrenare a cetățenilor spre un scop comunitar, social, numărul sinucigașilor scade. Putem spune astfel că ruptura politică din România lui 1989 nu a avut un impact prea puternic, în sensul diminuării presiunii suicidare, asupra celor de vârsta adolescenței. Mai mult, acest fapt demonstrează că politicul, deși a oferit adulților în acele momente imediate motivații puternice pentru un comportament coeziv, asupra adolescenților nu are influență, cel puțin, nu în mod direct. Am putea corela rata sinuciderilor la adolescenți pe anul 1996 (12,5) pentru județul Covasna, rata foarte mică comparativ cu anii apropiați și cu tendința generală de creștere, cu evenimentele politice ale aceluși an (alegerile, ce au dat speranțe de mai bine societății românești), însă suntem de părere că aceste evenimente au influențat comportamentul adolescenților indirect, prin efectele benefice asupra relațiilor interumane, atât la nivel macro, cât și micro (facem referire mai ales la îmbunătățirea relațiilor intrafamiliale).

Am observat că în cadrul studiului efectuat rata sinuciderilor la adolescenți înregistrează o creștere foarte mare în 1992 și 1993 față de 1990 și 1991. Acest fapt poate fi pus pe seama anomiei, a crizei generate de aceasta (astfel se confirmă teza lui Durkheim cu privire la relația dintre starea de anomie din societate și rata sinuciderilor). Interesantă este scăderea ratei sinucigașilor adolescenți pe intervalul 1994-1996 și în anul 2000.

Analizând comportamentul suicidar la ado-

lescenți cu cel aparținând grupei de vârstă 65-74 ani (pentru județul Covasna) am observat că statisticile pe țară semnaleză o pondere a sinuciderilor pentru populația în vârstă de 15-24 ani de două ori mai mică decât cea a populației vârstnice indicate, studiul nostru a evidențiat o pondere a sinuciderilor la vârstnicii de 65-74 ani față de adolescenți mai mare în anii 1989 (de 3 ori), 1990 (de 2 ori), 1991 (de 2,1 ori), 1992 (de 2,1 ori), 1993 (de 2,6 ori), 1994 (de 2,7 ori), 1995 (de 2,5 ori), 1996 (de 2,8 ori), 1998 (de 1,3 ori), 1999 (de 2,4 ori), 2000 (de 3,7 ori), 2001 (de 1,3 ori).

În anul 1997 s-a înregistrat aceeași pondere a sinuciderilor la cele două grupe de vârstă.

Se remarcă anul 1993 cu valoarea de vârf (24) pentru suicidul la 65-74 ani cât și la adolescenți (9); valoarea de 24 cazuri de suicid la vârsta de 65-74 ani apare discordantă față de restul valorilor. Explicația acestui fenomen este greu de dedus. Este ușor de observat evoluția (pentru ambele categorii de vârstă vizate anterior) oscilantă a sinuciderilor; este vizibilă pe segmentul de timp 1989-1993 evoluția crescătoare a sinuciderilor la adolescenți.

Tabelul 6

15-19 ani (adolescența propriu -zisă)		20-24 ani (adolescența prelungită)	
Nu	%	Nu	%
5	26,3	14	73,6

Analizând tentativele la categoria de vârstă 15-24 ani comparativ cu categoria de vârstă 65-74 ani (pentru județul Covasna) am remarcat o medie anuală a raportului sinucideri 65-74 ani / sinucideri 15-24 ani pe cei treisprezece ani studiați (1989-2001) destul de mare: 1/4 (la o tentativă a vârstnicilor de 65-74 ani au fost înregistrate 4 tentative la adolescenți). Putem interpreta acest fapt ca fiind rezultatul unei puternice motivații și a unei hotărâri de neclintit în vederea realizării actului suicidal la vârstnicii de 65-74 ani, spre deosebire de adolescenți a căror comportament suicidar, prin numărul impresionant de tentative, denotă caracterul demonstrativ al actului în sine, nehotărârea și ambiguitatea motivațiilor. Această interpretare nu justifică însă numărul destul de ridicat al sinuciderilor reușite de adolescenți. Anexa pune în evidență evoluția general crescătoare a tentativelor de suicid la adolescenți în decursul celor treisprezece ani studiați; anul 1999 și anul 2001 reprezintă vârful: 78 cazuri.

Comparând tendința națională cu cea din județul Covasna analizată mai sus, se observă o diferență semnificativă înregistrată între numărul tentativelor de suicid pentru județul Covasna față de tendința națională. Această diferență se poate datora fie neraportării tuturor cazurilor de tentative de pe plan local pe plan județean și național, fie unei defecuoase centralizări. În sprijinul acestei afir-

mații vin și unele date pe care le deținem în mod indirect de la Institutul de Medicină Legală, care raportează constant un număr mai mare de sinucideri pentru județul Covasna și pentru totalul țării (de exemplu, în timp ce pentru 1994, Comisia Națională pentru Statistică raporta o rată de 12,7, Institutul de Medicina Legală susținea o rată de 16,2 și de aproximativ 6 ori mai multe tentative). De asemenea, frecvența maximă a tentativelor de sinucidere la vârsta 15-24 ani este confirmată și de unele studii asupra conduitei autodistructive la adolescenți, precum: "L'homme et la mort" (E. Morin, 1976, p. 39), „Experiența de viață a adolescenților” (E. Beca, 1993, p. 62-69). Frecvența crescută a tentativelor la adolescenți reprezintă un semnal de alarmă, atenționând asupra modului în care se face integrarea în societate a tinerei generații.

Încercând să analizez distribuția sezonieră a actelor de suicid realizat la adolescenți (pentru 2001, județul Covasna) am consultat fișele de observație ale celor 6 cazuri înregistrate în perioada 1 ianuarie - 31 decembrie și am observat ca anotimpul rece: iarna deține ponderea cea mai ridicată: 50%, urmând toamna cu 33,3% și primăvara cu 11,7%.

Luna ianuarie este cea care înregistrează numărul cel mai mare de cazuri de suicid realizat la adolescenți (2), luna a cărei pondere echivalează întreg anotimpul toamna: 33,3%.

Această constatare poate fi rezultatul unei posibile limitări a spațiului de desfășurare a activităților adolescente datorată condițiilor meteo nefavorabile specifice anotimpului rece, ceea ce ar duce la un grad mai mare de interiorizare a problemelor personale și implicit la sporirea riscului suicidal. Trebuie subliniat că este puțin probabil ca factorii meteo să influențeze în mod direct predispoziția spre un comportament suicidal. Lunile în care s-au înregistrat cele mai puține cazuri sunt martie și august. Explicația poate consta în reversul situației descrise mai sus, și anume: cu cât spațiul de acțiune a adolescenților este mai amplu, activitățile mai diversificate și într-un număr mai mare, riscul unei interiorizări excesive, a unei autoanalize scade.

Lotul analizat are următoarele caracteristici generale:

- din punct de vedere al **distribuției pe sexe** se remarcă faptul că, indiferent de motivații, suicidul realizat se întâlnește mai ales la adolescenții de sex masculin (4 cazuri din totalul de 6, reprezentând 66,6%, restul de 33,3% aparține fetelor).

- din punct de vedere al variabilei **vârstă** se remarcă următoarea distribuție: pentru grupa de vârstă 15-19 ani: 1 subiect; pentru grupa de vârstă 20-24 ani: 5 subiecți. Cum reiese și din anexa 10 este interesant că raportul la numărul total de subiecți studiați (6), cele mai multe cazuri (83,3%) de suicid realizat la adolescenți se întâlnesc la grupa de vârstă 20-24 ani, ce reprezintă stadiul adolescenței prelungite. Observăm că predomină subiecții de vârstă 24 de ani și 23 de ani (câte 2 cazuri, reprezentând 66,6%), după care urmează cei de 18 și 20 de ani (câte un caz, reprezentând 33,3%).

- după **mediul de rezidență**, având în vedere faptul că studiul a fost inițiat în cadrul Spitalului de Urgență Sfântu Gheorghe, s-au înregistrat două cazuri din afara municipiului, restul de 4 cazuri (66,6%) fiind din municipiu

- după **tipurile de ocupație** se remarcă următoarea distribuție: elevi 1 caz – 16,6%; șomeri 3 cazuri – 50%; fără ocupație 2 cazuri – 33,3%. Se observă că șomerii dețin ponderea cea mai mare (50%) însă nu trebuie neglijată ponderea celor fără ocupație (33,3%). Deși aceste rezultate nu pot fi extrapolate la nivelul tuturor cazurilor de suicid din rândul adolescenților sunt importante pentru acest studiu de cercetare situațional.

Este evident faptul că suicidul nu ocolește

pe nimeni în raport cu studiile sau ocupația de bază a adolescentului; el diferă în forma sa de manifestare, în modalitatea concretă la care subiecții au optat în vederea suprimării propriei vieți. Astfel, se observă că majoritatea subiecților din lotul studiat pe anul 1998 se internează într-o stare gravă (83,3%): comă grad III sau IV, deci hotărârea de suprimare a vieții este foarte puternică. De asemenea, exceptând un singur subiect, toți ceilalți au un **comportament necooperant** (desigur, acest fapt trebuie însă corelat cu starea gravă a sănătății, ceea ce presupune mai degrabă o imposibilitate de cooperare, decât o intenție vădită de a-și manifesta hotărârea luată). Faptul că actul sinuciderii a fost demonstrativ totuși în mai multe cazuri este presupus și datorită procentului de 66,6%, pentru care subiecții se prezintă la Camera de Gardă **însoțiți** (acest lucru presupune că **locul punerii în scenă** a actului suicidal a fost unul care să ofere siguranța salvării la timp, cu atât mai mult cu cât însoțitorii sunt fie frați, fie părinți). Caracterul demonstrativ poate fi pus în corelație cu **antecedentele suicidare** ale subiecților: astfel, numai 2 cazuri (33,3%) sunt la prima tentativă, restul – 4 cazuri: 66,6% sunt cel puțin la a doua tentativă, ceea ce ne face să presupunem din nou caracterul demonstrativ al actelor suicidare la adolescenții studiați.

Se remarcă faptul că toate cazurile înregistrate au ca diagnostic intoxicații acute medicamentoase. Într-un singur caz se remarcă asociația medicamentelor cu alcoolul, în 2 cazuri substanțele ingerate sunt neprecizate. Examinând **ziua internării**, am observat că în 4 cazuri (66,6%) internarea a avut loc în perioada 1-10 ale lunii, iar ca zi a săptămânii, joi are o pondere de 33,3%, ceea ce confirmă ipotezele unor cercetări care au pus în evidență faptul că la mijlocul săptămânii stressul este resimțit cel mai puternic și că începutul săptămânii prezintă cel mai mic grad de pericolitate (și în studiul nostru acest fapt poate fi observat, neînregistrându-se nici un caz în zilele de luni și doar unul marți).

Din punctul de vedere al **orei de internare**, am constatat următoarele aspecte: 4 cazuri din 6 (66,6%) sunt înregistrate în cursul nopții și a dimineții (23.00-9.00). Deci mai mult de jumătate din subiecți își hotărăsc suprimarea propriei vieți la orele serii și ale nopții, când stressul de peste zi este resimțit și interiorizat. Iată cum în acest caz noaptea

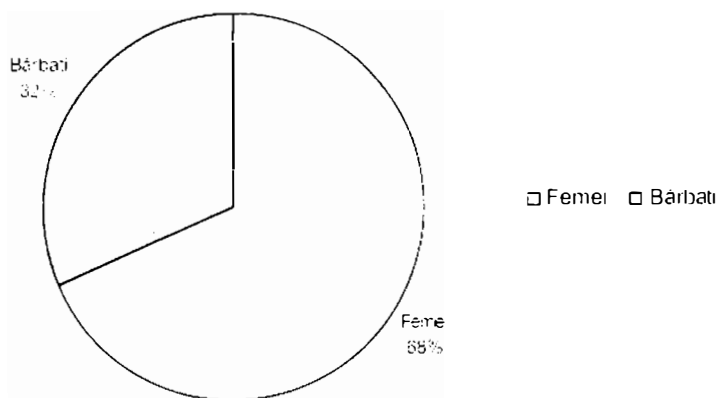
nu se dovedește a fi „cel mai bun sfetnic”.

Evaluarea tentativelor de suicid include aprecierea diferitelor aspecte ale tentativei și ale adolescentului implicat. Un aspect care ne-a preocupat în mod special a fost concentrarea pe caracteristicile personale, cum ar fi: sex, vârstă, nivel socio-cultural și profesional, situație financiară, mediu familial, antecedente psihiatrice sau somatice, eventuale comportamente suicidare anterioare.

În continuare vom prezenta datele culese în cadrul cercetării fenomenului suicidar la

adolescenți obținute prin metoda statistică și prin metoda clinică utilizate în investigarea unui grup de 19 tineri cu tentative de suicid înregistrate în cadrul Spitalului de Urgență Sfântu Gheorghe, în decursul perioadei 1.10.2001-31.12.2001. În funcție de variabilele specifice ale fenomenului suicidar am evidențiat următoarele caracteristici generale ale grupului studiat de adolescenți cu tentative:

a) Frecvența în funcție de sex: femei 13 cazuri (68,4%), bărbați 6 cazuri (31,6%)

Incidența comparativă pe sexe a tentativelor de suicid la adolescenți indică faptul că raportul F/M este 2,16. Menționăm însă că acest raport nu este constant ci variabil în funcție de cele două etape distincte ale adolescenței: astfel, pentru categoria de vârstă 15-19 ani (etapa adolescenței propriu-zise) raportul tentativelor F/M este de 4/1, iar pentru categoria 20-24 ani (etapa adolescenței prelungite) raportul tentativelor F/M este de aproximativ 2/1.

b) Repartiția pe vârste - corespunzătoare celor două etape distincte ale adolescenței (respectiv adolescența propriu-zisă: 15-19 ani și cea prelungită: 20-24 ani): Femei: 15-19 ani 4 cazuri, 20-24 ani 9 cazuri; Bărbați: 15-19 ani 1 caz, 20-24 ani 5 cazuri

Se observă că vârsta corespunzătoare adolescenței prelungite (20-24 ani) este mai expusă (73,6 %).

Tabelul 6

15-19 ani (adolescența propriu -zisă)		20-24 ani (adolescența prelungită)	
Nu	%	Nu	%
5	26,3	14	73,6

c) Repartiția în funcție de tipurile de ocupații este prezentată în tabelul următor:

Tabelul 7

Ocupația									
Elevi		Studenti		Angajați		Șomeri		Fără ocupație	
Nr	%	Nr	%	Nr	%	Nr	%	Nr	%
2	10,5	1	5,2	7	36,8	7	36,8	2	10,5

d) Antecedente patologice și somatice:

Tabelul 8

Băieți cu antecedente patologice grave		Băieți fără antecedente patologice grave		Fete cu antecedente patologice grave		Fete fără antecedente patologice grave	
Nr	%	Nr	%	Nr	%	Nr	%
1	5,2	5	26,3	1	5,2	12	63,1

Observăm că antecedentele patologice sunt întâlnite într-un procent mic de 10,5 % .

Băieți cu afecțiuni somatice grave		Băieți fără afecțiuni somatice grave		Fete cu afecțiuni somatice grave		Fete fără afecțiuni somatice grave	
Nr	%	Nr	%	Nr	%	Nr	%
0	0	6	31,6	0	0	13	68,4

De asemenea, constatăm, pentru grupul de adolescenți cu tentative studiat, că nu există nici un subiect cu afecțiuni somatice grave.

Băieți cu antecedente suicidare		Băieți fără antecedente suicidare		Fete cu antecedente suicidare		Fete fără antecedente suicidare	
Nr	%	Nr	%	Nr	%	Nr	%
2	10,5	4		7	36,8	6	31,6

Remarcăm un procent crescut (47,4 %) al subiecților cu tentative reactive distribuția pe sexe evidențiind predominanța fetelor printre cazurile luate în studiu. Raportul fete cu antecedente suicidare / băieți cu antecedente suicidare este de 3/1.

f) Dependența de alcool sau diverse droguri:

Tabelul 9

Băieți alcoolici		Băieți dependenți de droguri		Fete alcoolice		Fete dependente de droguri	
Nr	%	Nr	%	Nr	%	Nr	%
1	10,5	0	0	0	0	0	0

Alcoolul, care este ca și tentativa de sinucidere, o formă de autodistrugere, se asociază în puține cazuri cu tentativa de suicid a adolescenților din totalul subiecților studiați de noi (10,5 %). El aduce adolescentului capacitatea de suportare a disconfortului afectiv, deci un oarecare echilibru, iar atunci când este utilizat nu este decât un catalizator, și nu un factor determinant. Alcoolismul reduce suferința și înlocuiește suicidul ca formă de autodistrugere violentă, cu o manieră lentă de autodistrugere.

g) relațiile intrafamilare: normale 6 cazuri, conflictuale 13 cazuri; dintre care:

- conflicte structurale: 7 cazuri;
- conflicte relaționale: 9 cazuri;
- conflicte afective: 3 cazuri.

Se remarcă faptul ca situație familială, conflictele reprezintă un factor determinant decisiv.

h) Factorii declanșatori ai actului suicidar la adolescenți se referă la acei factori care din constelația celor care stau la baza declanșării tentativei au cel mai mare grad de impresionabilitate:

- conflicte cu părinții; conflicte cu colegii; insuccese profesionale (școlare);
- eșecuri în dragoste; pierderea unei persoane apropiate; constrângeri prin forța fizică (viol, maltratări); complexe (sentiment de inutilitate, de vinovăție).

Prezentăm în continuare cazurile considerate ca fiind cele mai elocvente, precizând că le-am clasificat în funcție de tipologia sinuciderii propusă de Durkheim (am folosit tipurile mixte pentru a diminua riscul unei prea mari generalizări). Am constatat următoarea distribuție:

- egoist – altruist (melancolic temperat de tărie morală): 2 subiecți din totalul de 19 - a se vedea cazul 1;
- egoist – anomic (amestec de agitație și apatie, acțiune și reverie): 4 subiecți din

totalul de 19 - a se vedea cazurile 2-5;

- egoist – fatalist (hiperreglementare și apatie): 2 subiecți din totalul de 19 studiați - a se vedea cazul 6;

- anomic – altruist (efervescentă exasperantă): 2 subiecți din totalul de 19 – a se vedea cazul 7;

- altruist – fatalist (obligații supradimensionate): 7 din totalul de 19 – a se vedea cazurile 8-9;

- anomic – fatalist (amestec de defecte normative cu hiperreglementare): 6 din totalul de 37.

Măsuri de prevenire. Luând în considerare locul ocupat de suicid în cadrul cauzelor mortalității (2-4 în lume), precum și numărul impresionant de tentative (de 3-7 ori mai frecvente decât suicidul realizat) și consecințele acestora, apare foarte importantă căutarea unor mijloace de prevenție a actului suicidar (așa-numitele „linii fierbinți”, sau elaborarea și aplicarea unor scale de evaluare a riscului suicidar).

În cazul sinuciderilor (acte autoagresive terminate prin deces) nu se poate vorbi decât de o profilaxie care vizează scăderea incidenței lor. În situația tentativelor de suicid sunt posibile atât măsurile de prevenire a unor cazuri noi, cât și vindecarea cazurilor și împiedicarea repetării comportamentelor suicidare.

Intervenția profilactică în cazul tentativelor se bazează pe trăirile ambivalente ale subiectului care dorește să trăiască și să moară în același timp.

Suicidul, cu atât mai mult cu cât vizează adolescența, nu trebuie înțeles ca un fenomen individual izolat. Profilaxia sa pune în mișcare mijloace variate și complexe, acționând la nivelul colectivității și la cel al individului.

Diminuarea disponibilității mijloacelor de

autovătămare în ceea ce privește reducerea mijloacelor de autovătămare s-a sugerat ca medicamentele psihotrope ar trebui să fie prescrise cu mai multă grijă, în special pentru cei ale căror simptome afective sunt o reacție la problemele de viață. Medicamentele ar putea să nu îi ajute pe aceștia, dar ar putea să le dea ocazia să ia o supradoză când problemele se complică. Doi factori trebuie să fie cântăriți împotriva acestui argument: până la 1/3 din persoanele care iau supradoze de medicamente în mod deliberat folosesc medicamente prescrise pentru o altă persoană; în al doilea rând, 1/4 folosesc medicamente care pot fi cumpărate fără prescripție, în special analgetice, dintre care unele sunt în mod particular în supradozare. Aceasta ultimă considerație a condus la sugestia că dacă un medicament prescris e periculos în supradozare, nu trebuie să fie vândut în cantități mari, pentru a preveni supradozarea sub impuls. S-a sugerat de asemenea că Paracetamolul, unul dintre analgeticele cele mai periculoase, ar trebui să fie disponibil numai cu rețetă.

Încurajarea organizațiilor de ajutorare.

Aceasta pare interesantă la prima vedere, dar la o cercetare mai atentă se pare că nu ajută prea mult. Într-un studiu recent s-a găsit că 3/4 din indivizii care au luat în mod deliberat supradoze cunoșteau deja samaritenii și mulți cunoșteau serviciile sociale asigurate în teritoriul lor. Supradozele, la aceste persoane, au fost luate sub impuls, fără să se gândească la modalități de a obține ajutor.

În România, în 1997 a fost deschis Cabinetul școlar multidisciplinar pentru Serviciul Social în licee. Acesta reunește o echipă formată de profesori-diriginți, pedagogi, asistenți sociali, medici antropologi și psihologi cu experiență. Scopul acestuia este formarea la adolescenți a unor atitudini și deprinderi care să îi facă capabili să depășească cu succes problemele vieții. Se crede că dezvoltarea unui program educațional în școli este deosebit de util, făcând mai ușoară integrarea socială, profesională și familială a adolescenților.

Socializarea. Educația privind pericolul supradozelor de medicamente și discuțiile despre problemele emoționale obișnuite ale adolescenților ar trebui să capete un grad mai înalt de abordare în școli. Oricum, în absența vreunei dovezi că astfel de măsuri reduc autovătămarea deliberată, este de înțeles reținerea față de introducerea lor în școli. În

mod deosebit, rolul socializării în cazul comportamentului la care ne referim rezultă din specificul interacțiunii factorilor subiectivi și obiectivi în sinucidere. Hotărâtori în acest comportament se dovedesc a fi factorii de natură subiectivă, care pun pe primul plan problema mecanismelor de funcționare și a puterii imaginarului (calea spre sinucidere este interiorizarea dificultăților și prelucrarea lor în structurile proprii adolescentului). Condiția depășirii impasului presupus de situația de incertitudine și blocajul comunicării este dezvoltarea spontaneității și creativității personale, însușiri care nu se dezvoltă totdeauna de la sine, dar pot beneficia de antrenament.

Psihologul american Larry Cyril Jensen a întocmit o listă de metode adecvate de prevenire sau tratare a conduitei suicidare în rândul adolescenților: luarea în serios a oricărei amenințări de sinucidere, chiar dacă este exprimată într-o formă subtilă. 80% din tentativele de sinucidere sunt precedate de diverse forme de avertismente; stabilirea unor raporturi cât mai apropiate cu adolescenții. Trebuie lăsați să știe că vor fi ajutați, că sunt înțeleși, și sentimentele lor nu sunt considerate ca ilegite; identificarea acelor aspecte din viața adolescentului care îi plac acestuia mai mult. Astfel se va evita focalizarea pe ideea morții; propunerea unor alternative în rezolvarea unor probleme. Adolescentul care nu mai suportă problemele, adesea devine inflexibil în gândire; acordarea de ajutor în activitățile pe care tânărul dorește să le urmeze; solicitarea de ajutor din partea familiei și a prietenilor.

L.C. Jensen consideră calitatea mentală a adolescentului ca depinzând de mai multe puncte de vedere: social – determinată de conformitatea cu normele socio-culturale, individual – definită în termeni de fericire și satisfacție de sine, profesional – definită în termeni de actualizare a idealului propriu.

Reiese că prevenirea sinuciderii, mai ales la adolescenți, nu este o problema specifică doar serviciilor de sănătate, ea aparținând și instanțelor socializatoare menite să creeze fundamentul unei personalități capabile să mențină și să perpetueze structura socială. Nici o altă alternativă nu ar fi decât parțială. Toate procedeele de susținere morală a tinerilor care prin comportamentul lor sugerează un plan suicidar sub măsuri de socializare secundară a căror eficiență depinde de capacitatea de control a societății, adică de

reflexie a acesteia asupra ei înseși.

Convorbiri cu experții. Unii cercetători ai domeniului sinuciderii sunt de părere că Ministerul Învățământului ar trebui să solicite Ministerului Sănătății colaborarea în vederea introducerii a două ore de educație pentru sănătate, pe săptămână. *„Dacă tinerii trăiesc prost și sunt expuși agresiunilor sociale, asta îi face să alunece spre soluții limită”. „S-a observat în ultimul timp că numărul tentativelor de suicid la adolescenți a rămas constant. S-a schimbat însă motivația acestor gesturi. Dacă înainte multe tentative aveau caracter demonstrativ, astăzi ele au un scop precis, și anume curmarea vieții. Trei sunt în principal motivele care îi determină pe adolescenți să renunțe la viață: notele proaste, dezamăgirea în dragoste și conflictele cu părinții. Acestea ascund de cele mai multe ori motivele de fond, care nu de puține ori sunt generate de lipsa de comunicare a tinerilor cu școala și mediul în care trăiesc”.* – psiholog Mariana Covaciu.

Concluzii:

Suicidul este una din problemele morale, psihologice și sociologice care necesită prin amploarea sa o atenție și o abordare multidisciplinară: sociologică, psihologică și psihiatrică, cu atât mai mult cu cât Cercetarea suicidului și tentativei de suicid poate să contribuie la înțelegerea stării de spirit a unei părți importante a populației și să evidențieze factorii eroziunii acesteia.

Oricum l-am defini, excluzându-l sau incluzându-l în limitele normalului, putem afirma cu certitudine că actul suicidar este un punct final care a fost precedat în timp de o serie de comportamente pe care aproape toți autorii le denumesc comportamente presuicidare. Acestea sunt adesea avertismente sau forme mascate de amenințare pe care cei din jur nu le recepționează ca atare, ori nu le acordă importanța cuvenită, și nu realizează că cel ce emite asemenea avertismente se află realmente în *„stare de pericol”* și că ajutorul uman sau medical este de urgență necesar.

Factorul declanșator, denumit și *„șoc psihic”*, apare pe fondul unor *„antecedente”* ale adolescentului. După cum am văzut la unii din subiecții studiului de față, șocurile psihologice (cum ar fi de pildă, întâlnirea cu ireversibilul prin moartea unei persoane apropiate sau conflictul cu părinții) sunt trăite pe fondul disconfortului psihic cauzat de alte probleme (insuccese școlare, decepții în dragoste).

Interesant este faptul că se remarcă un grad mare de regizare a actului, ceea ce demonstrează că, în cele mai multe cazuri, nu au fost luate precauții pentru a nu fi descoperit, ci dimpotrivă. Din analiza datelor reiese că această regizare a actului suicidar este realizată astfel încât *„sinucigașul”* să poată fi găsit la timp sau să nu pățească ceva mult prea grav. La adolescenți prin această simulare a actului suicidar se încearcă obținerea unor avantaje dorite, acest tip de suicid numindu-se suicid-șantaj.

O analiza comparativă între factorii complexului cauzal dovedește că cel mai bun factor de explicație pentru comportamentul suicidar este labilitatea psihică, în timp ce stisfăcția față de viață este cea mai bine explicată de situația materială a subiectului. Nu se poate deduce o relație nemijlocită între nivelul scăzut al satisfacției și propensiunea spre sinucidere. Există relații dificile în familie și condiții materiale precare, dar ele nu sunt explicative prin ele însele. Ideea suicidară a adolescenților legată de semnalizarea unor stări de anxietate decelate din coloritul vieții lor cotidiene nu este de neglijat. Ea trebuie să devină o temă de meditație și de acțiune socială.

În concluzie, tendința de sinucidere la adolescenți apare din cauza disproporției între trăirea asociată unor evenimente de viața și capacitatea personală de a înfrunta incertitudinea sau amenințarea pe care aceste evenimente o poartă cu ele. Încercarea de sinucidere este deci răspunsul la o adversitate și exprimă incapacitatea tânărului de a o depăși. Rezonând prin disperare, sentiment de neputință și nefericire acesta face un efort de a atrage atenția celor din jur asupra propriei situații. El forțează astfel comunicarea cu mediul față de care se află în situația de incertitudine persistentă. Condițiile sociale care favorizează formularea unei definiții personale de *„situație fără ieșire rațională”* sunt stările puternic conflictuale care guvernează mediul de vârstă a adolescenților.

Fenomenul autodistructiv, prin măsurarea nivelului anomiei populaționale este un indicator privind starea de sănătate sau boală a societății românești. Dinamica suicidului în cadrul unei societăți este în egală măsură un indicator al dinamicii fenomenelor sociale. Diagnosticul cel mai adecvat care ar putea fi utilizat de sociolog atunci când se referă la problemele societății românești actuale este acela de *„anomie”*. În timp ce totalitarismul

cuprinde în ideologia și structurile sale fatalismul ca o stare cronică instituționalizată, societatea post-totalitară, în actuala ei fază de post-tranziție, implică anomia doar ca o stare de criză acută prin care ordinea socială și coeziunea socială sunt doar temporar pierdute. Ea este produsul schimbării bruște din 1989 și este înscrisă în efortul actual de raționalizare a societății românești.

Desigur că, starea de anomie, prin ea însăși, nu poate fi explicația unică și suficientă a fenomenului de creștere a comporta-

mentului suicidar în România ultimilor ani, aceeași structură socială poate da naștere atât comportamentului normal, cât și celui sinucigaș; se admite în prezent că suicidul și tentativa de suicid nu pot fi explicate și înțelese în funcție de un singur factor generator, ci în funcție de raportul procesual dintre acești doi factori. Din acest punct de vedere, singura perspectivă etiologică unificatoare și validă științific o reprezintă perspectiva interdisciplinară.

Olga Mitroi

Bibliografie

1. ANGHELUTA V., NICA-UDANGIU ST., NICA-UDANGIU LIDIA: *Psihiatrie preventivă*, București, Editura Medicală, 1986.
2. ANTONIU GEORGE, POPA MARIAN, DANES STEFAN, *Codul Penal pe înțelesul tuturor*, București, Editura Politică, 1980.
3. ARENSMANN ELLA, *Attempted Suicide. Epidemiology and Classification*, BMJ Publishing Group, 1987.
4. BARRACLOUGH B.M., BUNCH J., NELSON B., SAINSBURY P., *A tundraed cases of suicide: clinical aspects*, in *British Journal of Psychiatry*, 1974.
5. BECA ELENA, *Experiența de viață a adolescenților* (Teza de doctorat), București, 1995.
6. BELIS V., GANGAL M., *Suicidul: paradigme bioetice*, in *Revista de Medicină Legală* vol. 2, nr. 4/1994.
7. BERGE ANDRE, *Profesiunea de părinte*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1997.
8. BRÂNZEI P., SCRIPCARU GH., PIROZYNSKI T., *Comportamentul aberant în relațiile cu mediul*, Iași, Editura Junimea, 1970.
9. BRĂTESCU-VOINEȘTI I. AL., *Nuvele și schițe*, București, Editura Tineretului, 1967.
10. BOROI ALEXANDRU, *Infracțiuni contra vieții*, București, Editura Național, 1996.
11. BROOKE E.M., *Le suicide et les tentatives de suicide*, O.M.S., Geneve, 1975.
12. BULAI CONSTANTIN și colab., *Drept penal român*, București, Editura Press Mihaela, 1997.
13. CAMUS A., *Mitul lui Sisif*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1969.
14. COTEAU ION, SECHE LUIZA, SECHE MIRCEA, *Dicționar explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei, 1984.
15. CUCU IOAN C., *Psihiatria adolescentului*, București, Editura Litera, 1979.
16. DAVIDSON FR., CHOQUET MARIE și colab., *La suicide de l'adolescent: etude epidemiologique et statistique*, a 2-a editie, Paris, Les Editions Sociales Francalse, 1982.
17. DELAVRANCEA B.V., *Autoromia și Independența costinței și raporturile ei cu actul sinucigaș*, Brașov, Editura Transcendent, 1992.
18. DESHAIRES G., *Les causes du suicide*, Paris, Alcan, 1930.
19. DONGOROZ VINTILĂ și colab., *Explicații teoretice ale Codului Penal Român. Partea generală*, vol. I, București, Editura Academiei, 1969.
20. DORPAT T. și colab., *Suicidal Behaviour* (H.L.P. Resnik ed.), Boston, Little, Brown and Co, 1968.
21. DRAGOMIRESCU V., *Psihologia comportamentului deviant*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.
22. DRAGOMIRESCU V.T., *Determinism și reactivitate umană*, București, Editura Științifică, 1990.
23. DURKHEIM EMIL, *Despre sinucidere*, Iași, Institutul European, 1993.
24. DURKHEIM EMIL, *Regulile metodei sociologice* (traducere din limba franceză), București, Editura Științifică, 1986.
25. DWORETZKI J. P., *Psychology*, St. Paul, West Publishing Company, 1985.
26. ERIKSON ERIK, *Identity, Youth and Crisis*, London, Faber, 1967.
27. FREUD SIGMUND, *Dincolo de principiul plăcerii*, București, Editura Jurnalul literar, trad. Purdea, G., Zamfirescu, V.D., 1992.
28. GELDER M. și colab., *Tratat de psihiatrie*, București, Asociația Psihiatrilor din România, 1997.
29. GIBBS JACK P., *Contemporary Social Problems, Introduction to Sociology of Deviant Behavior and Social Disorganization* (edited by R. K. Merton, R. A. Nisbet), New York and Burlingame, Harcourt Brace and Worlds, Inc..
30. GOETHE J.W., *Suferințele tânărului Werner*, București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1960, trad. de Al. Philippide.
31. GORGOS CONSTANTIN (coord.), *Dicționar enciclopedic de psihiatrie*, vol. IV, București, Editura Medicală, 1992.
32. GORGOS CONSTANTIN, *Dicționar enciclopedic de psihiatrie*, vol. I, București, Editura Medicală, 1990.
33. GORGOS CONSTANTIN, *Vademecum în psihiatrie*, București, Editura Medicală, 1985.
34. HELBWACHIS M., *Les causes du suicide*, Paris, Alcan, 1930.
35. IONESCU G., IONESCU T., *Epidemiologia bolilor netransmisibile*, București, Editura Medicală, 1981.
36. IONESCU G., *Tulburările personalității*, București, Ed. Asklepios, 1997.
37. LANDSBERG P.L., *Eseu despre experiența morții*, București, Editura Humanitas, 1992.

38. MARCUSE HERBERT, *Eros și civilizație*, București, Editura Trei, 1996.
39. MIHĂIEȘ MIRCEA, *Jurnalul și moartea. Jurnale de dincolo de mormânt*, în *Revista de cercetări sociale*, an 2, nr. 2, 1995.
40. MITROFAN N., ZDRENGHEA V., BUTOI T., *Psihologie judiciară*, București, Ed. Șansa, 1992.
41. NICA-UDANGIU ST. și LIDIA, *Conduita autoagresivă*, în revista *Neurologia. Psihiatria. Neurochirurgia*, 27, 1, 1982.
42. PAVEZE CESARE, *Meseria de a trăi (Jurnal 1935-1950)*, București, Editura pentru Literatură Universală, trad. de Florin Chirușescu, 1967.
43. PĂUNESCU CONSTANTIN, *Agresivitatea și condiția umană*, București, Editura Tehnică, 1994.
44. PIAGET JEAN, *Judecata morală la copil* (traducere din lb. franceză), București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980.
45. PREDESCU V., *Psihiatrie*, București, Ed. Medicală, 1982.
46. RĂDULESCU SORIN M., BANCUI DAN, VOICU MARIN, *Adolescenții și familia*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
47. RĂDULESCU SORIN M., PITICARIU MIRCEA, *Devianta comportamentală și boala psihică*, București, Editura Științifică.
48. RĂDULESCU SORIN M., BANCUI DAN, *Introducere în sociologia devianței juvenile*, București, Editura Medicală, 1990.
49. RĂDULESCU, SORIN M., *Anomie, deviantă și patologie socială*, Ed. Hyperion XXI, București, 1991.
50. RĂDULESCU SORIN M., *Homo sociologicus. Raționalitate și iraționalitate în acțiunea umană*, București, Editura Șansa, 1994.
51. RĂDULESCU SORIN M., *Sociologia devianței*, București, Editura Victor, 1998.
52. RĂDULESCU SORIN M., *Devianta, criminalitate și patologie socială*, București, Editura Lumina Lex, 1999.
53. RĂDULESCU SORIN M., *Sociologia problemelor sociale ale vârștelor*, București, Editura Lex, 1999.
54. ȘCHIOPU U. (coord.), *Dicționar de psihologie*, București, Editura Babel, 1997.
55. SCRIPCARU GH., *Bioetica și suicid*, în *Revista medico-chirurgicală*, vol.98, nr. 1-4 / 1994.
56. STENGEL & COOK, *Attempted Suicide: its Social Significance and Effects*, in *Mandsly Monograph*, no. 4, London, Chapman and Hall, 1958.
57. STENGEL E., *Proceedings of the Royal Society of Medicine*, nr. 45, 1952.
58. TORBERG FRIEDERICH, *Bacalaurețul elevului Gerber*, București, Institutul de Arte Grafice "Eminescu", 1932.
59. TUCKMAN JACOB PH. D., LEVEL MARTHA, *The study of the suicides in Philadelphia*, Public Health Report, 1958.
60. ZAMFIR C., VLĂSCLEANU L., *Dicționar de sociologie*, București, Editura Babel, 1998.

Abstract

The research regarding the suicidal phenomena in Romania, generally, and in Covasna County, peculiarly

The goal of the research was to identify and evaluate the main risk elements and the mechanisms that characterise the suicidal behaviour of teenagers. The main objectives which were followed: the analysis of the dynamic of suicidal behaviour of teenagers in Romania and in Covasna county, between 1989-1990, compared to the years following 1990 (the comparison includes as well a parallel with the 65-75 age group); the identification of variables, of those elements that influence, determine the birth of the suicide idea among teenagers; the identification of personal characteristics of each studied adolescent subject; the outlining of the general adolescent suicidal personality; getting to know the attitude of adolescents regarding suicide.

As a result of the research the following theories were confirmed: regarding the fact that in post-revolutionary Romania the state of anomie got more prominent, it is very possible that the rate of suicides and suicidal attempts will increase, mostly among adolescents, since the basic item of society – the family – is very much affected; if the suicide among adolescents is a rational act then it is not an act of pure human discontinuity, an accidental or unpredictable rupture, as it may seem at first sight, but on the contrary, it has to be understood as the result of a continuity of content and manifestations, being placed at the extremity of a self-destructive permanency (which is gradual and pluriform, its graduality marking the seriousness of the self-destructive act, and the pluriformity marking the variety of manifestations); if the need to be respected, appreciated, acknowledged, loved is the main characteristic of adolescence, then it is very possible that the whole suicidal behaviour of this age is only a way to force destiny in the attempt of coming back into the centre of attention; it is very possible that the adolescent which is the member of a disturbed or dismembered family or he/she has indifferent or authoritative parents will resort to many suicidal attempts. If the adolescent who had the first suicidal attempt doesn't find support among the members of his family the risk of the second attempt to occur is very high.

**CRONICA
ACTIVITĂȚII
(Chronicle
of activities)**

Centrul Eclesastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan" - cronica activității pe anul 2006 -

Participări la acțiuni științifice:

- Simpozionul „24 ianuarie – Nașterea Statului Național Român Modern”, organizat împreună cu Prefectura județului Covasna, *Lideri ai populației românești din sud-estul Transilvaniei în timpul lui Alexandru Ioan Cuza* (Ioan Lăcătușu);

- Zilele „Mitropolit Visarion Puiu”, ediția a X-a, Pașcani – Mănăstirea Neamț, 27-28 februarie 2006, *Câteva documente despre relațiile mitropolitului Visarion Puiu cu ierarhii ardeleni* (Ioan Lăcătușu);

- „Serile Filocalice”. Cu binecuvântarea P.S. Ioan Selejan, Episcopul Covasnei și Harghitei, în organizarea Centrului Eclesastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” și a Protopopiatului Ortodox Român Sf. Gheorghe în cadrul Serilor filocalice din Sfântul și Marele Post, credincioșii din Sf. Gheorghe și județul Covasna au avut bucuria de a întâlni și a asculta conferințele duhovnicești susținute de preoți și profesori teologi. Astfel, au fost susținute următoarele conferințe:

- preotul Teodor Bijec, secretar al Episcopiei Covasnei și Harghitei „*Postul – O provocare pentru creștinul secolului XXI?*”;

- preoții Constantin Iacob și Dan Oancea din Miercurea-Ciuc, „*Pocăința în viziunea Sfinților Părinți*”;

- prof. Danion Vasile din București, „*Problemele tinerilor – O radiografie ortodoxă*”;

- părintele stareț Andrei Moldovan de la Mănăstirea Făgețel, „*Importanța duhovnicului în viața creștinului*”;

- prof. Laurențiu Dumitru din Pitești, „*Tinerii – de la moarte la Viață*”.

- Colocviu științific și expoziție documentară cu tema: „*Gheorghe Papuc (1928-1993), fiu al Covasnei – un preot ales și vrednic om de cultură*”, împreună cu Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sf. Gheorghe, 23 aprilie 2006;

- Simpozionul „130 de ani de nașterea lui Octavian C. Tăslăuanu”, Bilbor, 28 iunie 2006, *Intelctuali români din Arcul Intracarpatic în secolul al XIX-lea* (Ioan Lăcătușu);

- Simpozionul „*Multiculturalism și ordine publică în zone multietnice*”, organizat împre-

ună cu Arhivele Naționale Direcția Județeană Covasna și Direcția Informare și Relații Publice din cadrul Ministerului Administrației și Internelor, Sf. Gheorghe, 30 iunie 2006;

- Zilele „Miron Cristea”, ediția a IX-a, Toplița, 18 - 20 iulie 2006, *Însemnări ale episcopului Nicolae Colan din anii ocupației horthyiste* (Ioan Lăcătușu);

- Simpozionul național „1916. Un an hotărâtor pentru istoria românilor”, Ploiești, 27-29 iulie 2006, *Starea de spirit a populației românești din arcul intracarpatic, în anul 1916* (Ioan Lăcătușu)

- Simpozionul „90 de ani de la intrarea României în războiul de întregire națională”, organizat împreună cu Cercul Militar Sf. Gheorghe și Arhivele Naționale Covasna, Sf. Gheorghe 14 august 2006, *Mărturii documentare despre intrarea Armatei Române în Arcul Intracarpatic, în anul 1916* (Ioan Lăcătușu);

- Dezbateră cu tema „*De la Sfântul Gheorghe la Carei. Crâmpie ale luptei românești pentru eliberarea Transilvaniei de Nord-Est. 8 septembrie – 25 octombrie 1944*”, organizată împreună cu Cercul Militar Sf. Gheorghe și Arhivele Naționale Covasna, *Aspecte specifice ale reinstaurării administrației românești în Transilvania de Nord-Est* (Ioan Lăcătușu);

- Sesiunea Națională de Comunicări Științifice: „*Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie. Cultură. Civilizație*”, ediția a XII-a, Miercurea-Ciuc, 21-22 septembrie 2006, organizată de Centrul Eclesastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, Muzeul Carpaților Răsăriteni, împreună cu Direcțiile Județene Covasna și Harghita a Arhivelor Naționale. Sesiunea a făcut parte din programul manifestărilor menite să marcheze împlinirea a 175 de ani de existență instituțională a Arhivelor Naționale

Lucrări în plen

Moderatori: P.S. Ioan Selejan, prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu

- *175 de ani de existență instituțională a Arhivelor Naționale*, Ana Dobrea, Direcția Județeană Harghita a Arhivelor Naționale,

Miercurea-Ciuc

- *Biserica Ortodoxă din Harghita și Covasna în anul 1970*, Adrian Petcu, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București

- *Despre holocaust și teroare*, prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu, Universitatea Craiova

- *Aprecieri asupra proiectului de lege privind statutul minorităților naționale*, conf.univ.dr. Petronel Dobrică, Centrul European de Studii în Probleme Interetnice, conf. univ. dr. Radu Baltaziu, Universitatea București

- *Observații la Proiectul Legii Statutului Minorităților Naționale*, av. Ioan Solomon, vicepreședinte Forumul Civic al Românilor din Harghita și Covasna, Sfântu Gheorghe

- *Documente inedite despre românii din fostele scaune secuiești în secolele XVII-XIX*, Vasile Lechințan, Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale

- *Etnogeneza românilor. Cuvântul lui Dumnezeu întruchipat liturgic în grai și suflet românesc*, pr. prof. univ. dr. Ilie Moldovan, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna”, Sibiu

Secțiunea de istorie I

Moderatori: dr. Alexandru Porțeanu, drd. Alin Spânu

- *Vlahii – din istoria unui termen și a unui neam*, prof. Marcel Vlădescu, Colegiul Național „Nicolae Grigorescu”, Câmpina

- *Câteva aspecte privind activitatea culturală în Transilvania în timpul lui Gabriel Bethlem*, Ana Maria Tudose, Arhivele Naționale București

- *Aspecte privind învățământul românesc în Trei Scaune în epoca luminilor*, prof. Maria Băilă, Școala Generală „Varadi Jozsef”, Sfântu Gheorghe

- *O „radiografie” diplomatică franceză a stărilor de lucruri din Transilvania anterioare revoluției de la 1848/1849*, dr. Ioan Ranca, Târgu Mureș

- *Învățământul multinațional secundar în Bucovina: 1862-1918*, Ligia Fodor, Arhivele Naționale, București

- *Administrația publică în Transilvania sub impactul dualismului austro-ungar (1866-1918)*, Adrian Chirvase, Sfântu Gheorghe

- *Românii din Imperiul Habsburgic și serbările jubiliar-istorice din 1906 din vechiul Regat al României*, prof. Rodica și Alexandru Porțeanu, București

- *Ofensiva armatei române eliberatoare în Transilvania de sud-est, din august-septem-*

brie 1916, conf. univ. dr. Gavril Preda, Universitatea de Petrol și Gaze Ploiești, dr. Aurel Pentelescu, București

- *Șovinismul și revizionismul maghiar la început de veac XX în arhivele nemțene*, prof. Gheorghe Radu, Piatra Neamț

- *Romulus și Silvestru Cioflec – membri ai Societății istorico-literare B.P. Hașdeu, Chișinău, 1918-1925*, prof. drd. Luminița Cornea, Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe

- *Presa minoritară din Transilvania 1919-1934*, drd. Alin Spânu, București

- *Dr. Valeriu Bidu: note și corespondență*, prof. univ. dr. Constantin Catrina, Universitatea „Transilvania”, Brașov

- *Pretorul – șef al Poliției de Plasă. Activitatea instituției reflectată în documentele Preturii plasei Covasna din perioada interbelică*, Cristina Bartok, Direcția Județeană Covasna a Arhivelor Naționale, Sfântu Gheorghe

- *Oficiu Județean al Bunurilor Inamice Trei Scaune. Scurt istoric*, Valentin Câmpeanu, Direcția Județeană Covasna a Arhivelor Naționale, Sfântu Gheorghe

- *Problematica documentelor referitoare la dreptul de proprietate asupra terenurilor create de instituțiile agricole și administrative din fostul județ Trei Scaune, în perioada 1921 – 1960*, Cristian Crișan, Direcția Județeană Covasna a Arhivelor Naționale, Sfântu Gheorghe

Secțiunea de istorie II

Moderatori: dr. Virgil Pană, drd. Cristina Țineghe

- *Căminul cultural „Avram Iancu” de la Muzeul Satului din București, organizatorul activităților culturale pentru refugiații ardeleni din 1940-1944*, dr. Valer Pop, Muzeul de Istorie Mureș, Târgu Mureș

- *Pagini din activitatea ASTREI*, Alexie Tatu, Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale

- *Din documentele Conferinței de pace de la Paris*, drd. Cristina Țineghe, Direcția Județeană Ilfov a Arhivelor Naționale

- *Informații privind situația unei părți a românilor transilvăneni refugiați în județul Neamț în perioada 1940-1943 reflectate în documentele vremii*, prof. Constantin Păduraru, Direcția Județeană Neamț a Arhivelor Naționale, Piatra Neamț

- *Aspecte din activitatea Consiliului Județean Trei Scaune al Frontului Plugarilor (1944-1948)*, prof. Vasile Stancu, Școala Generală „Nicolae Colan”, Sfântu Gheorghē

- *Organizații și partide politice din județul Trei Scaune în perioada 1944-1950*, prof. Mircea Bodnari, Școala Generală „Kos Karoly”, Sfântu Gheorghe

- *Bolșevismul reflectat în gazeta „Unirea Poporului” din Blaj*, pr. Ioan Tâmaș, Vâlcele, jud. Covasna

- *Considerații privind constituirea Grupului Etnic German (1940-1944)*, dr. Virgil Pană, Muzeul de Istorie Mureș, Târgu Mureș

- *Acțiunile Ministerului Informațiilor în județul Mureș pentru sprijinirea P.C.R. în preajma alegerilor din noiembrie 1946*, prof. Nicolae Balint, Târgu Mureș

- *Legiionarii în detenție. Cazul penitenciarului din Miercurea-Ciuc*, Dana Honciuc, Institutul Național pentru Studierea Totalitarismului, București

- *Penitenciarul din Miercurea-Ciuc, în anii 1950*, prof. drd. Vasile Valentin, Școala nr. 1, Ștefănești de Jos, jud. Ilfov

- *Monumente și opere comemorative de război din Miercurea-Ciuc*, Cătălin Fudulu, Cultul Eroilor, București

- *Eroi ai Ministerului Administrației și Internelor căzuți la datorie în județele Harghita și Covasna*, comisar șef Nencescu Marian, Direcția Informare și Relații Publice din cadrul M.A.I și comisar șef Mircea Costruță, Inspectoratul de Poliție al Județului Harghita

Secțiunea de istorie bisericească

Moderatori: Ioana Cristache Panait, Elena Miha

- *Implicarea Bisericii Ortodoxe Române în cele mai importante evenimente ale istoriei naționale*, pr. consilier Dumitru Panaite, Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei

- *Pătrunderea unitarianismului în Transilvania*, prof. drd. Vigh Bela, Colegiul Național „Octavian Goga”, Sibiu

- *Mărturii de la zugravul Ioan (mijlocul sec. al XVIII-lea) în Transilvania și semnificația lor istorică*, Ioana Cristache Panait, Muzeul de Istoria Artei, București

- *Românii transilvăneni și Athosul*, col.(r) Dumitru Stavarache, București

- *Arestarea preotului Nicolae Staicovicu din Jacul Românesc în toamna anului 1846*, Elena Miha, Muzeul Județean de Istorie Mureș, Târgu Mureș

- *Un document inedit referitor la Zaharia Matei, protopop ortodox al Reghinului (secolul al XIX)*, Milandolina Beatrice Dobozi, Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale, Târgu Mureș

- *Scurtă pledoarie pentru extinderea grilei de lectură a documentelor tematice. Toplițenii în strădaniile edificării bisericii din piatră. 1876-1882*, Ana Grama, Sibiu

- *Valorificarea surselor istoriei locale prin prelucrare specifică. Telegraful Român (1853-1862), cu privire specială la sud și sud-estul Transilvaniei*, Liliana Oprescu, Muzeul ASTRA Sibiu

- *Protopopul Elie Câmpeanu și Războiul de Reîntregire a Neamului*, dr. Liviu Boar, Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale, Târgu Mureș

- *Activitatea lui Miron Cristea în anii consolidării României Mari (1919-1925)*, prof. dr. Constantin I. Stan, Universitatea Galați

- *Învățămintul românesc din Transilvania preocupare statornică a lui Elie Miron Cristea*, prof. Ilie Șandru, Toplița

- *Aspecte ale vieții confesionale din județul Ciuc în perioada interbelică*, prof. Costel Cristian Lazăr, Liceul Teoretic „O.C. Tăslăuanu”, Toplița

- *Aspecte din viața bisericească a Topliței în viziunea unor preoți slujitori*, prof. Traian Dușa, Târgu Mureș

- *Publicistica lui Nicolae Colan*, prof. Alexandru Surdu, Școala Generală Mărtineni, jud. Covasna

- *Documente referitoare la viața și activitatea preotului-cărturar Gheorghe Papuc, Erich-Mihail Broanăr*, Centrul Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, Sfântu Gheorghe

Secțiunea de etnografie – sociologie

Moderatori: conf. univ. dr. Codrina Șandru, prof. Vilică Munteanu

- *Modele de relaționare socială a liderilor locali din Miercurea-Ciuc și Sfântu Gheorghe*, conf. univ. dr. Codrina Șandru, Universitatea „Transilvania”, Brașov

- *Un studiu științific cu valoare adăugată (cu referire la studiul Aprecieri asupra proiectului de lege privind statutul minorităților naționale – autor conf. univ. dr. Petronel Dobrică, Centrul European de Studii în Probleme Interetnice)*, dr. Maria Cobianu-Băcanu, București

- *Modificări în structura etnică și confesională a populației județelor Covasna și Harghita, în perioada 1992-2002*, dr. Ioan Lăcătușu, Direcția Județeană Covasna a Arhivelor Naționale, Sfântu Gheorghe

- *Dimensiuni ale discursului propagandei comuniste reflectate în documentele de arhivă*, Adina Fofircă, inspector Direcția

Județeană Covasna a Arhivelor Naționale, Sfântu Gheorghe

- *Comportamentul autodestructiv la adolescenții din Sfântu Gheorghe. Studiul de caz*, prof. Olga Mitroi, Colegiul Național „Mihai Viteazul”, Sfântu Gheorghe

- *Problemetica romano-catolicilor din Moldova în mass-media maghiară*, ing. Gheorghe Bejan, dr. Anton Coșa, Asociația romano-catolicilor „Dumitru Mărtinaș”, Bacău

- *Aspecte ale transumanței în sud-estul Transilvaniei*, prof. dr. Dorinel Ichim, Bacău

- *Sisteme arhaice de transport: plutăritul pe Mureșul și Oltul superior*, drd. Dorel Marc, Muzeul Oltului și Mureșului Superior, Miercurea-Ciuc

- *Însemne de bresle din Sud-Estul Transilvaniei*, dr. Dorin Ioan Rus, Muzeul de Istorie Mureș, Târgu Mureș

- *Exploatarea tradițională a sării în sud-estul Transilvaniei*, Andrea Chiricescu, Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe

- *Areale salifere de pe Valea Gurghiului*, prof. Arthur Szabo, Reghin

- *Exploatarea sării la Târgu Ocna – file de istorie*, prof. Vilică Munteanu, Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale

- *Credințe estetico-culturale la Octavian C. Tăslăuanu*, prof. dr. Nicolae Bucur, Universitatea „Sapientia”, Miercurea-Ciuc

- *Datini, obiceiuri și credințe despre naștere la românii din Vidacut, județul Harghita*, prof. Constantin Costea, Inspectoratul Școlar Județean Harghita

- *Obiceiuri de nuntă la Voșlobeni*, prof. Nicu Vrabie, Colegiul Național „Octavian Goga”, Miercurea-Ciuc

- *Elemente de etnografie din localitatea Subcetate, județul Harghita, surprinse în vechi fotografii*, prof. Doina Dobrean, Grupul Școlar „Miron Cristea”, Subcetate

- *Titlul rezervat*, prof. Florina Vaipan, Liceul „Marin Preda”, Odorheiu Secuiesc

- *Repere geografice, istorice și demografice ale zonei Toplița*, prof. dr. Florina Truța, Toplița

- *Toponimia Târnavei Mici*, prof. drd. Nicolae Fola, Colegiul Tehnic, Târnăveni

- *Despre plăcerea de a scrie. Studiul de grafologie după un caiet de însemnări (1961) a lui Vișovan Constantin din Toplița-Luncani*, Zorel Suci, Centrul Cultural Toplița

- *Titlul rezervat*, prof. Nicoleta Ploșnea, Centrul Cultural „Miron Cristea”, Miercurea-Ciuc

• Sesiunea de comunicări „Episcop Dr.

Partenie Ciopron – O viață închinată Bisericii și Armatei”, Roman, 1 octombrie 2006, *Un vrednic precursor al episcopului Partenie Ciopron, Justinian Teculescu* (Ioan Lăcătușu);

• Simpozionul național „Vasile Pârvan”, Bacău, 6-7 octombrie 2006, *Mărturii documentare despre climatul de conviețuire interetnică din județul Treiscaune în anii 1944-1946* (Ioan Lăcătușu);

• Simpozionul „Ziua Armatei Române” organizată de Cercul Militar Harghita, Miercurea-Ciuc, 24 octombrie 2006, *Contribuția Armatei Române la consolidarea administrației românești din Transilvania în anul 1919* (Ioan Lăcătușu).

• Simpozionul „Românii din Arcul intracarpatic – trecut, prezent și viitor”, organizat în colaborare cu Direcția Informare și Relații Publice din cadrul Ministerului Administrației și Internelor, Sf. Gheorghe, 1 Decembrie 2006.

Editarea de studii, lucrări și publicații:

Ioan Lăcătușu

• Anuarul ANGVSTIA 10/2006, Seria Istorie-Sociologie, anuarul Muzeului Carpaților Răsăriteni și a Centrului Eclesastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” din Sf. Gheorghe, 2006 (redactor responsabil Ioan Lăcătușu, secretar general de redacție Erich-Mihail Broanăr);

• Almanahul *Grai Românesc* / 2006, al Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, număr dedicat împlinirii a 10 ani (redactor responsabil Ioan Lăcătușu, secretar general de redacție Erich-Mihail Broanăr);

• *Buletinul Ligii Cultural-Creștine „Andrei Șaguna”*, nr. 3/ 2006 – tribună a societății civile românești din județele Covasna și Harghita (redactor responsabil Ioan Lăcătușu, secretar general de redacție Erich-Mihail Broanăr);

• *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, de Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan și Violeta Pătrunjel, apărut cu binecuvântarea, sprijinul și coordonarea P.S. Ioan Selejan, la Editura Grai Românesc a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, în anul 2003, a fost editat în format electronic, în primăvara anului 2006;

• *Românii în mass-media maghiară din Harghita și Covasna*, de Ioan Lăcătușu, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2006, 140 p;

• *Istorie și arhivistică în Arcul*

Intracarpatic, de Dan Baicu, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2006 (volum alcătuit și îngrijit de Adina Fofircă și Ioan Lăcătușu);

- *Omagiu Horia Colan la 80 de ani*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2006 (coordonator Ioan Lăcătușu);

- *Chipul hâd al intoleranței*, în loc de prefață la volumul *O victimă a extremismului maghiar – „Așezământul Sfântul Iosif” din Odorheiu Secuiesc*, de Ilie Șandru, 2006;

- Prefață, la volumul *O Insulă a Șerpilor în centrul României - despre soarta românilor din Harghita și Covasna*, de Ioan Longin Popescu, Editura România Pur și Simplu, București, 2006

- Prefață la volumul *Istorie și arhivistică în Arcul Intracarpatic*, de Dan Baicu, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2006 (ediție alcătuită și îngrijită de Adina Fofircă și Ioan Lăcătușu);

- Referință la volumul *Toplița Română vatră de istorie, vatră de ortodoxie*, de Traian Dușa, Tg. Mureș, 2006

- Prefață, la *Buletinul Ligii Cultural-Creștine „Andrei Șaguna”*, nr. 3/ 2006;

- *Muzeele românești din județele Covasna și Harghita – continuatoare a tradițiilor astriste din zonă*, în „*Cibinium*” 2006, Sibiu;

- *Completări la bibliografia mitropolitului cărturar Nicolae Colan*, în „*Angvstia*”, nr. 10/2006;

- *Câteva documente despre relațiile mitropolitului Visarion Puiu cu ierarhi ardeleni*, în „*Valori pășcănene*” nr. 2/2006;

- *Starea de spirit a populației românești din Arcul Intracarpatic, în anul 1916, un an hotărâtor pentru istoria românilor*, Editura Universității Petrol-Gaze, Ploiești, 2006;

- *Mărturii documentare despre conviețuirea interetnică din județul Covasna în anii 1944-1946*, în „*Acta Bacoviensis*”, anuarul editat de Direcția județeană Bacău a Arhivelor Naționale, Bacău, 2006;

- *Stereotipii, clișee și prejudecăți față de instituțiile de ordine publică prezente în mass-media din județul Covasna*, în „*Buletinul de informare editat de Ministerul Administrației și Internelor*”, nr. 3/2006;

- *Însemnări ale episcopului Nicolae Colan din anii ocupației horthyste*, în „*Pro Memoria*”, nr. 10/ iulie-septembrie 2006;

- *Ctitori și binefăcători munteni ai parohiilor ortodoxe din fostele scaune scuuiești (sec. XIX)*, în *Buletinul Ligii Cultural-Creștine „Andrei Șaguna”*, nr. 3/2006

- *Episodul tragic de la Aita Seacă – septembrie 1944*, în *Buletinul Ligii Cultural-Creștine „Andrei Șaguna”*, nr. 3/2006;

- *Cetățeni de onoare ai comunității românești din municipiul Sfântu Gheorghe între anii 2003-2005*, în *Buletinul Ligii Cultural-Creștine „Andrei Șaguna”*, nr. 3/2006 (împreună cu Violeta Pătrunjel și Erich-Mihail Broanăr);

- *Contribuția lui Elie Miron Cristea la construirea catedralei mitropolitane din Sibiu*, în „*Grai Românesc*” nr. 2(31)/2006;

- *Un vrednic precursor al episcopului Partenie Ciopron, Justinian Teculescu*, în curs de apariție în revista „*Teologos*” 7-12/2006, Roman;

- *Cronica activității Centrului Nicolae Eclesiastic de Documentare Mitropolit Nicolae Colan pe anii 2004 și 2005*, în „*Angvstia*” nr. 10/2006 (împreună cu Erich-Mihail Broanăr);

- *Identitatea asumată de romano-catolicii moldoveni stabiliți în județele Covasna și Harghita*, în „*Acta Bacoviensis*”, Anuarul Arhivelor Naționale Bacău, 2006;

- *Activitatea de arhivă de la creatorii și deținătorii de documente – între deziderat și realitate*, în „*Revista Arhivelor*”, nr. 2/2006;

- *Intellectuali români din Harghita și Covasna, din sec. al XIX-lea și începutul secolului XX.*, în „*Almanahul Grai Românesc / 2006*”, Miercurea-Ciuc, 2006;

- *Perfecționarea comunicării dintre Aparatul central și direcțiile teritoriale ale Arhivelor Naționale. Necesitatea modernizării activității instituției Arhivelor Naționale*, în „*Buletinul de Informare și Documentare Arhivistică / 2005*”, Arhivele Naționale, București, 2006;

- *Continue et reforme dans l'archivistique roumaine contemporaine*, în „*Revista Arhivelor*”, nr. 4/2006;

- *O viață pusă în slujba învățământului și cercetării științifice românești și a valorificării tradițiilor acestora, în țară și străinătate*, în „*Omagiu Horia Colan la 80 de ani*”, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2006

Expoziții temporare:

- *Icoana din sufletul copilului*, realizată de elevii de la Centrul de pictură „Românașul” a Centrului Cultural „Miron Cristea” din Miercurea-Ciuc, la Muzeul Spiritualității Românești, 29 aprilie 2006;

- *Gheorghe Papuc (1928-1993), fiu al Covasnei – un preot ales și vrednic om de cultură*, Muzeul Carpaților Răsăriteni, 29 aprilie 2006, împreună cu Muzeul Carpaților

Răsăriteni;

- *Fascism și comunism. Ideologie și propagandă în România, 1938-1989*, expoziție organizată împreună cu Arhivele Naționale, Federația Arhiviștilor din România, Institutul Român de Istorie Recentă și Muzeul Carpaților Răsăriteni, 21 mai 2006;

- *Biserica Ortodoxă în timpul comunismului*, organizată cu sprijinul Consiliul Național pentru Studiarea Arhivelor Securității, la Muzeul Oltului și Mureșului Superior, din Miercurea-Ciuc;

- *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 reflectată în documentele de arhivă*, organizată împreună cu Arhivele Naționale Direcția Județeană Covasna, 30 noiembrie 2006

Prezentarea și lansarea unor cărți și publicații:

- *Tinerii și sexualitatea, între iubire și păcat, Tinerii și sexualitatea, păcate noi, păcate vechi și Tinerii și sexualitatea, întrebări și răspunsuri* de Prof. Danion Vasile

- *Mureșul superior – vatră de cultură românească*, de Vasile Netea, Editura Cuvântul, București, 2006;

- *1940. Drama românilor din Basarabia și Bucovina de Nord*, de Constantin I. Stan, Editura Veda, Buzău, 2006;

- *Biserici de lemn din Protopopiatul Romanului. Eparhia Romanului*, de Dorinel Ichim, Editura Diagonal, Bacău;

- *Misionari catolici în Moldova*, de Teresa Ferro, IDC Press, Cluj-Napoca, 2006;

- *Reporter în revoluția română*, de Constantin Mustață, Cluj-Napoca, 2006;

- *Toplița Română. Vatră de istorie, vatră de ortodoxie*, de Traian Dușa, Târgu Mureș, 2006;

- *Anuarul Arhivelor Mureșene* vol. 3/2006;

- *Buletinul Ligii Cultural Creștine „Andrei Șaguna”*, vol. 3/2006, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe;

- *Catedrala mitropolitană din Sibiu, 1906-2006*, de pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, Editura Andreiană, Sibiu, 2006;

- *O Insulă a Șerpilor în mijlocul României*, de Ion Longin Popescu – redactor la Revista „Formula AS”, Editura România pur și simplu, București 2006;

- *Revista Dealul Melcilor*, redactor responsabil Ioan Popescu Topolog, Brașov, 2006;

- *Aripi de lumină*, de Dumitru Panaite, Brașov, 2006;

- *Români la contactul dintre culturi*, de Maria Cobianu-Băcanu, Editura România pur

și simplu, București, 2006;

- *Români în mass-media maghiară din Harghita și Covasna*, de Ioan Lăcătușu, Editura Eurocarpatica, 2006;

- *Omagiu Horia Colan la 80 de ani*, Editura Eurocarpatica, 2006;

- *Almanahul Grai Românesc / 2006.*

Alte manifestări culturale și comunitare:

- Acordarea titlului de Cetățean de onoare al comunității românești din municipiul Sfântu Gheorghe, pe anul 2006;

- Sprijinirea înălțării Monumentului memorial ASTRA, din Sf. Gheorghe, 29 aprilie 2006;

- În cadrul acțiunii *Acasă la noi*, inițiată și organizată de ASTRA, o parte din grupul de elevi din Cernăuți și împrejurimi au fost oaspeții românilor din județele Covasna, respectiv Buzău, cu sprijinul părintelui Mihai Milea;

- Sprijinirea înălțării Monumentului deportaților și refugiaților, ridicat în cimitirul parohiei ortodoxe din Vâlcele;

- Interviuri acordate la: Radio România Actualități, Radio Trinitas, Radio Renașterea, Radio Târgu Mureș;

- Ziua Poliției, Sfântu Gheorghe, 24 martie 2006, *Repere istorice ale Poliției covășnene* (Ioan Lăcătușu);

- Ziua Jandarmeriei, Sfântu Gheorghe, 3 aprilie 2006, *Pagini din istoria Jandarmeriei județului Covasna* (Ioan Lăcătușu);

- Zilele Forțelor Terestre, Sfântu Gheorghe, 28 aprilie 2006, *Armata în viața cetății – Mărturii documentare* (Ioan Lăcătușu);

- Zilele „Andrei Șaguna”, ediția a XV-a, 30 iunie – 2 iulie 2006;

- Sprijinirea festivalului folcloric Nedeia Sânpetruului, serbare câmpenească tradițională anuală, cu participarea unor artiști profesioniști și formații folclorice de prestigiu din județele Covasna, Harghita și Brașov. Maial, horă în poiană, 2 iulie 2006;

- Masa rotundă cu tema *Fiii de seamă ai satului Araci și personalitatea scriitorului Romulus Cioflec*, Araci, 1 iulie 2006;

- In memoriam: Raul Șorban, (Constantin Mustață, Vasile Lechințan), Dan Baicu, (Adina Fofircă), Adrian Vlad Cășunean, (Ioan Lăcătușu), Miercurea-Ciuc, 21 septembrie 2006;

- Film documentar *O faptă demnă de cartea recordurilor* (construirea de către P.S. Ioan Selejan, în doar o săptămână, a două locuințe necesare mutării persoanelor care

locuiau ilegal în clădirea în care a funcționat, de la 1799, prima școală confesională ortodoxă din Sfântu Gheorghe);

- Îmbogățirea patrimoniului documentar al Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” prin preluarea documentelor donate de familiile pr. Gheorghe Papuc și Colan (arhiva d-rei Elena Leuca Colan);

- Sprijinirea dezvelirii troiței ortodoxe din localitatea Dobolii de Jos, 26 septembrie 2006;

- Participarea la Zilele „Justinian Teculescu”, Covasna, 5- 6.11.2005;

- Sprijinirea organizării Adunării reprezentanților românilor din județele Covasna, Harghita și Mureș, 18 noiembrie 2006, Izvorul Mureșului

- Zilele „Nicolae Colan”, ediția a XIII-a, 28 noiembrie - 6 decembrie 2005;

- Marcarea a 10 ani de la înființarea Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” și a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, 28 noiembrie 2006,

- Sărbătorirea academicianului Horia Colan, cu ocazia aniversării a 80 de ani de la naștere, 28 noiembrie 2006;

- Itinerar religios-istoric cu participarea tinerilor de la Seminarul Teologic Ortodox din Buzău, de la Filiala Ligii Tineretului Creștin Ortodox Român din Târgoviște, ASCOR - Brașov, LTCOR - Sf. Gheorghe, ASCOR - București, ASCOR-Sibiu, în parohiile ortodoxe din județele Covasna și Harghita, 30 noiembrie 2006;

- Participarea și sprijinirea organizării manifestărilor prilejuite de sărbătorirea Zilei naționale a României, 1 Decembrie 2006;

- Sprijinirea Festivalului de colinde și obiceiuri de iarnă, ediția a XVI-a 15-16 decembrie 2006, organizat de Fundația Culturală „Mihai Viteazul”;

- Întocmirea unor memorii, apeluri, note de protest, comunicate pe probleme vizând prezervarea și afirmarea identității naționale;

- Participarea la lucrările Adunării Naționale Bisericești și la cele ale Adunării Eparhiale a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei.

- Organizarea manifestărilor prilejuite de

marcarea a 62 de ani de la eliberarea orașului Sf. Gheorghe, în perioada 7-10 septembrie, la Sf. Gheorghe, Dobolii de Jos, Aita Seacă;

- Asigurarea bazei de date și asistență de specialitate studenților de la facultățile de teologie și istorie în întocmirea lucrărilor de licență, masterat și doctorat;

- Participarea și sprijinirea organizării unor acțiuni privind marcarea unor momente importante din istoria națională: 24 ianuarie, Ziua Națională, Ziua Drapelului, Ziua Imnului de stat, Ziua Armatei, Ziua Poliției, Ziua Jandarmeriei ș.a. de către Prefectura județului Covasna și alte autorități publice locale;

- Inițierea unor acțiuni de asistență socială pentru sprijinirea credincioșilor ortocdoși aflați în nevoie: pachete pentru 100 de persoane de Sfintele Paști și de Crăciun, acordarea de ajutoare materiale, medicamente, asistență sanitară ș.a.;

- Îmbogățirea fondului de carte și de documente al Centrului Ecleziastic; acordarea de premii, în cărți și în lei, unor elevii premianți din Sf. Gheorghe și județul Covasna; acordarea de cărți sub formă de donații, Centrului Cultural „Miron Cristea”, din Miercurea-Ciuc și Primăriei comunei Valea Mare.

Și în anul 2006, cu ajutorul bunului Dumnezeu, cu sprijinul Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, a Prea Sfinției Sale Părintele episcop Ioan, Centrul Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” a căutat să realizeze obiectivele și atribuțiile funcționale pentru care a fost înființat, împreună cu partenerii săi tradiționali: Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Direcția Județeană Covasna a Arhivelor Naționale, asociațiile culturale membre ale Forumului Civic al Românilor din Harghita și Covasna.

Cu ajutorul Episcopiei, a P.S. Ioan Selejan, și a unor generoși binefăcători sponsori, în acest an în care s-au împlinit 10 ani de la înființarea Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, s-a reușit introducerea încălzirii centrale, înlocuirea geamurilor și efectuarea lucrărilor de reparații și modernizare.

Ioan Lăcătușu
Erich-Mihail Broanăr

RECENZII (Reviews)

Recenzii

**Ioan Dănilă, *Limba română în graiul ceangăilor din Moldova*,
Editura Didactică și Pedagogică S.A., București, 2005**

Ioan Dănilă

Limba română în graiul ceangăilor din Moldova

Ediura Didactică și Pedagogică · R.A.
București, 2005

În mod frecvent, o teză de doctorat este publicată, cu modificări mai multe sau mai puține, ca o lucrare de referință în domeniul respectiv. Este cazul cărții *Limba română în graiul ceangăilor din Moldova*, a profesorului Ioan Dănilă din Bacău. Subiectul este deosebit de interesant și actual, pentru că „și propune ca, pe temeiul unui studiu dialectal, să demonstreze viabilitatea elementului lexical românesc în graiul ceangăilor din Moldova” (p. 6).

Cuprinsul volumului este sistematizat în următoarele capitole: I. Introducere; II. Bilingvismul – concept, variante terminologice, concretizări; III. Limba română în graiul ceangăilor din Moldova; IV. Concluzii, urmate de o substanțială Bibliografie și de Anexe. În cadrul celui de-al doilea capitol, pornind de la definițiile bilingvismului, de la variantele lui terminologice și de la bilingvismul dialectal, autorul trece în revistă cercetările privind influența limbii maghiare asupra limbii

române și influența limbii române asupra limbii maghiare.

Cel mai cuprinzător capitol este fără îndoială capitolul III, din care cititorul, chiar nespecialist, dar interesat de problemă, află că, în românește, cuvântul „ceangău” a fost utilizat, printre primii, de către preotul-folclorist Simeon-Florea Marian, în subcapitolul Steagul din studiul istorico-etnografic comparativ *Nunta la români*, publicat în anul 1890, la București. Din punct de vedere lexicografic, o primă descriere amplă a ceangăilor îi aparține lui Corneliu Diaconovici (Sibiu, 1898).

În lingvistica românească, o descriere amplă a fenomenului fonetic caracteristic ceangăilor îi aparține lui Mircea Borcilă (*Un fenomen fonetic dialectal: rostirea lui ș ca s și j ca z în graiurile dacoromâne. Vechimea și originea fenomenului*, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”, Series Philologia, Fasciculus 2*, 1965, p. 109-121 și alte studii), ale cărui cercetări au constituit fundamentul științific al analizei efectuate de Dumitru Mărtinaș. Punctul de plecare al cercetării îl constituie însă analiza succintă a fenomenului, realizată de lingvistul Al. Philippide, în 1927.

Cea mai largă răspândire a acestui „ciudat fenomen de limbă” (G. Weigand, 1896) este în centrul Moldovei, printre locuitorii satelor ceangăiești din județele Neamț, Iași și Bacău. În a doua jumătate a secolului al XX-lea, fenomenul era prezent „în graiul a circa 180000 de vorbitori de limbă români și bilingvi, din cele 170 de sate cu populație catolică din județele Bacău, Neamț și Iași” (Dumitru Mărtinaș, *Originea ceangăilor din Moldova*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 76).

Cele mai importante titluri ale capitolului al III-lea se referă la istoricul termenului „ceangău/ceangăi”, la pronunțarea siflantă, ca particularitate definitorie a graiului, la limba română în graiul ceangăilor bilingvi din Moldova, la comunitatea lingvistică și conștiința lingvistică. Un subcapitol cu totul aparte

il constituie cel intitulat *Graiul ceangăilor bilingvi din Moldova. Studii dialectale*. După ce autorul prezintă studiile privind componenta maghiară a bilingvismului ceangăiesc, se oprește asupra unei lucrări de referință pentru lingvistica maghiară și cea română, *A moldvai csángó nyelvjárás atlasza (Atlasul graiului ceangău din Moldova)*, apărută la Budapesta în 1991, în seria „Publicațiile Societății de Științe Lingvistice Maghiare”. Cercetările pentru realizarea acestui atlas lingvistic au durat 15 ani, iar „metoda geografiei lingvistice s-a dovedit puțin viabilă pentru programul de cercetare asumat, întrucât grupurile de vorbitori nu sunt totdeauna compacte și comunică sporadic între ele. În consecință, a fost elaborat un chestionar redus, de 500 de întrebări, aplicat unui număr mai mic de subiecți, ceea ce a permis finalizarea atlasului” (p. 76). Ioan Dănilă menționează că graiul ceangăilor bilingvi din Moldova nu a făcut obiectul unor studii aprofundate din partea dialectologilor români, ceea ce determină ca anumite lucrări destinate exclusiv cercetării graiurilor din Moldova să evite sistematic referirile la statutul idiomului în discuție.

Ca urmare a celor menționate mai sus, considerăm că partea cea mai importantă a volumului profesorului Ioan Dănilă o constituie rezultatele anchetei lingvistice realizată în cele 29 de localități, concretizată într-un inventar lexical (Anexa nr. 2. C, p. 112-172), care a stat la baza hărților dialectale (Anexa nr. 2. D). De altfel, cele 359 de hărți dialectale ocupă mai mult de jumătate din volum.

Obiectivul lucrării este de natură strict lexicală și a fost determinat indirect de configurația atlasului lingvistic apărut la Budapesta în 1991. Ancheta dialectală însă a fost realizată prin respectarea rigorilor metodei geografiei lingvistice. Aceasta, după cum mărturisește

autorul în *Concluzii* (p. 92), îi creează obligația morală de a continua studiul întreprins. Desigur că materialul colectat deja, schițe monografice, declarații atitudinale privind obiectivele anchetei, comentarii ale informatorilor despre cuvintele-titlu și variantele regionale ale acestora, textele dialectale înregistrate, toate vor constitui suportul unui atlas lingvistic propriu-zis, augmentat și nuanțat al ceangăilor moldoveni.

În concluzie, volumul *Limba română în graiul ceangăilor din Moldova* al profesorului Ioan Dănilă constituie prima cercetare importantă a componentei românești a graiului ceangăilor bilingvi din Moldova, așezată în linia sugestiilor formulate de dialectologii maghiari (cum am precizat mai sus) și de primii cercetători ai graiului popular – avem în vedere îndemnul lui Alexiu Viciu „profesor gimnazial în Blaj”, care scria în 1906: „mi-am zis că timpul este să adunăm la un loc cuvinte și frase dialectale și să le păstrăm posterității” (Cf. Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1906*). Îndemnul din 1906 al profesorului Alexiu Viciu este astăzi și mai actual, știindu-se că, o dată cu dispariția satelor, dispar și frumusețile limbii aflate în „*graiul viu al poporului român*”.

Prin abordarea sincronică, dar și diacronică și comparată, a graiului ceangăilor din Moldova, prin cercetarea riguroasă și realizarea masivului studiu de dialectologie asupra unei adevărate insule lingvistice, contribuția profesorului Ioan Dănilă este deosebit de importantă pentru cunoașterea particularităților lexicale ale zonei cercetate. În viitor, nu se vor putea efectua cercetări asupra acestui idiom fără a se lua în considerare volumul *Limba română în graiul ceangăilor din Moldova* de Ioan Dănilă.

Luminița Cornea

Ana Grama Brescan, *Românii sudtransilvani în secolul al XIX-lea. Județul Covasna. Contribuții documentare*, Editura Arcuș, 2007

Cercetătorul avizat al istoriei românilor din bogat dăruitul spațiu central și sud transilvănean parcurge de mai multă vreme cu interes și real câștig studiile și cercetările pertinente ale unei Doamne, și la propriu și la

figurat. Stăpână pe un bagaj informațional semnificativ este în măsură a ne fi de folos multora cu sfaturi întotdeauna aducătoare de rod privind cutare sau cutare pată ncagră sau obscură din îndelungatul și frământatul trecut

Ana Grama Brescan

ROMÂNI SUDTRANSILVANI

în secolul al XIX-lea

al românilor, acesta încă abia la începuturile elucidării sale prin consecventa muncă a istoricului merită a da lumină în ungherele năpădite de întuneric care mai adastă încă în multe aspecte ale istoriei noastre.

Volumul, a cărei benefică apariție ne întâmpină azi, cuprinzând numai o parte din trudnica dar tot atât de rodnică prezentă a autoarei în Arhiva Mitropoliei Ardealului din Sibiu, sursă de o bogăție parcă fără de sfârșit, reține contribuțiile domniei sale cu referire la județul Covasna reliefând viața și remarcabila activitate în slujba neamului a stâlpilor de nădejde ai bolții spirituale a românilor dintr-un spațiu în care, văduviți de atari piloni, cum au fost protopopii și implicit preoții, turma s-ar fi risipit și neamul românesc de pe un întins și strămoșesc areal s-ar fi înstrăinat, fiindcă omul ține locul și locul pe om, după spusa înțeleptului anonim la care apelăm adesea. Fiindcă în zone unde neamul românesc moștenitor al locului, neam liber cândva, dar ajuns în statutul de „*subditus*”, supus adică, spre a i se putea astfel acapara pământul obștii spre a fi dăruit altcuiva, vre-unuia mai „*valoros*” darnicei stăpâniri, stare legiferată apoi de legi nu numai străine dar mai ales ostile lui de prin veacurile XVI-XVII, a sărăcit slujind mai bine din jumătatea zilelor săp-tămâni pentru noul stăpân care adese îl mai

și biciuia în loc să-i fie mulțumitor. În locuri ca acestea, unde adesea și singurii lui sfătuitori și eo ipso apărători, preoții, protopopii, ba chiar și episcopii mai erau uneori biciuiți, rolul protopopilor români, indiferent de rit, arătat nu numai cu căldură dar cu toată competența în cartea d-sale a fost imens.

Imens, cum l-a văzut și învățatul mureșean ca obârșie, dar național și european chiar ca suprafață de cuprindere, protopopul Petru Maior al Reghinului, inspirat de Divinitate să readucă din străfund de veac statutul protopopesc din nou, cândva la locul de frunte în ierarhia noastră bisericească, în *Protopopadichia*, reeditată cu un aparat critic elevat de prietenul nostru napocens, învățatul și întru cele ale istoriei Bisericii noastre, dr. Ioan Chindriș.

Revenind la cartea pe care aici doar o semnalăm, recomandându-o celor interesați care, sperăm că nu vor fi puțini, ea scoate din lada cu actele neamului, readucându-ni-le printre cei de azi, viața și înfăptuirile întru binele obștii păstorite a protopopilor tractului Brețcu Petru Pop, Dimienii și Dimitrie Coltofeanu, Ioan Beloiu, iar din alte părți ale Treiscaunelor pe Ioan Moga din Hăghig și Ioan Petric, „*mult meritatul protopop a trei tracturi ortodoxe ardelenе*”.

Ca și în precedentele lucrări aparținând doamnei Ana Grama Brescan, pe care le-am parcurs cu interes ca cercetător al fenomenului românității siculice, și lucrarea aceasta se distinge prin adâncimea și seriozitatea introspecției, a riguroasei selecții tematice prin care accentuează, în stilul inconfundabil, acele aspecte și nuanțe ale vieții cu specificul ei, a românului de aici cu puținele-i bucurii și nenumăratele-i greutăți care le înnouează și acelora cerul.

Acest mod – unic, am putea spune, azi – de a aborda problematica atât de variată a istoriei ultimelor două secole din istoria românilor, cu cele bune și cu cele rele ale lor ca și ale celorlalți, califică cercetarea domniei sale printre cele mai temeinice în care, dacă metodologia nu obligă, la alte introspecții, putem avea deplină încredere și, de ce nu, satisfacție.

Nu putem încheia înainte de a constata, cu deplină satisfacție, modul în care tutorele cercetărilor româno-siculice temeinic revigorate din ultimii ani, dr. Ioan Lăcătușu, a reușit să cuprindă în paginile cu care se deschid spre cititori cercetările distinsei doamne Ana

Grama Brescan; fără să-și fi propus acest lucru, dar furat de condei, n-a putut ocoli cele drepte și adevărate și le-a dat viață asigurând undă liberă spre cititorul avizat unei cărți de

care, cu toții, ducem atâta lipsă.

Laudă și respect autoarei acestor file aducătoare de lumină!

Ioan Ranca

Maria Cobianu-Băcanu, „Românii la contactul dintre culturi – relații interetnice”, Editura România pur și simplu, București, 2007

La începutul anului 2007, la Editura România pur și simplu, din București a apărut volumul *Românii la contactul dintre culturi - relații interetnice*, de Maria Cobianu-Băcanu. Ne aflăm în fața unei lucrări, pe cât de voluminoase (475 de pagini), pe atât de valoroase, reprezentând practic un corolar, o încununare, a unei prodigioase cariere de cercetător a distinsei doamne Maria Cobianu-Băcanu, din București.

Autoarea este cunoscută în mediile științifice prin cele 10 volume și peste 250 de studii și articole apărute în revistele de specialitate și alte publicații pe teme de sociologie rurală, sociologia culturii și a educației, antropologie culturală, axiologie, relații interetnice și contactul dintre culturi. Un loc aparte în cadrul îndelungatei și prolifici sale activități științifice

îi ocupă cercetările sociologice referitoare la relațiile interetnice din județele Harghita și Covasna, finalizate în volumele *S.O.S. Românii din Covasna și Harghita* (1998), *Drama maghiarizării românilor din Covasna și Harghita* (2000), cât și în numeroase alte studii și articole pe această temă, apărute în publicațiile de specialitate.

Volumul *Românii la contactul dintre culturi - relații interetnice*, abordează o temă de mare actualitate, în condițiile actuale ale creșterii exponențiale a contactului dintre diferite culturi; epoca noastră este prin excelență o epocă a contactelor dintre culturi, impulsionate de amplele procese de integrare europeană și de globalizare

Ideea contactului dintre culturi, așa după cum afirmă autoarea, s-a constituit ca o temă de studiu ca rezultat al unor frământări și căutări științifice personale, al nevoii de a da răspuns problemelor ridicate de cercetarea nemijlocită a comunităților și grupurilor umane cu populație etnic mixtă. În acest sens, lucrarea este o încercare de punere în evidență, din perspectivă antropologică și sociologică, a evoluției și dezvoltării conceptului de contact dintre culturi, așa cum apare el în literatura de specialitate. contactul dintre culturi poate fi conceput: 1. ca un contact între țări, state; 2. contact între națiuni, comunități etnice; 3. contact între grupuri de indivizi cu moduri specifice de viață, mentalități și tradiții proprii; 4. contact între indivizi

După parcurgerea în primul capitol a studiilor de antropologie în care s-au dezbătut până la detalii semnificațiile termenilor de aculturație și contact între culturi din perspectivă americană, engleză și franceză, s-a încercat apoi, o articulară organică a acestora cu cele de sociologi.

Cercetarea s-a impus din perspectivă teoretică științifică și practic - managerială. Dezvăluirea, pe baza investigării literaturii

problemei, a documentelor istorice, a opiniilor subiecților, a trăsăturilor, conduitelor și relațiilor interetnice specifice fiecărei minorități naționale cu membrii societății românești în ansamblu, este un câștig teoretic deosebit de valoros pentru dezvoltarea cunoașterii științifice, ca și în disputele politice, adesea partizane, despre conviețuirea interetnică.

Problema etniilor și a relațiilor lor cu majoritatea a devenit o problemă social-politică majoră ce s-a cerut amplu studiată cu instrumentele cunoașterii sociologice.

La acest dificil și complex demers s-a angajat și distinsa autoare, dr. Maria Cobianu – Băcanu, prin cercetările de teren pe care le-a întreprins din perspectivă teoretică, dar și practic-etno-politică. Teoretic, experimentata cercetătoare a încercat, și a reușit, să rafineze conceptele și principiile ce stau la baza contactului dintre culturi și să le confere semnificații îmbogățite, dobândite din investigarea vieții sociale nemijlocite din țara noastră, iar practic, a reușit să facă din studiu întâi un instrument de cunoaștere amplă și profundă a realității socio-etnice și pe această bază, un mijloc de acțiune asupra realității sociale pentru perfecționarea ei.

În lucrarea *Români la contactul dintre culturi* sunt redate principalele rezultate, respectiv concluzii, rezultate în urma unor cercetări efectuate sub egida Institutului de Sociologie al Academiei, înainte și după decembrie 1989. Autoarea a consultat o impresionantă bibliografie română și străină, ceea ce i-a permis să asigure o solidă fundamentare teoretică a a problemelor abordate, dintr-o perspectivă interdisciplinară. De fapt, primele capitole ale volumului la care ne referim sunt dedicate tocmai aspectelor teoretice și conceptuale ale contactului dintre culturi, în istorie și contemporaneitate.

Sunt abordate apoi, în capitole distincte: contactul dintre culturi – o teorie caleidoscopică și dimensiunea sociologică a contactului dintre culturi; problema raportului majoritari-minoritari în societatea socialistă și postdecembristă, precum și cea a românilor la contactul dintre culturi cu sașii, maghiarii, tătarii și turcii și romii; iar în final, valențele umane ale contactului dintre culturi

În capitolele destinate abordării teoretice, conceptuale, sunt tratate teme de mare interes și actualitate, precum: accepția largă a contactului dintre culturi. Istorie și contemporaneitate; dinamica fenomenului cultural; național și universal în contactul dintre cul-

turi; caracterul istoric și social al contactului dintre culturi; aculturația: semnificații, caracteristici, procese; noi direcții de dezvoltare conceptuală; fundamentele antropologice și sociologice ale contactului dintre culturi; socializare și enculturație / re-socializare și re-enculturație; raportul mediu socio-cultural / personalitate.

În capitolele dedicate relațiilor dintre români și principalele minorități naționale din România, sunt prezentate rezultatele cercetărilor întreprinse asupra unor teme importante, precum: percepția de sine și percepția celuilalt; . sașii și „*necunoscuta națională*”; sinuosul drum al contactului dintre cultura româna și cultura maghiară; românii și turcii – interculturalitate și modernitate; etnia romilor în preocupările organismelor europene și române

Românii la contactul dintre culturi se focalizează pe relațiile interetnice, pe contactul dintre etnicii din țara noastră purtători a diferite culturi. Așa cum apreciază și autoarea, considerăm lucrarea o sinteză în mic a relațiilor interetnice din țara noastră pentru că între copertile ei se poate găsi întreaga varietate a manifestărilor interetnice de la cele armonioase, simbiotice în care diversitatea etnică este considerată o valoare umană prin bogăția împrumuturilor pe care le prilejuește până la cele în care conviețuirea se transformă în supraviețuire pentru cei numeric minoritari, urmată de segregare, marginalizare și, în cele din urmă, de de-naționalizare.

Raportul majoritari-minoritari în societatea socialistă și post-decembristă este o analiză obiectivă, neretușată după tendințele nihiliste specifice perioadei de tranziție de la socialism la capitalismul sălbatic care s-a instalat după evenimentele din Decembrie 1989, analiză realizată pe baza cercetărilor de teren efectuate în anii 1980 – 2000.

Un întreg capitol este consacrat *Românilor din Covasna și Harghita – sub semnul marginalizării și izolării*, care cuprinde probleme precum: cronică climatului social româno-maghiar înainte de anul 1994, specificul relațiilor dintre români și maghiari în această zonă, concluzii cu caracter teoretic privind relațiile interetnice dintre români și maghiari în această parte de țară, frământări, griji și probleme ale românilor de aici ce-și așteaptă soluționarea și nu în ultimul rând organizarea românilor din Covasna și Harghita. În acest sens, este pus în evidență rolul Episcopie

Ortodoxe a Covasnei și Harghitei și al Vlădicului Ioan, ca formă de rezistență, prin credință și cultură, la tendințele de asimilare și de afirmare a identității românești, într-un mediu multiethnic și pluriconfesional.

Plurietnicitatea și pluriculturalitatea, se afirmă în volumul la care ne referim, vor fi trăsăturile definitorii ale acestei fără precedent familii de state, iar ele trebuie exersate cu succes de fiecare stat în parte, întâi, între propriile granițe. Tendințele iredentiste de revenire la formele de organizare specifice evului mediu, de organizare monoetnică, de enclavizare etnică și de respingere, totodată, a diversității și pluriculturalității pe care le manifestă etniile cu reminiscențe imperiale, ca cea maghiară, reflectă stări de lucruri contrare oricărui drept național și oricărei legislații europene

Concluzia finală a lucrării este că cei ce ies în câștig în urma contactului dintre culturi sunt oamenii, grupurile umane, popoarele și națiunile care, în acest fel, se cunosc mai bine, se apreciază corect, se bucură de reușitele lor materiale și culturale de vârf, construind un climat național și internațional

de pace, înțelegere și cooperare colectivă pentru soluționarea problemelor comunității sau ale omenirii. Exercițiul la scară mondială a acestui contact este o formă de trecere de la conflictul civilizațiilor și culturilor la dialogul lor, un dialog fertil, benefic pentru toate părțile,

Volumul *România la contactul dintre culturi* poate constitui o schemă, un ghid de cercetare a împrumuturilor și interferențelor interetnice dintre români și orice altă etnie din țara noastră care a mai fost cercetată sau nu încă până acum, pentru că în el cercetătorul problemei va găsi instrumentarul teoretic și metodologic complex și adecvat pentru a pătrunde la rădăcina fenomenelor, proceselor sau subproceselor ce se desfășoară dincolo de partea vizibilă sau manifestă la nivel societal și pentru a le interpreta și exprima în limbaj științific adecvat.

Indiscutabil este faptul că ne aflăm în fața unui eveniment editorial, la apariția căruia, Centrul Eclesiastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” și Centrul European de Studii Covasna-Harghita, și-au adus modesta lor contribuție.

Ioan Lăcătușu

Ioan Lăcătușu, *Dănuire românească în Harghita și Covasna*, Editura România pur și simplu, București, 2007

„O carte document, o carte avertisment, o carte stimulent”

Mă simt deosebit de onorat de a prezenta o nouă apariție editorială a prolificului și reputatului arhivist, sociolog și istoric al acestor meleaguri, dr. Ioan Lăcătușu. Cu deosebită onoare, deoarece consider că autorul este românul de excepție de lângă noi, născut pentru a ne îndruma și orienta în vremurile de excepție pe care le trăim, de ai urma fapta și pilda. Este românul acestor meleaguri, după afirmațiile renumitei cercetătoare în sociologie Maria Cobianu-Băcanu *„care reprezintă și reflectă prin scrierile sale ca un seismograf, întregul zbucium al pământului harcovian și al neamului românesc cu care se identifică în suflet, credință, cultură și știință”*.

Apărută la prestigioasa editură România pur și simplu din București, în vara acestui an, și lansată acum când autorul a trecut pragul celor 60 de ani, lucrarea intitulată *Dănuire*

românească în Harghita și Covasna se constituie într-un nou efort ziditor întreprins de autor pentru binele neamului său. Sintetizând conștientul cărții, lucrarea poate fi definită ca fiind o carte document, o carte avertisment, o carte stimulent.

Document, pentru că această carte se constituie într-un tezaur de informații veridice puse la dispoziția publicului larg, în multe cazuri inedite, necesare cunoașterii adevăratei istorii, culturi și civilizații românești din sud-estul transilvan.

Avertisment, pentru că învățămintele istoriei, a faptelor petrecute în anii ultimei conflagrații mondiale la Aita Seacă sau sud-estul transilvan, nu pentru toți îndeamnă la toleranță, ci mai degrabă la acțiuni iredentiste, separatiste, contrare democrației europene, de natură să avertizeze societatea românească asupra pericolului scindării unității sale naționale.

Stimulent, pentru că autorul își propune și reușește totodată, în paginile sale, să scoată la lumină „rolul elitei intelectuale în viața comunităților românești” din această parte de țară și ofere „o imagine cât mai aproape de realitate, despre elita românească actuală din Arcul intracarpatic și însemnele trasate de aceasta pe răbojul timpului, materializate în producții editoriale, ca mărturie pentru generațiile viitoare”.

În primul capitol, intitulat „Ierarhi ortodocși ardeleni și românii din Covasna și Harghita” se face vorbire în mai multe studii despre „raportul Bisericii – societate, respectiv cea a rolului Bisericii Ortodoxe în păstrarea și afirmarea identității lingvistice culturale și confesionale a românilor din sud-estul Transilvaniei”. Șase sunt ierarhii exemplificate de autor în acest sens. În primul dintre studii, dedicat celui dintâi patriarh al României, Elie Miron Cristea, autorul analizează diferite componente ale activității multiple a ierarhului privind învățământul confesional (numirea și salarizarea cadrelor), activitatea de constructor cu referire la edificarea Catedralei Mitropolitane de la Sibiu, activitatea etno-muzeografică la ASTRA – în care implicat a fost și Octavian C. Tăslăuanu prin profesionalismul și spiritul său organizatoric.

Studiul Mitropolitul Nicolae Bălan și românii ortodocși din ținutul Harghitei și Covasnei remarcă aportul ierarhului în deschiderea unei noi epoci în viața Bisericii ardeleni, prin fapte și realizări care amintesc de marele său înaintaș Andrei Șaguna. Se poate exemplifica în acest sens: înființarea a două protopopiate din cel al Treiscaunelor, la Sfântu Gheorghe și Oituz pentru „întărirea elementului românesc”, „pentru a readuce și recâștiga pe fii cei pierduți” după cum afirma protopopul Ioan Rafiroiu; creșterea numărului de parohii la 69 de la 41, a bisericilor de la 29 în 1920 la 66 în 1940, a caselor parohiale de la 25 la 75; împrumutarea cu suprafețe agro-silnice a bisericilor, școlilor, căminelor culturale; înființarea de bănci populare. Interesante sunt și informațiile prezentate de autor privind istoria Bisericii Ortodoxe după 1918 în perioada interbelică, a ocupației hothyste cât și a represiunii comuniste până în anul 1955, perioadă dominată de personalitatea mitropolitului Nicolae Bălan.

Aspecte inedite ne sunt prezentate de autor și în privința mitropolitului Nicolae Colan, din perioada când acesta a rămas singurul mare ierarh în teritoriul ocupat al Ardealului. De asemenea sunt enumerate numeroasele acțiuni dedicate de românii de pe aceste meleaguri cinstirii memoriei marelui înaintaș precum și rolul și importanța pentru studierea istoriei locale a înființării Centrului Eclesial de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”.

Cuvinte de înaltă apreciere folosește autorul pentru Mitropolitul Antonie Plămădeală, care prin implicarea sa și a colaboratorilor săi, preot Gheorghe Papuc (originar din Covasna), arhimandriții Timotei și Veniamin Tohănean (originari din Întorsura Buzăului), la acțiunile organizate de românii covășneni și harghiteni precum și prin nenumărate demersuri inițiate pe lângă factorii de autoritate a reușit să îndeplinească un vis al creștinilor ortodocși – înființarea Episcopiei Covasnei și Harghitei. De asemenea autorul evidențiază acțiunile locale la care a participat și actualul Mitropolit al Ardealului Laurențiu Streza, demn continuator al ierarhului cărturar Nicolae Colan. În această lucrare, P.S. Ioan Selejan își găsește locul convenit în rândul acestor mari ierarhi, slujitori credincioși ai neamului românesc din sud-estul transilvan. Însă subliniez că prezența domniei sale la acest eveniment editorial arată odată în plus

prețuirea și stima de care se bucură autorul lucrării, dr. Ioan Lăcătușu, în mintea și inima întâiului stătător al nostru pe aceste meleaguri. Sunt convins că de aceeași înaltă prețuire se bucură și P.S. Ioan în sufletul autorului argumentând aceasta prin însăși cuvintele sale din studiile dedicate distinsului ierarh; „*Prețuim, deopotrivă, cărturarul și constructorul, ierarhul și liderul de necontestat al românilor din Arcul intracarpatic, modestia și demnitatea sa, strădania depusă cu sârguință, răbdare, îndrăzneală, dârzenie, pragmatism și optimism, dar și proiectele îndreptate spre viitor*”, „*Reper de demnitate națională, Prea Sfințitul Ioan s-a implicat la modul pragmatic și eficient în viața cetății, mijlocind, cu autoritatea și prestigiul de care se bucură, legătura reprezentanților societății civile din cele două județe, cu demnitari din conducerea autorităților administrației publice centrale și locale*”.

Capitolul al II-lea, intitulat „*Ferestre în timp. Pagini de istorie românească în sud-estul Transilvaniei*” cuprinde „*studii și articole în care sunt abordate unele probleme ale dăinuirii românești în localitățile fostelor scaune secuiești. Un rol important l-a avut solidaritatea românilor, a românilor din întreg spațiu românesc cu frații lor din curbura interioară a Carpaților, pusă în evidență în studiul Ctitori și binefăcători munteni ai parohiilor ortodoxe din fostele scaune secuiești (sec. XIX)*”. De asemenea, cuprinde un document istoric privind „*Fundația Gojdu*” și contribuția sa la formarea elitei românești ardelenice din arealul sud-est transilvan. Cele două studii le putem încadra în ceea ce numeam la începutul vorbirii mele: „*cartea document*”. Lucrarea este o astfel de carte și datorită celor 237 de trimiteri bibliografice, din care cea mai mare parte (culese din arhivă) sunt inedite, precum și apelului făcut la lucrările științifice de referință în domeniu; a metodelor de investigare științifice folosite din domeniul etnografiei și sociologiei; a informației istorice clare, logice, argumentate și încadrării istoriei reale în cea națională și universală, reliefând cauzalitatea fenomenului istoric; a evidențierii rolului liderilor locali în îndrumarea vieții spirituale a românilor din aceste locuri. Caracteristic însă capitolului „*Ferestre în timp*” rămâne semnificația pe care autorul, cred că a vrut să o sublinieze în mod deosebit în lucrarea de față, de a fi o „*carte avertisment*”.

Avertisment, pentru că învățămintele istoriei, a faptelor petrecute în anii ultimului război mondial la Aita Seacă sau în sud-estul transilvan NU pentru toți cei implicați îndeamnă la toleranță, ci mai degrabă la acțiuni iredentiste, separatiste, contrare principiilor democrației europene, de natură să avertizeze societatea românească asupra pericolului scindării unității sale naționale și statale. Cred că acesta este sensul pe care autorul a vrut să-l dea studiilor „*Episodul tragic de la Aita Seacă – septembrie 1944*” și „*Aspecte ale conviețuirii româno-maghiare din județul Covasna. Mărturii Documentare (1944-1946)*”.

Fapte și calvar continuate în același areal și după instaurarea regimului comunist, exemplificat în cel de-al treilea studiu prin călugărul Martir Dionisie Șova de la mănăstirea Făgețel, județul Harghita (1901-1951) și a preotului martir Aurel Negoescu (Neagovici) din Întorsura Buzăului (1900-1952). În finalul capitolului, ca o fereastră deschisă pentru cunoașterea istoriei acestor meleaguri și a romanității sale se constituie studiul „*Muzeele românești din județele Covasna și Harghita – continuate a tradițiilor astriste din zonă*”.

Al III-lea capitol al lucrării se constituie în ceea ce subliniam la începutul prezentării, într-o „*carte stimulent*”.

Stimulent, pentru că autorul își propune și reușește totodată, în paginile înfățișate, să scoată la lumină „*rodul elitei intelectuale în viața comunităților românești*” din această parte de țară și să ofere „*o imagine cât mai actuală din Arcul intracarpatic*”.

În paginile capitolului, autorul analizează, recenzează, își exprimă cu onestitate convingerile privind valoarea scrierilor autorilor de cărți de pe aceste meleaguri. Exprimare cu competență critică și delicatețe sufletească, părerile autorului se constituie în tot atâtea îndemnuri, stimulente pentru autori de a mai scrie.

Despre Ilie Șandru – autorul lucrării *O stafie bântuie prin Ardeal*, iată ce spune: „*Scriitorul, care după debutul târziu s-a «dezlănțuit tumultos» punându-și semnătura, în ultimii zece ani, pe zece cărți de proză, publicistică și istorie, de numele său fiind legată «scoaterea la lumină din colbul vremurilor» a vieții și activității a doi iluștrii reprezentanți ai culturii și spiritualității românești, născuți în această parte de țară, respectiv Octavian Codru Tăslăuanu și Miron*

Cristea. Toate aceste, și multe altele, care formează portretul distinsului intelectual ardelean, nu pot fi însă înțelese și apreciate, la justa lor valoare, decât punându-le într-o relație directă și firească cu «buchetul» de calități ale Omului Ilie Șandru, cu talanții dăruiei de părinții săi și de Dumnezeu, pe care i-a valorificat din plin, pe parcursul vieții, din rândul cărora amintim: cinstea, hărnicia, omeni, demnitatea, verticalitatea, curajul, consecvența, iubirea de Neam și de Țară”.

Referindu-se la autorul volumului „Jurnal de front al unui cavalerist (oameni, fapte, întâmplări)”, dr. Ioan Lăcătușu afirmă: „Veteranul de război Stelian Florescu se dovedește a fi un fin observator al locurilor străbătute și al oamenilor pe care i-a cunoscut, dar în egală măsură și a evenimentelor de psihologie colectivă, a stărilor de spirit ale colegilor de armă, din momentele premergătoare luptelor, din timpul încheștărilor crâncene cu inamicul și de după încheierea bătăliilor. El este, în egală măsură, un portretist iscusit și un narator priceput”.

Prietenul nostru Constantin I. Costea, în postfața volumului monografic „Vidacutul sub aripa timpului”, este caracterizat astfel: „Profesorul Constantin Ioan Costea reprezintă chipul dascălului care își împarte timpul între obligațiile de la catedră, cele privind îndeplinirea unor importante funcții manageriale, ce-i revin de atâția ani în conducerea învățământului harghitean și pe linia societății civile românești, găsindu-și răgazul necesar cercetării interdisciplinare a satului natal Vidacut, în istorie și contemporaneitate. Totul este făcut cu modestie și echilibru, cu respect pentru adevăr și o nemăsurată iubire față de oameni, fără deosebire de etnia și confesiunea lor. Prezentând atâtea informații inedite despre înaintașii săi, profesorul Constantin Costea nu a spus nimic despre propria-i persoană. O facem noi, în semn de mulțumire pentru truda sa ziditoare, și ca un modest omagiu adus unui coleg și prieten aflat în prima linie a prezentării și afirmării identității românești, pe aceste frumoase meleaguri din Arcul intracarpatic”.

Iar despre Mihai Filimon, scrie: „Unul din cei mai prolifici autori, din ultimii ani, din sud-estul Transilvaniei (...) publicist recunoscut pentru talentul său, dar și pentru apostolatul săvârșit pe altarul limbii și culturii române, într-un areal în care acestea s-au aflat constant în suferință, respectiv în localități din fostele scaune secuiești, după 1989, Mihai

Filimon «s-a dezlănțuit», descătușându-și sufletul său de român ardelean, în lucrări ce cuprind de la pagini memorialistice și monografice, la scrieri cu tematică istorică și povestiri pentru copii”.

La adresa colegilor noștri întru profesorat, Luminița Cornea și Dan Baicu, face următoarele aprecieri: „Luminița Cornea – cunoscută pentru cercetarea cu profesionalism și dăruire a personalităților românești din zonă, în mod deosebit a scriitorului Romulus Cioflec”, și „Articolele scrise despre Dan Baicu, cât și cele redactate de acesta, fiecare în parte, și toate la un loc, vorbesc convingător despre omul, profesorul și arhivistul care s-a identificat cu profesia și instituția, la care a trudit timp de două decenii”.

Actuala lucrare face parte dintr-un proiect mai amplu al autorului privind cercetarea istoriei românilor covăsneni și harghiteni. Proiectul, lansat în toamna anului 1992, prin publicarea suplimentului lunar al ziarului Cuvântul Nou intitulat „Foaia de cuget și simțire românească – Oituzul”, în cuprinsul căreia au apărut peste 50 de articole închinete unor oameni de seamă, care s-au născut sau au activat în zona, și-a început materializarea prin apariția primelor lucrări editate de autor pe plan național: *Identitate și cultură la românii din secuime* în 1995 și *Personalități din Covasna și Harghita* în 1998. De atunci și până în prezent, dr. Ioan Lăcătușu a scris 11 cărți și a redactat (îngrijit, coordonat) alte 15, apărute la editurile Eurocarpatica, Grai Românesc și România pur și simplă. Mai este autorul a peste 500 de articole publicate în presa locală, regională și națională și a altor 60 de studii științifice apărute în revistele de specialitate. A mai sprijinit și editat alte 25 de lucrări și publicații. Este, totodată, redactorul responsabil al revistei *Angvstia*, anuarul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni și al Centrului Eclesiastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” din Sf. Gheorghe, ajuns la cea de-a XI-a apariție, și al Almanahului *Grai Românesc*, editat sub patronajul Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei. De asemenea, face parte din Colegiul de redacție al publicației *Revista Arhivelor*.

Pentru toate aceste, acum la împlinirea frumoasei vârste de 60 de ani, îi datorăm stima și deosebitul nostru respect și îi urăm sănătate și viață lungă pentru a-și duce la sfârșit grandiosul său proiect, de a face cunoscută țării și lumii istoria românilor de pe aceste

plaiuri. Deci, să ne trăiți întru mulți ani Ionică!

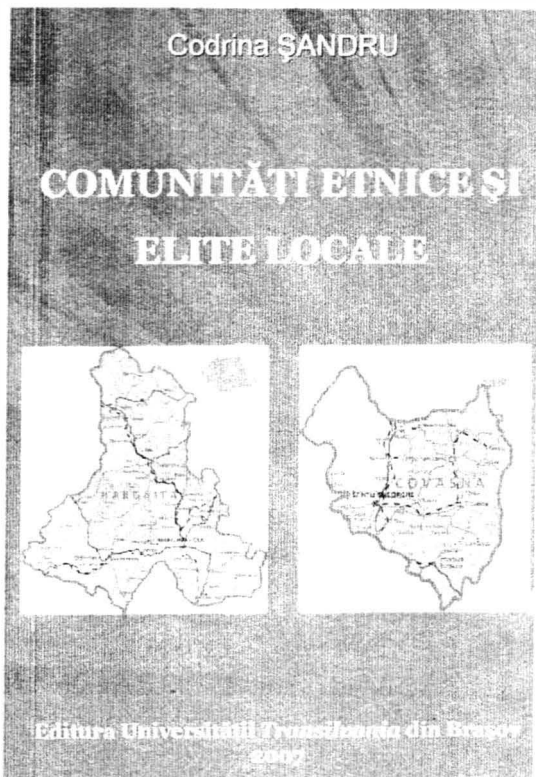
Privitor la ultima sa apariție editorială, *Dănuire românească în Harghita și Covasna*, afirm cu responsabilitatea specialistului în domeniu, că sunt multiple motivele pentru

care această lucrare merită să fie studiată și să-și găsească locul de cinste în biblioteca fiecăruia dintre noi, mai ales al trăitorilor din acest areal transilvan.

Vasile Stancu

Codrina Șandru, „Comunități etnice și elite locale”,

Editura Universității Transilvania, Brașov, 2007

Volumul *Comunități etnice și elite locale*, este teza de doctorat cu tema „Rețele sociale și elite locale din Harghita și Covasna”, susținută la Universitatea București, în anul 2006, de către lector univ. dr. Codrina Șandru, de la Universitatea Transilvania din Brașov, sub conducerea științifică a profesorului univ. dr. Ilie Bădescu, de la Universitatea din București. Autoarea, este cadrul didactic la Catedra de Sociologie a Universității Transilvania din Brașov, o tânără cercetătoare cunoscută și apreciată în mediul sociologic românesc și european, organizatoare și participantă la mai multe reuniuni științifice interne și internaționale, dar, în același timp, și o participantă constantă și apreciată la multe manifestări culturale și științifice organizate în județele Covasna și Harghita. Cercetarea redată în volumul prezentat s-a

desfășurat pe parcursul a opt ani: din 1999, când a început documentarea teoretică, până la sfârșitul anului 2005, când a definitivat datele anchetei de teren și, în final, până în 2006, când și-a susținut, cu rezultate excelente, teza de doctorat.

Continuând tradiția Școlii Sociologice Românești, a inițiatorului ei, savantul Dimitrie Gusti, dar și exemplul conducătorului științific a tezei de doctorat, eruditul sociolog Ilie Bădescu, autoarea și-a propus, și a reușit, să studieze tema relației majoritate – minoritate în Harghita și Covasna, cu aspectele sale specifice izvorâte din configurația cunoscută (singurele județe din țară unde populația de etnie maghiară este numeric majoritară, iar populația de naționalitate română este numeric minoritară), cu instrumentele specifice sociologiei.

Așa după cum afirmă autoarea, studiul său sociologic se află la intersecția a patru câmpuri disciplinare: sociologia elitelor, sociologia relațiilor interetnice, sociologia relațională și sociologia relațiilor comunitare. Din perspectiva sociologiei elitelor, obiectul de cercetare al studiului întreprins, îl reprezintă liderii celor două comunități locale din municipiile de reședință a județelor Harghita și Covasna, Miercurea-Ciuc și Sf. Gheorghe, prin apelul la paradigma relațională sau structurală.

Justificând alegerea acestei teme de cercetare, autoarea prezintă următoarele argumente:

Zona Covasna-Harghita, deoarece această zonă are un anumit specific în tabloul socio-demografic al României, Covasna și Harghita, fiind singurele județe din țară unde populația de etnie maghiară este majoritară, iar populația de etnie română este minoritară. În limbajul comun, dar și în limbajul politic sau jurnalistic, cele două județe, împreună cu o parte a județului Mureș, sunt cunoscute ca zona Secuimii, o zonă despre care discursul

public se construiește frecvent în termeni cu registre semantice pasionale, tensionate, dilematice sau chiar conflictuale. Tema relației majoritate-minoritate în Harghita și Covasna are un grad ridicat de actualitate în context socio-politic, deoarece principală forță politică a comunității maghiare din România, U.D.M.R., precum și alte asociații cu bază etnică ale acestei comunități ținesc obținerea unui statut special pentru zona Secuimii, definit fie ca autonomie culturală, fie ca autonomie teritorială.

Elite locale, deoarece Sociologia elitelor, de la primele construcții teoretice aparținând eliștiștilor clasici italieni și până la cercetările recente asupra structurii și raporturilor existente la nivelul elitelor naționale și locale, arată că elitele au un rol fundamental în funcționarea oricărui sistem social. Această propoziție este susținută și într-un alt cadru teoretic, cel al dezvoltării comunitare, domeniu care, deși nu este încă foarte dezvoltat sub aspect teoretic și metodologic, reprezintă un spațiu larg pentru acțiune și inovație socială. Rolul liderilor locali, ca agenți ai dezvoltării, având funcții multiple în planul informării, al luării de decizii și al mobilizării resurselor specifice comunităților este, astfel, discutat cu mare atenție de către specialiștii acestui domeniu.

Rețele sociale, deoarece curentul neo-elist, cunoscut în sociologie în special prin paradigma Field-Higley, conține, printre propozițiile sale fundamentale, următoarea aserțiune: natura unui regim politic și stabilitatea sau instabilitatea acestuia depind în foarte mare măsură de structura și de modelele de interacțiune ale elitelor sale. Paradigma relațională sau structurală pune în centrul analizei noțiunea de relație socială, înțeleasă în sens dinamic, ca tranzacție sau schimb între actorii sociali. Aceștia din urmă sunt văzuți atât în calitate de creatori de relații (având capacitatea de a gestiona multitudinea de legături pe care le întrețin), cât și în ipostaza de entități constrânse, influențate de țesătura relațiilor sociale în care sunt integrați.

Lucrarea este structurată pe următoarele capitole: Capitolul I, intitulat „*Sociologia elitelor. Teorii clasice și contemporane despre elite*”, este o încercare de tratare, în forma unui istoric al domeniului, a câtorva dintre cele mai importante teorii sociologice despre elite. Cel de-al doilea capitol este dedicat „*Reperelor teoretice și metodologice în abor-*

darea sociologică a elitelor locale”. Capitolul III, „*Etnie, națiune și relații interetnice*”, este dedicat problematicii, extrem de complexe, a identităților etnice și naționale. Capitolul IV, „*Relații interetnice în Harghita și Covasna*”, cuprinde o analiză, pe baza documentării de bibliotecă, a relațiilor româno-maghiare din cele două județe ale țării. Capitolul V tratează problematica „*Elitelor etnice în Harghita și Covasna, prin prisma Anchetei din 2003*”. Capitolul VI, „*Paradigma relațională și analiza rețelelor sociale*”, este dedicat în întregime prezentării paradigmei relaționale în sociologie și analizei de rețea, ca ansamblu de metode și tehnici de studiere a „*geometriei*” rețelelor sociale. Capitolul VII, „*Rețele sociale ale elitelor în Miercurea-Ciuc și Sfântu-Gheorghe. Ancheta din 2005*” și capitolul VIII, „*Prezent și perspective ale relațiilor româno-maghiare din Harghita și Covasna*”, cuprind rezultatele anchetei sociologice realizate în vara și toamna anului 2005.

La finalul cercetării sunt prezentate cele mai interesante concluzii, separat pentru cazul municipiului Miercurea-Ciuc, și separat pentru municipiul Sf. Gheorghe, din care rezultă situațiile asemănătoare, dar și cele specifice, din fiecare localitate cercetată, și fiecărui grup etnic, model cvasi-clivat din punct de vedere etnic, sau clivajul etnic moderat, domeniile permissive de comunicare, precum și cazurile în care funcționează „*barierele*” etnice, liderii de încredere ai comunității locale, structuri și nuclee coezive (clici), persoanele care joacă rolul de mediatori (brokeri) între cele două grupuri, liderii ce ocupă poziții centrale în rețeaua de încredere ș.a.

Atât specialiștii, cât și toți cei care parcurg lucrarea doamnei Codrina Șandru, remarcă calitățile acestei, precum: documentarea teoretică temeinică, prin parcurgerea unei vaste bibliografii de specialitate, din țară și din străinătate; clarificarea conținutului conceptelor și teoriilor folosite; rigoarea și profesionalismul dovedit în folosirea unei metodologii adecvate; claritatea, concizia și relevanța concluziilor formulate ș.a.

Ne aflăm deci, în fața unei lucrări valoroase, care nu va mai putea fi ocolită de către cei care, în viitor vor efectua cercetări pe teme asemănătoare, în județele Covasna – Harghita. Volumul *Comunități etnice și elite locale*, completează în mod fericit cercetările întreprinse pe teme asemănătoare, în zona de referință, de Maria Căbănu-Băcanu, Alina Mungiu-Pippidi, Marius Lazăr, Gheorghe Onuț,

Zoltan A. Biro, Gagy Josef ș.a.

Lucrarea *Comunități etnice și elite locale* de Codrina Șandru, datorită conținutului și mesajului său, se cere reeditată și difuzată în cât mai multe exemplare, pentru a oferi posibilitatea ca un număr tot mai mare de exemplare să ajungă atât la sociologi, cât și alți specialiști preocupați de abordarea unor

asemene teme de cercetare, dar și la îndemâna oamenilor politici, publiciștilor, activiștilor din societatea civilă și tuturor celor interesați de problemele de mare actualitate abordate pe parcursul lucrării, și bineînțeles de normalizarea climatului de conviețuire interetnică în județele Covasna și Harghita.

Ioan Lăcătușu

Diana Joița, Ioan Lăcătușu, *Arhivele românești între tradiție și reformă*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2007

asigurarea de către societate a suportului logistic și financiar necesar dotării Arhivelor conform instituțiilor similare din Europa Occidentală, cât și prin reforme care să pună bazele unei permanente deschideri spre nouitate și flexibilitate în materie de schimbare, în gestionarea tezaurului documentar, pentru o și mai adecvată slujire a Științei și Societății.

Neglijate la nivel politic – constată autorii –, problemele mari ale Arhivelor românești, cele de spațiu, logistică, personal etc. s-au acumulat în timp, creându-se, astfel, „mari discrepanțe între solicitările publicului și posibilitățile efective ale instituției”, dar și mari discrepanțe între starea actuală a Arhivelor din România și cea a instituțiilor similare din țările Comunității Europene. Acestor situații, în unele Direcții deosebit de dramatice (adaug aici exemplul de la Cluj, unde spațiul insuficient și impropriu, mai ales în cele două clădiri vechi, este propice degradării valorosului tezaur național), li se adaugă și unele „ofensive” venite din partea societății, pe drept sau pe nedrept, inoportune fiind cele menținute artificial, prin afișarea unor prejudecăți legate de menținerea instituției în structura Ministerului Administrației și Internelor (de parcă acest minister ar rămâne în zona unei eterne blamări și nu ar fi el însuși schimbat și în continuă schimbare de tip democratic, european), prejudecăți legate de transparență, o așa-zisă politizare, birocrație, restricționare a accesului la documente etc.

Totuși, societatea are și unele pretenții juste față de modernizarea instituției Arhivelor, autorii pledând pentru o elaborare cât mai rapidă și mai corectă a unei noi legi a Arhivelor Naționale, cu toate elementele de reformă, care să alinieze instituția la legislația

La Editura Eurocarpatica din Sfântu Gheorghe, județul Covasna, a apărut recent o carte de mare actualitate, a arhiviștilor Diana Joița și Ioan Lăcătușu, intitulată *Arhivele românești între tradiție și reformă*. Considerând că „vremea Arhivelor a sosit”, cei doi autori trec în revistă principalele provocări și priorități ale prezentului pentru o instituție nobilă, o uriașă avere publică, un spațiu aureolat de urmele trecerilor prin timp ale strămoșilor noștri, un tezaur de informații în mare parte necunoscut și în continuă revelație de noi sensuri și adevăruri istorice pentru fiecare generație.

De la bun început, cei doi autori pledează pentru modernizarea instituției, atât prin

specifică unor state europene de îndelungat exercițiu al democrației și civilizației în domeniu (adaug aici că Ordonanța nr. 34/2005 a Guvernului român, privind preluarea de către Arhivele Naționale a statelor de plată, degradează misiunea nobilă a Arhivelor, transformate aproape într-o anexă a Caselor de Pensii, neglijându-se, în mod inacceptabil, marele rol al instituției, de prelucrare, păstrare, achiziționare și gestionare a documentelor de importanță istorică și științifică. Păcat că societatea civilă, universitățile, instituțiile academice de cercetare, oamenii de știință, publicul iubitor de trecut au acceptat impunerea acestui rol instituției Arhivelor, care împinge de altfel România spre o democrație „originală” și nu în aliniere cu cea a statelor occidentale. Sper ca noua Lege a Arhivelor să elimine această Ordonanță, ca neavenită).

Din partea U.D.M.R. – relevă autorii – au apărut presiuni pentru o altă „originală” inovație în Arhive, și anume propunerea de a fi gestionat tezaurul documentar pe criterii etnice și/sau profesionale, contestându-se titulatura de „Naționale”, termenul „Național” pentru Arhive avându-l, de altfel, și Arhivele SUA (în națiunea americană regăsindu-se toate etniile din State), precum și Arhivele altor state europene. De altfel, autorii sunt ferm convingeți că imixtiunile cu tentă politică sau etnică în Arhivele Naționale sunt neprincipale și neavenite.

Printre alte propuneri legislative inițiate și susținute de U.D.M.R. este și aceea de retrocedare „*prin orice mod*” a unor fonduri documentare revendicate de foștii proprietari, iar senatorul Puskas Balint a propus scoaterea din depozitele Arhivelor Naționale a documentelor create de cultele religioase și preluate de Arhive în anul 1948 (în special matricolele parohiale de stare civilă). Senatul a stabilit, în mod corect, că aceste documente sunt surse istorice, și nu de cult.

Autorii trec în revistă, apoi, și alte probleme grave și vitale, cu care se confruntă, în prezent Arhivele Naționale, cele privind asigurarea spațiilor de depozitare, lipsa de personal (multe posturi sunt blocate anual), dotarea cu mijloace moderne și performante, necesare conservării, restaurării și/sau multiplicării documentelor, informatizării întregului sistem instituțional. Practic, aproape toate Direcțiile Județene ale Arhivelor Naționale nu mai dispun de posibilități de depozitare, în condițiile în care multe instituții, firme, alți

creatori de documente își încetează activitatea și arhivele lor sunt în pericol de descompunere și chiar de distrugere. Autorii atrag atenția și asupra nivelului scăzut al conștientizării în societate a importanței păstrării și gestionării corespunzătoare a arhivelor proprii ale instituțiilor, firmelor etc., care păstrează aceste documente în condiții improprie, cu o evidență defectuoasă sau chiar fără evidență, și distrug documente fără avizul Arhivelor Naționale, din necunoașterea Legii Arhivelor. (La Cluj-Napoca, de exemplu, arhivele Primăriei sunt depozitate în pivnițe și subsoluri, pe când arhivele Primăriei Lyon au clădiri moderne, cu 2 etaje, simbol al unei conștiințe a societății europene civilizate, „*ieșită demult din subsoluri*”)

În carte sunt redată și informații despre lucrările Congresului Internațional al Arhivelor, desfășurat la Viena, în 23-28 august 2004, precum și realități și propuneri privind comunicarea dintre Aparatul Central al Arhivelor și Direcțiile teritoriale.

Aflăm, astfel, date despre cele mai noi tendințe în practica instituțiilor arhivelor din lucrările Congresului de la Viena, sus amintit: informatizarea și digitalizarea în scopul facilitării și îmbogățirii accesului la arhive, crearea arhivelor electronice, problema experților în tehnologia informației, promovarea imaginii Arhivelor în mentalitatea publică, problema „*umanizării globalizării*”, în sensul salvării și conservării memoriei națiunilor, reflectată în Arhive etc. (La Congres a fost prezentă și autoarea Diana Joița.)

Perfecționarea comunicării dintre Aparatul Central și Direcțiile județene este tratată cu curaj, pentru prima dată în mod public, de sociologul Ioan Lăcătușu, ca o problemă a procesului de reformă și modernizare a instituției, de trecere de la centralizarea excesivă, specifică regimului trecut, la comunicare funcțională corectă și eficientă, până la detaliu, la conținutul și forma mesajelor, înșirându-se o serie de propuneri, soluții și sugestii în acest sens.

Despre Federația Arhiviștilor din România aflăm că s-a constituit la 18 mai 2004, fiind recunoscută ca membru în Consiliul Internațional al Arhivelor și este un sprijin permanent al Arhivelor Naționale, cu care a încheiat un protocol de colaborare la 3 februarie 2005.

O altă problemă de mare actualitate, tratată în cartă, este activitatea de arhivă a creatorilor și deținătorilor de documente, precum și controlul, îndrumarea și asistența de

specialitate din partea Arhivelor Naționale, disfuncționalitățile constatate fiind datorate necunoașterii normelor legislative, neîntocmirii și nefolosirii nomenclatoarelor arhivistice, atât de utile păstrării și selecționării documentelor.

Ioan Lăcătușu schițează și o sinteză a propunerilor făcute de arhiviști cu diferite prilejuri, pentru viitorul Arhivelor: continua perfecționare profesională a personalului, asigurarea resurselor financiare la nivelul necesităților, modernizarea dotărilor logistice și informatizarea sistemului arhivistic național, perfecționarea activității de îndrumare, control și asistență de specialitate, construirea unei strategii de imagine a instituției, creșterea capacității manageriale în realizarea obiectivelor instituției, armonizarea cu legislația și practica arhivistică din cadrul comunității statelor Uniunii Europene etc.

Ultima parte a cărții este dedicată Arhivelor Naționale și imaginii lor publice, cuprinzând 5 comunicări semnate de Diana Joița, urmate de o Anexă – extras din Planul Integrat de promovare a imaginii Arhivelor Naționale.

De ce este nevoie de o preocupare pentru imaginea socială? Pentru că în orice instituție, organizație etc., imaginea socială este parte componentă a patrimoniului lor organizațional și componentă a procesului de funcționare performantă a instituției, organizației respective. De imaginea publică depinde, pragmatic vorbind – spune autoarea Diana Joița –, volumul resurselor bugetare alocate unei instituții, după cum consideră cetățenii și autoritățile, conform imaginii pe care o au ei,

că este nevoie să fie alocat un fond sau altul (adaug aici că, dacă imaginea continuă să rămână strâns legată de documente - sub-soluri insalubre și mizere, atunci soarta actelor care conferă identitate unei urbe, unei colectivități, unei națiuni, este pecetluită la acest „*subnivel*” de păstrare, eventual se mai adaugă ceva fonduri „*generoase*” pentru schimbarea vreunul grilaj sau pentru vopsitul ușii în exterior.)

Un inventar al direcțiilor de acțiune pentru promovarea imaginii Arhivelor Naționale este cuprins în comunicările Specificul activității de relații publice în Arhivele Naționale și Activitatea de promovare a imaginii Arhivelor Naționale în anul 2005.

În ultimul subcapitol al cărții, Diana Joița prezintă modul cum Arhivele Naționale participă la integrarea noastră europeană. (Instituția are un Birou de Integrare Europeană, Programe și Cooperare Internațională.)

Cartea are, în final, și un rezumat în limba engleză și două pagini cu date despre autori.

Prin problematica abordată, prin pionieratul în domeniul reformelor propuse în mod public, cu curaj și mult realism, prin sinceritatea unui crez al sufletului și al gândului dedicat instituției pe care autorii o slujesc, cartea *Arhivele românești între tradiție și reformă* este un veritabil instrument de cercetare și analiză, un izvor de inspirație pentru toți cei care doresc un destin demn Arhivelor Românești, pe linia marilor noștri înaintași și în deplină concordanță cu statutul european al României.

Vasile Lechințan

Omagiu Horia Colan la 80 de ani,
Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2006

Pe meleagurile de la Curbura Carpaților cunoscute în istorie, de regulă, prin termenul generic de Secuime, alături de intelectualii de etnie maghiară, s-au născut o serie de personalități românești, care și-au adus contribuția lor specifică la patrimoniul cultural, științific și spiritual național. Pe aceste locuri s-au născut și personalități care prin opera lor au intrat în panteonul „*nemuritorilor*” neamului românesc. Alături de Miron Cristea, Nicolae Colan și Nicolae Edroiu, în rândul membrilor corespondenți ai Academiei Române se află și

profesorul Horia Colan, descendent al unor vrednice și importante familii românești din localitatea Araci, județul Covasna.

Editura Eurocarpatica a Centrului European de Studii Covasna-Harghita, prin programul său editorial, și-a propus să tipărească lucrări care abordează, într-o perspectivă interdisciplinară, problematica sud-estului Transilvaniei, în istorie și contemporanitate, precum și volume redactate de și despre intelectuali născuți, ori care și-au desfășurat activitatea, sau activează, în localități din Arcul Intra-

carpatic. În acest context, din îndemnul P.S. Ioan Selejan, editura și-a asumat onoranta misiune, dar și deosebita responsabilitate, de-a publica un volum omagial, cu ocazia aniversării a 80 de ani de la nașterea profesorului Horia Colan, personalitate marcantă a vieții științifice și culturale românești, cunoscută și

recunoscută, în țară și în străinătate, pentru contribuțiile sale la propășirea științei și tehnicii românești contemporane.

Volumul *Omagiu Horia Colan la 80 de ani*, (coordonator Ioan Lăcătușu), redă în primul capitol intitulat „*Horia Colan văzut de personalități ale culturii și științei românești, de colegi și discipoli*”, amintiri și considerații semnate de peste 50 de savanți, academicieni, cercetători și cadre didactice universitare, începând cu articolul semnat de P.S. Ioan Selejan, intitulat *Un înalt „vârf” din Curbura Carpaților*.

Un alt consistent capitol denumit „*Horia Colan – o viață pusă în slujba învățământului și cercetării, a valorificării tradițiilor românești, în țară și străinătate*”, cuprinde Curriculum Vitae, lista lucrări științifice publicate și a lucrărilor de cercetare științifică elaborate prin contracte cu întreprinderi și institute de cercetări, participările la congrese internaționale și în comisii de doctorat.

Volumul se încheie cu imagini despre familia profesorului Horia Colan, de-a lungul anilor și cele referitoare la activitatea și prezența sa în viața științifică internațională.

Prin această nouă apariție editorială, s-a reușit să redea circuitului public portretul unei proeminente personalități a științei și culturii românești contemporane, născută pe frumoasele plaiuri de la curbura Carpaților.

Erich-Mihail Broanăr

Costel Cristian Lazăr, *Românii din județul Ciuc în perioada interbelică*, Editura România pur și simplu, București, 2007

Drumul anevoios al cunoașterii istoriei românilor din fostele scaune secuiești a dobândit încă o izbândă, prin apariția lucrării „*Românii din județul Ciuc în perioada interbelică*”, putând semnătura tânărului istoric Lazăr Costel-Cristian din Toplița. Prin problematica abordată, volumul completează în mod fericit lucrările de referință din perioada interbelică și pe cele apărute în ultimii ani, în urma unor îndelungate și laborioase cercetări întreprinse pe șantier arheologic, în arhive și în biblioteci, de către renumiți arheologi, istorici, sociologi, etnografi, arhiviști, profesori și cercetători.

De menționat că autorul volumului de față

face parte din generația tânără de intelectuali născuți în localități din Arcul Intracarpatic care, folosind metodologii adecvate și discursuri actualizate au cercetat din perspectivă istorică, etnografică, demografică, sociologică diverse aspecte ale istoriei, culturii și spiritualității românești din sud-estul Transilvaniei. Pe lângă temeinica pregătire academică dobândită în principalele centre universitare ale țării și avantajul formării ca intelectuali în climatul de libertate de după decembrie 1989, autorul lucrării de față și colegii de generație au privilegiul cunoașterii directe, nemijlocite, „*din interior*” a realităților complexe și specifice ale zonei cercetate.

Axându-se pe intervalul de timp din perioada interbelică, autorul și-a structurat lucrarea în așa fel încât să poată prezenta o paletă largă de probleme referitoare la viața politică, administrativă, economică, culturală și spirituală românească și nu în ultimul rând la relațiile interetnice dintre români și maghiari și la răspunsul românesc față de răbufnirile iredentismului maghiar. Autorul nu ocolește problemele „delicate” și spune

lucrurilor pe nume. Reliefarea luminilor și umbrelor conviețuirii românilor și maghiarilor din Ciuc, în perioada interbelică a sec. XX, este redată prin intermediul documentelor timpului.

Meritul principal al lucrării îl reprezintă introducerea în circuitul științific a unor informații inedite, preluate din arhivele harghitene referitoare la: activitatea principalelor instituții comunitare – consilii locale, școli, parohii, dispensare, așezăminte culturale, bănci populare –, ocupațiile locuitorilor, salariile funcționarilor și muncitorilor, fiscalitatea, structura etnică a proprietarilor, relațiile dintre patroni și salariați, aspecte ale culturii populației, locuințe și anexele gospodărești, în general la viața cotidiană și la mentalitățile colective.

De aceea, cartea *Românii din județul Ciuc în perioada interbelică* contribuie nu numai la o mai bună cunoaștere a istoriei locale dar, în același timp, îndeamnă la reflecție asupra unor teme precum: asumarea istoriei, înțelegerea sensului evoluției contemporane și adaptarea continuă a dezideratelor identitare, responsabilitatea elitelor etnice atât în păstrarea și afirmarea identității, cât și în promovarea conviețuirii pașnice în arealuri multietnice și pluriconfesionale.

Adresând sincere felicitări autorului pentru debutul său atât de promițător – și mulțumiri tuturor celor care au făcut posibilă apariția volumului, în primul rând Editurii România pur și simplu – așteptăm cu interes viitoarele cercetările, concretizate în noi și valoroase lucrări.

Ioan Lăcătușu

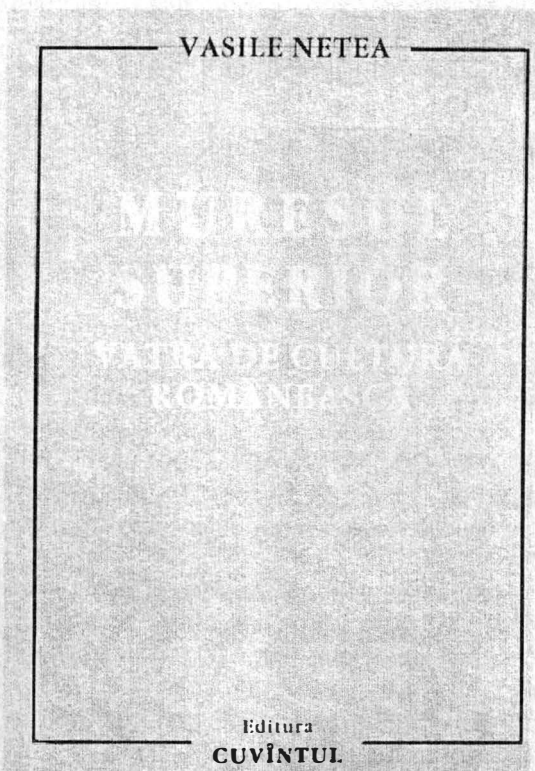
Vasile Netea, *Mureșul Superior – vatră de cultură românească*, Editura Cuvîntul, 2006

Un eveniment spiritual de excepție a marcat viața orașului de la poalele Călimanilor. A fost unul de istorie și de cultură românească pe această străveche vatră de dănuire și continuitate a neamului nostru românesc: lansarea cărții *Mureșul Superior – vatră de cultură românească*, a reputatului istoric Vasile Netea.

Este cartea care a încheiat în mod strălucit viața unuia dintre marii istorici români ai epocii contemporane, viață pe care el și-a

pus-o în slujba poporului nostru, slujindu-l cu credință și cu abnegație până la sfârșitul vieții.

Dar, în mod deosebit, Vasile Netea a rămas credincios cauzei și istoriei Transilvaniei, căreia i-a închinat cele mai multe dintre cărțile pe care le-a scris, precum: *Pentru Transilvania* (2 volume); *O zi din istoria Transilvaniei – 1 Decembrie 1918*; *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională*; *Munții Apuseni – Muzeu istoric și*

Panteon al poporului român; De la Petru Maior la Octavian Goga etc.

În cadrul preocupărilor sale constante pentru istoria Transilvaniei, Mureșul Superior, a constituit axa geografică și istorică a Transilvaniei, care a marcat hotărâtor viața românilor transilvăneni. Născându-se pe malurile lui, la Deda, istoricul l-a visat, l-a

purtat mereu în sufletul său, i-a închinat multe dintre paginile pe care le-a scris. Nu este deci întâmplător că prima carte pe care a publicat-o, împreună cu doctorul Eugen Nicoară, a fost una de folclor mureșan: „Murăș, Murăș apă lină”. Iar ultima: *Mureșul Superior – vatră de cultură românească* a venit să încununeze, ca o adevărată corolă strălucitoare, o viață și o operă a uneia dintre marile personalități pe care Mureșul a dat-o României.

Rândurile pe care Vasile Netea le-a scris în prefața cărții sale, intitulată „Cuvinte pentru început”, constituie o adevărată profesiune de credință pe care autorul o face Mureșului său drag, declarând că „am fost și am rămas, de-a lungul vremii, mureșan din țalpi și până în creștet”.

Despre personalitatea lui Vasile Netea, despre opera sa istorică și importanța sa, despre valoarea istorică și literară a acestei ultime cărți, care era gata de tipar încă din 1988, au vorbit, pe larg, domnii: Melinte Șerban, scriitor și publicist; Lazăr Lădăriu, poet și publicist, redactor șef al ziarului Cuvântul liber; Dimitrie Poptămaș, președintele Fundației culturale „Vasile Netea”. În încheiere, cei prezenți au ascultat o înregistrare audio, făcută în 1982, la Deda, când istoricul Vasile Netea a fost sărbătorit, cu prilejul aniversării a 70 de ani de viață.

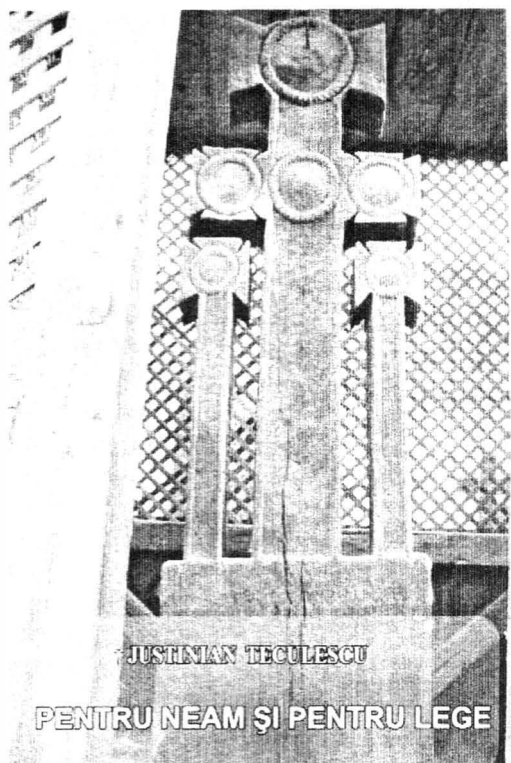
Ilie Șandru

Lumiņa Cornea, Pentru neam și pentru lege, de Justinian Teculescu, Editura Angvstia, 2006

La editura Angvstia din Sf. Gheorghe, a fost reeditat cu binecuvântarea P.S. Ioan Selejan, prin grija prof. dr. Lumiņa Cornea, volumul de cuvântări și predici *Pentru neam și pentru lege*, de Justinian Teculescu. Prima ediție a volumului amintit a fost tipărită la Sighișoara, la topografia Miron Neagu, „în anul Domnului 1931”. Autorul, Episcopul Justinian Teculescu – născut la Covasna în anul 1865 și trecut la Domnul în 1932 – a adunat „din îndemnul altora”, „de prin reviste și ziare”, unele din cuvântările și predicile rostite în cursul activității pastorale de patruzeci de ani, ca preot la Râșnov, ca protoereu la Alba Iulia, ca episcop

al armatei și apoi ca episcop al eparhiei Cetatea Albă – Ismail.

Volumul cuprinde 24 de cuvântări și 16 predici, rostite în perioada 1899-1930. În Precuvântare la ediția I, episcopul Justinian Teculescu, motivându-și conținutul „cuvântărilor de ordin național, cultural și bisericesc” apărute „înainte de întregirea neamului”, ține să menționeze faptul că „activitatea de atunci a unui preot, conștient de adevărata lui menire, nu se putea restrânge numai la îndeplinirea slujbei la altarul Domnului și la tâlcuirea cuvintelor Scripturii, el trebuia să cuprindă în inima lui toate frământările și

necazurile ce se revărsau asupra neamului, care avea nevoie de îmbărbătare și îndrumare”.

La publicarea volumului, în anul 1931, autorul era animat de dorința „*de-a pune în mâna preoțimii din eparhia mea, ca îndemn și orientare, aceste cuvântări și predici, care tot atât de folositoare și necesare sunt și astăzi pentru sufletul poporului nostru, deoarece... ca și în trecut, arma cea mai puternică a preotului va trebui să fie pentru totdeauna cuvântul cald și plin de avânt... pentru neam și pentru lege*” (n.n.- în sensul de „lege” strămoșească, de religie ortodoxă).

Deși la apariția sa volumul s-a bucurat de recenzii elogiase, deoarece, în timpul comunismului, acesta a fost trecut pe lista cărților indezirabile pentru regimul ateu, atât pentru

conținutul său, cât și pentru „*vina*” autorului de a fi fost ierarh ortodox român, în Basarabia devenită „*Republică sovietică*”, cartea episcopului Justinian Teculescu a dispărut practic, timp de peste 60 de ani, din toate bibliotecile din România.

După descoperirea ei, prin bunăvoința unei rude a Episcopului Teculescu, din inițiativa și prin strădania profesoarei Luminița Cornea – cunoscută pentru cercetarea cu profesionalism și dăruire și a altor personalități românești din zonă, în mod deosebit a scriitorului Romulus Ciofleac – s-a propus reeditarea sa. Proiectul a primit binecuvântarea P.S. Ioan Selejan și a fost însușit și sprijinit de Asociația Cultural-Creștină „Justinian Teculescu” din Covasna și de Muzeul Carpaților Răsăriteni.

Reeditarea volumului Episcopului Justinian Teculescu, *Pentru neam și pentru lege*, a ridicat unele probleme lingvistice, deoarece, în răstimpul a trei sferturi de veac (1931-2006) au fost câteva reforme ortografice, coordonate și aprobate de Academia Română. Modul cum au fost soluționate problemele de limbă, de către îngrijitorul ediției – doctorul în filologie Luminița Cornea – este prezentat în *Nota asupra ediției*, denumită și *Studiul lingvistic de caz*.

De remarcat „*îndrumarea, sfaturile și atenția deosebită*” de care a beneficiat îngrijitorul ediției, din partea P.S. Ioan, pentru redare în formă actualizată a textelor biblice, implicarea conducerii Asociației Cultural-Creștine „Justinian Teculescu” (îndeosebi a profesorului Dumitru Furtună, care semnează și articolul *Cinstirea înaintașilor* și a secretarului Asociației Ioan Luca), în finalizarea cu succes a proiectului, precum și sprijinul financiar acordat de Consiliul Local Covasna, pentru reeditarea volumului, demers ce reprezintă un autentic act de restituire culturală.

Ioan Lăcătușu

Ioan Lăcătușu, *Românii în mass-media maghiară din Harghita și Covasna*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2006

Am primit cu onoare, bucurie și interes solicitarea domului dr. Ioan Lăcătușu de a face prezentarea noii sale apariții editoriale *Românii în mass-media maghiară din Harghita și Covasna*, apărută recent la Editura Eurocarpatica din Sf. Gheorghe, în colecția „Interferențe”.

Cu onoare, deoarece consider, la fel ca distinsa doamnă Maria Cobianu Băcanu, că este omul de excepție născut în vremuri de excepție „care reprezintă și reflectă prin scrierile sale, ca un seismograf, întregul zbucium al pământului harcovian și al neamului românesc cu care se identifică în suflet, credință, cultură și știință”. Cartea de față reprezintă cea de-a 13-a consistentă lucrare semnată de prolificul autor. Cunoscând tenacitatea, setea de adevăr și dragostea de istorie a autorului, sunt convins că asemenea precizări, care fac cinste oricărui istoric, om de știință și bun român se vor repeta în viitor, cel puțin, cu aceeași frecvență.

Am primit această carte cu bucuria și interesul profesorului de istorie de a-și completa permanent cunoștințe în domeniu. Cu vinovăție afirm că mă aflu printre cei care au

„privilegiul național” de a nu cunoaște limba maghiară, cu toate că „mănânc pâinea secuilor”. În acest sens, nu am avut acces direct la scrierile istoricilor maghiari, decât prin intermediul lucrărilor editate în limba română, și deloc la articolele care „fac istorie” în presa maghiară din cele două județe. Deci, lucrarea reprezintă un bun prilej de a-mi îmbogăți cunoștințele de istorie națională.

Aceasta este structurată în două capitole. În primul dintre ele s-a lucrat „cu materialul clientului”. Acesta cuprinde fragmente din articolele publicate în mass-media locală din județele Harghita și Covasna, în perioada 2003-2005, care reflectă aspecte ale discursului unor lideri de opinie maghiari pe teme fundamentale din istoria românilor. Ele sunt grupate în studiile: „*Românii în mass-media maghiară din Harghita și Covasna*”, „*Inadvertențe, omisiuni și confuzii prezente în lucrarea Atlasul localităților județului Covasna*” și „*Problematika Trianonului în mass-media de expresie maghiară din județele Covasna și Harghita*”. Cele trei studii „deschid ochii românilor cu privire la modul cum sunt prezentați românii și istoria lor în mass-media maghiară”, autorul fiind conștient de faptul că problematica respectivă nu este cunoscută de largul public românesc datorită barierei lingvistice precum și „diversiunii realizate prin mass-media română, complice frecvent cu puterea, în escamotarea adevărului”.

După ce am citit cele trei studii, pot afirma cu certitudine că în cei peste 50 de ani de contact cu istoria românilor și cei 40 de ani de activitate didactică nu mi-a căzut sub ochi și nu mi-a fost dat să citesc asemenea scrieri de un fals grosolan, ostil, jignitor și plin de ură la adresa poporului meu.

Tema dragă istoriografiei maghiare și apoi austro-ungare, negarea continuității dacoromane și românești în spațiul transilvan, constituie elementul cheie al articolelor. Iată câteva variațiuni pe această temă prezentate de autor:

„*Propagarea națională românească acordă o atenție deosebită consolidării mitului continuității romano-daco-română, născocit în secolul trecut. După cum se știe, românii au fost un popor de păstori din partea de sud a*

Balcanilor, iar primele grupuri nomade au ajuns în spațiul vital ungar (parcă am mai auzit noțiunea de spațiu vital în istorie – oare la Hitler!), mai precis în Ardeal, abia în secolul al XIII-lea. Nu este întâmplător faptul că până în secolele XVII-XIX nu pot să prezinte un român vestit sau care s-ar fi născut în Ardeal” (de Iancu de Hunedoara o fi auzit acest istoric?); *„despre continuitate nu putem vorbi decât după ce s-au stabilit secuii”*; *„orașe cândva pur maghiare, simte, datorită unor basme istorice – ca de exemplu vechimea daco-romană invocată și acum ca argument – că are dreptul să modifice caracterul maghiar al localităților”*; *„Ardealul nu a fost niciodată pământ românesc, nici nu este”*; manualele oficiale *„îi învață pe elevi despre mitul romano-dac și prezența continuă a românilor”*; *„în acest mod, copiilor le sunt băgate în mod sistematic în cap neadevăruri, atitudini antimaghiare, un trecut fals din care pot izvorî doar un prezent fals și un viitor fals”*.

Și aduc argumente forte în acest sens: *„Teoria daco-romană este contrazisă de faptul că diferite grupuri etnice românești abia se înțeleg deoarece vorbesc dialecte total diferite. Oltenii, lipovenii (aceștia sunt de origine slavă, nu dacă-romană – n.n.), moșii și moldovenii vorbesc în mod diferit și, în mod cert, de multe ori, un maghiar vorbește mai frumos și mai bine limba română”*.

Altă temă preferată a mass-mediei maghiare este contestarea tratatului de la Trianon, temă care reflectă cu vigoare în numeroasele materiale „istorice” publicate mergându-se până la afirmații în unele cazuri grotești, absurde cum ar fi: *„Adevărul este că cea de-a doua decizie de la Viena (prima a privit dezmembrarea Cehoslovaciei la 2 noiembrie 1938 prin care statul cehoslovac pierdea 12.000 km² cu o populație de 1 mil. de locuitori, în favoarea Ungariei – n.a.), a fost solicitată germanilor și italienilor de către partea română”*. Deci partea română a susținut dezmembrarea Transilvaniei!

Această temă o regăsim și în articolul *„Problematika Trianonului în mass-media de expresie maghiară din județele Covasna și Harghita”*. Autorul a procedat la monitorizarea discursului public al principalilor lideri de opinie din mass-media de limba maghiară din județele Covasna și Harghita în perioada ianuarie-iunie 2005 constând din: relatări privind dezbaterile pe marginea filmului „Trianon”; știri și comentarii despre marcarea în Ungaria și România a împlinirii a 85 de ani

de la semnarea Tratatului; considerații cu privire la consecințele actuale asupra maghiarimii din Ungaria și din afara granițelor acesteia, precum și propuneri pentru *„remediarea acestei nedreptăți istorice”*. Pentru ilustrarea temei și a obsesiei maghiare subliniez două declarații: Fur Lajos, fost ministru al apărării pe timpul guvernului Antal, a declarat publicației *Magyar Demokrata*, că revizuirea granițelor constituie singura soluție privind remediarea Trianonului, iar istoricul Raffay Erno, fost secretar cu problemele politice în cadrul Ministerului Apărării (nu al războiului! – n.n.) în guvernul Antal dezvăluie soluțiile *„fie reluarea problemei revizuirii granițelor, fie cea a obținerii autonomiei teritoriale...”*. *„Prima posibilitate a existat în anul 1989 în timpul revoluției române și a loviturii de stat. La vremea respectivă, statul (român – n.n.) era slăbit din temelii, iar Budapesta ar fi avut posibilitatea să intervină în alt mod în acele evenimente, dar guvernul comunist al lui Nemeth Miklos nu a făscut pași în acest sens”*.

Potrivit gazetarilor maghiari, eroul revoluției române de la 1848, Avram Iancu este *„conducători de hoți, care în 1848 pradă Aiudul și împrejurimile”*. Agoston Balazs mărturisea nevinovat că *„am scris toate acestea nu pentru a stârni mânia împotriva românilor (dar ce iubire? – n.n.), însă nu strică să fim clarificați în legătură cu motivarea anumitor fenomene”*. Răscoala iobagilor români pentru dreptate socială, în frunte cu Horia, Cloșca și Crișan este prezentată ca *„măcelul de la 1784”* condus de Horia. *„România alături de Ceho(Slovacia) și Serbia până acum au dat cu piciorul tratatelor internaționale cât au vrut... Și în toate cele trei state succesoare, astăzi maghiarii sunt bătuți deseori și cu curaj”*. *„Antimaghiarismul este însă esența statului român deoarece acest stat propovăduiește în mod continuu românismul pentru a înăbuși trecutul maghiar”*. *„Vreți Dvs., se întrebă Csiky Karoly, să acceptați în cadrul respectivului stat succesor (stat prădător) vreo autonomie de astupare a gurii. Autonomie? Nu, noi nu vrem autonomie! Acesta este pământul nostru! Secuile, gândește-te!”*. *„Este nevoie de sânge? Există suficient. Este nevoie de lacrimi? Există după vărsarea nevinovată de sânge”* scria și Czeczko Zoltan în *Haromszek*, nr. 4278 / 28.09.2004.

Vedeți cumva vreo amenințare la adresa românilor? Lipsă de respecte față de istoria lor, cultura lor, statalitatea lor? Vi se pare!

Toate acestea numai și numai pentru faptul că secuii „*nu strică să fie clarificați în legătură cu motivarea anumitor fenomene*”. Nici măcar nu trezește nici cea mai vagă urmă de resentiment față de români, în general, și a celor din zonă, în special. Și de ce se supără românii de aici pentru că „*indiferent cum numim noi Ținutul Secuiesc, esențial este faptul că noi îl conducem: Nu eu și Jenó* (Szasz Jenó, primarul municipiului Odorheiu Secuisc – n.n.), *ci noi secuii*”, afirma Raduly Robert, primarul municipiului Miercurea-Ciuc la Duna TV pe 15 mai 2005.

Iată necesitatea și izvorul acestei lucrări – destinul românilor, îngrijirea autorului față de acesta, împletită cu temerile populației pentru propria soartă.

De asemenea lucrarea cuprinde fragmente din articolele de limbă maghiară, care atacă cu o duritate neobișnuită Biserica Ortodoxă Română, respectiv Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei ca fiind „*cel mai periculos dușman al intereselor maghiare*”, principalul instrument de îndepărtare a celorlalte confesiuni și etnii prin practicarea unei „*expansiuni continuii*”. Vehement este atacat și Ministerul Educației și Cercetării, care „*ne ține într-o îmbrățișare forțată în cadrul unei comunități silite în vederea permanentizării frustrării de drepturi*”.

Studiul „*Inadvertențe, omisiuni și confuzii prezente în lucrarea Atlasul localităților județului Covasna*” se vrea, la dorința autorilor de a comunica observațiile, „*o corectare a greșelilor și suplینiri a lipsurilor*” Atlasului, în eventualitatea reeditării lucrării. În acest sens, domnul dr. Ioan Lăcătușu sesizează faptul că nu sunt reliefate decât foarte puțin legăturile istorice constante și durabile cu spațiul românesc de peste Carpați, că lipsesc total orice informații privind așezăminte dacice din cel puțin 22 de localități din județ, menționarea, chiar din greșeală, a cimitirelor eroilor români sau a unui monument românesc, a fostelor biserici românești dispărute din peste 20 de localități ale județului, denumirile actuale ale școlilor românești. De asemenea, studiul aduce o reală contribuție la precizarea structurii populației localităților înainte anului 1940, la corectarea confuziei, autorului Atlasului, privind istoria și evoluția bisericii ortodoxe și greco-catolice pe aceste meleaguri, precum și la existența unor regiuni de dezvoltare, punctuale, pe localități, coincidența făcând de altfel ca toate acestea să vizeze momente și evenimente din istoria

poporului român din spațiul covăsnean.

Cel de al II-lea capitol este deschis de două articole care înfățișează punctele de vedere și considerațiile autorului privitor la căile urmate de comunitățile secuiești și maghiare pentru obținerea autonomiei cultural-teritorială: „*Proiectul Legii privind statutul minorităților naționale*” și „*Statutul de autonomie a Ținutului secuiesc*”.

În esență, autorul subliniază că „*proiectul Legii pun accent exagerat pe drepturile colective ale minorităților naționale propunând o serie de concepte și instituții precum „Autonomia Culturală”, „Consiliul Național al Autonomiei Culturale”, care va avea un aparat propriu finanțat din bugetul de stat*”, adică va fi un „*stat în stat*”, fapt ce contravine Convenției cadru care se referă la „*drepturile și libertățile persoanelor aparținând minorităților naționale și nu minorităților ca atare*”. Rezumând propunerile din proiectul Legii cât și Statutul de autonomie a ținutului secuiesc, domnul Ioan Lăcătușu afirmă în cunoștință de cauză: „*Autonomia nu se poate obține împotriva populației românești*”... „*Într-un stat democratic, minoritățile naționale au dreptul să formuleze propuneri peste standardele consacrate de legislația europeană de asigurare a unor drepturi și libertăți specifice, iar populația majoritară are datoria să valideze din aceste propuneri și să acorde atâtea drepturi și libertăți, cât consideră rezonabil că poate oferi, pentru a nu crea privilegii pentru unele categorii de cetățeni și nici disfuncționalități la nivelul întregii societăți*”.

În continuare, lucrarea cuprinde culegeri de studii și articole apărute în publicații de specialitate cum ar fi prestigioasa revistă științifică *Angvstia*, anuarul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni și al Centrului Eclesiastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, în studiile și lucrările semnate de Maria Cobianu Băcanu, Lilly Rain, Codrina Șandru, Claudiu Bădeulescu și autorul lucrării de față, care abordează teme punctuale de actualitate precum: „*Aspecte specifice de manifestare a multiculturalității în Estul Transilvaniei*”, „*Chipul hâd al intoleranței. Cazul Odorheiu Secuiesc*”, „*Reîntoarcerea la realitate – între deziderat sincer și manipulare cu iz electoral*”, „*Un drept la replică nepublicat de Cotidianul*”, „*O insulă a șerpilor în centrul României – despre soarta românilor din Harghita și Covasna*”.

În ultima parte a lucrării, „*Anexe*”, sunt

prezentate memorii, apeluri, scrisori formulate de societatea civilă românească din cele două județe care au fost adresate autorităților centrale de stat și liderilor partidelor politice în perioada anilor 2003-2005 pentru a cunoaște „direct, de la sursă, principalele probleme, frământări, temeri, trebuințe și aspirații identitare ale populației românești... rămasă, de cele mai multe ori, singură în calea răutăților”.

Permiteți-mi să închei succinta prezentare a valoroasei lucrări cu ce spunea doamna dr. Maria Cobianu Băcanu: „Această lucrare poate fi un ghid, un compediu pentru guvernanți, parlamentari, politicieni, inclusiv pentru românul de rând, de pe stradă, care vrea să

se ancoreze în realitatea socio-etnică a zilelor noastre. Ea prezintă succint, cu măsură, cele mai stringente probleme ale românilor din sud-estul Transilvaniei, nevoiți să-și ceară dreptul la propria identitate națională de la guvernanții post-decembriști ca pe vremea Memorandiștilor, de acum 115 ani. Tristă involuție!”.

Stimați participanți, sunteți parte componentă a poporului român. V-ați gândit vreodată dacă sunteți demni de el, de tradițiile și datinile pe care trebuie să le duceți mai departe? Urmați exemplul celui care se află în fața noastră! Numai acest popor, cu toate vitregiile prin care trece, nu va pieri niciodată.

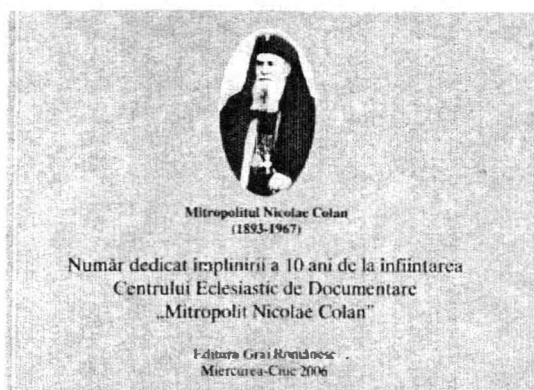
Vasile Stancu

Almanahul Grai Românesc - 2006,

Editura Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2007

*Almanahul
Grai Românesc
2006*

La înscăunarea Prea Sfințitului Ioan Selejan ca întâi episcop al tinerii Eparhii a Covasnei și Harghitei, în 25 septembrie 1994, prin vocea înalților ierarhi ai Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, s-a apreciat că noua „*structură administrativă bisericească, este menită să răspundă de aproape nevoilor spirituale locale ale românilor ortodocși din*

această parte de țară (...) scopul ei fiind acela de a păstra pe pământ românesc, identitatea românească, credința moșilor și strămoșilor... și de a constitui un factor de pace și bună înțelegere între creștinii și locuitorii din zonă”.

Fără îndoială că decizia Sfântului Sinod, susținută și validată de Președinția și Guvernul României, de a da curs propunerii de înființare a noii eparhii, și de a alege ca întâistătător pe Prea Sfințitul Ioan Selejan, au fost hotărâri de inspirație divină, care au însemnat începutul restaurării ființei naționale prin Biserică, în această parte de țară.

Spre deosebire de celelalte eparhii din cadrul Patriarhiei Române, Episcopia Otodoxă a Covasnei și Harghitei – menționează în *Cuvânt înainte*, dr. Ioan Lăcătușu a îndeplinit și îndeplinește funcții și rosturi specifice, izvorâte din contextul etnic și confesional specific existente în sud-estul Transilvaniei. Astfel pe lângă funcțiunile confesionale, care au fost și rămân prioritare, tânăra episcopie se constituie într-un factor principal de asigurarea coeziunii sociale, și de stimulare a vieții comunitare și a acțiunii civice. Prin jertfa și acțiunea pragmatică a P.S. Ioan, după înființarea eparhiei s-au rezolvat probleme nesoluționate de sute de ani, prin realizarea unor importante funcțiuni economice, sociale și de solidaritate, precum și a celor simbolice și de reprezentare. În relațiile cu autoritățile laice și bisericești, locale și centrale, credincioșii

românii din noua eparhie au astăzi un lider harismatic, recunoscut unanim pentru harul, înțelepciunea, echilibrul și verticalitatea sa.

Funcția culturală a Episcopiei s-a concretizat și se manifestă prin sprijinirea înființării și funcționării instituțiilor muzeale, învățământului în limba română, a editurilor, publicațiilor laice și bisericești ș.a. Astfel, odată încheiată prima etapă din viața eparhiei, cea a vindecării rănilor vechi și grave ale lăcașurilor de cult și a asigurării păstorilor sufletești în parohii de mai mulți ani vacante, în anul 1999, P.S. Ioan și-a găsit răgazul să întemeieze foaia de spiritualitate ortodoxă a Episcopiei Covasnei și Harghitei, *Grai românesc*, ca o nouă și necesară modalitate a Sfintei Eparhii de a-și împlini binecuvântatele sale rosturi duhovnicești.

A urmat, apoi, editarea volumului de sinteze monografice *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, apărut la Editura Grai Românesc în anul 2003, lucrare despre care părintele profesor academician Mircea Păcurariu, a avut bunătatea să afirme: „*Incredibil, dar adevărat! Tânăra Episcopie a Covasnei și Harghitei, înființată doar cu nouă ani în urmă, în 1994, a reușit să dea la lumină cea mai bună monografie eparhială din toată Patriarhia Română*”.

Acum, în anul Domnului 2006, prin apariția Almanahului *Grai Românesc*, al Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, cu binecuvântarea și sprijinul Prea Sfinției Sale Ioan Selejan, se mai adaugă o „*cărămidă*” la ridicarea unei noi „*construcții*”, începută cu volumul de sinteze monografice menționat, și cu celelalte lucrări și publicații apărute sub egida Eparhiei Covasnei și Harghitei.

Primul număr al Almanahului *Grai Românesc - 2006* (având ca președinte fondator al Comitetului de redacție pe P.S. Ioan Selejan și redactor responsabil pe dr. Ioan Lăcătușu), este dedicat împlinirii a 10 ani de la înființarea Centrului Eclesiastic de

Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, instituție de cultură ecleziastică și laică, înființată din inițiativa, cu binecuvântarea și cu sprijinul P.S. Ioan Selejan.

Redacția își propune ca și viitoarele ediții, să apară tot sub forma unor numere tematice, ca popasuri duhovnicești, dedicate unor evenimente importante din viața Eparhiei și a comunităților românești din Arcul intracarpatic.

Adresându-se unui public țintă format, deopotrivă, din clerici și laici, iubitori de credință strămoșească și cultură românească, publicația va păstra programul editorial redactat în primul număr al foii de spiritualitate ortodoxă *Grai Românesc*, promovând linia șaguniană a presei bisericești ardelenene, având permanent spiritul treaz la problemele vremii, prin sincronizare cu lumea dinamică în care trăim.

La început de mileniu trei, într-o lume secularizată, preocupată de problemele materiale și agresată la tot pasul de nonvalori și nedreptăți la care, pentru credincioșii români din Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei, se adaugă neliniștile și frustrările legate de păstrarea și afirmarea identității culturale, lingvistice și confesionale, printr-o temeinică înțelegere a „*semnelor timpului*”, almanahul *Grai românesc* va încerca să răspundă multiplelor întrebări privind condiția și destinul de creștini ortodocși și de români trăitori în această parte de țară, cu specificul său multiethnic și pluriconfesional, în perioada integrării României în Uniunea Europeană.

Și de această dată, se așteaptă sprijinul și colaborarea intelectualilor din zonă, dar și a unor condeie de valoare din întreaga țară, sperând ca, și prin noua publicație, limba română să fie prezentă aici, în Arcul intracarpatic, în hainele ei de duminică, iar spiritul românesc, în ceea ce are el mai frumos, sărbătorec, sărbătorește văzută ca prezență și întâlnire mai accentuată cu Dumnezeu.

Erich Mihail Broană

Buletinul Ligii culturale creștine „A. Șaguna” Nr. 3/2006 **Perioada 2002-2005**

Buletinul Ligii culturale-creștine „Andrei Șaguna” (2002-2005)

Editura Eurocarpatica
Sfântu Gheorghe
2006

Poate este o deformare profesională, însă orice lucrare de acest gen o privesc mai cu seamă ca un izvor istoric. Fără să mă înșel, Buletinul este într-adevăr un izvor. Are un obiectiv precis lăsat pentru știința generațiilor viitoare, pentru a arăta strădaniile unei generații de români „sacrificate pe fond...”. Pentru a da exemplu urmașilor, că în condițiile vitrege ale unei lungi perioade de „tranziție”, mai bine zis „criză” a societății românești, manifestată pe toate planurile vieții materiale și spirituale, o mână de români din această „Insulă a Șerpilor din inima României”, a știut să țină capul sus.

Sub oblăduirea și îndrumarea „ierarhului trimis de Providență pentru a înfăptui restaurarea ființei naționale”, Prea Sfinția Sa Ioan Selejan și a discipolului său spiritual Ioan Lăcătușu, românii au știut să-și păstreze verticalitatea în raporturile cu reprezentanții unei mentalități medievale care și-au afirmat, în acești ani tulburi, „principiile europene” demne de Miklos Horthy.

Dacă politicienii de la București ne privesc

„ca un electorat egal cu două blocuri din Colentina Bucureștilor, Dumnezeu nu ne-a uitat”... Buletinul Ligii culturale-creștine Andrei Șaguna, aflat la cel de-al treilea număr, după cele apărute în 1998 și 2002, cuprinde 4 ani de fapte, eforturi și inteligență creatoare puse în slujba acestui neam, redând în mod cronologic și tematic problematica comunităților românești din cele două județe. Conținutul Buletinului este grupat în 9 capitole, din care două apar pentru prima dată: „Mesaje de suflet” și „Forumul Civic al Românilor din Harghita și Covasna”.

În Prefața Buletinului, care se constituie și în capitolul 1, d-l doctor Ioan Lăcătușu, face un scurt istoric al celor trei numere apărute până în prezent, insistând asupra acestei deosebite realizări înfăptuite în cursul anului precedent, nașterea Forumului Civic.

Capitolul al II-lea cuprinde interviuri, studii și articole semnate P. S. Ioan Selejan, avocatul Ioan Solomon, doctorul Ioan Lăcătușu, cercetătorul Suciș T. Vasile, profesorii Petre Străchinaru și Vasile Stancu, materiale care reflectă poziția autorilor față de situația românilor din Harghita și Covasna, și de proiectul Legii Statului Minorităților. Episodul tragic de la Aita Seacă, de acum 62 de ani, precum și problematica „autonomiei” așa zisului „Ținut secuiesc” sunt alte două teme tratate la acest capitol. Alte două studii întregesc capitolul, ambele cu referiri concrete la Biserica Ortodoxă din fostele scaune secuiești și credincioșii creștini de pe aceste meleaguri.

Autorii au considerat oportun să mențină capitolul *Personalități*. De această dată, articolele scot în evidență numele unor bursieri ai Fundației Gojdu, al unor poeți țărani cum ar fi Cristofan Puricel și Ghiță Baciș din zona Buzaelor.

Cuvinte frumoase scrise la adresa unor români, prieteni apropiați nouă care au trecut la cele veșnice, Mitropolitul Antonie Plămădeală, inginerii Vasile Roman și Dan Ioan Telea și profesorul Dan Vasile Baicu. Asemenea cuvinte frumoase și urări de sănătate, de această dată, sunt adresate cu dragoste și respect și pentru părintele Iosif Popică și profesorul David Păcurar, cu prilejul

împlinirii vârstei de 90 de ani și respectiv 80 de ani.

Capitolul IV – *Inițiative. Demersuri. Acțiuni*, include majoritatea demersurilor publice întreprinse de societatea civilă românească în perioada 2002-2005, pentru asigurarea păstrării și afirmării identității naționale în condițiile campaniei de maghiarizare a zonei promovate de liderii comunității maghiare.

Prin programele principalelor organizații românești, publicate la capitolul al V-lea, cititorul va face cunoștință cu zeci de manifestări și acțiuni desfășurate în cei 4 ani de comunitate românească, în scopul păstrării celor mai valoroase tradiții folclorice dar, totodată, și de a-și aniversa sau comemora eroii și zilele înscrise cu sânge și sudoare în „cartea de aur a nației”.

Ecouri în mass-media locală se intitulează capitolul al VI-lea, care redă cele mai importante articole, comentarii, apariții editoriale, manifestări științifice surprinse de presa scrisă și vorbită locală.

Capitolul următor, *Mesaie de suflet* reflectă

recunoștința și dragostea comunității românești față de înțelepciunea, munca și dăruirea cu care unii semeni își desfășoară, sau și-au desfășurat activitatea în această parte de țară – P.S. Ioan Selejan, preotul Corneliu Bujoreanu, profesorul Petre Străchinaru, Dan Vasile Baicu și colonelul Aurel Șerb.

Unul dintre cele mai importante capitole - al VIII-lea este intitulat *Forumul civic al Românilor din Harghita și Covasna* a cărui înființare reprezintă „un pas mic pentru românii din Arcul Intracarpatic, dar în același timp, un pas mare prin semnificația și implicațiile sale pe termen mediu și lung”, după cum afirmă în prefața Buletinului prezentat astăzi, dr. Ioan Lăcătușu.

„Buletinul” conține un volum mare de informații utile vădind intenția autorilor că „există și pe aceste meleaguri o mână de intelectuali care se străduiesc să întrețină vie flacăra conștiinței și culturii românești”, așa cum scria la apariția Buletinului Aстреi, în noiembrie 1929, dr. Ioan Vintilă, inițiatorul său în „Cuvânt înainte”.

Vasile Stancu

Lista autorilor

Prof. Mircea Bodnari

Grup Școlar „Kos Karoly”
Str. Gabor Aron, nr. 18, Sf. Gheorghe
Tel. 0267.313.156

Erich Mihail Broanăr

Centrul Eclesiastic de Documentare
„Mitropolit Nicolae Colan”
Str. Miko Imre, nr. 2, Sf. Gheorghe
Tel. 0267.313.534

Prof. univ. dr. Constantin Catrina

Universitatea „Transilvania”
Str. Zizinului 87, B/34, Brașov
Tel.: 0268/532570; 0723/651655

Dr. Maria Cobianu-Băcanu

Cercetător, București
Tel. 021.320.43.93

Prof. dr. Luminița Cornea

- Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni,
muzeograf
Str. Gabor Aron, nr. 16, Sf. Gheorghe
Tel. 0267.314.139
- Colegiul Național „Mihai Viteazul”
profesor
Str. Kos Karoly, nr. 22, Sf. Gheorghe
Tel. 0267.314.571

Dr. Ioana Cristache-Panait

Cercetător, București
Tel. 021.413.19.78

Drd. Milandolina Beatrice Dobozi

Direcția Județeană Mureș a Arhivelor
Naționale, consilier
Str. Crinzantemelor, nr.8, Tg. Mureș
Tel. 0265.235.064

Lect. univ. drd. Ana Dobreanu

Academia de Poliție „Al. Ioan Cuza”,
Facultatea de Arhivistică, București
Tel. 0744.272.029

Alexandru Duță

Direcția Județeană Galați a Arhivelor
Naționale, consilier superior
Str. Constructorilor, nr. 1
Tel. 0236.436.114

Cătălin Fudulu

Oficiul Național pentru Cultul Eroilor
Str. General Candiano Popescu nr. 6, sector 4,
București
Tel. 021.335.11.76

Ana Grama

Cercetător, muzeograf
Str. Ciprian Porumbescu, nr. 16A, Sibiu
Tel. 0269.250.195, 0722.387.639

Prof. dr. Marianne Iliescu

Colegiul Național „Mihai Viteazul”
profesor
Str. Kos Karoly, nr. 22, Sf. Gheorghe
Tel. 0267.314.571

Prof. drd. Costel Cristian Lazăr

Liceul „O.C. Tăslăuanu”
profesor
Str. Nicolae Bălcescu, bl. F6, ap.2, Toplița
Tel. 0742.141.341

Dr. Ioan Lăcătușu

- Direcția Județeană Covasna a Arhivelor
Naționale, Consilier superior
B-dul Grigore Bălan, nr. 12, Sf. Gheorghe
Tel. 0267.310.645, 0740.188.507
- Centrul Eclesiastic de Documentare
„Mitropolit Nicolae Colan”
Str. Miko Imre, nr. 2
Tel. 0267.313.534

Drd. Vasile Lechințan

Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale,
Istoric
Str. Mihail Kogălniceanu, nr. 10, Cluj-Napoca
Tel. 0264.598.979, 0740.790.183

Elena Măgheran

Școala Generală Dobârlău,
Institutoare
Tel. 0267.375.740

Elena Mișu

Muzeul de Istorie Mureș
muzeograf
St. Horea, nr. 24, Tg. Mureș
Tel. 0265.136.987, 0747.049.902

Prof. Olga Mitroi

Colegiul Național „Mihai Viteazul”
profesor
Str. Kos Karoly, nr. 22, Sf. Gheorghe
Tel. 0267.314.571

Prof. Romeo Negrea

Colegiul Național „Mihai Viteazul”
profesor
Str. Kos Karoly, nr. 22, Sf. Gheorghe
Tel. 0267.314.571, 0745.254.012

Elisabeta Negulescu

fostă arhivistă la Direcția Județeană Prahova
a Arhivelor Naționale

Comisar-șef Marian Nencescu

Direcția Informare și Relații Publice
Șef Compartiment Tradiții și Educație din
D.I.R.P., Ministerul Internelor și Reformei
Administrative
Tel. 0742.357.872

Drd. Constantin Păduraru

Direcția Județeană Neamț a Arhivelor
Naționale, director
Str. V.A. Urechea, Nr. 4-6, Piatra Neamț
Tel. 0233.211.360

Prof. Gheorghe Radu

Complexul Muzeal Județean Neamț
Piața Libertății, nr. 1, Piatra Neamț
Tel. 0233.216.808

Dr. Ioan Ranca

Istoric, arhivist
Str. Georghe Doja, nr. 31, Tg. Mureș
Tel. 0265.261.541

Drd. Alexandru Alin Spânu

Centrul de Studii Euro-Atlantice
Str. Ceahlăul, nr. 20 (domiciliu), București
Tel. 0722.598.103, 021.221.56.57

Prof. dr. Constantin Stan

Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați
Str. Bucegi, nr. 5, Buzău
Tel. 0238.722.418

Prof. Vasile Stancu

Școala Generală „Nicolae Colan”
profesor
Str. Lalelei, nr. 1, Sf. Gheorghe
Tel. 0267.322.970, 0741.234.512

Prof. Maria Stoica

Colegiul Național „Mihai Viteazul”
profesor
Str. Kos Karoly, nr. 22, Sf. Gheorghe
Tel. 0267.314.571

Alexandru Surdu

Școala generală Ghelița
profesor
Ghelița, jud. Covasna
Tel. 0744.824.941

Lect. univ. dr. Codrina Șandru

Universitatea „Transilvania”,
Facultatea de Drept și Sociologie
Str. Eroilor, nr. 25, Brașov
Tel. 0745.030.175

Prof. drd. Florin Tălmăcian

Universitatea București,
Facultatea de Teologie „Patriarhul Justinian”
Str. Sf. Ecaterina, nr. 2, București
Tel. 0740.067.676

Prof. dr. Florina Truță

Etnomuzicolog,
Str. Sportivilor, nr. 28, Toplița
Tel. 0266-343626, 0744.935.821

Prof. univ. dr. Petre Țurlea

Universitatea „Dimitrie Cantemir”, București
Tel. 0750.081.179

Prof. drd. Vasile Valentin

Consiliul Național pentru Studiarea Arhivelor
Securității, Serviciul Cercetare, consilier
Str. Dragoslavele, nr. 2-4, Sect. 1, București
Tel. 021.467.37.56

Gabriela Vulpe

Direcția Județeană Galați a Arhivelor
Naționale, consilier superior
Str. Constructorilor, nr. 1
Tel. 0236.436.114

ISSN 1454-8275

www.cimec.ro / www.mncr.ro